

Psikolojiye Giriş

Psikolojiye Giriş

Ders 1

Profesör Paul Bloom: Psikolojiye Giriş dersine hoş geldiniz. Ben Dr. Paul Bloom. Bu dersin hocasıyım. İnsan zihninin çalışılmasına yönelik kapsamlı bir giriş yapacağımız bu derste, beyin, çocuklar, dil, cinsiyet, bellek, davranış bozuklukları, öğrenme, ırkçılık ve aşk gibi çok çeşitli konulara değineceğiz. Erkek ve kadın arasındaki farklılıklara ilişkin açıklamalar, hayvanların konuşmayı öğrenip öğrenemeyeceği, insanda itim duygusunun sebepleri, neden bazılarımızın aşırı yemek yediği ve bunu durdurmak için nelerin yapılabileceği, grup içinde bazı insanların neden çıldırması gibi davrandıkları, çocukluk anılarımıza güvenip güvenemeyeceğimize ilişkin araştırmalar ve neden bazılarımız depresyona girerken bazılarımızın girmedeği, üzerinde duracağımız konulardan bazılarıdır.

Haftada iki oturum halinde işleyeceğimiz dersimize ek olarak, birtakım okuma ödevleriniz de yer alacak. Bu derste başarılı olmak için hem oturumlara katılmanız, hem de okuma ödevlerinizi yapmanız gerekiyor. Oturumlar ve okuma ödevleri arasında bir miktar örtüşüklük olmasına karşın, kimi okumalar derste değinilen konularla ilişkili olmayacak. Bu bakımdan, dersi iyi takip edebilmek için, hem okuma ödevlerinizi yapmanız, hem de derslere katılmanız gerekecek. Yani, eğer kaçırdığınız bir ders olursa, mutlaka o dersin notlarını edinin. Ders slaytlarına web sayfasından ulaşabilirsiniz. Ders sırasında istediğiniz şekilde not tutabilirsiniz; ama size önerim slaytları not etmekle uğraşmamanız olur. Slaytları kolaylıkla bastırabileceğiniz şekilde, siyah-beyaz hazırladığım için, çıktı almayı dert etmenize gerek yok. Fakat yine söylüyorum; sadece slaytları okumanız derse katılmanın yerine geçemez.

Ders kitabımız Peter Gray'ın *Psikoloji* kitabının 5. baskısı olacak. Bununla birlikte *The Norton Reader* adında, Gary Marcus tarafından düzenlenmiş, kısa okuma parçalarından oluşan derleme bir kitaptan daha sorumlusunuz. İki de muhteşem kitaplar; o yüzden ikisini birden almanızı öneririm. Kitapları York Sokağı üzerindeki Labyrinth Kitabevi'nden edinebilirsiniz, ya da internet üzerinden alabilirsiniz. Geçen yıl verdiğim derste de Marcus'un kitabını kullandığım için, ayrıca Profesör Marvin Chun geçen dönem dersinde Peter Gray'ın kitabının 5. baskısını kullanmış olduğu için, bir ihtimal ortalıkta kitapların ikinci ellerini bulabilirsiniz. Bu durumda kitapların yenisini almak zorunda kalmazsınız. Bulursanız kapın derim!

Değerlendirme şu şekilde gerçekleşecek: Bir ara sınavınız ve bir final sınavınız olacak. Tatilimi daha uzun tutabilmek için, final sınavınızı dersin son gününde yapacağım, final döneminde değil. Sınavlar çoktan seçmeli ve kısa cevaplı

sorulardan, ya da boşluk doldurmalı sorulardan oluşacak. Sınavlardan hemen önce, geçen dönemlere ait sınav sorularını internet üzerinden yayınlayacağım; böylece sınavın nasıl olacağına dair bir fikir edinebilirsiniz. Sınavlardan sonra sınav kağıtlarınızı da gözden geçireceğiz.

Üçüncü haftadan itibaren her pazartesi, sizin için hazırlayacağım soruları yanıtladıktan sonra dersin asistanına teslim etmeniz gerekiyor. Cumaya kadar size bu dersle ilgili konularda yardımcı olmak üzere bir asistan belirlenecektir. Bu, soruların çok zor olduğu anlamına gelmesin. Soruları cevaplamanız 15-20 dakikadan fazla sürmeyecektir. Buradaki amaç, sizi okumalarınızı tamamlamaya ve ders malzemesi üzerinde çalışmaya motive etmektir. Bu sorular, geçti-kaldı biçiminde puanlanacaktır. Zaten hemen hemen hepinizin bu sorulardan geçeceğini tahmin ediyorum. Amacım, sizin düzenli çalışmanızı ve ilerlemenizi sağlamak.

Dönemin sonlarına doğru bir de kitap değerlendirmesi yapmanız istenecek. Bununla ilgili ayrıntıları ileriki zamanlarda paylaşacağım. Bir de, bir deneysel çalışmaya katılma koşulu var. Gelecek hafta bu koşulla ilgili ayrıntıları içeren bir metin dağıtacağım. Buradaki amaç, hem sizin gerçek bir psikoloji araştırmasının nasıl yapıldığı hakkında fikrinizin olmasını sağlamak, hem de süregiden deneylerimiz için gerekli katılımcı ihtiyacını karşılamak olacaktır.

Zaman zaman bu derste nasıl başarılı olacağınıza dair sorularla karşılaşmaktayım. Bu derste başarılı olmak için bütün derslere devam etmelisiniz, okumalarınızı yapmalısınız; hatta derse gelmeden okumalarınızı yapmış olursanız daha da iyi olur. Ve size kesinlikle önereceğim bir şey daha var ki o da bir şekilde çalışma grupları oluşturmanızdır. Dolayısıyla, daha bu ilk dersten itibaren yanınızdaki kişi ile tanışmanız sizin için yararlı olacaktır. Bir sonraki derste, yanınızdaki kişilerle tanışmanız için size zaman vereceğim.

Oldukça büyük bir sınıfımız olduğu için, sizden herhangi bir girişim olmadığında sizin hakkınızda çok şey öğrenemeyebilirim. Bazılarınız tam da bunu isteyebilir, benim için bir sorun yok; fakat size tavsiyem, benimle ya da asistanımla bir şekilde iletişim kurmanızdır. Zaten sizinle gelecek hafta asistanlarımı tanıştıracam. Bizimle ders başlangıcında ya da ders sonunda iletişime geçebilirsiniz. Herhangi bir özel durum olmadıkça, her ders sınıfa yaklaşık 10 dakika erken gelmeye çalışacağım ve dersten sonra da sizlerle konuşabilmek için bir miktar zamanım olacak. Ders izlencesinde belirttiğim saatlerde ofisime gelebileceğiniz gibi, bir e-mail göndererek görüşme için randevu alabilirsiniz de. Öğrencilerle fikirleri, dersle ilgili problemleri, akıllarına takılan düşünceler, vb. konularda sohbet etmeyi isterim. Eğer kampüste bir yerlerde karşılaşsaksak, rahatlıkla gelip kendinizi bana tanıtabilirsiniz; sizinle sohbet etmekten memnuniyet duyarım. Yani tekrar edecek olursam, elbette kendi halinizde kalmak isteyebilirsiniz, böyle bir şansınız var tabii; fakat bizimle bir şekilde temasa geçme ve iletişim halinde olma şansınızın olduğunu da aklınızdan çıkartmayın. Tamam. Bu dersle ilgili resmi işlerimiz bu kadar.

Bu ders ne hakkındadır? Diğer derslerden farklı olarak, Psikolojiye Giriş dersine insanlar bazı sıra dışı motivasyonlarla gelirler. Belki biraz deli olduğunuzu düşünüyorsunuz ve bu dersi alınca daha az deli olacağınızı umuyorsunuz [gülüşmeler]. Belki daha etkili nasıl çalışacağınızı, cinsel hayatınızı nasıl daha iyi hale getireceğinizi, rüyalarınızı yorumlayabilmeyi, nasıl yeni arkadaş edineceğinizi ve insanları etkileyeceğinizi öğrenmek istiyorsunuz [gülüşmeler]. Aslında bunlar, bu dersi almak için çok da kötü nedenler değil. Ve şu cinsellik kısmı dışında, bu ders gerçekten de bu konularda kendinizi geliştirmenizde size yardımcı olabilir. Psikolojinin bilimsel olarak çalışılması, bizi, günlük yaşamda karşılaştığımız gerçek problemlerle ilintili gerçek dünya hakkında birçok öngörüye sahip kılacaktır. Bu derste bu konular üzerinde duracağım ve yeri geldikçe laboratuvar araştırmalarından elde ettiğimiz bilgilerin, nasıl çalışacağımız, diğer insanlarla nasıl etkileşeceğimiz, birisini bir konuda nasıl ikna edeceğimiz, ya da ne tip bir terapinin sizin için daha iyi olacağı gibi günlük yaşamımıza ait unsurları anlamada nasıl yararlı olduğunu göstermeye çalışacağım. Fakat bu dersin genel amaçlarının bunlardan daha ilginç olduğunu düşünüyorum.

Aslında en önemli olarak düşündüğüm konu, yani “biz” üzerinde esaslı bir giriş yapmak istiyorum: insan zihni nasıl çalışır, nasıl düşünürüz, bizi biz yapan şey nedir? Bu konulara farklı bakış açılarından yaklaşacağız. Geleneksel olarak psikolojik yaklaşımlar beş alt alana ayrılır: zihni beyne bakarak çalışan sinirbilim yaklaşımı; benim çoğunlukla odaklandığım, insanların nasıl geliştiğini ve öğrendiğini anlamaya çalışan gelişimsel yaklaşım; diğer alanlarla karşılaştırıldığında bir çoğunuza pek tanıdık gelmeyecek, zihnin bilgisayimsal (computational) bir yaklaşımla çalışmasını ifade eden ve zihinle bilgisayar arasındaki benzerlik temelinde insanlar dili nasıl anlayabiliyorlar, nesnelere nasıl tanımlayabiliyorlar, nasıl oyun oynayabiliyorlar gibi sorulara cevap arayan bilişsel yaklaşım; bireylerin grup içerisindeki davranışlarını, insanların diğerleriyle nasıl etkileştiğini çalışan sosyal yaklaşım; belki de insanların psikoloji denince akıllarına ilk gelen, akıl sağlığı ve akıl hastalıklarını çalışan klinik yaklaşım. Bu derste, tüm bu alanlara değineceğiz.

Aynı zamanda ilişkili başka alanları da inceleyeceğiz. Çünkü zihnin sadece psikoloji disiplinine bakarak açıklanamayacağını düşünüyorum. Psikoloji disiplini zihnin nasıl evrildiği konusunu da içermek durumundadır. Günümüzde, ekonomi ve oyun kuramı, insan zihni ve davranışının anlaşılması için gerekli unsurlardır. Dolayısıyla, felsefe, bilgisayar bilimleri, antropoloji, edebiyat, teoloji ve birçok diğer alandan söz edeceğiz. Bu bakımdan bu ders, oldukça geniş bir kapsama sahip olacak.

Ne tarz konular işleyeceğimize ilişkin olarak vereceğim beş örnekle bu giriş dersini kapatmak istiyorum. Gelecek hafta Pazartesi günü tartışacağımız konu olan “beyin” e bir giriş yapmış olacağız. Bu bir beyin. Aslında bu, belirli bir kişinin beyni. Bu beyni ilginç kılan şey, işte şuradaki beyaz kısım. Bu, Terri Schiavo'nun beyni. Siz onu bunun gibi resimlerden tanıyorsunuz. Bir beyin hasarı sonucunda bilinçsizlik durumu ile karakterize bir koma durumu, zihinsel yaşamın fiziksel doğası için çarpıcı

bir örnektir. Bizim serbest irade, bilinç, ahlak ve duygular gibi önem verdiğimiz zihinsel durumların fiziksel temellerini ve nasıl fiziksel bir şeyin zihinsel bir hayata yol açtığını, bu ders ile incelemeye başlayacağız.

Bol bol çocuklar hakkında konuşacağız. İşte onlardan bir tanesi. Bu, benim oğlum Zachary, Örümcek Adam kostümü giymiş; çünkü Cadılar Bayramı. Yok yok, Cadılar Bayramı değil. Bu konuda söylenecek çok şey var [gülüşmeler]. Ben hayatımı çocuk gelişimini inceleyerek kazanıyorum, birçok soruyla ilgileniyorum. Sorulardan bir tanesi, tümüyle gelişime ilişkin bir soru. Bu sınıftaki herkes İngilizce konuşabilir ve anlayabilir. Bu sınıftaki herkes, dünyanın nasıl işlediği, fiziksel nesnelere nasıl davrandığı hakkında belirli bir anlayışa sahip. Bu sınıftaki herkes diğer insanlar ve onların nasıl davrandığına ilişkin de bir anlayışa sahip. Gelişim psikologlarını meşgul eden soru, bu bilgiye nasıl sahip olduğumuz ve özellikle de bunun ne kadarının doğuştan geldiği sorusudur ve tabii ki, bunun ne kadarının dil, kültür ya da eğitim ile açıklanabileceğidir. Gelişim psikologları insan doğasının bu temel bileşenlerini anlamak ve birbirinden ayırt etmek için dâhice yöntemler kullanmaktadır.

Bir de, süreklilik sorusu var. Yani, bizim Zachary, sonsuza kadar böyle mi kalacak? Ya da kaderiniz ne derece önceden belirlenmiştir? Örneğin siz beş yaşınızdayken sizinle tanışmış olsaydım, buna dayanarak şimdiki halinizi ne dereceye kadar betimleyebilirdim? Şair William Wordsworth'ün de yazdığı gibi "Çocuk, insanın babasıdır."; bu şu anlama gelmektedir, her bir çocuğun içinde, gelecekteki yetişkin halini görebilirsiniz. Bunun geçerli olup olmadığını görmek için yeni sorular soracağız. Bu, sizin kişiliğiniz için geçerli mi? Bu, sizin ilgi alanlarınız için geçerli mi? Zekânız için geçerli mi?

Gelişim ile ilgili bir diğer soru, bizi hali hazırda olduğumuz gibi yapan şey nedir sorusudur. Birçok bakımdan birbirimizden farklıyız. Mesela, bu sınıftaki insanlar, damak tatları bakımından birbirinden farklıdır. IQ'ları açısından, atılgan ya da utangaç olmaları bakımından, erkekleri mi, kadınları mı, hiçbirini mi, hepsini mi çekici algıladıkları bakımından, iyi bir müzik kulağına sahip olup olmamaları bakımından, politik açıdan liberal ya da muhafazakâr olmaları bakımından farklıdır. Peki neden farklıyız? Neden farklı olduğumuzun açıklaması nedir? Bu soru, gen mi çevre mi sorusuyla ifade edilebilir. Bunlar ne derece bizim sahip olduğumuz genlerin sonucudur? Ya da ne kadar, ne şekilde yetiştirildiğimize bağlıdır? Bu fenomen ne derece gen ve çevre arasındaki etkileşim ile açıklanabilir? Örneğin, yaygın kabul gören bir kurama göre, biz anne babamız tarafından şekillendiriliriz. Bu, İngiliz şair Philip Larkin tarafından yazılan şu dizelerle en iyi biçimde özetlenir:

Seni mahvedenler annen ve babandır

Bunu istememiş olsalar da yaparlar

Seni kendi hatalarıyla doldururlar

Ve sana özel birşeyler daha eklerler.

Bu, doğru mu? Çok tartışmalı. Bu ders boyunca işte bizi epeyce meşgul edecek konulardan bir tanesi, popüler kültürde yer alan ve ebeveyn etkisinin ne kadar olduğuna ilişkin bu anlaşmazlıktır.

Bir diğer soru: Bireyi çekici yapan şey nedir? Bu soru tabii ki çok değişik düzeylerde sorulabilir; fakat daha basit düzeyde soracak olursak, bir yüzü şirin yapan nedir? Şimdi, yapılan değerlendirmelere göre bunlar oldukça çekici yüzlerdir. Bunlar gerçek insan yüzleri değildir. Bilgisayar ekranında gördüğümüz yüzler, gerçek dünyada yer almayan beyaz erkek ve beyaz kadın yüzleridir ki bunlar yine bilgisayar tarafından üretilmiş figürlerdir. Fakat bilgisayar temelli figürler kullanarak ve insanlara bu yüz hakkında ne düşündüklerini, bu yüzün ne ifade ettiğini sorarak bilim insanları bir yüzü gerçekten çekici yapan şeyin ne olduğu hakkında, hem kültür içinde hem de kültürler arasında, bir fikre sahip olmaya başladılar. Bu konulara, sosyal davranışları ve özellikle de cinselliği tartıştığımızda zaman ayıracağız. Çekicilik ya da güzellik her zaman cinselliğe bağlı olmaz. Pandalar, mesela- mesela şu panda, çok şirin; bu konuda gerçekten herhangi bir şey söyleyemem. Sadece şirin bir resim [gülüşmeler].

Ahlak hayatımızda merkezi bir yer tutar. Derin bir sorudur ahlak, iyi ve kötü, kötü ve iyinin sorusudur; bu soruyu ders boyunca tartışacağız. Bu resimler üç farklı çeşit kötü'yü gösteriyor. Kurumsal olarak bir başkasına zalimce davranan, bunu da kininden değil, içinde bulunduğu koşullardan dolayı yapan kötü bir insana, ne derdiniz? Osama Bin Laden'i düşünün, bir katil mi yoksa politik sebeplerden dolayı mı öyle davranıyor? Bir de alttaki tipe bakın. Kim olduğunu bilen var mı? Ted Bundy. Kim bu? Bu adamı kafanızda canlandırın [gülüşmeler]. Hayır. Ted Bundy, kesinlikle, bu çalgıncasına kötü olmak gibi teknik birtakım konulara girmeden önce neden bazı insanlar bunun gibidir, bu sorunun üzerinde duracağız. Tekrar ediyorum, aynı durumla karşılaşacağız. Bu, doğanın iyi ya da kötü olmasından mı kaynaklanıyor, yoksa içine düştüğümüz durumun bir sonucu mu? Bunu ayırt etmemize yardımcı olacak muhteşem deneyler göreceğiz.

Eğer kötü'den söz edeceksek, tabii ki, iyi hakkında da konuşmamız gerekir. Bu resimler iyi insanlar Oskar Schindler ve Paul Rusesabagina'ya ait. Bu insanlar tarihin farklı zamanlarında kendilerini riske atarak birçok insanın hayatını kurtardılar. Schindler Holocaust sırasında ve şu diğer adam, adını da tam söyleyemediğim, Rusesabagina ise Ruanda'da. Her ikisi hakkında da çok güzel filmler yapıldı. Fakat asıl ilginç olan bu kişiler iyilik yaparken gelecekte kahraman olacaklarını tahmin etmiyorlardı. Bu noktada aklımıza gelebilecek soru, böyle bir durumda biz ne yapardık?

Son olarak, dönem boyunca zihinsel bozukluklar konusunu da ele alacağız. Dönemin sonuna doğru büyük sosyal önemlerini göz önünde bulundurarak, depresyon ve kaygı gibi birtakım önemli bozuklukları tartışmak üzere, bir tam haftayı bu konuya ayıracağım. Bu bozukluklar üniversite öğrencileri arasında oldukça yaygın görünüyor. Şu anda bu sınıfta bulunan birçok kişi duygudurum bozuklukları ve kaygı bozuklukları ya da ikisini birden yaşıyorlar; şimdi elinizi kaldırmanızı istemeyeceğim

ama biliyorum ki aranızdan bir kısmınız bu bozukluklarla ilgili tedavi de görüyor. İnsanlar neden bu bozuklukları geliştiriyorlar ve onların kendilerini iyi hissetmelerini sağlayacak yollar neler olabilir, bunlara ilişkin yeni araştırma bulguları üzerinde de duracağız.

Aslında benim de yaşadığım, ama daha az yaygın görülen; öte yandan zihinsel yaşantımız hakkında gerçekten ilginç birtakım bilgiler sunan bir bozukluktan da bahsedeceğiz. Örneğin bellek hakkında konuştuğumuz zaman, bellekte oluşabilecek bazı patolojik durumlar üzerinde de duracağız ki bunlar yeni anıların oluşturulmasında güçlükle karakterize birtakım durumlar ya da geçmiş anılarınızı hatırlamanızı zorlaştıran amnezi gibi bozuklukları içerecek. Bunlar, birçok nedenden ötürü oldukça ilginç konular. Dönemin başlarında, hatta gelecek hafta, yok yok biraz daha ilerledikten sonra, dönemin ortalarına doğru, hayret verici Phineas Gage vakasını inceleyeceğiz.

Phineas Gage yaklaşık olarak yüzyıl önce yaşamış bir inşaat işçisidir. Bir patlama sonucunda bir metal çubuk Phineas'ın kafasına çarpar ve içinden geçer. Mucize eseri, kaza ölümle sonlanmaz. Arkadaşları, kan ve beyin parçaları ile kaplanmış demir çubuğun 30 metre öteye fırladığını görürler. Phineas yerde oturmakta ve şaşkınlık içerisinde inlemektedir. Phineas'ın isteğiyle, hastane yolunda durup bir kafeden elma suyu alınır. Phineas kazadan sonra ne kör olmuş, ne sağır kalmış; ne de Phineas'ın zekâsı gerilemiştir. Fakat Phineas'e kazadan sonra başka bir şeyler olmuştur. Kazada Phineas'ın kaybettiği şey neyin "doğru" neyin "yanlış" olduğuna ilişkin duygudur. Önceleri çalışkan bir aile erkeği iken, kazadan sonra bunu kaybetmiştir. Herhangi bir işte dikiş tutturamamış, karısına sadık kalamamış, küfredmeden bir beş dakika dahi konuşamaz hale gelmiştir. Sık sık kavgalara karışmakta, sarhoş olana dek içmektedir. Phineas artık, üzerinde kafasına gömülü bir demir çubukla resmedildiği sirk arabalarında ülkeyi dolaşan, bir sirk ucubesidir. Phineas, beyin denilen organın zihne nasıl yol açtığının, beyindeki bir takım problemlerin sizi ne denli ciddi biçimlerde etkileyebileceğinin olağanüstü bir örneğidir.

Bu derste, insanların birden fazla kişiliklerinin olduğu çoklu kişilik bozukluklarını tartışacağız. Tabii ki, gerçekten böyle çoklu kişilikler var mıdır? Yoksa bunlar uydurma fenomenler midir? Bunları inceleyeceğiz. Hep beraber bu konuda süregiden tartışmalar üzerinde duracağız. Ardından, Capgras Sendromu gibi çok nadir görülen bazı durumlar üzerinde duracağız. Sadece birkaç yüz vakadan ibaret olan Capgraslılarda tipik olarak bir çeşit inme ve buna bağlı olarak ortaya çıkan oldukça spesifik zihin durumlarından söz edeceğiz. Örneğin şöyle bir hezeyan geliştirebilirsiniz: Her yer karanlıklaşıyor [ışıklar azalır gülüşmeler gelir]. Ya da en çok sevdiğiniz insanların mesela uzaylı ya da robotlara dönüştüğü gibi bir hezeyan olabilir [ışıklar geri gelir] – teşekkürler- ya da ne bileyim bu sevdiğiniz aslında birer Marslı, CIA ajanı ya da bu oyun için hazırlanmış aktörlerdir. Burada dikkat çekici olan şudur: En çok sevdiğiniz, en fazla önem verdiğiniz ve inandığınız insanlar gitmiştir. Bu durum oldukça trajik sonuçlara yol açabilmektedir.

Capgras Sendromu yoğun şiddeti içerisinde barındırır. Örneğin, birkaç yıl önce Avustralya’da bir adam babasının bir robotla yer değiştirdiği hezeyanıyla babasının kafasını uçurmuştu. Aynı beyin yapılarıyla ilişkili bir diğer bozukluk ise Cotard Sendromudur. Bu bozukluğa sahip bireyler kendilerinin ölü olduklarını düşünmekte, kendilerini ölü olduklarına ikna etmeye çalışmaktadır. Ortalıkta yürüyorsunuz, çevrenizde insanların olduğunu biliyorsunuz, fakat ölü olduğunuzu düşünüyorsunuz. Burada çarpıcı olan şey şu ki, bu gibi durumlarda beyinde öyle sanıldığı gibi büyük hasarlar yer almamakta, tam tersine, beynin belirli alanlarındaki iğne başı büyüklüğündeki bir beyin hasarı bu gibi ilginç durumları ortaya çıkarabilmektedir. Tabii ki, bu sendromların neden oluştuğunu en iyi açıklayan modern kuramlar üzerinde de konuşacağız.

Şimdi bunlar üzerinde durmamızın nedeni bu hastalıkların çok sıklıkla gözleniyor olması değildir. Bunlar hiç de sık gözlenen durumlar değildir. Bu, ürkütücü ya da hastalıklı bir meraktan da kaynaklanmamaktadır. Daha ziyade bunun gibi aşırı durumlara bakarak normal yaşamı daha iyi anlama şansına sahip olabiliriz. Sık sık aşırı durumlar üzerinde durmak aslında hiç fark etmediğimiz bir takım mekanizmalara ilişkin bir anlayışa sahip olmamızı sağlayabilmektedir. Psikopati konusunu düşünelim, gerek beyin hasarına bağlı olarak gerekse de doğuştan gelen bir psikopatiye bağlı olarak bir moral anlayışa sahip olmayan insanları çalışmak, serbest irade ve sorumluluk gibi felsefi sorunlarla baş etmemize, ruh hastalığı ve günahkarlık arasındaki fark ya da ilişkileri anlamamıza yardımcı olabilmektedir. Mesela çoklu kişilik vakaları, bizi benliğin ne olduğu sorusuna açıklık getirmeye zorlayabilmektedir. Bizler ne dereceye kadar birçok insanın bir bileşimiyiz ve yine ne dereceye kadar zamanda değişmeyen bir biricik yana sahibiz? Capgraslı vakalar bizim için tabii ki önemlidir, çünkü bunlar bize dünyayı nasıl gördüğümüz hakkında bir sürü şey söylemektedir. Örneğin, Capgraslılar bize, bir şeyi adlandırabilmek anlamında tanımak ile onun ne olduğunu bilmek arasında bir farkın olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, bu anormal vakaları inceleyerek normal yaşam hakkında bazı içgörüler kazanabilmekteyiz. Böylece, konu örneklerinin sonuna gelmiş bulunuyoruz. Ders izlencesi bunun gibi daha nicelerini içermekte.

Sözlerimi bu ders boyunca üzerinde konuşacağımız daha çok şeyin olduğunu, konuşmak istediğim ancak uzmanı olmadığım birçok şeyin olduğunu size söyleyerek bitiriyorum. Neyse ki, burada, Yale’de gezegendeki en iyi akademisyenler ve öğretim elemanlarından oluşan bir topluluk bulunmakta. Bu bakımdan bazı konuları kapsamak üzere bu kişilerden yararlanmamak hiç de doğru olmazdı. Bu derste dört misafir konuşmacı bizimle olacak. Bunlardan ilki, benim de rakibim olan Dr. Marvin Chun’dur. Dr. Chun Psikolojiye Giriş dersini güz döneminde okutmaktadır ve bize bilişsel sinirbilim hakkında, özellikle de yüzlerle ilişkin bilişsel sinirbilim hakkında muhteşem bir ders verecek. Dr. Susan Nolen-Hoeksema depresyon ve özellikle de depresyonda cinsiyet farklılıkları konusunda dünyaca ünlü bir otoritedir ve Dr. Susan Nolen-Hoeksema dönemin sonlarına doğru bizimle olacak. Rudd Center’in başkanı Kelly Brownell obezite, yeme bozuklukları, diyet ve yemek psikolojisi üzerinde

konusacak. Son olarak, Yale Dekanı Dr. Peter Salovey sevgililer gününde bizimle olacak. Dr. Peter Salovey aşkın gizemleri hakkında bildiği her şeyi bizimle paylaşacak. Tüm bu ayrıntılara ders izlencesinden erişilebilir; sorularınızı yanıtlamak için biraz daha buralarda olacağım. Gelecek hafta görüşmek üzere, hoşça kalın.

Psikolojiye Giriş

Ders 2

Bu Senin Beynin!

Profesör Paul Bloom: Bugünkü Psikolojiye Giriş dersimize, beyin ile ilgili bir tartışma ile başlayacağız. Dersi Nobel ödüllü bir biyolog olan Francis Crick'in "Şaşırtıcı Hipotez" olarak tanımladığı bir fikirden bahsederek başlatmak istiyorum. Şaşırtıcı Hipotezi bakın Crick'in kendisi nasıl özetliyor:

Sevinçleriniz ve hüznünüz, hatıralarınız ve hevesleriniz, benlik ve özgürlük duygunuz, bir grup sinir hücresi ve onlarla ilişkili moleküllerin birleşiminden başka bir şey değildir. Harikalar Diyarındaki Alice'in de dediği gibi "sen bir sinir hücresi sürüsünden başka bir şey değilsin."

Buna şaşırtıcı demek doğru olacaktır. Bu garip ve doğal olmayan bir görüştür ve insanların buna anında inanmasını beklemiyorum. Bu ders bittiğinde inanıp inanmayacağınızı bilemem ama eğer birçoğunuz şu anda inanıyor olsaydınız oldukça şaşırdım. Çoğu insan inanmaz. Hatta çoğu insanın bu konuda farklı bir görüşü vardır. Çoğu insan düalisttir. Düalizm çok farklı bir öğretilerdir. Bunu her dinde ve tarih boyunca birçok felsefi sistemde görebilirsiniz. Mesela Platon bu konuda oldukça açıktır.

Ancak Düalizmin en bilinen ve en konuşkan savunucusu Rene Descartes'tir ve kendisi açıkça şu soruyu sormuştur, "İnsanlar sadece fiziksel makineler, fiziksel varlıklar mıdır?" Ve "Hayır" yanıtını vermiştir. Hayvanların birer makine olduğunu kabul etmiştir. Hatta onlara "hayvan makineleri" demiştir ve hayvanların, yani insan dışı hayvanların sadece birer robot olduklarını söylemiştir. Fakat insanlar farklıdır. İnsanlarda bir ikilik (düalite) vardır. Tıpkı hayvanlar gibi, bizim de maddeden oluşan bedenlerimiz vardır, fakat onların aksine, biz sadece fiziksel varlıklar değiliz. Bizler, fiziksel bedenlere sahip, fiziksel bedenler içinde yaşayan ve fiziksel bedenlerle bağlantı kuran maddesiz ruhlardır. İşte buna da düalizm deniyor çünkü iddia ettiği, en azından insanlar için, iki farklı şeyin olduğudur; bir yanda maddeden oluşan bedenimiz, diğer yanda maddesiz zihinlerimiz.

Descartes düalizm için iki kanıt öne sürmüştür. İlk kanıt, insanın davranışına ilişkin bir gözlemi içeriyordu. Descartes az çok sofistike bir dönemde yaşıyordu ve onun döneminde robotlar da vardı. Bunlar elektrikli robotlar değillerdi tabii ki. Bunlar, hidroliklerle çalışan robotlardı. Descartes zaman zaman Fransız Kraliyet Bahçelerinde dolaşmaya çıkardı. Fransız Kraliyet Bahçeleri de 17. Yüzyılın Disneyland'i gibiydi. Burada, suyun akışına göre çalışan heykeller vardı. Belirli bir

kaldırım taşının üzerine bastığınızda, bir kılıç ustası elinde kılıcıyla önünüze atlardı. Başka bir yere bastığınızda, o sırada banyo yapan bir güzeller güzeli çalılının arkasına saklanıverirdi. Descartes da dedi ki: "Bu makineler belirli davranışlara belirli tepkiler verebiliyorlar, demek ki makineler de belirli şeyleri yapabilir; hatta bizim bedenlerimiz de böyle çalışıyor olmalıdır. Birisinin dizine vurduğunuzda, bacağı ileri fırlayacaktır. Belki biz de böyleyizdir." Ama Descartes bunun olamayacağını söyledi çünkü insanlar makinelerin hiçbir zaman yapamayacağı şeyleri yapabiliyorlardı. İnsanlar sadece refleksif davranışlarla sınırlı değillerdi. Aksine, insanlar düzenli, yaratıcı, kendiliğinden ortaya çıkan davranışlar sergileyebilmekteydiler. Mesela, dili kullanabilirler ve bazen dil kullanımı da refleksif olabilir. Birisi "Nasılsın?" dediğinde ben de " İyiyim. Sen nasılsın?" diyorum. Fakat bazen de bu kadar refleksif olmayan başka istediğim şeyi söyleyebilirim, "Nasılsınız?" "Bomba gibiyim." İstersem seçebilirim. Descartes, makinelerin bu tarz bir seçim yapamayacağını öne sürmekteydi. Bu yüzden, bizler sadece birer makine değiliz.

Descartes'ın ikinci argümanını herhalde herkes bilir. Kullandığı yöntem şüphe yöntemi idi. İşe kendisine şu soruyu sorarak başladı: "Herhangi bir şeyden emin olabilir miyim? sonra da dedi ki "Bir tanrının olduğuna inanıyorum, ama dürüst olmak gerekirse, bir tanrının varlığından emin değilim. Zengin bir ülkede yaşadığıma inanıyorum ama belki beni kandırmışlardır." Descartes hatta şunu bile söylemiştir "Arkadaşlarımın ve bir ailemin olduğuna inanıyorum ama ne malum?. Belki bir iblis beni kandırmış ve beni gerçek olmayan deneyimler yaşadığıma inandırmıştır." Bu düşüncenin modern versiyonunu Matrix filminde görebilirsiniz.

Matrix filmindeki fikir tamamen Descartes'in kötü bir şeytanla ilgili endişeleri üzerine kuruludur. Belki şu anda deneyimlediğiniz şey gerçek değildir. Belki de başka, kötü niyetli bir yaratığın işidir. Aynı şekilde, Descartes bir bedeni olduğundan şüphe edebilirdi. Hatta bazı delillerin bazen fazladan uzuvları olduğuna ya da boylarının ve şekillerinin gerçekte olduğundan daha farklı olduğuna inandıklarını görmüştü ve dedi ki: "Benim deli olmadığım ne malum? Deliler de kendilerinin deli olduğunu düşünmezler. Yani benim deli olmadığımı düşünmem, gerçekte deli olmadığım anlamına gelmez"; "Şu anda rüya görmediğimi nasıl bilebilirim?" dedi Descartes. En nihayetinde, Descartes şüphe edemeyeceği tek bir şeyin "düşünebilmesi" olduğu sonucuna vardı. Aksi, kendi kendini yanıltıcı bir düşünce olurdu. Böylelikle Descartes, şüphe yöntemini kullanarak bir bedene sahip olmanın bir zihne sahip olmaktan, kesinlik bakımından farklı bir şey olduğunu söylemiş oldu. Bu argümanı da düalizmi, yani bedenlerin ve zihinlerin ayrı olduğu düşüncesini desteklemek için kullandı. Ve şu sonuca vardı: "Bütün özü ya da doğası düşünmek olan bir yapı olduğumu ve bunun varlığı için bir yer ya da maddeye ihtiyaç olmadığını biliyorum. Yani, benim olduğum ruh, bedenimden tamamen ayrıdır."

Bunun zaten herkesin tahmin ettiği bir şey olduğunu söylemiştim ve şimdi bunu birkaç şekilde göstereceğim. Bir kere, düalizm dilimize yerleşmiştir. Bize ait olan ya da bize yakın olan şeylerden – kolum, kalbim, çocuğum, arabam – diye bahsederiz. Hatta biraz daha ileri gidip bedenim, beynim de deriz. Beynimizden, sanki ondan bir

şekilde ayırmışız gibi bahsederiz. Düalizmimiz, bireysel kimliğimiz hakkındaki sezgilerimizde de ortaya çıkar. Bu şu anlama geliyor: sağduyumuz bize bir insanın vücudunun ne kadar değişirse değişsin onun hâlâ aynı kişi olabileceğini söylüyor. Bunun en iyi örnekleri kurgusal olanları. Yani, bir erenin gece yatıp sabah çok daha yaşlı birisi olan Jennifer Garner olarak uyandığı bir filmi anlamakta zorluk çekmiyoruz. Şimdi kimse çıkıp "Bu bir belgesel. Bunlara tamamen inanıyorum" demiyor; ama aynı zamanda kimse sinemadan çıkıp "Kavramsal açıdan kafam karıştı" da demiyor. Bunun yerine hikâyeyi izliyoruz. Hatta bir adamın ölüp başka bir çocuk olarak yeniden doğduğu bir hikâyeyi de izleyebiliyoruz.

Sınıfta farklı görüşler olabilir. Mesela reenkarnasyonun varlığına dair farklı düşünceleriniz olabilir ama yine de bunu hayal edebiliriz. Bir kişinin ölüp de başka bir bedende yeniden ortaya çıkmasını hayal edebiliriz. Sanmayın ki bu bir Hollywood icadıdır. Geçen yüzyılın en iyi kısa öykülerinden biri Franz Kafka tarafından yazılmıştır ve şöyle başlar: "Gregor Samsa garip rüyalar görürken uyandığı bir sabah, kendisini yatağında dev bir böceğe dönüşmüş buldu." Kafka, bizim bir hamamböceği olarak uyandığımızı hayal etmemizi istiyor ve biz de bunu yapabiliyoruz. Bu modern bir düşünce de değildir. İsa'nın doğuşunun yüzlerce yıl öncesinde, Homeros, bir cadı tarafından birer domuza dönüştürülen Odesius'un arkadaşlarının kaderini anlatmıştı. Aslında, onları birer domuza dönüştürmemişti. Onları domuz bedenlerinin içine tıkmıştı. Sesleri, kafaları domuzlarındaki gibiydi, ama zihinleri değişmemişti. Bu yüzden ağlaşıp duruyorlardı. İşte burada da bizden başka bir yaratığın bedeninin içine girdiğimizi hayal etmemiz isteniyor ve bunu yapabiliyorsunuz, çünkü kendinizin şu anda içinde olduğunuz bedenden ayrılabilir olduğunuzu düşünüyorsunuz.

Bu bazı filmlere de konu olmuştur. Mesela Steve Martin ve Lily Tomlin'in "All of Me" filmi. Şiddetle tavsiye ediyorum. Birçok insan böyle şeylerin gerçekten olduğunu düşünüyor. Çoklu kişilik bozukluğu bir zamanlar aynı kişinin içinde bulunan birçok kişiliğin kontrol kavgası olarak görülüyordu. Çoklu kişilik bozukluğunu dönemin sonuna doğru tartışacağız ve şimdi bunun aslında çok daha karışık bir durum olduğu anlaşıldı. Ama dikkatinizi çekmek istediğim şey bunun gerçekten nasıl olduğu değil, bunu bizim nasıl gördüğümüz. Sağduyumuz bize bir beden içinde birden fazla insanın olabileceğini söylüyor. Bu, çeşitli inanç sistemlerinin kişilerin davranışlarının, özellikle de kötü ya da mantıksız davranışların, bedeni başka bir şeyin esir aldığı düşüncesiyle desteklediği şeytan çıkarma gibi farklı bağlamlarda da ortaya çıkmaktadır.

Son olarak, dünyadaki insanların çoğunluğu bedenlerinin yok olmasından sonra da yaşayabileceklerine inanmaktadırlar. Şimdi, kültürler arasında bedenin kaderine dair farklılıklar da vardır. Bazı kültürler bedenin-pardon- ruhun kaderine bağlı olduğuna inanır. Bazıları ise bedeni cennete ya da cehenneme gönderirler. Bazılarına göre ayrı bir bedene girersiniz. Bazıları ise şekilsiz bir ruha sahip olduğunuza inanır. Ancak bunların ortak düşüncesi, olduğunuz kişinin taşıdığınız bedenden ayrılabilir olduğudur. Ve bedeniniz yok olsa da siz yaşayabilirsiniz.

Bu düşünceler özellikle Birleşik Devletlerde yaygındır. Birkaç yıl önce Şikago'da yapılan bir ankette, insanlara dinleri ve öldükten sonra kendilerine ne olacağı sorulmuştur. Örneklemdaki insanların çoğu Hristiyan'dı ve Hristiyanların yaklaşık %96'sı "öldüğümde cennete gideceğim" dedi. Örneklemdekilerin bir kısmı ise Yahudi'ydi. Yahudilik ölümden sonra yaşam konusunda açık bir şey söylemeyen bir dindir. Yine de, Yahudi olduklarını belirten kişilerin çoğu cennete gideceğini söylemiştir. Örneklemin bir dine bağlı olmayan bir kısmı dahi aynı soru kendilerine yöneltildiğinde yine "cennete gideceğim" demiştir.

Yani düalizm yerleşiktir. Ancak bilimin bu konudaki ortak görüşü düalizmin yanlış olduğudur. Bedeninizden ayrı olan ya da ayrılabilen bir "sen" yoktur. Özellikle de, beyinden ayrı bir "sen" yoktur. Ya da bilişsel bilimcilerin, psikologların ve sinirbilimcilerin dediği gibi "zihin beynin yaptığıdır". Yaptığı hesaplamalar bilgisayarın işleyişini nasıl yansıtıyorsa zihin de beynin işleyişini yansıtır. Şimdi, neden böyle saçma bir şeye inanıyorsunuz? Neden düalizmi bunun için reddedersiniz? Birkaç neden var. Düalizmin her zaman sorunları vardı. Bir kere hiç bilimsel değildir. Biz meraklı insanlar olarak, çocukların nasıl dil öğrendiğini, neyi çekici bulup neyi bulmadığımızı ve zihinsel hastalıkların temelini bilmek isteriz. Düalizm sadece "bu fiziksel bir şey değil, hepsi ruhun (ether) bir parçası" der ve açıklama yapmaz. Dahası, Descartes gibi düalistler fiziksel vücudun ölümsüz ruha nasıl bağlandığını açıklamakta zorlanırlar. Bu bağlantı nasıl oluşturulur? Sonuçta, Descartes böyle bir bağlantının olduğunu biliyordu. Bedeniniz emirlerinize uyar. Ayak parmağınızı bir yere çarparsanız acı hissedersiniz. Alkol alırsanız bu, akıl yürütme becerinizi etkiler, ancak o bu dünyadaki fiziksel bir şeyin ölümsüz bir zihne nasıl bağlandığı konusunda pek bir şey söyleyemezdi.

Descartes yaşarken, fiziksel nesnelere bazı şeyleri yapamayacağını anlayacak kadar mantıklı bir insandı. Örneğin, sadece fiziksel bir nesnenin satranç oynayamayacağını böyle bir şeyin fiziksel dünyanın kapasitesini aşacağını, bu yüzden de açıklamayı ölümsüz bir ruha bağlamak gerektiğine inanıyordu. Ancak şu anda, bilim adamlarının elinde "varlığın kanıtı" denilen şeyden var. Fiziksel nesnelere karmaşık ve ilginç şeyler yapabileceğini biliyoruz. Mesela, makinelerin satranç oynayabileceğini biliyoruz. Makinelerin matematiksel ve mantıksal akıl yürütme, nesne tanıma, çeşitli hesaplar yapma konusunda sınırlı kapasiteleri vardır ve bizim de böyle birer makine olmamız en azından ihtimal dâhilindedir. Artık "bakın. Fiziksel şeyler şunu asla yapamaz" diyemezsiniz çünkü fiziksel şeylerin birçok şey yapabileceğini biliyoruz ve bu da insanların fiziksel şeyler, özellikle de birer beyin, olma ihtimalini ortaya koyuyor.

Son olarak, zihinsel yaşamda beynin etkin olduğuna dair güçlü kanıtlarımız var. Düalist bir görüşe sahip olan ve yaptıklarımızın, seçtiklerimizin, düşündüklerimizin ve istediklerimizin fiziksel dünya ile ilgisinin olmadığını söyleyen bir kişi, beynin zihinsel yaşamımıza derin ve karmaşık yollarla tepki verdiği gerçeğini duyunca herhalde utanır. Şimdi, bunu zaten uzun zamandır biliyoruz. Filozoflar ve psikologlar kafanıza bir şeyler yemenizin zihinsel fakültelerinizi değiştirebileceğini biliyorlardı. Frengi gibi

bir hastalık aklınızı kaçırmaya neden olabilir, kafein ve alkol gibi kimyasallar düşüncelerinizi etkileyebilir. Yeni olan şey ise artık bu etkileri çeşitli yollarla doğrudan görebiliyoruz.

Zihinsel işlevlerinde ciddi ve ağır bir sorun olan birinin beyninde bunu görebiliriz. CAT taraması, PET ve fMRI gibi görüntüleme teknikleri kullanan çalışmalar zihinsel yaşamın farklı durumlarında beynin farklı alanlarının aktive olduğunu göstermişlerdir. Mesela, kelimeleri duyduğunuzda, okduğunuzda ya da kelimeleri ürettiğinizde beynin farklı alanları aktive olur. Hatta sizi bir fMRI aletinin içine koysalar ve gerçek zamanlı olarak gözleseler, etkinleşme (aktivasyon) örüntülerine bakıp müzik ile mi ilgili yoksa cinsellikle mi ilgili düşündüğünüzü bir yere kadar söyleyebilirler. Bir yere kadar da, ahlaki bir çıkmaz ile ilgili mi yoksa başka bir şey mi düşündüğünüzü de söyleyebiliriz. Eğer kendimizin fiziksel beynimizin bir işlevi olduğunu düşünürsek bu hiç de şaşırtıcı değildir, ancak bir düalistseniz bunu açıklamak oldukça zordur.

Yani, bilinç, duygular, seçimler ve ahlak da dâhil bütün zihinsel yaşamın beyin aktivitesinin ürünü olduğuna dair bilimsel bir görüş birliği vardır. Kafatasını açıp beyine baktığınızda – ne bileyim – böyle içinden cam borular geçen, pasparlak ışıklı, rengârenk bir şey göreceğinizi umuyor olabilirsiniz. Ama gerçekte, beyin gerçekten iğrenç görünür. Bayat bir et parçasına benzer. Kafanın içinden çıkardığınızda gri olur. Buna da gri madde derler ama sadece kafanın dışında olduğu için. Kafanın içindeyken parlak kırmızıdır çünkü içinde kan dolaşmaktadır. Tadı bile güzel değildir. Burada hiç beyin yiyen oldu mu? Krem sosla enfes oluyor ama krem sosla da her şey enfes olur zaten.

Soru şu "Böyle bir şey bizi nasıl ortaya çıkarıyor?" Descartes'ı da biraz hoş görmek lazım. Descartes'ın söyleyebileceği ve durumu daha açık anlatabilecek bir şey daha vardı, o da "özgür iradede, aşktan ve bilinçten bu şey mi sorumlu? Bu bir saçmalık. Sinirbilimin amacı ise beynin nasıl çalıştığını, bilinci nasıl ortaya çıkardığını açıklayarak, bunu daha az saçma hale getirmektir. Şimdilik bu konuya biraz girmek istiyorum fakat önümüzdeki derslerde zihinsel yaşamın farklı yönlerinden bahsederken bunları tartışmaya devam edeceğiz. Şimdilik sadece büyük resmi ortaya koymak istiyorum. Öncelikle küçük, en küçük ve ilginç beyin parçalarından başlayarak gittikçe daha büyük yapılara geçeceğiz. Beynin küçük parçalarının, düşüncenin temel yapıtaşları olan sinir hücrelerinin diğer zihinsel yapılarla ve beynin diğer alt parçalarıyla nasıl birleştiğinden bahsedip bütüne ulaşacağız.

Psikolojinin keşiflerinden biri de, beynin temel biriminin sinir hücresi olmasıdır. Sinir hücresinin şu resimde görebileceğiniz gibi, 3 ana parçası vardır. Aslında sinir hücreleri birbirlerinden oldukça farklı görünürler ama buradaki tipik bir sinir hücresidir. Şuradaki küçük kollar dendritler. Dendritler diğer sinir hücrelerinden gelen sinyalleri alırlar. Bu sinyaller uyarıcı olup sinir hücresinin ateşlenme olasılığını arttırabilir ya da ketleyici olup ateşlenme olasılığını azaltabilir. Hücre gövdesi bunları toplar ve bunu aritmetik olarak görebiliriz. Artılar uyarıcı sinyallerdir, eksiler ise ketleyici. Ve eğer belirli bir sayıya ulaştığında, mesela 60'a ulaştığında, şu sağdaki şeye, yani aksona

doğru ateşlenir. Akson, dendritlerden çok daha uzundur, hatta bazı aksonlar onlarca santim uzunluğundadır. Mesela omuriliğinizden ayak başparmağınıza giden bir sinir hücresi vardır. Işıkların gitmesi de ilginç oldu. Descartes'i hüzne boğacak mekanik bir benzetme de... Sağ ol, Koleen. Aksonun etrafında ise yalıtım yapan miyelin kılıfı vardır. Sinirin daha hızlı ateşlenmesini sağlar. Sinirler hakkında birkaç bilgi verelim. Öncelikle, bir sürülerdir. Yaklaşık 1 trilyon sinir hücresi vardır ve her biri de diğer on binlerce sinire bağlıdır. Yani bu oldukça karmaşık bir işleme aygıtıdır (computing device). Üç çeşit sinir vardır. Duyusal sinirler, dünyadan bilgi alırlar. Mesela siz bana bakarken retinanızdaki sinirler beyninize sinyal gönderiyorlar. Hareket sinirleri, eğer elinizi kaldırmaya karar verirsiniz kaslarınıza ne yapmaları gerektiğini söylerler. Bir de bu ikisini birleştiren ara sinirler vardır. Temelde, düşünme işini bunlar yaparlar. Duyu ve hareket arasındaki bağlantıyı kurarlar.

Önceleri – ben de dâhilim buna – sinir hücrelerinin kaybedildiğinde yenilenmediğine inanılırdı, ben de derste böyle anlatırdım. Aslında bu doğru değil. Beyinde sinir hücrelerinin yenilenebileceği yerler de vardır. Sinirlerle ilgili başka bir ilginçlik de birer tabanca gibi olmalarıdır. Ateşlenir ya da ateşlenmez. Ya hep ya hiçtir. Eğer bir tabancanın tetiğini çok hızlı ve sert bir şekilde çekerseniz, yumuşak bir şekilde çektiğiniz zamankinden daha hızlı ateşlenmez. Gerçekten ilginç. Neden? Duyum bu kadar dereceliyken sinirler nasıl ya hep ya hiç şeklinde çalışabilirler? Yanınızdaki kişi elinize bastırma ne kadar güçlü bastırıldığını anlıyorsunuz. Yani ya bastırma ya da bastırmama gibi değildir. Bastırmanın, sıcaklığın, parlaklığın derecesini anlayabilirsiniz. Cevabı da, sinirler ya hep ya hiç ilkesi ile çalışsa da, şiddeti kodlamanın da yolları vardır. Bunun bir yolu ateşlenen sinirlerin sayısıdır: ne kadar çoksa o kadar şiddetlidir. Şiddeti arttırmanın diğer bir yolu da ateşlemenin sıklığıdır. Sadece bu ikisini kullanacağım. İlki ateşlenen sinirlerin sayısı, ikincisi ise ateşlenme sıklığıdır. Yani "dan, dan, dan, dan, dan, dan [hızlı]" "dan, dan, dan [daha sesli]" a göre daha şiddetlidir.

Şimdi, sinir hücreleri birbirlerine bağlıdır ve birbirleriyle iletişim halindedirler. Eskiden bunların bir bilgisayardaki gibi, kabloların birbirlerine bağlandığı gibi bağlandığı düşünülürdü. Ancak böyle olmadığı anlaşıldı. Sinirler birbirleriyle kimyasallar yoluyla ilginç bir yolla ilişki kurarlar. İki sinir arasında, bir sinirin dendriti ve diğer sinirin aksonu arasında küçük bir boşluk vardır. Bu boşluk bir milimetrenin on binde biri genişliğinde olabilir. Bir sinir hücresi ateşlendiğinde akson bu sinaps adı verilen bu küçük boşluğa kimyasallar yollar. Bu kimyasallara nörotransmitter denir ve bunlar dendritleri etkilerler. Yani sinirler, birbirleriyle kimyasallar yoluyla iletişim kurarlar. Bu kimyasallar diğer siniri uyandırabilir (uyandırıcı) ya da ketleyebilir (ketleyici). Nörotransmitterler ilginçtir çünkü ilaçların çoğu, hem tıbbi olarak hem de eğlence için kullanılanlar bunlar ile oynanarak elde edilir. Bu nörotransmitterlerle oynamanın iki yolu vardır ve bunların sonucunda ortaya çıkan iki çeşit ilaç vardır. Agonistler, nörotransmitterleri arttırarak ya da geri alınımlarını engelleyerek, bunların etkisini arttırırlar. Bazı durumlarda ise bunları taklit ederler ve aynı etkiyi ortaya çıkarırlar. Antagonistler ise, nörotransmitterlerin etkisini yavaşlatırlar. Bazen

nörotransmitterlerin miktarını azaltarak, bazen de üretimini zorlaştırarak yaparlar. Bazı durumlarda ise bir sinirin dendritini tıkayarak nörotransmitterlerin bağlanmasını engellerler. Ve bu akıllıca yöntemlerle zihninizi etkilerler.

Mesela, Curare diye bilinen bir ilaç vardır ve bu ilaç da antagonisttir. Çok belirgin bir özelliği olan bir antagonisttir. Motor sinirlerin kas liflerini etkilemelerini engeller. Bu da felç olmanıza neden olur çünkü hareket sinirleriniz çalışmaz. Kolunuza kalkmasını söylediğinizde işe yaramaz. Hareket sinirleri işlemez olurlar ve bu sinirler yoluyla nefes aldığınız için de, ölürsünüz.

Bir de alkol var. Alkol ketleyicidir. Bu bazılarının kafasını karıştırabilir. Çünkü "alkol ketleyici değil ki. Aksine çok içtiğimde kopup daha eğlenceli bir insan oluyorum. Saldırganlaşıyorum, cinsel olarak istekli ve daha güzel oluyorum. Alkolün nesi ketleyici ki?" diye düşünüyor olabilirsiniz. Hayır, alkol beyninizin ketleyici bölgelerini ketler. Yani alkol beynin frontal lobunda size "Uçkuruna hâkim ol. Bana da vurma. Kötü sözler söyleme" diyen kısımlarını kapatır. Yeterince alkol aldığınızda, beyninizin uyarıcı bölgelerini de kapatır. O zaman da bayılıp, yere kapaklanırsınız.

Amfetaminler uyarılma düzeyini arttırmaları. Özellikle de genel uyarılmış halinden sorumlu olan norepinefrinin miktarını arttırmaları. Speed ve kokain gibi uyuşturucu maddeler de amfetaminler arasındadır. Prozac, serotonini etkiler. Klinik psikoloji ve depresyondan bahsederken nörotransmitterlerdeki bozuklukların depresyon gibi rahatsızlıklarda ne kadar rol oynadığını öğreneceğiz. Depresyondaki sorun, serotonin adı verilen nörotransmitterin oldukça az olmasıdır. Prozac serotonini daha kalıcı hale getirerek depresyonu hafifletebilir. Parkinson hastalığı hareket (motor) kontrolünün yok olmasına neden olarak, hareket etmeyi güçleştirir. Parkinson'a yol açan etkenlerden biri dopamin olarak bilinen nörotransmitterin çok az olmasıdır. L-DOPA adı verilen bir ilaç dopamin miktarını artırır ve Parkinson hastalığı belirtilerini geçici olarak hafifletebilir.

Yani birbirlerine bağlanmış sinir hücreleriniz var ve bunlar ateşlenme yoluyla birbirleriyle iletişim kuruyorlar. Peki, bütün bunlar nasıl çalışıyor da konuşmak ve düşünmek gibi ilginç şeyler yapabilen yaratıklar ortaya çıkıyor? Eskiden beynin bir bilgisayarınki gibi bağlantılardan oluştuğuna inanılırdı, ancak artık bunun doğru olamayacağını biliyoruz. Bu doğru olamaz çünkü beyin bir bilgisayara karşı iki yönden üstündür. En başta beyin hasara oldukça dayanıklıdır. Eğer bir dizüstü bilgisayarınız varsa ve sizi onu açıp orasını burasını çıkarmanıza ikna etsem bilgisayarınız bozulacaktır ama beyin buna dayanıklıdır. Çeşitli beyin hasarlarına maruz kalabilirsiniz ama zihinsel işlevlerinizin bazıları korunacaktır. İlginçtir, beyinde bazı kısımlar hasar gördüğünde beynin diğer bölümlerinin onun yerine geçmesine izin veren bir hasar koruması vardır.

İkincisi, beyin aşırı hızlıdır. Bilgisayarınız teller ve elektrikle çalışır ama beyniniz dokuları kullanır ve dokular fazlasıyla yavaştır. Buradaki sorun, böyle yavaş bir madde ile nasıl hızlı bir bilgisayar oluşturulabileceğidir. Ki zaten oluşturamazsınız. Eğer beyniniz bilgisayar gibi bağlantılanmış olsaydı, bir yüzü tanımanız saatlerinizi

alırdı ama biz böyle şeyleri aşırı hızlı bir şekilde yapabiliyoruz. Peki, beyin nasıl bağlantılanmıştır? Ve cevap da, beyninizin, ticari bilgisayarların aksine, paralel işleme yoluyla, kitlesel olarak paralel dağılmış işleme ile çalışmasıdır.

Bu konuda psikoloji bölümleri dışında, mühendislik bölümlerinde, bilgisayar bilimi bölümlerinde bilgisayarların beyinlerin yapabildiği şeyleri nasıl yapabileceğine dair birçok araştırma yürütülmektedir. Bunu yapmanın bir yolu da, doğadan alınan bir ipucunu alıp akıl yürütmenin bazı yönlerini gerçekleştirebilen kitlesel dağılmış ağlar kurmaktır. Yani çok basit bir hesapsal ağ vardır. Bu ilginçtir çünkü bunlar sinir hücrelerine benzemektedir ve bunlara da sinir ağları adı verilmektedir. Bunu çalışan insanlar akıllı makineler inşa etmeye çalışmak için bunları beyin gibi modellerler ve sinirsel ağ modellemesi üzerine çalıştıklarını söylerler. Son 20 yılda bu; sinir hücrelerine benzeyen parçalar kullanarak beynin yaptığı şeyleri yapabilen makineler yapmaya çalışan, büyük ve hareketli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Burada aklımızda tutmamız gereken bunun henüz yeni bir alan olduğu ve kimsenin nasıl yapılacağını bilmediğidir. Şu anda insan yüzünü iki yaşındaki bir çocuk kadar tanıyabilen, ya da kurulan cümleleri iki yaşındaki bir çocuk kadar anlayabilen bir makine yok. Hatta insanların ilginç bir şekilde yapabildiği herhangi bir şeyi yapabilen bir makine yok. Bunun nedeni, kısmen, insan beyninin herhangi bir basit sinirsel ağdan daha karmaşık bir yapısının olmasıdır. Bu, görsel korteksin şematik bir diyagramı – bundan sorumlu değilsiniz – buradan anlamanız gereken şey bunun fazlaca basitleştirilmiş olduğudur. Yani beyin karmaşık bir sistemdir.

Şimdi, beynin temel yapıtaşları olan sinir hücrelerinden biraz bahsetmiş olduk. Sonra da sinirlerin birbirleriyle nasıl iletişim kurduğundan bahsettik. Sonra da sinirlerin birbirlerine nasıl bağlandığını konuştuk. Şimdi de beynin çeşitli bölümlerinden bahsedelim. Şimdi, yapabilmemiz için beyninize ihtiyaç duymadığınız şeyler de var. Bunları bulmak için kullanılan yöntem biraz garip. Bu çalışmalar Fransa'da kafası kesilen insanlar üzerinde bolca yapılmıştır. İnsanların kafaları kesildikten sonra psikologlar hemen koşup kişinin bedenindeki refleksleri falan test ederlermiş. Biraz ürpertici ama yapabilmek için beyninize ihtiyaç duymadığınız şeylerin olduğunu biliyoruz.

Yenidoğanın meme emmesi için, acıdan kaçmak adına elinizi çekmeniz için beyninize ihtiyacınız yoktur. Kafanız olmasa bile eliniz kendini geri çekecektir. Penisiniz beyninin olmadan da sertleşebilir. Kusma da beyin olmadan gerçekleşebilir. Şimdi bir gönüllüye ihtiyacım var. Çok basit. Az önce bahsettiklerimle – harika – ilgisi olmayacak. Ayağa kalkabiliriz misin? – Tamam. Gömleğim yeni o yüzden biraz geri çekileyim. Yok. Bu – şöyle elini uzatabilirsen... Bu bizim ders kitabı. Şimdi. Harika. Fark etmeniz gereken –Teşekkür ederim – Kitap buna çarpınca bu el yukarı kalktı. Bu otomatik, içgüdüsel bir tepkidir ve beyin gerektirmez. Yani, her şey için beyninize ihtiyacınız yoktur.

Peki, beyniniz ne yapar? Beyniniz bazı alt seviye içsel yapıları da içerir. Bunlara altkortikal yapılar denir çünkü bunlar korteksin aşağısında. Korteksin altındadır.

Mesela burada beynin bir diyagramı var. Bu diyagramı anlamak için bunun benim beynim olduğunu ve bu tarafa baktığımı düşünmek gerekir. Kafam şuradan ikiye bölününce beynimi görebilirsiniz. Yani burası ön taraf. Şurası da arka. Bazı önemli parçalar burada gösteriliyor. Mesela medulla kalp atışından ve solunumdan sorumludur. Beynin çok derinlerindedir ve hasar görürse muhtemelen ölürsünüz. Beyincik ise vücut dengesinden ve kas koordinasyonundan sorumludur. Bu yapıların karmaşıklığını anlatabilmek için, beyincikte 30 milyar sinir hücresinin olduğunu belirtelim. Hipotalamus ise beslenme, açlık, susuzluk ve kısmen de uykudan sorumludur. Bunlar da aynı yapıların yakından görünüşü.

Şimdi, bütün bu beyin parçaları gereklidir ve çoğu da ilginç psikolojik süreçlerde rol alırlar. Ancak asıl olay kortekste gerçekleşir. Korteks beynin dış tabakasıdır ve katlanmıştır. Peki, beynin neden böyle kırışık görüldüğünü hiç düşündünüz mü? Çünkü katlanmıştır. Birinin korteksini alıp düzleştirirseniz yarım metre kare kadar olur. Korteks bütün havalı şeylerin olduğu yerdir. Balıklarda bundan yoktur. Balıklar alınmasın ama bu yüzden pek bir zihinsel yaşamları yoktur. Sürüngenler ve kuşlarda bundan biraz vardır. Primatlarda fazla, insanlarda oldukça fazla bulunur. Beyin hacminin %80'ini korteks oluşturur. Ve korteks de çeşitli parçalara ya da loblara bölünmüştür. Şurada – yine profilden öne bakıyoruz. Şuradaki frontal lob. Önde olan. Oksipital lob ve temporal lob.

Şimdi geçeceğimiz konu ise-- bu beynin yarısı. Hatta beynin sol yarısı. Diğer yarısı da, küçük farklar dışında bunun neredeyse aynısıdır. Burada garip olan, bunların topografik haritalarının olmasıdır. Vücudunuzun bir haritasını içerirler. Hatta bir köpeğin beynini açıp farklı yerlerine şok veren fizyologların yaptığı klasik bir deneyi resmeden bir karikatür var. Bilinciniz tamamen açıkken beyin ameliyatı olabilirsiniz çünkü beynin duyu organları yoktur. Ve beyninin bir yerine şok verdiklerinde köpeğin bacağını kaldırdığını görmüşler.

McGill Üniversitesinde, Doktor Penfield da aynı şeyi insanlarda denemiştir. Bir beyin ameliyatı yapıyorlarmış. Elinde de elektrikli bir şey varmış. Bu nasıl aklına gelmiş bilmiyorum. Şoku vermeye başlamış ve "paat". Adamın bedeni oynamaya başlamış. Dahası, başka yerler şok verdiğinde bazı insanlar çeşitli renkler gördüklerini söylemişler. Diğer yerlere şok verdiğinde ise bazıları sesler duyduklarını, diğer yerlerde ise bir dokunma hissettiklerini söylemişler. Bu araştırma ve diğer araştırmalar sonucunda, beyinde vücudun bir haritasının olduğu bulunmuş. Beynin motor kısmında, motor kortekste yani sol üst tarafta bir harita olduğunu ve duysal kortekste, sağ tarafta da aynı şekilde. Ve bunu beyni açıp çeşitli kısımlarına şok vererek, vücudun çeşitli yerlerini buradaki diyagramda gösterilen yerlere tepki verdiğini görebilirsiniz.

Şimdi bu haritalarda fark etmek gereken iki şey var. Bunlar topografiktir, yani eğer vücudun iki parçası birbirine yakın ise beyinde de birbirlerine yakın olacaklardır. Yani diliniz çenenize kalçanızdan daha yakındır; aynı şekilde motor ve somatosensör korteks de öyledir. Ayrıca, vücut parçasının gerçek boyutunun beyindeki temsiliyle

uyuşmadığını görebilirsiniz. Beyindeki boyutu belirleyen şey, bu kısım üzerinde ne kadar motor ve duyuşsal kontrole sahip olduğunuzdur. Yani, duyuşsal organlar çok yer kaplar, mesela, dilinizin temsil edildiği kısım bu yüzden büyüktür. Yüzünüz de büyük yer kaplar ama omzunuz burada yoktur bile. Omzunuz dilinizden büyük olsa bile, oralarda pek bir şey olmaz. Hatta somatosensör kortekste kapladığı alana göre vücudunuzun bir diyagramını çizerseniz şöyle bir şey olur. Bu sizin duyuşsal bedeniniz.

Şimdi beyninizde bu haritalar var ve bu haritalar korteksinizin bir parçasıdır ama görmemiz gereken şey bu beyninizde olan bitenin önemli bir kısmı olsa da korteksin dörtte birinden azında bu haritaların ya da temsil alanlarının bulunduğudır. Diğer kısımlar dil, akıl yürütme, ahlaki düşünce gibi şeylerle ilgilenir. Hatta fareden kediye, maymuna, insanlara geldikçe temsil alanlarının küçüldüğünü, diğer alanların çoğaldığını görürsünüz. O zaman beynin diğer kısımlarının ne yaptığını nasıl anlarız? Bir sürü yöntem var. Bunlar genelde son zamanda ortaya çıkan CAT tarama, PET tarama, fMRI gibi, beynin kısımlarını işlerken gösterebilen görüntüleme yöntemleridir. Eğer beynin hangi kısmının dilden sorumlu olduğunu bilmek isterseniz, bir kişiyi bir tarayıcının içine koyup onları dile maruz bırakır ya da onlara bir dil görevi verirsiniz. Sonra da beynin hangi kısımlarının aktive olduğuna bakarsınız.

Beynin ne yaptığını keşfetmenin diğer bir yolu da beyinlerine kötü şeyler olduğunda insanlara ne olduğuna bakmaktır. Bunlar lezyonlar, tümörler, inmeler ya da yaralanmalar sonucu olabilirler. Nöropsikologlar kaskları pek sevmezler yani. Nöropsikologlar, motosikletçilerin kasksız motor kullanmalarına bayılırlar çünkü bunların geçirdiği korkunç kazalardan sonra beynin nasıl çalıştığına dair güzel bilgiler elde edebilirler. Yani mesela beyninin şu bölgesinde hasar olan birini bulursanız ve o kişi yüzleri tanıyamıyorsa, beynin o bölgesinin yüz tanıma ile ilgili olduğunu düşünmek için bir nedenimiz olur.

Böylelikle, beyin hasarlarını çalışarak, beynin farklı kısımlarının neler yaptığına dair fikir edinebiliriz. Bazıları, apraksi gibi, motor kontrolü etkileyen beyin hasarlarını çalışırlar. Apraksi ilginçtir, çünkü felç değildir. Apraksisi olan bir insan hareket edebilir, basit hareketleri kolayca yapabilir ancak hareketlerini koordine edemez. Birine el sallayamazlar, ya da bir sigara yakamazlar.

Bir de agnozi var. Agnozi de körlük değildir çünkü kişinin görmeye ilgili bir sorunu yoktur. Gözlerinde hiçbir hasar yoktur fakat agnozide insanlar bazı şeyleri tanıma yetilerini kaybederler. Bazen ruhsal körlük de denir. Yani, görsel agnozileri olabilir ve nesnelere tanıyamazlar. Prospagnozide ise yüz tanıma yetilerini kaybederler. Bir de duyuşsal neglekt hastalıkları var – ki bunlar oldukça ünlüdür. Yine, bu felç değil değildir, körlük de değildir, fakat beynin bazı yerlerinin hasar görmesi sonucu vücudunuzun sol kısmının, dünyanın sol tarafının olmadığını düşünebilirsiniz. Bu vakalar çok ilginçtir. Bu yüzden önümüzdeki derslerde bunları tartışmaya zaman ayıracağım.

Dil afazisi gibi bozukluklar da vardır. Bu konudaki klasik vaka Paul Broca tarafından 1981 yılında keşfedilmiştir. Beynin bir kısmı hasarlı olan ve sadece "tan"

diyebilen bir hastası vardı. Kişi "tan, tan, tan, tan" diyebiliyordu ama diğer her şey gitmişti. Kişinin akıcı bir şekilde konuşabildiği fakat mantıklı cümleler kuramadığı ve diğerlerini de anlayamadığı algısal afazi gibi bir dil bozukluğu da var. Tartışacağımız diğer bozukluklar arasında, beyindeki hasarın kişinin doğruyu yanlıştan ayırt edebilmesini engelleyen ve frontal loblarla ilgili olan edinilmiş psikopati de var.

Bitirelim. Sinirlerden, sinirler arasındaki bağlantılardan, nasıl birbirlerine bağlandıklarında, beynin bölümlerinden ve hangi bölümlerin ne yaptığından bahsettik. Son olarak beynin iki yarısından bahsetmek ve şu soruyu sormak istiyorum "Kaç zihnimiz vardır?" Şimdi beyne bakarsak – beyni tutup kaldırsak oldukça simetrik görünecektir. Aslında değildir. Sağ hemisfer ve sol hemisfer arasında farklar vardır. Burada kaç kişi sağlak? Kaç kişi solak? Hangileriniz biraz karışık, iki elini de kullanıyor, ne bileyim, "biraz sağdan, biraz soldan insanları"? Tamamdır. Sağlak olanlarınızın, yani yaklaşık onda dokuzunuzun, dil bölgesi sol hemisferde. Konu hakkında genelleme yaparken de sağlak insanlar üzerinden yapacağız. Solak olanlarınız biraz daha karışık. Bazılarınızın dil alanı sol hemisferde, bazılarınızın da sağ hemisferde, bazılarınızın ise Tanrı bilir nerde. Karışık biraz.

Buradaki fikir, bazı şeylerin çift olduğudur. Eğer beyninizin yarısını kaybetseydiniz, diğer yarısıyla çok şey yapabilirsiniz ancak bazı şeyler beynin bir tarafından diğerine göre daha yaygın ve baskındır. Size "Scientific American'dan iki hemisfer arasındaki farkları gösteren kısa bir video göstermek istiyorum fakat bunu yapmadan önce birkaç giriş bilgisi vereyim. Şimdi tipik olarak dil sol taraftadır. Tekrar belirtelim sağlaklar açısında konuşuyoruz. Sağlaksanız dil solda, matematik ve müzik sağdadır. Burada bir çaprazlaşma vardır ve bundan sonraki çalışmalar üzerinde düşünürken bu önemli bir noktadır. Sağ görsel alanınızdaki her şey beynin sol tarafına, sol görsel alanınızdaki her şey de beynin sağ tarafına gider. Sağ hemisferiniz vücudunuzun sol tarafını, sol hemisferiniz de beynin sağ tarafını kontrol eder. Son, olarak bu iki hemisfer korpus kallozum denilen büyük bir ağ yoluyla birbirine bağlanmıştır. Buraları geçiyorum çünkü videoda da bunlardan bahsedilecek.

Şimdi, dünyanın en iyi sinirbilimcilerinden ve beynin iki yarısı konusunda öncü uzman olan Michael Gazzaniga'nın tartışmasının harika bir özetini göreceksiniz. Bu videodaki tek sorun, insanların fazlasıyla kendini beğenmiş olması, izlerken bunu görmezden gelin. Çalışıyor mu? Duyuyor musunuz?

Bu canlandırma, farklı zihinsel yetilerin beynin sağ ve sol taraflarında olmasına dair Gray'in kitabında detaylı bir şekilde tartışılan belirli konuları gösteriyor. Ayrıca yönetsel bir gelişimi, beynin ortadan ikiye kesilmesi sonucu iki hemisferinin iletişim kuramadığı bu adam gibi olağandışı insanlara bakarak, işleri normalde nasıl yaptığımızı görebileceğimizi ortaya koyuyor. Ve dönem içinde de bu konuya geri döneceğiz.

Beyin konusunda bu şekilde dersin ilerleyen kısımlarında konuşacaklarım hakkında böyle genel bir giriş yapmış olduk. Böylelikle ileride sinir hücrelerinden, nörotransmitterlerden ya da korteskten bahsettiğimde neden bahsettiğimi anlamak

için bir altyapınız olacak. Fakat bu ilk gerçek dersimizi psikologların bildikleri ve bilmedikleri hakkında bir şeyler söyleyerek bitirmek istiyorum. Psikolojinin büyük bölümündeki – özellikle sinirbilim ve bilişsel psikolojide – fikir, beyni bir bilgi işlemci, gelişmiş bir bilgisayar olarak görmektir. Böylelikle, yüz tanıma, hareket kontrolü ya da mantık gibi farklı problemler üzerinde çalışabiliyoruz. Buradaki strateji bu sorunları nasıl bir programın çözebileceğini bulup sonra da "Böyle bir program fiziksel beynin içine nasıl yerleşebilir?" sormaktır. Biz insanları, başka bir gezegenden gelen bir bilgisayarmış gibi inceliyoruz. Ben de bu strateji konusunda oldukça hevesliyim ancak "zor sorun" denilen zihin problemi hala durmaktadır. Öznel deneyimler de buna dâhildir. Bu nasıl bir şeydir? Yani bilgisayarım satranç oynayabilir. Sayıları tanıyabilir. Matematik yapabilir. Bunları belki de benimle aynı şekilde yapıyordur ama bilgisayarımın benim gibi duyguları yoktur.

Burada iki klasik resim var. Bu Star Trek'in çok eski bir bölümünden. Korkuyu resmediyor. Sanırım bir yıldız gemisi güneşe çarpmak üzere. Ve bu da oğlum Max, çok mutlu. Soru şu: "Böyle bir şeyden nasıl olup da bilinç ve öznel deneyim ortaya çıkıyor?" Bu zor bir bilmece. Bazı psikologlar ve filozoflar bunu çözdüğünü düşünse de bazılarımız daha şüpheci. Birçoğumuz Huxley'nin sorusunu yanıtlayabilmemiz için çok yol gitmemiz gerektiğini düşünüyor. Huxley "Bilinç durumu gibi muhteşem bir şey nasıl sinir hücrelerinden ortaya çıkar? Bu Alaattin'in lambasını ovuşturduğunuz içinden cin çıkması gibi bir şey." diye sormuştur. Böyle gri, iğrenç bir et parçasının bu duyguları ortaya çıkarması sihir gibi geliyor.

Şimdi ve dönem boyunca sunacağım ikinci zayıflık ise, zihinsel yaşamın mekanistik kavramsallaştırılması dediğimiz şeydir. Bunun ne kadar güzel, ne kadar harika ya da ne kadar gizemli bir şey olduğundan bahsetmeyeceğim. Tersine, bunu açıklamaya çalışacağım. İnsanların temel özelliklerini, nasıl seçim yaptığımız, çocuklarımızı neden sevdiğimiz, âşık olduğumuz zaman ne olduğu gibi soruları açıklamaya çalışacağım.

Şimdi, böyle bir projeyi sonunda itici bulabilirsiniz. Bunların hümanist değerlerle nasıl birleştirileceğine dair kaygılarınız olabilir. Hukuki ve ahlaki ortamlarda, özgür irade ve sorumluluk bakımından düşünüyoruz. Eğer yolda arabamın önünü kesersen, bunu yapmayı seçmişsin demektir. Bu seni kötü gösterir. Eğer kendini riske atarak birinin hayatını kurtarırsan, övgüyü hak edersin. Harika bir şey yapmış olursun. Bunu bütün davranışların nörokimyasal süreçlerin bir sonucu olduğu düşüncesiyle birleştirmek zordur. Bunu insanların içsel değerleri olduğu düşüncesiyle birleştirmek de zordur. Son olarak, zihne dair bu mekanistik görüşün, insanların ruhani bir değeri olduğu düşüncesiyle birleştirmek de zordur.

Bu gerilimle birlikte, üç seçenek vardır. Bilimin zihne dair görüşlerini reddetmeyi seçebilirsiniz. Çoğu insan bunu yapar. Düalizmi kabul etmeyi seçip, beynin zihinsel yaşamdan sorumlu olduğu düşüncesini reddedip, bilimsel bir psikoloji vaatlerini de reddedebilirsiniz. Diğer yandan, bilimsel bakış açısını kabul edip, bu hümanist değerleri reddedebilirsiniz. Bazı psikologlar ve filozoflar bunu yapar ve özgür irade,

sorumluluk, ruhani değer ve içsel değerlerin birer yanılısama; modern bilimle birlikte ortadan kalkmış bilim öncesi kavramlar olduğunu öne sürebilirsiniz. Ya da bunları bir araya getirebilirsiniz. Zihne dair bilimsel bakış açısını, korumak istediğiniz bu hümanist değerlerle birleştirebilirsiniz. Bu, ders sürecinde geri döneceğimiz bir mesele. Tamamdır. Çarşamba görüşürüz.

Psikolojiye Giriş

Ders 3

Freud

Profesör Paul Bloom: Evet. Geçen ders beyin hakkında konuştuk. Şimdi biraz psikolojinin temellerinden konuşacağız. Bugün ve Pazartesi günü Sigmund Freud ve B. F. Skinner ile ilgili iki yaklaşımdan söz edeceğiz ve bunlar psikanaliz ve davranışçılıktır. Bugün psikanaliz üzerinde duracağım, gelecek hafta da davranışçılık.

Bu kuramları bu kadar ilginç yapan şeylerden birisi bunların kapsamaları ile ilişkilidir. Bu derste konuşacağımız çalışmaların birçoğu, bununla ilgili görüşlerin önemli bir kısmı dar bir alana ilişkindir. Dolayısıyla, ırksal ön yargılar hakkında birisinin görüşleri üzerine konuşacağız fakat bu dil edinimi üzerine bir kuram değildir. Şizofreniye ilişkin kuramlar üzerinde konuşacağız fakat bunlar cinsel çekiciliğe ilişkin açıklamalar değildir. Kuramların çoğu özelleşmiş kuramlardır fakat bu iki yaklaşım büyük kuramlardır. Bunların kuramları her şeye ilişkindir, günlük yaşama ilişkin bütün konuları kapsar, çocuk gelişimi, zihinsel bozukluklar din, savaş, aşk. Freud ve Skinner tüm bunlara ilişkin açıklamalara sahiptirler.

Bu bir tarih dersi değildir. Alanın tarihçesi hakkında bir şeyler söylemek için psikolojideki tarihsel şahsiyetleri betimlemeye ilişkin en ufak bir motivasyonum yok. Öte yandan size anlatacağım şeyler bu fikirlere ilişkin olacaktır çünkü buralarda psikolojiye ilişkin çok fazla şey bulacağız, daha da önemlisi bu fikirlerin çoğu şimdi hakkında nasıl düşündüğümüz üzerinde kritik etkilere sahiptir. İşte burada. [slaytı göstererek].

Şimdi, iyi ya da kötü Freud tarafından çok derin bir şekilde etkilenmiş bir dünyada yaşıyoruz. Şimdi sizden ünlü bir psikoloğun ismini sorsam birçoğunuzun yanıtı Freud olurdu. Freud yaşamış en ünlü psikologdur ve yirminci ve yirmi birinci yüzyıl üzerinde önemli etkilere sahiptir. Biraz biyografik bilgi verelim: Freud 1850'lerde doğdu. Hayatının çoğunu Avusturya'nın Viyana şehrinde geçirdi, fakat Londra'da öldü ve ikinci dünya savaşının başlangıcında Nazilerin Avusturya'yı işgal etmeye başlamasıyla beraber Londra'ya kaçmıştı.

Freud yaşamış en ünlü akademisyenlerden birisi olmakla beraber herhangi bir keşifte bulunmuş değildir. Onun yerine Freud on yıllarca süren bir çaba ile geliştirdiği bir zihin kuramı ile tanınmaktadır. Kendi zamanında da iyi tanınıyordu, sokakta görüldüğü zaman tanınan bir ünlüydü ve bu yaşamı boyunca da böyle oldu. Freud inanılmaz bir enerji ve üretkenliğe sahipti, genel olarak böyleydi ama ciddi bir kokain bağımlısı olduğunu da akıldan çıkarmamak lazım. Freud yüksek enerji tipinde bir insandı. Tıp ve edebiyat alanında Nobel Ödülü adaylığına kadar yükseldi fakat hiçbirini alamadı. Tıp ödülünü Albert Einstein yüzünden alamadı. Biliyorum herkes

Albert Einstein'ı sever. Albert Einstein'a Nobel Ödülleri hakkında fikri sorulması üzerine Einstein bir mektup yazar ve mektubunda şunu söyler "Ödülü Freud'a vermeyin. O Nobel Ödülü'nü hak etmiyor. O sadece bir psikolog". Peki buna ne dersiniz.

Freud bir yandan evrensel olarak tanınan önemli bir entelektüel şahsiyet iken diğer yandan sıklıkla sevilmeyen bir figür olmuştur. Bu kısmen karakteriyle açıklanabilir. Freud birçok bakımdan çok da hoş bir insan değildi. Freud psikanalizin yaygınlaşması yaklaşımının sunumu ve bunun savunmasında oldukça hırslıydı ve arkadaşlarına karşı sıklıkla dürüst olmayan oldukça sert ve kaba davranışlar içinde bulunurdu, düşmanlarına karşı ise dehşet vericiydi. İlginç bir karakterdi.

Benim en çok hoşlandığım Freud hikâyesi şudur: Freud Nazilerin yükselişi sırasında Avrupa'yı terk ediyor. Sanırım ya Almanya'dan ya da Avusturya'dan İngiltere'ye gitmeye hazırdır. Fakat Gestapo'ya imzalı bir mektup sunması gerekir. Gestapo subayları Freud'un önünü keserek Gestapo tarafından herhangi bir şekilde tehdit edilmediği kötü muamele görmediğine dair bir mektup imzalamalarını ister. Freud da mektubu imzalar ve altına şunu yazar "Gestapo bana hiç bir şekilde zarar vermedi hatta Gestapo'yu herkese tavsiye ederim". İşte bu tarzı ve yaklaşımı nedeniyle insanlar Freud'dan hoşlanmamışlar ve hatta nefret etmişlerdir. Freud insanların iyi rasyonel saf ve temiz varlıklar olduğu kavramını yıkan bir cinsel firari olarak görülmüştür ve 1930'larda Naziler gücü ele geçirdiklerinde Freud Hıristiyanlığın tüm kutsal mevhumlarını tahrip etmeye kendisini adanmış bir Yahudi olarak tanımlanmış, belirli bir dereceye kadar birçok insan da onu bu şekilde görmüştür. Aslına bakarsanız, bir dereceye kadar bu suçlamalar doğrudur da.

Freud insanların çoğu hakkında duymak bile istemeyeceğimiz iddialarda bulunmuştur. Peki, ne söyledi? Freud'un ne söylediğini onu sevmeyen birisine sorarsanız Freud'un bazı saçma sapan şeyler söylediğini ifade edecektir. Gerçekten de Freud en azından bir kısmı hiç de rasyonel olmayan birçok şey söylemiştir. Örneğin, Freud fallik bir takım sembollere ilişkin açıklamalarıyla tanınır. Ona göre bazı mimari anıtlar bilinçaltı tarafından penis temsilleri olarak geliştirilmişlerdir ve bununla ilgili olarak, ünlü penis kıskançlığı teorisini geliştirmiştir. Penis kıskançlığı Freud'a göre bütün kadınların içinden geçtiği gelişimsel bir dönemi açıklar. Buna göre gelişimin belirli bir noktasında bir penise sahip olmadığınızı keşfedersiniz. Bu bir felakettir ve her biriniz bu noktada kastre edildiğinizi düşünürsünüz. Yani bir penisiniz vardı ve birisi bunu sizden aldı. Bunun üzerine siz de babanıza yönelirsiniz ve aşık olursunuz çünkü babanızın bir penisi vardır, dolayısıyla babanız sizin için bir çeşit penis vekili olur. Annenizi reddedersiniz, o da bir penise sahip olmadığı için sizin kadar değersizdir ve işte bu sizin psikoseksüel gelişiminizi şekillendirir.

Eğer Freud hakkında bildikleriniz bu tarz şeyler ise, ne onun ne de onun yaptıkları hakkında çok da parlak görüşleriniz olmayacaktır, fakat Freud'un iddialarının özündeki daha ilginç fikirler insanın zihinsel önemine ilişkin iddialardır ve bunlardan ikisi şunlardır. Bu iki ana iddia bir bilinçdışı varlığını, bilinçdışı

motivasyonu, bilinçdışı dinamikleri ve zihinsel bozukluklara yol açan bilinçdışı çatışmaları, rüyaları, dil sürçmelerini ve diğerlerini içerir.

Bilinçdışı motivasyon yani bu ilk fikir yaptığınız şeyin ne olduğunu bildiğiniz iddiasını reddeder. Düşünün ki birisine âşık oldunuz ve onunla evlenmek istediğinize karar verdiniz ve ardından birisi size bunun nedenini sordu. Böyle bir durumda olasılıkla şöyle bir şey söylerdiniz: “Yaşamımın bu evresinde evlenmeye hazır hissediyorum kendimi; onu gerçekten çok seviyorum; bu evleneceğim kişi çok zeki ve çekici; çocuklarım olsun istiyorum” her neyse. Belki bu doğrudur. Fakat bir Freudyen ,bu söyledikleriniz sizin dürüstçe verdiğiniz cevaplar olmasına rağmen ,kimseye yalan söylemiyor olmanıza rağmen ,Freudyen sizin davranışlarınızı yöneten ve farkında olmadığınız bir takım arzu ve motivasyonların olduğunu söyleyebilir. Dolayısıyla belki de Caner’le evlenmek istiyorsun çünkü sana babanı hatırlatıyor ya da belki de sana ihanet eden birisinden intikam almak istiyorsun.

Eğer birisi size bunu söylemiş olsa “tümüyle saçmalık” derdiniz, fakat bu cevap bir Freudyeni yıldırılmayacaktır. Freudyen size bu süreçler bilinçdışı olduğu için tabii ki ne olduğunu bilmeyeceğinizi söyleyecektir. Dolayısıyla buradaki radikal fikir şudur: sen yaptığın şeyi ve neden yaptığını bilmeyebilirsin ve bu görsel algı gibi kabul edeceğimiz bir şeydir. Etrafınıza bakındığınızda duyularınız devrededir ve arabanın orada olduğunu, ağacın şurada olduğunu, bunun bir insan olduğunu anlarız ve bunun nasıl olduğu konusunda bilinçsizsinizdir. Fakat bu durum bir miktar nahoş ve hatta korkutucu olabilir, özellikle de şu tip sorulara dönüştürdüğünüz zaman: Niye Yale’de okuyorsunuz, arkadaşlarınıza ve ailenize karşı bu tarz duygularınızın olmasının nedeni nedir?

Şimdi, evlilik örneği bir miktar aşırı olabilir fakat Freud bu tarz bilinçdışı güdülerin rol oynayabileceği bir çok daha basit örnek verir. Hiç birisinden hoşlandınız mı ya da hoşlanmadığınız birileri oldu mu ve bunun nedenini açıklayamadığınız oldu mu? Hiç ifade edemediğiniz bir takım nedenlerle kendinizi bir şey yaparken ya da birisiyle tartışırken ya da bir karar verirken buldunuz mu? Hiç en yanlış zamanda birisinin ismini unuttuğunuz oldu mu? Sevgilinize en romantik anınızda başka bir erkeğin ya da kadının ismiyle seslendiğiniz oldu mu? Bunların hepsi Freudyen bilinçdışıdır. Biz farkında olmadığımız bir takım bilişsel sistemler ile açıklanabilecek şeyler yaparız. Kritik fikir işte budur.

Şimdi, eğer bilinçdışımız gerçekten akılıysa ve sizin çıkarınız doğrultusunda davranıyorsa ya da bilinçdışınız mantıklı ise ve bir rasyonel bilgisayar gibi çalışıyorsa burada hiçbir sorun yok. Fakat Freud’a göre işler böyle çalışmamaktadır. Freud’a göre, kafanızın içinde üç farklı süreç ciddi bir içsel çatışma içerisinde devam etmektedir. Ve nasıl davrandığınız, nasıl düşündüğünüz tek bir rasyonel varlığın değil fakat birbiriyle çatışan varlıkların ürünüdür. Bu üç süreç id, ego ve süperegodur ve gelişimsel olarak ortaya çıkarlar.

Freud’a göre id doğuştan gelir, ve bu benliğin hayvansal kısmıdır. İd yemek, içmek, dışkılamak, işemek, sıcak tutulmak ve cinsel doyum elde etmek ister.

İnanılmaz bir şekilde aptaldır. İd Freud'un ifadesi ile "haz ilkesine" göre çalışır. Haz ister ve hemen şimdi ister. Ve Freud'a göre işte bu bir insanın nasıl başladığıdır – sadece id. Freud, idle ilgili olarak şu muhteşem ifadede bulunmuştur "çok biçimli sapıklık (polymorphous perversity)", işte bu saf haz arzusudur.

Şimdi, maalesef hayat bu şekilde çalışmamaktadır. Elde ettiğin her zaman istediğin şey değildir ve hazzın her zaman istediğin yerde ve istediğin zamanda olmadığı gerçeği ile baş edebilmek için bir takım reaksiyonlar işe koşulur, bunlar ya arzuları tatmin etmeye yönelik planlamaları ya da bu arzuları baskılamaya ilişkin planlamaları içerir. İşte bu sistem ego ya da benlik olarak bilinmektedir. Ego "gerçeklik ilkesi"ne göre çalışır. Ve arzularınızı nasıl tatmin edeceğiniz ya da bazı durumlarda bunlardan nasıl vazgeçeceğiniz ile ilgili olarak dünyada yolunuzu nasıl bulacağınızı belirleme ilkesine göre çalışır ve ego –Freud'a göre egonun ortaya çıkışı- bilincin kökenini sembolize eder.

Son olarak, eğer hepsi bu olsaydı hayat daha basit olurdu, fakat Freud bir üçüncü bileşeni tanımlar, o da süperegodur. Süperego toplumda ebeveynlerin içselleştirilmiş kurallarıdır. Yani gelişim boyunca olan şey temel olarak şudur: siz arzularınızı tatmin etmeye ve dünyada yolunuzu bulmaya çalışırsınız fakat zaman zaman bunun için cezalandırılırsınız da. Bazı arzular uygunsuz, bazı davranışlar yanlış ve bunun için cezalandırılırsınız. Buradaki fikir şudur: kafanızda bir süperego geliştirirsiniz, bu bilinçtir. Filmlerde kafanın üzerinde küçük bir melek yer alır ve bir şeyler yanlış olduğunda sizi uyarır. Ve temel olarak sizin benliğiniz, yani ego id ve süperegounun arasındadır.

Şimdi size daha önce idin inanılmaz bir şekilde aptal olduğunu söylemiştim. İd sadece şunları söyler "açım yiyecek istiyorum, cinsellik istiyorum, sıcak tutulmak istiyorum". Süperego da aptaldır. Süperego hiç de öyle neyin doğru neyin yanlış olduğunu söyleyen parlak bir ahlak felsefecisi değildir. Süperego sadece şunu söyler "Kendinden utanmalısın. İğrençsin. Şunu yapmayı bırak". İşte bu iki haykıran yaratığın arasında, birisi arzularının peşinde koş, diğeri kendinden utanmalısın derken, işte aradaki sizsiniz yani ego.

Şimdi Freud'a göre bunların çoğu bilinçdışıdır. Dolayısıyla yüzeye hava kabarcıklarının çıkışını görüyoruz, hissediyoruz ve kendimizi yaşıntılıyoruz. Ve idi besleyen, idi sürükleyen güçler ve süperegoya ilişkin güçler bizim onlara erişim sağlayamayacağımız şekilde bilinçdışıdır. Böbreğimizin ya da midemizin çalışması, nasıl bir şey bilmiyoruz. Kendini dinleyerek bunu saptaman mümkün görünmüyor. Daha ziyade, bunlar herhangi bir bilinçli bilgi olmaksızın işlerini yapıyorlar.

Şimdi bunu Freud geliştirdi. En geniş anlamda bu Freudyen teoridir. Freud bunu genişletti ve bunu bir psikoseksüel gelişim kuramına dönüştürdü. Ve böylece, Freud'un kuramı daha önce de söylediğim gibi, bir günlük yaşam kuramıdır, karar verme, yanlış yapma, âşık olmaya ilişkin bir kuramdır, fakat aynı zamanda bu bir çocuk gelişimi kuramıdır. Freud kişiliğin gelişiminde beş evrenin olduğuna inanıyordu ve her bir evre belirli bir erojen bölge ile ilişkilendirilmişti. Ve yine Freud, eğer belirli

bir evrede bir problem yaşarsanız ya da bir şeyler yanlış giderse, orada takılıp kalacağınıza inanıyordunuz. Freud'a göre bu sınıftaki insanların bir kısmının şu anda oldukları gibi olmalarının nedeni oral ya da anal evreye takılmış olmalarıdır. Ve bu hiç de iyi değil.

O halde oral evre başlangıç evresidir. Ağız haz ile ilişkilendirilmiştir. Her şey emilir, çiğnenir, ağıza alınır. Freud'a göre burada sorun çocuğun sütten erken kesilmesidir. Çocuğun anne memesinden yoksun bırakılması onun kişilik gelişmesi üzerinde ciddi problemlere yol açabilir. Bu onu, ifade edildiği gibi bir oral kişi yapabilir. Ve bu orallık kelimenin tam anlamıyla tanımlanabilir. Freud bunu çok fazla yemek yiyen, sakız çiğneyen ya da sigara içen insanların davranışlarını açıklamak için kullanır. Bunlar bu şekilde erken gelişim evrelerinde ağızları ile elde edemedikleri tatmini sağlamaya çalışmaktadırlar. Fakat bu daha soyut da olabilir. Eğer oda arkadaşınız başkalarına ihtiyaç duyan bağımlı bir kişi ise, oda arkadaşınıza gidip "sen oral bir kişiliksin. Yaşamının ilk yılını çok iyi geçirmedin anlaşıyor" diyebilirsiniz.

Daha popüler olan bir başka durum ise anal evredir ve oral evreden sonra gelir. Ve bu evrede eğer tuvalet eğitimi doğru bir şekilde yapılmadıysa problemler ortaya çıkabilir. Eğer yaşamınızın bu yıllarında bir takım problemlerinizi olduysa Freud' göre bir anal kişilik haline dönebilirsiniz ve oda arkadaşınız bu sefer size "senin problemin fazla anal olman" diyecekti. Ve Freud'a göre, kelimenin tam anlamıyla bu sizin kakanızdan ayrılmak istemediğiniz anlamına gelmektedir. İşte burada yazılı. Biliyorum bu doğru. Ve insanların nasıl konuştuğundan bildiğiniz gibi kendisini şu şekillerde gösterir takıntılı, titiz, cimri işte bu anal kişiliktir.

Ardından işler biraz daha karmaşık hale gelir, sonraki evre fallik evredir. Aslına bakarsanız bu çok da fazla karmaşık değildir. Haz odağı cinsel organlara kayar ve burada takılma kadın ya da erkeklerde aşırı masküliniteye yol açabilir eğer kadınsanız ilgi ya da hakimiyet ihtiyacına yol açabilir. Şimdi bu noktada gerçekten ilginç bir şey ortaya çıkar ve buna "oedipus kompleksi" adı verilir. Ve bu babasını öldürüp annesi ile evlenen bir krala ilişkin efsanevi bir hikâyeye dayanır. Ve Freud'a göre bu şekilde olmaktadır. Yani hepimizle Freud'un kastettiği erkeklerizdir.

Şimdi fikir şu. Üç ya da dört yaşlarındasınız. Fallik evredesiniz. Peki neye ilgi duyuyorsunuz? Penisinizle ilgileniyorsunuz ve bir dışsal nesne arıyorsunuz. Freud bu konuda bir miktar belirsiz kalmakla beraber, aradığınız bir çeşit tatmindir. Fakat size karşı şefkatli, sevgi dolu, zarif ve şahane olan kim var? Tabii ki anneniz. Dolayısıyla çocuk şöyle düşünür "annem çok hoş, annemi seviyorum" bu çılgınca bir şey değil, bizim küçük oğlan annesine âşık oluyor. Problem: baba çocuğun yoluna çıkıyor.

Şimdi bu iş gittikçe daha tuhaf bir hal alacak, fakat bu noktada iki oğlan babası olarak söylemeliyim ki her ikisi de anneleriyle açık bir şekilde evlenmek istedikleri bu evreden geçtiler. Peki ya ben –eğer bana kötü bir şey olduysa bu dünyadaki en kötü şey olmayacaktı. Şimdi işler biraz daha sertleşiyor. Yani çocuğun babasını öldürmeyi kafasına koymasını fikrinden söz ediyorum. Bütün üç dört yaşındaki erkek çocukları

bunu düşünür. Fakat Freud'a göre çocuklar kafalarındaki ile dış dünya arasında çok iyi bir sınır duygusuna sahip olmadıkları için –ki bu bir problemdir- bu sınırın olmamasıdır bu problem- çocuklar babalarının kendilerinin planladıklarını bildiğini ve bunun için babalarının kendilerine öfkeli olduğunu düşünürler. Ve kendilerine şu soruyu sorarlar “babamın bana yapabileceği en kötü şey ne olabilir ki” ve cevap “kastreyedir”. Ve böylece babalarının kendilerini, annelerine âşık oldukları için kastre edecekleri sonucuna varırlar, sonunda babalarının kazandığı düşüncesi ile bir kaç yıl boyunca cinsellik hakkında düşünmezler. İşte bu da latant evredir.

Latant evre, anne ve baba ile yaşanan böylesi büyük bir şeydir, “anneye âşık olunur, baba öldürülmek istenir, baba beni kastre edecek korkusu yaşanır, anneyle olan aşk biter ve bu cinsellik faslı bir yana bırakılır”. Ve böylece cinsellik genital evreye gelinceye kadar bastırılır. Ve genital evre tüm sağlıklı yetişkinlerin içerisinde bulunduğu evredir. Şimdi hepiniz yetişkinsiniz, bu gelişimsel evrelerin hepsinden geçtiniz, kendinizi nerede görüyorsunuz? Daha ormanın dışına çıkamadınız çünkü bu bilinçdışı mekanizmalar –halihazırda herhangi bir şeye takılmamış olsanız da hala devrededir ve idiniz, egonuz ve süpergonuz ile ilgili dinamikler hala devam etmektedir. Hatırlayın süpergonuz aptaldır. Bu bakımdan, süpergonuz size sadece kötü şeyler yapmamanızı değil kötü şeyler düşünmemenizi de söyler. Şimdi olan şey şudur idiniz tüm bu tuhaf tiksinti verici çılgın cinsel ve şiddet içeren arzuları yukarıya doğru gönderiyor “öldüreceğim onu. Bununla seks yapacağım. Tatlımdan kimseye yedirmeyeceğim”. Ve süpergonuz sürekli olarak şunları söylüyor “hayır, hayır, hayır” ve tüm bunlar baskılanır. Bilinç düzeyine bile gelmesine izin vermez.

Freud'un kuramı, zihinde olup biten şeylere ilişkin bazı şeylerin nasıl akıldan çıktığına rüyalarda nasıl kendisini gösterdiğine nasıl dil sürçmeleri ile ortaya çıktığına dair hidrolik bir kuramdır ve çok özel bazı durumlarda belirli klinik semptomlarla kendisini gösterir. Olan şey şudur ki, Freud normal hayata ilişkin birçok şeyi idden kaynaklanan bu korkunç malzemenin bilince çıkmasını önlemek üzere yaptığımız farklı şeyler temelinde betimlemiştir ve Freud bunları “savunma mekanizmaları” olarak adlandırmıştır. Kendinizi bu korkunç kısımlarınıza karşı savunuyorsunuz ve bunların bazıları sizin hakkınızda bir şeyler söylüyor.

Bunu teknik olmayan ya da Freudyan olmayan bir şekilde betimlemenin bir yolu şudur: kendimiz hakkında bazı şeyler vardır ki bunları bilmemeyi tercih ederiz. Örneğin bir yüceltme savunma mekanizması vardır. Yüceltme durumunda sahip olduğunuz cinsel ya da şiddete yönelik enerjinizi bunların hedefine değil ama başka bir şeyle yöneltirsiniz. Mesela Picasso gibi büyük bir sanatçının cinsel enerjisini sanat eserlerine yönlendirdiğini hayal edebilirsiniz.

Bir başka savunma mekanizması yer değiştirmedir. Sizde utanç duygusu yaratan belirli düşünceleriniz ve arzularınız vardır ve siz bunları daha uygun bir hedefe yönlendirirsiniz. Babası tarafından incitilen bir çocuk babasından nefret edebilir ve ona zarar vermek ister fakat bu oldukça utanç verici ve zor olduğu için çocuk onun

yerine köpeğini kepmeler ve köpeğinden nefret ettiğini düşünür. Bu daha kabul edilebilir bir hedefdir çünkü.

Yansıtma mekanizmasını görelim. Diyelim ki beni rahatsız eden bir takım dürtülerim var bunların bende olması yerine başka birisine yansıtım. Freud'un buna klasik örneği homoseksüel arzulardır. Bu şöyle bir şeydir, diyelim ki herhangi birinize ya da şuradaki üç kişinin üçüne birden çok yoğun cinsel arzularım var ve bu bana utanç veriyor, bu durumda ne söylerim "hey, siz cinsel gözle mi bakıyorsunuz? Bana cinsel arzu mu duyuyorsunuz? Bu yaptığınız çok iğrenç bir şey". Burada yaptığım şey kendi duygularımı alıyorum ve bunları başkalarına yansıtıyorum. Freud'a göre bir başka erkeğin cinsel takıntıları olduğunu iddia eden bir erkek aslında kendi cinsel takıntılarını yansıtmaktadır.

Bir de rasyonalize etme var. Burada kötü bir şeyi yaptığınız ya da düşündüğünüz zaman bunu sosyal açıdan daha kabul edilebilir bir açıklama getirmek suretiyle rasyonalize edersiniz. Çocuğunu tokatlamaktan keyif alan bir anne ya da baba tipik olarak "çocuğumu tokatlamayı seviyorum" demeyecektir. Bunun yerine "bu çocuğumun iyiliği için, böylece daha iyi bir ebeveyn olmaya çalışıyorum" diyecektir.

Son olarak, gerileme savunma mekanizmamız var. Bu da gelişimin daha erken evrelerine dönmek anlamına gelir. Bunu gerçekten de çocuklarda görürsünüz. Stres ve travma durumlarında bir anda bebekleşirler, bebek gibi davranmaya başlayabilirler. Ağlayabilirler. Parmak emebilirler, saracakları bir battaniye ararlar, vs. Freud'a göre bu mekanizmalar hiç patolojik değildir. Normal yaşamın birer parçasıdır. Normal olarak, bilinçdışına ilişkin farklı sistemler arasında dengeyi kurmak isteriz, fakat bazen bunlar işe yaramaz. Bazen işler tersine gider ve bugün psikolojide kullanılmayan fakat Freud zamanında popüler olan bir şey olur ki, bu histeridir.

Histeri, histerik körlük ve histerik sağırlık gibi fizyolojik herhangi bir bozukluk olmamasına karşın göremediğimiz, işitemediğimiz fenomenleri içerir; bunlar arasında kısmi felçler, titremeler, panik atakları, bellek boşlukları gibi durumlar sayılabilir. Dikkatinizi çekmek isterim ki bunlar gerçekten de semptomlardır. Mekanizmalara ilişkin bu semptomlar rahatsız edici malzemeyi bilinçdışında tutar. Filmlerde bunu yaygın olarak görürüz. Filmlerde birisi kalkar bir analiste gider korkunç bir problem söz konusudur. Kişi bir şey hatırlayamamaktadır ya da bir çeşit hafıza kaybı söz konusudur. Analist bir noktada bir şeyler söyler ve bu kişi bir anda bir içgörü kazanır ve neden hatırlayamadığını, nasıl kör olduğunu kavrar, Freud'a göre işte olan şey budur. Freud başlangıçta bu belleğe ulaşmanın bir yolu olarak hipnozu kullanmıştır fakat daha sonra serbest çağrışım mekanizmalarını kullanmaya başlamıştır. Freud'a göre hastalar buna direnç gösterecektir ve psikanalistin işi bu direnci yenerek hastanın içgörü kazanmasına yardımcı olmaktır.

Psikanalizde kritik nokta görünürdeki problemlerinizin gerçekte daha derinlerdeki bir durumu yansıtmasıdır. Kendinizden bir şey saklıyorsunuz ve bir kez derinlerde ne olduğunu öğrendiğinizde problemleriniz kaybolacaktır. Şimdi size bir terapi oturumu örneği vereyim. Bu Freudyan analiz olmayacak. Bir Freudyan analizin ne olduğunu

daha sonra tartışacağız. Fakat bu bir Freudyen analiz değildir. Bir Freudyen analiz bir kanepeye uzanmayı gerektirir, hasta terapistini görmez ve terapist hiç yönlendirici değildir. Fakat bunu size bir örnek olarak göstereceğim çünkü bu birçok Freudyen temayı, özellikle de rüyalarla ilgili temaları, rüyaların önemini bastırma ve gizli anlamları içerecektir. Bu bir televizyon dizisinden alınmış, birçoğunuzun bildiği bir karakterdir. Karakter panik ataklar yaşamaktadır [Prof. Paul Bloom “Sopranolar” dizisinden kısa bir bölüm oynatır].

Freud’un katkıları bireysel psikoloji ve bireysel patolojileri çalışmanın ötesine uzanmaktadır. Bu gösterimde izlediğiniz gibi Freud rüyalar hakkında söyleyecek çok şeye sahipti. Freud rüyaların açık bir içeriğe sahip olduğunu yani bunun rüyalarınızda yaşantıladığınız şey anlamına geldiğine inanıyordu. Fakat rüyalar her zaman bir de örtük içeriğe sahiptir, örtük içerik ile kastedilen söz konusu rüyanın doğurgusudur. Freud rüyaları bir istek gerçekleştirimi olarak görmüştür. Gördüğünüz her rüya yasak da olsa, istememeniz de gerekse belirli bir arzuya işaret eder. Ve rüyalar Freud öncesinde de var olan bir fikri içerir: Rüyalar sembollerini içerir. Rüya içerikleri genellikle göründükleri gibi değildir. Fakat daha ziyade bunlar diğer bazı şeylerin sembolleridir. Freud edebiyat, peri hikâyeleri ve çocuk masallarının bir takım evrensel temaları bünyesinde barındırdığına inanmıştır, bunlar bilinçdışı çabalar ve bilinçdışı zihnimize ilişkin bazı mücadelelerdir. Freud’un din hakkında da söyleyeceği çok şey vardı. Örneğin, Freud her türlü güce sahip tek bir tanrıyı bulma çabasını bazılarımızın gelişim sırasında hiç yaşantılamadığı bir baba figürü bulmaya çalışmak olarak görmüştür.

Bu dersin bundan sonraki kısmını Freud’un bilimsel olarak değerlendirilmesine ayırmak istiyorum. Şu ana kadar size anlattıklarım genel anlamda Freud’un görüşlerini ortaya koymak içindi. Şimdi bunlara inanmalı mıyız ve Freud’un yaklaşımının modern bilim anlayışına ne kadar uyduğu soruları üzerinde duracağım. Fakat bundan önce varsa sorularınızı almak istiyorum. Freud ve kuramı hakkında herhangi bir sorunuz var mı? Evet.

Öğrenci: [Duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Arkadaşınızın sorusu şu: Freud’un betimlediği psikoseksüel gelişimdeki çatışmalarda hep çocuğun bir anne ve bir babaya sahip olduğu varsayılır ve soru o halde şudur “ya çocuk sadece bir ebeveyn tarafından büyütüldüyse, ya çocuk anne sütü ile beslenmediyse, ya başından beri biberonla beslense”. Freudyenler için bu problematik bir durumu ifade eder. Şimdi Freud’un etkileşimde bulunduğu insanlar daha ziyade üst sınıftan Avrupalı’lardı ve Freud bunların aile yaşantılarına büyük önem veriyordu. Dolayısıyla, bu tip sorular Freud için cevaplanması güç sorulardı. Bir Freudyen bu durumda ne söylemeli diye düşünürsek bazı sistematik farklılıklar bekleyebilirsiniz. Bu durumda sadece annesi ile büyümüş bir çocuğun bir bakıma, normal psikoseksüel evrelerden geçemediği için psikolojik olarak zarar görmüş olacağı beklenebilir. Evet.

Öğrenci: [Duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Arkadaşınızın sorusu şu: “Acaba modern psikanalistler hala kadınların süperegolarının olmadığını düşünüyorlar mı?” Sizin de işaret ettiğiniz gibi, Freud –kadınların moral bakımdan erkeklere kıyasla daha olgunlaşmamış- olduğu iddiasıyla, bu konuda pek de iyi sayılmayacak bir şöhrete sahiptir. Sanırım Freud bu soruya şöyle bir yanıt verirdi: “Evet kadınlar da süperegoya sahiptir, sadece onlarınki erkeklerinki kadar sağlam değildir”. Günümüzde psikanalistler ve psikanalitik yaklaşımı benimseyen akademisyenlerin bu konudaki görüşlerinin karışık olduğunu tahmin ediyorum. Bazıları süperegoda gerçekten derin cinsiyet farklılıklarının varlığında ısrar ederken, diğerleri Freudyen kuramın bu yönünü dikkate bile almamaktalar. Evet.

Öğrenci: Yüceltmeyi, yer değiştirme olarak tanımlayabilir miyiz? Yüceltmeyi, yer değiştirmenin bir çeşit alt grubu olarak düşünebilir miyiz?

Profesör Paul Bloom: Yüceltmenin ne olduğu iyi bir sorudur. Burada soru “yüceltme nedir?” sorusudur. Diğer savunma mekanizmaları ile ne şekilde ilişkilidir? Savunma mekanizmalarının çoğu, belirli bir arzunun alınıp başka bir şeye dönüştürülmesini içerir. Şimdi, yer değiştirmede olan ise, bunun sizden alınıp bir başkasına yöneltilmesidir. Ben sana öfkeliyim, fakat bunu bu biçimde ifade etmek bir nedenle yasak olabilir, o zaman ben bir başkasına öfkeliyim demektir. Yansıtmanın yaptığı esas olarak şudur: Bir arzuyu benden alır benim dışımda birisine yakıştırır. Yüceltmenin yaptığı ise şudur: Ayrıntıları bir yana bırakır, enerjinin korunmasını sağlar. Diyelim ki, gece boyunca ders çalışıyorsun, oda arkadaşın da seninle beraber ders çalışıyor; oda arkadaşınıza diyorsunuz ki “Uzun zamandır birisiyle seks yapmadın ve seks yapmak istiyorsun, işte bu yüzden bütün enerjini matematik sınavına harcıyorsun”; Ardından diyorsunuz ki, “İşte bu yüceltmedir. Psikolojiye Giriş dersinde öğrendim”. Ve oda arkadaşınız bundan çok hoşnut oluyor. Bir soru daha. Evet.

Öğrenci: Kültürlerarası çeşitliliğe ilişkin ne gibi kanıtlar var?

Profesör Paul Bloom: Arkadaşınızın sorusu aslında çift-ebeveynliye karşı tek-ebeveynli aile sorununun bir uzantısı niteliğinde; soru şu: “Bu kavramlar kültürlerarası bir geçerliğe sahip midir?” Bu çok iyi bir soru olduğu için yanıtını biraz erteleyeceğim. Birazdan Freud’un bilimsel değerlendirmesini yaparken bundan söz edeceğim.

Freud’un kuramı günümüzde oldukça tartışmalı bir kuramdır ve Freud’a bol miktarda eleştiri ve saldırılar da söz konusudur. Size Frederick Crews’in “Bellek Savaşları” adlı harika kitabından söz edeceğim. Frederick Crews, Freud’u en güçlü ve en tutkulu eleştirenlerden birisidir. Kitapta Freud ile ilgili problemler şu şekilde gider. Bir kuramı reddetmenin iki yolu vardır. Bir kuramı reddedersiniz çünkü yanlıştır. Diyelim ki, neden bazı çocukların otistik olduğunu açıklamak üzere geliştirdiğim bir kuramım var ve buna göre anneleri onları yeterince sevmedikleri için çocuklar otistik oluyorlar. Bu yıllarca popüler olmuş bir kuramsal yaklaşımdır. Aslında olası bir kuramdır da. Fakat yanlış olduğu ortaya çıktı. Dolayısıyla bilimsel bir kuramı reddetmenin bir yolu onun çalışıp çalışmadığına bakmak olacaktır. Fakat bir kuramın

başka problemleri de olabilir. Bir kuram öyle belirsiz ve genel kavramlar kullanıyor olabilir ki, bunu biz test bile edemeyiz. İşte bu Freud'un kuramına yöneltile ana eleştiridir. Bu fikir fizikçi Wolfgang Pauli tarafından şu şekilde özetlenmiştir: "Bu adamın çalışması beş para etmez. Doğru değil. Hatta yanlış bile değil". İşte Freud'a yönelik eleştiri de budur: Freud yanlış bile değil.

Belirsizlik meselesi, yanlışlanabilirlik terimini ortaya atan felsefeci Karl Popper tarafından daha teknik bir biçimde özetlenmiştir. Yanlışlanabilirlik fikrine göre, bilimsel yordamalar dünya ve yaşam hakkında güçlü iddialarda bulunur ve bu iddialar yanlışlığı kanıtlanabilir iddialardır; işte bilimi, bilim olmayandan ayıran budur. Eğer bu yordamaların yanlışlığı kanıtlanamıyorsa, bunlar bilim olacak kadar ilginç iddialar değil demektir. Örneğin, ders boyunca psikoloji içerisinde ortaya atılan çeşitli iddiaları göreceğiz. Örneğin, hipokampus hasarı belirli tipteki anıların hatırlanmasını zorlaştırır, dünyanın her yerinde ortalama olarak, erkekler kadınlara kıyasla daha fazla cinsel eşe sahip olmak isterler, saldırgan içerikli televizyon programlarına maruz kalmak çocukların daha saldırgan olmalarına yol açar. Şimdi bunlar doğru mu? Yoksa yanlış mı? Bunlar üzerinde konuşuruz, fakat burada vurgulamak istediğim, bunların yanlış olabileceğidir. Bunlar test edilecek kadar ilginç iddialardır –yanlış olabilirler, fakat yanlış olabilirlikleri sayesinde bilimsel kuram olma yolunda devam ederler.

Bunun bilimsel olmayan programlardan ayırt edilmesi gerekir; bilimsel olmayan programlara en iyi örnek astrolojidir. Astrolojik yordamalarla ilgili problem, onların yanlış olması değildir. Sorun yanlış olamamalarıdır. Yanlış dahi değillerdir. İnternette bu günkü yıldız falıma baktım [slayttan okuyor] "Önümüzdeki birkaç gün, bazı olumsuzluklar sizi biraz titiz ve zor beğenir yapacak". Tamam, buna dikkat ederim. "Mars ve Venüs'ün varlığı size her şeyi düzenli, tertipli ve planlı bir biçimde kutulamanızı öğütlüyor, fakat bir parça yeşim ya da akik taşı yanınızda bulundurmanız eğlence ile de temas halinde olmanıza yardımcı olacaktır". Bu sabahtan başlayarak eşimden bir parça yeşim taşı aldım ve kendimce eğlenceli tarafımla temas halindeyim. Sorun şu ki, bu birkaç gün geçtiğinde şöyle diyemeyeceğim: "Tanrım, bu yanlışmış!". Yanlış olamaz ki. Öyle belirsiz ifadeler ki, The Onion'dan daha iyi bir yıldız falı bulabilirdim: "Elinde dondurma külahıyla golf arabası sürerken, bir katil zanlısının robot resmi ile benzerliğinden dolayı iki polis memuruyla uğraşacaksınız". Şimdi bu daha iyi bir yordama, çünkü "vay canına!". Eğer bu doğru çıkarsa, "bu adamlar gerçekten ne yaptıklarını biliyorlarmış" diyeceğim. İşte bu, yanlışlanabilir bir yordamadır.

Muhtemelen, Freud bu testte başarısız olmaktadır; çünkü Freudyan kuram çoğunlukla çok belirsiz ve esnektir ve bu yüzden herhangi bir güvenilir biçimde test edilememektedir. Buradaki büyük problem şudur ki, Freudyan kuramın büyük bir kısmının psikanaliz süreci ile geçerlendiği iddia edilmektedir. Bu bakımdan insanlara neden Freud'a inandıklarını sorduğunuzda size "Ee, çünkü şu deney bulguları, bu veri seti falan" demeyeceklerdir. Onun yerine, "psikanalizin başarısı –Freudyan kuram psikanaliz ile kendisini kanıtlamıştır" diyeceklerdir. Fakat bu güvenilir değil.

Burada problem şudur; diyelim ki Freud hastasına diyor ki, “Annenden nefret ediyorsun”. Hasta yanıtıyor “Vay canına. Bu olabilir!”. Freud diyor ki, “haklıyım”. Şimdi, Freud diyor ki, “Annenden nefret ediyorsun” ve hasta yanıtıyor: “bu saçmalık”. “Bu iğrenç bir yalan”. Freud diyor ki, “öfken, bu fikrin senin için acı verici olduğunu gösteriyor. Annenden nefret ettiğini bastırıyorsun. Haklıyım”.

Bilimsel tartışmalar ileri geri gidip gelirken dahi benzer çeşit bir dinamiğin çalışıyor olması da ayrı bir problemdir. Freud savunucuları çeşitli iddialarda bulunmaktadır: Yetişkin kişilik treytleri psikoseksüel gelişim ile şekillenir; rüyaların tümü kılık değiştirmiş bir biçimde arzuların tatminini içerir; psikanaliz ruhsal bozuklukların en iyi tedavi yoludur. Bilim insanı yanıtlamakta: “Aynı fikirde değilim. Bu iddiaları destekleyecek yeterli kanıt yok”. Buna Freudyenlerin tepkisi ise, “benim fikirlerimi reddetmen bunların seni sıkıntıya soktuğunu gösteriyor. Haklıyım da ondan”. Sıklıkla bu tepkiler şu şekilde daha ciddi düzeylerde devam eder: “Derin psikolojik problemlerin var”.

Şimdi burada Freudyenleri karikatürleştirmek istemiyorum. Freudyenlerin önemli bir kısmı çabaladılar ve fikirlerini bilimsel olarak çalışacakları programlar geliştirdiler, bunları sağlam bilimsel testlere tabi tutabildiler. Fakat problem şu ki, belirli yanlışlanabilir yordamalar yaparken bunlar her zaman çok da iyi olmuyor. Örneğin, daha önce bonkör ve cimri oluş üzerinde konuştuğum oral ve anal kişilik karakteristiklerinin emzirme ya da tuvalet eğitimiyle herhangi bir ilişkisinin olduğuna dair bir kanıt yoktur.

Tabii, kültürler-arası bir takım çabalar da var –şimdi arkadaşınızın sorduğu soruya dönelim- tuvalet eğitimi ve emzirme konusunda kültürler arasında büyük farklılıklar görülebilir, buradan hareketle buna eşlik eden kişilik farklılıkları var mıdır? Freudyenleri destekleyen herhangi bir kanıt yoktur. Benzer biçimde, “neden bazı bireyler heteroseksüelken, diğerleri homoseksüeldir?” sorusuna yanıt olarak Freud cinsellik hakkında bazı sert iddialarda bulunmuştur. Bunlar da neredeyse hiç görgül destek bulamamıştır. Psikanalizin, ruhsal hastalıkların tedavisinde elde ettiği büyük başarı ile kendisini kanıtladığı iddiası da kesinlikle doğru değildir. Belki hepsi için değil, ama psikolojik bozuklukların büyük çoğunluğu için psikanalizden daha güvenilir ve hızlı tedaviler bulunmaktadır. Ve tabii ki, Tony Soprano tarzı bir içgörü kazanmanın, birden “hah tamam, şimdi anladım” şeklinde bir keşfin, kaygı bozuklukları ve depresyon gibi semptomları ortadan kaldırmakta herhangi bir işe yarayıp yaramadığı konusunda da ciddi bir fikir ayrılığı bulunmaktadır.

İşte bu yüzden insanlar bir üniversitenin psikoloji bölümüne gittikleri zaman bir çeşit etiket şoku yaşarlar: “Bakın ben şimdi psikoloji bölümündeyim ve Freud hakkında bir ders almak istiyorum. Okulunuzda Freud konusunda uzman olan hocalar kimlerdir?” Gerçek şu ki, Freudyen psikanaliz neredeyse hiç bir zaman psikoloji bölümlerinde çalışılmamıştır. Ne bilişsel ya da gelişimsel alanlarda, ne de klinik alanlarda. Tabii ki bazı istisnalar bulunabilir, fakat bu büyük bir kısmı için geçerlidir ve Freud çalışan insanların önemli bir kısmı da bunu eleştirel olarak

yapmaktadır. Freud çalışanların çok küçük bir kısmı kendisini psikanalitik uygulamacı ya da Freudyen psikolog olarak görür.

Freud o halde hem klinik ortamda hem de üniversitede bulunabilir, fakat örneğin Yale’de, psikoloji bölümünden ziyade tarih ya da edebiyat bölümlerinde bulunabilir. Şimdi Freud hakkında söylediğim tüm tatsız şeyler bir yana, dinamik bilinçdışının önemine ilişkin büyük fikir hala ayaktadır. Zihinsel yaşamın gerçekten ilgi çekici yanlarının bilinçdışı olduğuna ilişkin göreceğimiz çeşitli vaka çalışmaları üzerinde tekrar tekrar duracağız.

Aslında zamansal kısıtlılıklar nedeniyle bunu hızlıca geçeceğim ve modern psikolojide bilinçdışına ilişkin bazı örnekler vereceğim. İşte size modern psikolojide bilinçdışına ilişkin basit bir örnek: Dil ve anlama. “Buket, Veli’nin, kendisinden hoşlandığını düşünüyor” gibi bir cümle duyduğunuzda, saniyenin çok kısa bir süresi içerisinde bunun “Buket’in, Veli’nin Buket’ten hoşlandığını düşündüğü” anlamına geldiğini anlarsınız. Ya da, “Buket, Veli’nin kendisinden hoşlandığını düşünüyor” biçiminde bir cümle duyarsanız, saniyenin çok kısa bir süresi içerisinde “Buket’in Veli’den hoşlandığını düşündüğünü” anlarsınız. Dil konusuna geldiğimizde göreceğiz, bu bilinçdışıdır. Bunu, nasıl yaptığınızı hakkında en ufak bir fikriniz olmadan yapıyorsunuz. Hatta bunu yapıyor olduğunuzu dahi bilmeden, ama hızlı ve içgüdüsel olarak yapıyorsunuz.

Günlük yaşamımızda bilinçdışı yaptığımız o kadar çok şey var ki. Eğer yeterince uzmanlaştıysanız, ayakkabınızı bağlamak, sakız çiğnemek, araba kullanmak gibi birçok şeyi nasıl yaptığınızı bilmeden yaparsınız. Birkaç yıl önce bir arkadaşım için yapılan bir partideyim ve fark ettik ki, evde yeterince yiyecek kalmamış. Bana “hemen gidip yiyecek bir şeyler alayım” dedi ve gitti. Bir türlü dönmedi ve market hemen köşedeydi. Bunun üzerine kendisini cep telefonundan aradık ve bize “farkında olmadan kendimi anayolda işyerime doğru sürerken buldum” dedi. İşyeri bir saatlik bir mesafedeydi, demek ki sürdürükçe sürmüş. Anlattığım hikâyeye her zaman karşılaşılabileceğimiz türden bir durumu ifade ediyor.

Belki de daha şaşırtıcı olarak, Freud’un hoşlanma ve hoşlanmamalarımızın temelinde yatan faktörlerin bilinçli olmak zorunda olmadığına ilişkin içgörüsü de bol miktarda görgül destek kazanmıştır, örneğin sosyal psikoloji alanında yapılan çalışmalar sözkonusu görgül desteğe veri sağlamıştır. İşte size sosyal psikolojiden bir örnek: Birisi bir kulübe üye olmak için çok zorlandığında, kulübü daha çok sevecektir. Siz bu kişinin kulübü daha az seveceğini düşünebilirsiniz, ne de olsa üyeliğe kabul için tonla zorluk çıkarılmıştır. Fakat aslında “süründürme” her ne kadar yasal değilse de oldukça başarılı bir yoldur. Bir şey için ne kadar bedel öderseniz o şeyi o kadar çok seversiniz, bir şey için ne kadar acı çekerseniz ondan o kadar hoşlanırsınız. Politika açısından, örneğin, eğer siyasi kampanyanızda size sadık insanlar istiyorsanız onlara herhangi bir ödeme yapmamalısınız. Eğer ödeme yaparsanız, sizi daha az severler. Gönüllü olarak çalışırlarsa sizi daha çok severler.

Bunun nedenlerini konuşacağız ve buna ilişkin çeşitli açıklamalar var tabii, fakat şimdi vurgulamak istediğim insanların bunları bilmelerine gerek olmadan yaptıklarıdır.

Diğer bir örnek, sosyal psikolojinin eşik altı ölüm uyarımlarının yer aldığı, terör yönetimi olarak adlandırılan bir disiplinde yapılan tuhaf çalışmalara ilişkindir. Eşik altı ölüm uyarımı fikri şu anlama geliyor. Bir araştırmaya denek olarak katılıyorsunuz. Laboratuvarda sizi bir bilgisayar ekranının karşısına oturtuyorlar ve size “şu bilgisayarın karşısına oturun, birazdan size bazı sorular soracağız” diyorlar. Ve ekranda sorular gelmeye başlıyor, bunlar “ülkenizi ne kadar çok seviyorsunuz?”, “Aşyalılar hakkında ne düşünüyorsunuz?”, “Yahudiler hakkında ne düşünüyorsunuz?”, “Siyahlar hakkında ne düşünüyorsunuz?”, “Vejetaryenler hakkında ne düşünüyorsunuz?”, “Politik görüşü sizinkinden farklı olan insanlar hakkında ne düşünüyorsunuz?” gibi sorular.

İşte size işin numarası. Bilmediğiniz şey şu, bu sırada bilgisayar ekranından “ceset”, “ölü”, “ölmek” gibi bazı sözcükler hızlı bir biçimde yanıp-sönüyor, bunlar o kadar hızlı gösteriliyor ki, siz sözcükleri görmüyorsunuz. Bu eşikaltı sunulan sözcükler, gördüğünüzü dahi bilmediğiniz halde, sorulan sorulara verdiğiniz yanıtlar üzerinde büyük etkiler yaratıyor. Ölüm uyarımlarına maruz bırakılan katılımcılar daha milliyetçi, diğer insanları daha az affedici, diğer ırkları ve başka ülkelerden insanları daha az seven insanlar haline geliyorlar. Burada vurgulamak istediğim şey şu, bu tarz farkında dahi olmadığımız şeyler nasıl düşündüğünüz üzerinde önemli etkilere sahip olabilir.

Şimdi son örnek. Bunu bir gösteri ile vermek istiyorum. Bunun için sınıfı tam şuradan ikiye ayıracağım. Şimdi siz sınıfın bu tarafındakiler, sağ tarafında, benim sağımda; buradan sonrası da benim solumda. Şimdi herkesin sevdiği birisini düşünmesini istiyorum. Sevdiğiniz birisini hayal edin, bu sevgiliniz olabilir, anneniz ya da babanız olabilir. Sevdiğiniz birisini düşünün. Sadece düşünün. Tamam. Şimdi, şu ekranda yönergeler göreceksiniz, fakat ben bu yönergeleri sınıfın şu yarısına sunacağım, sağdakilere. Soldakilerden rica ediyorum lütfen ya gözünüzü kapatın ya da kafanızı öteki tarafa çevirin. Tamam mı? Asistanlar sizler de lütfen. Tamam. Sağdaki herkes itaat edin. Şimdi herkes slaydı okudu mu? Tamam. Şimdi siz sağdakiler başınızı çevirin [sağı göstererek] ve öylece kalın. Şimdi de soldakiler size sunulan yönergeyi okuyun. Kâğıt üzerinde bir şey yapmanız gerekmiyor, sadece kafanızda yapın. Her bir grup kendi yönergelerini aldı. Bazılarınız her iki yönergeyi de almış olabilir. Sadece sizi ilgilendiren yönergeyi izleyin.

Bu, Norbert Schwarz tarafından yapılan araştırmanın bir kopyasıdır ve burada sizden kendinize sormanızı istediğim soru şudur: “Bu kişiyi ne kadar çok seviyorsunuz?” ve işte sonuç: Sınıfın yarısından bu kişinin üç özelliğini; diğer yarısından ise on özelliğini belirlemesini istedim. Bulgular çarpıcı: Hoşlanma, üç özelliği listeleyecek grupta artarken, on özelliği listeleyecek grupta azaldı. İşte size bunun nedeni. Birisinin üç olumlu özelliğini listelemem gerekiyordu, ben de kız arkadaşımı düşündüm. Bir kız arkadaşım var. Kız arkadaşımı düşünüyorum, “evet,

iyi, zeki, güzel, kibar, zeki, güzel, evet". Fakat sorun şu. Şimdi Schwarz zeki tabii. Diyor ki, "listele!" Diğer grup on olumlu özelliği sayacak, "zeki, güzel, kibar..., gerçekten hoş..., iyi aşçı..., dakik, zeki... Hayır, bunu saymıştım, evet..." Sorun şu ki, hiç kimse on olumlu özelliğe sahip çıkmıyor! Ve insanlar kendilerinden istenen bu işi zor buluyorlar. Sonra bu insanlar kendilerine "söyle bakalım bu kişiyi ne kadar seviyorsun?" diye sorulduğunda, diyor ki, "ona kadar sayamadığıma göre bu kişiyi çok sevmiyor olmalıyım".

Şimdi bu gösterimde vurgulamak istediğim, yine, şu ki, bunu bilmiyorsunuz. Deneklerden on olumlu özellik listelemeleri istendiğinde düşündükleri kişinin değerini azalttılar sonra "neden bu kişinin değerini azalttıkları" sorulunca "bana on özellik listele dendi de ondan!" demediler. Tipik olarak farkında olmadan bu faktörler bizim neden hoşlanıp hoşlanmadığımıza dair görüşlerimizi etkiliyor. Bu etkiler psikolojinin çalışma alanı olacak kadar güçlü etkilerdir, özellikle de, örneğin, ırksal ya da cinsiyete ilişkin önyargıların incelenmesinde. Sosyal psikolojinin önemli bulgularından birisi, ki neredeyse tam bir dersi bu konuya ayırdım, insanların hakkında hiçbir şey bilmedikleri ırklara yönelik güçlü görüşlere sahip olduğudur.

Böylece bu bir dereceye kadar Freud konusunu tamamlamış oluyor, çünkü Freud'a özgü kısımların çoğu reddedilmiştir. Fakat Freud'un ana fikri, hem bilimsel psikolojinin çalışılmasında hem de günlük yaşamın yorumlanmasında başarılıdır. Bir bakıma Freud kendi başarısının kurbanıdır. Biz Freud'un düşünme biçiminin gündelik yaşamımızdaki önemini hafife alma eğilimindeyiz; çünkü Freud dünya görüşümüzü başka türlü bir düşünme biçiminin olup olmadığını hatırlamamızı güçleştirecek kadar dönüştürmüştür. Dolayısıyla bir bakıma Freud kendi başarısının kurbanı olmuştur.

Freud ve Freud'un bilimsel doğurguları hakkında başka sorular üzerinde duracak kadar zamanımız var sanıyorum. Bir zamanlar ben yüksek lisans öğrencisiyken ders nasıl anlatılır üzerine bir ders almıştım. O dersten iki şey aklımda kalmış. Bir: Hiç bir zaman kırmızı kalemle sınav kâğıdı okuma! İnsanlar bundan hoşlanmıyor. İki: Hiç soru sorma! Çünkü muhtemelen sormak oldukça korkutucu bir iş. "Sorunuz var mı?" insanlar bunu tehdit edici buluyor. Onun yerine "Sorunuz nedir?" diye sormam lazım. O halde "Sorunuz nedir?" Evet, siz arkadaki, özür dilerim, evet.

Öğrenci: Freud... a inanıyor muydu? [duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Freud neye inanıyor muydu? [duyulmuyor]

Öğrenci: Medikasyon, ilaçla tedavi.

Profesör Paul Bloom: İlaçla tedavi. Güzel bir soru. Soru şuydu "Freud ilaçla tedaviye inanıyor muydu?" İlaçla tedavi, tabii ki, ana tema olarak depresyon ve kaygı bozuklukları gibi belirli bozukluklarla nasıl uğraşılacağı düşünüldüğünde... Öte yandan, Freud başlangıcını bir sinirbilimci olarak yapmıştır. Freud zihin ve beyini çalışmış ve düşünme ve davranışın sinirsel temelleri ile yoğun bir biçimde

ilgilenmiştir. Fakat sorunuza bu noktada yanıtım hayırdır. Freud her ne kadar davranışın beyin temeli konusunda çok duyarlı idiyse de, depresyon ve kaygı gibi bozuklukların tedavisinde asıl olanın tıbbi tedaviden ziyade, bir çeşit konuşmaya dayalı tedavi ve içgörü olduğuna tamamen inanmıştı. Dahası, kendisini psikanalitik olarak tanımlamayan bazılarını da içerecek biçimde modern terapistler şunu söyler “bak, bu ilaçlar iyi, güzel fakat bunlar semptomlarını maskelerler”. Dolayısıyla, panik atağınız varsa, doğru bu ilaçlar panik atağınızı ortadan kaldırır, fakat senin gerçek problemin panik atak değil ki... Atakları ortadan kaldırarak sorunun kökenine inemezsin ki. Dolayısıyla, hem modern psikanalitikler hem de Freud muhtemelen tıbbi yöntemlerin ruhsal bozuklukların tedavisinde aşırı fazla kullanıldığını düşünürdü. Evet.

Öğrenci: Herhangi bir [duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Soru şu: “Rüyalar üzerindeki araştırmalar hakkında neler var elimizde?” “Rüyalar” üzerinde yarım ders durmayı planladığım eğlenceli bir konu. Bu bakımdan, örneğin, “En yaygın, en genel rüya nedir?” sorusu üzerinde duracağım. Ek olarak, “Cinsellik üzerine rüyalar en fazla kimde olur? Kadında mı yoksa erkekte mi?” sorusunu yanıtlayacağım. Hey, yanıtlayacağım ne kadar çok güzel soru var! Freudyen bakış açısından rüyalar. Rüyalar ile ne düşündüğünüz ve gün boyunca ne hakkında kaygılar duyduğunuz arasında bir ilişki olduğuna dair kanıtlar var. Fakat sembolizm ve arzuların gerçekleşmesine ilişkin katı Freudyen görüş rüya çalışmaları tarafından desteklenmemiştir. Diğer sorularınız neler? Evet, Erik’in işaret ettiği her kimse.

Profesör Paul Bloom: Mor gömleklili. Evet.

Öğrenci: [duyulmuyor]--Elektra kompleksi?

Profesör Paul Bloom: Elektra kompleksi? Elektra kompleksi Freud’un geliştirdiği penis kıskançlığı hikâyesidir. Biraz kaba bir özet olacak ama Freud odipal kompleksi geliştirmiştir. “Anne, anneme aşığım baba”. Ve sanki birisi hatırlatmış gibi, “Sigmund kadınları unuttun mu? Onlar da var!”, “Aa evet!” Penis, penis kıskançlığı ve yer değiştirme ile ilgili olarak anlattığım hikâye var ya, işte bu Elektra kompleksinin bir çeşit kısaltılmış versiyonudur. Sanıyorum, Elektra kompleksi, Freud’un ana ilgi odağı olan Odipal komplekse sonradan bir eklemidir. Bir tane daha lütfen. Evet.

Öğrenci: [Duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Freud’a göre, oral ya da anal evredeki ile aynı anlamda bir evrede saplanıp kalma yoktur. Burada Freud’un iddiası odur ki, kadının bir penise sahip olmadığını keşfetmesi onun hayatında, cinsel tercihleri ve cinsel ilgilerini de içerecek biçimde, ne türden bir ilişki içerisinde olacağı üzerinde asli bir role sahiptir. Bu bakımdan, söz konusu etki kadını sadece kısa bir süre için etkileyecek geçici bir şey değildir.

Psikolojiye Giriş

Ders 4

Skinner

Profesör Paul Bloom: Aslında Freud'a geri dönüp eksik kalan birkaç yeri tamamlamak istiyorum. Çarşamba günkü dersimizde bazı noktaları atladığım bir bölüm oldu. İçimden "Buna vaktimiz yok" dedim ve geçtim. Bu yüzden hafta sonu gözüme uyku girmede. İşkence çektim. Bunu atlamamam gerekiyordu ve. Size neden atladığımı söyleyeyim. Atladığım konu, neden bir bilinç dışına sahip olduğumuzdu. Freud'un saygın bilimsel fikirlerinden bahsediyordum ve şimdi de neden bir bilinç dışına sahip olabileceğimiz konusunda bazı yeni fikirlerden bahsedeceğim.

Şimdi, bunu atladım çünkü bu soruya yaklaşmanın en iyi yolu olduğundan emin değilim. Ders boyunca öğreneceğimiz üzere, beyinlerimizin yaptığının büyük çoğunluğu bilinçsizdir ve bunun farkında değilizdir. Yani, sorulması gereken soru "Neden bazı şeyler bilinçsizdir?" yerine "zihinsel yaşamın bu küçük kısmı. Neden bilinçlidir?" olabilir. Diğer yandan, bilinçdışının işlevi hakkındaki bu iddialar bana kalırsa hem ilginç hem de kışkırtıcı. Bu nedenle bunları sizinle paylaşmak istedim.

Evrimsel olarak bakıldığında, "Neden bir bilinç dışı evrilmiştir?" sorusunu sorabiliriz. Buna bazı biyolog ve psikologların verdiği yanıt "kandırmaca"dır. Yani, çoğu hayvan kandırmacayı kullanır. Kandırmaca, başkalarının doğru olmayan bir şeye inanmalarına, tepki vermelerine ya da onu düşünmelerini sağlayacak şekilde davranmak olarak tanımlanır.

Kandırmacanın fiziksel örnekleri var. Tehdit altındayken, şempanzelerin tüyleri kabarır ve böylelikle daha büyük görünürler. Böylelikle, diğerlerinin onların gerçekte olduğunda daha tehlikeli olduğunu düşünmelerini sağlarlar. Okyanus'un dibinde yaşayan fener balığının kafasının üzerine diğer balıkları cezbeden bir çubuk vardır. Bunun bir yiyecek olduğunu düşünürler ve kendileri yem olurlar. Ama insanlar, genel olarak primatlar, ama özellikle insanlar kandırmaca ustalarıdır. Bizler, zihinlerimizi ve davranışlarımızı kullanarak diğer insanları doğru olmayan şeylere inandırmaya çalışırız. İnsanları kendimizin daha güçlü, daha zeki, daha seksi, daha güvenilir vs. olduğuna inandırmaya çalışırız. Sosyal psikolojinin büyük bir bölümü de insanlarda, en iyi izlenimi bırakmak için kendimizi nasıl sunduğumuzla ilgilendir, bu doğru bir izlenim olmasa da.

Aynı zamanda, yalanı iyi bir şekilde tespit etmek üzere de evrimleşmişiz. Yalan söylemem için üzerimde evrimsel bir baskı olsa da -eğer kavga edeceksek... Beni tehdit etme, ben bulaşabileceğin adamlardan değilim. Fakat sizin üzerinizde de bakıp, "Yok canım. Tam da bulaşabileceğim bir adamsın. Anlarım ben." demek için evrimsel bir baskı vardır. O zaman, nasıl iyi bir yalancı olunur? Burada bilinçdışı

devreye giriyor. Hipotez şu: En iyi yalanlar kendimize söylediğimiz yalanlardır. Eğer söylediğiniz yalana inanıyorsanız, iyi bir yalancısınız.

Bunu Alfred Hitchcock ile ilgili bir hikâyede görebiliriz. Çocuk aktörler ile çalışmayı sevmese de çoğu zaman onlarla çalışması gerekiyormuş. Gerektiğinde ağlayamayan bir çocuk aktörle uğraşıyormuş. Sonunda kızıp çocuğun kulağına eğilmiş ve "Annen ve baban seni terk ettiler ve geri dönemeyecekler" demiş. Çocuk gözyaşlarına boğulmuş ve sahneyi öyle çekmişler. Eğer çocuğu görseydiniz siz de "Vay, çocuk gerçekten üzgün görünüyor" derdiniz, çünkü gerçekten öyleymiş. Eğer, en çok acı çekiyor gibi görünen kişiye 100 bin dolar ödülün verildiği bir yarışma olsaydı, bir kalem alıp bunu kasıklarınıza saplamanız gerçekten iyi bir taktik olurdu çünkü gerçekten acı içindeymişsiniz gibi görünürdünüz. Eğer sizi sevdiğime, asla bırakmayacağıma ve bana güvenebileceğinize inandırmak isteseydim, buna gerçekten inanmam süper bir taktik olurdu. Yani, bu bakış açısına göre bazı amaçlar ve hedefler, özellikle de kötü niyetli olanları, bilinç dışında tutulması daha iyidir, çünkü eğer kişi bunları bilmiyorsa başkalarına da belli etmeyecektir. Bence, toplumsal etkileşim ve toplumsal ilişkiler konusunu işlerken buna geri dönmemiz gerekir.

Freud hakkında son bir şey anlatayım. Freud'u yanlışlayan bir hikâyeye. Geçen pazar küçük oğlumla birlikte bir oyun randevusundaydık ve bana birden "Neden annemizle ya da babamızla evlenemiyoruz?" diye sordu. Şimdi, bu gerçekten bir çocuğa yanıtlanması zor bir soru ama en iyi yanıtı vermeye çalıştım. Sonra da, Freud hakkındaki ders aklıma geldi ve "Eğer istediğin herhangi biriyle evlenebilecek olsaydın bu kim olurdu?" diye sordum, Ödipal kompleksini açığa vurup annesini söyleyeceğini düşünerek. Onun yerine, biraz durdu ve "Bir eşek ve bir çuval yerfıstığı ile evlenirdim" dedi. Annesi de babası da psikolog olduğu için bu tür sorulardan nefret ediyor, bazen de bizimle dalga geçiyor böyle.

Tamamdır. Freud ile başladım ve şimdi de Skinner'a dönmek istiyorum. Skinner ve bilimin öyküsü, Freud'unkinden biraz farklı. Freud psikanaliz kuramını kendisi geliştirdi ve bu kuramın öncülüğünü yaptı. Bilimde "tek başına icat yapmaya" en çok bu kadar yaklaşabilirsiniz. Tabi ki, çeşitli kaynaklardan ve kendinden öncekilerden de yararlandı ama psikanaliz Freud'un icadı olarak görülür. Davranışçılıkta durum farklı. Davranışçılık Skinner'dan çok önce var olan bir ekoldü. Bu ekolün başını John Watson çekiyordu. Skinner biraz daha geç kaldı ama onun ismini duymamızın nedeni bu fikirleri toparlamasıydı. Onları genişletti; yaydı; bilimsel olarak geliştirdi ve onları hem bilim camiasına yaydı hem de popüler camiaya yaydı. 1960lar ve 70lerde ise, bunları sosyolojik açıdan yaymaya devam etti. Talk-showlarda görebileceğiniz tipten bir insandı. Kitapları en çok satanlar listesindeydi.

Şimdi, davranışçılığın temelinde üç aşırı radikal ve ilginç düşünce vardır. Bunlardan ilki öğrenmeye yaptığı güçlü vurgudur. Davranışçılığın katı bakış açısına göre, olduğunuz, bildiğiniz her şey deneyimin bir sonucudur. Gerçek insan doğası diye bir şey yoktur. Aksine, insanları şekillendirmenin sınırı yoktur. John Watson'ın çok güzel bir sözü vardır ve aslında Jesuits'in ünlü lafının bir benzerini söylemektedir.

Jesuists "Bana yedi yaşından küçük bir çocuk verin ve size olacağı adamı göstereyim" demişti. Yani bir çocuğu alıp istedikleri şeye dönüştürebileceklerini söylemişti. Watson bu ifadeyi biraz daha genişletti.

"Bana bir düzine sağlıklı bebek verin ve onları büyüteceğim kendime ait bir dünya oluşturun ve bunlardan herhangi birini istediğiniz konuda uzmanlaştırabilirim. Yeteneklerinden, eğilimlerinden, yetilerinden, becerilerinden, kabiliyetlerinden ve ırkıdan bağımsız olarak onları doktor, avukat, sanatçı, tüccar ve hatta dilenci ya da hırsız olmalarını sağlayabilirim"

"Böyle bir bakış açısının çok çekici olduğunu görebilirsiniz çünkü Watson'ın bir bakıma bayağı eşitlikçi bir bakış açısı var. Eğer insan doğası diye bir şey yoksa, hiçbir insan grubunun cinsiyeti ya da ırkı nedeniyle diğer bir insan grubundan üstün olması da mümkün değildir. Watson da oldukça açıktı. İnsanların bu özelliklerinden hiçbirinin bir önemi yoktu. Önemli olan neler öğrendiğiniz ve size nasıl davranıldığıydı. Yani, Watson belirli bir şekilde davranarak herhangi birini herhangi bir şeye dönüştürebileceğini iddia ediyordu.

Davranışçılığın ikinci bir yönü ise anti-mentalizm (zihin karşıtlığı) idi. Davranışçılar bilim yapma konusunda oldukça takıntılıydılar ve Freud'a da bir tepki olarak, arzular, dilekler, hedefler, duygular vs.nin bilimsel olmadığını düşünüyorlardı. Bu görünmez, muğlak şeyler asla ciddi bilimin temeli olamazlardı. Böylelikle, davranışçı manifesto gözlemlenemeyen şeyler olmadan bilim geliştirmek ve bunun yerine uyarıcı, tepki, pekiştirme, ceza ve çevre gibi gerçek dünya ve çözülebilir olaylara atfedilebilen kavramlar kullanmak olacaktı.

Son olarak, davranışçılar türler arasında büyük farkların olmadığını düşünüyorlardı. Bir davranışçı insanların, farelerin ya da güvercinlerin yapamadıkları şeyleri yapabildiklerini kabul edebilir fakat "Bakın. Aralarındaki fark sadece genel bağdaştırma gücünden ibaret" diyebilir ve hatta bunu kabul de etmeyebilir. "İnsanlar ve fareler hiç de farklı değil. İnsanlar sadece farelerden daha zengin bir çevrede yaşıyorlar" diyebilir. Bu kuramsal bakış açısından, bir yöntemsel yaklaşım da ortaya çıkıyor. Bu da, eğer bunlar birbirlerinden farklı değiller ise, insan dışı hayvanlar üzerinde çalışarak insan öğrenmesi de anlaşılabilir. Ve genellikle de bunu yaptılar.

Tamamdır. Yaptığım girişi biraz toparlayacağım. Tartışmamda davranışçıların insanın bütün zihinsel yaşamını ve bütün davranışlarını açıklayabileceğini öne sürdükleri üç temel öğrenme ilkesinden bahsedeceğim. Sonra da, davranışçılığa gelen itirazlardan bahsetmek istiyorum ancak bu üç ilke oldukça sağlam ve ilginçtir.

Bunlardan ilki alışmadır. Bu öğrenmenin en basit şeklidir. Bu da, teknik olarak tekrarlı maruz kalmanın sonucunda tanıdık hale gelen uyarıcılara tepki verme eğiliminin azalması şeklinde tanımlanır. "Hey!"[bağırarak, durup] "Hey!"[tekrar bağırarak]. Ani ve şiddetli bir ses duyduğunuzda irkilirsiniz. İkinci kez duyduğunuzda ise biraz daha az irkilirsiniz. Üçüncü sefer yaparsam biraz abartmış olurum herhalde. Yani, olaylara alışırsınız. Ve bu da, günlük yaşamda sık görülür. Saatin tiktaklarına,

trafiğin gürültüsüne alışırız ve aslında bu öğrenmenin çok önemli bir türüdür. Bunsuz bir hayat düşünün. Hiçbir şeye alışmadığınızı düşünün, aniden birisi size yaklaşip elini sallıyor ve siz de "vay!" [şaşırmış gibi] diyorsunuz ve sonra bunu bir daha yaptığında tekrara "Vay!" [yine şaşırılmış gibi] diyorsunuz, böyle gidiyor...

Bir de saatin gürültülü tiktaklarını duyup "Hmm" [çok ilgisini çekmiş gibi] diyorsunuz. Ama insanlar ve hayvanlar böyle işlemiyor. Olaylara alışıyorsunuz. Olaylara alışmak aslında çok önemlidir çünkü bu yeni olay ve nesnelere fark edebilmemiz için yararlı ve adaptif bir mekanizmadır. Yeni bir şeyi fark etmek önemlidir çünkü onun size zarar verip vermeyeceğine, onunla nasıl başa çıkacağınıza, ona nasıl dikkat edeceğinize karar vermek durumundasınızdır, ancak bunu sürekli yapamazsınız. Hatta yeterince uzun süre etrafta olduğu zaman onu fark etmeyi bırakmanız gerekir. Bu da bir öğrenme sayılır çünkü deneyim sonucu ortaya çıkar. Bu, deneyimle öğrenmenin bir yolu, düşüncelerinizi deneyimle değiştirmenin bir yoludur. Ayrıca, zararlı uyarıcılar fark edildiği, fakat çevrenin bir parçası olduğu anlaşıldığında fark etmediğiniz için faydalıdır.

Alışmanın varlığı birçok nedenden dolayı önemlidir. Mesela, gelişim psikologları alışmayı insanlar, konuşamayan insan dışı hayvanlar ve bebekler üzerinde çalışmak için kullanmıştır. Gelişim psikolojisi hakkında konuşurken psikologların bebekler üzerinde çalışmak için alışmayı kullandıkları çeşitli yöntemleri göstereceğim.

Öğrenmenin ikinci türü ise, klasik koşullamadır. Bu da en genel anlamda belirli bir uyarıcı ile başka bir uyarıcı arasındaki bağlantıyı öğrenmedir. Uyarıcı, çevredeki bir koku, ses ya da görüntü için kullanılan teknik bir terimdir. Pavlov tarafından bulunmuştur. Bu Pavlov'un meşhur köpeğidir, aynı zamanda bilimsel tesadüfün de bir örneğidir. Pavlov araştırmasına başladığı zaman öğrenme konusu ile hiç ilgilenmiyordu. Salya ile ilgileniyordu. Salya elde etmek için de köpeklere ihtiyacı vardı. Bunun için de salyalarının akması için köpeklere bir şey bağlaması gerekiyordu. Neden salya ile çalışmak istiyordu bilmiyordum ama Pavlov bir şey keşfetmişti. Köpeklerden salya elde etmek için köpeğin ağzına yemek tozu koyuyordu. Daha sonra Pavlov, genelde yemek tozunu veren birisi odaya girdiğinde, köpeğin salya üretmeye başladığını fark etti. Daha sonra da, köpeğe yemek verirken ya da vermeden hemen önce bir zil sesi verdiğinizde, zilin salya tepkisine neden olduğunu fark etti. Araştırmasında kullandığı düzenek de buydu.

İki tür koşullama, yani iki tür uyarıcı-tepki ilişkisi arasında bir ayırım yaparak klasik koşullama kuramını geliştirdi. Birincisi, koşulsuz olandır. Bu, koşulsuz bir uyarıcı koşulsuz bir tepkiye neden olduğunda gerçekleşir. Ve işe bununla başlarsınız. Yani, biri gelip size bir sopa ile vurduğunda "Ah!" dersiniz, vurma ve "Ah!" tepkisi, koşulsuz uyarıcı ve koşulsuz tepkidir. Bunu öğrenmeniz gerekmiyordu.

Pavlov köpeğin ağzına yemek tozunu koyduğunda ve salya üretildiğinde bu, koşulsuz bir tepkiye neden olan bir koşulsuz uyarıcıdır. Ancak öğrenme sırasında olan şey koşullu uyarıcı ve koşullu tepki arasında bir bağ kurulmasıdır. Yani, Pavlov koşullamaya başlamadan önce ortada yalnızca bir koşulsuz uyarıcı -yani yemek tozu-

bir de koşulsuz tepki- yani salya tepkisi- vardı. Zilin bir anlamı yoktu. Zil nötr bir uyarıcıdır. Ancak zil sesi ve yemek tozunu birlikte tekrar tekrar verdiğinizde, zil sesi salya tepkisini ortaya çıkarmaya başlayacaktır. Artık, burada tepkiyi koşullu uyarıcı ortaya çıkarmaktadır. Bu ders kitabınızda detaylı bir şekilde anlatılmış. Anlamadıysanız panik yapmayın, daha bol bol örnek vereceğim.

Buradaki düşünce, koşulsuz uyarıcı ve koşullu uyarıcının tekrar tekrar eşleştirilmesi, tepkiyi ortaya çıkarır. Ve pekiştirilmiş denemeler ve pekiştirilmemiş denemeler arasında da bir fark vardır. Kabaca söylersek, köpeğe zil sesinin yemek ile birlikte geldiğini öğretiyorsunuz. Yemek, zil sesi olmadan verildiği zaman buna pekiştirilmemiş deneme denir. Bunu köpeğe öğretmiyorsunuz. Hatta hayvana bir şeyi öğrettikten sonra, öğretmeyi durdurursanız hayvan tepki vermeyi bırakır ve buna da sönme denir.

Burada bir grafik var. Gerçekten de buradan kaç santimetreküp salya salgılandığını hesaplıyorlar. Köpek zil sesi geldiğinde... Aslında tam olmadı. Baştan alayım. Zil ve yemek arasında bir bağ kurulduğunda, bolca salya salgılanır. Zil sesinin verilip yiyeceğin verilmediği bir denemeye pekiştirilmemiş deneme denir. Şimdi kendinizi köpeğin yerine koyun. Ağızınıza yemek koyuluyor, "zil, yemek [hızlıca soluyor], zil, yemek [yine hızlıca soluyor]" ve şimdi "zil [hızlıca soluyor]" Ama sonrası zil, zil, zil." Vazgeçiyorsunuz. Duruyorsunuz. Zile tepki vermeyi bırakıyorsunuz. Ders kitabınızda bahsedilen garip bir şey de, eğer biraz bekleyip yeniden zil sesini verdiğinizde, salya tepkisinin geri gelmesi. Buna kendiliğinden geri gelme deniyor. Bu aslında hayvanlarda görülen çok teknik bir olgu gibi görünse de bunun nasıl genellenebileceğini kolaylıkla fark edebilirsiniz.

Bir diğer ilginç ilke ise, uyarıcı genellemesidir. Norton Okumaları'nda okuyacağınız makalelerden birinin konusu da budur. Meşhur davranışçı John Watson tarafından yazılmıştır. Watson burada, Küçük Albert olarak bilinen bir bebekle yaptığı garip bir deneyden bahsetmektedir. Mantığı şudur. Küçük Albert ilk başta fareleri seviyordu. Hatta burada size Küçük Albert'ın fareleri sevdiğini gösteren bir görüntü göstereceğim. Bakın. İyi görünüyor. Sorun yok. Şimdi, Watson ilginç bir şey yapıyor. Küçük Albert farelerle oynarken "Fareleri çok severim!" Watson bebeğin arkasına geçip buradaki metal çubuğa vuruyor. Bebek "ah!" deyip ağlamaya başlıyor. Tamamdır. Koşulsuz uyarıcı ne? Şiddetli ses, çubuk, vurma sesi. Koşulsuz tepki hangisi? Ağlama, üzüntü. Bunun sonucunda, Küçük Albert fareden korkmaya başlıyor. O zaman, koşullu uyarıcı hangisi? Fare. Koşullu tepki ne? Korku. Harika.

Dahası, bu korku başka şeylere de taşınmış. Gerçi bu görüntü biraz garip ve pek ikna edici değil. Görüntünün mantığı, bu korkunun beyaz bir tavşana da taşınacağını göstermek. İkinci kısım, koşullama gerçekleşikten sonraki kısım ve beyaz tavşandan da korkuyor. Tavşanı çocuğun üzerine fırlatmaları bir sorun tabii. Geçti.

Mikrofon açık mı? Böyle iyi.

Bu artık yapamayacağımız bol miktarda deneyden bir tanesi. Yani, klasik koşullama sadece laboratuvarında görülen bir şey değil. Klasik koşullama, yengeçler, balıklar, hamamböcekleri de dâhil her tür hayvanda gösterilmiştir. Bunun belirli insan tepkilerinin altında yatan neden olduğu da iddia ediliyor.

Burada birkaç örnek var. Biri korku. Küçük Albert deneyi korkuların nasıl ortaya çıktığını gösteriyor. Köpeklerden korktuğunuzu düşünün. Köpeklerden korkmaya başlamanızın arkasındaki olası hikaye, bir gün nötr bir uyarıcı olarak yanınıza gelmiştir. Sonra da sizi ısırıştır. Çektiğiniz acı, ısırılmak bir koşulsuz uyarıcı, bundan duyduğunuz korku ise, koşulsuz tepkidir. Doğuştan böyledir bu. Orada köpeğin varlığı bir koşullu uyarıcıdır ve bu yüzden köpeklerden korkmaya başladınız.

Buna inanırsanız, korkuların ortadan kaldırılmasına dair bir kuramın da temelini belirlemiş olursunuz. Koşullu uyarıcı ve koşullu tepkiyi nasıl ortadan kaldırabilirsiniz? Yapmanız gereken bunları söndürmektir. Nasıl söndürürsünüz? Korkmanıza neden olacak şeyi koşulsuz uyarıcı olmadan vererek. İşte bir örnek. Şaka yapıyorum. Pardon. Aynı anda hem yükseklik korkusu, hem yılan korkusu hem de karanlık korkusu ile yüzleşiyor. Çünkü orada sıkışmış ve buradaki mantık o kadar da kötü değil. Orada sıkışmış. Bunların hepsi koşullu uyarıcı. Fakat başına kötü bir şey gelmiyor ve korkusu ortadan kalkıyor. Buradaki sorun, adam burada sıkışmış bağırırken, panik atak geçiriyor ve korkusu daha beter oluyor.

Fakat şimdilerde –bundan klinik psikoloji hakkında konuşacağımız derste de bahsedeceğimiz— korkuların tedavisinde, zeki bir şekilde, davranışçı kuramdan yararlanılmaktadır. Şimdi, korkularda, köpek ve korku arasında ya da uçaklar ya da yılan ve kötü bir tepki arasında kötü bir bağdaşım olduğu söyleniyor. Burada yaptıkları şeye, sistematik duyarsızlaşma deniyor. Sizi korktuğunuz şeye maruz bırakıyorlar ve aynı zamanda rahatlamanızı böylelikle de klasik koşullanmış korkuyu daha olumlu bir şey ile ilişkilendirmenizi sağlıyorlar. Eskiden, insanlara rahatlama egzersizlerini öğretiyorlardı fakat bunun zor olduğu görüldü. Bu yüzden artık size mutlu olmanızı sağlayacak bir ilacı dayayıp kafayı bulmanızı sağlıyorlar ve bu o kadar da kötü değil. Olay bundan biraz daha karışık ama buradaki fikir, bu bağdaştırıcıları kullanarak korku ve fobilerinizle başa çıkmanızı sağlıyorlar.

Açlık. Bu derste neden ve ne zaman yemek yediğimizden bahsedeceğiz. Neden ve ne zaman yemek yediğimizin bir cevabı da, çevrede yemek yemekle ilişkilendirdiğimiz ipuçlarının olması. Ve bu ipuçları acıkmamıza neden oluyor. Sigarayı ya da içkiyi bırakmaya çalışanlarınız günün belirli zamanlarında ya da belirli şeyleri yaparken sigara ya da içki içmek istediğinizi fark etmiştir. Davranışçı bir bakış açısından bunun nedeni bu şeyleri birbirleriyle ilişkilendirmiş olmanızdır.

Daha spekülatif olarak, klasik koşullamanın fetişler de dahil cinsel isteğin biçimlendirilmesinde de rol oynadığı iddia ediliyor. Davranışçılara göre fetişler, doğrudan klasik koşullamadır. Sevdiğinizin dokunuşları sizi orgazma götürürken, gözünüz birden bir ayakkabıya takılıyor. Klasik koşullama yoluyla, ayakkabı cinsel haz koşullu tepkisine neden olan bir koşullu uyarıcı haline geliyor. Bu muhtemelen

pek doğru değil ama tıpkı korkularda olduğu gibi, klasik koşullama cinsel olarak neyi sevip neyi sevmeyeceğimizin belirlenmesinde bir rol oynuyor olabilir. Hatta sübyancılar ve tecavüzcülerin mastürbasyon sırasında kurdukları fantezileri kontrol ederek, çağırışımı baskı ve şiddetten kaydırmalarını ve cinsel hazzı daha olumlu şeylerle ilişkilendirmelerini sağlayan bir tedavi yöntemi de vardır. Fetişler ve korkular ile ilgili davranışçı öyküler biraz saçma ve aşırı gelebilir ve muhtemelen de öyledir fakat diğer yandan klasik koşullama ,isteklerimizin ve ilgilerimizin odağını belirlemede kullanılabilir.

Son olarak.. Evet. Tamamdır. Yani klasik koşullama hakkında ne düşünüyoruz? Alışmanın ne işe yaradığını söyledik. Klasik koşullama ne işe yarar. Aslında geleneksel olarak pek bir işe yaramadığı düşünülüyordu. Sadece bağıntılandırma. Burada olan şey, koşulsuz uyarıcı ve koşullu uyarıcının, zil ve yiyeceğin birlikte verilmesi. O zaman klasik koşullamanın en çok bu iki uyarıcı birlikte verildiğinde gerçekleşmesi gerekir. Artık yaygın düşünce bu değil. Yaygın düşünce biraz daha ilginç. Klasik koşullamada olan şey hazırlamadır. Yani, bir olayın gerçekleşeceğini gösteren bir ipucuna karşı duyarlı hale geliyorsunuz ve bu da o olaya hazırlanmanızı sağlıyor. Bu bizi belirli yordamalara götürüyor. Buna göre en iyi zamanlama, koşullu uyarıcının, yani sinyalin, kendinizi hazırladığınız koşulsuz uyarıcıdan önce gelmesidir. Bir de, koşullu tepkinin koşulsuz tepkiden farklı olabileceğini söylüyor.

Şimdi yemeği bir kenara bırakalım. Babasından her gün dayak yiyen bir çocuk düşünün. Babası elini kaldırdığında çocuk ürküyor. Bu klasik koşullamadır. Burada olan şey, çocuk elin kalkmasının dayak yiyeceğini sinyallediğini öğrenmiştir ve bu sinyale tepki vermektedir. Ürkemek dayak yemeye vereceğimiz tepki değildir. Size vurulduğu zaman ürkmezsiniz. Size vurulduğu zaman, acı hissedebilir ya da duvara falan yapışabilirsiniz. Ürkemek, dayak yemeye bir hazırlıktır. Ve genelde klasik koşullamada da tepki bir tür hazırlanmadır. Koşullu tepki, koşulsuz uyarıcıya bir hazırlıktır.

Klasik koşullamayı her yerde görebiliriz. Son bir egzersiz olarak, bunu düşünmem gerekti—Bu arada, "Otomatik Portakal" filmini gören var mı? Çoğunuz. Biraz şoke edici, nahoş ve şiddet içeren bir film, ama temel konularından biri de "Psikolojiye Giriş" dersinden çıkma. Bu, klasik koşullamadır. Vahşi bir katil ve tecavüzcü olan ana karakter, psikologlar tarafından bir terapiye alınıyor. Aldığı terapi de klasik koşullama. Çocuğun beter hasta olmasını ve midesinin bulanmasını sağlayan bir ilaç veriyorlar. Gözlerinin açık kalmasını sağlıyorlar ve ona şiddet içeren görüntüler gösteriyorlar. Bu koşullama sonucunda, gerçek hayatta şiddet gördüğü zaman midesi bulanıyor. Yani saldırgan davranışlarda bulunması engelleniyor.

Bu örnekte Biraz bekleyin. Hemen söylemeyin. Bekleyin biraz. Koşulsuz uyarıcı ne? Tamamdır. Biri söylesin. İlaç. Koşulsuz tepki hangisi? Mide bulantısı. Koşullu uyarıcı ne? Şiddet. Koşullu tepki ne? (mide bulantısı) Harika.

Öğrenmenin üçüncü ve son türü araçsal ya da edimsel koşullamadır. Bu da, Skinner'ın öncülük ettiği ve en çok geliştirdiği kuramdır. Burada da, yaptıklarınız ve

sonuçları arasındaki ilişkileri öğreniyorsunuz, neyin işe yarayıp neyin yaramadığını öğreniyorsunuz. Bu önemlidir. Klasik koşullamadan çok farklıdır ve aralarındaki temel fark klasik koşullamada hiçbir şey yapmanızın gerekmemesidir. Bir yere bağlanıp hareketsiz bir şekilde durabilirsiniz ve bağlantıları görüp zihninizde oluşturabilirsiniz. Edimsel koşullama istemlidir. Bir şeyleri yapmayı seçersiniz. Bazı seçimleri diğerlerinden daha fazla öğrenirsiniz. Bu fikir hayvanların nasıl öğrendiğini araştıran Thorndike tarafından çok güzel bir şekilde geliştirilmiştir. Davranışçıların hayvanlar ile çalışıp insanlar ve diğer hayvanlar hakkında çıkarım yapma konusunda oldukça rahat olduklarını hatırlayın. O da bir kutuya bir kedi koyardı. Kutudan çıkması için bir kolu çekip kutuyu açması gerekiyordu. Thorndike kedilerin bu problemi içgörü sayesinde çözmediklerini fark etti. Çözümü bir süre kutuda oturup, etrafı keşfedip bulmuyorlardı. Bunun yerine, sağa sola koşturup farklı şeyler yapıyorlardı ve bu konuda giderek uzmanlaşıyorlardı.

İyi bir fikir olsa da hiç kullanılmadı. Hatta Birleşik Devletler ve diğer ülkelerin orduları birçok kez güvercin ve yunus gibi hayvanlara eğitim yoluyla ilginç ve ölümcül şeyler yaptırmaya çalışmışlardır. Skinner hayvanlara eğlence olsun diye masa tenisi oynamayı öğretirdi. Tekrar söylüyorum, oturup hayvanların masa tenisi oynamaya başlamasını bekleyemezsiniz. Bunun yerine, benzer davranışları ödüllendirirsiniz.

Temel olarak, birincil pekiştireçler vardır. Domuzların doğal olarak sevdiği şeyler vardır. Mesela yemek. Domuzların kendiliğinden sevmediği şeyler de vardır. Mesela dövülmek ya da elektrik şoku verilmesi. Ancak gerçek hayatta insanlarla uğraşırken, hatta hayvanlarla uğraşırken bile, her zaman birincil ya da olumsuz pekiştireçleri kullanmayız. Şunun gibi şeyler kullanırız. "akıllı köpek". Şimdi ona "Akıllı köpek" demeniz, köpeğinizin doğal olarak hoşlandığı bir şey değildir. Ancak burada iki aşamalı bir yöntem uygularsınız. Ona "Akıllı köpek" demeyi klasik koşullama yoluyla olumlu hale getirebilirsiniz. Köpeğe yiyecek verirsiniz ve "Akıllı köpek" dersiniz. Şimdi bu laf ödüllendirici hale gelir. Ve bu ödüllendiriciliği kullanarak köpeğinizi eğitebilirsiniz. Ve bu yolla davranışçılar poker fişleri gibi alakasız görünen ödüller ile insan dışı hayvanlara ilginç şeyler yaptırıldılar.

Son olarak, verdiğimiz örneklerde domuz ne zaman istediğiniz bir şeyi yapsa onu ödüllendiriyorduk. Ancak gerçek hayat böyle değil. Gerçek hayatta, hem insanlar hem de hayvanların bulunduğu durumlarda, pekiştirme her zaman değil, çeşitli tarifelere göre gerçekleşir. Burada da, sabit tarife ve değişken tarife ile oranlı ve aralıklı ayırımına geliyoruz. Bunun bir çıktısını alıp bakın. Pek detaya girmeyeceğim. Oranlı tarifede, belirli bir davranışı belirli bir sayıda yaptıktan sonra ödüllendirirsiniz. Eğer köpeğiniz size gazeteyi on kere getirdikten sonra onu ödüllendiriyorsanız; bu sabit oranlı tarifedir. Aralıklı tarife ise, zamanla ilgilidir. Eğer, -yapar mı bilmem ama- köpeğiniz bir saat boyunca dans edince onu ödüllendirirseniz, bu da zamanla ilgili olur. Sabit ve değişkenli arasındaki fark ise, ödülü sabit bir aralıkla mı, -mesela her beş seferde yoksa değişken aralıkla mı, mesela bazen üçüncü seferde bazen de yedinci seferde-, vereceğiniz ile ilgilidir.

Burada örnekler var ama üzerinden geçmemize gerek yok. Gerçek hayattaki örneklerini kolayca bulabiliriz. Mesela, kumar makinesi değişken oranlıdır. Kolu birkaç kez çektiğinizde ödül verir. Bunu ne kadar sürede yaptığınız önemli değildir. Kolu kaç kere çektiğinize bağlıdır. Ama değişkendir, çünkü her bininci çekişinizde ödül vermez. Bilemezsiniz. Tahmin edilemezdir. Kumar makinesi, kısmi pekiştirme etkisi dediğimiz olgunun iyi bir örneğidir. Süper bir şey. Duyduğunuz zaman mantıklı gelir ve bu bulgu hem insanlar hem de insan dışı hayvanlarda defalarca gösterilmiştir. Mantık şu. Birisini istediğiniz bir şeyi yapması için eğitmek istiyorsunuz ve siz eğitime devam etmeseniz de onların bu davranışı yapmayı sürdürmelerini istiyorsunuz -ki genelde de bunu istersiniz. Buradaki hile ödülü her zaman vermemeniz. Davranışlar aralıklı olarak pekiştirildikleri zaman daha kalıcı olurlar ve buna da "kısmi pekiştirme etkisi" denir.

Psikolojik açıdan bakıldığında bu, makineye ne zaman para atsanız size ödül verip, sonra bir anda vermeyi bırakması gibidir. Siz de biraz daha deneyip, "Bozuldu herhalde" deyip bırakırsınız. Peki ya, her yüz seferde bir kere ödül verseydi? O zaman denemeye devam ederdim çünkü ödül aralıklı olduğu için bir beklenti içine girmezsiniz, bu yüzden de davranışınız daha kalıcı olur. Bir örnek vereyim. Çocuğunuz onun yanında yatmanızı istiyorsa ve siz de bunu istemiyorsanız yapabileceğiniz en kötü şey nedir? Hatta çocuğunuzun terbiye ederken söyleyebileceğiniz en kötü şey, "Kesinlikle olmaz, hayır, hayır, hayır" [bekleyip] "Peki" demektir. Sonra çocuk bunu tekrar ister ve siz de hayır dersiniz. Çocuk da istemeye devam eder çünkü psikolojik olarak, davranışçıların dediklerine uymadınız. Çocuk artık istediğini hemen alamayacağını biliyor ama istemeye devam edecek. Yani aslında böyle durumlarda istemeyerek de olsa kısmi pekiştirme etkisini kullanmış oluyorsunuz. Eğer çocuğumun bir şey yapmasını istersem, ona on seferde bir evet demeliyim. Maalesef dırdır etmenin evrimi budur. Çünkü dırdır eder, eder, edersiniz ve karşınızdaki de "Peki. Olur" deyip bunu pekiştirir.

Eğer Skinner işi fareler, güvercinler ve köpeklerde bıraksaydı, bu kadar etki yapamazdı. Ama bu kurallarım insan ve insan davranışına da genellenebileceğini iddia ediyordu. Örneğin, hapisane sisteminin değişmesini, adalet ve bedel ödeme söylemleri yerine, iyi davranışların pekiştirilip, kötü davranışların cezalandırılması gerektiğini düşünüyordu. Edimsel koşullama kurallarının günlük yaşamda da uygulanmasını, böyle olduğunda insanların daha dolu ve tatmin edici bir hayat yaşayacağını söylüyordu. Davranışçılık hakkında sorusu olan? Nedir sorularınız? [gülüşmeler] Evet.

Öğrenci: [Duyulmuyor]-- bir süre sonra sönme olmaz mı? [duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Güzel soru. Pekiştirme olarak poker fişi gibi şeylerin kullanılmasından bahsediyorduk ve doğru bir noktaya değindi. Poker fişleri klasik koşullama yoluyla ödül haline geldiği için, eninde sonunda pekiştirme olmaktan çıkacaklardır. Bu yüzden baştan başlamanız, yeniden eğitmeniz gerekir. Eğer bir köpeğiniz varsa ve onu ödüllendirmek için "akıllı köpek" diyorsanız bu mantıkla, ki

çok doğru, bu lafla birlikte arada başka bir ödül vermeniz gerekir. Yoksa "Akıllı köpek" demeniz onu pek kesmeyecektir. Evet.

Öğrenci: [Duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Bildiğim kadarıyla, Skinner ve Skinneryen psikologların hapisanelerin kurulmasında doğrudan bir ilgileri yoktu. Diğer yandan davranışçı kuram insanların ceza adaleti hakkındaki düşüncelerine büyük bir etki yaptı ve ceza hukuku da buna göre şekillendirildi. Mesela bazı akıl hastaneleri ve hapisaneler, iyi davranışların fişlerle ödüllendirildiği "fiş ekonomisini" kullanıyorlar. Sonra o fişleri bozdurup başka şeyler alabiliyorsunuz. Bunlar da, bir bakıma davranışçı ilkeler doğrultusunda şekillendirilmiştir.

Tamamdır. Yani davranışçılığın üç temel duruşu var. (1) Doğuştan gelen bir bilgi yoktur. Her şey öğrenilir. (2) İnsan psikolojisini istekler ve hedefler gibi kavramlar olmadan da açıklayabilirsiniz. (3) Bu mekanizmalar her alanda ve her canlı türünde geçerlidir. Sanırım şimdilerde bu iddiaların yanlış olduğu konusunda herkesin hemfikir olduğunu söyleyebilirim.

Bir kere her şeyin öğrenilmediğini biliyoruz. Doğuştan gelen bilgiler ve isteklerin olduğuna dair bolca kanıt var. Dil edinimi, cinsel tercihlerin gelişmesi, somut nesnelere dair anlayışın gelişmesi gibi konulara baktığımız zaman bunları daha detaylı konuşacağız. Ne kadarın doğuştan geldiği ve yerleşik zihinsel sistemlerin özellikleri konusunda büyük tartışmalar var ama artık birçok şeyin insanlar ve diğer hayvanlarda yerleşik olduğundan kimsenin şüphesi yok.

Zihinsel durumlardan bahsetmek bilimsel değil midir? Artık buna da kimse inanmıyor. Bilim, özellikle de kimya ve fizik gibi daha gelişmiş bilimler tamamen gözlemlenemeyen şeylerle ilgilenir. Göremediğiniz şeylerle ilgilenir. Ve Karmaşık ve akıllı davranışları içsel mekanizmalar ve içsel temsillerle açıklamak mantıklı geliyor. Bilgisayar devrimi bunu gösteren bir vakadır. Eğer satranç oynayan bir bilgisayarınız varsa ve bunu nasıl yaptığını açıklamak istiyorsanız, bunu içindeki programlar ve mekanizmalardan bahsetmeden yapamazsınız.

Hayvanların öğrenmesi için pekiştirme ve ceza zorunlu mudur? Hayır, ve Skinner'ın zamanında bu birçok kez gösterilmiştir. Tolman'ın farelere bir labirenti çözmeyi öğrettiği bir çalışmayı anlatacağım. Ve bunu gerçekten iyi başarıyorlardı. Sürekli ödüllendirildikleri zaman, gittikçe daha hızlı çözebiliyorlardı fakat hiç ödüllendirilmedikleri zaman da gittikçe hızlanıyorlardı. Ödül işe yarıyor fakat zorunlu değil.

Bu düşüncenin daha karmaşık bir gösterimi de bu: [video izletiyor]. Bu çok eski bir bulgu, çoğunuz daha doğmamıştı o zaman. Ve Skinner'ın kuramı için büyük bir utanç kaynağıydı. Çünkü farelerin zihinsel haritalarının, dünyayı anlamak için içsel bir mekanizmalarının olduğunu gösteriyor. Bu da davranışçılığın her şeyin pekiştirme ve ceza ile açıklanabileceği düşüncesine tersti.

Son olarak, öğrenmenin hayvana-özgü sınırları olmadığı doğru mudur? Cevap yine "hayır". Mesela, hayvanların doğal tepkileri vardır. Güvercine yemek için bir yeri gagalamayı öğretebilirsiniz ama bunu yemek için gagalamanın güvercinler için doğal bir tepki olduğu için yapabilirsiniz. Bir yerden kaçmak için gagalamayı öğretmek çok zordur. Bir yerden kaçmak için kanat çırpmasını öğretebilirsiniz fakat yemek için kanat çırpmasını öğretmek çok zor olacaktır. Bu doğal tepkileri çeşitli durumlarda kullanıp bir şeyler öğretebilirsiniz ama hepsinin bazı doğal davranışları vardır.

Bütün uyarıcı ve tepkilerin aynı olmadığını biliyoruz. Gri kitabınızda Garcia etkisi ile ilgili güzel bir tartışma var. Garcia etkisi şudur. Burada herhangi bir yiyeceğe kaçınma tepkisi veren var mı? Sevmediğiniz yemeklerden bahsetmiyorum. Midenizi bulandıran yemeklerden bahsediyorum. Hayvanlar ve diğer insanlarda yemekten kaçınma tepkisi çağrışım yoluyla oluşabilir. Diyelim ki hastasınız ve mideniz bulanıyor ve bu sırada da hayatınızda ilk kez suşi yediniz. Mide bulantısı ve yeni bir yiyecek arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Midenizi bulandıranın suşi olmadığını bilseniz de, bu yeni yiyeceğe karşı bir kaçınma tepkisi geliştirirsiniz.

Ben gençken, ergenliğimde, şu Yunan içkisi olan Uzo ile birlikte bira içtim. O zaman hasta değildim ama sonra feci hasta oldum. Bu nedenle bu Yunan içkisinin kokusuna dayanamıyorum. Neyse ki biraya karşı bir tepki olmadı [gülüşmeler]. Mucize işte. Kokusu çok keskindi ve benim için yeniydi. Garcia etkisi nedeniyle de güçlü bir kaçınma tepkisi geliştirdim.

İlginçtir, bir hayvana yeni bir yiyecek verip sonra bir ilaç yoluyla midelerinin bulanmasını sağlarsanız, ondan kaçınacaktır. Ama eğer yeni bir yiyeceklerle birlikte güçlü bir elektrik şoku verirseniz yemekten kaçınmayacaktır. Bir şeyin tadı ile mide bulantısı arasında doğal bir bağ vardır. "Eğer bunu yiyeceksem ve midem bulanacaksa, bundan kaçınmalıyım" demeye programlanmışız. Bu başka şeylere genellenmiyor.

Son olarak, korkulardan bahsettim ve ilerleyen dönemde tekrar bahsedeceğim. Ama insanların korkularını klasik koşullama ile edindikleri iddiası genelde yanlıştır. Bunun yerine, bazı korkulara sahip olmak üzere evrimleştiğimiz bulunmuştur. İnsanlar ve şempanzeler, özellikle yılan korkusu geliştirmeye çok açıktır. İleride duygular hakkında konuşurken bundan daha detaylı bahsedeceğiz. Fakat öyle görünüyor ki, sahip olmanız muhtemel korkuların kişisel tarihçenizle değil, evrimsel tarihçenizle ilgili olduğu görülmektedir.

Son olarak, bu ders için okuyacaklarınızdan biri de Chomsky'nin klasik makalesi "Sözel Davranışın Gözden Geçirilmesi". Chomsky yaşayan en önemli entelektüellerden biridir. Hala MIT'de profesördür ve diğer konuların yanında, dil ve düşünce üzerine yayın yapmaktadır. Okuyacağınız parça, "Sözel Davranışın Gözden Geçirilmesi" adlı makalesinden. Bu makale psikolojide yazılmış en etkili makalelerden biridir çünkü davranışçılık disiplinini diğer bütün her şeyden, her olaydan daha çok yıkıma uğratmıştır ve davranışçılığın hâkimiyetini sona erdirmiştir.

Chomsky'nin argümanı karmaşık ve ilginçtir ama temel fikri şudur. İnsanları ele aldığımızda Skinner'ın ödül ve ceza kavramlarını genellemesi o kadar muğlâktır ki artık bilimsellikten çıkmaktadır. Freud ile ilgili tartışmamızı hatırlayın. Burada Chomsky'nin bahsettiği şey, yanlışlanamazlıktır. Sözel Davranış adlı kitabında Skinner, neden kendimizle konuşmak, sesleri taklit etmek, sanat icra etmek, düşmana kötü şeyler söylemek, hayal kurmak gibi şeyler yaptığımız sorusunu soruyor. Ve bunların hepsinin çeşitli pekiştireçleri içerdiğini, hepsinin pekiştirilmiş davranışlar olduğunu söylüyor. Tabi ki, kendi kendimize konuştuğumuzda birilerinin bize yiyecek vermesinden bahsetmiyor. Ya da kendi kendimize konuştuğumuz zaman birinin bize gelip " Aferin. Seninle gurur duyuyorum" demesinden de bahsetmiyor. Bunun kendi kendini pekiştiren bir şey olduğunu ya da düşmana kötü bir şey söylemenin de, onun kötü hissetmesini sağladığı için pekiştirici olduğunu öne sürüyor.

Chomsky, sorunun bu iddiaların yanlış olması olmadığını söylüyor. Bunların hepsi doğru. Fakat o kadar muğlâk ki, bir işe yaramıyor. Skinner daha fazla bir şey söylemiyor. Düşmana kötü şeyler söylemenin, onu kötü hissettirdiği için pekiştirici olduğunu söylemenin, düşmana kötü şeyler söylediğimizde iyi hissediyoruz çünkü düşmana kötü şeyler söylemeyi severiz demekten bir farkı yoktur. Sadece daha bilimsel bir dille söylüyorsunuz.

Daha genel olarak Chomsky, etki yasasının insanlara uygulandığında doğru olsa bile önemsiz ve yavan ya da bilimsel olarak güçlü ve açıkça yanlış olduğunu öne sürüyor. Eğer ödül ya da pekiştirme fikrini başka şeylere de genişletmek istiyorsanız, o zaman doğrudur. Birinci sınıfta olmayanlar; buraya neden geldiniz? Sen- Sen neden geldin? Neden hepiniz ikinci bir yıl için Yale'e geldiniz? "Davranışımı tekrar ettim çünkü ilk yılım ödüllendiriciydi". Peki. Ne demek istiyorsun? Birinin gelip seni gerçekten ödüllendirdiğini, sana yemek tozu falan verdiğini söylemiyorsun. İkinci yıl için de buraya gelmeyi seçtiğini söylemek istiyorsun. Bunu söylemekte bir sakınca yok ama bilimle karıştırmamak gerekiyor. Diğer insanların neler yaptığını pekiştireç, ceza, edimsel koşullama ya da klasik koşullamadan bahsederek açıklayabilirsiniz. Fakat bunu yapmak için bu kavramları o kadar muğlâk bir şekilde kullanırsınız ki, artık bilimsel bir şey söylemez olursunuz.

Davranışçılığın hâkim görüş olduğu dönemler geçti fakat arkasında önemli bir miras bıraktı ve yirminci yüzyılda psikolojiye yapılan en büyük katkılardan biridir. En azından, çeşitli öğrenme mekanizmalarını, özellikle de insan dışı hayvanlarını, daha iyi anlamamızı sağladı. Alışma, klasik koşullama, edimsel koşullama mekanizmaları gerçektir; bilimsel olarak çalışılabilirler ve hayvanların ve muhtemelen insanların hayatlarında önemli bir yer tutmaktadırlar. Sadece, her şeyi açıklayamazlar. Son olarak, buna Çarşamba günü döneceğim, davranışçılar hayvan eğitimi konusunda güçlü teknikler geliştirmişlerdir. Dahası, küçük çocukların ve bebeklerin ya da otizmlili ya da ağır zihinsel engelli kişilerin eğitiminde de yararlıdır. Bu davranışçı tekniklerin çoğunun faydalı olduğu görülmüştür. Bu açıdan ve diğer birçok açıdan, çok önemli katkılar yapmıştır.

Psikolojiye Giriş

Ders 5

Bebek Olmak Nasıl Bir Şey? Düşüncenin Gelişimi

Profesör Paul Bloom: Son zamanlarda yaptıklarımızın büyük bir kısmı— yöntemlerimiz, teorilerimiz, fikirlerimiz- bir anlamda Piaget etkisi altında şekillendi. Ben de bilişsel gelişim konusunu işleyeceğimiz bu derse, onun fikirlerinden bahsederek başlamak istiyorum. Piaget'ye göre çocuklar, dünyayı anlamaya çalışan aktif düşünürlerdir. Piaget, çocukları çoğu zaman küçük bilim adamları olarak nitelendirmiştir. Ve sırası gelmişken belirtmeliyim ki, bu noktaya nasıl vardığını anlamak için ne kadar azimli ve dramatik bir hedefi olduğunu da anlamak gerekiyor. Bu konuyu çalışmaya, çocuklarla ilgilendiği için başlamamış. Bu konuda çalışmaya başlaması, genel anlamda bilginin nasıl ortaya çıktığını anlamasına dayanır. Ona göre bu bilginin kaynağı- genetik bilgi felsefesi olarak adlandırdığı bir disiplindi. Fakat o, bireysel çocuk gelişimini çalıştı çünkü bunun bilginin genel anlamdaki gelişimi konusunda kendisine daha fazla şey getireceğine inanıyordu. Çok kibirli bir deyim var, bilmem daha önce duydunuz mu: 'Ontojeni, filojeniye özetler'. Bu deyim şu anlama geliyor, bireyin gelişimi, türlerin gelişimini taklit eder ya da tekrarlar. Bu, tamamen doğru değil, fakat güzel bir deyim ve Piaget bu noktaya bağlanmış. 'Bak, bir çocuğun nasıl geliştiğini anlayacağız ve bu bize bilginin genel anlamda nasıl geliştiğini anlatacak' fikriyle ilgileniyormuş.

Yani, Piaget çocuğu, bir anlayışı, bir şemayı, dünyaya dair küçük minyatür teoriler geliştiren bir bilim adamı olarak görmüş. Çocukların bunu iki öğrenme mekanizması ile yaptıklarını savunmuş: asimilasyon (özümleme), akomodasyon (uyum). Özümleme, karşılık verdiğiniz şeylerin miktarında artış yaratma davranışıdır. Piaget buna, annesinin memesini emmeye alışmış bir bebeğin bir şişeyi ya da çingırağı emmesi örneğini vermiş. Özümlemek tepki verdiğiniz şeylerin kapsamını değiştirmeye verilen addır. Uyum bir şeyi yapma şeklinizi değiştirmektir. Bir bebek neyi emdiğine bağlı olarak ağız şeklini değiştirecektir. Ve işte dâhil olduğunuz tüm bu süreçler-bu örnekleri fiziksel anlamda veriyorum fakat psikolojik anlamda hayata bakış açınız oluşuyor. Bunu, yeni şeyleri kuşatmak için kullanabilirsiniz, özümseyebilirsiniz. Fakat aynı zamanda bilgi sisteminizin kendisini de değiştirebilirsiniz-uyumla. Piaget, bu iki öğrenme mekanizmasının, çocuğu farklı evrelere ittiğini savunmuş. Ve bir evre teorisi vardı ki bu Freud'un evre teorisinden oldukça farklıydı. Onun yöntemi, çocuklara problem çözdürmek ve soru sormak üzerinedi. Bunu farklı yaşlar için farklı şekillerde yaptılar ve bu Evre Teorisinin doğmasına neden oldu.

Piaget'ye göre ilk evre duyusal motor evresi. Yani, siz önde oturanlar, bana bakıyorsunuz ve ben gidiyorum (kürsünün arkasına eğilir). Bunun ardından arkanızda beliriyor olmam oldukça güzel bir sihribazlık olurdu. Ama hayır, sadece buradayım. Bunun adı nesne devamlılığıdır. Eğer bunun altına girseydim ve insanlar 'Bu adam

nereye kayboldu? Ders bitti galiba' deseydi, bu nesne devamlılığının olmadığı bir durum olurdu. Yani yetişkinlerde nesne devamlılığı var. Piaget'nin, çocuklarda nesne devamlılığının olmadığına dair çok ilginç bir iddiası var. Piaget'nin gözlemlerine göre, altı aylık olmadan önce çocuklara hoşlandıkları bir nesne gösterdiğinizde, örneğin bir çingirak ve ardından bu çingirakı sakladığınızda, ya da bir şeyin arkasına koyduğunuzda kaybolmuş gibi oluyor. Ve Piaget'nin iddiasına göre çocuk bu objenin gerçekten yok olduğuna inanıyor. Yani ben bir objeyi göremiyorsam ya da ona bakmıyorsam, o obje varlığını sürdürmüyor anlamına geliyor. Böylece ce-e'nin bebekleri oldukça şaşırttığını fark ediyor. Piaget'ye göre ce-e'nin bebekleri şaşırtma nedenlerinden biri, bir çocuğa gidip bakıyorsunuz, çocuk size gülerek bakıyor, yüzünüzü kapatıyorsunuz, çocuk diyor ki bu adam kayboldu, ardından 'ce-e' diyorsunuz ve tekrar ordasınız. İşte bu onun iddiası.

Piaget, aynı zamanda daha büyük yaştaki çocukların 'A değil B' adındaki ödevde takıldıklarını fark etti. Peter Gray, psikoloji ders kitabında bunu 'saklanılacak yerleri değiştirmek' problemi olarak adlandırıyor ve bu muhtemelen daha güzel bir isim. İşte durum şu, dokuz aylık bir çocuğu alıyorsunuz -Piaget'ye göre dokuz aylık bir çocuk nesnelere ve nesne devamlılığını ancak anlamlandırabilir. Ardından bir objeyi alıp çocuğun göremeyeceği şekilde bir kabın içine yerleştiriyorsunuz, çocuk göremiyor fakat obje kabın içinde. Sonra çocuk, siz çocuk olsaydınız, buna ulaşmaya çalışacaktınız. Aynı şeyi tekrar yapıyorsunuz, uzanmaya çalışıyorsunuz. Tekrar yapıyorsunuz. Bu A noktası. Sonra, buraya taşıyorsunuz. Piaget'nin gözlemlerine göre çocuk bu durumda da, objeye ulaşmaya çalışmaya devam ediyor. Artık objenin burada olmadığını-hareket ettiğini görseler bile- anlayacak kadar akıllı olmama ihtimalleri var. Bu da objeleri anlamadıklarına dair ve bu işin gelişiminin çok fazla zaman ve öğrenme gerektirdiğine dair bir kanıt.

Bir sonraki evre işlem-öncesi evre. Çocuk dünyayı sadece fiziksel olarak, duyuşsal evre olarak algılıyor, fakat işlem-öncesi evreye geldiğinde, dünyayı temsil etme kapasitesi, dünyayı zihninizin içine alma, gerçekleşir. Fakat bu kısıtlıdır ve çarpıcı şekillerde kısıtlıdır. Kısıtlamalardan bir tanesi, çocukların benmerkezcil olmasıdır. Şimdi benmerkezciliğin genel kullanımı bencillik anlamındadır. Piaget bunu daha teknik bir şekilde ele almış. Ona göre, çocuklar gerçekten, başkalarının dünyayı onlardan farklı gördüğünü anlamıyorlar. Bu konunun uygulamalarından bir tanesi, üç dağ ödevi. Orada üç tane dağımız vardı. Bir çocuğu dağın bir tarafına koyuyorsunuz ve bu dağı çizmesini istiyorsunuz ve bunu dört-b eş yaşındaki bir çocuk kolaylıkla yapabilir, fakat ardından diğer taraftan nasıl görünüyor olabileceğini çizmesini istediğinizde çocuklar bunu oldukça zor buluyor. Başka bir insanın görebileceği şekilde görmeyi çok zor buluyorlar.

Piaget'nin bu evre konusundaki bir başka bulgusu da 'korunum'dur. Korunum ilkesi, bazı şeylerin dönüştürülmesi ve bu aşamada bazı yönlerin değişmesi fakat bazı yönlerin aynı kalması. Örneğin, bir bardak suyu başka bir bardağa aktardığınızda su miktarı diğer bardağın kısa ya da uzun oluşuna bağlı olarak değişmez. Ya da bir avuç madeni parayı saçtığınızda daha çok görüldüğü halde

daha fazla para olmadığını bilirsiniz. Fakat Piaget'ye göre, çocuklar, bunu bilmiyorlar ve bu da en güzel örneklerden bir tanesi. Aranızda dört-beş yaşında bir çocuğa ulaşabilecekler [gülüşmeler], bir kardeş gibi- dört-beş yaşında bir çocuğa ulaşabilecek olanlar, gidip bir tanesini izinsiz almayın - bunu kendiniz de yapabilirsiniz. Şöyle görünüyor. İlkinde ses yok. İkincisinde sonlarda bir ses olacak [video oynatıyor] Fakat iki sıra dama var. Çocuğa hangisinde daha çok olduğunu soruyor. Çocuk aynı olduklarını söylüyor. Ardından kadın çocuğa hangisinde daha çok olduğunu soruyor bunda mı yoksa bunda mı şeklinde. Yani bu oldukça aptalca. Ve çocukların bunu yapması oldukça inanılmaz ve sağlam bir bulgu.

İşte size başka bir örnek. Sonuçta ikisi de aynı [bant oynuyor]. O evrede dünyayı nasıl algıladığınız ve dünyayla nasıl baş ettiğinizle ilgili çok güzel bir bulgu. Sonraki evre, somut hareketler. Yedi yaşından on iki yaşına kadar, muhafaza problemini çözebilirsiniz ancak yine de soyut muhakeme konusundaki kapasiteniz kısıtlıdır. Yani, sonsuzluğun matematiksel kavramları ya da mantıksal gereklilik gibi mantıksal kavramlar bu yaştaki çocuğun kapasitesini aşar. Çocuk birçok şeyi yapabilir, fakat yine de bir anlamda somut dünyada takılıp kalmıştır. Ve son olarak 12 yaşında soyut ve bilimsel muhakemeye başlar. Ve bu da kısaca Piaget'nin teorisini anlatır.

Piaget, birkaç nedenden dolayı Freud ve Skinner'a kıyasla çok daha mantıklı bir yaklaşım öne sürmüştür. Birinci neden, bunlar çocuk gelişimine dair ilginç ve yanlışlığı kanıtlanabilir iddialar. Örneğin farklı yaşlardaki çocukların muhafaza etme konusundaki yetersizlikleri kolaylıkla ve sistematik olarak test edilebilir. Ve aslında bu konuda çok fazla desteğe de sahip. Piaget, farklı şekillerde tüm gözlemlerini bir araya getirerek zengin bir teorik altyapı oluşturup, birçok makale ve kitap yazmış ve teorisini çok zengin bir şekilde sunmuş. Bence, hepsinden önemlisi, çok çarpıcı bulgulara sahip olması. Piaget'den önce hiç kimse muhafaza etme bulgularını fark etmedi. Piaget'den önce hiç kimse bebeklerin nesnelere takibi ve anlaması konusundaki problemleri fark etmedi.

Fakat Piaget'nin teorisinin de bazı kısıtlılıkları var. Bu kısıtlılıklardan bazıları teorik. Örneğin bir çocuğun somut düşünceden soyut düşünceye nasıl geçtiğini ya da nesne devamlılığı yokken nesne devamlılığına sahip olmasını gerçekten açıklayıp açıklamadığı ilginç bir soru. Yöntemsel kısıtlılıkları var. Piaget soru ve cevap konusu üzerinde çok durmuş fakat bu konuda problem şu ki, çocuklar dillerini kullanmak konusunda çok iyi değiller ve bu da onların bilgi seviyesini olduğundan az algılamaya neden olabilir. Bu durum özellikle yaşı küçük çocuklar ile bir problem olacaktır.

Yöntem, psikoloji de dail olmak üzere herhangi bir bilim tartışmasında, daha ağır basacak bir konudur. Çoğu zaman oyunun %90'ı hipotezinizi test edecek akıllıca bir metot bulmakta gizlidir. Bunun hakkında bebeklerle ilgili olarak biraz konuşacağız. Size çok farklı bir alandan başka bir örnek vereceğim. Bir grup bilim adamı gıdıklamayı çalışmış. Yani, birisini gıdıkladığınızda, hangi koşullar altında gülecekler? Onları nereden gıdıklamanız gerekir? Kendinizi gıdıklayabilir misiniz? Sürpriz olmak

zorunda mı? Vesaire gibi... öyle görünüyor ki, bunu laboratuvarında çalışmak oldukça zor. Deneysel krediniz olmayacak. Laboratuvara geliyorsunuz ve şöyle diyorsunuz, ‘Peki, ya ben mezun olmuş bir öğrenciysem? ha ha ha’. Ve aslında [gülüşmeler], metodolojik bir girişim Pennsylvania Üniversitesi’ndeki Henry Gleitman tarafından yapılmış. Gleitman, gıdıklama makinesi yapmış; bir kutuya bağlı iki tane kocaman el ‘r-r-r-r’ şeklinde çalışıyor bu makinede... Fakat bu bir hata olmuş çünkü insanlar kahkahayla kasılmaktan gıdıklama makinesine yaklaşmamışlar. Her neyse gıdıklama konusuna daha sonra kahkahadan bahsederken değineceğiz.

Ve son olarak olgusalılık. Bebekler ve çocuklar gerçekten ne biliyor? Piaget’in yöntemsel kısıtlamaları göz önünde bulundurulduğunda çocukların ve bebeklerin bilgilerini sistematik olarak olduğundan daha az görmüş olması muhtemel. Ve aslında size, bu yorumun ne kadar doğru olduğunu kanıtlayan birkaç bulgu sunacağım.

Sizi bebek bilişinin modern bilimi ile tanıştırmak istiyorum. Bebek bilişi oldukça uzun süredir üzerinde çalışılan bir konu. Ve ardında müthiş bir felsefi ve psikolojik fikir birliği olduğuna dair bir görüş var. Ve “Onion” başlığı altında burada özetlenmiştir. Şöyle ki, bebekler aptaldır ve dünya hakkında pek bir şey bilmezler. Burada “Onion” başlığı son zamanlardaki çalışmaları yermek için kullanılmış ki bunun hakkında biraz konuşacağım. Öyle görünüyor ki bebekler sandığınızdan daha zeki olabilirler. Ve bebeklerin zekâsını keşfetmek için farklı teknikler geliştirmek konusunda oldukça akıllıca davranmamız gerekiyor.

Bir bebeğin ne bildiğini çalışmak için soru soramazsınız. Bebekler konuşamaz! Ne yaptığını bakabilirsiniz fakat bebekler çok koordine ya da becerikli değillerdir, yani akıllıca yöntemler kullanmanız gerekir. Akıllı bir yöntem örneğin beyin dalgalarına bakmak [gülüşmeler]. Sağ taraftaki bu çocuk test sırasında öldü. Trajik bir durumdu-elektrotların ağırlıkları nedeniyle ezildi [gülüşmeler]. Yine de mutlu. Beyin dalgalarını çalışabilirsiniz. Bebeklerin yapabildikleri birkaç şeyden biri emzik emmek. Bundan ne çıkarabileceğimizi sorabilirsiniz. Şöyle ki, öyle makineler yapabilirsiniz ki, bebekler emzik emerken bir müzik ya da bir konuşma dinleyebilirler, ardından nelerden hoşlandıklarını anlamak için emziği ne kadar emdiklerine bakabilirsiniz.

Fakat tartışılmayacak bir konu var ki, o da bebekler hakkında bildiğimiz çoğu şeyin onların bakışlarına bağlı olduğu. Bebeklerin yapabildiği şeylerden bir tanesi bu. Bakabiliyorlar. Burada Elizabeth Spelke’in fotoğrafı var. Kendisi bebeklerin bakma süreleri ve bu bakışlardan ne öğrenebileceğimize dair en çok araştırma yapan gelişim psikoloğudur. Elimde bebeklerin bakışlarından öğrenebilmek için iki tane yöntem var. Bir tanesi tercih. Yani diyelim ki, herhangi bir sebepten, bebeklerin köpeklerin ya da kedilerin görünüşünden hoşlanıp hoşlanmadıklarını bilmek istiyorsunuz. Bir bebeği oturtup, buraya bir köpeğin fotoğrafını koyabilirsiniz, buraya bir kedinin fotoğrafını koyabilirsiniz ve bebeğin hangisine bakacağını görebilirsiniz. Bebekler gözlerini oynatabilir ve bu da size bir şeyler söyler. Bebekler güzel yüzleri çirkin yüzlerden ayırt edebilir mi? Güzel yüzü buraya koyun, buraya bir çirkin yüz koyun, bakın bakalım bebek güzel yüze bakmayı mı tercih edecek. Ayrıca habituasyon (alışma) ve sürpriz

de yapabilirsiniz. Ve burada bahsedeceğim birçok çalışma alışma ve sürpriz içeriyor olacak.

Alışma sıkılmayı tanımlayan süslü bir kelime. Yaptığınız şey bir bebeğe aynı şeyi tekrar tekrar göstermek. Şimdi, davranışçılıktan hatırlayın, bebek bunun çok ilginç olmadığını öğrenecek. Sonra bebeğe farklı bir şey göstereceksiniz. Bebek, eğer bunu gerçekten farklı bir şey olarak görürse daha uzun süre bakacak ve bunu bebeklerin neyi farklı bulduğuna dair bir ölçüm olarak kullanabilirsiniz. Örneğin, diyelim ki bir bebeğin kırmızıyı yeşilden ayırt edip edemeyeceğini merak ediyorsunuz. Bebeğe yeşil bir parça gösterirsiniz, yeşil bir parça gösterirsiniz, yeşil bir parça gösterirsiniz, yeşil bir parça gösterirsiniz; bebek sıkılır sonra kırmızıyı gösterirsiniz. Eğer hepsi aynı görünürse, bebek öylesine bakıyor olacak fakat kırmızı farklı görünürse canlanacak. Ve bu aslında bebeklerde renk görüşünü çalışmanın da bir yolu.

Sürpriz bununla alakalı. Bebeğe olmaması gereken bir şey gösterebilirsiniz. Eğer bebekler de olmaması gerektiğini düşünüyorsa daha uzun süre bakabilirler ve bilim adamları da bunu keşfetmek için sihribazlık yapıyorlar. Gerçek örneklerle başlamak gerekirse, bu araştırmaların birçoğu Piaget'nin nesne devamlılığına dair **sordugu(eklendi)** 'Gözden kaybolunca bile objelerin var olduğunu bebekler gerçekten bilmiyor mu?' gibi sorularla başlar. Ve, Spelke ve Baillargeon tarafından yapılan çok basit bir çalışmada bebeklere ileri ve geri hareket eden bir bar gösteriliyor. Yani bar ileri ve geri hareket ediyor. Şimdi burada çok açık bir şekilde yaptığınız ve farkında olmadığınız bir şey var. O şekilde bir hareket gördüğünüzde, orada bir bar olduğunu farz edersiniz, yani ortada daha önce görmediğiniz bir şey olduğunu düşünürsünüz. Fakat tabii ki, mükemmel algılayan bir yaratık olsaydınız aşağıda bir bar yukarıda bir bar olduğunu görür, ortada bir şey olması gerektiğini düşünmezsiniz. Çünkü, ortada hiçbir şey görmediniz. O zaman bebeklere bunu gösterirsiniz, ardından B'yi veya C'yi gösterirsiniz ve bunu yetişkinlere yaptığımızda B ve C'nin bir şaka olmasını beklersiniz. Aslında bebekler de benzer şekilde tepki veriyor. Bebekler orada bütün bir bar bekliyorlar ve kırık bara şaşkınlıkla daha uzun süre bakıyorlar.

Diğer çalışmalar, bazıları - işte Rene Baillargeon'un aynı şeyi farklı bir yöntemle incelediği bir çalışma. 6 aylık bir bebeğe, üzerinde blok olan bir kürsü gösteriyorsunuz diyelim. Sonra bir ekran görünüyor ve bloğu karartıyor. Şimdi, eğer bebekler bloğun hala orada olmasını beklerse, bloğun ekranı durduracağını düşünürler. Diğer taraftan, gözden uzak gönülden uzak olursa, ekranın devam etmesini beklerler. Sonuç olarak yaptığınız şey, birkaç gösterim sunuyorsunuz, birinde blok duruyor, diğerinde tuzak bir kapıyla uzaklaştırıyorsunuz ve devam ediyor. Ve gördüğünüz gibi, bu gerçekleşince bebek bağırıyor. Aslında bu olmuyor fakat bebek daha uzun süre bakıyor.

Nesne devamlılığına son bir örnek vereceğim. Bu çalışmaların bazıları, Karen Wynn'inn laboratuvarında Yale'de yapılmış. Burada bebeklerin toplama ve çıkarmaya olan anlayışlarını ölçüyorlar. Ve bunun büyük bir kısmı gerçek objelerle yapılıyor. Fakat aynı zamanda hareketli versiyonları da var ve işte size hareketli bir örnek [bant

oynuyor] Bebekler şaşırıyor. $2-1=1$ olmasını bekliyorlar ve $2-1=2$ ya da 3 ya da 0 olunca, daha uzun süre bakıyorlar. Bu da bir şaşkınlık göstergesi. 6 aylıkken bile çocuklar aritmetiğin temel kurallarına karşı hassaslar, bu da bize onların matematiksel bilgileri hakkında bir şeyler söylüyor ve aynı şekilde bir şeyler göz önünden kaybolduğunda varlıklarının sürdüğüne dair beklentilerinin sürmesi konusunda da bir şeyler söylüyor.

Şimdi, bu araştırmaya göre çocukların fiziksel dünyaya dair algıları en baştan itibaren orada fakat tam olarak değil. Bebeklerin bilmediği bazı şeyler olduğunu biliyoruz. Şu anda beyninizde olan birçok sinir hücresi anne rahmindeyken oluşan sinir hücreleridir. Gelişim sırasında gerçekleşen şeyler çoğunlukla yeni sinir hücrelerinin gelişmesiyle ilgili değil. Çoğunlukla sinir hücrelerinden kurtulmakla ilgili. Yani sinirsel yapılar bebeklerin gelişim sırasında fazla sinir hücrelerinden kurtulmasıyla birlikte radikal bir değişimden geçiyor. Aynı zamanda sinir hücreleri arasındaki bağlantılar çılginca büyüyor ve farklı sinapslar arasındaki bağlantıların arttığı bu süreç, çocuk iki yaşındayken zirve yapıyor. Son olarak miyelinasyonu hatırlayın. Hani sinir hücrelerinizi daha etkin hale getiren ve üzerini kaplayan yağlı tabaka vardı ya? Bu da gelişim sırasında gerçekleşiyor ve aslında gelişim boyunca sürüyor. Ergenler bile tam anlamıyla miyelinasyonu tamamlamış olmuyorlar. Hatta frontal lobları bile miyelinasyonu tamamlamamış oluyor. Frontal lobun sınırlamalar ve irade ile ilgili olduğunu hatırlarsınız. Yani sorun bebek beyninin henüz gelişmemiş olması olabilir.

Başka bir ihtimal ise ketlenme sorunu. Bu, yine frontal loba bağlı ve A değil B hatasıyla birlikte gelir. Hatırlayın bebek ulaşmak için uzanır, uzanır, uzanır. Yeri değiştirildiğinde, uzanır, takip eder ve aynı yere uzanır. Bunun nedeni bebeklerin objeler hakkında hiçbir şey bilmiyor olmaları olabilir. Başka bir ihtimal de bir şeyi bir kere yaptığınızda durmanın zor olmasıdır. Durmak için biraz kontrol gerekir. Ve bebeklerin kontrol mekanizmasına sahip olmadığı yönünde bir sürü bağımsız kanıt var. Çünkü beyinlerinin belirli davranışları kontrol eden bölümü henüz aktive olmamıştır.

Gelişim farklılıklarıyla ilgili neredeyse bilmek istediğiniz her şeyi kapsayan, ketlenme sorununu işleyen çok güzel bir 'Simpsons' bölümü var. İşte böyle [bant oynuyor]. Bu temel olarak gelişim psikolojisini toparlayabilir. Çocuk A, A, A yapıyor. Yeri değiştiriliyor, siz 'nasıl yani?' dersiniz ve o peşinden gitmeye devam eder. Ve bunun doğru olduğunu kanıtlayan bazı bulgular var. Bunu çalışan Adele Diamond, çocukların orda olduğunu biliyor gibi A'ya uzanmasına rağmen, B'yi aradıklarını, ama yine de uzanmaktan kendilerini alamadıkları sonucuna varmış. Bu konuya daha sonra devam edeceğiz.

Son olarak, çocukların bazı şeyleri bilmemeleri de sebep olabilir. Bazı şeyleri öğrenmek zorundasınız. Bu bir çok alan için geçerli - sosyal alanda, ekonomik alanda, politikada - ve tabii ki fiziksel alanda. Aslında, yetişkinlerin bile bilmediği bazı şeyler var. Michael McCloskey'in üniversite öğrencileri ile yaptığı bir çalışmadan size

bir örnek; şeffaf, boş bir borunuz var diyelim, bu borunun içine bir top atıyorsunuz, borunun içinde yuvarlanıp dışarı çıkıyor. Soru şu; Topa ne oluyor? A yolunda mı gidiyor yoksa B'nin yolunda mı? Etrafa bakmadan, kim A diyor? Kim B diyor? Garip olan şey şu ki bunu Yale'de ne zaman yapsam bu lanet soruya herkes doğru cevabı veriyor [gülüşmeler]. John Hopkins'te A ve B için 50'ye 50 diyorlar [gülüşmeler]. Daha iyi bir örnek bulmam gerekiyor. Her neyse, buradakiler değil ama genelde üniversite öğrencilerinin, sistematik olarak yanlış fiziksel sezgileri oluyor. İşte size bir şaşırtmaca. Herhangi birisine 'Bir boru alıp içine su fıskırtsanız ne olurdu? Su nereye giderdi?' diye sorun. Kimse B'yi seçmez. Herkes bilir ki su düz bir çizgide akacak. Bu da gösteriyor ki, tecrübeleriniz size yardımcı oluyor fakat tecrübeniz olmadığında yolunuzu şaşırabilirsiniz.

Fiziksel hayattan bahsettik. Peki ya sosyal hayat? İnsanların dünyasına ne demeli? Bu konuda da birçok araştırma var. Bebekler bazı sosyal tercihlerle hayata başlıyor. Yeni doğan bebekleri düşünürseniz - yeni doğmuş bebeklerle araştırma yapmak çok zor çünkü aydınlatılmış onam formu doldurtamıyorsunuz ve tabii buna benzer birçok prosedürü yapamıyorsunuz, bu yüzden bu çalışmaların çoğu, neredeyse hiçbir kanunu olmayan Fransa'da yapılmış [gülüşmeler]. Kadınlar doğum yapıyor ve onlar hemen gidip "Biz psikologuz" diyor ve ardından bebeklerle deneyler yapıyor, muhteşem. İşte bunlardan bir tanesi bebeklerin buna ya da buna bakmasını karşılaştığımız deney. Bebekler yüz gibi görünene bakmaktan daha çok hoşlanıyor. Bunlar yeni doğan bebekler. İnsanların ve diğer primatların yüzleri tercih etme gibi bazı eğilimleri oluyor. Bebekler de sosyal hayvanlar olmakla birlikte aynı zamanda doğal taklitçilerdir.

Örneğin, Andrew Meltzoff'a göre, yeni doğmuş bir bebek bulursanız ona gidip yapmanız gereken ilk şey, yüzünüzü bu yeni doğmuş bebeğe yapıştırıp böyle yapmak ve dilinizi çıkarmak. Andrew Meltzoff, böyle yapıldığında, genellikle bebeklerin de dillerini çıkardığını bulmuş ki bu da bir insandan diğerine ve ardından bebeklerde sosyal bağ kuran şeylerden bir tanesi de taklit etmek. Bebekler çoğunlukla yanlarındaki yüzü taklit ederler. Bu tepkilerin doğası, yüzleri tercih etme, bu tür taklitçilik, tartışma konusu olabilir ve bebeklerin ne kadar zeki olduklarına dair birçok araştırma yapıyor. Peki, sosyal hayata bakmak için fiziksel hayata bakarken kullandığımız yöntemleri kullansak olur mu?

Valerie Kuhlmeier ve Karen Wynn ile yaptığım bir çalışmayı sizlerle paylaşmak istiyorum. 9 aylık ve 12 aylık bebeklerle çalışarak onlara bazı filmler izlettik. Onlar öylece oturarak bir karakterin bir topa, hedefini gerçekleştirebilmesi için yardım ettiğini, diğer bir karakterin de bu topa mani olmaya çalıştığını izliyorlar. Sonra da topun kendilerine mani olana mı yoksa yardımcı olana mı yaklaşmasını mı beklediklerini göreceğiz. İşte bu bebeğin gördüğü şey. Bu gerçekten bebeğin deneyde gördüğü filmle aynı şey. Problem şu ki, bu tür deneylerde çok fazla kontrol var, bu yüzden bir filmde kare olan diğer filmde üçgen oluyor, bir filmde üstte olan diğer filmde altta oluyor. Yani bu, örnek bir film ama aynı zamanda bebeklerin gördüğü şey [video oynuyor].

Bunu tekrar tekrar görmeleri sağlandıktan sonra, bebekler, topun, kendisine mani olana mı yoksa yardımcı olana mı yaklaşacaklarını bekler? Bulduğumuz sonuç şu ki, topun kendisine yardımcı olana göre, kendisine engel olana yaklaşmasının filmini izlettiğimizde bebekler daha uzun süre bakıyorlar. Biz de bunu bebeklerin sosyal yorumları olduğuna dair bir ön kanıt olarak kabul ediyoruz. Filmi sizin de gördüğünüz gibi yardımcı olmak ve mani olmak olarak görüyorlar ve de birisinin kendisine yardım edene ya da mani olana gitmesi olarak görüyorlar. O halde şunu sorabilirsiniz - bu, bebeklerin yardımcı olana ve engel olana dair tercih yapmaları gerektiğine ilişkin bir öngörünüz olabilir ve bunu keşfetmek için, bu bölümden mezun olan Kiley Hamlin, bebeklere üç boyutlu sahnelerin gösterildiği ve ardından karakterlerin verildiği, ardından bebeklerin hangisine uzandıklarını inceleyen bir dizi çalışma yapmış. Bu deneyin nasıl yapıldığını anlamanız için işte size bir bant [video oynuyor].

Şimdi, bir sonraki deneme farklı bir çalışmadan. Kullandığımız farklı bir şey, bebeğe bir seçim sunuluyor. Yöntemsel olarak bilinmesi gereken bir şey, seçimi sunan kişi çalışmaya kör. Buradaki kör, seçimi sunan kişinin bebeğin ne gördüğü hakkında fikri olmadığına dair teknik anlamda kullanılan bir terim. Bu çalışmanın amacı, kasti ya da kasti olmadan istenilen cevabı almak için çalışmaya engel olmak. Seçimi sunan kişi bunu yapamıyor çünkü doğru cevabı bilmiyor. İşte bebeğin gördüğü şey [video oynuyor].

Sonuç olarak burada birtakım sosyal anlayışların doğuştan itibaren olacağı öneriliyor. Bu kanıt geçici ve tartışmaya açık.

Fakat şimdilik büyük bir gelişim bilmeceğini gündeme getirmek istiyorum. Bu bilmece şu; bebekler birtakım yönlerden sadece bebek değiller, fakat aynı zamanda küçük çocuklar, konu insanlara gelince cahildirler. Elimde iki güzel çalışmayı anlatan bir film var. Burada bebeklerin pardon, genç çocukların insanları görmezden geldiği anlatılıyor. Sizlere bu çalışmaları izleteceğim, ardından ne anlama geldiklerini tartışacağız. [video oynuyor]

Profesör Paul Bloom: Örneği detaylı olarak tartışmadan önce bir sorusu olan var mı? Sorularınız nedir? Evet, arkadaki.

Öğrenci: [Duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Koleen bu soruyu diğer yöntemler kadar etkili olmadığını belirterek yanıtlamış. Ayırdedici koşullama kullanımının bebeklerle olan zorluğu şu ki, bebeklerin sistematik bir şekilde davranmasını sağlamak zor. O yüzden bakma süresi ölçümlerinin daha kurnaz olduğu yönünde bir eğilim var. Başka sorusu olan? Ah , evet.

Öğrenci: [Duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Oh. Bebeklerin-çocukların, neden Rafael olana karşılık roketi seçtikleri sorusu. Deneyde ilgilendikleri konu bu değildi. Benim tahminim, etiketi seçtiklerinde neden seçtikleri ve bunlardan hangilerini erkeklerin seçeceği konusunda

oldukça iyi nedenleri vardı. Erkeklerin neden belirli etiketleri tercih edebilecek olması sorusu, ve bir kızla farklı bir sonuca varabilme ihtimaliniz, cinsiyet farklılıklarına dair farklı teorileri tartışırken tekrar döneceğimiz bir konu. Ama bence bu sadece çalışmayı havalandırmak için tahmin ettikleri bir şeydi. Peki.

Orada ne olduğuna dair büyük bir tartışma var. Sonunda, veriyi özetleyen psikoloğu dinlediğinizde, neler olduğu konusunda psikoloğun net, çok güçlü ve çok iyi bir anlayışı olduğunu görürsünüz. Bu, çocukların zihinler hakkında daha çok şey bilmesi gerektiği ile ilgili. Çocuklar, kandırmak maksadıyla bir şey yapabileceğinizi bilmez. Sizin seçtiğiniz bir şeyi başkasının kötü niyetle seçtiğini anlamazlar. Bu mümkün. Bu saygıdeğer bir teori, fakat alternatifi şu ki, doğru bilgiye sahip olmalarına rağmen ketlenme sorunundan mustarıpler.

Şimdi, her iki çalışmayı da düşünün. İlk çalışma, büyük ve küçük ayakkabıları olan aldatici oyuncak bebeklerle ilgili olan, aslında oldukça zor. Çocukların bununla başa çıkmakta zorlanmış olması muhtemel ve annenin ne düşündüğü, annenin yiyeceği çalanın kim olduğunu düşündüğü sorulduğunda, yiyeceği gerçekten çalanı söyleyerek yanıt verdiler. Ve bu çalışmada doğru cevaptan uzaklaştıran bir şey var ve bu da bu çalışmayı zorlaştırıyor.

İkincisi - ikinci çalışma bu durumu daha da net olarak açıklıyor. Sürekli yanlış yapan çocuğu hatırlayın. Roketi işaret edip durdu ve hain maymun sürekli onu uzaklaştırdı. Gerçekten ne yapması gerektiğini bilmeyecek kadar akıllı olmaması, yani diğerini işaret etmesi gerektiğini bilemeyecek kadar zeki olmaması olası. Ancak bunun Homer Simpson benzeri bir etki olması da olası, ki burada ne istediğini göstermesi istendiğinde kendisini istediğini işaret etmekten alıkoyamıyordu. Ve yalan söyleme konusundaki ağır işin onu aşması durumu. İkinci seçeneğe bir destek olarak, yetişkinlerin bile yalan söyleme ve kandırmaca içeren işleri daha zor bulduğunu söyleyebiliriz. Bunlarda daha yavaşlardı. Yalan söyleme ve kandırmaca içermeyen işlere oranla daha çok hata yapıyoruz. Bunu problemi çözmek için gündeme getirmiyorum. Bu konu hakkında daha fazla bilgi edinmek için Peter Gray'ın ders kitabını ve gelişim üzerine olan The Norton kitaplarını okuyacaksınız. Sadece ilginç bir tartışma konusu olduğu için gündeme getirdim.

Diğer bir ilginç tartışma konusu da, 'Farklı gelişimler arasındaki ilişki nedir?' sorusu. Piaget ile başladım ve Piaget, Freud gibi çocukların düşünce şeklinde baştan aşağı bir değişiklik olduğuna inandı. Yine de buna bir alternatif, ayrı modüllerin var olması. Bu düşünce Noam Chomsky ve zihin filozoflarından Jerry Fodor tarafından geliştirildi. Onlara göre çocuk gelişimini tek bir hikâyeye bağlamak yanlıştı. Onun yerine burada, dünya hakkında muhakeme yapmayı sağlayan, ayrı fakat doğuştan gelen bir sistem var. Bu sistemler, bazı halihazırda varolan bilgiler içeriyor ve bir takım öğrenmeler gerektiriyor, fakat öğrenme modeli bir sistemden diğerine birtakım farklılıklar gösteriyor ve aralarında ayrımlar var. Peki, neden bu görüşü ciddiye alalım? Birinci neden, bazı gelişimsel bozukluklarda bir sistemin zarar görmesine rağmen diğer sistemin zarar görmemesi durumu. Otizm olarak bilinen bozukluk bu

duruma klasik bir örnek. Otizm birçok nedenden ötürü her zaman büyüleyici bulduğum bir bozukluk. Aslında psikolojiye başlamamın sebebi. Otizmlilerle çalışarak başladım. Beyninizdeki sosyal bölümün diğer bölümlerinden nasıl ayrıldığına dair çok çarpıcı bir örnek.

Otizm her bin insandan birisini, çoğunlukla erkek çocuklarını etkileyen bir bozukluk. Baskın problemler arasında, sosyal bağlantılarda yoksunluk, dil problemleri, insanlarla geçinmekte sorunlar ve genel olarak psikolog Simon Baron Cohen'in tanımıyla 'zihinsel körlük', yer alıyor. Otistik insanlar fiziksel hayatla baş etmek konusunda bir bozukluk sergilemiyorlar, matematik ya da uzaysal konularda da herhangi bir yetersizlikleri olmuyor, fakat insanlarla ilgili birçok problem yaşıyorlar. Birçok otistik çocuğun belirli bir dili yoktur, topluma tamamen kapalıdır. Bir şekilde dil öğrenmiş, ya da bağımsız bir hayata sahip olanları bile sosyal anlamda sıkıntılar yaşar. Ve bu her şekilde kendini gösterir.

SAYMIN BARIN KOHIN Simon Baron Cohen tarafından yapılan bir deneyde, şunu 3 ve 4 yaşlarındaki çocuklara gösteriyorsunuz. Orada 4 tane şeker var ve siz şöyle diyorsunuz ' Bu ortadaki Charlie. Charlie hangi çikolatayı seçecek?' Çoğu çocuk ve birçoğunuz için, umuyorum ki, cevap oldukça açık: İşte bu. Otistik çocuklar çoğunlukla omuz silkecek 'Nereden bileyim' diyecektir, çünkü insanların nereye baktıklarının, arzular ve ilgi alanları ile bağlantılı olduğunu içgüdüsel olarak yaşayamıyorlar.

'Yanlış inanç çalışması' olarak bilinen ve yüzlerce hatta binlerce kez yapılan bir çalışmada ise bir çocuğa birazdan anlatacağım durumu gösteriyorsunuz. Maxie adında oyuncak bir bebek var ve Maxie topu bir dolaba koyuyor. Maxie mekânı terk ediyor ve başka bir oyuncak bebek geliyor. İkinci bebek topu dolaptan çıkarıp yatağın altına koyuyor. Maxie dönüyor ve soru şu 'Maxie topu nerede arayacak?' Şimdi bu soru, zihinler konusundaki anlayışınızla ilgili bir soru. Topun nerede olduğu sorusu fiziksel dünya ile ilgili. Herkes bilebilir ama bu soru zor. Doğru cevap, Maxie dolaba bakacak olmalı, gerçekten orada olmasa da Maxie'nin hatalı bir inancı var. Üç yaşındakiler bunu zor buluyor. İki yaşındakiler de zor buluyor. Dört yaşındakiler ve beş yaşındakiler bu çalışmayı yapabiliyorlar. Yetişkin normal insanlarda bu çalışmayı yapabiliyor. Fakat otizmliler ciddi sorunlar yaşıyor. Ve çoğunlukla, diğer alanlarda gayet fonksiyonel olan otistikler bu konuda başarılı olamıyor ve şu cevabı veriyorlar '–O şey-yatağın altında olabilir. Otizmle ilgili sorusu olan?

Öğrenci: [duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Kimse bilemez, fakat senin sorunu cevaplama da daha geniş anlamda ele almamızı sağlayacak bir teori var. Simon Baron Cohen, belirli becerilerin erkeklere özgü olmaya, belirli becerilerin de dişilere özgü olmaya yatkın olduğunu savunuyor. Sosyal becerilerin, daha çok dişilere özgü olduğunu savunuyor. Yani Baron'un tahrik edici bir şekilde deyimiyle, erkek olmak otizmin hafif bir şekli [gülüşmeler]. O zaman çıkan sonuç şu ki, otistik bireyler aşırı erkeksi beyinlerden mustarıpler ve bu yüzden de otistikler arasında erkek popülasyonu daha fazla. Bu o

kadar ilginç bir konu ki, cinsiyet farklılıklarından bahsederken biraz daha detaylı inceleyeceğiz ve yine, cinsiyet farklılıklarından söz ederken biraz daha detaylı olarak bu konuda yeterince kanıt toplanıp toplanmadığına bakacağız. Evet.

Öğrenci: [duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Üzgünüm. Bana otizmin şiddetini söyle...

Öğrenci: [duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Bu ilginç bir soru. Soru şu, 'Gelişim safhalarına bakarak otizm şiddeti konusunda ne düşünüyorsunuz?' Bir nevi şaşırtıcı olarak, otizm o şekilde düşünülemez. Yani yetişkin bir otistik ile üç ya da iki yaşındaki bir otistik birbirine benzemez. Bazı yönlerden otizmi olan birisi, herhangi bir çocuk gibi, normal olarak gelişen herhangi bir çocuk gibi değildir. Yani belirli formlarda oluşan zihinsel gerilik gibi gelişimsel bir gecikme içermez. Diğer taraftan, otizmin ne kadar şiddetli olduğunu düşündüğümüzde, kişinin ne kadar dil bilgisi olduğu gibi şeylere bakıyoruz. Yani bu anlamda gelişime de bağlı aslında. Evet.

Öğrenci: Otizme sahip bir insanın yetersiz yanlarının üstesinden gelme ihtimali nedir?

Profesör Paul Bloom: Otistiklerin çoğu. Güzel bir soru. Soru şu: 'Otizme sahip bir insanın yetersiz yanlarının üstesinden gelme ihtimali nedir?' Otizm tüm medya yayınları ve medya sunumlarıyla komik bir bozukluk olarak görünüyor. Medyada gösterilen insanlar çoğunlukla istisnai duruma sahip insanlar oluyor. Mesela, Temple Grandin adında otistik bir kadın var, - Temple Grandin'i duyan var mı? Otistik bir insan olarak deneyimlerini anlattığı harika kitaplar yazmış fakat alışılmışın oldukça dışında. Yani sorunun cevabı, çoğunlukla otizmi nasıl tanımladığına bağlı, Asperger sendromu var mı örneğin-ki bu otizmin oldukça hafif bir şeklidir. Cevap şu ki, otistik insanların çoğu ciddi sorunlara sahipler ve bu aşamada, terapideki bu seviyeyle normal bir hayat yaşamıyorlar.

Öğrenci: Daha spesifik olarak sormak istediğim, Yağmur Adam örneğini gösterdiğinizde bu istisnai bir durum [duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Doğru. Soru otistik bilginlerle ilgili. Yağmur Adam, Dustin Hoffman'ın oynadığı karakter, alışılmışın dışında matematiksel becerilere sahipti. Ve bazı otistik insanlar alışılmışın dışında sanatsal veya matematiksel veya müziksel becerilere sahipler ve bunlar inanılmaz. Neden buna sahip oldukları harika bir soru fakat küçük bir azınlıktan söz ediyoruz. Bunun olması bile müthiş, yani ciddi bir bozukluğunuz olması ve bazı güçlü yönlerinizle bunu kompanse ediyor olabilmemiz. Şimdi, sanıyorum sorunu daha iyi bir şekilde yanıtlıyor oluyorum, fakat zannediyorum bahsettiğimiz durum oldukça nadir. Otizmi olan birçok insan otizmle birlikte gelen olağan dışı becerilere sahip değil.

Başka bir soru da modüllere inanıp inanmadığınız. Modül diye bir şey varsa tam olarak nedir? Şimdiye kadar gelişimsel datayı gözden geçirirken iki modülden bahsettik: fizik ve insanlar. Objeler modülü ve sosyal modül. Fakat diğer insanlar el işi gerektiren şeyleri yapmak için beyinde özel bir modül olduğunu savunmuşlar, yani masa, sandalye, çatal gibi. Bazı insanlar, insan grupları, ırkları ve sınıfları gibi şeylerle baş edebilmeye yarayan özel bir sosyoloji modülü olduğunu savunmuş. Bazıları sezgisel biyoloji olduğunu bile savunmuş, yani insanlar ve fizikten ayrı olarak dünyayı sağduyulu bir biyoloji ile anlamlandırmak. Ve aslında, bu görüşün en baskın temsilcisi sezgisel biyoloji fikrini güçlü bir şekilde savunan Yale'deki Frank Keil'dir.

Son bir soru atıyorum ortaya; Modüler görüşten bahsettim, fakat yetişkinler ve çocuklar arasında temel birtakım farklılıklar olabilir, sadece objelerle ilgili ne düşündüğünüze ya da insanlarla ilgili ne düşündüğünüze ya da bununla ya da onunla ilgili ne düşündüğünüze bağlı olarak değil, daha genel anlamda. Dil konusunda konuştuğumuz zaman kısaca tekrar değineceğimiz bir iddia var ki o da dili olan bir varlıkla dili olmayan bir varlık arasındaki büyük fark. Bu savunmanın bir kısmı, bir dil öğrenmenin, konuşmayı öğrenmenin, insan beynini istisnai bir şekilde yeniden yapılandırması ile ilgili. Ve bu başka hiçbir türle paralellik göstermiyor. Bu ilginç bir iddia ve bunun hakkında konuşacağız.

Son olarak, Stephen Jay Gould'dan bir örnekle bitirmek istiyorum. Gelişimden nefret ettiğinizi varsayın, gelişim psikolojisinden nefret ediyorsunuz, bebeklerden nefret ediyorsunuz, çocuklardan nefret ediyorsunuz, size sevimli bile görünmüyorlar, hatta çirkinler, onlara sahip olmak istemiyorsunuz, onları çalışmak istemiyorsunuz ve onları konuşuyor olmamız sizi gıcık ediyor. Güzel. Fakat gelişim çalışmanın, çocuklarla ilgilenmeseniz bile bazı nedenleri var. Çünkü bazen gelişim çalışmaları ve gelişim verisi ve gelişim bilimi, yetişkinlerle ilgili soruları cevaplayabilir.

Stephen Jay Gould'un bunun için çok iyi bir örneği var. 'Zebra siyah çizgileri olan beyaz bir hayvan mıdır yoksa beyaz çizgileri olan siyah bir hayvan mıdır?' sorusunu sormuş. Şimdi tüm gün yetişkin zebralara bakarak bu soruya cevap arayabilirsiniz. Fakat gerçekten cevabı bulmak istiyorsanız ki ben cevabı biliyorum, fakat ne olduğunu unuttum-fark etmez. Ama bilmek isteseydiniz bilebilirdiniz. Gelişime bakardınız ve bir zebranın embriyolojik gelişimini izlerdiniz ve bu şekilde sorunuzun cevabını alırdınız. Aslında güzel bir alıntıyla kapatacağım dersi. Bu, "On Growth and Form" kitabının yazarı ünlü biyolog D'arcy Thompson'dan bir alıntı ve birçok gelişim psikoloğuna ve evrimsel psikoloğuna bir model ve bununla bitiriyorum: "Her şey olduğu şekildedir çünkü o şekilde olmuştur". Peki. Haftaya görüşmek üzere.

Psikolojiye Giriş

Ders 6

Nasıl İletişim Kurarız? Beyindeki, Ağızdaki ve Ellerdeki Dil

Profesör Paul Bloom: Bugünkü dersimiz dil üzerine. Ve hareket nerede ise, büyük ölçüde dil de oradadır. İnsana özgü dil üzerine yapılan çalışmalar, insan doğasına ilişkin farklı kuramlar için anlaşmazlık konusu olagelmıştır. İnsan üzerine düşünen her filozof, her psikolog, her hümanist ya da her sinirbilimci, insan dilinin doğası ve işleyişi üzerine bir iddia ileri sürmek durumundadır. Bunu söylerken Aristo, Plato, HUYM (Hume), LAAK (Locke), Freud ve Skinner gibi kişilerden tutun da bilgisayar kuramı, bilişsel sinirbilim, evrim kuramı ve kültürel psikoloji gibi günümüz yaklaşımlarından da bahsediyorum. Eğer ki insanların ne yaptığını ve nasıl yaptığını ilişkin başarılı bir kuram oluşturmak istiyorsanız, dil konusuna değinmeniz ve dilin ne olduğunu açıklamanız gerekmektedir. Aslında, bu ders kapsamında bahsedeceğim diğer birçok konunun aksine dil, çok ilgi çekici bir konudur. Öyle ki, yalnızca farklı dillerin yapılarının ve aralarındaki küçük ayrımların çalışılmasına adanmış bir alan, dilbilim alanı bulunmaktadır.

Ayrıntılara girmeden önce, tanımsal bir noktaya değineceğim. Dil dediğim zaman, İngilizce, Felemenkçe, Warlpiri (Avustralya Aborjinlerinin konuştuğu dil), İtalyanca, Türkçe, Urdu dili ya da derse başlamadan önce örneklerini görüp işittiğimiz sistemlere benzer sistemlerden söz ediyorum. [Derse başlamadan önce Profesör Bloom İngilizce dışında başka bir dili de bilen birkaç öğrenciden İngilizce olmayan bir dilin örneklerini sunmalarını istedi.] Oysa siz dili farklı bir anlamda kullanabilirsiniz. Örneğin dil terimini köpeklerin, şempanzelerin ya da kuşların yaptığı şeyi tanımlamak için kullanabilirsiniz. Dili müziği anlatmada, müziksel bir dilden söz ederken, sanattan söz ederken ya da herhangi bir iletişim sistemi olarak kullanabilirsiniz ve bunun bir sakıncası yoktur. Dil sözcüğünü nasıl kullanmanız gerektiğine ilişkin herhangi bir kural yoktur. Fakat sorun şu ki dil sözcüğünü son derece kapsamlı bir biçimde kullanırsanız, bilimsel açıdan dil hakkında ilginç sorular sorulamaz hale gelir. Eğer dil, İngilizce'den trafik işaretlerine kadar her şey anlamına gelirse, hakkında ilgi çekici genellemelerde bulamaz ve dil üzerine bilim yapamayız.

Öyleyse, yapmak istediğim şey dilin bilimsel tanımını tartışmak. Bunu yapabilmek için de öncelikle kendimi İngilizce, Felemenkçe, Amerikan İşaret Dili, NAVAHO Navajo ve benzeri sistemlere sınırlandıracağım. Bir kere bu sınırlandırılmış açıdan dile ilişkin birtakım genellemelere ulaştıktan sonra hayvanların iletişim sistemleri gibi diğer sistemlerin, yaptığımız dar tanımla ne kadar bağlantılı olduğunu sorabiliriz – ki soracağız da. Yani bu dar bağlamda dilin hangi özelliklere sahip olduğu sorusuyla başlayıp daha geniş bir bağlamda, diğer hangi iletişim sistemlerinin bu özelliklere sahip olduğunu sorabiliriz.

Dil hakkındaki bazı şeyler gayet nettir, bunlardan bazıları şunlar, yani soracağımız sorular bunlar. Bugünkü tartışmamızın çerçevesini bunlar oluşturacak. Öncelikle, dil ile ilgili bazı temel olguların üzerinden geçeceğiz. Dillerin ortak noktalarını, nasıl geliştiklerini ve insan dışındaki canlılarda dil ve iletişim üzerine konuşacağız.

Bu derse dil ile ilgili çok önemli iki olguyu örnekleyen bir sunumla başladım. Bu önemli olgulardan biri, bütün dillerin bazı derin ve karmaşık evrenselleri paylaştığıdır. Bilhassa, bütün diller, en basit seviyede bile düşünceler, önermeler ve nesnelere konumsal ilişkileri gibi soyut kavramları iletebilecek güçtedir. Dünya üzerinde soyut şeyler üzerine konuşamayacağınız bir dil yoktur. Tüm dillerle bunu yapabilirsiniz. Derse başlamadan önce yapılan sunumun örneklediği bir diğer olgu da dillerin ne denli farklı olduğudur. Bütün diller kulağa farklı gelir. Eğer bir dil biliyorsanız, bu ille de bir diğerini bileceğiniz anlamına gelmez. Bunun nedeni yalnızca diğer dili anlayamamanızla sınırlı değildir. Diğer dil kulağa garip geliyor olabilir ya da işaret dili söz konusuysa, farklı görünüyor olabilir. Yeterli diyebileceğimiz herhangi bir dil kuramı, diller arasındaki ortak özelliklerin ve farklılıkların ikisini de göz önünde bulundurmaya zorundadır ve bu da psikoloji ve bilişsel dilbilimin karşılaştığı sorundur.

Charles Darwin'in dil üzerine öne sürdüğü ilginç bir iddia ile başlayalım. Darwin "Küçük çocukların; yazmaya ya da pişirmeye eğilimi olmadığı halde, anlamsız sesler çıkarma eğiliminde olması durumundan gördüğümüz üzere, insanoğlunun konuşmaya içgüdüsel bir eğilimi vardır." diye yazar. Ve Darwin'in burada öne sürdüğü görüş -ki bu tartışmaya açık ve ilginç bir görüştür- verdiği diğer örneklerin aksine, dili özel yapan şeyin, dile ilişkin bir çeşit içgüdü, kapasite veya eğilim olduğudur. Hiçbir şey bize doğal olarak gelmez; ama Darwin'e göre dil böyledir.

Peki, buna neden inanmalıyız? Darwin'in iddiasını destekleyen bazı temel olgular vardır. Her şeyden önce bütün insan topluluklarının dili vardır. Yayılma sırasında kültürler, genellikle kendi kültürlerinden çok farklı olan diğer kültürlerle karşılaşır. Ama tarih boyunca hiç kimse dili olmayan bir toplumla karşılaşmamıştır. Peki, bu, dilin insan doğasına gömülü olduğunu gösterir mi? İlla ki öyle olmak zorunda değildir. Dil kültürel bir icat da olabilir. Örneğin, dil; o kadar iyi bir fikirdir ki, her kültür bununla karşılaşmış ve bunu geliştirmiş olabilir. Hemen hemen her kültür yemek için çatal, kaşık, yemek çubuğu, bıçak gibi çeşitli aletler kullanmıştır. Bu, büyük ihtimalle bu çeşitli alet kullanımının insan doğasında olmasından kaynaklanmamaktadır; aksine, bu tip alet kullanımı, çok kullanışlı olduğundan kültürler bunu tekrar ve tekrar keşfetmeye devam etmiştir. Ancak, dile gelince bunun doğru olmadığını biliyoruz. Bunu bilmemizin nedenlerinden biri de dilin tek bir nesilde yaratıldığını gösteren vaka çalışmalarımızdır ve bu tip vakalar tarih boyunca olagelmıştır.

Buna verilecek en yaygın örnek köle ticareti içinde yer alan insanlardır. Pamuk, kahve, tütün ve şeker etrafında dönen köle ticaretinde, olası bir isyanı engellemek için farklı dil altyapılarından gelen köle ve işçilerin karıştırılması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Farklı kültürlerden getirilip köleleştirilmiş bu insanlar, birbirleriyle iletişim

kurabilmek adına eğreti bir iletişim sistemi oluşturmuşlardır. Buna “pidgin” p-i-d-g-i-n denir ve bu karma dil anlaşmak için kullandıkları yoldur. Pidgin bir dil değildir. Farklı dillerden alınan sözcük dizilerinin gelişigüzel olarak bir araya getirilmesi ile oluşmuştur.

Asıl soru bu toplumda yetişen çocuklara ne olduğudur. Sizler, onların pidgin konuşmalarını bekleyebilirsiniz; ancak durum böyle değildir. Gerçekte olan, çocukların tek bir nesil sürecinde, kendi dillerini geliştirdikleridir. Zengin bir söz dizimi, yapı bilgisi ve ses bilgisine sahip bir dil oluştururlar – ki bu terimleri birkaç dakika içinde açıklayacağız. Çocukların yarattıkları bu dile “kreyol” denir. Günümüzde kreyoller olarak bildiğimiz diller tarih boyunca görülmüştür. Bu da kreyollerin, pidginden geliştiği anlamına gelir. Ayrıca bu ilginçtir; çünkü belli bir yere kadar dili anlama, öğrenme ve kullanma yetilerinin insan doğasının bir parçası olduğunu gösterir. Bu yetiler yoğun bir kültürel geçmişe gerek duymaz. Onun yerine, normal bir çocuk tam olgunlaşmamış bir dile maruz kalmamış olsa bile, bir dil yaratabilir.

Yakın zamanlarda işaret dili edinen çocuklara ilişkin vaka incelemeleri de yapılmıştır. Nikaragua’da, işaret dilini çok iyi bilmeyen yetişkinlerden, işaret dili öğrenen çocuklara ilişkin harika bir vaka mevcuttur. Bunlar bir çeşit ikinci dil öğrenmeye çabalayan kişilerdir. Sizin beklediğiniz, çocukların yetişkinlerden öğrendikleri sistem ne ise onu kullanmaları olabilir; ancak öyle olmamıştır. Çocuklar bu sistemi kreyolleştirmişlerdir. Yetişkinler tarafından geliştirilen bu eğreti iletişim sistemini alıp tekrar gelişkin bir dile çevirmişlerdir ve bu da insan doğasının dil yaratma yetkinliğini gösterir.

Ayrıca, her normal insanın dili vardır. Bu sınıftaki herkes bisiklet süremeyebilir. Bu sınıftaki herkes satranç oynayamayabilir. Ancak herkes en az bir dile hâkimdir. Ve herkes en az bir dil öğrenmeye çocukken başlamıştır. İstisnalar vardır, ancak bu istisnalar bazı beyin hasarlarından kaynaklanmaktadır. Nörolojik olarak normal olan her insan er geç bir dile hâkim olacaktır.

Başka ne biliyoruz? Dilin insan doğasının bir parçası olduğu iddiası, bazılarına daha önceden beyin ile ilgili üniteyi okurken, beynin dile ayrılmış kısımlarından söz eden bölümlerinde değinirken gördüğümüz, nörolojik çalışmalarla desteklenmektedir. Eğer beynin bu bölümleri hasar görürse dili kullanmada kusurlar oluşur ya da dili anlama ve yaratma yetinizin kaybı anlamına gelen afazi gelişir. Daha spekülatif olarak, yakın sayılabilecek zamanlarda, dilin genetik temelini araştıran, doğrudan dili öğrenme ve kullanma kapasitesinden sorumlu genleri inceleyen çalışmalar yapılmıştır. Ve kimi talihsiz insanlarda bu genlerin mutasyona uğrayarak kişilerde dili kullanma ve öğrenme yetisinin kaybına yol açması gibi bazı ufak deliller bu genlerin işe karıştığını gösteriyor.

Genel olarak incelendiğinde, çok geniş düzeyde, dilin insan doğasının bir parçası olduğu iddiası desteklendiği görülmektedir. Peki dil derken neyi ima ediyoruz? Dil hakkında konuşurken neden bahsediyoruz? Kendimizi örneğin İngilizce ya da

Fransızca ile sınırlandırmak istemeyiz. Peki, bütün dillerin ortak noktası nedir? Bütün diller yaratıcıdır ve bu, bir takım şeylere işaret etmektedir.

İşaret ettiği anlamlardan biri, Rene Descartes'in vurguladığı anlamdır. Rene Descartes'in bizim makinelerden daha fazlası olduğumuzu öne sürerken kullandığı en iyi delil insanların dil kapasitesiydi. İnsanların dil kapasitesi, hiçbir makinenin yapamayacağı kadar sınırsız ve serbesttir. Söylemek istediğimiz her şeyi söyleyebiliriz, çünkü özgür iradeye sahibiz. Ve aslında, dil, sınırsız cümle üretmemize olanak tanır. Daha önce hiç işitilmemiş cümleler kurabilir ve daha önce hiç işitilmemiş cümleleri anlayabiliriz. Ve böyle birçok cümle vardır. İngilizce'de yirmiden az sözcükle dilbilgisi kurallarına uygun kaç cümle üretilebileceğini düşünecek olursanız cevabımız "Çok" olur. Bu da dil kullanımı ve dil kavramaya ilişkin hiçbir teorinin basitçe sıralanamayacağı anlamına gelir. Size söylediğim bir cümleyi daha önce hiç işitmemiş olsanız bile, cümleyi anlayacak kapasiteye sahip olmanız gerekir. Bu kapasite sayesinde ki daha önce dünya üzerinde hiçbir insan tarafından telaffuz edilmemiş bir cümleyi çaba sarf etmeden üretip anlayabilmekteyiz.

Aranızda dünya üzerinde daha önce söylenmemiş, müstehcen ya da aşağılayıcı olmayan bir cümle söylemeye gönüllü olan var mı? Buyurun, ben başlıyorum. "Kalitesini çok umursamıyorsan, eBayden mor bir kravat almak şaşırtıcı derecede kolaydır." Bu cümleyi daha önce kimsenin söylemediğini düşünebilirim. "Vampir Avcısı Buffy'yi iTunes üzerinden kimse kolaylıkla indiremediği için üzgünüm." Bu cümlelerin daha önceden birileri tarafından kurulmuş olma ihtimali var; ancak muhtemelen siz bunları ilk kez burada duydunuz. Ama onları hemen anladınız. Peki, bunu nasıl yaptınız? Kafanızda bazı kurallar var. Sözcüklerin ne anlama geldiğini daha önce öğrendiniz ancak kafanızın içindeki soyut ve bilinçli olarak farkında olmadığınız kurallar sözcükleri alıp, dizilimlerini çözerek saniyeden de az sürede cümleyi anlamınızı sağladı. Bu da dilbilimcilerin çalıştığı türden konulardandır.

İngilizce üzerine dilbilim çalışmalarından bazı genel örnekleri ele alalım. Ve aklınızda tutun, burada sözünü ettiğimiz kurallar bildiğinizi açıkça dile getiremediğiniz kurallardır. Görsel algı bağlamında da bahsedeceğimiz türden otomatik, bilinçli anlamaya kapalı ve örtük kurallardır. Örneğin, "Kuzu, yemeğe istekli" ve "Kuzu yemeği istedik" cümlelerini okuduğunuzda ikisi arasındaki önemli farkı bir anda kavrsınız. "Kuzu, yemeğe istekli" cümlesindeki durum, bir kuzunun yeme eylemiyle ilişkisini anlatırken "Kuzu yemeği istedik" cümlesindeki ifade kuzunun başkaları tarafından yenildiği duruma ilişkindir.

"Ayşe, Mehmet'in onu sevdiğini biliyor" gibi bir cümleyle karşılaştığınızda daha nasıl yaptığınızı bilemeden, bu cümlenin Ayşe'nin, Mehmet'in Ayşe'yi sevdiğini bildiği veya Ayşe'nin, Mehmet'in Leyla'yı sevdiğini bildiği anlamlarına gelebileceğini bilirsiniz. Ancak aslında bu cümlenin Ayşe'nin, Mehmet'in Leyla'yı sevdiğini bildiği anlamına gelemeyeceğini bilirsiniz. Gerçekte bu cümlenin doğal yorumlaması Ayşe'nin, Mehmet'in Ayşe'yi sevdiğini bildiğidir. Yalnızca Ayşe'nin, Mehmet'in Mehmet'i sevdiği anlamına gelen "Ayşe, Mehmet'in kendi kendisini sevdiğini biliyor"

cümlesinin aksine, buradaki iki sözcük (Mehmet ve Leyla) ortak bir zamirle, yani o ile, temsil edilmektedir. Yaşamlarını sürdürmek için dilbilimcilerin yaptıkları bu tip işlerdir. Ben bu konu hakkında konuşurken kendi kendinize “Önümdeki 40 yılımı bu konuyu araştırarak geçirmek istiyorum” diyorsanız dilbilimci olmalısınız. Ancak bu konular bizim de ilgilendiğimiz görüngülerdendir.

Şimdi işler daha da karmaşıklaşıyor. Üzerinde konuştuğumuz bu örnekler söz dizim örnekleriydi, ancak dilde pek çok yapı vardır. Dil aşağıdan yukarı doğru giden yapılara sahiptir. Tüm insan dilleri ses ve işaretler sistemi olan ses bilgisi, sözcük ve anlamın temel birimleri olan morfem sistemi olan yapı bilgisi ve sözcük ya da kalıpları anlamlı ifadeler oluşturacak şekilde nasıl dizileceğine ilişkin kuralları içeren söz dizilimine sahiptir. Diğer konulara geçmeden önce dilin bu üç unsurundan kısaca bahsetmek istiyorum. Steven Pinker’ın, bu konu üzerine, bence muhteşem bir tartışmanın yer aldığı “The Language Instinct” kitabına minnettarım ve bazı örneklerimi Pinker’dan aşıracağım.

Ses bilgisi... Ses bilgisi, dilin sahip olduğu sesler sistemidir. Dilin kullanabileceği olası sesler için sınırlı bir liste vardır. Bir süre için işaret dili ve işleyişi sorununu bir kenara bırakıyorum. Bundan kısa bir süre sonra tekrar bahsedeceğim. Genel kanı İngilizcenin yaklaşık kırk foneme sahip olduğudur. Yani, yalnızca ana dili olan İngilizce’yi bilen biriyseniz, duyduğunuz her konuşma ve her ses bu kırk morfeme— pardon foneme dâhildir. Örneğin İngilizce’de “lu” “l” ve “r” fonemleri vardır ve İngilizce konuşan kişi “lip” ve “rip” arasındaki farkı bilir ve bu ikisi İngilizce’de farklı iki sözcüğe karşılık gelir. Fonemlere ilişkin bu ayrımın olmadığı diğer dilleri konuşan kişiler için bu farkı öğrenmek çok zordur.

Yani, dil öğrenirken olan şeyin bir kısmı, dilinizdeki fonemleri öğrenmektir. Dil öğrenmedeki bir diğer zorluk da, sözcükler arasındaki sınırların ne olduğunu çözmen gerekliliğidir. Sözcükler arasındaki sınırları çözmek için ses işaretleri kullanmanız gerekir. Eğer bugüne kadar duyduğunuz tek dil İngilizce ise, bu sorunu açıklamak için biraz garip bir örnek olacak çünkü beni konuşurken duyuyorsunuz ve söylediğim her sözcük arasındaki duraklamayı işitiyorsunuz. Bir sözcüğün nerede bittiğini, diğerinin nerede başladığını anlamak için dahi olmanıza gerek yok. Ancak sözcükler arasındaki bu duraklama psikolojik bir yanılsamadır. Ses titreşimlerinizi ölçen bir osiloskoba konuşacak olursanız, sözcükler arasında duraklama olmadığını göreceksiniz. Sözcükler arasındaki bu duraklamalar bir sözcüğün nerede başladığını, diğerinin nerede bittiğini çoktan bildiğiniz için zihniniz tarafından eklenmektedir. Bu noktada, sizler de sözcükler arasına duraksamalar koymaktasınız.

Bilmediğiniz bir dili işittiğiniz zaman bunun örneğini görürsünüz. Aranızda hiç Fransızca bilmeyenler birisinin “Je ne sais pas” dediğini duyduğunda “Olağanüstü! Fransızcada sözcükler arasında hiç duraklama yok!” diye düşünebilir. Ve siz – Fransızca konuşan biri tabii ki “Je ne sais pas”ı işitir. Örneğin İbranice, İbranice bir cümle biliyorum " Sleecha, eypho ha-sheeruteem", sanırım lavabonun nerede olduğunu sormak için kullanılıyor. Ancak İbranice bilmiyorsanız yine hiç duraklama

yok. Ve gerçeği isterseniz, her biriniz sunumlarınızı yaptığınızda kimse adamakıllı konuşmadı, çünkü kimse konuşmadı. Cümle bu: "Glorp [pause] fendel [pause] smug [pause] wuggle." Ancak daha çok kulağa "blublublublublub" diye hiç aralıksız konuşuyormuşsunuz gibi geldi çünkü dillerinizi bilmiyorum.

Çocuklar, hiçbir dili bilmeden dünyaya gelirler, yani duraklamaları öğrenmek zorundadırlar. Sesleri belirli bir bağlamda yorumlamayı öğrenmeleri gerekir ve bazen hata yaparlar. Bölmeye ilgili sorunlar yaşarlar. Birkaç örnek verelim. Çocukların bu hatalarını toplum tarafından iyi bilinen bir şeyi tekrar etmeye çalıştıklarında görebilirsiniz. Özellikle şarkı sözleri bunun için iyi örneklerdir. Bunlar çocuklardan bazı alıntılar: [yanlış anlaşılmalı şarkı sözleri] "Yine yoksun diye düşmanım Herkül". Bu söylenenin neye karşılık geldiği çözen ya da bilen var mı?

Bir Öğrenci: [Yine yoksun diye] Düşmanım her güne?

Profesör Paul Bloom: "Düşmanım her güne" Çok iyi. [slayttan başka bir yanlış anlaşılmalı şarkı sözü okur] "Mustafa yağmur var İstanbul'da" Tahmin edecek olan?

Bir Öğrenci: "Bu sabah yağmur var İstanbul'da."

Profesör Paul Bloom: "Arabesk kopça alaturka, sırtım dayamalı bir hırka yırtık bir ruh için" [gülüşmeler]

Sesbilimsel anlayış, dili işlemenin ve aslında bilincin tüm boyutlarını gözler önüne serer. Çünkü – bir cümle işittiğinizde sözcükler arasındaki boşlukları, zihninizde yaratıp sizin koyduğunuzu söylemişim hatırlarsanız. Benzer şekilde, zor anlaşılır, belirsiz bir şeyler olduğunda aradaki boşluğu doldurur ve sözcüğün ne olduğunu çözersiniz ve çözdüğünüz şekilde işitirsiniz. İşte birkaç örnek, en iyi örnekler yine yanlış anlamalardan geliyor.

Bunun için en klasik örnek Rick James'in "Super Freak" şarkısı. Telif hakkı üzerine büyük bir konferans verdiler ve bu yaptığım birçoğunu ihlal edecek. Bundan iki yıl sonra Rick James bir gün oturmuş internete bakarken bunu gördüğünde "Hey! Bu benim eserim!" diyecek. Neyse, sizden şu satırları dinlemenizi istiyorum. Çoğunuzun bunu daha önce duyduğuna eminim, ancak bir de yakından dinlemenizi istiyorum [şarkı çalar]. Neydi burada söylediği? [gülüşmeler] "The kind of girl you read about--" Görünen o ki kimse bilmiyor. Yukarıdan aşağı yorumlama yapan pek çok insanda olduğu gibi, bana da "she's the kind of girl you read about in Newsweek magazine" demiş gibi geliyor. Fakat devamındaki "you don't want to bring home to Mama" sözlerinin tamamı verildiğinde hiç mantıklı gelmiyor [şarkı sözüne gönderme yapıyor]. Şarkının sözlerine tekrar bakacak olursanız gerçekte kızın "kind of girl you read about in new wave magazines" dediğini görüyoruz. Şimdi, tekrar dinlediğinizde siz de bildiğiniz için bu şekilde işiteceksiniz [şarkı çalar].

İşte bu yukarı—yukarıdan aşağı işlem olarak bilinir. Yukarıdan aşağı işleme, işittiğiniz şeyin ne olduğunu bildiğinizde onu o şekilde duymanın bir örneğidir ve iş sesler arasındaki boşluğu doldurmaya geldiğinde, hayli kullanışlıdır. Normal bir

konuşmada, ben “cü—[öksürme] mle” diyeceksem siz bunu “cü—[öksürük] mle” olarak işitmez, “cümle” olarak işitirsiniz, yani boşluğu doldurursunuz. Bu bazı sorunlara yol açabilir. Bunun benim yaşamımda yol açtığı sorun “Get Crunk” şarkısı etrafında döner [gülüşmeler]; çünkü ben “Get Crunk”ı duydum ve çocuklarım bana iTunes’dan “Get Crunk” alıp alamayacağımı sordular. Çocuklarım 8 ve 10 yaşındalar. Şarkıyı daha önceden duyduğum için “get crunk” çok ayıp söz, “get crunk” çok ayıp sözden oluşan bir nakaratı olduğunu biliyordum ve dedim ki “hayır”. Çocuklarım da şarkının daha edepli bir sürümü olduğunu söylediler ben de o sürümünü indirdim. Ne yazık ki – sözcüğün ne olduğunu bildiğimden – edepli sürümü da çok edepli gelmedi bana. Şimdi, insanlar bir şeyler yazıp çizmeye başlamadan [gülüşmeler] eklemek isterim ki, bu edepli sürümü [şarkı çalmaya başlar, kaba sözcükler sansürlenmiş olmasına karşın onları oradaymış gibi algılamaya devam edersiniz] [gülüşmeler]. Çok şükür müstehcen sözcüğü çıkarmışlar [gülüşmeler].

Neredeyse her zaman, yukarıdan aşağı işleme, bazı şeyleri nasıl daha iyi işittiğimizi etkiler. Aslında, görme üzerine konuşacağımız bir sonraki dersin de teması bu olacak; çünkü aynı şey görmeye de olmaktadır. Dünyayı nasıl gördüğümüz genellikle karmaşık ve kafa karıştırıcıdır; ancak bildiklerimiz işitmede olduğu gibi ortalığı temizler.

Yapı bilgisi bir sonraki üst seviyedir. Ses bilim seslerdir, yapı bilgisi ise sözcükler. Ve insan dili, mükemmel dilbilimci FERDINAND DE SOSOUR Ferdinand de Saussure tarafından açıklanan “dil göstergesinin nedensizliği” adlı inanılmaz hileyi kullanmaktadır. Bu da dünyadan keyfi herhangi bir düşünceyi alıp – bir sandalye, hikâye ya da ülke gibi – bu düşünceyi bağlayacağımız bir ses ya da gösterge yaratabileceğimiz anlamına gelir ve aradaki bağ da keyfidir. “Köpek” için “hav hav” gibi bir sözcüğü kullanmayı seçebilirsiniz; çünkü köpeğin çıkarttığı sese benzemektedir ancak “ülke” sözcüğü için ülke gibi tınlayan bir sözcük kullanamazsınız. “İçmek” eylemini işaret diliyle anlatmak için bir şeyler içerken yaptığınız hareketleri kullanabilirsiniz; ancak “ülke” için işaret dilinde ülkeye benzeyen işaretler yapamazsınız, tıpkı “düşünce” sözcüğü için düşünceye benzer hareketler yapamadığınız gibi.

Yani, dilin işleyiş biçimi keyfi isimlendirmeye izin verir. Dil, simge ile kullanmak istediğimiz herhangi türden bir düşünce arasındaki bu haritaya olanak sağlar. Bu keyfi haritalar, biz onları öğrendikçe, bir dilin söz dağarcığını oluşturur. Sözcükler hakkında konuşuyorum; ancak daha teknik bir tabirle söylemek gerekirse “morfem” hakkında konuşuyorum. Morfem, bir dilin anlamlı en küçük birimidir. Yani sıklıkla sözcük ile aynı anlama gelir. “Kuş” bir sözcüktür ve aynı zamanda bir morfemdir; ancak tek morfemler olduğu gibi birçok morfemden oluşmuş sözcükler olduğundan durum her zaman böyle değildir. “Kuşlar” ve “kuşak” birer sözcüktür, fakat iki morfemdir ve bu da iki morfemi bir araya getirerek sözcüğü oluşturduğunuz anlamına gelir. Başka bir deyişle, “kuşlar”ın ne anlama geldiğini bilmek için “kuşlar” sözcüğünü öğrenmenize hiç gerek yoktur. Tek bilmeniz gereken “kuş” sözcüğü ile çoğul morfemi “lar”dır ve sözcüğü yaratmak için ikisini bir araya koyabilirsiniz.

Ortalama bir konuşmacı kaç morfem bilmektedir? Yanıt bir hayli ürkütücü. Eksik bir tahminle ortalama bir konuşmacı 60.000 civarında sözcük bilmektedir; ancak bence daha uygun bir tahminle 80.000 ya da 100.000'e yakındır. Bu da yuvarlayacak olursanız, çocuklar yaşamlarının ilk yılı civarında ilk sözcüklerini öğrenmeye başladıklarından bu yana, yaklaşık olarak günde 9 yeni sözcük öğreniyorlar demektir. Bu her zaman için günde dokuz sözcük olarak ilerlemez, yaşa bağlı olarak bu sayı artar ya da azalır. Fakat hala bildiğimiz sözcük sayısı şok edici. Kaçınız birden fazla dili akıcı bir biçimde biliyor? Diğer dilleri bilenleriniz kafalarının içinde 200.000 ya da 300.000 sözcük taşıyor olabilir ve saniyeden daha kısa bir sürede onlara erişiyor. Bu yaptığımız, mantiken, insanların yaptığı hayret verici şeylerden biri olarak görülebilir.

Son olarak, söz dizimi. Dilin ses sistemine sahibiz – fonoloji. Dilin sözcüklerine sahibiz -morfoloji. Ancak tüm bunlar size yalnızca “köpek,” “bardak,” “sandalye,” “ev,” “hikaye” ve “düşünce”yi verir. Karmaşık fikirleri iletmenize olanak sağlamaz. Bu yüzden, hikâyemizin son kısmı söz dizimidir. Ve söz dizimi de sözcükleri söz, sözleri de cümle oluşturacak şekilde bağlamanızı sağlayan ilke ve kurallara işaret eder. Ve söz dizimi de, bu sefer Wilhelm von Humboldt tarafından tanımlanmış “sınırlı iletişim aracının sınırsız kullanımı” adlı bir diğer harika hileyi kullanır. Soru şu, sözcük dağarcığınız sınırlı. Birçok sözcük var. Hepsini tek tek öğrenmeniz gerek; ancak gerçekte sınırsız sayıda cümle kurabilirsiniz. Bunu nasıl yapabiliyorsunuz? Sınırlı sayıda simgelerden oluşan bir listeden nasıl sınırsız sayıda cümlelere geçebiliyorsunuz? Bunun cevabı tümleşik bir sisteme sahip olmanızdır.

Doğa ya da kültür içinde tümleşik sisteme sahip tek şey dil değildir. Müzik de tümleşik sisteme sahiptir, sınırlı sayıda nota olmasına karşın sınırsız sayıda müzikal kompozisyon vardır. DNA da bu tür bir tümleşik sisteme sahiptir, sınırsız sayıda olası DNA dizilimine bağlayabileceğiniz, sınırlı sayıda baz ya da sınırlı amino asit vardır. Peki, bu nasıl oluyor? Çoğunuzun matematik ya da bilgisayar biliminden aşına olabileceği gibi sonsuzluk düzeneği tekrarlamadır/özyinelemedir. Bunun hakkında söylenecek çok şey var; ancak basitçe dilde gözler önüne serilmiştir.

Bakın, çok basit bir dil örneği. Dilbilimcilerin normal dil tanımlarına çok yakın ancak yine de çok basit. Bu dilde üç isim var, “Fred,” “Barney” ve “Wilma” ve iki eylem “düşünmek” ve “sevmek.” Çok basit bir dil ve tek bir kural var: bir ismi, herhangi bir ismi alıyorsunuz, bu isimden sonra eylemi getiriyorsunuz ve bu eylemi de bir isim takip ediyor. Peki, böyle yaptığınızda ve bundan sonra – örneğin “Fred sever Wilmayı” gibi – kaç tane cümle elde edersiniz? Böyle yaptığınızda olası kaç cümle vardır?

Bana bir saniye verin. Tamam. Hiç tahmin var mı? On sekiz. Cümleler “Fred sever Fredi,” “Fred sever Barneyi,” “Fred sever Wilmayı,” “Fred düşünür Fredi,” “Fred düşünür Wilmayı,” gibi ve buna benzer şekilde devam ediyor. Herhangi üç sözcükten sonra gelen herhangi iki fiilden önce gelen herhangi üç sözcük. Bu çok da ilginç bir dil değil, ama daha da karmaşık bir dil geliyor —önceki dil ile aynı söz dağarcığı, aynı üç isim, aynı iki fiil fakat bu sefer farklı bir cümle. Bu cümle bir cümlenin izlediği bir

yüklemden önce gelen isme kadar genişler ve işte size tekrar. Başka bir kuralı başlatan bir kuralınız var ve böylece “Wilmayı seven Barneyi sever Fred” gibi cümleler kurabiliyorsunuz. Buyurun, böylece tümcelerın olası sonsuzluğunu elde ediyorsunuz.

Bu çok basit bir örnek ama yinelemenin kullanımını günlük hayatta ve dilin günlük kullanımında sıkça görebilirsiniz. “John peynir sevmez”, “oda arkadaşımın duyduğuna göre John peynir sevmezmiş”, “oda arkadaşımın John’un peynir sevmediğine dair bir söylenti duyduğunu Mary’e söylediğimde, Mary bundan rahatsız oldu”, “oda arkadaşımın John’un peynir sevmediğine dair bir söylenti duyduğunu Mary’e söylediğimde, Mary’nin bundan rahatsız olması beni şaşırttı”, “Profesör Bloom dersin çoğunu oda arkadaşımın John’un peynir sevmediğine dair bir söylenti duyduğunu [gülüşmeler] Mary’e söylediğimde, Mary’nin bundan rahatsız olmasının beni nasıl şaşırttığına ayırdı”, “Profesör Bloom’un dersin çoğunu oda arkadaşımın...” ve bunun sonu yok. En uzun cümle diye bir şey yok. Ölene kadar daha derin ve girişik cümleler kurmaya devam edebilirsiniz. Ve bu da dilin gücünün bir parçasıdır.

Şimdi, sözdizimsel kurallar karmaşıktır. Sözdizimsel kuralların bir karmaşası ya da sorunlarından biri, aynı cümleyi kurmak için farklı kurallardan yararlanabiliyor olmanızdır. Şu cümleyi ele alalım; “bir keresinde pijamalarımın içindeki bir fili vurmuştum. Pijamalarımın içine nasıl girdi? Bunu asla bilemeyeceğim.” Bu Groucho Marx’ın klasik dizesidir. Buradaki espri, böyleyken böyle gibi onu üreten kuralların etrafında döner. Genellikle bu bilinmezlik sorununu göstermek için, insanlar zayıf düşünölmüş, göz ardı edilmiş, bu bilinmezliğe kazara sahip olan gazete başlıklarını topladılar. “NBA’deki hakem tepkileri büyüyor”. İşte yapının güzelliği burada. “Çocuk yapımı besleyici gıdalar”, “Bir kasaba yetkilisi tarafından gaz birikimine yüklenen patlamadan kimse yaralanmadı”. Geçen yaz Seul’de Kore Üniversitesi ziyaretim sırasında kocaman bir başlık gördüm. Aynen şöyle yazıyordu: “General taciz edilen erler için tutuklandı” [gülüşmeler]

Şimdi, cümlelerin oluşturulması ve anlaşılmasında belirsizliği önlemek hayli zordur. Bazı durumlarda anlamı açıkça belirtmek çok zor olduğundan, anayasa ve bazı suç dosyalarını düzenlemede, bu anlam belirsizliğini ortadan kaldırmak için dilbilim teorisinden faydalanılır.

Birkaç yıl önce ciddi bir suç dosyası bir cümleye dayandırıldı. Ve olay şuydu. Biri engelli olmak üzere, soyguna karışmış iki erkek kardeş vardı. Polis memur onları görüp onlara silah doğrulttu. Ve kardeşlerden biri de polise silah doğrulttu. Polis silahını indirmesi için engelli olmayan kardeşe bağırdı. “Silahı bana ver” dedi. Engelli kardeş de “alsın bakalım” diye bağırdı, diğeri ateş etti ve polisi öldürdü. Ateş eden kardeşin yaptığı şey adam öldürmekti. Peki ya “alsın bakalım” diyen engelli kardeş? Bu cümleyi nasıl yorumladığınıza bağlı; çünkü cümle gayet belirsiz. “Alsın bakalım”, ifadesi “bırak alsın” anlamına gelebileceği gibi, “sıkıysa alsın” anlamına da gelebilir. Duruşmanın sonucu hakkında bilgisi olan varsa lütfen beni bilgilendirsin veya e-mail

atsın. Benim anladığım kadarıyla suçlu bulundu; ancak bu cümledeki belirsizlik üzerine söylenecek çok şey var.

Şimdi biraz konuyu değiştirip bütün bu bilginin nereden geldiği ile ilgili konuşmak istiyorum. Ama öncesinde geldiğimiz yerle ilgili soruları alayım. Sorularınız neler? Evet.

Öğrenci: Sözdiziminin dilbilgisinden bir farkı var mı? Yoksa bunlar aynı şeyler mi?

Profesör Paul Bloom: Sözdizimi... Buradaki soru “sözdiziminin dilbilgisinden nasıl farklılaştığı?” İki tamamen aynı şey. Sözdizimi daha teknik bir terim. Ancak dilbilgisi ile aynı şeydir. Evet.

Öğrenci: Her normal insanın öyle ya da böyle bir çeşit dil kullandığını söylemişsiniz. Fiziksel olarak normal olmalarına karşın hiçbir dil konuşmayan bir kültür içinde doğup yetişmiş insanlar yok mu?

Profesör Paul Bloom: Evet. Bu soruyu sorduğunuz için sevindim. Çünkü daha önce de söylediğim gibi bunun pek doğru olmadığını fark ettim. Burada ortaya çıkan konu şu; daha önce de nörolojik olarak normal olan her insanın bir dili öğrenip edinebileceğini söylemişim. Peki, nörolojik olarak normal olup etrafından hiçbir dil olmayan insanlar? Gerçekte tarihte böyle vakalar görülmüştür. Kimin söylediği büyük olasılıkla belli olmayan, köpekler ya da kurtlar tarafından büyütülmüş çocuklara ilişkin hikâyeler vardır. Bazıları yirminci yüzyılda geçen, çocukların delirmiş ya da şeytani ebeveynler tarafından kilit altında tutulup hiç dil öğrenememiş çocuklara dair korkunç hikâyeler vardır. Kendilerine hiç işaret edilmediği toplumlarda; yani dilsel bir tecrit altında yaşayan sağır insanlara ilişkin hikâyeler de vardır. Bu vakalar çarpıcı istisnalardır ve bunlar bize bir şey anlatıyor.

Dil için beyne sahip olmanın yeterli olmadığını anlatır. Birilerinin, dili sizinle birlikte kullanması gerekir. İşin ilginç bunun için çok insanın olması da gerekmemektedir. Susan Goldin-Maedow kimsenin onlara işaret etmediği sağır çocuklarla çalışmıştır; ancak onun çalıştığı sağır kardeşleri olan sağır çocuklardır ve bu çocuklar orada öylece durmamaktadır. Kendi dillerini yaratmışlardır. Bu yarattıkları Amerikan işaret dili ya da Fransız işaret dili gibi tam gelişmiş bir dil değildir; ancak yine de sözdizimine ve ses bilgisine sahip bir dildir. İlginç bir soruydu. Başka soru? Evet.

Öğrenci: Dilbilgisine dair doğuştan gelen sınırlar olduğu söylenebilir mi?

Profesör Paul Bloom: İyi bir soru. Buradaki soru “dilbilgisi fikrini ortaya atmamızı sağlayan yetilerimizde-doğuştan gelen bir sınırlar var mıdır?” Çoğu dilbilimci bu soruyu “Evet” diye yanıtlar, diller işleri nasıl yaptıkları konusunda hayli sınırlıdır. Örneğin, dünyada sözcüklerin cümle içindeki sıralarını değiştirerek soru cümlesi oluşturan hiçbir dil yoktur. Cümledeki beşinci sözcük eylem olmalıdır diye bir kuralı olan hiçbir dil yoktur. Ve dilbilimciler bütün bu koşullara bakıp “dünyadaki hiçbir dil, bu

şekilde işlemez” demez. Yani, bunlar dilbilgisine ilişkin sınırlardır ve hayli ilginçtirler; çünkü bu kısıtlamalar bize neyin insani normal dil olup, neyin olmadığını söyler. Ancak dikkat edin, dilbilgisi üzerine inanılmaz sınırlar olsa bile hala sınırsız sayıda cümle üretebiliyoruz. Bu, beni belli bir kümeye sınırlasanız bile – diyelim çift sayılar kümesi – hala sonsuz sayıda çift sayı var. Yani, dilbilgisi de sınırlandırılabilir ancak hala sınırsız sayıda olası cümleye olanak tanır.

Tanıştığımız ve davranışçılık üzerine konuştuğumuz, “Sözel Davranış Üzerine İnceleme” kitabının yazarı, dilbilimci Noam Chomsky’le ilişkilendirilmiş, dilin kaynağı üzerine sıra dışı bir iddia var. Ve bu iddiayı öne süren Chomsky’dir. Bu iddia, dil öğrenmeyi öğrenme olarak görmememiz gerektiğidir. Bunun yerine dil öğrenmeyi gelişime benzer şekilde düşünmeliyiz. Yani Chomsky der ki,

İnsanların kanat yerine kollara sahip olmayı, deneyim yolu ile öğrendiği ya da bazı organların temel yapılarının rastgele deneyimle oluştuğu gibi bir öneriyi kimse ciddiye almaz. [Dil] bu fiziksel yapılardan daha az karışık ve muhteşem değildir. O zaman neden dil gibi bilişsel yapıların edinimini de karmaşık insan organlarını araştırdığımız gibi araştırmayalım?

Beysbol oynamayı öğrenebilirsiniz, Amerikan İç Savaşı hakkında bilgi edinebilirsiniz; ancak eğer Chomsky haklı ise İngilizce konuşmayı öğrenmediniz. Aslında olan İngilizce’yi duydukça kolların, bacakların ya da görsel sistemin gelişmesine benzer şekilde kapasitenizin artmasıdır.

Peki, buna inanmalı mıyız? Çevrenin dili biçimlendiren bazı etkilerinin olmak zorunda olduğunu biliyoruz; çünkü İngilizce bilmek için onu duymuş olmanız gerekir. Ve aslında diller şimdiye kadar konuştuğumuz tüm yönlerde farklılaşır. İngilizce gibi bazı diller “l” ve “r” arasında bir farka sahiptir. Diğer dillerde yoktur. İngilizce gibi bir dil için “dog” (köpek) morfemi ile gösterilen yaratık, bu İngilizce’nin tarihsel gelişimi ile alakalı, Fransızca’da “chien”, Yunancada başka bir şeydir. 6000 dilin her biri ve bu odada diğer bir dil bilen herkes “Vietnamca’da budur”, “Urduca’da budur”, “Çekçe’de budur” diyebilir.

Son olarak, sözdizimi. İngilizce, özne-yüklem-nesne dizilimine sahip dil olarak bilinir. Bill’in John’a vurduğu düşüncesini iletmek için “Bill hit John” (Bill vurdu John’a) dersiniz. Ama bütün diller bu şekilde çalışmaz. Aslında dillerin çoğu yani pek çok dil özne-nesne-yüklem dizilimine sahiptir. Yani Bill’in vuran John’un vurulan olduğunu iletmek istediğinizde “Bill John Hit” (Bill John vur) dersiniz. Bütün bunların öğrenilmesi gerekir ve bunlar, o dili kullananların konuşmalarına maruz kalarak gerçekleşir.

Diğer taraftan bu dil becelerinin gelişmesinin bir bakıma Chomsky’nin önerdiğine benzer şekilde olduğuna dair hatırı sayılır kanıtlar vardır. İşte dil gelişimi üzerine bazı olgular. Bir tanesi daha önce de bahsettiğim bir şey. Bütün normal çocuklar dili öğrenir. Dilde belli özel bozukluklar olabilir. Bunlar hakkında beyin konusunda konuşmuştuk. Bu bozukluklardan bazıları travma ya da afazi sonucu olabilir. Travma dil yetisinin kaybına yol açabilir. Ancak kimi çocukların bizim sahip olduğumuz

konuşma yetilerine sahip olmadan doğdukları yerlerde, “özü dil bozukluğu” olarak bilinen bazı genetik bozukluklar da vardır. Ve bunlar birçok açıdan ilginçtir.

Bunların ilginç olmasının bir sebebi de insan dili üzerine gösterdikleridir. Bu dersi dinlemeden önce “dil öğrenmen için gereken tek şey zeki olmandır” veya “dil öğrenmen için gereken tek şey iletişime girmek istemendir” ya da “dil öğrenmek için gereken tek şey diğerlerini anlamak ve diğerleriyle anlaşmak isteyen sosyal bir insan olmandır” diye düşünmeniz çok da mantıksız değil. Ancak özü dil bozukluğu vakaları bu düşüncelerin hepsinin yanlış olduğunu gösterir; çünkü şu anda dünya üzerinde gayet zeki olup diğerleriyle iletişime girmek isteyen, tamamıyla sosyal canlılar olan, fakat dil öğrenemeyen çocuklar vardır. Bu da dil öğrenme ve anlama becerisinin bir yere kadar diğer zihinsel yaşantılardan ayrı olduğunu gösterir.

Bu konuda devam edecek olursak, dilin, herhangi bir geribildirim ya da pratik olmadan öğrenildiğini de biliyoruz. Çocuklarına dili öğretmeleri gerektiğini düşünen birçok Amerikalı var. Ve DVD, okuma fişleri ve dil öğretmek için tasarlanmış birçok şey üzerine geniş bir endüstri. Birçok ebeveynin bu tip şeyleri kullanmazlarsa çocuklarının dili öğrenemeyeceğine inandığını düşünüyorum. Fakat bunun doğru olmadığını biliyoruz. Bunun doğru olmadığını çocuklarla hiç konuşmayan kabilelerin varlığından biliyoruz. Çocuklarıyla konuşmuyorlar; çünkü bunun önemli olmadığını düşünüyorlar. Bu topluluklardaki ebeveynlerle görüşen dilbilimciler “Neden bebeklerinizle konuşmuyorsunuz?” diye sorduklarında “Bebeklerle konuşmak saçma olurdu, bebeğin size söyleyebileceği hiçbir şey yok, köpeğinizle konuşmakla aynı şey” yanıtı alabilirler. Bunun üzerine Amerikalı dilbilimci de “Evet, biz köpeklerimizle de konuşuyoruz” diyebilir [gülüşmeler]. Amerikalılar ve Avrupalılar herkesle ve her şeyle konuşur. Diğer kültürler bu konuda daha seçicidir ve çocuklar kendileri konuşuncaya dek onlarla konuşmazlar. Bu da dil öğrenmede herhangi bir fark yaratmamaktadır.

Chomsky'nin, Skinner'ın “Sözel Davranış”ını eleştirdiği çalışmasından esinlenen bazı çalışmalarda “Yalnızca Birleşik Devletlerdeki çocuklara baksak? Onlar hiç geribildirim almıyorlar mı?” diye sorulmuştur. Ve yanıt hem evet hem de hayır. Ortalama bir yüksek eğitime sahip batılı ebeveynler çocuklarına geribildirim verir, çocuklarının söylediği şeyler üzerinden bu geribildirimi verirler. Fakat bu geribildirimi herhangi bir sözdizimi ya da dilbilgisi kuralına dayandırarak vermezler.

Brown ve Hanlon'ın çocukların söyledikleri ve ebeveynlerin bu söylenenlere nasıl yanıt verdiklerine baktıkları 1970'lerdeki klasik çalışmalarında görülüyor ki, ebeveynler çocuklarının söylediklerindeki dil bilgisel doğruluğa değil de telaffuzdaki şirinlik ya da sosyalliğe tepki vermekte. Örneğin, çocuk “Ben seni sever anneciğim” dediğinde “A, hayır, burada yüklemi özneye göre çekimlemedin [gülüşmeler], bu yanlış” diyen bir ebeveyn hayli garip olurdu. Benzer şekilde “Bağırsaklarından nefret ediyorum anne” diyen bir çocuğa “Mükemmel! Nesnesi, öznesi ve yüklemi olan doğru yapıda bir cümle bu!” diyen anne de garip olur. Çocuklara yanıt verirken birbirimize yanıt verdiğimiz gibi davranıyoruz, yani telaffuzun dil bilgisel doğruluğuna değil.

Taşıdığı anlama göre hareket ediyoruz. Çocuklar, sürekli dil bilgisel hatalar yaparlar ve bu hata yapıldığında herhangi bir düzeltme gelmez. Bunlar bazı temel gerçeklerdir.

Dilin zaman akışı üzerine ne biliyoruz? Çocukluk döneminin başladığı erken zamanlarda, kendi dillerinin melodisini tercih ederler. Bu çalışmalar, emme metodu kullanarak, Fransa'da 4 günlük bebeklerle yapılmıştır. Hatırlayın, bebeklerin yapabileceği sınırlı sayıda şey vardır. Bunlardan biri emmedir ve bebeklerin Fransızca duymak için emziği emmeleri gerekmektedir ve Rusça duymak yerine Fransızca işitmeyi tercih etmişlerdir. Araştırmacılar, bebeklerin yaşamlarının ilk günlerinde Fransızca'ya maruz kaldıkları için böyle davrandıklarını söylemektedir. Çoğu Fransa'dan olan eleştirmenler bu çalışmaya "Hayır, belki de Fransızca daha iyi tınlamaktadır, herkes Fransızca'yı tercih eder" diyerek karşı çıkmaktadır. Bu yüzden bu çalışma Rusya'da tekrarlanmıştır ve Rus çocukların Rusça duyarken Fransızca duydukları zamana göre daha sert emme davranışı gösterdikleri gözlemlenmiştir.

Ve dinledikleri şeyler sözcükler değildir. Sözcükleri henüz bilmiyorlar. Sözdizimini de bilmiyorlar. Dinledikleri dilin ritmidir. Sizin için Fransızca ve Rusça kulağa farklı gelir. Benim gibi ikisi hakkında hiçbir fikriniz olmasa bile ikisi de kulağınıza farklı gelir. Bebekler için de durum böyledir. Fransa'da ya da Rusya'da yetiştirilen bebekler hangisinin kendi dili olup olmadığını ayırt edebilir.

Başlangıçta, çocuklar her foneme duyarlıdır. İngilizce konuşan çocuklar, örneğin, İngilizce konuşabilen, Birleşik Devletlerde doğmuş bebekler "lip" ve "rip" fonemlerini ve İngilizce'de örneği olmayan fonemik yapıları örneğin Çekçe ya da Hintçe'deki fonemleri ayırt edebilirler. Evet.

Öğrenci: Merak ediyorum da çocukların söylediği yanlış şeyleri kullanarak onlarla konuşabilir misiniz? Çünkü ben bir yaz Fransa'daydım ve orada bazı komşularım vardı. Komşularımdan nefret ettim, onların aptal olduklarını düşünüyordum. Yalnızca Fransız oldukları için değil ama bebekleri vardı ve abidik gubidik sesler çıkartıyordu ve onlarda bebeğe benzer şekilde yanıt veriyordu.

Profesör Paul Bloom: Ebeveynler de bebeklerine abidik gubidik sesler çıkartabilir.

Öğrenci: [kısık sesle] Ve ben bu insanlardan nefret ederim. Bebeğe bir şeyler söylediğiniz sürece ne söylediğiniz fark eder mi?

Profesör Paul Bloom: Sorduğun soruda birden çok şey var [gülüşmeler]. "Bebeğiniz kuu kuu ga ga diyorsa ona kuu kuu ga ga şeklinde karşılık vermeniz fark eder mi?" sorusunun yanıtı hayır, fark etmez. O insanlara nefretin yersiz. Sanırım şimdi kendini kötü hissediyorsun ancak bence için rahat olsun [gülüşmeler]. Çocuğunla kusursuz İngilizce konuşuyor olman çok garip olur. Kimse "Merhaba çocuğum, altını değiştirmemi istiyorsan kıpırdamadan dur" demez. İyi bir ebeveynlik şekli değil, bu hatta kulağa biraz aptalca gelmekte. Birçok insanın dediği "Ah, ne

kadar şirin bir bebeksin sen”dir. Evrimsel psikologlar bebeklerle komik şekilde konuşmamızın işlevini tartışmaktalar. Bunun dil öğrenimine yardımcı olmadığını söyleyen insanlar vardır. Diğer taraftan, bunun bebeği sakinleştirmek için yapıldığını söyleyen insanlar da vardır. Bebekler yumuşak sesin melodisini duymaktan hoşlanır. Ancak böyle yapıp yapmamanız büyük bir fark yaratmaz.

Konu özellikle bebeklere geldiğinde ebeveynlerinin onlarla nasıl konuştuklarının bebeklerin dil öğrenmesi üzerine etkisini bulmak hayli zordur. Önceleri, bebekler tüm fonemlere duyarlıdır; ancak bu zamanla kaybolur. Bu, ilk on iki aylık sürede gider. Bu, bebekken şu an yaptığınızdan daha iyi yaptığınız şeylerden biridir. Bebekken, çok dilli bir aptalsınız. Dünya üzerindeki her dildeki ses farklılıklarını ayırt edebilirsiniz. Şimdi ise, eğer benim gibiyse, İngilizceyi bile zor anlarsınız [gülüşmeler]. Yalnızca işittiğiniz dile duyarlı kalana dek sınırlarınızı daraltırsınız. Bu daraltma büyük ölçüde ilk on iki ay civarında olur.

İlk yedi ay civarı geveleme dönemidir. Ama şimdi burada durup sorunumuza geri dönmek istiyorum. İşaret dili konusuna geri döneceğimizi söylemiştim ve şimdi işaret diline maruz kalan bebeklerin geveleyip gevelemediği sorusunu araştıran seçkin çalışmalar dizisine ait kısa bir film izletmek istiyorum.

[video gösterimi]

Benim alanımdaki son on-yirmi yıldır görülen şaşırtıcı bulgulardan biri, işaret dili ediniminin konuşma dili edinimiyle tamamen aynı şekilde gerçekleştiğinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu şekilde olmak zorunda değildi. Sadece işaretler üzerinden konuşmanın daha avantajlı olabileceği akla daha yatkındı. İşaret dilleri gelişkin diller olabilir; ama öğrenmek daha zordur; çünkü beyin ve vücut konuşmaya adapte olmuştur. Olayın sadece bu olmadığı ortaya çıkmıştır. İşaret dilinin gelişimsel mihenk taşları ile konuşma dilinin gelişimsel mihenk taşlarının birebir aynı olduğu ortaya çıkmıştır. Gevelemeye aynı noktada başlarlar. İlk sözcükleri, ilk cümleleri, ilk karmaşık yapıları oluşturmaya başlarlar. Beynin konuşma dili edinimi ve kullanımı ile işaret dili edinimi ve kullanımı arasında çok da ilginç bir fark yoktur.

İlk on iki ay civarında çocuklar ilk sözcüklerini kullanmaya başlarlar. Bunlar; “köpek,” “yukarı,” “süt” gibi nesne ve hareketleri karşılayan sözcüklerdir. Sözcüklerin dizilimine duyarlılık göstermeye başlarlar. “Köpek kediyi ısırıldı” cümlesinin “kedi köpeği ısırıldı” cümlesinden farklı olduğunu bilirler. On sekiz ay civarında sözcükleri daha hızlı öğrenmeye başlarlar ve “kurabiye istiyorum,” “süt döküldü” gibi mini cümleler kurmaya başlarlar. “-de” “-den” “-e” gibi morfeimler ise yavaş yavaş kendiliğinden ortaya çıkar.

Ve şimdi kötü haber. Yedi yaş civarında ergenliğe girerken dil öğrenme yetisi kaybolmaya başlar. Bununla ilgili en iyi çalışma Birleşik Devletlerdeki insanları otuz kırk yıl boyunca gözlemleyip İngilizceyi ne kadar iyi konuştuklarını araştıran Elissa Newport ve Sam Supalla tarafından yapılmıştır. Ne kadar zeki olduğunuz ana diliniz İngilizce olmadığında İngilizce’yi ne kadar iyi konuşacağınızın belirleyicisi değildir.

Buradayken kaç aile üyenizin olduğu da değildir. Ne kadar istekli olduğunuz da değildir. Belirleyici olan kaç yaşında olduğunuz ve İngilizceyi öğrenmeye ne zaman başladığınızdır.

Görülen o ki; yaşamınızın ilk yıllarında ikinci bir dil öğrenmeye başlarsanız bir sorun yok. Anadiliniz gibi konuşabilirsiniz. Ancak sonrasında işler git gide kötüleşiyor. Ergenliğe girdiğinizde dil öğrenme yetinizde aniden büyük değişimler oluyor. Nadir de olsa bazıları ergenlik sonrası dönemde İngilizceyi aksansız konuşabiliyor. Aksan değiştirilmesi güç bir şeydir ve değiştirilmesi güç olan sadece aksan değildir. Aynı zamanda sözdizimi, yapı bilgisi ve ses bilgisinin değiştirilmesi de zordur. Beynin dil öğrenmeden sorumlu bölümü yalnızca gelişimin erken dönemlerinde mevcuttur ve o dönemde dil öğrenilmez ise işlevini yitirir.

Bir sonraki derse şu hayvanlarla ilgili soru ile başlamak istiyorum. Bu da dil öğrenme kısmını bitiriyor. Buraya koyacağım şey ikinci ödeviniz olacak. Çarşamba gününe kadar bu soruyu yanıtlayacak durumda olsanız iyi olur. Çarşamba günü de dil konusuna devam edeceğim. Sonrasında ise görme, dikkat ve hafıza üzerine konuşacağız. Görüşürüz.

Psikolojiye Giriş

Ders 7

Şimdinin Bilinci, Geçmişin Bilinci: Dil (devam), Görme ve Bellek

Profesör Paul Bloom: Dünkü, pardon Pazartesi günkü dersle ilgili iki şey. Dersten sonra birisi gelişim sürecinde ne zaman kendi dilimizi tercih etmeye başladığımızı sordu, şanslıyız ki bir öğrencim de tam bu konu üzerine çalışıyor. Cevabı biliyordu. Bebeklerin doğar doğmaz kendi dillerini diğer dillere tercih ettiklerini gösteren çalışmalar var. Bu da onların anne karnındayken kendi dillerinin ritmini dinlediklerini ve bu yönde bir tercih yapma eğilimi geliştirdiklerini gösteriyor.

İkinci konu, birisi polis memuruna silahını doğrultmuşken diğer bir kişinin "Alsın bakalım" dediği ve sonra da polis memurunun vurulduğu bir davadan bahsetmiştim. Kişi cinayetten hüküm giymişti fakat sonunda ne olduğunu bilmediğimi söylemiştim. Bir araştırma görevlisi sağ olsun bu konuda uzun araştırmalar yaptı. Wikipedia'ya girip cevabı buldu [gülüşmeler]. Kişi yargılanmıştı ve cinayetten suçlu bulunmuştu. Sonra affedilmişti. Hatta 1988 yılında affedilmişti. Cezayı 1957 yılında almış olması haricinde iyi bir şey tabi. Hakkında bir film yapmışlar. Film gibi yani.

Tamamdır. Bu dersin ilk kısmında dil üzerine konuşmaya devam etmek ve sonra da algı, dikkat ve bellek konularına geçmek istiyorum. İlk başta dilin evrensel özelliklerinden bahsetmiş sonra dilin fonoloji, morfoloji ve sözdizimi gibi yönleri hakkında detaylara girmiştik. Dilin bu muhteşem şeyleri nasıl yaptığını, gelişigüzel sesleri çeşitli kavramları başkalarına aktarmak için kullandığını ve bu sembolleri sınırsız sayıda anlamlı cümle üretebilecek birleştirici bir sistem olduğundan bahsettik. Sonra dil gelişiminden bahsettik ve gelişimsel süreçlerden, dil öğrenme konusunda gerçekten iyi olan bebeklerden, sizin gibi beyinleri katılaşmış, dil kapasitesi ölmüş kişilere uzanan yolu anlatmıştık.

Son konu ise hayvanlar. Artık dil hakkında bir şeyler bildiğimize göre, hayvanların da bu tür bir dile sahip olup olmadıkları sorusunu sorabiliriz. Ve eğer değilse onlara öğretebilir miyiz? Şimdi, hayvanların çeşitli iletişim sistemlerine sahip olduklarına dair bir şüphe yok. Bunu uzun zamandır biliyoruz o yüzden bu bir tartışma konusu değil. Ve dil derken iletişimden bahsediyorsanız cevap kesinlikle "evet"tir. Köpeklerin, arıların ve maymunların dilleri vardır. Eğer dil derken, daha önce söylediğimiz özelliklere sahip, İngilizce, işaret dili ve İspanyolca gibi bir şeyden bahsediyorsak, cevap kesinlikle "hayır"dır.

Hayvanların iletişim sistemleri üçe ayrılır. Ya sınırlı sayıda çağırışa sahiptir, mesela vervet maymunlarının "yılan saldırısı" ya da "leopar saldırısını" belirten çağırışları vardır. Bazen de sürekli bir analog sinyal vardır. Mesela arı dansı böyledir. Arı dansı, yiyecek kaynaklarının yerini söyler ama sözdizimsel olarak yapılandırılmış değildir. Bunun yerine, dansın yoğunluğu yiyecek kaynağının zenginliğine göre

değişir. Ya da bir kuşun şakıması gibi bir konu üzerinde gelişigüzel değişkenlik gösterenler de vardır. Fakat gerçek anlamda bir fonoloji, morfoloji, sözdizimi, birleştirici sistemler ya da rastgele isimler göremezsiniz.

Bu da özellikle bir tartışma konusu değildir. Gerçi yine de birçok tartışma vardır. İnsan dışı iletişim sistemlerin özeti budur. Kanzi, Nim Chimpsky ya da belgesel kanallarında gördüğünüz diğer ünlü primatlara baktığımız zaman tartışma daha da alevleniyor. Bu oldukça tartışmalı bir konudur. Eğer Gray'in kitabını okuduysanız içindeki hiçbir şey yanlış olmamasına karşın kitabın hayvanların yetileri konusunda söylenenlere biraz fazla kolay inandığını düşünüyorum. Birçok bilim insanı, Kanzi gibi hayvanların çeşitli kelimeler öğrenseler bile çok azını öğrenebildiklerini öne sürmektedir. Ve eğitilmeleri, günde ya da saatte bir kelime öğrenebilen gelişimi normal çocukların aksine, uzun yıllar gerektirir. Söylediklerini belirli bir sıraya göre söylerler fakat bu sıra çok sınırlıdır ve tekrarlayıcı (recursive) özellikleri yoktur. Hatta bu özelliğin yokluğu da bir tartışma konusu değildir.

Son olarak, eğitilmiş şempanzelerin söyledikleri bolca tekrar içerir ve belgesellerde gördükleriniz bunların içinden alınmıştır. Böyle yaptıkları zaman size oldukça etkileyici gelebilir fakat aslında söylediklerinden rastgele bir kısım alırsanız şöyle bir şey olacaktır. Bu bir şempanzenin söyleyeceği tipik bir şeydir: "Nim yemek, Nim yemek. İç, ye, ben Nim. Ben sakız, ben sakız. Gıdıklar beni, Nim oynamak. Ben yemek, ben yemek. Ben muz, sen muz, ben sen vermek. Muz ben, ben yemek. Ver portakal, bana vermek, portakal yemek, ben portakal yemek. Lila Gleitman bir keresinde, eğer normal gelişim gösteren bir çocuk böyle konuşsaydı, anne babası koşa koşa bir nöroloğa giderdi demiştir.

Burada daha kapsamlı bir soru var. O da, "Neden bir şempanzenin bir insan dilini öğrenmesini bekleyelim ki?" Bir hayvan türünün başka bir hayvan türünün sahip olduğu kapasiteye sahip olmasını bekleyemeyiz. Mesela yarasalar seslerinin yankıları sayesinde, bazı kuşlar da yıldızlara bakarak yönlerini bulurlar. Ama kedilerin seslerinin yankıları ile ya da köpeklerin yıldızlara bakarak yönlerini bulup bulamayacaklarını araştıran yoktur. "Tabi ki şempanzeler dil öğrenebilmeli" demek size çekici gelebilir, çünkü muhtemelen dil hakkında kötü fikirler edinmiş olabilirsiniz.

Mesela şöyle diyebilirsiniz "bakın, şempanzeler dil kullanabilir çünkü çok zekiler". Buna verilecek cevap ise "zekiler ama zeki olmanın yeterli olmadığını biliyoruz"dur. İnsanın dil kapasitesinin tek nedeni zeki olması değildir. Dil kapasitelerindeki bir bozukluk nedeniyle bir dili konuşamayan ya da anlayamayan zeki çocuklar da vardır. Yani şempanzelerin zeki olmaları dil öğrenebileceklerini göstermez.

Şempanzelerin bizim en yakın evrimsel akrabalarımız olduğunu da belirtmek gerekir. Yani onlarla birçok ortak yetimizin olmasını bekleyebiliriz. Diğer yandan, onlardan çok uzun süre önce ayrıldık ve insanlar temelde şempanzelerden farklıdır. Üzerinden 5 milyon yıl geçmiştir ve bu da dil kapasitesinin evrilmesi için yeterlidir.

Şimdi, bunları insan dışı iletişim sistemlerinin ilginç olmadığını göstermek için söylemiyorum. Burada kendi görüşümü belirteceğim. Bence, şempanzelere, şebeklere (gibbon), gorillere işaret dili gibi bir insan dilini öğretmeye yönelik çabalar biraz yanlış yönlendirilmiştir. Bunlar bir grup maymunun bir çocuğu kaçırap ona maymunların çıkardığı gibi sesler çıkarmasını öğretmeye çalışmak gibidir. Eğlenceli olabilir fakat bize pek bir içgörü kazandırmaz. Bence bu hayvan iletişim sistemlerinin vahşi doğada incelenmesi daha ilginçtir. İnsan dilinin, bütün dillerde bulunan belirli özellikleri vardır. Aynı dilsel programı vervet maymunlarının çağırışlarına ya da arı dansına uygulamaya çalışmak ilginç olacaktır.

Böylelikle dil hakkındaki bölümü bitirebiliriz. Fakat konuşmadığımız birkaç şeyden bahsetmek istiyorum. Psikolojiye Giriş dersinin kötü yönlerinden biri de birçok konuyu hızlıca geçmeniz gerekmesidir. Eğer sadece dil üzerine bir ders alırsanız, ders kitabında kısaca değinilen beyindeki dil yapıları hakkında daha fazla şey öğrenebilirsiniz ki bu konuda oldukça geniş bir literatür vardır. Benzer şekilde, afazi, özgül dil bozuklukları, disleksi gibi dil bozuklukları da vardır. Dil algısı ve üretimi üzerine çalışanlar da vardır. Kelimeleri çok kısa sürede anlama ve üretme gibi muhteşem bir şeyi nasıl başarıyoruz? Bu yeti nereden gelir?

Mesela dil çalışmalarından farklı olarak bir de okuma çalışmaları vardır. Darwin'in dilin bir içgüdü olduğunu söylediğini hatırlayın. Dili, okuma da dâhil bizim için çok da doğal olmayan şeylerden ayırmıştır. Hatta okumak zordur. Okuma kültürel bir icattır ve her insan bilmez. Dilin aksine, yıllar boyunca büyük zorluklarla öğrenilir. Diğer yandan yazı, dil ile kesişir. Yazı, dili konuşmadan yazmaya iletmenin yeni bir yoludur. Bu yüzden okuma ile ilgili psikolojik ve sinirbilimsel çalışmalar oldukça ilginçtir.

Mesela iki dillilik ve çok dillilik var. Buradaki insanların aklındaki soru "bir ya da daha fazla dil öğrenmeniz o dili ne kadar öğreneceğinizi etkiler mi?" olacaktır. Çok dilli insanlar bu kadar farklı dilleri nasıl tek bir beyne kodlayabiliyorlar? Ve benzeri. Son olarak, çok ateşli bir konu da dil ve düşünce arasındaki ilişkidir. Hatta birkaç yıl önce sadece bu konu ile ilgili "Dil ve Düşünce" adında bir seminer verdim. Çok harika bir sorudur ve içinde iki ayrı soru vardır. İlki, "Soyut düşünce için dil gerekli midir?" Bu soruyu yanıtlamanın bir yolu, bebekler ve şempanzeler gibi dili olmayan canlılara bakıp onların ne kadar zeki olduğunu görmektir. Eğer gerçekten zeki iseler, bu soyut düşünce için dilin gerekli olmadığına işaret eder. Diğer yandan, bazı bilişsel sınırlılıkları olabilir, bu da dilin soyut düşünebilmek için gerekli olduğuna işaret eder. Bununla ilişkili bir soru da şudur: Bir dili, onun yapısal özelliklerini bilmek düşünce şeklinizi değiştirir mi? Ve bilinen, dilin düşünce şeklini etkilediği iddiası dilsel görelilik ya da Sapir-Whorf hipotezi olarak adlandırılır. Örneğin Korece ve İngilizce konuşan kişileri karşılaştırıp bu diller arasındaki yapısal farkların düşünme şekillerini değiştirip değiştirmediğini araştıran birçok çalışma vardır. Bunlardan bazıları, size verdiğim okumalarda, Gray'in kitabında ve Norton okumalarından alınmış parçalarda tartışılıyor. Sizden de bu soruyu en iyi şekilde cevaplamanızı istiyorum. Dil hakkındaki sorularınız nelerdir? Evet.

Öğrenci: [Duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: “Bazı insanların daha kolay dil öğrenmesini nasıl açıklarız?” diye soruldu. Aynı soruyu anadil edinimi için de sorabiliriz, çünkü bazı çocuklar konuşmayı hızlı öğrenir bazıları ise yavaş. Yale'deki ikinci dil öğrenme zorunluluğu bazılarınızı hiç zorlamıyordur. Bazıları ise sersefil olmuştur. Ve oldukça değişkendir. Mesela Einstein konuşmayı geç öğrenmiş ve 4 yaşına kadar konuşmamış. Hatta dediğine göre ilk sözlerini ailesiyle yemek yerken kaşığı masaya bırakıp söylemiş: “Çorba çok sıcak” Anne babası çok şaşırılmış ve “Daha önce hiç konuşmadın” demiş. “O da şimdiye kadar her şey iyiydi” demiş [gülüşmeler]. Hikâye doğru değil tabi [gülüşmeler]

Bu farkların neden kaynaklandığını kimse bilmiyor ve bilmek de şaşırtıcı derecede zor. Kadın olmanın küçük bir avantajı var. Kızlar dil konusunda erkeklerden biraz daha iyidirler ama aradaki farkı istatistiksel olarak görmek için 100 kişiye ihtiyacınız vardır. Burada genetik bir faktör var. Eğer anne babanız erken konuşmaya başladı ya da diğer dilleri kolay öğrendilerse, sizin de böyle olma olasılığınız daha fazladır. Fakat bu farkların beyinsel, bilişsel ya da sosyal temelleri hala tartışmaya açıktır. Evet

Öğrenci: Peki aileler...[duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Bu, aslında çocukların tek bir dile maruz kaldığı ülkeler – örneğin Amerika – dışındaki ülkelerde genellikle böyledir. O zaman çocuklar her iki dili de öğrenirler. Çocuklar dilleri, ses sistemleri ve ritimleri açısından ayırt etme konusunda iyidirler ve bu genelde kafalarını karıştırmaz. Yani sadece birden fazla dil öğrenirler. Dünyada genellikle böyledir. Evet.

Öğrenci: Sağ elini kullananların dili [duyulmuyor] söylediniz

Profesör Paul Bloom: Dildeki hemisferik uzmanlaşma hakkındaki soru. Aslında önceki söylediklerimden daha fazla bir şey söyleyemeyeceğim, biliyorum pek tatmin edici değil. Eğer sağ elinizi kullanıyorsanız, dil büyük ihtimalle beyninizin sol tarafında. Burada kaç kişi solak? Sizde ne olduğunu bilmiyoruz. Bazılarınızın sol, bazılarınızın sağ tarafta. Bazılarınızın biraz karışmış. Peki, neden böyle? Hatta en başta neden bazıları solakken bazı insanlar sağ ellerini kullanıyor? Bunlar güzel sorular. Evet.

Öğrenci: [Duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Evet, yanıt vereceğim ama maalesef yanıtladığım soru olacak ve sonra da görme konusuna geçeceğim. Soru şu: “Birçok dili aynı anda öğrenmek onları tek başına olduğundan daha yavaş öğrenmemize neden olur mu?” Böyle olması mantıklı geliyor. Zihinsel kaynaklar sınırlıdır. Eğer İngilizce öğreniyorsam bunların hepsini İngilizce için kullanırım. Eğer hem İngilizce hem de İspanyolca öğreniyorsam işler bölünür. Ve ikisinin de daha yavaş öğrenilmesini beklersiniz. Bu dil gelişimi konusunda genel mantığın doğru çıkmadığı bulgulardan

biridir. Birden fazla dil öğrenen çocukların, tek bir dil öğrenen çocuklara göre bir eksiklikleri yoktur. Yani, ben sadece İngilizce öğrenen bir çocuksam ve sen de hem İngilizce hem de İspanyolca öğrenen bir çocuksan, sen de İngilizceyi benim hızımda öğrenirsin. Birkaç dili birlikte öğrenmede bir sorun olmadığı görülmektedir.

Ortaya çıkan diğer bir soru ise "Bilişsel bir zararı var mı?" Yani bazıları birkaç dil öğrenmenin çocuklara çeşitli şekillerde zarar verdiğini öne sürmüşlerdir. Mesela Quebec'de, çocuklara İngilizce ve Fransızcanın nasıl öğretileceğine dair tartışmada böyle bir iddia ortaya atılmıştır. Durumun bu olmadığı görülüyor. Bildiğimiz kadarıyla çocukken birkaç dil öğrenmenin bir zararı yok. Cevaplayabildim mi?

Şimdi de bu hafta ve gelecek haftanın başında bahsedeceğimiz algı, dikkat ve bellek konusuna geçmek istiyorum. Ayrı ayrı anlatmak yerine konuları birleştirdim çünkü bunlar birbirlerine çok yakın konulardır. Bir sahne görüyorsunuz. Bu sahneye bakıyor ve bu sahneyi algılıyorsunuz. Gözlerinizden geçiyor ve yorumluyorsunuz ve bir şey görüyorsunuz. Bir ev ve bir adam. Gözlerinizi kapatsaydınız bile bu sahneyi belleğinizde tutabilirdiniz. Eğer bir hafta sonra gelip size "Hangi mevsimdeydi?" diye sorsam oldukça doğru yanıtlar verirdiniz. Ben de öyküyü, bunu nasıl yaptığımızı anlatmak istiyorum.

Ve bu süreçte şunlara benzer şeyler söyleyeceğim. Algı konusunda, sizi bunun zor bir problem olduğuna ve başarılı bir algılamanın dünya ile ilgili akıllı ve bilinçsiz tahminler gerektirdiğine ikna edeceğim. Dikkat konusunda, bazı şeylere dikkat edip bazılarını etmediğimizi ve etrafta olanların büyük bir kısmını kaçırdığımızı söyleyeceğim. Bellek konusunda, belleğin birçok türü vardır. Belleğin püf noktası organizasyon ve anlamadır. Ve hatırladıklarınızın hepsine güvenemezsiniz.

11 Eylül'de nerede olduğunuzu hatırlıyor musunuz? Çoğunuz yanılıyor. Sizi buna ikna edemeyeceğim çünkü bazı anılarınız var. Ve hikâyeyi anlatabilirsiniz. Herkes kuleler yıkıldığında nerede olduğuna dair bir hikâye anlatabilir. 12 Eylül'de akıllı psikologlar "Bir çalışma yapalım" dediler. Ve insanlara "Dün haberleri duyduğunuzda neredeydiniz?" diye sordular. Onlar da söylediler. Bir yıl sonra, iki yıl sonra tekrar onlara gittiler ve "11 Eylül'de ne olduğunu anlat" dediler. Onlar da "Evet, tamamı ile hatırlıyorum." dediler ve anlattıkları hikâyeye genellikle yanlıştı. Böyle şeyler hakkında bolca konuşacağız. Burada üzerine basarak söylüyorum, hem geçmişteki hem de şu andaki deneyimlerimiz hakkında genellikle yanılırız. Algı ile başlayalım.

Ben de doktoramı MIT'de yaptım ve orada Marvin Minsky ile ilgili bir hikâye anlatılır. "Yapay zekâ" diye bir şey duyduysanız – işte bu onun lafı. İnsanların etten yapılmış makinelerden daha fazlası olmadığı fikrini duyduysanız – bu da onun. Şöyle bir hikâyeye var. Minsky bir sürü havalı şey yapan bir robot yapma amacındaydı. Ve hikâyeye göre, robotun görmesi gerekiyormuş. Nesnelere yerden alması, insanları ve eşyaları tanıması ve yönünü bulması gerekiyormuş ve Minsky de "bunu çözmek bir doktora öğrencisinin bütün yazını alacak" demiş ve birine yaz ödevi olarak vermiş.

Görsel psikologlar, algı psikologları bu hikâyeyi çok sever çünkü bilgisayar görmesi ve robot görmesi üzerine çalışmalar ve nesnelere tanıyan robotlar ve makineler yapma girişimleri çok başarısız olmuştur. Şu anda dünya üzerinde nesnelere bir yaşındaki çok aptal bir çocuk kadar bile tanıyabilen bir makine yoktur. Bunun nedeni, konunun kimsenin tahmin edemeyeceği kadar zor olması. Peki, neden bu kadar zor?

Bunun kolay bir problem olduğunu şu yüzden düşünüyor olabilirsiniz, "Tamam. İnsanların nasıl gördüğünü anlamamız gerekiyor. Şöyle yaparız." [resim gösteriyor] Siz buradasınız ve bu da gözünüz. Bir şekilde bu televizyona ulaşması gerekiyor, siz de buna bakıp sonra nasıl gördüğümüz sorusunu yanıtlayabilirsiniz. Bazen "Gözün nesnelere tersine çevirdiğini duydum. Sanırım bu adamın dünyaya baş aşağı bakmaya alışması gerekiyor. İlginç bir problem" derler. Hayır. Olaya bu şekilde bakılmaz, çünkü hiçbir soruyu yanıtlamaz. Sadece geri çevirir. Peki. "O" nasıl görüyor. Hiçbir şeyi yanıtlamış değiliz.

Benzer bir şekilde, Terminatör'ün dünyayı görme şekli de böyledir fakat bu gerçekte nasıl gördüğü sorununu çözmez. Yani, şuralarda uçuşan sayılar var. Sayıları okuması gerekir. Görmesi gerekir. Bu da benim iTunes'um [gülüşmeler]. Yanlışlıkla olmuş. Algı hakkında düşünmenin doğru yolu şudur. Böyle çirkin ve kanlı bir göz var, şurada da retina var. Retina da, bir demet sinir hücreleridir. Ve sinir hücreleri bazı uyaranlar geldiğinde ateşlenir, bazılarında ateşlenmez. Ve bu ateşlenmelerden, dünyanın nasıl olduğunu çıkarmanız gerekiyor. Şu açıdan bakmak daha iyidir. Tetiklenen sinirler bir dizi sayı olarak görülebilir. Sayılardan nesnelere ve insanlara, oradan da eylemler ve olaylara nasıl geçildiğini çözmemiz gerekir. Sorun da budur. Retinanın iki boyutlu bir yüzeyi vardır ve buradan üç boyutlu bir görüntüyü nasıl çıkardığı özellikle zor bir sorudur. Matematiksel olarak, bu imkânsızdır. Yani, herhangi bir iki boyutlu görüntüye karşılık gelebilecek sonsuz sayıda üç boyutlu görüntü vardır.

Yani mesela, diyelim ki retinanızın üzerinde şöyle bir şekil olduğunu varsayalım [slayt gösteriyor] Bu dünyada neye karşılık gelir? Tam da o aradığın şeye benzeyen bir nesneye ya da sadece geriye yatık bir kareye karşılık gelebilir. Yani, hangisi olduğunu anlayabilmeniz gerekir. Bu sorunu dünyanın işleyişine dair bilinçsiz varsayımlar yaparak çözeriz. Zihninizde, iki boyutlu görüntülerden üç boyutlu dünyaya dair tahminlerde bulunabilmemizi sağlayan belirli varsayımlar vardır. Ders slaytlarını bilerek önceden vermedim çünkü insanların hile yapmasını istemedim. Birçok noktada slaytlara bakıp size söyleyeceğim bazı şeylerin gerçekten doğru olduğunu görebilirsiniz. Üç örnek vermek istiyorum. Biri renk. Burada renk ve parlaklığı birleştireceğim. Diğer nesnelere. Diğer ise derinlik.

İlki, renk problemi. bir kartopu ile bir parça kömürü birbirinden nasıl ayırt edebilirsiniz? Şu bir kömür parçası ve bu da bir kartopu. Google'dan aldım. Hangisinin hangisi olduğunu nereden biliyorsunuz? Kömür siyahtır ve kar da beyazdır diyebilirsiniz. Nereden biliyorsunuz? Belki retinanızda – retinanız kendisine gelen

renk türüne göre tepki verir. Biraz basitçe tabii. Şimdi ben sahnede yürürken hiç biriniz "Profesör Bloom renk değiştiriyor" diye bağırıyorsunuz. Bunun yerine otomatik olarak ışıklandırmada bir değişiklik olduğunu varsayıyorsunuz. Şuradaki resmi görüyorsunuz. Şu iki bloğa bakın [aydınlık bir odada birisi bir masanın altında diğeri ise odanın ortasında duran iki nesnenin gösterildiği slaydı gösteriyor]. Şuradakinin [odanın ortasında duran nesne] rengini daha açık görüyorsunuz sanırım. Bu parça gerçekten daha açık renkli olduğu için böyle gördüğünüzü düşünebilirsiniz fakat öyle değil. İkisi de aynı. Bunun bir çıktısını alıp bakmadan bana inanmayabilirsiniz ama ikisi de aynı. Göstereyim hatta. Yine kandırdığımı düşünebilirsiniz ama böyle yapıyor. Yakın bir çekimi var. Şu ikisini karşılaştırıyoruz. Çevredeki diğer parçaları ortadan kaldırırsak aynı olduklarını göreceksiniz [Profesör Bloom nesnelerin arka planını kapattığında iki nesnenin de aynı renkte olduğu görülür].

Şimdi de "Bekle biraz. Bu ikisi aynı olamaz ki" diyorsunuz ama cevap şu. Gölgelemlerin yüzeyleri koyulaştırdığını biliyoruz. Bunu öyle bilinçli olarak bilmiyoruz. Bunun yerine, beynimizde hâlihazırda bulunduğundan dolayı biliyoruz. Üzerine gölge düşen bir yüzey gördüğümüz zaman koyulaştığını varsayıyoruz o yüzden daha açık renkte görüyoruz. Bunu gölgeye dair ipuçlarını kaldırarak gösterebiliriz. Şimdi gerçekte olduğu gibi görüyorsunuz. Yani gözünüze gelenler bilginin yalnızca bir kısmı, bunları kullanarak çeşitli varsayımları hesaplayıp bir sonuca varıyorsunuz.

Şimdi de farklı bir örnek: nesnelere. Bunu görüp [evinin önündeki yolundan aşağı doğru yürüyen bir adamın resmini gösteriyor] otomatik ve sezgisel olarak farklı nesnelere ayırıyorsunuz. Bir adam, bir ev, kuşlar ve ağaçlar şeklinde ayırıyorsunuz. Bunu nasıl yapıyoruz? Hatta bir görüntüyü içindeki nesnelere ayırabilecek bir bilgisayar programlamak oldukça zordur ve bizim nasıl yaptığımız, bir yere kadar, bilinmemektedir. Bunun bir cevabı, çevrede farklı nesnelere uğraştığınızda işaret eden ipuçları vardır. Bu ipuçlarına genelde Gestalt ilkeleri denir.

Bunun bir örneği "yakınlık"tır. Birbirine yakın olan nesnelere gördüğünüz zaman muhtemelen aynı şeye ait olmadıklarını varsayarsınız. Bir de "benzerlik" var. Bu [aynı şekle sahip birçok nesnenin olduğu bir resmi gösteriyor]. Nesnelere şekilleri aynı olsa da bir taraftaki objelerin bir yanı diğeri taraftaki objelerinkinden farklı bir dokuya sahip görüntü çok sayıda nesne içeriyor olabilir fakat bir sadece iki nesne olarak görüyoruz. Bu gerçekten çok çarpıcı olabilir. Bir yüzey deseniyle birini, diğeri yüzey deseniyle diğeri ayırıyorsunuz. "Kapalılık". Bunun [bir daireyi kapsayacak biçimde çizilmiş bir kare göstererek] kapalı bir kare olması, tek bir nesne olduğuna işaret eder. "İyi devamlılık." Eğer bakarsanız [üst üste gelen AB ve CD doğrularından söz ederek] burada iki şekilde olabilir. Biri A'dan C'ye uzanıyor, diğeri de D'den B'ye. Fakat bunu böyle görme eğiliminde değiliz. Bunun yerine, birini A'dan B'ye, diğeri de C'den D'ye uzanıyor olarak görürsünüz. "ortak hareket" eğer birlikte hareket ediyorsa aynı nesnedir. Ve "iyi şekil" Şurada bir nesne [birbirleriyle dik biçimde çakışan iki dikdörtgen] görüyorsunuz. Diğeri bilgilerin yokluğunda, bunun tek bir şekil olduğunu, belki bir artı

işareti oluşunu düşünebilirsiniz. Burada ise biraz daha muğlâk bir şekil olduğundan dolayı, üst üste gelmiş iki nesne olduğunu düşünebilirsiniz.

Ve bu tür ipuçlarının, beklentilerin hiçbiri doğru değildir. Sizi yanıltabilecekleri durumlar vardır. Fakat dünyayı algılamak, nesnelere bölerken oldukça faydalıdır. Bu da özeti [tüm ipuçlarını aynı sayfada gösteren slaydı işaret ederek]. Bu da sizi yanılttıkları bir durum [bir Kanizsa üçgeninin olduğu slaydı göstererek]. Eğer telkine açıksanız, burada bir üçgen olduğunu düşünebilirsiniz. Aslında burada üçgen yok. Buradaki pacman'leri kapatırsanız, üçgen kaybolur. Yine, ortada bir kare yok [bir Kanizsa karesinin olduğu slaydı göstererek] Çok Matrixvari bir şey. Bu bir yanılsamadır çünkü burada bir kare olduğuna dair ipuçları var.

Son olarak, derinlik. Şimdi görüyorsunuz [evinin önündeki yolundan aşağı doğru yürüyen bir adamın resmini gösteriyor]. Bunu bir seviyede düz bir şey olarak görüyorsunuz. Diğer seviyede resmin içine bakıp mesela adamın evin önünde olduğunu görüyorsunuz. Bana baktığınız zaman kürsüyü görüyorsunuz. Eğer feci bir nörolojik rahatsızlığınız olsaydı, yarı podyum yarı insan olan, üstü oynayıp altı sabit kalan garip bir yaratık olarak da görebilirdiniz. Nörolojik olarak normal iseniz, kürsünün arkasında ileri geri yürüyen bir adam görürsünüz. Bunu nasıl yapıyorsunuz? Bu cidden bir sorundur, size görmenin neden zor olduğuna dair teknik bir neden verebilirim ama kabaca iki boyutlu bir retinanız var ve üç boyutlu bir dünya görmeniz gerekiyor. Nasıl oluyor bu? Cevap yine aynı, varsayımlar ya da ipuçları. Görsel sistemin içinde her zaman doğru olmayan, mesela görsel yanılsamalardaki gibi, fakat dünyayı doğru bir şekilde algılamayı sağlayan varsayımlar vardır.

Mesela iki gözlü fark (binocular disparity) diye bir şey var. İlginç sayılır. İki gözü de içeren tek derinlik ipucu. Sana çok yakından baktığımda, buraya ve buraya [gözlerini gösteriyor] düşen görüntü farklıdır – Aynı görüntüyü elde etmek için gözlerimi birlikte odaklamam gerekir. Eğer arkadaki birine bakarsam, ikisi neredeyse aynıdır çünkü nesnelere uzaklaştıkça, görüntüler birbirlerine daha çok benzerler. Yine şöyle bir şey demiyorsunuz "Hmm. Arkada bir portakal var. Sağ ve sol gözümdeki görüntü aynı değil, o zaman uzakta olmalısın" Bunun yerine, bilinçsiz ve otomatik olarak iki gözlü farklılıktan yola çıkarak kişilerin uzaklıkları hakkında tahminler yapıyorsunuz.

Bir de üst üste binme (interposition) var. Benim kürsünün önünde olduğumu ve kürsünün de benim arkamda olduğunu nereden biliyorsunuz? Olmadı. Kürsünün benim önümde olduğunu nereden biliyorsunuz? Benim açımdan bu doğru. Kürsünün benim önümde olduğunu nereden biliyorsunuz? Çünkü ben buralarda yürüyorum ve o da beni kesiyor. Çok korkunç bir başkalaşım geçirmiyorsam eğer, benim kürsünün arkasında yürüdüğümü söylemek mantıklıdır. "Görelî yer". Adama bakıyorsunuz. Evin önünde durduğunu nereden biliyorsunuz? Çünkü onu tamamen görüyorsunuz ve o da evin bir kısmını görmenizi engelliyor.

Bir de "Nisbi büyüklük"(relative size) var. Ne kadar uzaktayım? Bana bakıp ne kadar uzakta olduğumu tahmin etmeniz gerekseydi, mesela normal bir insanın ne

kadar uzun olduğunu bilmek faydalı olurdu. Eğer benim 30 metre boyunda olduğumu düşünseydiniz benim daha uzakta olduğumu düşünecektiniz. Yani boyut hakkındaki yargılarınız, uzaklık hakkındaki yargılarınızı belirler. Genelde bu ipucu gerekmez ama eğer Empire State Binası'na bakarsanız – ya da boş bir alanda bir kule görseniz, kulenin ne kadar uzakta olduğuna dair tahmininiz bir kulenin boyunun normalde ne kadar olduğunu düşündüğünüze bağlıdır. Eğer boyu bu kadarsa, "Hmm... O zaman" deyip şaşırırdınız. Bir de "doku eğimi"ni (texture gradient) ve doğrusal perspektifi şimdi açıklayacağım.

"Doku eğimi" şudur. Az önceki problemi hatırlayın. Buradaki şeyin bu nesne olduğunu nereden biliyorsunuz [geriye doğru yatırılmış dikdörtgenin olduğu slaydı göstererek]? Ya da kendi başına bir nesne olduğunu? Yüzey deseni olan şeyler kendilerini gösterirler çünkü nesne uzaklaştıkça yüzey desenleri küçülür. Şimdi, mantıken bu üzerindeki noktalar yukarı çıktıkça küçülen ve dik duran bir şey olabilir. Fakat buna dair doğal varsayım, noktaların nesne daha derine gittiği için küçüldüğüdür.

Klasik bir yanılsama –Mueller-Lyer illüzyonu. İnsanlar bunu şundan daha uzun görürler [birinin uçları dışa, diğerinin uçları içeri bakan oka benzeyen iki çizgi gösteriyor] Öyle değil. Eğer inanmıyorsanız, çıktısını alıp ölçün. Ponzo yanılsamasına benzer olarak, yine, insanlar bunu [yavaş yavaş birbiriyle kesişmeye yaklaşan iki dikey doğruyu kesen birçok yatay doğruyu gösteren slayt] – bunlar gibilerini keşfederseniz sizin de adınızı verirler – bundan daha uzun görürler. Yine, öyle değil.

Ne oluyor peki? Üstteki çizgi öyle olmadığı halde daha uzun görünüyor. Bunun bir açıklaması, görüntüdeki diğer çizgiler görsel sisteminizin uzaklık hakkında tahminlerde bulunmanıza neden oluyor. Sonra büyüklük hakkında tahminler yaparak, uzaklık tahmininizi de düzeltiyorsunuz. Birazdan daha detaya gireceğiz ama eğer gördüğünüz iki çizgi retinanızda aynı yeri kaplıyorsa fakat siz birinin 30, diğerinin 50 metre uzakta olduğunu düşünüyorsanız onu daha büyük görürsünüz çünkü beyniniz "Eğer bu kadar yer kaplıyorsa ama daha uzaktaysa, daha yakın olan fakat aynı yeri kaplayan bir şeyden daha büyük olmalı" diyecektir. Burada olan da bu.

Mueller-Lyer illüzyonunda, üst çizgi için, uzaklık ipuçlarına bakarak bunun daha uzakta bunun daha yakında olduğunu varsayıyoruz. Bunun daha uzakta olduğunu varsaydığımız için, şu daha yakındaki ile aynı yeri kaplaması için daha büyük olması gerektiğini düşünüyoruz. Benzer olarak, Ponzo illüzyonunda da doğrusal perspektif vardır. Paralel doğrular uzakta birbirlerine yaklaşır. Üstteki bundan daha uzaktaysa ve gözünüzde aynı yeri kaplıyorsa, bu daha büyük olmalıdır. Siz de öyle görüyorsunuz. Kitabınızda bu illüzyonların nasıl çalıştığına dair detaylar var.

Açıklamakla uğraşmayacağım son bir illüzyon daha göstereceğim. Sadece göstereceğim çünkü diğer illüzyonları düşünerek bunu çözebilmeniz gerekir. Bu Roger Shepard tarafından geliştirilmiş. Biliyorsunuz zaten. Bunlara Shepard masaları deniyor [birinin diğerinden daha uzun ve daha ince görüldüğü iki masanın olduğu resmin bulunduğu slaydı göstererek]. Şunlar iki ayrı masaya benziyor. Eğer insanlara

sorarsanız – tabi görsel algıdan bahsederken değil – "Eğer dar bir kapınız olsaydı bunlardan hangisini kapıdan geçirmek daha kolay olurdu?" diye sorarsanız, insanlar soldakini gösterecektir. Şuradaki biraz daha geniş ve geçirilmesi zor görünüyor. Şu daha uzun ve yatık görünüyor. Gerçekte, ikisi de aynı. Demek istediği şey, bu, bunun tıpatıp aynısı.

Şimdi, size bunu bilgisayarda yedi saat uğraşarak yaptığım bir şeyi göstererek kanıtlayacağım. Kimse de inanmayacak çünkü sizi kandırıyor da olabilirim. Ama isterseniz kendiniz de yapabilirsiniz. bir parça kağıt alıp buraya koyun. Sonra hareket ettirin [kâğıdı bir masa ile aynı büyüklükte kesiyor, diğer masa ile de aynı büyüklükte] bakın aynılar. Bunu birine gösterdim ve bana yalancı dedi. Kendi evinizde tek başınıza da bunu yapabilirsiniz. Fakat bunu yaptıktan sonra "Peki öyle olsun. Bu neden bundan daha ince görünüyor?" diyebilirsiniz. Cevabı Mueller-Lyer ve Ponzo illüzyonlarındakiyle aynı. Zihninizin derinlik algısını derinlik ipuçları sayesinde düzeltmesiyle ilgili. Algı hakkında söyleyeceklerim şimdilik bu kadar.

Şimdi de dikkat ve bellek konusuna geçmek istiyorum ve bu ikisini birlikte anlatacağım. Bellek bizi büyüleyen bir kavramdır ve özellikle de bellekte yanlış bir şeyler olduğunda ilginçtir. Özellikle de amnezi (hafıza kaybı) durumlarında ilginçtir. Mesela – bana azıcık rol yapabilecek bir gönüllü lazım, azıcık, cidden çok az [biri gönüllü olur]. Hafızanı kaybetmiş gibi davran. Tamam. Adın ne?

Öğrenci: Bilmiyorum

Profesör Paul Bloom: Harika. Bunu söylemene sevindim. Bu yanlış bir cevap çünkü hafızanın tamamını kaybetmedin. Hâlâ İngilizce biliyorsun. Sen [başka bir öğrenci]. Seni alalım. Senin adın ne? Biraz şaşırılmış görünüyor ama hala çişini tutabildiğine göre her şeyi unutmamış [gülüşmeler]. Bunu deyince üçüncü gönüllüyü bulamıyorum.

Demek istediğim, bellek çok geniş bir kavramdır. Otobiyografik belleği içerir, genelde aklımıza ilk bu gelir. Bu tamamen mantıklı bir tepkidir. Birinin hafızasını kaybettiğini söylediğim zaman "Hey bende de hafızasını kaybeden biri ile ilgili bir film var" dediğimde – altı bezli bir insan hayal etmiyorsunuz. Etrafta gezinen, havalı insanlarla sevişip sonra da "Neredeyim ben?" diyen birini düşünüyorsunuz [gülüşmeler]. Yani onların otobiyografik belleklerini, benlik duygularını yitirmiş olduklarını hayal ediyorsunuz. Ama tabi ki, İngilizce de belleğinizin bir parçasıdır, ayakta durmak, çiğnemek, yutmak... Bunların hepsi deneyim sonucu öğrendiğiniz şeyler.

Hafıza kaybı ile ilgili başka bir ayırım daha var. Hafıza kaybının iki türü vardır. Genellikle birlikte görülürler ama bir türünde geçmişe ait hafızanızı kaybedersiniz. Diğerinde ise, bu da Matt Damon amnezisi oluyor. Diğerinde ise, yeni anılar oluşturamıyorsunuz. Burada da böyle bir sorunu olan birini görüyoruz [film gösteriyor].

Kendisi dünyaca ünlü bir koro şefiydi ve viral bir ansefalit geçirdikten sonra beyni zarar gördü. Temporal lobları, hipokampüsünün çoğu, sol frontal lobunun da önemli bir kısmı gitti. Daha kötüsü de olabiliirdi, zira hâlâ konuşabiliyor. Zekâsında sorun yok. Yeni anılar oluşturamıyor ve sürekli "şimdide" yaşıyor. Sürekli burada değilmiş gibi hissediyor. Buna benzer çok vaka var ve her zaman böyle olmuyor ama adam sürekli yeniden doğmuş gibi hissediyor. Bu konuya geri dönüp neler olduğunu soracağım. Burada birkaç konu var.

Bellek hakkında detaylara girmeden önce bellekten bahsederken yaptığımız bazı temel ayrımları gözden geçirelim. Kabaca, duyuşal bellek, çalışma belleği olarak da bilinen kısa süreli bellek ve uzun süreli bellek. Duyusal bellek, duyularınızdaki kalıntılardır. Mesela bir yıldırım gördünüz. Kaybolduktan sonra hâlâ görebilirsiniz. Bu da sizin duyuşal belleğiniz. Sesler için ise daha uzun süreli bir yankısal bellek vardır. Birisi size bir şeyler söylüyor ve siz de dikkatli dinlemiyorsanız bile söylediklerinin birkaç saniyesini aklınızda tutabilirsiniz. Hatta bazen kişi bunu fark edip "Beni dinlemiyorsun" dediğinde siz de "Yoo, en son şunu dedin" diyerek yankısal bellek sayesinde son söylediklerini tekrar ederiz. Bir de kısa süreli bellek var.

Son dediklerimi hatırlayan var mı? Eğer hatırlıyorsanız bu kısa süreli bellektir, birkaç dakikalık bir uzamı vardır. Bir de uzun süreli bellek var. Elvis kim bilen var mı? Adınızı biliyor musunuz? Nerede yaşadığınızı? Uzun süreli belleğiniz sizinle birlikte gezer ve hemen kaybetmezsiniz. Filmlerdeki hafıza kaybını düşündüğümüz zaman, otobiyografik olaylara ilişkin uzun süreli hafıza kaybını düşünüyöruz.

Bir de açık ve örtük bellek ayrımı var, ileride daha detaylı bahsedeceğiz. Kabaca, açık bellek doğrudan erişebildiğiniz bellektir. Dün akşam yemekte ne yedin. Düşünüp "yemekte şunu yemiştım" diyebilirsiniz. Örtük bellek ise daha bilinçdışıdır. Belirli bir kelimenin ne anlama geldiği, nasıl yüründüğü, nasıl bisiklet sürüldüğü gibi. Yani sözle ifade edemeyeceğiniz, hatta bilincinde olmadığınız ama yine de ulaşabildiğiniz bellektir.

Semantik (anlamsal) ve olaysal bellek arasında da bir ayrım vardır. Anlamsal bellek, bir kelimenin anlamı, Kanada'nın başkenti gibi... genel bilgilerdir. Dönemsel bellek ise otobiyografiktir, yani başınızdıan geçenlerdir. Yale'in New Haven'da olması anlamsaldır. Geçen hafta New Haven'dan uzakta bir tatile çıktığınız bilgisi ise dönemseldir. Bir de kodlama, depolama ve geri getirme vardır. Bunlarda bellekte farklı seviyelerde gerçekleşenlerdir. Kodlama, ders çalışırken ya da bir şey deneyimlediğinizde olduğu gibi, belleğe kaydetmedir. Depolama ise akılda tutmadır. Geri getirme ise belleği ortaya çıkarmadır.

Genelde geri getirme, tanıma ve hatırlama olarak ikiye ayrılır. Hatırlama, bir şeyi bellekten alıp çıkarma, tanıma ise daha önce yaşadığınız bir şeyi tanımdır. İki gün önce hangi renk kravat taktığımı hatırlayan var mı? Hmm. Peki. Bunu hatırlamak neredeyse imkânsızdır ama size "Mor muydu yoksa turuncu mu?" diye sorsam daha kolay olurdu [gülüşmeler]. Belleği kabaca bazı safhalara ayırabiliriz. Duyusal belleğe

gelenler sayesinde kısa süreli belleği, oradan da uzun süreli belleği oluşturursunuz. Bu safhaları daha detaylı konuşacağız. Bu da bizi dikkat konusuna getiriyor.

Algılarınızdan, duyduklarınızdan belleği nasıl oluşturuyorsunuz? Sizinle konuşuyorum. Siz de dinliyorsunuz. Bu diğer sistemlere nasıl geçiyor? Neyin hatırlanıp neyin hatırlanmayacağını ne belirliyor? Şu anda size olan birçok şey var. Mesela oturduğunuz sandalye kışınıza baskı yapıyor. "Ah, bunu sonsuza kadar hatırlamalıyım. Sandalye kışımaya bastırıyor" demiyorsunuz [gülüşmeler]. Yanınızdakinden çeşitli kokular geliyor. Bir şeyler düşünüyorsunuz. Gözünüzle onu takip ediyorsunuz. Hepsi belleğe girmiyor. Eğer her şeyi hatırlamaya çalışsaydınız çıldırırdınız. Hatırlayamazsınız. Peki, belleğe neyin gireceğini ne belirliyor? Bunun cevabı, dikkattir.

Dikkat, kabaca deneyimlediklerinizi isteğiniz doğrultusunda aydınlatan ve hatırlanır hale getiren bir spot ışığı olarak görülebilir. Dikkatin belirli özellikleri vardır. Bazı şeyler dikkati otomatik ve çaba gerektirmeden çeker. Örnek vereyim. Burada bir dizi harf göreceksiniz. Bunlardan biri yeşil olacak. Gördüğünüz zaman alkışlayın [gülüşmeler]. Hayır, buradaki değil [gülüşmeler]. Diğer slayttakini. Tamam. Artık hazırız [öğrenci bir dizi siyah "x" harfinin arasındaki yeşil "x" harfini hemen bulur]. Tamam. Şimdi de "O" harfini. Şunu değil [gülüşmeler]. Bir "o" harfi göreceksiniz. Görünce alkışlayın [bir öğrenci bir dizi "x" harfi arasındaki "o" harfini hemen bulur]. Tamam. Bazen kolay oluyor. Şimdi kırmızı "o" harfini bulun [arkadaki siyah "o" harfleri ve kırmızı "x" harfleri arasında kırmızı "o" harfini bulmakta zorlanıyorlar] [gülüşmeler]. Bu daha zor.

Dikkat bazen istemsizdir. Bir gönüllüye ihtiyacım var. Size ekranda birkaç renk göstereceğim ve onların isimlerini söylemenizi isteyeceğim [bir öğrenciye işaret ederek]. Sen ister misin?

1. Öğrenci: Ben renk körüyüm.

Profesör Paul Bloom: Hadi ya [gülüşmeler]. İki kolay. Bakın. Sadece yukarıdan aşağıya doğru okuyacaksınız [ekranda çeşitli renklerde dikdörtgenler var. Öğrencini renkleri söylemesi gerekiyor]. Kim yapacak? Tamam.

2. Öğrenci: Kırmızı, yeşil, mavi, siyah, yeşil, kırmızı, mavi, siyah, kırmızı.

Profesör Paul Bloom: Harika [alkış] Şimdi, bunları söyle. Burada sözcükler göreceksin ama renkleri söyle [burada da ismiyle aynı renkte yazılmış renk isimleri var. Öğrencinin sözcüklerin yazıldığı rengi söylemesi gerekiyor].

3. Öğrenci: Yeşil, kırmızı, mavi, siyah, mavi, kırmızı, yeşil, siyah, kırmızı, mavi.

Profesör Paul Bloom: Harika. Sana geri döneceğiz. Aynı şeyi yapacaksın [şimdi de yazılan renk isminden farklı renkte yazılmış. Yine sözcüklerin yazıldığı rengi söylemesi gerekiyor].

4. Öğrenci: Kırmızı, mavi, yeşil

Profesör Paul Bloom: Hayır, hayır. Okuyabildiğini biliyorum. Renkleri söyle

4. Öğrenci: Peki. Pardon. Mavi, yeşil, kırmızı, yeşil, siyah, yeşil, mavi, siyah, kırmızı [gülüşmeler] mavi, siyah, kırmızı, siyah [öğrenci yanlışlıkla yazılan rengi okumadan, renk isimlerini söylemekte zorlanıyor].

Profesör Paul Bloom: Aslında bayağı iyiydi [gülüşmeler]. Buna Stroop Etkisi deniyor. Okuma konusunda uzman olduğun için, okuma bilgin, sözcüklere verdiğin dikkat ,görevi yapma isteğini bastırdı. İstesen de bunu yok edemezsin. Eğer biri size 1000 dolar verseydi ve bunu olabildiğince hızlı okumanızı isteseydi bile yapamazdınız. Engelleyemiyorsunuz.

Dikkat hakkında çok ilginç keşifler olmuştur. Birini göstereceğim. Bazılarınız daha önceden görmüş olabilir. İzlerken sessiz kalmanız çok önemli. Göreceğiniz şey... Göreceğiniz şey iki grup basketbol oyuncusu. Bir grup beyaz tişört giyecek. Diğer grup ise siyah. Topu birbirleriyle paslaşacaklar. Sizden istediğim şey beyaz takımın kaç pas yaptığını içinizden saymanız [basketbol topu ile paslaşan bir grubun olduğu, arada ise goril kostümlü birinin aralarından yürüdüğü bir video gösteriyor] [gülüşmeler]. Kaç saydınız? Peki. Olağandışı bir şey fark eden var mı? [gülüşmeler]. Olağandışı bir şey fark etmeyen var mı? Peki. Bazıları fark etmemiş. Fark etmemiş olanlar, bu sefer saymayın, sadece izleyin [gülüşmeler]. Bu filmi daha önceden görmeyenlerin %50'si, pasları sayarken olağandışı bir şey görmezler. Ama saymazken çok bariz görüyorsunuz [gülüşmeler] Bu da, bir şeye dikkat ederken diğer şeyler üzerindeki dikkatinizi kaybettiğinizi gösterenlerden yalnızca biri.

Burada da farklı bir örnek var. Şimdi bir film göstereceğim ve sizden olan bitene çok dikkat etmenizi ve bunu hatırlamanızı istiyorum [filmde iki kişi konuşuyor. Kamera açısı her değiştiğinde sahnedeki bir şey değişiyor] Kaçınız bu filmde garip bir şeyler fark etti? Kaçınız etmedi? Tamam. Şimdi herkes şala, tabakların ve yemeğin rengine ve diğer şeylere baksın [aynı filmi gösteriyor] Bu fenomene genelde "değişim körlüğü" denir. Bu da, belirli bir şekilde odaklandığımız zaman, çevrede olan diğer şeyleri görmeme eğilimimiz olduğu anlamına geliyor. Hatta bir sahnede değişiklik olduğunda neyin değişip neyin aynı kaldığını fark etmek oldukça zordur.

Bu son göstereceğimde ise değişen iki resim göreceksiniz. İki resim arasındaki farkı gördüğünüzde alkışlayın [alkış] [gülüşmeler] Ben de bunları hiç yapamam o yüzden anlıyorum. Kimler görmedi? [gülüşmeler] Güzel. Çok etkileyici [gülüşmeler]. Farklı bir tane gösterelim [alkışlar] Görmeyen var mı? Dürüst olun. Bir hak daha vereceğim [alkış] Tamam. Sizi bundan kurtarayım [gülüşmeler]. Bu, Dan Simmons'ın "değişim körlüğü" üzerine yaptığı oldukça ilginç çalışmalardan bir parça. İnsanların dikkat odağı o kadar dardır ki, biz farkında olmadan çok büyük değişiklikler olabilir. Filmlerde bu kadar çok sahne devamlılığı sorunu olmasının nedeni de bu.

Dan Simmons bu kavramı yaptığı klasikleşmiş deneylerle laboratuvar dışına taşınması ile de ünlüdür. Bu deneylerin görüntülerini bulmaya çalışıyorum. Yaptığı deneyde, Cornell Üniversitesi'nde deneyci üniversite yerleşkesi içinde dolaşan birinin yanına gidip "Pardon. Kayboldum da. Gideceğim yeri tarif edebilir misiniz?" diyordu. Kişi "tamam" deyip haritada gösterirken, iki inşaat işçisi ellerine bir kapı ile kaba bir şekilde ikisinin arasından geçiyordu. Bu esnada deneyci, başka biriyle yer değiştiriyordu. İşçiler gittiği zaman, kişi karşısında tamamen farklı bir insan buluyordu [gülüşmeler] İlginç olan, bunu kimsenin fark etmemesi [gülüşmeler] Kişinin cinsiyeti değiştiği zaman fark ediyorlardı "Az önce kadın değil miydin sen?" [gülüşmeler] Bir de ırkı değiştiği zaman fark ediyorlardı, diğer değişimleri ise fark etmiyorlardı.

Bir deney daha var. Bunu sanırım Brian Scholl yaptı ama Dan Simmons da olabilir. Bunda da denek laboratuvara gelir ve ona "Deneye katılacaksan, bir denek formu imzalaman gerekir" diyorlar. Deneyci formu veriyor. Denek de imzalıyor. Deneyci formu alıp "teşekkürler. Şu alta koyayım bari" diyor. Aşağı eğiliyor ve aşağıdan başka biri çıkıyor [gülüşmeler]. Fark etmiyorlar. Belirli bir seviyede, değişimi fark etmiyoruz. Garip olan, böyle olmadığını düşünüyoruz. Dünyayı olduğu gibi gördüğümüzü düşünüyoruz. Bir şeye dikkat ederken diğerlerini görmezden geldiğimizi fark etmiyoruz.

Yani şu gorilli videoyu daha önce görmemiş insanların %50'si gorili fark etmiyor. Çok da bariz bir şey değil mi? Çalışma aslında çok eski. İlk başta farklı bir şekilde yapılmıştı ama orijinali bu olduğu için göstereceğim. Artık ne olacağını biliyorsunuz. Bu değil. Tüh [film oynar]. Yok [film oynar]. Aslında bu – eğer hızlıca baktıysanız, kendisi Yale'de profesör. DVD'mi asla geri alamayacağım. Neyse, artık haftaya gösteririm. Cidden [gülüşmeler]. Bu noktada dikkat ve bellekle ilgili sorusu olan var mı? Evet.

Öğrenci: [Duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Evet. Neden öyle oluyor? Neden çok yaptığımız şeyler otomatik ve istemsiz hale geliyor? Güzel soru. Bilmiyorum. Öyle olduğunu biliyoruz. Bir kere okumayı öğrenince, okumamazlık edemiyoruz. Dinlememezlik de edemiyoruz. Eğer seninle konuşuyorsam ve çok sıkıcıysam, dinlememek kolay değildir. Kulağınızı kapatamazsınız. Parmağınızı koyabilirsiniz ama kapatamazsınız. Gözlerinizi gerçekten kapatmadan kapatamazsınız. "Çok rezil bir film. Buna dikkat etmeyeceğim" diyemezsiniz [gülüşmeler]. Yani, sorunu cevaplamıyorum. Sadece gözleminin doğru olduğunu ve daha genel olduğunu söylüyorum. Bir şeyi iyi yaptığınızda ve çok çalıştığınızda, o şeyi yapmanız istemsizleşir ve bunu durduramazsınız. Tamam. Arkadan biri. Evet.

Öğrenci: [Duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Anlamadım? Pardon. Burası. Evet.

Öğrenci: [Duyulmuyor] ...kazadan önce?

Profesör Paul Bloom: Kazadan öncekileri hatırlıyor mu? Evet. Kazadan önce olanların bazılarını unutmuştu ama hatırladıkları da vardır. Adını ve hayatı hakkında başka şeyleri biliyordu. Tamam. Haftaya görüşürüz.

Psikolojiye Giriş

Ders 8

Şimdinin Bilinci, Geçmişin Bilinci: Görme ve Bellek (devam)

Profesör Paul Bloom: Bu derse farklı bir çeşit gösteriyle başlayacağım. Gerçek dünyada yapılmış değişim körlüğü çalışmalarından birini göstermek istiyorum. Bu video kayıtları herkesin erişimine açık değil. Bunları internetten elde ettik ve küçük Java dosyaları halinde görüyoruz. Bu çalışma Dan Simons'un Cornell'deyken yaptığı ilk çalışmalardan biridir. Ve o zamanlar, Simons'un danışmanı şimdi bizim bölümümüzde olan Frank Keil idi. Evet, işte çalışma... [Video kayıtlarında bir öğrencinin kampüs dışında yürürken yaşlı bir adama yol sorması gösterilir. Öğrenciyle adamın konuşması aralarından kapı taşıyan iki inşaat işçisinin geçmesiyle bölünür. O sırada, yol soran öğrenci inşaat işçilerinden biriyle yer değiştirir. Konuşma, yaşlı adamın yolu tarif ettiği kişinin tamamen farklı bir insan olduğunu fark etmemesiyle aynen devam eder.] [gülüşmeler]. Ve siz fark etmezsiniz.

Değişim körlüğü, psikologlar ve laboratuvarında çalışan bilim adamları tarafından keşfedilen çok çarpıcı görüngülerden biridir. Ancak önemli olan gorilin ortaya çıkışının yarattığı türden bir şaşkınlıktan uzaklaşıp, hızlı değişimi yani hızlı değişen nesnelere fark etmenin zor olduğunu anlamak ve buradan çıkarılacak dersin önemini kavramaktır; çünkü bence buradan çıkarılacak ders çarpıcı ve hayli önemlidir. Şu anda dünyayı algıladığınızı düşünüyorsunuz. Buradan size baktığımda herkesin nerede olduğu bilincine sahip olduğumu düşünüyorum. Arkadaki herkesi tam olarak göremiyorum. Benden biraz uzaksınız ve net görünmüyorsunuz; ancak, beni saran dünyaya dair bir bilincim var. Benzer şekilde, bir saniye için gözlerimi kapatırsam her şey aynı kalır ve ben de orada olan şeylerden bazılarını bir şekilde hatırlayabilirim. Bu da benim sesin yerini iyi bir şekilde belirlemem [Video ekranından gelen sese karşılık olarak].

Şimdi oradan bakıp hem algınızda hem belleğinizde dünya bilincine sahip olduğunuzu düşünüyorsunuz. Değişim körlüğü deneyi bunun doğru olmadığını ileri sürer. Değişim körlüğü deneyi, bir saniye bana bakarsanız ve bu süre içinde bütün sınıf arkadaşlarınız, yanınızda oturan kişi de dâhil olmak üzere, yer değiştirirse bunu fark etmemenizin mümkün olmadığını öne sürer. Ancak bir saniye için bana bakmayıp arkanıza dönseniz ve tekrar baktığınızda ben tamamıyla farklı bir kıyafet giyiyor olsam, değişim körlüğü deneyi bunu fark etmeyeceğinizi önerir. "Bu adamın ne giydiğini unutma, bunu giyiyordu, bu da vardı, bir de bu" gibi kendinize bilinçli hatırlatmalar yaparsanız istisnalar olabilir. Ancak bunu bu şekilde bilinçli yapmazsanız, ne giydiğimi unutursunuz ve bu genellikle olağandır.

Genellikle olağandır; çünkü belleğiniz ve görsel sisteminiz evrene dair "çoğu şey, çoğu zaman aynı kalır" temel olgusundan yararlanır. Kafamı çevirdiğimde her halükarda orada olacağınız için açık bir şekilde nerede olduğunuzu hatırlamama

gerek yoktur. Dünyanın tam bir temsilini aklınızda tutmanıza gerek yoktur. Yalnızca kesin durumlarda dikkat edersiniz. Bu durumlardan biri psikologların değişim körlüğü çalışmalarından gerçeği değiştirmeleri durumudur. İkincisi de filmlerdeki durumlardır. İnsanlar kesintiler içeren filmler yapmaya başladığında ortaya çıkan hayli şaşırtıcı şeylerden birinin de filmdeki her şeyi sürekli olarak doğru anlamanın epey zor olduğudur ve olanları fark etmek için çok çaba sarf etmek zorundasınızdır. Böylece, filmlere sızan pek çok devam hatası oluşur ve bunları fark etmek için ya film tutkunu olmalısınız ya da filmde olup bitenleri not etmelisiniz. O halde, buradaki esas konu, gerçeklik algınızın düşündüğünüzden çok daha dar ve çok daha kısıtlı olmasıdır.

Şu anda geçen dersin sonunda kaldığımız yerdeyiz. Belleğin farklı türlerinden bahsediyorduk: gördüğümüz ve duyduğumuz şeylerin duyuşal artıklarının anlık kısmına ilişkin bir tür olan duyuşal bellek ve çalışma belleği, kısa ve uzun süreli bellek. Geçen ders, kavramların duyuşal belleğe ve çalışma belleğine nasıl girdiğinden ve dikkatin öneminden bahsetmiştik. Esasen, değişim körlüğü çalışmaları aslında bazı şeylerin duyuşalarımızdan bilincimize nasıl geçtiği ve nasıl geçmediği üzerinedir.

Şimdi; çalışma belleği, kısa süreli bellek ve uzun süreli bellek arasındaki ayrıma geçmek istiyorum. Şimdi, aslında aralarındaki en belirgin fark depolama farklılığıdır. Uzun süreli bellek ya da “USB” büyük bir depolama kapasitesine sahiptir. Bu, bilgisayarınızın sabit diskine benzeyen belleğinizdir. Gündelik hayatta kullandığınız bellek budur. İngilizcedeki tüm sözcükleri örneğin, 60 sözcükten 80000 sözcüğe kadar, içerir. Tanıştığınız herkesi, dilleri, yüzleri, hikâyeleri, mekânları, tekerlemeleri, şarkıları, televizyon programlarını içerir. Kimse USB’nin depolama kapasitesini bilmez. Başınıza gelen her şeyi hatırlayabileceğiniz doğru değildir. Bunun doğru olduğuna inanmanız için hiçbir sebep yoktur. Aynı zamanda uzun süreli belleğinizde çok fazla şeyi tutabilmenize rağmen, hiç kimse tamamını hatırlayamaz—bellek sınırlı olmak zorundadır; çünkü beyin sınırlıdır. Ama hiç kimse ne kadar büyük olduğunu bilemez. Kimse belleğinizde kaç terabayt bilgi taşıyabileceğini bilemez—ama çoktur.

Bunu, gerçekte çok kısıtlı bir kısa süreli bellek olan çalışma belleği ile karşılaştıralım. Şu an bilinçli olarak belleğinizde tutabileceğiniz şeyler hayli sınırlıdır. İşte bir örnek. Söyleyeceklerimi lütfen bir yere yazmayın. Sizden bunları hatırlamanızı istiyorum. Sadece birkaç sayı söyleyeceğim: 14, 59, 11, 109, 43, 58, 98, 487, 25, 389, 54. Şimdi lütfen bunları yazın. Sizi rahatlatıcaksa bunu bir IQ/zekâ testi olarak görün. Bu deneye katılmaya karar verenlerinizden kaçınız üç veya daha az sayıyı hatırlayabildi? İyi. İyi. Dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz ya da daha fazlası? On birini de hatırlayan var mı? Bu özellikle zor bir bellek testidir. Sayılar anlamsız. Ve ben size kâğıt kaleminizi hazır tutmanızı söylemeyi unuttum ve bazılarınız bana öylece bakakaldı. Fakat [gülüşmeler] normal şartlar altında bilişsel psikolog George Miller standart kısa süreli bellek depolamasının iki eksik ya da fazlasıyla yedi madde olduğunu söylemişti. Bu da kabaca beş ile dokuz arasındadır.

Bazılarınız eminim ki bunu geçebilir. İyi gününde olmayan bazılarınız ise belki bu kadar bile yapamaz. Şimdi “yedi (iki eksik iki fazla)” bilincinizde tutabildiğiniz madde adedidir. Size 14, 21 diyebilirim. Siz de ortalıkta “Evet 14, 21” diyerek dolaşırsınız. Bunu bilincinizde kolayca tutabilirsiniz. Ama ben size on bir sayı söylediğimde bunu yapamazsınız. Çok azınız belki yapabilir. Kısa süreli belleğinizdeki bilinç pencerenizde bunu tutamazsınız.

Şimdi, bu da akıllara şu soruyu getiriyor neyin “yedisi (iki eksik iki fazlası)”? George Miller’a göre bu sorunun yanıtı “öbek”. Ve öbek dediğimiz şey; tekil, bireysel olarak düşünebileceğiniz temel bellek birimidir. “L, A, M, A, I, S, O, N” harf dizisini gördüğünüzü düşünün. Eğer bilmiyorsanız, eğer bu harfleri birleştirip bir sözcük haline getiremezseniz ve bunları hatırlamanız gerekiyorsa bu harfler sekizlik bir öbek oluşturur. Onları ayrı ayrı aklınızda tutmanız gerekir. Diğer taraftan bu harfleri dört sözcüğe ayırdığınızda sadece dört öbek hatırlarsınız. Eğer Fransızca’da ev anlamına gelen “la maison,” iki sözcüğüne bölerseniz bir ya da iki öbek olur. Ne kadar bildiğiniz—ne kadar ezberlediğiniz—belleğinizde ne kadar tuttuğunuza bağlıdır. Çünkü bu belleğin temel birimi olarak neyi saydığınızı etkiler.

Ve bunun bütün örnekleri. Eğer size “1, 1, 0, 1, 1, 0, 0, 1, 0, 1, 0, 1, 1, 0” sayılarını verirsem ikili sayı sisteminin ne olduğunu bilmeyenleriniz bunları size söylediğim hali ile “1, 1, 0, 0” olarak hatırlamak zorunda kalabilir. Eğer bilgisayar programcısı veya matematikçi olanlarınız ya da herhangi bir sebepten ikili sayı sistemini bilenleriniz bunu onluk sayı sisteminde tek bir sayıya çevirebilir. Sayının kaç olduğunu bilen var mı? Hayır, tekrar söylemeyeceğim. [gülüşmeler] 24 veya değil – bir sayı işte - diyelim 24. 24 ise siz 24 sayısını hatırlayacaksınız. Böylesi daha kolay. Önümüzde kurulmuş bir satranç tahtası olduğunu ve sizin satranç oynamayı bilmediğinizi varsayalım. O zaman satranç tahtasının kurulumunu hatırlaması ölümcül derecede zordur. Bununla ilgili deneyler yapılmış. Laboratuvar ortamında satranç bilmeyen insanlara satranç tahtası kurmuşlar ve beş dakika bakmalarını söylemişler. Oyunu toplamışlar, tekrar kurmuşlar ve bunu hatırlamak ölümcül derecede zor olmuş. “Kenarda ata benzeyen bir şey ve diğerleri vardı”. Ancak satranç taşları bir satranç oyuncusu için mantıklı olan bir düzende kurulmuş olsa, bir satranç ustası masaya bakıp bir anda “Evet bu Fibonacci savunması” ya da öyle bir şeyler derdi [gülüşmeler] ve bunu anında fark ederdi.

Benzer şekilde futbol koçlarının futbol şeması bellekleri test edilmiştir. Koçların futbol şemaları üzerine fotografik bellekleri vardır; çünkü bu şemalar onların zihinlerinde anlamlı bir şeylere karşılık gelir. Mimarların da kat planları üzerine kusursuz bir fotografik bellekleri olabilir; çünkü bu onlar için anlamlıdır. Bu planları anlarlar. Kavramları belleğinizde tutma yolunuz, uzun süreli bellek konusuna geçince bu meseleye tekrar döneceğiz, ama büyük ölçüde onları ne kadar anladığınıza bağlıdır. Bu durum uzmanlık etkisi olarak kendini gösterir.

Şimdi, şu ana kadar kısa süreli bellekte neler olduğunu ve kısa süreli bellekte ne miktarda bilgi sakladığımızı gördük. Asıl soru bu bilgileri uzun süreli belleğe nasıl

aktardığımızdır. Ana depolama sistemi olarak USB'miz var. Bilgiler, bilincimizden uzun süreli depolamaya nasıl aktarılıyor? Bunun için ara sıra işleyen bir yöntem var ama pek başarılı değil. Ve buna “koruyucu tekrar” denir.

Size bir sayı dizisi hatırlamanızı ve yirmi dakikada hatırladığınız takdirde bin dolar kazanacağınızı söylediğimi varsayalım. Bu sayı dizisi benim çocukluğumdaki telefon numaram. Bölge kodu ile birlikte: 514-688-9057. Bunu dört yaşındaki bir çocuğa söylemeniz hatırlayacağını söyler. Sonra “Ben ne dedim?” diye sorduğunuzda “Bilmiyorum” cevabını verir. Eğer bunu sizden birine —çünkü bir şeyler biliyorsunuz— söylesem, birçok şey buna bağlı olsa bir şeyler yapmanız gerektiğini bilirsiniz. Yapacağınız şey kendi kendinize “514-688-9057, 514-688-9057, 514-688...” demektir. Bunu aklınızdan sürekli olarak tekrarlıyorsunuz. Sorun şu ki sadece bunu yaptığınız sürece aklınızda tutabilirsiniz. Bu filmlere benzer. Bunu her zaman görebilirsiniz. 24 dizisinin bir bölümünde olduğu gibi: “Jack KTB’yi (Karşı Terör Birimi) ara ve onlara ajan 11’in tuzağa...” devamını hatırlayamıyorum ama bunu yapmanın yolu sürekli aklınızda tekrar etmektir. Ama bu, bilgilerin USB’ye aktarımını her zaman sağlamaz.

Bilgileri USB’ye aktarmak için tekrar her zaman yeterli olmaz. Başka şeyler de yapmalısınız. Genellikle, ihtiyaç duyduğunuz şey bir yapı ve düzendir. Ve bunu göstermenin bir yolu olguları daha düzenli hale getirdikçe, olgular üzerine daha derin düşündükçe onların USB’de daha sağlam yer ettiği gerçeğini gösteren “işlem derinliği” deneyidir.

Bu çalışmada yaptıkları, insanlara ekranda sözcüklerin belireceğini söylemekti. Bütün katılımcılar aynı sözcük öbeğini gördü. Burada kırk sekiz sözcük kullanılmıştı. Katılımcılara sözcükleri belleklerinde tutmaları söylenmemişti. Katılımcıların üçte birine bazı sözcüklerin büyük, bazılarının ise küçük harfle başlayacağı ve büyük harfle başlayan sözcükler için tuşa basmaları söylenmişti. İkinci gruba ise bazı kelimelerin “tren” kelimesi ile uyaklı olduğu, bazılarının olmadığı ve uyaklı olanlar için tuşa basmaları söylenmişti. Üçüncü gruba “Kız masaya ---- koydu” cümlesine uyan kelimeler gördüklerinde tuşa basmaları söylendi. Deneyin sonunda katılımcılara beklemedikleri bir şekilde hangi kelimeleri gördükleri soruldu. Ve sonuç şöyleydi. Sadece sözcüklerin şekil olarak neye benzediğine odaklanmaları söylendiğinde, sözcüklere ilişkin hatırlama çok zayıftı. Bir şeyleri hatırlamanın en verimli yolu onlara anlam ve duygu kazandırmaktır.

Bir şiir, ya da şarkı içinde kullanılıp bir araya getirilmedikleri ya da canlı bir şekilde hayal edilmedikleri sürece, birbirleriyle alakasız ve hatırlanması zor olacak şeyleri bu yöntemlerle bir araya getirip onlara bir düzen kazandırmanın, hatırlamada çok etkili olduğu ilk zamanlardan beri gözler önüne serilmiştir. Bunun pek çok örneği vardır. Birazdan söyleyeceğim şey hipokampüsün mekânsal bellekle ilgili olduğunu hatırlamak için yapılmış en kötü espridir; ancak yirmi yıl boyunca bunu hatırlayacağınızı garanti ederim. Hipokampüsün yer-yön bulmada etkili olduğunu biliyorsunuz. Kendi kendinize “Kampüste yolumu hipokampüs aracılığıyla bulurum”

derseniz, bunu söylemenin aptalca olduğunu düşünebilirsiniz ama hipokampüsün mekânsal bellek ile ilgili olduğunu unutmazsınız. bu dersten aklınızda kalan tek şey bu olacak.

İnsan isimlerini hatırlama üzerine yazılan bellek kitaplarında, genellikle şiir ve dramatik imgelerle bağdaştırma yöntemi önerilir. Bellek kitapları, genelde dik saçlı ve adı Bay Balık olan kişileri içerir ve bu adamın adını onu saçları yüzünden balık yüzgecine benzeterek hatırlamanızı önerir. Bundan sonra o adamı her görüşünüzde ismini hatırlarsınız. Bu yöntem sadece “Balık” gibi bir isimde işe yarar [gülüşmeler] ama buradaki ana fikir canlı imgeler yaratmanızdır. On harf hatırlamak zorunda olduğunuz bir durumla karşılaştığınızda harfleri bir şarkıya ya da akrostiş bir şiire çevirin. Tamamen keyfimiş gibi görünen bir şeyi hatırlamak gerektiği zaman, akılda kalıcı, gösterişli ve müstehcen bir imgeye dönüştürmeye çalışın. Bu bir şeyleri belleğe atmanın yollarından biridir.

Birşeyleri daha derin seviyede belleğe aktarmanın bir yolu onları anlamaktır, ki bu yöntem bu ders için de diğer her şey için geçerli olduğu kadar geçerlidir. Size bir şeyler okuyacağım ve bunları hatırlamak için elinizden geleni yapmanızı istiyorum. Okuyacaklarım sayı dizileri olmayacak. Bunlar cümle serileri olacak. “Gazete dergiden daha iyidir. Deniz kıyısı sokaktan daha iyi bir yerdir. Başlangıçta koşmak yürümekten daha iyidir. Birkaç defa denemek zorunda kalabilirsiniz. Biraz yetenek ister ama öğrenmesi kolaydır. Küçük çocuklar bile bundan keyif alır. Bir kere başarılı olduktan sonra zorluklar çok küçük gelir. Kuşlar nadiren yaklaşır. Buna rağmen yağmur çok hızlı emilir. Pek çok insanın aynı şeyi yapması aynı zamanda soruna yol açabilir. Birinin çok yere ihtiyacı var. Eğer karışıklık olmazsa, çok huzurlu olur. Sonunda, bir kaya çapa görevi görecek. Eğer şeyler ondan koparsa, ikinci bir şansın olmayacak.”

Ve işte söylediğim şeyler [yazılı cümleleri gösterir]. Bunu hatırlamak ölümcül derecede zordur. Şimdi bunu deneyin [“Bu paragraf uçurtma uçurmak üzerinedir.” cümlesini gösterir]. Bir şeyin ne hakkında olduğunu bilmek, onu bir bağlama oturtarak hatırlamayı kolaylaştırır. [gülüşmeler]

Pekâlâ. Bu, bilgileri belleğe aktarma ile ilgiliydi. Peki, bilgileri belleğinizden dışarı nasıl çıkaracaksınız? Şimdi sınav dönemi. Bilgiler muhtemelen kafanızın içinde. Onları dışarı çıkarmak zorundasınız. Onlara erişmek zorundasınız. Düşünün bir dava durumu var. Tanık olduğunuz suçu anlatıp aktarmak zorundasınız. Birisini gördünüz ve ismini öğrenmek istiyorsunuz. İsmi duyduunuz. Sadece onu anımsamanız lazım. Peki, bunu nasıl yaparsınız? Pekâlâ, “geri getirme ipuçları” vardır. Geri getirme ipuçları mantıklıdır. Geri getirme ipuçları hatırlamak istediğiniz şeylerle bağlantılıdır. Eğer ki camı değiştirmem gerektiğini hatırlamam gerekiyorsa, oturma odamdaki kırık camı gördüğümde camın kırık olması bana onu değiştirmem gerektiğini hatırlatır. Eğer sizinle bir öğle yemeği randevum varsa ve bunu unuttuysam, sizi gördüğümde “Aa, öğle yemeği için bir araya gelmemiz gerekiyordu” der ve bunu hatırlarım.

Geri getirme ipuçları olguları geri getirir. Ama işler bundan biraz daha karışıktır. Kodlama ve erişim arasında “uyumluluk prensibi” denen daha genel bir ilişki vardır. Bu da bir şeyleri öğrendiğiniz bağlam içinde daha iyi hatırladığınız anlamına gelir. Bu aynı zamanda “bağlama bağlı bellek” ve “duruma bağlı bellek” olarak da bilinir. Bu, insanları bota bindirerek, onlara tüplü dalış yaptırdıkları, psikoloji tarihindeki en ilginç deneylerden biriyle gözler önüne serilmiştir. İnsanlara ya su altında ya da botta akıllarında tutmalarını istedikleri şeyleri öğrettirler ve daha sonra onları test ederler. Çalışmanın sonucunda, öğrendiğiniz bağlamda teste tabi tutulduğunuzda daha iyi hatırladığınız ortaya çıktı. Geri getirme ipuçları buna neden olmuş olabilir. Ancak bu ondan daha geneldir. Bu sınıfta öğrendiğiniz şeyleri hatırlamak zorundaysanız öğrendiğiniz mekânı düşünmeye çalışırsanız daha başarılı olursunuz. Eğer final sınavına bu sınıfta girerseniz başka bir sınıfta girdiğinizde olacağından daha başarılı olursunuz. Çünkü bu sınıfta olmak size ipuçlarını anımsatacaktır.

Konu sadece çevre değildir. İnsanlar sarhoşken –diğer zihinsel aktiviteleri engellemeyecek düzeyde bir sarhoşluk-- öğrendiklerini sarhoş olmadıkları hallerine göre tekrar sarhoş olduklarında daha iyi hatırlarlar [gülüşmeler]. Benzer şekilde, eğer içerken ders çalışıyorsanız final sınavına gelmeden önce de birkaç tek atabilirsiniz [gülüşmeler]. Bu bir çeşit “Vegas’ta olan Vegas’ta kalır” durumudur. Yine benzer şekilde, içinde olduğunuz ruhsal durum bile bir şeyler hatırlamanızı etkiler. Depresifken bir şey öğrendiyse tekrar depresif olduğunuzda, olmadığınız halinize göre daha iyi hatırlarsınız. Esas fikir, belleğin geri çağırma bölümü bağlamlarının ilk öğrendiğiniz halindeyken daha başarılı olduğudur.

“Koruyucu tekrar” ve geri getirme, farklı şeyler arasındaki bağlantıları içerir. Koruyucu tekrar bir şey hakkında ne kadar çok düşünülürse o şeyi hatırlamanın daha kolay olduğudur. Eğer bir şey hakkında düşünüyorsanız –bir şey hatırlamak zorunda iseniz- onu mümkün olduğunca çok şeyle ilişkilendirmeyi deneyin. Bir imge düşünün, hatırlamanız gereken şeyi ile ilgili bir espri üretin. Başka insanlara onu nasıl tarif edeceğinizi düşünün. Eğer o olmasaydı, dünyanın nasıl bir yer olacağını düşünün. Esas fikir, üzerinde bu şekilde düşünmenin öğrendiğiniz şeyin diğer belleklerle bağlantı oluşturmasıdır. Ve bu geri çağırmaı kolaylaştırır.

“Koruyucu geri getirme” bellekten bir şeyleri geri çağırırken insanların çabuk vazgeçme eğilimine gönderme yapar. Belleğinizde pek çok şey vardır; ancak bunları açığa çıkarmak için uğraşmak zorunda kalırsınız ve farklı arama stratejilerine ihtiyaç duyarsınız. Sizden çok daha yaşlı olan insanlarla birlikte, liseden sınıf arkadaşlarını hatırlamalarına yönelik bir çalışma yapıldı. Ve ilk denemede katılımcıların performansları felaketti. Belki de yalnızca bir iki arkadaşları ile irtibatı koparmamışlardı diye düşünebiliriz, ki aksi takdirde durum çok kötü olurdu. Bu iyi bir deneydi; çünkü kişilerin doğru söyleyip söylemediklerini, lise yıllıklarını kullanarak kontrol edebilirsiniz. Ardından “Denemeye devam et. Senin eskiden öğretmenin kimdi? Hangi kulüplere üyeydin? Hangi sporlarla ilgilendin? Okula nasıl giderdin? Okuldan nasıl gelirdin? Öğle yemeğinde ne yapardın? Teneffüslerde ne yapardın?” Ve sormaya devam edin. “Adı veya soyadı ‘B’, ‘C’, ‘D’ harfleri ile başlayan

arkadaşların var mıydı?” ve zorlamaya devam ediyorsunuz. Bir süre sonra bir şeyler geri gelmeye başlar. Tekrar belirtmeliyim ki, asla unutmadığınızı söylemek doğru değildir. Tanrıya şükür ki unutmuyoruz. Ama bazen, sadece yeteri kadar uzun süre gözden geçirmedığınız için unuttuğunuzu düşünürsünüz. Doğru cevap için aramanın gerçek bir fiziksel nosyonu vardır.

Geri getirme hakkında konuşmuştuk. Girdiğim her sınıfta birileri ya derste ya da e-mail yoluyla deja-vu durumunu sorar. Deja-vu, yaşanan bir olayın daha önce de yaşandığı hissidir. Yani, ben size burada ders anlatırken siz bana bakıp “Bunu daha önce de duymuştum. Bunu önceden de biliyordum.” diyorsunuz. Birini görüp “Bu durum içerisinde daha önce de bulunmuştum” dersiniz. Pek çok kişinin söylediği gibi bu, psişik güçlerin kanıtı değildir [gülüşmeler]; ancak kimse bunun neden var olduğunu bilmiyor. Biz biliyoruz ve işte bir ipucu: Bu durum beynin ön lobunun hasarı ile daha kötü hale gelir. Eğer beyninizin bu bölümü hasar görürse, daha fazla deja-vu deneyimi yaşarsınız. Bizim bölümümüzün başkanı olan Marcia Johnson da dahil olmak üzere, bir grup bellek uzmanına deja-vu için en iyi açıklamanın ne olduğunu sordum. Ve bana verdiği yanıt – daha doğrusu bu konudaki büyük bir teori şöyledir: deja-vu bir şeyin daha önceden de olduğunu hissetmektir. Cevap bunun daha önceden de olduğudur. Yarım saniye önce olduğudur. Burada olan, bazen şiddetle oluşan bir hasar, bir bozukluktur. Bilmiyorum. Bir bozulma var [gülüşmeler] ve siz konuşuyorsunuz, konuşurken size bir şey oluyor ve bunu belleğe atıyorsunuz. Ama üzerine tarih ve an bildiren bir pul yapıştırmıyorsunuz. Yani, benimle konuşuyorsunuz ve bunu belleğe atıyorsunuz; ama, bunu şu anda gerçekleşen olaylar bölümünde saklamıyorsunuz. Ve yarım saniye sonra benimle konuşurken “Bu ilginç derecede tanıdık” diyorsunuz. Bu da deja-vu sırasında neler olduğu üzerine bir kuram.

Pekâlâ. Şimdiye kadar iyi haberlerden – hatırlamadan – söz ettik ama bir de kötü haber var – unutma. Size daha önce verdiğim sayıları notlarına bakmadan kaçınız hatırlayabilir. En az dördünü kaç kişi hatırlayabilir. Ooo! Etkileyici. Bir saat içinde sorsam sayı azalacaktır. Bunlar benzer bir deneyden elde edilen istatistikler [slaytı göstererek]. Ve bu grafik insanların unuttuğunu göstermektedir. Zamanla siz de unutacaksınız.

Neden unutursunuz? Hepsinden önce unutmak neden var? Bunun için farklı açıklamalar bulunmakta. Bunlardan ilki, beyninizin fiziksel bir varlık olmasına ilişkindir. Beyin fiziksel bir et parçasıdır ve bozulmaya uğrar. Fiziksel şeyler zayıflar. Beyninizde yer alan bellek izleri de zamanla zayıflar. İkinci cevap ise engeldir. Sayıları hatırlıyor musunuz? İşte birkaç tane daha: 114, 81, 66, 42. Hatırlamaya çalıştığınız bilgiye benzer türde daha fazla bilgi geldiğinde, gelen bu yeni bilgi sizin orijinal bilgiye ulaşmanızı engeller. Yani hatırlama yeteneğiniz, hatırlamaya çalıştığınız şeylerle ilişkili daha fazla şeyin öğrenilmesiyle azalabilir, ki bu da bu şeylerin bellekte karışması ile ilgilidir. Son olarak ve belki de en ilginç olanı, geri getirme ipuçlarının değişmesidir. Zaman geçtikçe dünya değişir. Eğer belleğiniz yaşamdan alınan ipuçlarına bağlı olarak geliştirse, geri getirme ipuçlarının değişimi, belli şeylerin hatırlanmasını zorlaştırır.

Bu durum bizi, üzerine hatırı sayılır bilimsel tartışmaların olduğu bir bulmacaya, çocukluk amnezisine götürür. Ve çocukluk amnezisi –çocuğun beyninden hasar alıp, bellek kaybına uğraması anlamına gelmez; insanların erken anılarını geri çağırma zorlanması anlamına gelir. Sizden bir an düşünüp, hatırladığınız ilk anınızın ne olduğunu ve kabaca kaç yaşında olduğunuzu söylemenizi istiyorum. Kaç kişi ilk anısının beş yaş ve üzeri dönemine ait olduğunu düşünmüyor? Peki. Kaç kişi ilk anısının dört yaş ve önceki döneme ait olduğunu düşünüyor? Kaç kişi ilk anısının üç yaş ve önceki döneme ait olduğunu düşünüyor? İki ve daha az? Kaç kişi ilk anısının bir yaş ve önceki döneme ait olduğunu düşünüyor? Ve önceki hayatlarınızı sormuyorum [gülüşmeler]; ama geçen yıl bu yaşandı. İlk anınızın kabaca kaç yaşındayken olduğunu düşünüyorsunuz? [bir öğrenciyi işaret ederek] Kaç yaşında?

Öğrenci: Bir yaşla iki yaş arası.

Profesör Paul Bloom: Bir ile iki arası? Bundan daha iyisini yapabilecek olan var mı? Aynı kişi? Evet.

Öğrenci: Bir.

Profesör Paul Bloom: Bir [gülüşmeler]. Başka kimse? Literatür bu konuda net değil; çünkü insanların ilk anılarına ilişkin hatırladıklarını test etmek çok güçtür. İnsanlara ilk anıları ile ilgili soru sorduğumda genellikle, “Aa evet, bir odada olduğumu hatırlıyorum. Bir beşik olduğunu ve ‘ga ga, goo goo’ [gülüşmeler] yaptığımı ve lazımlıkta oturduğumu hatırlıyorum. Yürüyordum. Çok şirindim. Hatırlıyorum.” Detaylarıyla tartışırken göreceğiz, anlatmak çok zordur ve bu konuda insanlara güvenmemek için –insanlar yalan söylediğinden değil ama daha doğrusu anıların doğruluğundan şüphe duymak için- pek çok sebep vardır.

Aynı zamanda bir ve iki yaşlarında korkunç tecrübeler yaşamış insanların travmaları ile ilgili yapılan çalışmalar, genelde bu travmanın daha sonra hatırlanmadığını göstermektedir. İnsanlar, bu travmayı kendilerine söylendiği için bilirler; ancak tipik olarak net bir şekilde hatırlamazlar. Hatta çocuklar – ileri yaşta bile- o yaştan öncesini hatırlamazlar. Kimse çocukluk amnezisinin nedenini bilmez. Kimse üç yaş civarı öncesi döneme ait anıları hatırlamanın neden çok zor olduğunu bilmez. Bir teoriye göre bunun sebebi, erişim ipuçlarının köklü bir biçimde değişmesidir. Klinik psikolog olan bir arkadaşım, dev masa ve sandalyeler ile döşenmiş bir odaya hastaların alındığı ve bu dev eşyalarla bebeklik dönemine ait anılarını hatırlatıldığı yeni bir terapi yöntemi önerdi. Ve sahadan uzaklaştırıldı [gülüşmeler]. Gerçekten, ama iyi bir fikirdi.

Bazı insanlar bu konuda dili suçlar. Bir çocuk, bir bebek, konuşulan ya da işaret edilen herhangi bir dil olmadan başlar. Dil; bir, iki ve üç yaşlarında öğrenilir. Ve dil belleğinizi yeniden şekillendiriyor olabilir. Ve bellek bir kez yeniden şekillendiğinde, dilden önceki döneme geri dönemez. Sinirsel olgunlaşma da olabilir. Beynin bellek ile ilgili bölümü iki veya üç yaşlarında gelişiyor ve basitçe bu dönemden önce beyinde

bellekle ilgili bir bölüm bulunmuyor. Ve kimse gerçekten ne olduğunu bilmiyor. Belleğin neden erken değiştiği etkileyici bir araştırma sahası.

Bellek kaybının görüldüğü bir diğer durum ise beyin hasarıdır. Ve beyin hasarı birkaç farklı şekilde olur. Biri geriye dönük amnezi. Geriye dönük amnezi, geçmişe ait bazı anılarınızı kaybetmenizdir. Kafa travması geçirip, olaysal belleğinizi tamamen kaybetmeniz durumunda olabilir. Ama genellikle bilincinizi kaybettiğiniz ciddi bir kaza geçirdiğinizde, bundan önceki döneme ait, kafanızı çarptığınız anın öncesine ait bir kararlar yaşarsınız. Bunun nedeni, siz bu deneyimleri yaşarken beyninizin bir çeşit birleştirme yapması gerekir. Beyniniz tekrar bağlanmalı ve yaşadıklarınızı yakalamalıdır. Kafaya ani bir darbe sizin bilincinizi yitirmenize sebep olur ve hemen öncesinde yaşanmış olanlar birleştirilmezler ve bu da onların sonsuza dek yok olmasına sebep olur.

Bir diğer bellek kaybı şekli ise ileriye dönük bellek kaybıdır ve bu durum Korsakoff sendromunda görülür. Hartford, Connecticut bölgesinde yaşayan H. M. isimli çok ünlü bir hastada görülmüştür. Ve son derste gördüğünüz filmdeki “Clive Wearing”de de vardı. Bu çeşit bellek kaybı, yeni anılar oluşturma yetinizin kaybıdır. Sürekli olarak şimdide yaşarsınız ve yeni anılar biriktiremezsiniz.

Aslında durum bundan daha karmaşıktır. Olan şey -ki bu, hastalar hakkındaki normal bellekle ilgili birtakım kavrayışlara da yol açan heyecan verici bir keşiftir– Bu durumlarda beyin hasarı, beyinin ileride öğreneceğiniz mekânsal bellek ile ilgili bölümlerinden, temporal lob ve hipokampus bölgesinde olur. Yeni anılar oluşturamayan insanlarla ilgili keşiflerden biri, bu insanların yalnızca belli tipte anılar oluşturabildikleridir. Örneğin, aynadan bakarken, bir yıldızın içini doldurmanız gereken bir görev var. Böyle bir şey istesem bunu çok zor bulursunuz. Yapması zor olan türden bir şey. Beceriksiz bir şekilde yapabilirsiniz. Yeni anılar oluşturamayan bir amnezi hastasını getirip ona “Hey. Yeni bir şey denemeni istiyorum. Şu yıldız oyununu denemeni istiyorum” deseniz. Size “Olur. Bunu daha önce denemedim ama yapacağım.” der. Dener. Beceremez. Çok kötü yapar. O kişiyi tekrar ve tekrar getirdiğinizde her seferinde “Bunu daha önce hiç görmedim ama deneyebilirim” diye başlayacaktır. Ama her seferinde daha iyi yapacaktır. Ve bu durum örtük bellek olarak bilinir.

Buradaki iddia, bu gibi durumlarda anladığınız, farkında olduğunuz, açık bilinçli belleği oluşturma yetinizi kaybettiğinizdir. Ama bazı anılar kalıcıdır ve onları şekillendirebilirsiniz. Bu durum bir kaç dramatik filme konu olmuştur. Bir tanesi çok kötü bir dramatik film olan [gülüşmeler] Drew Barrymore’un yeni anı oluşturma yetisini kaybettiği ve bir şekilde Adam Sandler’a âşık olduğu [gülüşmeler] filmidir. Kesinlikle izlemeyin. Ama karakterin, karısının katilini ararken yeni bir anı oluşturma yetisini kaybettiği “Memento” isimli harika bir film vardır. “Memento” çok etkileyici bir film; çünkü olayları sondan başlayarak anlatıyor. Ama film boyunca başka bir hikâye ileriye doğru anlatılıyor. Bu hikâyeyi beğeniyorum; çünkü dramatik olarak ciddi bellek

kayıplarında ne olup ne olmadığı anlatılmış. Şimdi size “Memento” filminden çözülmeyi tanımlayan birkaç video göstereceğim. [video gösterilir]

Şimdi, bir sonraki sahne gerçek bir deneyden modellenmiştir. [video gösterilir] Film izleyenleriniz hikâyenin Sammy için çok trajik bittiğini biliyor. Film şiddetle tavsiye ediyorum. Şimdi iki çeşit bellek kaybından bahsettik. Bir tanesi her gün karşılaştığımız, unutma durumunda başımıza gelen bellek aksaması. Kaçınız ilk verdiğiniz sayılardan üç ya da daha fazlasını hatırlıyor? Ciddi misiniz? Buyurun, söyleyin.

Öğrenci: [duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: 14, 59, 11. Doğru mu? [gülüşmeler] İyi. [gülüşmeler] Tamam. Bir ay sonra tekrar soracağım. [gülüşmeler] Peki, insanların unutması beklenir [gülüşmeler] ve bazı şeyleri unutacaksınız. Bu normal unutmadır.

Bir diğer unutma durumu ise beyin hasarı ile olandır. Beyin hasarı ile oluşan unutma egzotik, sıra dışıdır ancak zihnin nasıl çalıştığı ile alakalı daha genel konular açıklıyor olması bakımından ilginçtir. Bu dersin konularından birinin “Clive Wearing” gibi sıra dışı durumlara göz atmak olduğunu ve bunu sadece ilginç oldukları için yapmadığımızı, bu sıra dışı durumlara bakmanın bize normal insanların nasıl normal olduğunu, bütün olarak bedenin ve zihnin nasıl çalıştığını öğrenmemizi sağladığını hatırlayın.

Üçüncü tip unutma daha da ilginçtir. Aslında – peki, ufak bir deneme yapmak istiyorum. Yapmak istediğim, sizden üç çocuğun bir olaya dair ne olduğunu anlattıklarını dinlemenizi istiyorum. Sizin kendi tahminlerinizle bir yere ulaşmanızı istiyorum. Hayal edin. Yargıçsınız, çocuk esirgeme kurumu çalışanısınız ve görmek istiyorsunuz – ben öyle istiyorum – kendi tahminlerinizle kime inanacağınızı ve ne olduğunu bulun. [ses kaydı başlar] [duyulmuyor] [gülüşmeler]

Üç çocuğu da dinlediniz. Hangisine inanıyorsunuz? Hangisine – üç çocuk bunlar; birinci, ikinci ve üçüncü. Kim birinciye inanıyor? Kim ikinciye inanıyor? Kim üçüncüye inanıyor? Eşit gibi. Bu film 2300 uzmana farklı durumlar için gösterildi. Kitabı yırtıp yırtmadığı, oyuncak ayıyı bozup bozmadığı, kitabı havaya atıp atmadığı soruldu ve sizin de görebildiğiniz gibi ağırlıklı düşünce onun yaptığı yönündeydi. Bu çalışma derslerimde kullanmam için bu filmi bana gönderecek kadar nazik olan Steve Ceci tarafından yapılmıştır.

İkinci kızın haklı olduğu çıkar. Kesinlikle hiçbir şey olmamış. [gülüşmeler] Öğretmen “içeriye Sam Stone adında biri gelecek” der. Biri girer ve “Selam” der, dolaşır ve çıkar [gülüşmeler]. Birinci ve üçüncü çocuğun belleklerine yerleştirilmiştir; ama bilim kurguda olduğu gibi değil. Belleklerine yerleştirilmiştir –belleklerine şu şekilde yerleştirilmiştir. Çocukların bazıları sorular sorar. Bu arada muhabirin kendisi, ne olduğunun farkında değildi ve dolayısıyla naifti. Eğer çocuklarla görüşür ve onlara kitabın yırtılıp yırtılmadığını mesela “Onu gördün mü? Gerçekten yaptı mı?” şeklinde

sorarsanız hiçbir şey söylemedikleri görülmüştür. Hiçbir şey görmemişlerdir ve hiçbir şey söylemeyeceklerdir.

Diğer çocuklara Sam Stone'dan bahsedildi. Sam Stone'un sakar, bir şeyleri yırtmaya eğilimli, eşyaları kırıp bozan birisi olduğu yargısı verildi. Ve aslında üçüncü çocuk laf arasında şundan bahsetmişti. "O bunu her zaman yapar." Sam Stone hakkında bunu bilmek kitabı Sam'in yırttığını söyleyen çocukların sayısını artırma eğilimindedir.

Diğer çocuklara öneriler sunuldu. Onlara hatırlatıcı sorgulama uygulandı. Sorular serisinin başlangıcı ise "Sam Stone içeri geldi mi? Oradayken kitabı parçaladı mı?" gibi yönlendirici sorular soruldu. Hala iki yöntemi de alan pek çok çocuk vardı. Aslında gördüğümüz çocuklar bu gruptandı. Sam Stone'un sakar biri olduğunu duymuşlardı ve onlara yönlendirici sorular sorulmuştu. Birkaç aylık dönem boyunca yönlendirici sorular sorulmaya devam edilmiş. Bu çocuklar, birinci ve üçüncü çocukların da yaptığı gibi, yalan söylemiyorlar. Onlar gerçekten de Sam Stone'un içeri girip bunları yaptığına inanıyorlardı. Buna inandıkları gibi bu inançlarında uzmanlara karşı o kadar ikna ediciydiler ki, içlerinde polis memurları ve çocuk esirgeme kurumu çalışanları, hâkimler ve avukatlar gibi kimselerin olduğu uzmanlar onları hayli inandırıcı buldular. Ve bence çocuklar yalan söylemedikleri için uzmanlar onları bu kadar inandırıcı buldular. Gerçekten de söyledikleri şeyi gördüklerine inanıyorlardı. Ama bu anılar yerleştirilmişti. Ve Ceci ve pek çok başka araştırmacı, anıların öneriler ve yönlendirici sorularla nasıl beyine yerleştirilebileceği üzerine çalışıyorlar.

Yapılan aynı tür deney ve araştırmalarla sahte anıların yerleştirilmesinin yetişkinler üzerinde de mümkün olabildiği ortaya çıkmıştır. İnsanların kendilerinin işlemedikleri suçları işlediklerini hatırlayıp itiraf ettikleri dramatik vakalar vardır. Ve bu yalan söylediklerinden değildir. Hatta bu, onlar dengesiz, şizofren veya sanrılı kimseler olduklarından da değildir. Daha çok, bu kimseler kendilerini ikna ettiklerinden ya da daha sıklıkla olduğu gibi başkaları tarafından bunların gerçekte olduğuna ikna edildiklerindedir.

Psikologlar, laboratuvar ortamında bir kişinin başka bir kimseye anıları nasıl yerleştirebileceğini çalıştılar. Ve bazı şeyler standarttır. Size dışçıye gidişim hakkında ya da bir restoranda yemek yerken geçirdiğim zamana ait bir hikâye anlattığımı ve detayları atlattığımı varsayın. Restoranda hesabı ödediğim gerçeğini atlattığımı ve yemeği yiyip eve gittiğimi söylediğimi varsayın. Hala boşlukları doldurma eğilimindedesiniz. Boşlukları bildiğiniz şeylerle doldurma eğilimindedesiniz. Bunu hatırlayıp daha sonra şu şekilde söyleyebilirsiniz "Evet. Yemeğini yediğini, hesabı ödeyip çıktığını söyledi" çünkü restoranda yemeği yedikten sonra hesabı ödersiniz.

Bu yeterince iyi niyetli. Boşlukları doldurursunuz. Ayrıca diğer insanlar tarafından yapılan bütün varsayımları da bir araya getirebilirsiniz. Bunun en net görüldüğü durum görgü tanıklığıdır. Ve bununla ilgili en iyi çalışma yönlendirici sorularla insanların anılarının nasıl değiştirilebileceğini gösteren ve bazıları ders kitabınızda

tartışılan bir dizi çalışma yapmış olan Elizabeth Loftus'a aittir. Ve bu fazlasıyla ustaca bir şekilde olabilir. Bir deneyde, bir dizi soru sorulan bir kişi vardı –bir kaza sahnesi gösterilmişti ve ya “Kırık bir far gördün mü?” ya da “kırık farı gördün mü?” soruları soruldu. Belirtme hal eki kırık bir far olduğunu belirtiyor ve aslında “kırık farı gördün mü?” sorusu ile karşılaşan kişiler çoğunlukla kırık bir far hatırlamaya yatkın oluyorlar. Çünkü bir imge oluşturup onun içini dolduruyorlar.

Bir diğer çalışmada, Loftus, film kareleri gösterir ve “Okul servisine binen çocukları gördünüz mü?” diye sorar. Aslında okul servisi olmamasına karşın soruda bunu duyan insanlar daha sonra sorulan “Filmde bir okul servisi gördünüz mü?” sorusuna çoğunlukla evet der. Başka bir çalışmada, Loftus film kareleri gösterir ve “Arabalar çarpıştığında ne kadar hızlı gidiyorlardı?” ya da “Arabalar birbirlerine girdiklerinde ne kadar hızlı gidiyorlardı?” diye sorar. Bir hafta sonra insanları laboratuvara tekrar toplar ve “Kırık camlar gördünüz mü?” diye sorar. Çarpışma sözcüğünü duyanlar, birbirine girme sözcüğünü duyanlardan daha fazla kırık cam gördüğünü söylemeye eğilimlidir; çünkü olayı daha dramatize ederler.

Hipnoz, yönlendirici sorular kullanılarak bir çeşit yeniden yapılandırılmanın en açık görüldüğü durumdur. Bazılarınız hâlihazırda hipnotize olmaya hazırdır ve hipnotize edilebilir. Kesin şekilde hatırlama ihtiyacı duymadığınız bir olay hakkında hipnoz kullanarak ne öğrenebiliriz? Hipnotizmanın yaptığı şey insanları işbirliği yapmaya istekli hale getirmektir. Maalesef, filmlerde gördüğünüz gibi “Plaka numarası neydi?” gibi sorularla karşılaştığınızda gidip plaka numarasına bakabileceğiniz bir saklama yeri yoktur. Filmlerde, kişi hipnotize edilir, geçmişe dönüş yaşanır ve plaka numarasına odaklanırlar. Ama bellek bu şekilde çalışmaz. Olan, hipnotize olan kişinin hipnotizmacıyı memnun etme çabası içinde olmasıdır. Böylece kafasındaki şeyleri oluşturur.

Ve hipnoz etkisindeki insanlar kafasındakileri uydururlar. Ve bunu çok etkileyici ve inandırıcı bir şekilde yaparlar. Sizden altıncı yaş gününüze geri dönmenizi istediğim zamanki hipnotik geri dönüşüm örneğin, kısmen böyle bir durumdur. Ve bir gelişim psikoloğu olarak harikulade olan şey ise size dördüncü yaş gününüze dönmenizi söylediğimde, hipnotize edilebilecek biriyseniz gerçek bir dört yaş çocuğu gibi olmadan dört yaşında gibi olmanızdır. Olacak olan şey, bir yetişkinin, dört yaşındaki çocuğun nasıl davranacağına ilişkin sahip olduğu fikirdeki gibi olacağınızdır. Aslında bu, insanların eski Mısır dili ile konuştuklarını iddia ettikleri aşırı hipnotik geri dönüşüm durumlarında da olmuştur. Ve dilbilimciler bu çalışmalarını çok severler; çünkü bunu yapamazsınız – tabi ki gerçekte eski Mısır dili ile konuşuyormuş gibi gözükmezsiniz. Aslında eski Mısır dili ile konuştuğunu sanan ancak gerçekte “anlamsız” bir şeyler geveleyen Kuzey Amerikalı gibi sesler çıkarırsınız. [gülüşmeler] Aslında bu sizin – aslında hipnotizma içinizdeki aktörü ortaya çıkartır. Bu, sizde olanlara karşı ikna edici bir sebep belirtme ihtiyacı uyandırır. Hipnotizma sadece görgü tanıklığında olanın sıra dışı bir halidir.

Bastırılmış anılar. Bir dersi buna ayırabiliriz. Bir dönemi buna ayırabiliriz. Birleşik Devletlerdeki ateşli tartışmaların çoğu bastırılmış anılar üzerinedir. Travmatik cinsel istismara uğradığını iddia eden birçok yetişkin vardır. Bazı durumlarda, bu bellek açısından bakıldığında sıradan bir durumdur. İnsanlar bunun başlarına geldiğini bilirler. İnsanlar başlarına gelenleri her zaman bilirler ve bunu başkalarına anlatırlar. Ancak, insanların başlarına gelen bu olaya kadar hiçbir şey hatırlamadığı bazı alt durumlar vardır. Bu durumda insanlar psikoloğa veya psikiyatra giderler, sorgulamadan geçer ve genellikle hipnoz yöntemleri kullanılır ve sonrasında geçmişte travmatik cinsel istismara uğradıklarını hatırlarlar. Ve bu -bu konuda bir tartışma var ve bunu bu kadar tartışmalı yapan. Buna herhangi bir şekilde engel olmaya çalışmak istemiyorum. Bunu tartışmalı yapan bazı psikologların, bazı durumlarda, bu anıların gerçek olduğuna ve Freudyen bir mekanizma tarafından bastırıldığına inanmasıdır – bu anılar bilince çıkarılmak için fazlasıyla kötüdür ve terapi onları gerçek hayata çıkarır. Ama pek çok psikolog, terapistin hareketleri doğrultusunda oluşturulduğundan, bu anıların güvenilmez olduğuna inanıyor.

Dahası, cinsel istismara uğradığını iddia eden kadınların terapistlerinin dürüstlüğü üzerine hatırı sayılır psikolojik ve yasal mücadele vardır. Örneğin, kadınlar sahte anılar temelinde kendi babalarına karşı dava açmışlardır. Benzer şekilde cinsel istismardan suçlanan ebeveynler de psikiyatriklere ve psikologlara çocuklarının anılarını değiştirdikleri suçlaması ile dava açmışlardır. Anıların bastırılıp bastırılmadığı tartışmalıdır. En azından bazı durumlar için tartışmalı olmayan şey ise şeytani ya da kötü biri olduğunuzdan dolayı değil de, bunun olduğuna gerçekten inandığınızdan dolayı insanlarda sahte anılar yaratabildiğinizdir. Ve insanlarla konuştuğunuzda bu anıların açığa çıkmasına sebep olursunuz.

Son konu flaş bellek. Bunu dönemin başlarında sordum. Şimdi tekrar soracağım. Kaçınız 11 Eylül 2001’de nerede olduğunuzu hatırlıyorsunuz? 11 Eylül 2001’de nerde olduğunuzu hatırlamayan var mı? Bu ilginç olurdu. Bu toplumu ilgilendiren bir olaydı ancak flaş bellek ile ilgili bir sorun var. Flaş bellek, bu anıların – tam olarak nerde durduğumuz ve ne olduğu gibi son derece canlı olduğu, birçoğumuz için canlı olduğu düşüncesidir; ama gerçekten güvenilir değildir. Ve soru neden olmadığıdır? Çünkü bunlar son derece önemli olaylardır. Bahse girerim daha önce “11 Eylül’de neredeydin?” sorusu ile karşılaşmış bunun hakkında konuşmuşuz. Bu konuşmalarda olan şey hikâyenin değiştiğidir. Ben – 11 Eylül’de nerede olduğumu biliyorum. Eşim nerede olduğunu biliyor. Ama bu konu hakkında konuştuğum kadar onun konuştuğunu dinledim. Belki de artık benim anılarım onun tecrübeleridir, benim değil.

Bu değil. Bütün durumlar için, karşı koymak zorunda olduğunuz cezbedici şey, “Evet. Anıların karıştırılabileceğini biliyorum. Bozulabileceğini biliyorum. Ve belki de her şeyin değişebileceğini, ama gördüğün gibi, bunun olduğuna eminim” demektir. Bu cazibeye karşı koymak zorundasınız; çünkü insanların bir şeylerin olduğundan kesin olarak emin olduğu, izlediğimiz kızların kaseti de dâhil olmak üzere, çok durum vardır. Ve bunların var olmadığını çok iyi biliyoruz. Emin olmak, anının sahte

olmadığının, yeniden yapılandırılmadığının ve hatta yerleştirilmediğinin garantisi değildir.

Bellekle ilgili bu kısımdan alınacak üç temel ders vardır. Birçok bellek çeşidi vardır. Kısa ve uzun süreli bellekten söz ettim. Kapalı ve açık bellek bahsettim. Bunlar bir nevi ayırt edilebilir bellek türleridir. Biri zarar görse de diğeri bozulmadan durabilir. Muhtemelen; beyinde yüzleri, günlük nesnelere ve mekânları hatırlamak için ayrılmış sistemler var. Hatırlamanın anahtarı, düzenlemek ve anlamaktır. Herhangi bir giriş dersi, psikolojiye giriş de dâhil olmak üzere, Yale Üniversitesi'ndeki en zor derstir. Bunun nedeni, çok çeşitli materyal olması ve her birinin ayrı ayrı isimlendirilmesidir. Yale'deki en kolay dersler yeteri kadar birikime sahip olduğunuz takdirde rahatlıkla anlayabileceğiniz, ukalaca işlenen derslerdir. Anlamaya başladıkça hatırlaması daha kolay olur.

Ve son olarak, bazı anılarınıza güvenemezsiniz. Bu haftaki ödeviniz, özel güçlerinizi kötülük için değil, iyilik için kullanmanızı istiyorum tabiki [gülüşmeler], bunu başarabilirseniz çok etkileneceğim [gülüşmeler]. Ama sahte anıyı nasıl yerleştirebileceğinizi ders materyallerinden ve okumalarla anlatmanız gerekiyor. Birkaç dakikamız var. Bellek hakkında sorusu olan? Evet.

Öğrenci: [duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Hu huu. Hey. Lütfen—

Öğrenci: [duyulmuyor] bu uzun süreli duyuşsal bellek mı?

Profesör Paul Bloom: Soru şöyle, “Piyano çalmayı bildiğinizde hangi bellek kullanılıyor?” Ve bu iyi bir soru. Uzun süreli bellek; çünkü bildiğin herhangi bir konçerto veya şarkıyı belleğine atar ve onu seninle birlikte taşırsın. Bir yıl sonra, iki yıl sonra hatırlarsın. Bu uzun süreli bellektir; ama aynı zamanda örtük belleğe güzel bir örnektir. Çünkü bunu yapmayı öğrenirsin; ama bunu bilinçsiz olarak uğraşmadan yaparsın. Bu duyuşsal değildir. Ama kabaca parmakların ne yapması gerektiğini biliyor. Zihnin değil. Bir soru için daha süremiz var. Evet.

Öğrenci: [duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Soru fotografik bellek hakkında. Fotografik bellek hakkında birçok iddia var. Benim anlayışım, kalıcı olma eğiliminde değildir. Bazen fotografik bellek, birkaç ders önce otizmden bahsederken Savant yetenekleri ile ilişkili olarak bu soru geldi. Bir şekilde ağır bozulma yaşayan insanların, diğere bellek bölümlerinde de fotografik bellek görülür. Fotografik belleği olanların bir şeyi gördüğünde onun fotoğrafını çekmiş gibi belleğinde taşıdığına inanmıyorum. Sanırım bunun gerçek olduğuna dair bir iki çalışma vardı; ama bence bunlar tartışmalıdır. Peki. Çarşamba günkü dersimizde bir konuğumuz olacak. Dekan Peter Salovey bizimle olacak ve aşk hakkında konuşacağız.

Psikolojiye Giriş

Ders 9

Evrim, Duygular ve Mantık: Aşk

Profesör Paul Bloom: Bu Psikolojiye Giriş dersi için ilk konuk öğretim üyesi, Dekan Peter Salovey 'i tanıtmaktan memnuniyet duyuyorum. Peter eski bir dostum ve meslektaşım. Buradaki herkesin onu Yale Üniversitesi Dekanı olarak bildiğini düşünüyorum. Bu giriş dersi bağlamında onunla ilgili iki farklı şeye daha değineceğim. Birincisi, dekan olmasının ötesinde ki hala dekan kendisi, aktif bir bilim adamı, özellikle sağlık psikolojisiyle, sağlık mesajlarının verilmesinde psikolojik yöntemlerin uygun kullanımıyla aktif olarak ilgilenen bir sosyal psikolog ve aynı zamanda üzerinde çok fazla miktarda çalışma yapmış olduğu duygusal zeka kavramının bulucusu ve geliştiricisidir. İkincisi ise, Peter Yale Üniversitesi'nde son derece iyi bilinen aktif bir öğretmendi ya da hala öyle. O Yale Üniversitesi'nde bugüne kadar yapılan en geniş katılımlı ders olan Hukuk Psikolojisi dersini verdi ve bu dersle buradaki bütün rekorları kırdı. Ve bunların hepsinin ötesinde, o efsanevi bir Psikolojiye Giriş öğretmenidir. Ve sanırım onun bugünkü dersin konusu olan aşk ile ilgili bu kadar efsane olmasının birtakım nedenleri var [alkış].

Dean Peter Salovey: Çok teşekkürler. Tamam. Profesör Bloom size teşekkür ediyorum. Bugün, Sevgililer Günü'nde, gelip size ders vermek benim için bir zevk. Benim ana araştırma alanım insan duygusudur. Ve aşk bir duygu. Bu konu sadece laboratuvarda bireysel olarak çalıştığım değil, ayrıca konuşması da eğlenceli bir konu. Ve bu, pek çok sosyal psikolojik fenomenin içinde yer bulan bir konu. Ve bu derste konuk konuşmacı olmak benim için harika. Dekan olarak hizmet verdiğimden bu yana çok özledim şeylerden biri, Psikoloji 110 dersini öğretme fırsatı bulmak. Dekan olmayı sevmeme rağmen, daha önce hiç duymadığınız fikirleri açığa çıkararak Psikolojiye Giriş anlatmayı gerçekten özlüyorum.

Evet, bu konuşmadaki bazı konuları çeşitli sebeplerle daha önce duymamış olduğunuzu düşünüyorum. Fark edeceğiniz iki şeyden biri, bugün hakkında konuşacağım bazı deneyler, artık yapılabilir türde deneyler değil. Onlar etik olarak kabul edilebilir değil; fakat onlar etik standartların şu an size öğrettiğimiz zamankinden farklı olduğu 50'ler, 60'lar ve 70'lerin başlarında yapıldı. Şu an size, üzerinde konuşacağımız üniversite öğrencilerinin yaşadığı deneyimlerin aynılarını yaşatamayız.

Sözünü edeceğim diğer şey ise, romantik aşk ile ilgili yapılan sosyal psikolojik araştırmalarda belli bir erkek merkezli ve heteroseksüel niteliğin çok fazla olmasıdır. Bahsedeceğim deneylerde göreceksiniz. Bu deneylerde katılımcılar genellikle erkek

ve hedefleri ise kadınlar. Ben aşk çalışmanın tek yolu olarak bunu uygun görmüyorum. Sadece yapılmış olan deneyler bu şekildeydi ve ben bu uyarıyı en baştan belirtmek istiyorum. Öncelikle düşünmeniz gereken şeylerden bir diğeri ise, bu deneylerin sonuçlarının diğeri tür ikili ilişkiler için genellenebilir olduğunu düşünüp düşünmediğinizdir. Ve bu sizin ders boyunca sorabileceğinizi düşündüğüm bir soru.

Tamam. O zaman başlayalım. Bazı şeyleri açıklamak için öncelikle bir tanım düşünmemiz gerekiyor. Aşkın ne olduğunu tanımlayacağım fakat bahsedeceğim deneylerin çoğunda aşktan çok çekime odaklanılıyor. Çekimden kastedilen ise karşılıklı romantik ilgidir ki bu daha sonra aşk ilişkisine dönüşebilir. Ama biz aşkın bir tanımı ile başlayalım. Tufts Üniversitesi'nde dekan olan ve ondan önce Yale Üniversitesi'nde yaklaşık otuz yıl çalışmış eski meslektaşım Robert Sternberg'den bir alıntı yapmak istiyorum. Onun üç bileşeni olan bir aşk teorisi var: duygusal yakınlık, tutku ve bağlılık, ya da bazen karar taahhüdü. Ve bunlar oldukça basit. O, bu unsurların üçü de yoksa sevgi olmadığını savunur.

Duygusal yakınlık, bağ, bağlılık biriyle yakınlık duygusudur. Fonksiyonel olarak duygusal yakınlık, kimseyle paylaşmadığın sırları o kişiyle paylaşabilmektir. Tamam. Gerçekten duygusal yakınlık budur, başkalarıyla, hatta çoğu insanla paylaşmadığın paylaşmadığın bilgiyi paylaşmaktan oluşan bağ. İkinci unsur ise tutku.

Tutku düşündüğünüz şeydir. Tutku - romantizme yol açan sürücüdür diyebiliriz. Fiziksel çekicilik ya da cinsiyet gibi düşünebilirsiniz. Ve Sternberg bunun bir aşk ilişkisinin gerekli bir parçası olduğunu savunuyor. Ancak, Calhoun Koleji'nde duş almak için gerekli değildir [bir Yale yurdu] [gülüşmeler].

Sternberg'in aşk teorisinde üçüncü unsur, onun karar veya taahhüt dediği şeydir, bunun bir aşk ilişkisi olduğuna karar verilmesi, bunu o şekilde etiketleme isteği ve en azından belli bir süre boyunca bu ilişkiyi sürdürmek için bir taahhüt olarak adlandırır. Sternberg'e göre aşk adı aşk olmadığı sürece ve devamlılığına uğraşmadığı sürece aşk değildir. Yani bu üçü varsa; duygusal yakınlık, tutku ve bağlılık, Sternberg teorisine göre aşk vardır. Şimdi enteresan olan şey ise ya bu üç şeyden sadece biri veya ikisi varsa ne olacak? Elinizde ne var ve o üçünden hangi ikisi elinizdeyse durum ne kadar farklıdır? Bu tür bir kuramsallaştırmada ilginç olan şey – bunları ayırdettiğinizde çok farklı permütasyonlara yol açıyor olmalarıdır ve bunlara dikkatlice bakmak oldukça ilginç olabilir. Ben de, Sternberg'in aşka dair üç unsuru olan duygusal yakınlık, tutku ve bağlılığı aldım ve bu üç unsurdan hiçbirisinin, birinin, ikisinin ya da üçünün olması durumunda sahip olacağınız ilişkileri listeledim.

Ve ben Sternberg'in teorisinde kullandığı adları veya türleri kullanıyorum. Bunlar gerçekten ondan geliyor. Ve bunlardan bazıları oldukça açık. Duygusal yakınlık yoksa tutku yoksa ya da bağlılık yoksa aşka sahip değilsiniz. Sternberg bunu aşk-dışı olarak adlandırır. Bu teknik bir terim. Ve [gülüyor] siz şu an rastgele sizin okulunuzdan tanımadığınız birinin karşısında oturuyorsunuz ve aslında bu ona göre aşk-dışı bir ilişki olarak adlandırılıyor. Başka bir şey olsaydı, biz bunu dersin sonunda konuşabilirdik ya da belki o anda onu ele alırdım.

Şimdi öğeleri eklemeye başlayalım. Duygusal yakınlık ekleyelim. Bu sırları paylaşmayı, yakınlık hissetmeyi, birleşmeyi ve bağlanmışlığı içeriyor. Diyelim ki birisi ile aramızda bu var ama tutku yani cinsel uyarılma yok ve ilişki sürdürmek için gerekli olan bir taahhütte bulunulmamış. İşte bu hoşlanmaktır. Sternberg bunu hoşlanmak olarak adlandırır. Ve hoşlanmak en yakın arkadaşlığınızda değil ama birçok tipik sıradan arkadaşlıkta olan şeydir. O kişiyi yakın hissedersiniz, onunla başkalarıyla paylaşmadığınız belirli bilgileri paylaşırsınız ancak fiziksel olarak çekici bulmazsınız, onunla uzun devam ettirecek bir belirli bağlılık yoktur.

Şimdi, samimi ve bağlı değilsiniz, fakat tutkulusunuz ve cinsel uyarılma hissediyorsunuz. Bu Sternberg'in kara sevda dediği şeydir. Ve bu terim yani delicesine aşk belki de sizin için de geçerli olabilir ve bu ilk görüşte aşktır. "Seni tanımıyorum, seninle sırlarımızı paylaşmadık çünkü seni tanımıyorum, bunun adını koymak için ve gelecek için söz vermiyorum. Aslında, geleceği düşünmüyorum. Ben şimdiyi düşünüyorum ama senden etkilendim" Doğru. İşte bu ;kara sevda ve Sternberg'in delicesine aşk olarak adlandırdığı şey budur.

Tek elementli ilişkilerin üçüncü türünde ise mahremiyet yok, evet bağlanma, yakınlık, sırlar, fiziksel çekim, cinsel uyarılma yok ama gel gör ki, biz bu ilişkiyi sürdüreceğiz, bu ilişkiye her zaman bağlıyız. Sternberg bunu "boş aşk" olarak tanımlıyor. "Boş aşk" ilginç bir türdür. Bu kötü giden uzun süreli ilişkilerin son aşamasında görülür. "Birbirimizle bir şeyler paylaşmayız bu yüzden artık mahremiyet yoktur. "Birbirimize karşı fiziksel bir çekim hissetmeyiz ve artık tutku yoktur, ama çocuklar için birlikte kalmaya devam ederiz değil mi?" Ya da gösteriş uğruna birlikte kalmaya devam ederiz ya da birlikte kalmazsak bu bizim için finansal anlamda bir felakete dönüşebilir yahut duygusal yakınlık ve tutkudan farklı nedenlerden dolayı insanlar birbirine bağlı kalmaya devam ederler. Bu Sternberg'in boş aşk dediği şeydir.

Şimdi ilginç olan şey düzenlenmiş evliliklerin görüldüğü toplumlarda genellikle aşk ilişkisinin birinci aşaması bu şekildedir. Belki de daha önce birbirini hiç görmemiş olan bu iki insan hiç sırlarını paylaşmamıştır, dolayısıyla arada mahremiyet yoktur, birbirine yasal bazen ise dinsel açıdan bağlı olan bu iki insan, fiziksel olarak birbirine çekim duyduklarını bilemezler ya da düğünden önce birbirlerine gösterilmezler. Değil mi? Taahhüt vardır, ama o an orada başka hiçbir şey olmayabilir. Tabii ilginç olan şey bu tür ilişkiler, aşk evliliği yapan insanların evliliklerinden daha yüksek bir boşanma olasılığına sahip gibi görünmüyor. Ama bu tür ilişkilerle ilgili olarak yapılan çalışmalarda önemli bir karıştırıcı, bir problem vardır. Bu ne olabilir? Hiç kimse yok mu? Belirttiğim ilişki türü ile aşk için yapılan evliliklerin ayakta kalması ile ilgili yaptığım açıklamadaki sorun ne olabilir? Evet.

Öğrenci: [Duyulmuyor]

Dean Peter Salovey: Evet. Bahsettiğim tür ilişkilerin boşanmanın hoş karşılanmadığı toplumlarda ortaya çıkması daha olasıdır. Boşanma bedeli yüksek olan, özellikle sosyal açıdan yüksek olan bir durumdur ve böylece onlar sadece iyi değil başka türlü sebepler yüzünden de bir arada kalabilirler.

Tamam. Şimdi "Üçte İki Fena Değildir" şarkısını söyleyen kimdi? Meat Loaf mıydı? Kimdi o? Meat Loaf. Tamam. Profesör Bloom, Meat Loaf olduğunu söylüyor. Meat Loaf'tu. Hepiniz "Meat Loaf diye bir şarkıcı mı vardı?" diyorsunuz. Meat Loaf "Üçte iki fena değildir" şarkısını seslendirdi. Bakalım üçte iki fena mıdır değil midir? Eğer aranızda mahremiyet varsa "biz sırları, tutkuyu paylaşıyoruz, birbirimize karşı fiziksel çekim duyuyoruz fakat birbirimize taahhüt vermiyoruz." Sternberg bunu "romantik aşk" olarak tanımlıyor. Bu, yakın bağlılıkla birlikte fiziksel çekimin var olması durumu, Yani Romeo ve Juliet'in ilk kez bir araya gelmesi gibi. Bu genellikle ilişkilerin başlama şeklidir: "Biz birbirimizden hoşlanıyoruz ben fiziksel olarak ilgi duyuyorum sana, seninle zaman geçirmekten keyif alıyorum fakat sana uzun vadeli bir söz veremem. Bu yüzden şu an yaşadığım şey için "aşk" kelimesini kullanmayı pek istemiyorum." Doğru mu? Birçoğunuz bu gibi bir ilişki yaşamışsınızdır. Bu romantizmdir. Romantik aşk budur.

Şimdi eğer aranızda mahremiyet varsa; "biz birbirimizle sırlarımızı paylaşıyoruz, ancak aramızda belirli bir fiziksel çekim yok ama biz gerçekten bu ilişkiye bağlıyız." Bu Sternberg dediğine göre "arkadaşça aşk" oluyor. Bu sizin en iyi arkadaşınızdır. "Biz, mahremiyeti paylaşmaya ve sonsuza kadar arkadaş olmaya kararlıyız," ama burada fiziksel çekicilik denklemin bir parçası değildir. Bu tür belki de, ilişkilerde Yunan idealidir.

Tamam. Eğer tutku varsa, "Ben senden cinsel olarak etkileniyorum " ama arada mahremiyet yok. Ben gerçekten senin hakkında her şeyi bilmek istemiyorum, ben gerçekten her şeyimi seninle paylaşmak istemiyorum, ama sana karşı olan bu fiziksel çekimi sürdürmeye kararlıyım" [gülüşmeler]. Peki, bu Sternberg'in "budalaca aşk" dediği şeydir. Baş döndürücü bir kurlaşmadır. Bu bir Hollywood romantizmidir. Bu bir yıldırım nikâhına sebep olabilir. Belki kendini Las Vegas'da bulup bir buçuk günde evlenip sonradan bunun pek de iyi bir fikir olmadığını fark edersen. Ve belki de ismin Britney ve sen bir şarkıcısın [gülüşmeler].

Neyse, fikri anladınız. Budalaca aşk budur. "Biz temelde birbirimize seks için bağlıyız" ama bu ilişkinin uzun süreli olmasını sağlamak zor çünkü pek fazla ortak özelliğimiz yok, birbirimizle bir şeyler paylaşamayız, birbirimize güvenemeyiz, birbirimize özellikle bağlı değiliz. Diğer taraftan, bütün üçlüye sahipseniz, yani; duygusal yakınlık, tutku, bağlılık varsa, bu Sternberg'e göre "mükemmel aşk" yani tam bir aşktır. Bu onun tam olarak yaptığı aşk tanımlamasıdır.

Tamam. Şimdi artık bir aşk tanımı var elinizde ve ev ödevi olarak bu gece oturun ve tanıdığınız herkesi listeleyin ve bu üç aşk elementi açısından inceleyerek her bir kişiyi işaretleyerek kendi kişisel aşk listenizi oluşturun. Bunları sizden toplamak için istemiyoruz. Biz bunları görmek istemiyoruz ama bu sizin için eğlenceli olabilir. Sonra diğer insanlardan da bunu yapmalarını isteyebilir ve birbiriyle karşılaştırabilirsiniz [gülüşmeler]. Ve bu alıştırmayı başarabilirseniz bu iş için daha iyi olacaksınız [gülüşmeler]. Seni öldürmeyen şey güçlendirir. Bu alıştırmamızın altında yatan fikir bu.

Tamam. Artık aşkın sosyal psikolojisi, çekiciliğin sosyal psikolojisi olarak yer almaktadır. İnsanları birbirleri için çekici kılan nedir? Onlara yakın olmak istemesini ne sağlar? Birbirlerini fiziksel olarak arzulanır kılan şey nedir? Taahhüt vermeye yol açan, ilişkinin sürmesi için taahhütte bulunma kararı verdiren nedir? Bu çok güzel. Bu ders aşktan bahsediyorum ve siz ikiniz ön sırada elelesiniz. Bu gerçekten - [gülüşmeler] - [alkış]. Her üç elemanda mevcut, duygusal yakınlık, tutku ve [gülüşmeler]. Evet. Tamam [gülüşmeler]. Sadece kontrol ediyorum [gülüşmeler]. Tamam.

Sosyal psikolojide çekicilik hakkında ilginç olan şey ise onun yedi değişkene dayanmış olmasıdır. Ve ben bunu büyük üçlü ve ilginç dördü olarak iki gruba ayırıyorum. Ve ben onlara büyük diyorum, büyük üçlü etkilerinin detaylı olarak ele alınmasına gerek olmayacak kadar güçlü olan değişkenlerdir. Bu ders ilginç dördü üzerinde odaklanacağım çünkü onlar daha incelikli ve muhtemelen daha önce hiç duymadığınız türden şeyler. Ama şimdi hızlı bir şekilde büyük üçlü hakkında konuşalım.

Büyük üçlüyü anlamamanın yolu “ tüm diğer şeylerin eşit olması” ifadesi ile olabilir. Tüm diğer şeylerin eşit olması durumunda; insanlar birbirini derste aynı sırayı paylaşmak gibi bir mekânsal yakınlık içinde bulursa, birbirlerinden etkilenip romantik ilişki kurma olasılıkları daha yüksek olacaktır. Tamam, tüm diğer şeylerin eşit olması halinde. Şimdi bu çok ilginç şekillerde test edilmiştir. Çalışmalar New York'ta yapılmıştır ki, eğer Manhattan'da yaşıyorsanız şehir blokları arasında insanların birbirinden ne kadar uzak kaldığını fark edersiniz. Değil mi? Bu üniversite kampüslerinde de böyledir. Güzel bir ızgara sistemi var ve insanların kapıları arasındaki mesafeyi ölçmek üzere şehir blok sistemini kullanabilirsiniz. Ve birbirine daha yakın oturan insanların birbirleriyle romantik bir ilişkiye girmeleri daha olasıdır. Bu çok bariz. Değil mi? Bu üniversite kampüslerinde de böyle çalışıyor. Sizin kendi odanızdan, diğer her öğrencinin odasına olan uzaklığı adım sayısı olarak ölçebiliriz ve burada negatif bir korelasyon oluşacaktır, bu negatif korelasyon biriyle romantik bir ilişkiye girme olasılığı ile onun odasıyla sizin odanız arasındaki adım sayısı arasındadır. Tüm diğer şeyler eşit olarak, adım sayısı azaldıkça romantik ilişki olasılığı artmaktadır.

Şimdi diğer tüm şeylerin eşit olması büyük bir niteleyici. Değil mi? Fakat eğer diğer bütün değişkenleri istatistiksel olarak kontrol edersek, bütün yapmam gereken sizin odanızla kampüsteki diğer insanların oda uzaklıklarını ölçmek ve ben size Yale kampüsünde kimin kime âşık olacağını grafiğini yapabilirim. Şimdi bu fikir - yani bilmiyorum. Belki bu biraz sezgilere aykırı. Burada yabancılara yönelik bir çeşit kültürel mit var; tanımadığın insan gelecekte âşık olacağını insandır. Ve bu sizin yakınınızda olan insan durumuna uymuyor. Doğru mu? Ve diğer büyük üçlünün de bu temanın bir çeşit tekrarı olduğunu göreceksiniz. Yabancı olan âşık olacağınız kişi değildir.

Peki. Devam edelim. Benzerlik. Muhtemelen şu cümleyi duydunuz: “Tencere yuvarlanır, kapağını bulur”, ve romantizm söz konusu olduğunda bu doğrudur. Psikologlar bu tür çalışmalarda her boyutu değerlendirdiğinde insanların benzer olduklarında birbirlerini daha çekici buldukları sonucunu elde etmiştir. Bu boy ölçüsü ya da yaş gibi bariz şeyler olabilir ama aynı zamanda idam cezasına yönelik tutum ya da Redsox ya da Yankees tercihi gibi şeyler de olabilir. Değil mi? Bütün bunlar benzerliğin boyutları. Tüm diğer şeylerin eşit olması durumunda, ne kadar benzerse o kadar çekici olmaktadır. Dolayısıyla karşıtlar gerçekten birbirini çekmemektedir. Tencere yuvarlanır kapağını bulur ama zıtlar birbirini çekmez.

Şimdi, genellikle dersin bu noktasında salonda birileri elini kaldırır ve şöyle der, “Eh... Ben erkek ya da kız arkadaşım ile tamamen zıttız, buna ne diyorsunuz Profesör Salovey” ve ben genellikle onlara bakıp “iyi şanslar” derim [gülüşmeler].

Ve tabii ki her şey eşit olmayabilir. Her şeyin eşit olmasında rol oynayan başka değişkenlerde vardır ama benzerlik küçümsemeye sebep olmaz. Benzerlik etkilenmeye sebep olur. Tamam? İlginç değil mi? Biz tüm bu birbiriyle çelişen atasözlerine sahibiz ama bazıları deneysel olarak diğerlerinden daha fazla destekleniyor yani “zıtlar birbirini çeker?” Pek fazla kanıt yok. “Benzerlik küsmemeye yol açar?” Pek fazla kanıt yok. “Tencere yuvarlanır kapağını bulur?” Evet, bunun için bazı kanıtlar var.

Son olarak, aşinalık. Biz çevremizde olan zaten tanıdığımız olan insanlara âşık olma eğilimindeyiz. Fikir şu, büyülü bir akşamda bir yabancı göreceksiniz - sevgililer gününde çiftler için şarkı söyleyen New Blue (Yale’ın sevgililer gününde çiftler için şarkı söyleyen bir grubu) ihtiyacınız olduğunda nerede? [gülüşmeler]. “Büyülü bir akşamda kalabalık bir odanın ucunda bir yabancı göreceksiniz. Değil mi? Bu hangi müzikalden? “Güney Pasifik”. Çok güzel. Kalabalık bir odanın ucunda bir yabancı göreceksiniz. Bu bir çeşit kültürel mit. Tabii ki olur ama daha yaygın olan zaten tanıdığınız, tekrar tekrar gördüğünüz birini çekici bulursunuz ve bir ilişki oluşur. Tamam?

İşte büyük üçlü: Size benzer olan insanlar, size aşına olan insanlar ve size mekânsal olarak yakın olan insanlar. Tüm diğer şeyler eşit olduğunda bunlar, çekici bulacağınız insanlardır. Tamam mı? İşte bunlar büyük üçlü. Büyük etkenler bunlar. Bunlar büyük ve laboratuvarlarda çeşitli şekillerde gözlemlenmesi kolay. Bu arada aşinalık fikri sadece insanlarda çalışmaz. Size konuşamadığınız bir dilde kelimeler gösterebilirim ve bunları çok hızlı bir şekilde gösterebilirim ve bunları daha önce görmediğiniz yeni kelimelerle karıştırıp tekrarlayabilirim ve diyorum ki “Bunların anlamını bilmiyorum ve sizin de bunların anlamını bilmediğinizi biliyorum. Sizin bu karakterleri okuyamayacağınızı biliyorum ama bana bunlardan hoşlandıklarınızı ve hoşlanmadıklarınızı ve her birinden ne kadar hoşlandığınızı söyler misiniz?” Hoşlanacaklarınız daha önce size aşına olanlar. Siz bunları daha önce gördüğünüzü hatırlamasanız da, bu aşinalık sizin bir şey gördüğünüzü hatırlamayacağınız kadar

hızlı bir sunuş ile oluşmuş olsa bile bu aşinalık etkisini elde edeceksiniz. Tamam mı? Güzel.

Daha ilginç dörtlü. Bunlar ilginç çünkü biraz daha karmaşık ve incelikliler. Benim favorim olanla başlayalım; yetkinlik. Çevrenizdeki diğer insanları düşünün. Çevremizdeki diğer yetkin insanları düşünün. Ve genellikle ...beceriksiz insanları düşünün. Genelde bize yetkin görünen insanlardan etkileniriz. Şimdi bu çok ilginç değil ama sonuçta etkenin bu olmadığı ortaya çıktı. Evet, biz beceriksiz olduğumu düşündüğümüz insanlardansa daha yetkin insanlardan etkileniriz ama her alanda yetkin olan çok yetenekli insanlar bizim için bir çeşit tehdittir. Kendimizle ilgili çok iyi hissettirmezler. Değil mi? Karşılaştırma yaptığımızda kendimizi eksik hissettirirler. Yani bizim gerçekten hoşlandığımız - ara sıra hata yapan yetkin insanlardan etkileniriz. Ve buna Pratfall etkisi denir, bizim yetkin insanlara yönelik beğenimiz onlar bir hata yaptığında, utanç verici bir şey yaptığında, başarısız bir deneyim yaşadığında gelişir. Tamam mı?

Bunu ünlü kişilerde görebilirsiniz. Yetkin ama kış üstü düşen, hata yapan ve bazen hata yaptıktan sonra daha popüler olan insanlar. Değil mi? Bill Clinton'ı başkanken düşünüyorum, onun dönemindeki popülerliği Bill Clinton'ı sevsin ya da sevmesin ,herkesin Monica Lewinsky'nin büyük bir hata olduğu fikrine katılmasına rağmen popülerliği çok fazla zarar görmedi. Medyada birçok insan " O sadece – bu onun sadece insan olduğunu gösterir" dedi. Bu çok büyük bir hata olsa da, o hepimiz gibi hata yapıyor. Değil mi? Ve bunu daha az utanç verici bir durum için de böyle görürüz. Bazen ünlü insanlar hatalarından sonra daha fazla sevilir.

Şimdi, klasik bir deney, klasik pratfall deneyi, tarif etmek için güzel bir deney. Bu bir sanat eseri. Şimdi biraz bundan söz edeyim. Bu deneydesiniz. Laboratuvara getirildiniz ve bir yarışma programında okulunuzun olası temsilcilerine ait görüşme kayıtlarını dinliyorsunuz. Yarışma programının ismi "üniversite meydanı" şu an öyle mi bilmiyorum ama ben okuldayken yayındaydı. Ve siz "üniversite meydanı" nda muhtemelen Yale'den yarışmacı olarak katılacak kişilerin görüşmelerini dinliyorsunuz. Karar vermeniz gereken - sizden istenen "üniversite meydanı" na kimin katılacağına karar vermeniz. Ve siz bu görüşmeleri dinliyorsunuz. Şimdi ilginç olan şey burada iki tip insan var, neredeyse mükemmel ve vasat. Neredeyse mükemmel olan kişi soruların yüzde doksan ikisine doğru cevap veriyor, kampüsün tevazu göstererek onur topluluğunda olduğunu belirtmiş, okul yıllığının editörü ve okul takımında koşuyor. Bu hemen hemen mükemmel insan. Vasat olan ise soruların yüzde otuzunu doğru cevaplıyor, ortalama notlara sahip, okul yıllığında düzeltmen okuyucu ve okul takımında koşmayı denemiş ama başaramamış. Yani görüyorsunuz ki unsurları tamamen sabit tutuyorlar fakat bir durumda vasat biriyken diğer durumda neredeyse mükemmel.

Şimdi, teybi dinlerken hangi kişiyi daha çekici bulursunuz? Yani, size hangisinin yarışma programında yer alması gerektiği sorulduğunda, insanlar daha yetkin olanı tercih ediyor. Fakat "hangi kişiyi daha çekici buldunuz" gibi sorular da soruluyor.

Sadece teyp kaydı dinliyorsunuz. Bu insanı ne kadar çekici buldunuz? Ve sonuçlar çok bariz. Yetkin kişi vasat kişiye göre oldukça fazla olarak daha çekici değerlendirilmiş. Tamam mı? Hikâyenin sonu bu olsaydı sıkıcı bir hikâye olurdu ama bu hikayenin sonu değil.

Şimdi deneyde katılımcıların her biri kasetlerden birini dinliyor – sadece bir kaset dinliyorsunuz. Yarısı hata yapma koşuluna atanıyor. Ve hata yapma koşulunda ise kaset devam ediyor ve tabak-çanak sesleri duyuyorsunuz ve bir insan “ Of, aman tanrım. Yeni elbisemin üstüne kahve döktüm” diyor. Tamam? İşte bu hata. Bu kış üstü düşme. Şimdi size soruluyor “Kimi daha çekici buldunuz?”. Ve bakın ne oluyor. Sizin yetkin insana yönelik olan çekicilik değerlendirmeniz daha da yükseliyor. Hata yapan yetenekli kişi benim sevdiğim kişi. Ne yazık ki hata yapan vasat kişi için artık daha da vasat olduğunu düşünüyorsunuz [gülüşmeler]. Değil mi? İşte bu deneyin hüzünlü ironisi. Etki çift yönlü çalışıyor, vasat olan sizin gözünüzde daha da düşüyor.

Şimdi size bu deneyle ilgili olarak Yale’e gelişim ile ilgili biraz kişisel bir hikaye anlatacağım. Bu sosyal psikolojinin en ünlü deneylerinden biri. Ben olsam öyle görmezdim. İlerde duyacaksınız ya da zaten Milgram’ı ve Asch’in uyma deneyini ve Hırsızlar Mağarası deneyini biliyorsunuz. Onlar bundan daha bilindik fakat bu da diğerleriyle aynı derecede önemlidir. Bu en iyi beş deneye girer. Santa Cruz’da Kaliforniya Üniversitesi’nde yıllarca çalışmış ama şu anda emekli olan Elliot Aronson tarafından gerçekleştirildi. İsmi şu an bilmenize gerek yok.

Her neyse, 1981 de bir lisans mezunu olarak Yale’e geldim ve bir danışman arıyordum ve Yale’de fakülte üyesi olan Judy Rudin ile görüşüyordum. Bazılarınız bu ismi bilebilir çünkü o Pennsylvania Üniversitesi’nde başkan oldu ve şu an Rockefeller vakfının başkanı. Ve o ilk yılındaki bir mezun için korkutucu olabilir. Fakat ben onunla görüşüyordum ve bir toplantı ayarladım. Ve bu toplantıda onu ikna etmeye çalıştığım şey ise beni öğrencisi olarak alması, danışmanım olmasıydı. Bu benim yüksek lisansta üçüncü ya da dördüncü haftamdı, bununla ilgili biraz endişeliydim. Ve o birinci sınıf bir yüksek lisans öğrencisi için biraz korkutucu olabilirdi.

Ve hatırlıyorum bir fincan kahve tutuyordum ve ona yalvarıyordum, onun öğrencisi olmak için onu ikna etmeye çalışıyordum ve “Judy çok şey yapacağım. Çok çalışacağım. Data analiz edebilirim.” Kendim hakkında konuşuyorum ve sallanıyorum - konuşurken ellerimi kullanıyorum. Kahve fincanını etrafa sallıyorum. Ve konuşmanın daha çok başında sizin muhtemelen fizik dersinde öğrendiğiniz ,bir objenin üzerine bir güç etkilenmediği sürece sabit durduğunu gösterdim. Yani, sabit duran obje bardağın içindeki kahveydi ve ben kahvenin altından bardağı alır almaz masasına döküldü - bu kahve dalgası masada benim tarafımdan onun tarafına aktıkça bunu ağır çekimde izledim.

Ayağa kalkıp geri zıpladı, kâğıtların yerini değiştirmeye başladı ve bana “Neden beni yalnız bırakmıyorsun?” diye sorarcasına bir bakış attı. Ben de durumu kurtarmak için elimden geleni yapıp, ona baktım ve dedim ki “Judy, Elliot Aronson’un çekicilik hakkındaki o eski deneyini hatırlar mısınız?” [gülüşmeler]. Gözünün ucuyla baktı ve

dedim ki “Ee, bu da benim yaptığım hata [gülüşmeler]. Artık beni daha fazla seveceksin.” [gülüşmeler]. Ve sadece kafasını sallayıp “Peter, Peter, Peter. Biliyorsun ki etki öncelikle senin yetkin olduğunu düşünürsem çalışır” [gülüşmeler]. Her neyse, bu benim Yale’e girişimdi, Yale’de lisansüstü eğitime [gülüşmeler].

Tamam. Hata yapmaya gelince. Hata yapmak sadece yetkin iseniz sizi daha çekici kılar. Buna Pratfall etkisi denir. Devam edelim ve ben daha hızlı ilerlemeye çalışacağım çünkü ders sonundaki sorularınız için zaman ayırmak istiyorum.

Şimdi ilginç dördlünün ikincisi olan fiziksel çekicilik hakkında konuşalım. Fiziksel çekicilik bizim için sorun olan bir konu. Fiziksel çekiciliğin hayatımızda pek bir değeri olduğunu düşünmüyoruz. Adil gözüküyor. Küçük şeyler hariç fiziksel çekiciliğimizi geliştirmek için pek bir şey yapamıyoruz. Ve *Rumpus*, [kampüsteki en çekici insanların listesini yayınlayan satirik bir Yale gazetesi] sizin fotoğrafınızı yayınlamadığında canınız sıkılıyor. Yani fiziksel çekiciliğin önemli olmadığına inanmak istiyoruz. Ve enteresan olan şey şu ki, üniversite öğrencilerine anket yapacak olsanız ve deseniz ki “Bir ilişkideki değişik karakteristikleri değerlendirin” önemli olan şeylerin sıcaklık, hassasiyet, zeka, sevecenlik, mizah olduğunu ve görünüşün önemli olmadığını söyleyeceklerdir. Ama bunların hepsini ölçecek olursak - başka bir düzende ilerleyelim, herkesin ilk kez gördüğü bir insanla çıkmasını sağlarsan, bu randevudan sonra kaç kişi tekrar birbirini görmeyi kabul eder. Bu tekrar görüşmenin sebebi nedir? Sıcaklık derecesi mi? Hayır. Hassasiyet mi? Hayır. Zeka mı? Hayır. Sevecenlik mi? Hayır. Espri anlayışı mı? Hayır. Neydi peki? Dış görünüş. Yani inancımız şu ki, dış görünüş önemli değildir ama ne yazık ki önemlidir.

Şimdi, bütün bu çalışmalarda en iyi haber bu çalışmalarda fiziksel çekiciliğin sadece ikinci bir randevu sağlamak için işlevi olması. Açık bir şekilde gördük ki uzun süreli bir ilişkiyi sağlayacak şeyler dış görünüş kadar sığ olmayan şeyler. Ama ikinci bir randevu için büyük bir belirleyici. Ve üniversite öğrencileri her yıl yine “ama bu önemli değil ki” derler. Ve bu aslında önemli olduğunu düşünmediğimiz fakat deneysel olarak bakıldığında önemli olan şeyler arasındaki klasik bir ayrışma.

Peki, tamam, fiziksel çekiciliğin üzerine yapılmış birçok enteresan çalışma vardır. Minnesota Üniversitesi’nde bir bilgisayar algoritması insanları eşleştirdi. Çok karışık bir algoritma değildi çünkü insanları basit olarak rastgele eşleştirdi. Ama kampüsteki öğrenciler hakkında çok fazla bilgi toplandı ve öğrenciler eşleştirilip dansa yollandı. Sonra izleri sürüldü ve tam size örnek gösterdiğim deneyde olduğu gibi Minnesota Üniversitesi’ndeki öğrenciler de aynı şekilde davrandılar. Bilgisayar tarafından rastgele olarak atanmış partnerlerini çekici olarak değerlendirdiklerinde ilişkiye devam etme oranı yükseldi.

Şimdi burada, “neden?” sorusunu sormak ilginç olacaktır. Ve yapılan diğer deneyleri inceleyip fiziksel çekiciliğin neden bir ilişkinin başlamasına sebep olduğunu öğrenmeye çalışabiliriz. Ve tekrar, hata yapma deneyini, “Pratfall” deneyini yapan Elliot Aronson, çekicilik hakkında da güzel çalışmalar yapmıştır. Ve bir deneyde, ki çoğu insan bunu “Fizzy Wig” deneyi olarak bilir, şunu yapmıştır. Laboratuvarında

onun yanında çalışan bir lisansüstü öğrencisini anlaşmalı katılımcı olarak almış - psikologlar, özellikle sosyal psikologlar deneylerde kendileriyle birlikte çalışan kişilere “anlaşmalı katılımcı” derler. Bu onların Mason Dixon çizgisinin güneyinde yetiştikleri ya da bir şeyin bayraktarlığını yaptıkları anlamına gelmez – bunun için daha eski bir tabir “oyuncu”dur. “Bu deneyde şu rolde oynaması için bir oyuncu tuttuk” diyebilirler. Fakat bence üniversite öğrencileri arasında oyuncuların sadece Moe, Larry ve Curly isimlerini aldığına ilişkin genellenmiş bir düşünce olduğu için “anlaşmalı katılımcı” kelimesini kullanmaya başladılar. Şimdi artık genelde svdzdadece “Bir aktör tuttuk” diyorlar.

Her neyse, aldıkları anlaşmalı katılımcı genelde pek çok kişi tarafından çekici olarak değerlendirilen birisi iken, onu ya daha çekici ya da daha az çekici göstermek için kırıksık kıyafetler, kötü makyaj ve kıvırcık bir peruk verdiler. Deneyde en çok hatırlanan şey kıvırcık peruktur. Ve anlaşmalı katılımcının deneyde yaptığı şey klinik psikolojide bir öğrenci gibi davranıp erkek adaylara anket sunmak ve görüşmenin sonunda onlara kişilik analizi yapmaktır. Tamam mı? Hepsi bu kadar. Bu kızla görüşürler. Ya çok güzel görünür ya da çok çirkin görünür ve insanlar onunla konuşur. Kişilikleri hakkında yorum yapar. Deneklerin yarısı kişilikleri hakkında iyi yorumlar alırken diğer yarısı kötü yorumlar alır.

Peki, buna nasıl tepki veriyorlar? Kadın daha çekici hale getirildiğinde ve onlara pozitif geribildirimde bulunduğu kendilerini çok mutlu hissetmişlerdir. Yine çekici hale getirildiğinde ancak kendilerine negatif geribildirimde bulunduğu kendilerini oldukça kötü hissetmişlerdir. Ancak, daha az çekici hale getirildiğinde ne tür bir bilgi verdiğiyle ilgilenmemişlerdir. Bu olay çok enteresandı. Çekici hale getirildiği ancak katılımcılara negatif geribildirim verdiğinde genellikle katılımcılar bir fırsat bulup değerlendirmesinin yanlış olduğunu göstermek üzere gelecekte onunla konuşmaya çalışmaktaydılar. Onlar için bu o kadar önemliydi.

Yani şöyle bir düşünce var, çekici insanların yorumları bize daha etkileyici gelir. Bunun adil olduğunu söylemiyorum, rasyonel olduğunu söylemiyorum ama empirik olarak [öksürür] - özür dilerim - deneysel olarak bunu görebiliyoruz ki bir şekilde çekici insanların yorumu bizim için daha önemlidir.

Tamam. İlginç dördlünün üçüncüsü. Kazanç, kayıp. Psikolojide genel fikir şu ki, biz değişikliğe duraçanlıktan daha hassasız. Bunun neden doğru olduğunu zaten düşünebiliyorsunuzdur. Değişiklik genellikle tehlikenin ya da fırsatların işaretçisidir, ve eğer değişikliğe uyum sağlamışsak hayatta kalmamızı ve genlerimizi aktarmamızı sağlar. Tamam mı? Değişikliğe çok daha hassasız.

Aşkta bu nasıl gelişir? Aşkta bize çekici gelen şey sadece karşımızdaki insanın bize karşı çok pozitif olması değildir. Mesela “Seni seviyorum, seni seviyorum, seni seviyorum, seni seviyorum” değil mi? Zamanla bayıyor değil mi? Daha çekici olan şey bize başta pozitif olmayan insanların zamanla bize karşı daha da pozitifleşmesi. Tamam mı? Aronson buna “Kazanım Etkisi” der. Bize karşı tutumları zamanla momentum kazanan insanları daha çekici buluruz. Tamam mı? Ve bize karşı

tutumları azdan başlayıp orta seviyeye kadar gelse de baştan bize karşı tutumu hep yüksek olan insandan daha çekici gelirler çünkü azdan çoğa giderken ilgimizin odağı olmayı başarırlar. Bize karşı tutumun zamanla yükselmesi tutumun şu anki halinden çok daha önemlidir.

Şimdi enteresan olan şey bir kayıp etkisinin de olması. Bizi inciten insanlar her zaman bize karşı olumsuz olan insanlar değildir. Sizi görünce nefretini her zaman belli eden bir insan, bir süre sonra sizi incitemez. Değil mi? Bununla ilgili Ricky Skaggs'ın söylediği bir country şarkısı vardır ve şarkıda derki “Seni sevdiğin insan kadar hiç kimse incitemez”. Acı olan budur, size karşı hep olumlu olan bir insanın size karşı tutumunun bozulması. Sadece sevdiğini incitebilirsin. Değil mi? Sadece sevdiğini incitebilirsin; çünkü sevdiğin insandan olumlu bir tepki beklersin. Ve olumsuz olduğunu görünce canın yanar. Yumruk yemiş gibi hissedersin. Değil mi? Sonuç olarak sadece sevdiğini incitebilirsin; ama seni hep seven bir insan da sevgisini göstermekte zorlanabilir. Başta sizi pek sevmeyen ama sonradan sizi seviyormuş gibi görünen insanların, sizin üzerinizde çok güçlü etkisi vardır.

Tamam. Son olarak - ah. Geri gel. Çalışmaların son kısmı – Schacter, Singer’s “Emotions” hakkında hiç konuştunuz mu? Peki. Şimdi size bu fenomeni açıklayayım. Bu fenomen uyarılmayı yanlış atfetmekle ilgili. Psikolojik olarak uyarılmışsınız ama nedenini tam olarak kestiremiyorsunuz ve bir açıklama uyduruyorsunuz. Bu açıklama bazen doğrudur; ama enteresan olan şey şu ki yanlış atfedilen uyarılmalar başka bir şeyken aşkla yorumlanabilir.

O zaman, bir düşünce deneyi yapalım. Ben Yale Üniversitesi’nde bir öğrenciyim ve Pierson’da yaşıyorum. Çünkü Chapel Sokağı’ndaki Starbucks’a uzağım ve pekiyi tanımadığım ama derste bir kaç haftadır yanımda oturan bir arkadaşım var ve diyorum ki “Cuma gecesi benimle The New Blue konserine gidip sonra kahve içmek ister misin?” ve bana “Tabi ki, bunu yapmak isterim” der. Şimdi The New Blue konseri Pierson Davenport Tiyatrosu’nda, bodrumda olan bir konser ve konserde eğleniyoruz sonra diyorum ki “Hadi Starbucks’a gidip kahve içelim”.

Sonra Pierson’dan aşağı York Street geçidine doğru gidiyoruz Chapel Sokağı’ndan sola dönüyoruz. Starbucks’a yürüyoruz. Sonra bana diyor ki “Aslında kafeinsiz içsem daha iyi olur çünkü geç oldu ve uyumak istiyorum”. Ve ben de “olur nasıl istersen” derim. O da “Tamam. O zaman ben kafeinsiz double espresso mocha ince ...” der. Ne ? Bir kahvenin daha ne özelliği olabilir ki? [gülüşmeler] Değil mi? “Bir double espresso mocha ince ,köpüklü”. [gülüşmeler] Ben de derim ki “Tamam. İyi. Ben bir kahve alayım” [gülüşmeler]. Ben içecekleri almaya gidiyorum ve diyorum ki “Ben bir kahve alayım ve bir de double espresso mocha ince köpüklü”. Ama çalışan bir hata yapar.

Çalışan kahveyi kafeinsiz yapacağına kafeinli yapar. Kimseye söylemez, bana söylemez. Ben görmedim. Ben sadece geriye kahvem ve double espresso mocha ince köpüklü ile dönerim. Ancak kafeinsiz değildir. İçinde 2 double kafeinli espresso vardır. Özür dilerim. Kafeinsiz değil. Masaya bırakırım ve güzel bir sohbet başlar ve saat

12.30-01:00 gibi Starbucks kapanmaya başlar ve Pierson'a geri dönme zamanı gelmiştir. Pierson'a yürürken benim uykum gelir ama arkadaşım bana bakıp der ki "ben biraz garip hissediyorum" der. Aslında ne oluyor? Kalbi daha hızlı atıyor, elleri terlemeye başlıyor, daha hızlı nefes almaya başlıyor. Diyor ki "Bilmiyorum burası sıcak mı?" ve diyor ki "uzun zamandır böyle hissetmemiştim [gülüşmeler]. "Kahveden değildir. Neden olabilir". Ve bana dönüp bakar [gülüşmeler]. "Çok garip bir gündü, çok garip bir ruh halindeyim. Sanki âşık olmuş gibiyim" [gülüşmeler].

Ve sanki âşık olmak gibi bir his ama aslında bir duble kafeinli espresso yüzünden olmuş [gülüşmeler]. Kalbi hızlı atar, nefes alış verişi hızlanır, elleri terler ama bu olayın tam olarak ne olduğunu anlayamaz. Çözümü en açık gibi gözüken şeyde arar. Ve sosyal çevresindeki en göze çarpan şeye yönelir - ki bu benim - ve [gülüşmeler] âşık olduğunu söyler.

Yanlış atfetme fikri - başka bir şey tarafından ortaya çıkan uyarılma "ne olduğunu bilmemek". En iyisi ne olduğunu bilmesen ve yanlış anlasan bile, fiziksel çekime, romantizme, yakınlığa, bağlılığa yüklesen bile bu yine de âşktır.

Tamam. Bu deneyi hemen hafta sonu yapmanızı tavsiye etmiyorum; ama tabii yalnızsanız denemek isteyebilirsiniz.[gülüşmeler] Bu fikri alıp doğru incelediğimizde üzerinde çalışma yapabiliriz; bunu laboratuvara götürebiliriz ama laboratuvar deneyleri üzerine konuşmadan önce size bu konu hakkındaki en meşhur deneyi anlatayim.

Buna "Rickety Bridge" deneyi adı verilir. British Columbia Üniversitesi'nde kampüsten geçen bir köprü vardı—aslında iki köprü vardı. Bunlarda biri olan sallantılı köprü halattan yapılmıştı. Nehirden yüzlerce metre yukarıdaydı. Rüzgârla sallanıyordu. Yaklaşık üç metre genişlikteydi. Nehirden geçebilmek için dikkatlice tutunmak gerekiyordu. Nehirden geçmek için korkutucu bir yoldu. Bu köprüyü kimse gördü mü? Hala orada. Evet. Bu köprüyü biliyorsunuz. Tamam. Nehirden geçmek için başka bir yol daha var. Suyu yakın alçak bir köprü, sağlam tahta var, güzel ve geniş tahtadan yapılmış tutacaklar ve köprüyü bu şekilde geçebiliyorsun.

Sonra, British Columbia Üniversitesi'nde iki araştırmacı, köprünün ucuna alımlı bir bayan yerleştirdiler. Bayan köprüden geçenleri karşılıyordu. Köprülerde insanları karşılayınca "bana bir masal yazar mısın? Masal yazarsan bana çok yardımcı olursun" gibi birkaç söz söyleyip, sonra masallarını toplayıp, "sorularınız varsa bu benim telefon numaram" der. Aslında deneylerde bu olur. Deneycinin numarasını alırsın. Sonra ne oluyor? Sallantılı köprüdeki erkek öğrenciler enteresan içeriği olan seksi hikâyeler yazarken sağlam köprüdekiler sıkıcı hikâyeler yazmışlar. Sallantılı köprüdekilerden daha fazla telefon açılıp "deney hakkında daha fazla konuşmak isterim. Bir yerde buluşsak olur mu?" dediler. Sağlam köprüdekilerden bu kadar telefon gelmedi. Tamam? Neler oluyor? Bu yanlış atfedilmiş uyarılma olarak anlaşıldı. Sallantılı köprüde sudan yüzlerce feet yukarıda rüzgârda sallanıyorsunuz: Köprü güvenli değil. Geçemeyebilirsin de geçebilirsin de. Kalbiniz hızlı çarpar, elleriniz terler, hızlı nefes almaya başlarsınız. Bu insanla tanışırsın ve bu nedenlerden dolayı

size daha çekici gelir. Bu olayı cazibeye yorarsın. Şimdi, bu çalışma kötü bir çalışma. Çalışmada çok büyük bir hata var. Bu çalışmaya deney bile denemez. Bu çalışmadaki hata nedir?

Öğrenci: Sallantılı köprüden gidenler daha [duyulmuyor]

Dekan Peter Salovey: Sallantılı köprüden geçenler sağlam köprüden geçenlerden daha maceraperesttir. Doğru. Başka bir deyişle, deneyin iki farklı koşuluna katılımcılar rasgele bir şekilde atanmamıştır. Bunu söylemenin başka bir yolu ise çalışmanın iki koşuluna seçkisiz olarak atanmış katılımcılar yok. Seçkisiz atama yoksa bu bir deney değildir. Bu iki gruba rastgele insan koymadığınız sürece köprüler arasındaki farkı değil, sadece gruplar arasındaki bireysel farklılıkları incellersiniz. Tamamen sabit, güvenli ve alçak bir köprü olduğunda “Ben bu köprüden geçmem. Ben sınıfa girmek için hayatımı tehlikeye atabileceğim köprüden geçmek istiyorum.” [gülüşmeler] Ve biz bu kişinin tamamen yabancı birilerini arayıp seksi bir hikâye yazıp onu onlara verebilecek biri olmasına şaşırmalı mıyız? [gülüşmeler] Değil mi? Bu sonuca şaşırmadık. Tabi ki yapmamız gereken şey , grupları rastgele seçip bu deneyi daha sistematik şekilde yürütmek. Ve bugün ben bu şekilde tamamlamak istiyorum. 2:45’ten, 3:45’e kadar vaktimiz var değil mi? Tamam. Harika. Bu süreyi daha fazla soru alabilmek için beş dakika daha uzatacağım.

Bunu laboratuvarında nasıl yaparız? İnsanları laboratuvara getirebilirsiniz, size bir işbirlikçi tanıtırım, diyelim ki siz birinci gruptasınız, odadaki herkes odanın bir tarafında dizilmiş ve ben size derim ki “Lütfen burada bekleyin. Deneye birazdan başlayacağız. Lütfen, beklerken bu formu doldurun.” Formda da sizin araştırmacıyı, yani beni ne kadar çekici bulduğunuzu sorar. Aynı şeyi burada da ben yaparım. Size bir form veririm ve sizce benim ne kadar çekici olduğumu sorarım, aynı yönergeyi veririm fakat aralarında önemli bir fark olur: “Lütfen burada bekleyin. Birazdan acı verici bir şok deneyi başlatacağız, beklerken lütfen bu formları doldurun.”

Sonra ne olur? Acı verici şok deneyi yönergesini alanlar daha yüksek ihtimalle işbirlikçiyi daha çekici bulurlar.[gülüşmeler] Neden? Orada oturup acı verici şok hakkında düşünürken kalpleri daha hızlı atar [kalp atış sesi], elleri terler belki daha zor nefes almaya başlarlar. Ve bunu neyin yaptığı o kadar açıkça görülüyorken verilen yönerge o kadar barizken bu uyarılmaya hala yanlış atıfta bulunarak bunu “Âşık oluyorum galiba” olarak algırlar.

Bunu başka şekillerde de yapabiliriz. İşte bu benim en sevdiğim yöntemlerden biri. Laboratuvara insanları getiririz. Bu insanları bu sefer kontrol grubu yaparız. Bu gruba “Lütfen burada bekleyin. Deneyi birazdan gerçekleştireceğiz o sırada lütfen bu formları doldurun” denir. Formlarda araştırmacının ne kadar çekici olduğu sorulur. Deneysel gruba da “Lütfen burada bekleyin. Deneyi birazdan gerçekleştireceğiz. O sırada lütfen bu formları doldurun ama deneye hazır olmadan önce bu koşu bandında on dakika koşmanız gerekecek. Yani siz koşu bandında koşmak ,ya da sadece oturmak zorundasınız ve koşu bandında koşanlar -ki uyarımın açıkça fazla olduğu grup bu- biraz aerobik egzersizi yapıyor araştırmacıyı daha çekici buluyor.

Tamam mı? İşte bu yüzden 4. Kattaki Payne Whitney Gym salonu tehlikeli bir yer [gülüşmeler] ve dekanınız olarak spor salonlarınızda dikkatli olmanızı öneririm. [gülüşmeler] Tamam mı? Tayt ve aerobik egzersizi kombinasyonu sorun olabilir mi? [gülüşmeler]

Tamam. Şimdi, işte son deneyimiz ama bu deney için özür diliyorum sizden. 2007 ortamında biraz cinsel ayırıcı ama açıklamama izin verin. Günümüzde bu deneyi yapamayız—bugün de bu deneyi kimse yapamaz ve bunun bazı özelliklerinden dolayı özür dileyeceksiniz -ama bırakın size anlatayım. Bu deneyde laboratuvara erkek denekler getirilir ve *Playboy* dergisinden kadınlar gösterilir. Bunlar aslında çıplak kadın fotoğraflarıdır. Ve kalp atışlarını arttıran kulaklıları takarlar ve gördükleri kadının ne kadar çekici olduğu sorulur. Şimdi, bu slaytlar önlerinde akarken deneklerin kulaklıkları vardır. Şimdi tam hatırlamıyorum ama sanırım 10 tane görüyorlar.

Yani, slaytlar geliyor. Kulaklıkları kulaklarında. Kulaklıklar kalp atışlarının sesini yükseltiyor ve slaytlar birinden diğerine birkaç saniyede bir değişiyor ve kalp atışlarını dinliyorlar. [kalp atış sesi] Slayt bir. Slayt iki. Slayt üç. Slayt dört. Slayt beş. Slayt altı. Ve sonra hangisini en çekici bulduklarını, hangisinden daha çok etkilendiklerini soruyorlar. “Hmm, slayt beş tabii ki. Evlenmek istediğim kadın bu” [gülüşmeler]. Aslında olan şey kendi kalp atışlarını takip ederek hangisinin daha çekici olduğunu tahmin etmeleridir.

Şimdi, olayın döndüğü nokta bu. Aslında kendi kalp atışlarını dinlemiyorlar. Teypten bir kalp ritmi dinliyorlar. Deneyci arkada hızını kontrol ediyor.[gülüşmeler] ve seçkisiz aralıklarla hızlandırıyor [gülüşmeler] ve yavaşlatıyor. Hangi aralıklarla hızın değiştiği fark etmez, katılımcı o aralıktaki kadının hayallerindeki kadın olduğunu, ondan etkilendiğini düşünüyor. Siz bile gerçek uyarılmayı yanlış atfedebilirsiniz. Gerçek olmayan uyarılmayı sanki sizin vücudunuzdan geliyormuş gibi yanlış atfedebilirsiniz. Geliyorlar sadece – size sadece rastgele gelirler. Onu bile yanlış atfedebilirsiniz.

Tamam. Bu deneylerin şirin olduğunu ve ortada enteresan bir fenomen olduğunu düşünüyorum ve bize çevremizden gelen etkenlerin ve hatta kendi vücudumuzdan gelen etkenlerin ne kadar yanılsatıcı olduğunu gösterir. Ama aslında bu deneylerin çok ciddi sonuçları vardır. Biri de aile içi şiddettir. Şimdi aile içi şiddetin olduğu durumlarda, insanların neden o ortamda kaldığını düşünün. Neden insanlar şiddetli ilişkiler içerisinde kalmaya devam ediyorlar? Bir numaralı neden ve bunu önceden kabul ediyoruz, ekonomik olarak bir alternatiflerinin olmaması ya da insanların ekonomik olarak bir alternatiflerinin olmadığına inanması. Ve bu şiddetli ilişkilere devam etmenin birinci sebebidir. “Ayrılamam çünkü eğer ayrılırsam evsiz kalırım. Eğer ayrılırsam açlıktan ölürüm, ben ve çocuklarım açlıktan ölür.” Derler. Ve bu, insanları taciz edici bir ilişkide kapana kısılmış bir şekilde devam ettirir. Bu bir numaralı peki ama başka neden ne olabilir?

Bazen insanlar içinde buldukları ilişkinin taciz edici olduğunu anlamazlar, ama bu psikolojik ya da duygusal açıdan taciz edici olabilir? Ortada fiziksel bir şiddet olmasa da kavgalara ve tartışmalara girerler. Ve bu her olduğunda bir uyarılma hissederler ve buna yanlış atıfta bulunurlar. “Peki, bana âşık olmazsa bana bağırıp çağırmazdı değil mi?” Onlar bu kızgınlığa, sinire ve şiddete yanlış atıfta bulunarak bunu bir sevgi göstergesi gibi yorumlarlar.

Sosyal psikolog olan bir arkadaşım bana çok ürkütücü bir hikâyeye anlatmıştı dedi ki “Kocamla çıkarken” – 30 sene önce olan bir olay – “zor bir dönemden geçiyorduk. Çok fazla tartışıyorduk – ve bir kere bir tartışmanın ortasında arabanın içindeydim ve kocam camı yumruklayarak kırdı.” Kadına dokunmamış ve sonra dedi ki bana beni ne kadar sevdiğini o zaman anladım ve ben bunun ne kadar korkutucu olduğunu düşündüm. Korkutucu ama yanlış atfedilmiş his. “Şimdi düşünüyorum ki – onu yaptığında aşk olarak tahmin ettiğim bir şey hissettim”. Aşk olarak atfettiği şey kendi korkusuydu; ama bunu karşılıklı sevgi olarak nitelendiriyordu ve “onu sevmek zorundayım” olarak. Yani, bu deneylerle dalga geçsek de bu deneylerin düşünülmesi gereken ciddi sonuçları var. Ve başka sonuçları da düşünmek mümkün. Tamam. Burada bitireyim ve sorularınızı alayım.[alkış]

Dekan Peter Salovey: Teşekkür ederim. Çok teşekkür ederim çok naziksiniz. Kayıta olduğumuz için gelen soruları tekrarlayacağım. Evet.

Öğrenci: [duyulmuyor]

Dekan Peter Salovey: Tamam. Yani soru şu ki acı verici şok kullanılan deneyler gibi deneylerde, hepinize yapıldığı gibi katılımcı aydınlatılmış onay formuyla ya da araştırmacı tarafından “Bu deneyde acı verici düzeyde elektrik şoku kullanılmaktadır.” diye bilgilendirildikten sonra araştırmacıyı hâlâ çok daha çekici olarak oylar mısınız yoksa bu sefer uyarılmayı yanlış atfetmez misiniz? Uyarıcının kaynağını ne kadar belli edersek etkisi o kadar düşük olur. Mesela arkadaşıma “Neden bu şekilde hissettiğini biliyorum. Böyle hissetmenin nedeni barmenin sana kafeinsiz kahve yerine kafeinli espresso vermiş olması ya da bana âşık olduğundan” dediğimde muhtemelen bana “bence bu aşk” demez. Daha çok –hmm!-- kafeindenmiş. Bu parsemonik açıklama. Yani bunlar gerçek. Uyarıcının nedenini ne kadar açık tutarsanız, o kadar az etkili olur ama görebiliyoruz ki uyarıcının nedeninin açık olduğu deneylerde bile yanlış atfedilme olayını görebiliyoruz. Diğer sorular. Evet.

Öğrenci: [Duyulmuyor]

Dekan Peter Salovey: Evet. Soru şu ki bu faktörlerden herhangi biri yani, yakınlık, aşinalık ve benzerlik – Bir ilişkinin sürekliliğini etkiler mi yoksa sadece baştaki çekimi mi? Bu çok enteresan. Benim tahminim hem başta hem süreçte etkisi olduğudur; fakat literatür daha çok ilk oluşan etkilenmenin üzerinde duruyor, ilk etkilenme ile ilgili daha zengin bir veri var; ilişkinin başlangıcı söz konusu çünkü çiftleri zaman içerisinde takip etmek biraz zor. Romantik çiftleri incelerken, sorgularken ve gözlemler yaparken karşılaştığımız bir tür Heisenberg gibi problem

hayal edin. Bu çiftin ilişkilerinin doğal bir şekilde gelişmesini incelemek zor o yüzden bu deneylerde baştaki çekime odaklanıyoruz. Bu yüzden dersimin aşk üzerine olduğunu söylüyorum, ama deneyler daha çok aşktan çok çekim üzerine yapılmışlardır. Başka soru. Evet.

Öğrenci: Biri birden fazla insana karşı mükemmel aşk hissedebilir mi?

Dekan Peter Salovey: Hmm!.. Biri birden fazla insana karşı mükemmel aşk hissedebilir mi? Bu güzel bir soru. Bu soru aslında literatürde tartışılan bir soru. Bu deneylerde--bu derste--buna pek değinmedim ama bu konu hakkında enteresan tartışmalar sürdürülüyor. Bu tartışmalar genelde konuya evrimsel açıdan ve sosyal açıdan bakan insanlar arasında oluyorlar. Bu iki düşünce taban tabana zıt olmasa da evrimsel açıdan bakan insanlar genetik materyali daha geniş bir yelpazede yaymak için birden fazla kişiye karşı aşkın yararlı olacağını düşünüyorlar. Bu görüşün bir problem olduğunu düşünmüyorum; ama oluşturduğumuz dünyadaki varsayılabir birden fazla kişiye âşık olunamaz şeklinde. Evet. Yani şöyle bir gerilim oluşuyor, evrimsel dürtülerimiz sosyal olarak bunlar iyi değil, uygun değil, bunlar tabu şeklinde sınırlandırılmış durumda. Benim tahminim sonuç olarak evet, âşık olunabilir ama çok ikilemde kalırsınız çünkü ikisi de birbirine aynı anda çelişen fikirlerdir. Bir soru daha alalım sonra gitmenize izin vereceğim. Özür dilerim onu önce gördüm.

Öğrenci: Doğal seçim bunların hepsini öğrenip uygulayan insanların tarafında olmaz mı?

Dekan Peter Salovey: Yani evrimsel bir açıklama getiriyor. Doğal seçim psikolojiye giriş alan, benim Sevgililer Günü dersime gelen, dikkatlice büyük üçlüyü ve daha ilginç dördlüyü dinleyen ve sonra bunları uygulayan insanların yanında olmaz mı? Şuna benziyor – sanki geçen bir karakteristiği dağıtmaya çalışıyoruz ki bu Darwin kuramına karşı bir şey ama bir şekilde öyle bir durum yaratılabilir ki evrim bu tür materyalden faydalanabilir. Benim size aktarabileceklerim bu kadar. Bu binlerce sosyal psikoloğu bu alanda oldukları için çok mutlu ederdi. Her neyse, hepinize teşekkür ederim. Sevgililer Gününüz kutlu olsun! Teşekkür ederim!

Psikolojiye Giriş

Ders 10

Evrim, Duygular ve Mantık: Evrim ve Akılcılık

Profesör Paul Bloom: Bu derse, modern psikolojinin temel fikirlerinden birisini ele alarak başladık. Bu, Francis Crick'in "Şaşırtan Varsayım" olarak tanımladığı ve zihinsel hayatımızın, bilincimizin, ahlakımızın, karar verme ve yargıda bulunma kapasitemizin fiziksel beynimizin bir ürünü olduğu fikridir. Bugün üzerinde konuşmak ve sunmak istediğim ve kalan derslerde de üzerinde duracağımız konu, kanımca eşit derecede ve hatta daha fazla şaşırtıcı ikinci bir fikirdir. Bu konu zihinsel yaşamın nereden geliyor olduğuyula, maddi bir temelden ziyade, kökenleriyle ilişkilidir. Bu görüş, bu diğer "şaşırtan varsayım", felsefeci Daniel Dennett'in Darwin'in tehlikeli fikri olarak tanımladığı fikirdir. Ve bu, psikolojik fenomenler de dâhil olmak üzere biyolojik fenomenlere ilişkin modern biyolojinin açıklamalarıdır.

İnsanlar uzun zamandır karmaşık şeylerin evrimiyle ilgilenmektedir. Ve uzun zamandır tekrarlanmakta olan ve Darwin dahil pek çok kişinin oldukça zorlayıcı bulunduğu bir argüman bulunmaktadır. Darwin, *Türlerin Kökeni*'ni yazdığı sıralarda, ilahiyatçı William Paley tarafından sunulduğu şekliyle bu argümandan derin bir şekilde etkilenmişti. Paley, bir örnek vermektedir. Paley, sahilde yürüdüğünüz sırada ayağınızın bir taşa çarptığı durumu örnek vermektedir. "Bu taş nereden gelmiş olabilir?" diye merak edersiniz. Ve bu soruya ilginç bir yanıt beklemezsiniz. Belki o taş hep oradaydı. Belki gökyüzünden düştü. Kimin umurunda? Ancak, düşünün ki, yerde bir saat buldunuz ve bu saatin nereden gelmiş olabileceğini sordunuz. Paley, bu noktada saatin hep orada olduğu ya da tesadüfen oraya geldiği şeklinde basit bir yanıtın tatmin edici olmayacağını vurgulamaktadır. Ve bu karşılaştırmayı, bir noktaya işaret etmek için kullanmaktadır; saatin son derece karmaşık ve ilginç bir şey olduğu noktası.

Paley bir doktordu ve saati tanımladıktan sonra göz ile karşılaştırdı ve hem saatin hem de gözün ilginç şeyler yapmak üzere birbiriyle karmaşık bir etkileşim halinde bulunan çok sayıda parça içerdiğini fark etti. Aslında, benzetmeyi biraz değiştirmek ve güncellemek gerekirse, göz fotoğraf makinesi olarak bilinen makine ile çok benzerdir. Ve bu benzerlik oldukça derindir. Her ikisinin de ışığı büken ve bir imgeyi ışığa duyarlı bir yüzeye yansıtan mercekleri vardır. Göz için ışığa duyarlı yüzey retinadır. Fotoğraf makinesi için ise filmidir. Her ikisinin de odaklama mekanizması vardır. Göz için merceğin şeklini değiştiren kaslardır. Fotoğraf makinesi için ise, gelen ışık miktarını düzenleyen diyaframdır. Hatta her ikisi de siyahla kaplanmıştır. Gözün ve fotoğraf makinesinin ışığa duyarlı kısımları siyah ile kaplanmıştır. Aslında, birçok

açıdan göz ve fotoğraf makinesi benzer olmasına karşın biz biliriz ki, fotoğraf makinesi insan eliyle yapılmıştır. Fotoğraf makinesi, akıllı bir varlık/varlıklar tarafından bir amacı gerçekleştirmek üzere yapılmıştır.

Aslında, eğer göz gibi şeyler ve fotoğraf makinesi gibi şeyler arasında herhangi bir fark varsa, bu fark göz gibi şeylerin fotoğraf makinesi gibi şeylerden çok daha karmaşık olduğudur. Çocukluğumda televizyonda, “Altı Milyon Dolarlık Adam” adlı muhteşem bir dizi vardı. Hiçbiriniz bu şovu duymuş muydu? Her neyse, bu dizide Steve Austin adlı bir test pilotunun jet roketi kaza yapar ve pilot, iki bacağını, kolunu ve gözünü yitirir ve ardından her ne kadar durum kulağa kötü gelse de, kayıp organlarının yerine biyoteknoloji olanlar, süper güçlü olan yapay bacaklar, yapay kollar ve yapay bir göz konur. Ardından, pilot suçla savaşıyor. Gerçekten o zamanki en iyi diziydi. Gerçekten iyiydi, ama bu dizi 1974'teydi. Şimdi üzerinden 30 yıl geçmesine rağmen bu bir fantezi, o zaman da böyleydi, şimdi de böyle. Bilimkurgu düzeyinde bile sayılamaz. Bu fantezi. Bu türden şeyleri yapabilecek makineler geliştirmekten çok uzaktayız. İnsan gözünün yaptığı şeyleri yapabilecek bir makine yapmaktan imkânsızlık derecesinde uzaktayız. Ve Paley gibi birisi, “Bakın. Biyolojik dünyanın karmaşıklığı bu karmaşık ürünlerin herhangi bir insan mühendisten çok daha akıllı bir tasarımcı tarafından yaratıldığını göstermektedir. Ve bu tasarımcı, doğal olarak, Tanrı olmalıdır.” iddiasını ortaya atmaktadır.

Google görsellerde bir tarama yaptım. Kutsal herhangi bir şeye saygısızlık yapmak istemiyorum. Bunu deneyebilirsiniz. Google görsellere girdim ve “Tanrı” yazdım ve ekranda çıkan buydu [taç giyen sakallı yaşlı bir adamın resmi] – ve bu, Paley'e göre, tarih boyunca da ikna edici olduğu üzere, karmaşık şeylerin nereden geldiğine ilişkin mükemmel bir açıklama sunuyordu. Bu aynı zamanda, kutsal kitaplar ve dini inançlara uyumlu olmasının avantajını da taşıyordu, ancak Paley bunun kendi başına önemli olduğunu vurguluyordu. Eğer karmaşık bir şey, bir ürün bulursanız bunun tesadüfen ortaya çıktığını düşünmezsiniz. Bunların akıllı bir varlık tarafından yaratıldığını varsayarsınız.

Bu görüş her zaman birtakım problemler içermiştir. “Yaratılışçılık” olarak adlandırılabilir bu görüş, biyolojik yapıların akıllı bir varlık tarafından yaratıldığı görüşü her zaman problemler içermiştir. Bir problem, soruyu daha geriye götürüyor olmasıdır. Böylece, “Bu akıllı varlık nereden geldi?” diye sorarsınız. Ve bu, psikolojik yapıların evrimi açısından özellikle ciddi bir problemdir. Ardından, “Düşünme, planlama ve bir şeyler yapma becerisi olan varlıkların bu dünyaya nereden geldiğini” öğrenmek isteriz. Bunu yanıtı, “bu yeteneklere sahip başka bir varlığın bizi yarattığı” şeklindedir. Bu yanıtın mutlaka yanlış olması gerektiği anlamına gelmez, ancak tatmin edici değildir. Bu yanıtın hemen ardından, bu diğer varlığın nereden geldiğini bilmek istersiniz.

Daha da önemlisi, evrime yönelik her zaman kanıtlar bulunmuştur. Burada evrimden kastettiğim özel bir mekanizma değil, sadece göz gibi organların birdenbire ortaya çıkmadıkları, aksine hem diğer hayvanlarda hem de insan ve biyoloji tarihinde benzerlerinin olduğudur. Bu kanıt farklı şekillerde görülmektedir. Farklı vücut organlarının daha ilkel biçimlerden evrildiğini gösteren fosil kanıtları bulunmaktadır. İşlevini yitirmiş özellikler bulunmaktadır. Bu özellikler, insan vücudunun daha eski biçimlerden şimdiki haline dönüştüğü şeklinde görülmediği sürece işlevi açıklanmayan, kuyruksokumu kemiği gibi birtakım özellikleri olduğu anlamına gelmektedir.

Diğer hayvanlarla da benzerlikler bulunmaktadır. Psikolojide bu oldukça açıktır. Bir insanın beyni, bir fareninkinden, kedininkinden ya da bir maymununkinden farklıdır, ancak aynı zamanda, hepsinin ortak bir plan ve ortak yapılar taşıdığı görülmektedir. Ve buradan yapılacak akla en yakın çıkarım ise, bunların evrimsel kökenlerinin bağlantılı olduğudur.

Son olarak, daha nadir görülen kötü tasarımlar var. Paley, insan vücudunun ve organlarının dikkate değer gücünden hayranlıkla söz etmekte, ancak Paley bile çok da iyi çalışmayan bazı şeylerin olduğunu kabul etmektedir. Gözünüzde sinir uçlarının bağlanmasından kaynaklanan bir kör nokta bulunmaktadır. Erkek idrar sisteminde idrar yolu etrafından dolaşmak yerine prostat bezinin içinden geçer, ve bu durum erkeklerde ilerleyen yaşlarda birçok fiziksel probleme yol açar. Sonuç olarak, ya bunların aslında iyi şeyler olduğunu ya da Tanrı'nın kötü niyetli ya da yetenezsiz olduğunu ileri sürmek arasında kalırsınız. Ve bunlar ileri sürülmesi oldukça zor görüşlerdir.

Sonuçta bunlar yaratılışçı görüşle ilişkili problemlerdir. Ancak yine de, insanın düşünsel tarihinde çok uzun bir süre boyunca başka bir alternatif bulunmamaktaydı. Aslında, günümüzün en seçkin evrimsel biyologlarından ve yaratılışçılığın en güçlü eleştiricilerinden birisi olan Richard Dawkins, *Kör Saatçi* kitabında, 100 ya da 150 yıl öncesinde Tanrı'nın insanları ya da hayvanları yarattığına inanmayan herhangi birinin sersem olduğunu çünkü tasarım fikrinin çok iyi bir fikir olduğunu yazmıştı. Ve başka bir açıklamanın olmadığı durumda, var olanı kabul etmeniz gerekmektedir. "Evet, açıklamalarla ilgili birtakım problemler olabilir ancak insanlar ve diğer biyolojik yapıların son derece karmaşık ve zengin yapılarından dolayı kutsal bir yaratılışları olmalı." demeniz gerekir. Tüm bunları değiştiren Darwin oldu. Darwin'in temel başarısı bu karmaşık biyolojik yapıları nasıl edindiğimizi göstermek oldu, herhangi bir tasarım ya da amaç içermeyen, yalın bir fiziksel işlem sonucunda ortaya çıkan yapıları – tıpkı göz gibi. Bu, Dünya'nın Güneş'in etrafında döndüğü ve evrenin merkezinde olmadığı iddiası ile eşit derecede önemli bir iddia olarak düşünülebilir. Ve hatta bazı bilim adamları oldukça akla yakın görünen bir öneride bulundular, doğal seçim fikri bilimin en önemli fikridir, nokta.

Sonuç olarak, bu evrim üzerine bir ders değil ve buradakilerin konu hakkında bazı bilgilerinin olduğunu umuyorum. Eğer böyle bir bilginiz yoksa bu bilgileri başka bazı kaynaklardan edinebilirsiniz, Gray'in ders kitabı ya da Norton okumalarının her ikisi de bu konuda yeterli bilgiyi sağlayacaktır. Ancak genel olarak fikir, doğal seçilimin üç bileşeninin olduğudur. Birincisi bir çeşitlilik olduğudur. Ve bu çeşitlilik, farklılaşan yaşamkalım ve üreme başarısına yol açmakta ve nesiller boyunca aktararak, Darwin'in "yapının bizim hayal gücümüzü haklı olarak harekete geçiren mükemmelleşmesi" olarak tanımladığı adaptasyonlarla sonuçlanmaktadır.

Biyolojik dünyada her çeşit örneği bulunmaktadır. Kamufleja bakabilirsiniz. Darwin'den önce, hayvanların avlarından saklanmak üzere akıllı bir yaratıcı tarafından bir beceriyle donatıldıkları düşünülebilirdi. Ancak şimdi bir alternatifimiz var, daha iyi saklanan hayvanların daha yüksek yaşamkalım şansına sahip olduğu, daha fazla ürettiği ve binlerce ve hatta milyonlarca yıl içerisinde karmaşık bir kamufleji geliştirdikleri fikri. Paley'nin gözde örneği, göz üzerinde birçok çalışma yapıldı. Darwin'in kendisi, insan gözünün birdenbire ortaya çıkmadığını ve diğer hayvanlara bakarak bu hayvanlarda da gözün daha ilkel biçimlerinin mümkün olduğuna işaret eden benzerliklerin bulunabileceğini vurgulamıştı. Ve son zamanlarda, gözün akla uygun seçim baskısı varsayımları ile geliştirildiği ve başlangıç noktasının gösterildiği bilgisayar simülasyonları geliştirilmiştir.

İşte bu, doğal seçim kuramıdır. Sorulması gereken soru, "Psikolojiye Giriş dersinde neden evrim hakkında konuşuyorum?"dur. Bunun yanıtı, bir araya gelen iki fikrin olduğudur. Ve gerçekte, bu iki fikir de tehlikeli olan fikirlerdir. Bunlardan birisi, biyolojik yapıların katıksız bir fiziksel süreç sonucunda evrildikleri şeklindeki Darwin'in fikridir. İkincisi ise, Descartes'in söyleminin aksine, zihnimizin fiziksel şeylerin ve fiziksel olayların bir ürünü olduğu fikridir. Bu ikisini bir araya getirmeniz sizi, zihinsel yaşamımızın, gözle ya da kamufleja aynı şekilde doğal seçilimin fiziksel sürecinin bir ürünü olduğu yaklaşımına götürmektedir. Dahası, bilişsel mekanizmalarımız, Tanrı'yı memnun etmek için ya da tesadüfi olaylar sonucunda değil, yaşamkalım ve üreme başarısı amacına yönelik olarak evrilmişlerdir. Daha da ileri giderek, bu mekanizmaların doğal seçim tarafından belirli problemleri çözmek üzere şekillendirildiğini ileri sürebilirsiniz. Böylece, evrimsel bir bakış açısından, beynin ne olduğuna ya da ne yaptığına baktığınızda, işte bu problemler çerçevesinde bakmaktasınızdır. Ve psikoloji bunun içindir. Düşünme süreçlerimiz bunun içindir. Farklı problemleri çözmek üzere zihinsel becerilerimiz evrildi: dünyanın algılanması, iletişim, beslenme ve dinlenme ve bunun gibi.

Şimdi, evrimsel kuramı psikolojiye nasıl uygulayacağımız üzerine konuşacağız. Ancak bunu yaparken, iki yanlış yorumu aklımızda tutmamız gerekiyor. Burada çok ciddi bir yanlışla yol açabilecek iki şey var. Birincisi, eğer evrimsel yaklaşımı benimsiyorsak, doğal seçim hayvanların genlerini yaymak istemelerine yol açacaktır, düşüncesidir. Eğer biyolojik olarak yaklaşıyorsak, bu herkesin etrafta "Genlerimi yaymak istiyorum." şeklinde dolaşması anlamına gelir. Bu gerçekten yanlış. Bakın

[sunumdaki metin] sunum metninde de kırmızıyla çizilmiş. Bu yaklaşım, yakınsak ve nihai nedensellik arasındaki ayrımı yapmayı başaramamaktadır. Bunlar şuna işaret eden teknik kavramlardır – Nihai nedensellik bir şeyin milyonlarca yıllık tarihsel süreç sonucunda neden orada olduğuna işaret eder. Yakınsak nedensellik ise, bir şeyi şu anda neden yaptığınızı açıklar. Ve bu ikisi farklı şeylerdir. Açıkça, hayvanlar yaşamkalım ve üremelerine yardımcı olacak şeyler yaparlar ancak bir hamamböceği “Şu anda bunu yaşamkalımına ve ürememe ve genlerimi yaymama yardımcı olması için yapıyorum.” şeklinde düşünmez. Bir hamamböceği genler hakkında hiçbir şey bilmez. Aksine, yaptığı şeyleri yapmasına yol açan mekanizmalar, eğer herhangi bir şekilde varsa zihinsel durumundan, yaptıklarını neden yaptığından çok farklıdır.

Bu nokta William James tarafından çok güzel bir şekilde belirtilmiştir. William James’e neden yediğimiz sorulmuştur. Ve şöyle yazar:

Milyarda bir insan bile akşam yemeğini yerken faydayı düşünmez. Yemek yer çünkü yiyeceğin tadı güzeldir ve daha fazla istemesine yol açar. Eğer ona, böyle tadı olan bir şeyden neden daha fazla yemesi gerektiğini sorsanız, sizi bir felsefeci olarak düşünmek yerine aptal olduğunuzu düşünerek gülecektir.

Ve bu gerçekten, sağduyunun yanıtıdır. “Neden yiyorsunuz?” Hiç kimse, “Çünkü gelecekte genlerimi yayabilmek için vücudumu korumalıyım.” şeklinde yanıt vermez. Aksine, yersiniz çünkü acıkmışsınızdır.

Bu iki kuram, acıktığınız için yediğiniz ve gelecekte genlerinizi yayabilmek üzere vücudunuzu korumak için yediğiniz kuramları birbirinin alternatifi değildir. Bunun yerine, bu ikisi farklı açıklama düzeyleridir. Ve bu ikisini karıştırmamalısınız. Yaşamkalım ve üremeyi vurgulayan nihai düzey, psikolojik düzeyden bağımsızdır. Bir başka örnek vermek gerekirse, insanlar çocuklarını korurlar ve sorabilirsiniz “İnsanlar neden çocuklarını korurlar? Neden bir insan çocuğunu korumak, beslemek ve yardımcı olmak için bu kadar çok çaba harcar?”. Evrimsel açıklama burada, yavrularını korumayan hayvanların evrimsel süreçte yok olduklarını söylemektedir. Yavrularımızı koruruz çünkü genlerimizin % 50’sini taşırlar, ancak bu psikolojik açıklama değildir. Kafası karışmış bir psikolog dışında hiç kimse “çocuklarımı koruyorum çünkü genlerimin % 50’sini taşıyorlar.” şeklinde bir açıklama yapmaz. Tersine, psikolojik açıklama daha derindir ve farklı bir yapıya sahiptir. Ve bu durum, gündelik hayat açısından bir şeyi neden hissettiğimiz ve evrimsel bakış açısından neden hissettiğimiz soruları arasındaki farkın görülebileceği duygular hakkında konuştuğumuz zaman çok daha anlaşılır hale gelecektir.

İkinci yanlış yorum ise, doğal seçilimin her şeyin adaptif olduğu, yaptığımız her şeyin, düşündüğümüz her şeyin adaptif olduğunu gerektirmesi şeklindedir. Bu yanlıştır. Doğal seçim ve evrim, genel olarak, adaptasyonlar, yan ürünler ve tesadüfler arasında bir ayrım yapmaktadır. Pek çoğunuz şimdi ya da yaşlandıkça sırt ağrısı yaşıyor olacaksınız. Eğer size, “Peki, neden sırt ağrısı çekiyorsunuz? Sırt

ağrısı yaşamkalım ve üremenize nasıl yardımcı oluyor?” diye soracak olsam? Yanıt, sırt ağrısının bir adaptasyon olmadığıdır. Sırt ağrısı sırtımızın nasıl şekillendiğinin bir yan ürünüdür. Bu yüzden, hıçkırıklara ya da kendine acımaya ya da yemek sonrası şişkinliğe adaptif bir neden bulmaya çalışmayın. Bütün bunlar, bir vücudun yaptığı hiçbir adaptif değeri olmayan yalnızca tesadüf olan şeylerdir. Bu türden çeşitli şeyler yapan bir vücudumuz var. Bazı şeyleri yalnızca tesadüfen yapacaktır ve bu psikoloji için de kesinlikle doğrudur.

Sonuç olarak, gündelik hayatta ilgimizi çeken ve bizi cezbeden pek çok şey aslında evrimsel tesadüflerdir. İnsanların zihnini meşgul eden başlıca şeylerden üçü pornografi, televizyon ve çikolatadır, ancak size sorsam “Neden pornodan hoşlanıyorsunuz?” siz de “Çünkü pornodan hoşlanan atalarım hoşlanmayanlardan daha fazla ürediler” deseniz, bu doğru olmaz. Aksine, pornodan bir tesadüf olarak hoşlanırsınız, hoşlandığınızı varsayarak. Heteroseksüel bir erkek, kadınlardan hoşlanacak şekilde evrilmiştir. Bu büyük ihtimalle evrimsel bir adaptasyondur çünkü kadınlardan hoşlanmak ve onlarla seks yapmak istemek, evrimsel açıdan çok iyi bir şey olan çocuk sahibi olmaya giden yolda bir adımdır.

Ancak, modern çevremizde insanlar bunun yerine geçebilecek birtakım imajlar yaratmışlardır. Böylece, gerçekten dışarı çıkıp kadınlar aramak yerine, internette saatlerce gezinebilir, müstehcen videolar izleyebilir, müstehcen şeyler okuyabilirsiniz – evrimsel açıdan çıkmaz sokaklar. Bunlar tesadüftür. Hoşlandığınızı varsayarak, neden çikolatadan hoşlanırsınız? Afrika savanlarında çikolatadan hoşlanan atalarınızın hoşlanmayanlardan daha fazla üremiş olmasından dolayı değil. Tersine, tatlı şeylere ilişkin bir beğeniyle evrildiğimizden dolayı hoşlanırsınız. Ve tatlı şeylere ilişkin bir beğeniyle evrildik çünkü doğal çevremizdeki meyve gibi tatlı şeyler bizim için faydalıydı. Modern dünyada, çikolata gibi bizim için çok da faydalı olmayan ancak yine de yediğimiz şeyler ürettik.

Psikolojide, evrimsel açıklamaların kapsamı konusunda pek çok tartışma vardır. Ve pek çok tartışma, neyin adaptasyon olduğu neyin olmadığı üzerine olmaktadır. Oldukça net bazı durumlar bulunmaktadır. Renkli görüşe sahibiz. Neden renkli görüşe sahibiz? Bence herkes renkli görmeyen bir adaptasyon olduğu konusunda hemfikir olacaktır, çünkü bize görsel ayrımları görebilme ve ayırt edebilme avantajını sağlamaktadır. Yılanlardan korkarız. Bununla ilişkili daha ayrıntılı konuşacağız ancak oldukça açık bir adaptif hikâyesi bulunmaktadır. Yılanlardan korkarız çünkü yılanlardan korkmayan atalarımız korkan atalarımız kadar fazla ürememişlerdir. Çikolatadan ve NASCAR’dan hoşlanırsınız. Bunlar adaptasyon olamaz çünkü çikolata ve NASCAR evrim yoluyla edinilemeyecek yeni gelişmelerdir.

Bunlar kolay sorulardır. İşte daha zor olan bazı sorular. Müzik: Dünyanın her yerinde insanlar müzikten hoşlanır. Bu bir seçilimli avantaj için adaptasyon mudur yoksa bir tesadüf müdür? Daha önceden okuduğunuz “Dil İçgüdüsü” kitabının yazarı Steven Pinker, müziğin evrimsel bir tesadüf olduğunu öne sürdüğünde çok geniş bir

tartışmaya yol açmıştı. Müziği işitsel bir pasta olarak tarif etmişti, atıştırmayı sevdiğimiz hiçbir adaptif avantajı olmayan bir şey olarak. Başkaları müziğin adaptif bir avantajı olduğunu ileri sürdüler. Bazen erkekler sekse zorlamak için şiddete başvurmaktadır. Erkeklerde cinsel şiddete başvurma biyolojik bir adaptasyon mu yoksa bir tesadüf mü? Birden fazla dil var. Bu durum dilin işleyişinin tesadüfi bir yan ürünü mü, yoksa birden fazla dile sahip olmanın bir çeşit grup ya da seçilimci avantajı mı var? Peki ya, görsel sanatlar? Kurgu? Hikâyelere olan sevgimiz? Bütün bunlar ateşli tartışmaların konusudur.

Böylece, bazı şeylerin sadece tesadüfler olduğunu aklımızda tutmamız gerekiyor. Bazı şeyler neredeyse kesinlikle tesadüf değil. İşte burada, psikoloji çalışmalarında ve bilişin evrimine ilişkin çalışmalarda hangisinin hangisi olduğu incelenmektedir. Bunlar, kaçınmak durumunda olduğumuz yanlış yorumlamalardı. Ancak yine de, kimin umurunda? Hala daha, bu bir Psikolojiye Giriş dersi. Neden evrim hakkında konuşuyoruz? Zihnin nasıl evrildiği bir psikolog için neden önemli olsun ki? Şimdilik evrim hakkında konuşacağım ancak, dersin geri kalanında yalnızca zihnimizin ne olduğuyla ilgileniyorum, nokta. O zaman, evrim neden önemli olsun ki?

Pek çok kişi önemli olmadığını düşünüyor. Çeşitli nedenlerle önemli olmadığını düşünmekte, örneğin bunlardan birisi metafizik bir iddia. Bir dualist olabilirsiniz. Zihinsel yaşamınızın beyninizin bir ürünü olduğunu reddedebilirsiniz ve böylece evrim psikoloji ile ilişkili değildir, çünkü beyin evrilmiş olsa da, zihinle herhangi ilginç hiçbir ilişkisi yoktur. Lisa Simpson Papa'nın evrimi desteklediğini söylediğinde yanılıyordu, ya da yarı yarıya doğruydur. Doğrudur. II. John Paul, yıllar önce, evrimsel kuramın uyuşmaz olmadığını belirtmişti. Darwinyen kuram, türlerin evrimi hakkında herhangi bir kötü niyet taşımayan, özgün bir bilimsel kuramdır ve eğer gerçek olduğu ortaya çıkarsa, bu Kilise'nin insana dair öğretileriyle uyuşmaz değildir. Bilim adamları bundan büyük heyecan duydular ve Papa'nın evrimi desteklediğini düşündüler. Ancak, çok az kişinin üzerinde durduğu ise, bunu söyledikten hemen sonra bir çizgi çizmiş olmasıydı. Bedenin evrimine izin veriyordu, ancak zihnin evrimine izin veremezdi. Ve böylece, şunları yazmıştı:

Eğer insan vücudu biçiminin kökenini daha önceden var olan maddelerden alıyorsa, manevi ruh hemen anında Tanrı tarafından yaratılmaktadır. Sonuç olarak, zihnin canlı maddenin güçlerinden ortaya çıktığını ya da bu maddenin bir yan ürünü olarak öne süren evrimsel kuramlar insana dair gerçekle uyumlu değildir.

Ve, zihin hakkında evrimin doğru olmasını istemeyebilirsiniz, çünkü zihnin fiziksel dünyanın geri kalanıyla aynı fiziksel yasalara tabi olmadığına inanabilirsiniz. Bu evrimsel psikolojiyi reddedebileceğiniz yollardan birisidir. Evrimsel psikolojiyi reddetmenin bir diğer yolu ise, zihnin fiziksel bir şey olduğunu kabul etmek ancak tüm bu içgüdülerin ve insan doğasının fiziksel bağlantılı yönlerinin diğer hayvanlar için geçerli olabileceğini ancak insanlar için geçerli olmadığını ileri sürebilirsiniz.

Antropolog Ashley Montagu, 73'te Altı Milyon Dolarlık Adam'ın gösterildiği zamanlarda, şöyle demişti:

Bebeklerin desteğin aniden çekildiği ya da ani yüksek seslere verdikleri tepkiler dışında insanlar tümüyle içgüdüdür. İnsan insandır çünkü hiçbir içgüdü yoktur, çünkü kendisini kendisi yapan her şeyi kendi kültüründen öğrenmiştir, çevresinden ayrılmış olan insandan, diğer insanlardan.

Şöyle diyebilirsiniz; “Bakın. Buna 74'te inanmış olabilir, ancak o zamandan beri bebeklerle yapılan bütün çalışmalar bunun doğru olmadığını göstermiştir ve bugün artık buna inanan kimseyi bulamazsınız.” Ancak gerçekte, bu yaklaşım oldukça tutulmaktadır. Birkaç yıl önce, New Yorker'da bir yazısında Louis Menand “Yaşamın her yönü biyolojik açıdan benzer temele sahiptir, eğer biyolojik olarak mümkün olmasaydı, var olamazdı. Bundan sonrası, tamamen herkesin yapabilecekleridir.” diye yazmıştı. Ve bu yazılanlar, evrimin insanlar hakkında asıl ilginç olan şeyler üzerine hiçbir şey söyleyemeyeceğiyle ilişkili bir iddia bağlamında yazılıyordu. Menand, iyi eğitilmiş ve zeki bir bilim adamıdır. Büyük ihtimalle, Spelke ve Baillargeon'un insanların sosyal yaşamdaki nesnelere anlamak üzere nasıl fiziksel bağlantılarının olduğu üzerine bulgularından da haberdardı. Ancak, onun üzerinde durduğu, konu bizim doğal olarak ilgi duyduğumuz, insan doğasının daha ilginç yönlerine geldiğinde, daha çok kültürel olduklarıydı. Ve evrimsel kuram ve Darwinyen kuramın bunlar üzerinde söyleyecek çok fazla şeyi yoktu, zihin beyinden ayrı olduğu için değil, insanlar daha çok kültürel organizmalar oldukları için ve böylece biyolojinin bu konuda söyleyeceği çok az şey vardı.

Üçüncü bir itiraz daha var, şu şekilde düşünülebilir, “Peki, insan zihni gerçekten de içgüdülere sahip. Bir insan doğası var, ancak bunu sadece insanlar üstünde çalışarak incelemeliyiz. Evrim, evrimin çalışılması, evrimin dikkate alınması nasıl bize ilginç bir şey söyleyebilir?” Ben, kendi çalışmalarımda, evrimin bize bazı ilginç şeyler söyleyebileceğini düşünüyorum. Ve evrimin bizi zihnin nasıl olduğuyla ilişkili bilgilendirebileceği ve aydınlayabileceği yolları açıklamak istiyorum.

Her ne kadar bu bir Psikolojiye Giriş dersi olsa ve zihinle ilgili olsa da, hala daha bilincin, ahlakın evriminin de doğal olarak ilginç olduğunu düşündüğüme değinmek istiyorum. Bu insanları hayran bırakan türden bir şey ve bunun kendi içinde ilginç bir soru olduğunu düşünüyorum. Ancak, bize psikoloji hakkında nasıl bir şeyler söyleyebileceği ise şu şekildedir. Birincisi, bize neyin doğuştan olduğunu ya da olmadığını söyleyebilir. Bazı problemler, bazı evrimsel problemler, oldukça uzun zamandır vardı ve bazı özel biyolojik adaptasyonlara yol açabilirlerdi. Eğer size, konuşmak için, eş seçimi için, çocuk bakımı için biyolojik adaptasyonlar olduğunu söylesem, bu doğru olabilir de olmayabilir de, ancak delice değildir. Evrimsel bir bakış açısından, olması akla yatkın bir olasılıktır.

Diğer problemler daha yenidir ve beynimiz bunlarla baş edebilecek şekilde uzmanlaşamazdı: Yazılı iletişim, yabancılarla etkileşim, araba kullanmak, satranç oynamak. Eğer, beyinde satranç oynamaya ayrılmış bir kısım olduğunu savunursanız, tamamen yanlış olduğunuzu söyledim. Doğru olamazsınız çünkü evrimsel bakış açısına göre, satranç çok yeni bir icat olduğundan beyinde buna ayrılmış bir kısım evrilmiş olamaz. Sonuç olarak, evrime odaklanmak, bize neyin beynimizde yerleşik olduğu neyin olmadığı konusunda tutarlı iddialarda bulunmamızı sağlar.

Üçüncüsü, bu derste insanlarda farklılıklar üzerine konuşacağız. Sizi diğerlerinden farklı yapan insan farklılıklarını konuşmaya bir ders ayıracağız. Neden bu sınıfta farklı zekâlarda bireyler var? Neden bazılarımız kibirli ve bazılarımız alçakgönüllü? Bazılarımız erkeklerden hoşlanırsınız, bazılarımız kadınlardan, örnekler çoğaltılabilir. Diğer yandan, grup farklılıklarına ilişkin sorular vardır. Ve evrimsel kuram, bu kuramın bazı popülasyonların diğerlerinden daha farklı şekilde evrilebileceği öngörülerinden yola çıkarak hangi türden grup farklılıkları bekleyebileceğimiz konusunda bize yardımcı olabilir.

En açık örnek çocukların yetişkinlerden farklı olacaklarına ilişkin örnektir. Bir çocuğun karşılaştığı evrimsel problemler bir yetişkinin karşılaştığı evrimsel problemlerden çok daha farklıdır. Ve böylece, çocukların beyninin yetişkinlerin beyninden nasıl farklılaşacağına ilişkin belirgin ve ilginç yordamalarda bulunabilirsiniz. Evrimsel kuram, ırksal ya da etnik farklılıklara ilişkin yordamalarda bulunmamaktadır. Bazı örnekler olabilir ancak, dünyanın farklı yerlerinde evrilmiş insanların zihinsel kapasitelerinde derin farklılıklar olmasına dair herhangi bir adaptif neden bulunmamaktadır.

Cinsiyet farklılıkları konusunda evrimsel kuram ne söylemektedir? Aslında, oldukça ilginç şeyler söylemektedir ve bunları tartışmaya bir ders ayıracağız; ancak doğru olduğunu düşündüğüm, önemli olduğu kanıtlanan şey evrimsel biyolojiyi cinsiyetler, kadınlar ve erkekler arasında ne tür farklılıklar bekleyebileceğimiz ve neleri bekleyemeyeceğimiz üzerine anlamlı şekilde konuşmak üzere kullanabileceğimizdir. İyi geliştirilmiş yordamalarda bulunabiliriz. Burada, bir adamın bir klibini göstermek istiyorum. Bu sahne bir filmde, kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıklara ilişkin yarı-evrimsel iddialarda bulunan bir adamın konuşmasıyla başlayan “Roger Dodger” isimli bir filmde. Ve bunu, “meyhane evrimsel psikolojisi” olarak adlandırabileceğiniz şeyin bir örneği olarak göstermek istiyorum. Ve bunu aklımızda tutmamızı istiyorum, çünkü bu iddialara geri dönüp geçerlilikleri üzerine tartışacağız. [Klip gösteriliyor.]

Birkaç nedenden bu sahneden hoşlanıyorum. Birincisi, William James’e ve faydaya yapılan göndermeyi seviyorum. İkincisi, bu çok mantıklı ve akla uygun şeylerle tamamen saçmalık olan şeylerin müthiş bir bileşimi. Ancak, evrimsel biyolojinin bize sağlayacağı şey bu ikisini ayırt edebilmemize yarayacak araçlardır. İlk

anda karşımıza çıkan, harita okuma becerimizin altında biyolojik bir kökenin olması iddiası oldukça çılgıncadır. Diğer yandan, erkeklerin avantajlı olduğu için değil ama kadınları çekebilmek amacıyla bir özellik geliştirmiş olabilecekleri iddiası o kadar da çılgınca değildir. Telepatiyle ilgili kısım gerçekten delice ama zaten bununla ilgilenmiyorum. Cinsiyete bir ders ayıracağız. Bu noktada herhangi bir yönde bir iddiada bulunmak istemiyorum. Ancak, söylemek istediğim, biyolojik bir bakış açısından ne tür farklılıklar olabileceğine ve olmayabileceğine dair anlamlı ve mantıklı şeyler söyleyebileceğimizeyizdir.

Son olarak ve en önemlisi, tasarım perspektifinden baktığımızda, bir şeyin ne işe yaradığına bakmak şu anki doğasına ilişkin bize ilginç görümler sağlayabilir. Ve size, bir tanesi psikoloji içinden bir tanesi psikoloji dışından iki hızlı örnek vereceğim. Gebeliğin ilk zamanlarında kadınlar sıklıkla sabah bulantısı yaşarlar; bulantı, kusma vb.. Bu durum, geleneksel olarak vücut sisteminde bir çökme olarak görülmüştür – çok fazla hormon, her şeyin çarpıklaşması ve bulantılar. Margie Profet bu görüşe alternatif bir görüş sundu ve bu onun MacArthur Genius Ödülü'nü kazanmasını sağladı. Bu iddia, gebelik bulantılarının bir tesadüf olmadığı ve biyolojik bir amaç doğrultusunda tasarlanmış olduğu iddiasıydı. Bebek anne rahminde geliştiği sürece çeşitli zehirlere ve olumsuz etkilere açık durumdadır. Profet, gebelik bulantısı dönemi kadınların bebeklerine zarar verebilecek herhangi bir türdeki yiyeceğe karşı aşırı duyarlı hale geldikleri ve bulantı hissettikleri bir dönemdir.

Şimdi, eğer burada bırakmış olsaydı bu bir hikâye olurdu. Bunun doğru olduğunu nasıl bilebiliriz? Ardından, Profet bilim adamlarının herhangi bir iddiayı test ettikleri şekilde bunu da test etti – hipotezler üretip bunları test ederek. Ve bu bazı ilginç hipotezlere yol açtı. Gebelik bulantısının başlangıç ve bitiş zamanı buradan yordanabiliyordu ve embriyonun en fazla zarar görebileceği dönemlere denk gelmesi gerekiyordu. Embriyo için en ölümcül olabilecek ve özellikle insanların evrildiği dönemlerde embriyo için en ölümcül olabilecek yiyecek türlerini içermesi gerekiyordu. Bu sonucusu, özellikle önemlidir. Kadınlar, gelişmekte olan çocuk için son derece tehlikeli olmasına rağmen alkole karşı bir kaçınma geliştirmemektedir. Bunun yanıtı oldukça kolaydır. İnsanların evrildiği zamanlarda çevrelerinde alkol yoktu ve dolayısıyla buna ilişkin bir korunma sistemiyle evrilemezlerdi.

Ve son olarak, düşük yapma ile doğum bozuklukları arasında şaşırtıcı yönde bir ilişki olması gerekmektedir. Profet'e göre, gebelik hastalıkları sistemde bir arıza değildir ve Profet'in bunu destekleyecek kanıtları bulunmaktadır. Tersine, bu sağlıklı çalışan koruyucu bir mekanizmanın davranışlarının işaretidir. Gerçekte, ne kadar sabah bulantısı yaşanır, bebek o kadar korunacaktır. Oldukça doğru görünen bir durum. Bu durum, ilk olarak "Hey, kadınlar gebe kaldıklarında kusarlar." denmesi ve ardından "Belki de bir arıza değildir. O zaman ne işe yarıyor bu?" diye sorarsanız) Bunun ardından birtakım ilginç şeyler öğrenebilirsiniz.

Geçen dersten, Peter Salovey'in cinsellik üzerine verdiği ve "üç büyüklerden" söz ettiği muhteşem dersten bir örnek verebiliriz. Bunlar, bizim bir başkasından hoşlanmamızı sağlayan şeyi hatırlatacak büyük üçlüdür. Yakınızdaki bir kişiden çok hoşlanırsınız, ya da yakınlık, benzerlik ve aşinalık bir kişiden hoşlanmanıza neden olur. Ve bunun doğruluğunu gösterecek yeterince delil bulunmaktadır. Bu neredeyse her zaman doğrudur, ancak evrimsel psikolog buna bakar ve burada ciddi bir yanlış olduğunu söyler. Bu önermenin, tamamen yanlış olduğu birtakım durumlar söz konusudur. Ne olabileceğini anlayabilmek için, bir dakika düşünün. En yakın, en benzer ve en aşına olduğunuz insanlar kimlerdir? Sizinle ilişkiymişçesine genetik ve çevresel olarak size yakın olan, samimiyet derecesinde aşına olduğunuz ve yaşamınızın on yılından fazlasını birlikte geçirdiğiniz kişiler kimlerdir? Bu kişiler en fazla çekici bulduğunuz kişiler mi? [gülüşmeler] Hayır. Onlar sizin kardeşleriniz ve sizin için çekici değiller [gülüşmeler].

Bu sabah, Google görsellere girdim. Birtakım çekici kardeşler buldum ve biz ne kadar onları çekici bulsak da, birtakım garip ve nadir örnekler dışında, onlar birbirlerini çekici bulmuyorlar. Neden? Doğrusu, bu evrimsel biyoloji açısından çok büyük bir bilmece değil. Evrimsel biyoloji insanların, tıpkı diğer hayvanlarda olduğu gibi, ensestten kaçınacaklarını varsaymaktadır. Bizler, bize yakın olan, benzer olan ve aşına olduklarımıza âşık oluruz ve onları çekici buluruz, ancak akrabalarımıza değil. Akrabalar yasak bölgedir. Bunun böyle olmasının da iyi bir nedeni var. Çünkü akrabalarınızla eşleşirseniz, kötü bir yavrunuz olacaktır ve dolayısıyla hayvanlar akrabalarıyla eşleşmeyecek şekilde yapılanmış olmalıdır. Ve gerçekte de, böyle olmaktadır.

Gençlerin ebeveynlerinin pek çok endişesi vardır. Ve bu endişelerin pek çoğu tabii ki de cinsellikle ilgili. Oğlunuzu ya da kızınızı, çok fazla insanla, yanlış bir insanla seks yapmaktan ya da korunmasız seks yapmaktan nasıl korursunuz? Buna karşın, yine de dünyada, "Çocuklarınızı birbiriyle seks yapmaktan nasıl korursunuz?" şeklinde hiçbir kılavuz bulunmamaktadır. Genel olarak buna ihtiyaç duymazsınız, çünkü birbirleriyle seks yapmak istemezler.

Bu durum da, nihai ve yakınsak nedensellik arasındaki farka bir örnek oluşturmaktadır. Kendinize sorarsınız, "Kız kardeşimle seks yapmak istiyor muyum?". Ardından, "Bunu yapmayı tercih etmem, çünkü ortaya çıkacak yavru yaşayamayacaktır ve bu da üreme çabalarımın boşa harcanması demek olacaktır." diye düşünmezsiniz. Bunun yerine "Öğğ" şeklinde bir tepki verirsiniz çünkü içgüdüsel olarak bir tepki veriyorsunuzdur. Ve bu düzeyde verilen içgüdüsel bir tepki cinselliğe ilişkin evrimsel bir analizle görülebilir.

Ancak bu sorunun yanıtlanması henüz tamamlanmamıştır, çünkü hemen ardından "Nasıl ayırt edebilirsiniz?" sorusu gelir. Akrabalarınızla seks yapmak istemezsiniz ancak akrabalarınızı nasıl ayırt edersiniz? İnsanlar DNA işaretlerini şeritler halinde görebileceğiniz şekilde üzerlerinde taşımazlar. Kimin akrabanız

olduğunu nasıl söylersiniz? Ve bunun son derece ilginç bir soru olduğu kolayca görülebilir. Bazı araştırmalar yanıtın oldukça yalın olduğunu öne sürmektedir. Birlikte büyüdüğünüz insanlarla seks yapmaktan kaçınırsınız. Ve bu çalışmalar, temel olarak kibbutz çalışmalarına, İsrail’de insanların komünal olarak bir arada yetiştirildikleri kübbutzlara ilişkin çalışmalara dayanmaktadır. Birbirleriyle akraba olmadıklarını bilmektedirler, ancak yine de, çocukluktan beri bir arada yetiştiriliyor olmaları birbirlerine çekim duymamaya yönelik içgüdüsel düzeyde bir ipucu oluşturmaktadır.

Bugünlerde, bu hikâyenin henüz tamamlanmadığını düşündürecek bir takım nedenler olduğu ortaya çıkmaktadır. Nature’da beş gün önce yayınlanan bir çalışma, oldukça ilginç bir dizi çalışmayı aktarıyordu. Bu çalışmada, birisiyle birlikte yetiştirilmenin cinsel arzuyu azaltan bir ipucu olduğunu, ancak daha da önemli bir ipucunun “ebeveynlerinizin, özellikle annenizin, o kişiye bakım verdiğini görüp görmediğiniz” olduğu bulunmuştur. Eğer görmüşseniz, bu cinsel arzuyu ciddi ölçüde düşürmekte ve iğrenme düzeyine getirmektedir. Ve yine, bunlar olgulara evrimsel bir bakış açısıyla yaklaştığınızda sormaya başladığınız soru ve konulardır.

Evet. Bu derste, bu dersin geri kalanında ve önümüzdeki birkaç ders boyunca, az ya da çok evrimsel kuram kaynaklı olacak şekilde insan doğasının temelleri üzerine konuşacağım. Ve bu dersin geri kalanını akılcılık üzerine tartışmaya ayırmak istiyorum. Şimdi, belki de bir kısmınız psikolojiye girmek istemiyordur, çünkü psikolojide bir Nobel ödülü yok. Belki de “Hey, eğer bilime bulaşacaksam, sonunda bir Nobel ödülü isterim. Bir Nobel ödülü kazanacak olsam, Bubby ve Zadie ne kadar gururlanırlardı. Bu en iyisi olmaz mıydı?” diye düşünüyorsunuz. Aslında kazanabilirsiniz. Psikologlar Nobel ödülü kazanmıştır. Çok yakınlarda, Daniel Kahneman Nobel ödülünü kazandı. Bu ödülü ekonomide, bazen tıpta kazanırsınız, çok da önemli değil. Kahneman ödülünü, insan rasyonelliği üzerine on yıllar süren çalışmaları ile kazandı. Ve bu çalışmalar, birkaç sene önce vefat eden Amos Tversky ile birlikte yapılmıştı. Ve yine bu çalışmalar, insan rasyonelliği ve karar verme süreçleri üzerine düşüncelerimizi kökünden değiştirdi.

Kahneman ve Tversky, ekonomide, psikolojide ve daha genel olarak sosyal bilimlerde, mantığın, matematiğin ve akılcılığın önermeleriyle tutarlı şekilde düşünen mantıksal düşünürler olduğumuz fikrinden az çok kaba ve hazır HURESTIKLEREheuristiklere sahip olduğumuz fikrine geçmemize neden olarak bir devrime yol açtılar. Bu HURESTIKLERheuristikler, evrimsel tarihimiz boyunca oldukça işimize yaradı, ancak zaman zaman yanlış yönlendirmemize de yol açabildiler. Ve size, bu HURESTIKLERDENheuristiklerden bazı örnekler vermek istiyorum. Ve size, bu HURESTIKLERDENheuristiklerden akıl yürütmemize işlemiş olan dört tane örneği vermek istiyorum.

Bunlardan ilki, “çerçeveleme etkisidir”. Bu Kahneman ve Tversky tarafından şöyle bir soruyu içeren klasik bir çalışmadır. ABD, 600 kişinin ölümüne yol açacak bir salgın hastalığın patlamasına hazırlanmaktadır. İki program göz önüne alınmaktadır. A

Programı: Eğer bunu uygularsanız iki yüz kişi kurtarılabilecek. B Programı: Bu programda, herkesin kurtarılmasının 1/3 şansı varken, hiç kimsenin kurtarılamamasının ise 2/3 şansı bulunmaktadır. Kim B programını seçer? Kim A programını seçer? Evet. Ve bu tercihlere uyum göstermektedir. Pek çok kişi A programını seçmektedir. Her ikisi de olabilirdi. İlginç olan soruyu daha farklı şekilde çerçeveseniz, çok farklı yanıtlar alabilirsiniz. Ve kurtarılabilecek olan kişilere odaklanmak yerine, ölecek olan kişilere odaklanırsınız ve hiç kimsenin ölmeyebileceği şansına odaklanmak yerine herkesin ölebileceği şansına odaklanır ve soruyu tersine çevirirseniz, tam ters yanıtlar alırsınız. Bu “çerçeveleme etkisi” olarak bilinmektedir.

Çerçeveleme etkisinin altındaki fikir, seçeneklerin nasıl çerçvelendiğine bağlı olarak bir duruma farklı şekilde tepki verebileceğiniz fikridir. Ve bu özellikle, “kayıptan kaçınma” ile birleşmektedir. İnsanlar kesin bir kayıptan nefret ederler. “Bu insanların dört bini ölecek” kesinlikle bir kaçınma yaratmaktadır ve çerçeveleme kararlarınızı etkileyebilir. Ve zeki reklamcılar ya da zeki karar vericiler sizde farklı sezgileri uyandırmak üzere olayları farklı şekillerde çerçeveleyecektir. Bazı durumlarda bu oldukça kolaydır. Örneğin, yüzde seksen yağsız ve yüzde yirmi yağlı olan bir hamburgerin reklamını yapacaksınız ve bunlardan hangisine vurgu yapacağınızı tahmin etmek üzere çok zeki bir reklam yöneticisi olmanız gerekmiyor.

Görülen o ki, bu tür bir temel davranış – çerçeveleme etkisinin temel rolü – insanlarla sınırlı değil. Şimdi, ikinci bir çalışmaya geçmek ve size bir meslektaşım olan Laurie Santos tarafından capuchin maymunlarıyla yapılan çalışmalardan söz etmek istiyorum. Santos’un yaptığı, capuchin maymunlarını almak ve onlara para kullanmayı öğretmekti. Maymunlara kendilerine birkaç dilim muz ya da birkaç dilim elma almak üzere küçük diskler kullanmayı öğretti. Ve maymunlar bunları yemekten hoşlanırlar. Ve çok hızlı bir şekilde, birkaç dilim elma ya da muz almak üzere bir disk uzatmayı öğreniyorlar. Dr. Santos ve arkadaşları bu yöntemi kullanarak birçok çalışma yaptılar, ancak benim burada anlatacağım çalışma insan dışı primatlarda çerçeveleme etkisini göstermektedir.

Santos’un yaptığı, iki seçenek sunmaktır. Birinci seçenekte, deneyci capuchin maymununa bir nesne göstermekte ve ardından nesneyi çekmekte ve ardından ya bir ya da iki tane – yarısında bir yarısında iki tane olmak üzere – ve ortalamada bir buçuk olmak üzere gösterilen objeden vermektedir. Diğer deneyci ise, aynı işlemi yapmakta ve ortalamada bir buçuk olmak üzere bir ya da iki obje vermekte ancak farklı olarak iki tane göstererek başlamaktadır. Şimdi, eğer insan olmasaydınız, bu iki deneyci hakkında ne hissederdiniz? Her ikisi de size aynı miktarı veriyor. Ve capuchinler ne miktarda aldıklarına aşırı duyarlılar, ancak, beklendiği üzere pembe deneyciden – pembe deneyci iki obje göstermektedir – hoşlanmadıkları görülmüş çünkü pembe deneyci iki obje göstermekte ancak denemelerin yarısında bir obje vermektedir. Diğer ise bir tane göstermekte ancak denemelerin yarısında iki tane

vermektedir. Ve zamanla, çerçeveleme etkisine tabi olduklarına işaret edecek şekilde, başlangıçta bir tane gösteren deneyciye dair bir tercih geliştirmişlerdir.

Farklı bir sunum ise “sahip olma” etkisidir. Bu oldukça güçlü ve ilginç bir etkidir. Fikir şudur. Size bir kupa ya da çikolata gibi bir şey gösteririm ve sorarım “Bu çikolata için bana ne kadar ödersin? Oldukça aç görünüyorsun. Bu çikolata için bana ne kadar ödersin?” Ve siz de, “Sana bu çikolata için iki dolar veririm” dersiniz. Pek çok kişi, iki dolar, bu çikolata için iki dolar verir. Diğer koşul da tamamen aynıdır, ancak bu sefer çikolatayı size veririm ve “Bu çikolatayı bana ne kadara satarsın? diye sorarım. Burada insanlar “İki buçuk dolar” diye yanıtlarlar ve aslında burada olan birşey size ait olduğu andan itibaren değeri artmaktadır. Ve bu durum ekonomistleri ve psikologları şaşırtmıştır. Bu çok anlamsız. Çikolatanın yer değiştirmesine bile gerek yok. Onu sadece masaya koyar ve ardından ya “Buna ne kadar harcarsın?”, “Bunun için bana ne kadar ödersin?” ya da “Tamam. Bu şimdi senin. Onu geri almak için benden ne kadar istersin?” derim. Yanıt, çerçevelemedir. Eğer sizin ne kadar istediğinizi soruyorsanız bu bir oyun. Bir şeyi almak için ne kadar ödeyeceğinize ilişkin bir oyun. Ancak, eğer bir şeyi sizden almak için ne kadar istediğinizi soruyorsam o zaman bunu bir kayıp olarak değerlendiriyorsunuz. Ve bir kayıp olarak daha değerli hale geliyor. Bunlar çerçeveleme etkileridir.

İkinci örnek taban değerleridir. Yetmiş avukat, özür dilerim, yetmiş mühendis ve otuz avukat olduğunu düşünün ve aralarından John rastgele seçilmektedir. Size John’dan bahsetmeme izin verin: kırk yaşında, evli, üç çocuk sahibi, muhafazakâr, temkinli, politikayla ilgilenmeyen, insanlarla sakar. Hobileri arasında marangozluk, yelkencilik ve matematik bulmacaları çözmek bulunan, nette tanışmaktan hoşlanan birisi [gülüşmeler]. John sizce nedir? Avukat mı yoksa mühendis mi? Kim avukat olduğunu düşünüyor? Güzel. Kim mühendis olduğunu düşünüyor? Peki. Pek çok kişi mühendis olduğunu düşünüyor, ancak gerçek şu. Değiştirelim. Olur mu? Otuz mühendis ve yetmiş avukat? Değişmeyecektir. İnsanlar – bu rakamlar ne olursa olsun – John’un hangisi olduğunu düşündüğünüz ve kendinizden ne kadar emin olduğunuz değişmeyecektir.

İnsanlar John’u bir birey olarak düşünmekte ve nereden geldiğine ilişkin bilgileri göz ardı etmektedir. Taban değerlerini göz ardı etmektedirler. Taban değeri temelinde düşünmek oldukça zordur ve size bunun bir örneğini vermek istiyorum. Ve bu örnek sunum slaytlarında da olacak eğer çıktısını almak isterseniz diye – ve çıktısını almanızı öneririm çünkü üzerinde kendiniz de çalışmak isteyebilirsiniz. Ancak bunu size hızlı bir şekilde anlatacağım.

Bin kişide bir kişinin yakalandığı bir hastalık, oldukça yaygın bir hastalık düşünelim. Bu hastalık için bir test bulunmakta ve sizde olduğunu söyleyebilir. Kanınızdaki belirli bir şeyi test etmekte ve “boom”, eğer bu şey kanınızda varsa test sonucu gösterecektir. Eğer sizde varsa, size sizde olduğunu söyleyecektir. Kaçtırmamaktadır. Ancak, diğer yandan bu test mükemmel değildir. Yüzde beş yanlış

pozitif olasılığı var. Yani, hastalık sizde olmasa da, yüzde beş olasılıkla bu test size sizde olduğunu söyleyecektir. Yani, test sizde olmadığını söylediğinde iyi durumdasınız. Ancak, sizde olduğunu söylüyorsa, belki gerçekten sizde olabilir ancak yanlış pozitif de olabilir. Testi yaptırılıyorsunuz. Ve sizde olduğunu söylüyor. Kalem kağıt kullanmadan, sizde hastalığın olma olasılığı sizce nedir? Kim yüzde ellinin üzerinde der? Peki. Şimdi, birileri doğru yanıtı söylemeden önce, insanlar genellikle – tıp öğrencilerine bu soru sorulmuştu, sizden daha az bilgili tıp öğrencilerine – ortalamada yüzde elli ile yüzde doksan beş arasında yanıt veriliyordu.

Yanıt, bazılarının hemen fark ettiği üzere yüzde ikidir. Ve şu şekilde olmaktadır. Bin kişide bir kişi bu hastalığa sahip olacaktır. Bu kişi testte pozitif çıkacaktır. Test kesinlikle kaçırmamaktadır. Bu geriye hastalığa sahip olmayan dokuz yüz doksan dokuz kişi bırakmaktadır ve bu insanların ellisinin hastalığa sahip olacağını söyleyelim. Ve sonuç olarak pozitif çıkan her elli bir kişiden sadece bir kişi gerçekten hastalığa sahip olacaktır, ortalamada yüzde ikilik bir olasılık. Bu tür bir hesaplama oldukça zordur. Zihinlerimiz taban değerleri işlemek üzere evrilmemiştir. Ve dolayısıyla, taban değerleri içeren her hesaplamayı, pozitif bir test sonucunuz olduğunda ne yapacağınız gibi gerçek dünya problemleri de dâhil olmak üzere, elimize yüzümüze bulaştırırız. Çoğunlukla panik olma yönünde işleri batırırız.

Üçüncüsü, “ulaşılabilirlik” yanlılığıdır. Ve bu basitçe, bir şeyin ne kadar yaygın olduğunu bilmek istiyorsanız, zihinsel olarak ne kadar ulaşılabilir olduğuna (eklendi)mükemmel bir ipucudur. Ancak, bu hatalara yol açabilir. Kahneman ve Tversky'nin klasik bir örneğinde insanlara şu sorulur – bir gruba “ng” ile biten kaç tane İngilizce kelime olduğu ya da hangi oranda olduğu, diğer bir gruba ise “ing” ile biten İngilizce kelimelerin oranı sorulur. Ve görülen o ki, “ing” ile bitenler için “ng” ile bitenlere göre çok daha fazla oranlar verilmektedir; ancak tabii ki, “ng” “ing” ile biten tüm kelimeleri barındırmaktadır. Ancak diğerleri hakkında düşünmek çok daha kolaydır.

Bu gerçek dünyada da ortaya çıkabilir. Bir köpekbalığı tarafından öldürülme olasılığı nedir? Eğer insanlara bir köpekbalığı tarafından öldürülme olasılıklarını sorarsanız tipik olarak bunu abartırlar. Size köpekbalığı tarafından öldürülme olasılığına ilişkin bilgileri vereyim. Her yıl yaralanan sayısı, altı milyonda bir. Öldürülen ise beşyüz milyonda bir. Köpekbalığı merkezi olan Florida'da yaşıyorsanız, yaralanma olasılığınız yarım milyonda bir. İnsanlar bu olasılıkları abartacaktır, çünkü köpekbalığı saldırıları çok belirgindir. Her zaman haberlerde çıkar bu haber ve çok da ilginçlerdir. Peki patates salatası tarafından öldürülme olasılığınız nedir? [gülüşmeler]. Gıda zehirlenmesinden ölümler, gıda zehirlenmesinden yaralanmalar elli beşte bir, bazı yaralanma türlerinde sekiz yüzde bir ve ölümler ise 55,000'de birdir. Patates salatası köpekbalığı saldırısından bin kat daha tehlikelidir. Ancak bunu yanlış çıkarsamaktasınız, çünkü “Aman Tanrım. Büyük haber. Birisi patates salatasından ölmüş.” diye düşünmezsiniz [gülüşmeler]. Ve sonuç olarak, dramatik etkilerle öldürülme şansımızı abartarak değerlendiririz.

ABD'deki Yahudilerin oranı nedir? Kim ABD'deki Yahudilerin oranının dörtte üçten fazla olduğunu düşünür? [gülüşmeler] Burada, bir çeşit referans etkisi yapıyorum. Peki. Peki. Kim yarıdan fazla olduğunu düşünüyor? Kim yüzde kırktan fazla olduğunu düşünüyor? Kim yüzde yirmiden fazla olduğunu düşünüyor? Peki. Kim yüzde on beşten fazla olduğunu düşünüyor? Kim yüzde ondan fazla olduğunu düşünüyor? Kim yüzde yedi buçuktan fazla olduğunu düşünüyor? Kim yüzde beşten fazla olduğunu düşünüyor? Peki. Kim genel olarak, ABD'nin yüzde beşten fazlasının Yahudi olduğunu düşünüyor? Kim yüzde üçten fazla olduğunu düşünüyor? Yanıt, %1,9 ile 2,1 arasındadır. Pek çok insan, ortalama Amerikalı bunun yüzde yirmi olduğunu düşünür. Eğer demografik bilgilere meraklıysanız ve bu harita tamamen güvenilir değil çünkü Wikipedia'dan aldım, bu Yahudi popülasyonunun dağılımıdır, ABD'nin farklı yerlerinde kendisini Yahudi olarak tanımlayanların dağılımı. New York şehri % 9 ile tabii ki de en yoğun olan yer. New Haven'da % 3,5.

Şimdi, neden insanlar bunu yanlış tahmin ediyor? Bunun pek çok nedeni var ve bu insanların insan grupları hakkında düşünceleri üzerine konuştuğumuzda girdiğimiz sosyal psikoloji bağlamında ele alınabilir. Ancak, hızlı bir yanıt Yahudi olan insanların belirgin pozisyonlarda karşımıza çıkmaları ve onları fark etmemiz olabilir, eğlence sektöründe ya da bu ortamda olduğu gibi akademide. Ve bu durum, bu ulaşılabilirlik "Bir Yahudi'yi düşünebilir miyim? Evet." yanıtına yol açabilir. Bu ulaşılabilirlik, popülasyonda var olan Yahudilerin sayısını abartmamıza yol açabilir.

Son örnek. Doğrulama yanlılığı. Bu çok güzel bir çalışma ve oldukça basit. Bir velayet davasında jüridesiniz. Bir çocuğun velayetini ya annesine ya da babasına vermek durumundasınız. Bir ebeveyn ortalama gelire, sağlığa, çalışma saatlerine sahip, çocukla makul düzeyde iyi ilişkileri var ve görece olarak düzenli bir sosyal yaşamı var. İkinci ebeveynin, ortalamanın üzerinde geliri, çok küçük sağlık sorunları, çok fazla iş seyahati, seyahatle ve çocukla çok yakın bir ilişkisi ve çok canlı bir sosyal yaşamı var. Bir dakika düşünün. Velayeti kime verirdiniz? Burada tabii ki de doğru bir yanıt yok.

Bir dakika düşünün. Kim velayeti A ebeveynine verirdi? Kim velayeti B ebeveynine verirdi? Peki. Bu salonda da olduğunu düşündüğüm üzere, bu çalışma yapıldığında da B ebeveyninin avantajına doğru hafif bir eğilim bulunmuştur. İlginç olan şu. Bir başka gruba bu soruyu soruyorsunuz. "Hangi ebeveyne velayeti vermezsiniz?" B ebeveyninin avantajına hafif bir eğilim bulunmuştur. Şimdi, bu çerçevelenmeye ilişkin bir örnektir, ancak bunun yanında daha genel olarak doğrulama yanlılığına bir örnektir. Birisine velayeti vermeniz sorulduğunda, "Peki, acaba ne iyi bir ebeveyn olmanın göstergesidir?" diye kendinize sorarsınız. Ve B ebeveyninin iyi ebeveynlik özellikleri ön plana çıkar. Kime velayeti vermeyeceğiniz sorulduğunda, "Neler kötü bir ebeveynliğin göstergeleridir?" diye kendinize sorarsınız. Ve B ebeveyninin kötü ebeveynlik özellikleri ön plana çıkar. Genel olarak, bir hipotezimiz olduğunda onu doğrulayacak şeylere bakarız.

Bu mantıksal olarak oldukça kolay olan bazı şeyleri, gerçek hayatta karşılaştığımızda son derece zor problemlere çevirmektedir. Ve Wason seçme görevi ile son örneğimi vereceğim. Oyun şöyledir. Ve hemen sonucu söylemek istemiyorum. Dört kartımız var [D, G, 3 ve 8'i gösteren bir slaydı işaret ederek]. Her bir kartın bir yüzünde bir harf diğer yüzünde ise bir rakam bulunmaktadır. Şu iddianın doğru olup olmadığını değerlendirmek durumundasınız. "Eğer bir kartın bir yüzünde D harfi varsa, diğer yüzünde 3 vardır." Bu kuralın ihlal edilip edilmediğini anlamak üzere kaç tane kartı kontrol etmeniz gerekiyor? Peki. Birisi hangi kartı çevirmeniz gerektiğini söylesin lütfen. "D." Bunu herkes doğru bir şekilde bulmaktadır. Başka? Başka herhangi bir kartı çevirmeniz gerekiyor mu? Kaç kişi "D" ve "3" olduğunu düşünüyor? Sizi kandırmak için ben elimi kaldırıyorum [gülüşmeler]. İnsanlar ya "D" ya da "D" ve "3" diye yanıt vermektedir, ancak düşünün. Ne bu kuralın bozulmasına yol açardı? Bir yüzünde "D" olup, diğer yüzünde "3" olmadığına bozuluyor kural, değil mi? Bu hatalı olmak demek olur. O zaman, "D"yi diğer tarafında "3" olup olmadığını görmek üzere kontrol etmeniz gerekirdi. Bu konuda haklısınız. Bu aynı zamanda, "8"i de diğer tarafında "D" olup olmadığını anlamak üzere kontrol etmeniz gerekirdi. "3" size herhangi bir bilgi vermeyecektir. Bu zor. İnsanlar bunu oldukça zor buluyor.

Peki. Oldukça önemli. Ancak, asıl ilginç olanı bu soruyu çok daha kolay olacak şekilde değiştirebilirsiniz. Bu da, Santa Barbara'da evrimsel psikolog olan ve bu soruların ekolojik bir anlamı olacak şekilde çerçevelenmesinin, insanların bu soruları yanıtlamada çok daha başarılı olmalarına yol açtığını iddia eden Leda Cosmides ve arkadaşlarının çalışmalarıdır. Temel olarak, insanların sosyal birtakım kuralları değerlendirdikleri çalışmalar yapmaktadır. Şöyle kartlar düşünün. Kartın bir yüzünde bir içki, alkol var. Diğer yüzünde ise bir kişinin yaşı var. Siz bir barmensiniz ve 21 yaş altındaki kimsenin bira içmediğinden emin olmak istiyorsunuz. Hangi kartları çevirirsiniz? Şimdi çok daha kolay, ancak mantık aynı. Bir yüzünde "21 yaş altı" olan ve diğer yüzünde "bira" olması bir kural ihlali, dolayısıyla "21 yaş altı"nı ve "bira"yı kontrol etmeniz gerekiyor. Ve bu problemleri daha da ekolojik olarak geçerli hale getirdiğinizde daha da kolay hale geliyorlar.

Peki. Biraz daha fazlası var ancak bunları bir sonraki derse kadar erteleyeceğim. Ve sizin üzerinize düşen kısım olan tersine mühendislik ve evrimsel psikoloji okumalarına yanıtlarla bitireceğim. Çarşamba günü görüşmek üzere.

Psikolojiye Giriş

Ders 11

Evrim, Duygular ve Mantık: Duygular 1. Kısım

Profesör Paul Bloom: Pazartesi günü, size bir evrimsel psikolojiye giriş dersi vermeye, psikolojiye evrimsel açıdan bir bakış sunmaya çalıştım ve zihnin nasıl çalıştığına ilişkin bizi nasıl aydınlatıp bilgilendirebileceğine ilişkin bazı örneklerle de değinerek bir başlangıç yapmaya çalıştım. Zihne evrimsel yaklaşımın avantajlarından birisi de, bizi daha öncesinde sorgulamadan kabul ettiğimiz şeylere bilimsel bir gözle bakmaya zorlamasıdır. Nasıl olduğumuzun, ne olduğumuzun ve neler yaptığımızın pek çok yönü bize son derece doğal görünür. O derece içgüdüsel ve kolay olarak gerçekleşirler ki, bir adım geri atmak ve bunları bilimsel olarak incelemek zor ve doğal değilmiş gibi görünür, ancak eğer bilim adamı olacaksak ve zihni bilimsel bir perspektifle ele alacaksak kendimizden biraz uzaklaşabilmeli ve diğer insanların sormayacağı türden soruları sorabilmeliyiz. Ve bunun en açık olduğu örneklerden birisi de duygulardır. Ve bir başlangıç olarak psikolog ve felsefeci William James'ten çok hoş bir alıntı yapacağım. Şöyle yazıyor:

Yalnızca bir psikoloğun aklına şu tür sorular gelmektedir: Neden mutlu olduğumuzda gülümseriz de, kaşlarımızı çatmayız? Neden bir arkadaşımızla konuştuğumuz gibi, kalabalığa karşı konuşamayız? Neden belirli bir genç kız aklımızı başımızdan alır? Ortalama insan [Hiçbiriniz ortalama insanlar değilsiniz.], ortalama insan der ki: "Tabii ki de, gülümseriz. Tabii ki de, kalbimiz kalabalık karşısında heyecandan küt küt atar. Tabii ki de, genç bir kıızı severiz." Ve muhtemelen tüm hayvanlar belirli durumların varlığında yapabileceği belirli şeyler konusunda böyle hissetmektedir. Aslan için dişi aslan, sevmesi için vardır, ayı için ise dişi ayı. Kuluçkadaki tavuğa göre ise, dünyada bir kuluçka dolusu yumurtayı kendisine gördüğü gibi, tamamen büyüleyici ve değerli görmeyen ve yeterince kuluçkaya yatmayan bir varlığın olduğu fikri, canavarca görünmektedir.

Şimdi, bu paragraf hakkında birkaç noktanın üzerinde durmamız gerek. İlki, inanılmaz derecede cinsiyetçi olduğudur. Bu yalnızca, metni anlatım tarzından kaynaklanmamaktadır. William James, erkeklere, zaman zaman erkek ayıların perspektifini de alan insan erkeğine seslendiğini varsaymaktadır. Ve dolayısıyla, erkeklerden oluşan bir dinleyici kitlesine seslenmektedir. Normalde, hiçbir zaman bu şekilde yazmazsınız. İkinci nokta ise, oldukça güzel bir şekilde yazılmıştır ve artık bu şekilde yazmanıza izin verilmemekte. Son derece şiirsel ve William James tipik olarak bu şekilde yazmaktadır. Bence, az tanınan bir romancı olan kardeşi Henry James'ten çok daha iyi yazmaktadır [gülerek]. Son olarak, müthiş bir noktaya, bahsettiği tüm şeylerin bize son derece doğal görüldüğüne ancak doğal

görünmelerinin nedeninin bunların zorunlu ve mantıksal doğrular olmalarından kaynaklanmadığı noktasına değinmektedir. Tersine, bunlar bizim biyolojik doğamıza bağlı yönlerimizden kaynaklanmaktadır.

O zaman artık bir adım geriye gidelim. Bir adım geri gidip şöyle sorular sormalıyız ki bunlar soracağımız sorular olacak. Dışkı neden kötü kokmaktadır? Lütfen “Eh, dışkı kötü kokar çünkü kokuşmuştur” yanıtından kaçınınız. Dışkının kokuyor olması evrenin indirgenemez bir olgusu değildir. Tersine, dışkının kokuyor olması insan psikolojisine ilişkin bir olgudur. Bir bokböceği için oldukça güzel kokmaktadır. Çikolatanın tadı neden güzeldir? Çikolatanın tadının güzel olması dünyaya ilişkin zorunlu bir gerçek değildir. Bu, pek çok başka canlı için geçerli olmayan ancak bizim zihnimiz için olan bir gerçektir. Yani, bir adım geriye gitmeli ve çikolatayı neden lezzetli bulduğumuzu sormalıyız.

Neden çocuklarımızı severiz? Çok sevimli olduklarını söylemeyin. Pek çoğu öyle değil [gülerek], ve William James’in de işaret ettiği üzere, her hayvan, pek çok hayvan yavrularını sevmektedir. Çocuklarının değerli ve muhteşem olduklarını düşünmektedirler. Neden? Neden birisi bize vurduğunda sinirleniriz? Birisinin size yaklaştığını ve suratınıza bir tokat attığını düşünün? Korkardınız. Sinirlendiniz. Peki uykulu hisseder miydiniz, ya da nostaljik, ya da bir anda canınız soğuk çorba ister miydi? [gülüşmeler] Hayır. Bunlar saçma alternatifler. Tabii ki de, birisi sizi tokatlasa sinirlenir ya da korkardınız. Neden? Neden birisi bize bir iyilik yaptığında kendimizi iyi hissederiz? Neden sinirlenmeyiz? Neden korku hissetmeyiz? Bu derste yapacağımız bir adım geri atıp bu soruları sormak olacak. Başkalarının sormayı akıllarına bile getirmeyeceği, ortalama insanın düşünmeyeceği soruları soracağız; tıpkı tüm bilimlerde olduğu gibi.

Kavrayış edinmenin ilk adımı nesnelere neden yukarı doğru değil de, aşağı doğru düştükleri gibi sorular sormaktır. Ve tahmin ediyorum ki, bu soruyu ilk defa sesli olarak dile getiren kişi şu yanıtla karşılaşmıştır, “Ne kadar aptalca bir soru. Tabii ki de nesnelere aşağı doğru düşer.” E, tabii ki, nesnelere aşağı doğru düşer, ama neden? Bedenimiz neden sıcaktır? Su neden soğuyunca katılaşır? Bunlar evren hakkında doğal gerçeklerdir, ancak doğallık sadece varsayılmak yerine aynı zamanda açıklanmalıdır. Bu ders boyunca da, bize doğal gelen şeyleri inceleyip anlamlı hale getirmeye çalışacağız. Ve bu amaçla, normalde kendinize sormadığınız soruları sormamız gerekecek. Bunu zaten, görsel algı, bellek, dil ve akıl yürütme gibi alanlarda belirli bir düzeyde yapmıştık, ancak şimdi belki daha da zor olabilecek bir alanda bunu yapacağız. Bundan sonrasında, duyguları ele alacağız. Duygular hakkında konuşacağız, neden var olduklarını, ne işe yaradıklarını ve nasıl çalıştıklarını konuşacağız.

Duygulara ilişkin yanlış bir kuramla başlamak istiyorum. Ve duygulara ilişkin bu yanlış kuram, *Star Trek* adlı televizyon dizisinde oldukça güzel bir şekilde gösterilmektedir. Bu alternatif fantezi dünyasında yetenekli ve işinin ehli, hatta süper yetenekli olarak tanımlanan bazı karakterler bulunmaktadır, orijinal *Star Trek*'te Mr.

Spock, sonradan çekimlerden birisinde Data. Ancak, bu kişiler duygudan yoksun olarak tanımlanmaktadır. Spock, duygunun olmadığı bir gezegen olan Vulcan'dan geldiği için duyguları olmayan bir karakter olarak tanımlanmaktadır. Data ise, duyguyu çipi olmayan bir android olarak tanımlanmaktadır.

Bir televizyon dizisinde duygularının olmaması onlara çok zarar vermemektedir. İşlevlerini tamamen yerine getirebilmektedirler. Hatta duygular televizyon dizilerinde çoğunlukla zararlı olarak görülmektedir. Onlarsız daha iyi idare edebilirsiniz. Ve buna benzer bir sağduyuyla pek çok insan "Off, keşke sadece aklımı kullanabilsem, mantıklı ve rasyonel düşünebilsem ve duygularımın davranışlarımı yönlendirmesine izin vermesem çok daha iyi durumda olurum." diyor olabilir. Görülen o ki, bu duygular hakkında düşünmenin oldukça yanlış bir yolu. Ve gerçekten, hiçbir anlamı da yok.

Steven Pinker *How The Mind Works* kitabında Star Trek örneğini kullanarak, bu durumu oldukça iyi bir şekilde açıklamaktadır. Pinker, "Spock, bir tür güdüler ya da amaçlar tarafından yönlendiriliyor olmalıdır. Bir şey onun yeni ve yabancı dünyaları araştırmasına, yeni uygarlıklar aramasına ve kimsenin gitmediği yerlere cesurca gitmesine yol açmış olmalıdır." diye yazmaktadır. Büyük ihtimalle, sorunları izleyip çözmesine entelektüel merakı neden olmaktadır. Bu kadar becerikli ve cesur bir görevli olmasını sağlayan müttefikleriyle olan dayanışmasıydı. Peki, bir yırtıcı ya da istilacı bir Klington tarafından saldırıya uğrasaydı ne yapardı? Amuda kalkıp, dört renkli harita kuramını mı çözmeye çalışırdı? Büyük ihtimalle, beyninde bir bölge nasıl kaçabileceğine ve gelecekte yaralanabileceği olumsuz durumlardan kaçınmak üzere neler yapması gerektiğine ilişkin duygularını hızla harekete geçirecekti. Yani, korku duyuyor olacaktı. Spock geminin içinde çıplak bir şekilde dolaşmıyordu. Büyük ihtimalle utanma duygusuna sahipti. Yataktan kalktı. Büyük ihtimalle, birtakım güdü ve istekleri vardı. Konuşmalara katıldı. Büyük ihtimalle, sosyal birtakım ilgileri vardı.

Bizi güdüleyecek duygularımız olmadan neredeyse hiçbir şey yapmazdık. Ve bunu bilimsel olarak gösterebilirsiniz. Spock ve Data gibi varlıklar gerçek dünyada yoktur, ancak çeşitli düzeylerde duygularını yitirmiş alışılmadık ve talihsiz bazı örnekler mevcuttur. Ve bu insanlara bakarak, başlarına ne geldiğini görebilirsiniz. Klasik ve çok meşhur bir örnek, Phineas Gage örneğidir. Phineas Gage, Psikolojiye Giriş dersinin klasik örneğidir, çok üzücü bir örnektir.

Gage, 1848'de bir inşaat ustasıydı. 1848'de bir inşaat alanında patlayıcılar ve demir çubuklarıyla çalışıyordu. Ve bir patlama sonucunda, bir demir çubuğu kafasından içeri girdi. Bu demir çubuğun, kafasından içeri girdiğini düşünün. Gözünün altından girdi ve kafasının üstünden çıktı. Ve yaklaşık yüz adım öteye beyin parçaları ve kanla kaplı olarak düştü. Çubuğun kendisi 6.5 kg geliyordu. Şaşırtıcı olarak, Gage ölmedi. Hatta sadece kısa bir süreliğine bilinçsiz olarak kaldı ve ardından ayağa kalktı ve arkadaşları ona "İyi misin?" diye sorarak çevresini sardılar. Ve ardından onu bir hastaneye götürdüler. Hastaneye giderken bir bara oturdular ve insanlarla konuşarak biraz elma şurubu içti. Ve ardından enfeksiyon kaptı ve ameliyat

geçirmesi gerekti. Kör olmamıştı, sağır olmamıştı, konuşmasını yitirmemişti, felç olmamıştı ya da zekâ geriliği yaşamıyordu. Çok daha kötü bir şey olmuştu. Karakterini yitirmişti.

İşte, Gage'in nasıl olduğuna ilişkin bir tanımlama. Bu kısım, Damasio'nun "Descartes'in Yanılgısı" isimli mükemmel kitabından:

Gage, son derece sorumluluk sahibiydi, bir aile babasıydı, son derece dürüst ve güvenilirildi. Ancak, kazadan sonra düzensiz, saygısız, en iğrenç kabalıklara karışan, arkadaşlarına çok az saygı gösteren, kısıtlama ya da nasihatlere tahammülsüz ve zihinsel yetilerinde bir çocuk düzeyinde olan birisine dönüşmüştü. Güçlü bir adamın hayvani arzularına sahipti. Konuşması o kadar bozuktu ki, kadınların uzun süre yanında durması tavsiye edilmiyordu.

Ve bir işe giremiyordu. Ailesini kaybetti, iş bulamıyordu. Bir sirke girdi. Bir sirkle birlikte ülkede dolaşarak, elinde demir bir çubukla hikâyesini anlatıyordu ve alkışlanıyordu. Phineas Gage'e benzer başka vakalar da bulunmaktadır, insanların beyinlerinin aynı bölgesinin, frontal kortekslerinin zarar gördüğü örnekler bulunmaktadır. Ve kaybettikleri şey ise, temel olarak duygularının büyük bir kısmı olmuştur. Ve bunun anlamı, pek çok şeyi çok da umursamamaları olmuştur. Öncelik sırasını belirleyememektelerdir.

Damasio, burada Elliot takma ismiyle anılacak olan bir başka örnek vermektedir. Elliot'in frontal lobunda bir tümör vardı. Ve çıkarılması gereken bu tümörle birlikte Elliot'in frontal lobunun büyük kısmı da çıkarılmıştı. Ve yine, bunun sonucunda, Elliot kör, sağır ya da geri zekâlı olmadı, Phineas Gage'in olduğu gibi kötü bir karaktere dönüşmedi ancak, öncelik verme yetisini yitirdi. Bir amaç belirleme yeteneğini yitirdi. Damasio bu kişiyi şöyle tanımlıyor:

[Bir ofiste çalışmaktadır] İşte çalışırken bir şeyi okuduğunda bunu okuyabiliyor ve önemini tamamen anlayabiliyordu, ancak sorun birdenbire başladığı bu işten başka bir şeye yönelmesi ve günün geri kalanını bununla uğraşarak geçirmesiydi. Bütün bir öğleden sonrasını, dosyaların nasıl sınıflandırılacağını planlayarak geçirebilirdi. Tarihe göre mi yoksa dosyanın büyüklüğüne göre mi sınıflandırılmalıydı?

Amaçlarını belirleyemiyordu. Ve sonuçta bir işte tutunamaz ve diğer insanlarla ilişkilerini düzenleyemez hale gelmişti. Ve bu insanlar, duygularını kaybetmiş insanlar değiller. Duyguların tamamen kaybolmuş olduğu bir örneği bulabileceğiniz bir vaka yok. Ancak duygusal kapasitelerinin büyük kısmını yitirmişlerdi ve bunun sonucu olarak da akıl yürütmeleri zarar görmüştü.

Duygular amaçları belirler ve bunların önceliklerini düzenlerler. Ve onlar olmadan hiçbir şey yapmaz, yapamazdınız. Derse gelme isteğiniz, arkadaşlarınızla dışarı çıkma isteğiniz, kitap okuma ya da aile sahibi olma isteğiniz ya da herhangi bir şey yapma isteğiniz duygularınız tarafından belirlenen önceliklerdir. Bu duygular olmadan hayat imkansız hale gelirdi. Burada inceleyeceğimiz belirli konular var. Birincisi, bu

derste ve önümüzdeki derste evrenselleri üzerine konuşacağımız, duyguların temel olarak amaçlar ve öncelikler belirleyen mekanizmalar olduğudur. Aynı zamanda, kültür hakkında da konuşacağız. Görülen o ki, farklı kültürlerin, Amerika ve Japonya, Kuzey ve Güney Amerika gibi farklı kültürlerin farklı duygusal tetikleyicileri ve yanıt verdikleri duygusal tabanları var. Ancak, aynı zamanda, Darwin'in çok iyi bildiği gibi, duyguların tüm insanlar ve pek çok hayvan tarafından paylaşılan evrensel kökenleri var.

Bu dersin ve önümüzdeki dersin içeriği şu şekilde olacak. İlk olarak, duygularımızı ifade etmemizin bir yolu, tek yolu olmasa da önemli bir yolu olan yüz ifadeleri üzerine konuşmak istiyorum, ilginç olduğunu da düşünerek özellikle gülümsemeyi incelemek istiyorum. Ve ardından, sosyal olmayan bir duygu, korku üzerinde durmak istiyorum. Bunun ardından, genetik olarak ilişkili olduğumuz insanlara, akrabalarımıza yönelik duygularımızla devam edip, ardından da bir sonraki dersin konusunu oluşturacak olan akrabamız olmayanlara yönelik duygularımıza geçeceğim.

İlk olarak yüzler. Ve yüzlere bir giriş olarak, yüz ifadeleri üzerine çalışmalar konusunda dünyanın en iyi bilim adamlarından birisi olan Paul Ekman'ın bir videosunu göstereceğim [video gösteriliyor].

Ekman çalışmalarında, nasıl farkı yüzler oluşturulacağını ve farklı yüzleri nasıl tanıyacağımızı anlatmaktadır. Ekman'ın aslında bilimsel kariyerinin yanında uygulamalı bir kariyeri de bulunmaktadır. Polis ve gizli servis üyelerini dürüstlük ve yalan söylemenin ipuçları konusunda eğitmektedir. İlginizi çekebilecek, MALKIM GLADWILMalcolm Gladwell tarafından birkaç yıl önce yazılan oldukça ilginç bir New Yorker profili de vardır. Ancak biz yüzlere geri dönelim.

Lütfen kaşlarınızı aşağı doğru çekip yakınlaştırın. Şu anda benimle göz temasından kaçınanlar da yapabilirler. Üst ve alt göz kapaklarınızı gerin. Kontakt lenslerinizi çıkarmayın, yalnızca göz kapaklarınızı gerin. Bakın. Gözleriniz biraz şişebilir [gülerek]. Peki. Şimdi, son kısım önemli. Dudaklarınızın uçlarını düz tutarak ya da aşağı çekerek birbirine bastırın. Güzel. Şimdi oldu [gülerek]. Benimle göz teması kurmuyor olmanız sizi görmediğim anlamına gelmiyor. Peki [gülüşmeler]. Şu anda, muhtemelen şöyle görünüyorsunuz [bir slayt göstererek]. Peki, bu neyin yüzü? Hangi duyguya karşılık geliyor? Kızgınlık.

Farklı yüzlerden oluşan çok çeşitli veri tabanları bulunmaktadır. Bu kişi, kim olduğunu bilmiyorum, ancak bu veri tabanlarının pek çoğunda varmış gibi görünüyor, [gülerek] ancak buradaki önemli nokta, bu kişiye ihtiyacınız yok. Batılı yüzlere de ihtiyacınız yok. Şu anda internete bakacak olsanız, pek çok ulustan ve her cinsiyetten yüzler içeren bir sürü veri tabanı bulunmaktadır. Bu Japon bir kadına ait bir yüz ifadesi. Ülkeler ve insanlar arasında çok ince ve ilginç farklılıklar bulunabilmekte, ancak aynı zamanda derin evrensellikler de bulunmaktadır. Bu farklı yüz ifadelerinin ne anlama geldiğini anlamak için çok fazla uğraşmanız gerekmez.

Size bir yüz örneği daha vermek istiyorum, çünkü bir süre daha bunun üzerinde durmak istiyorum. Bu biraz daha kolay. Dudaklarınızın ucunu yukarı ve geriye doğru kaldırın, lütfen [gülerek]. Yanaklarınızı kaldırın. Yapabilirsiniz, alt göz kapaklarınızı kaldırın [gülerek]. Gülümsüyorlar. Gülümsüyorsunuz. Gülmeyi [gülerek] bırakabilirsiniz. Yale gülmek konusunda oldukça iyidir aslında. Dünyadaki gülümseme üzerine uzmanların ikisi burada. Bu, sanatta gülümsemenin incelendiği “A Brief History of the Smile” kitabını yazan British Art Gallery’nin müze müdürü Angus Trumble. Bu ise, fotoğrafında gülümsemeyen ancak gülümseme üzerine, çocuklarda gülümseme, yetişkinlerde gülümseme, farklı kültürlerde gülümseme ve gülümsemenin farklı sosyal kullanımları üzerine çalışan meslektaşım Marianne LaFrance. Ve, gülümseme ve duygular üzerine çok ilginç keşifler de bulunmaktadır.

Bu keşiflerden birisi, gülümseme evrenseldir. Örneğin, biliyoruz ki küçük çocuklar gülümser. Bu oğlum Zachary, daha küçükken, yanındaki garip görünümlü olan değil, [gülerek] neyse ki. Tanrıya şükür [gülerek]. Ve hatta kör çocuklar, doğuştan kör olan çocuklar bile gülümser. Gülümsemenin diğer insanların yüzlerine bakarak öğrendiğimiz birşey olmadığını vurgulayacak şekilde, uygun ve gerektiği gibi gülümserler.

Gülümseme, aynı zamanda sadece insana özgü değildir. İnsan olmayan primatlar da gülümser. Gülümseme sosyal bir sinyaldir. İnsanların mutlu olduğunda gülümsediklerini düşünebilirsiniz. Aslında durum bu değildir. Bu kadar basit değildir. Bazı çalışmalardan da bildiğimiz üzere, insanlar aslında mutluluk iletişimi kurmak istediklerinde gülümserler. Bowling oyuncularına ilişkin oldukça güzel bazı çalışmalar var. Çalışmada, bowling oyuncularını filme alıyorlar. Oyuncular bowling oynuyor ve bazen tüm lobutları birden deviriyorlar ki buna ne deniyor? Strike. Bu tür vuruş, bowling dünyasında oldukça iyi bir şey. Tüm lobutları deviriyorlar, ancak bir şeyi yapmıyorlar, yapmadıkları şey ise lobutları devirdikten sonra gülümsemek. O anda filme çekiliyorlar. Gülümsemiyorlar. Ardından, arkadaşlarına dönüyorlar ve onlara genişçe gülümsüyorlar.

Diğer çalışmalar, Olimpiyatlarda altın madalyayı kazanmış olan kişilerin filmlerini incelemiştir. Şimdi, bekleneceği üzere, Olimpiyatlarda altın madalyayı kazanan bu kişiler oldukça mutlular. Olimpiyatlarda altın madalyayı kazanmış olmak iyi bir şey. Ancak, podyumda gülümseyerek durmuyorlar. Tersine, orada yüzlerinde normal bir ifadeyle duruyorlar. Ancak, ayağa kalkıp kalabalığı selamlayacakları anda yüzlerinde büyük bir gülümseme beliriyor. Kendinize sorabilirsiniz, pek çok kişinin çok zevk aldığı bir etkinlik olan seks sırasında gülümseyip gülümsemediğini sorabilirsiniz. Ve bunu bir partnerle ya da aynayla kendi kendinize de keşfedebilirsiniz [gülerek].

Gülmek hakkında bildiğimiz birtakım şeyler var. Farklı gülme çeşitleri var. Birbirinden ilginç bir şekilde farklılaşan oldukça az gülümseme çeşidi var. Paul Ekman’a dönüyoruz yine. Hangisi daha iyi bir gülümseme? Kim sağdakinin daha iyi olduğunu düşünüyor? Kim soldakinin daha iyi olduğunu düşünüyor? İki farklı tür gülümseme var. Sağdaki selamlama anlamında bir gülümseme. Bazen, Pan-Am

olarak da bilinen bir gülümseme. Pan-Am artık kapanmış bir havayolu şirketi ve o zamanlar hostesler – şimdi kendilerine hostes demiyorlar ama öyleler – gelir ve size gülümserlerdi. Bu işlerinin bir parçasıydı. Ancak bu, büyük, yalandan bir gülümsemeydi, Pan-Am gülümsemesi, “merhaba” demesi gereken bir gülümseme, ancak iletişimin gerçekten mutluluğa ilişkin olduğu durumdaki gülümsemenin karşıtı bir gülümseme. Farklılık gözlerin çevresinde. Fark gözlerde.

Bu alanda çalışan bir nöropsikolog anısında verilen isimle *Duchenne gülümseme* olarak da bilinen, gerçek bir mutluluk gülümsemesi, göz hareketlerini de içermektedir. İlginç olan yalnızca on insandan birisinin Duchenne gülümsemesini taklit edebilmesidir. Yani, ölesiye nefret ettiğiniz birisine gülümsemeye çalıştığınızda, bu konuda gerçekten yetenekli değilseniz, gerçekten iyi ve mutlu bir gülümsemeyi taklit etmeniz oldukça zor.

Gerçek dünyada gülümseme çalışmak o kadar da zor değil. Örneğin, politikacılara bakabilirsiniz. Politikacılar, genellikle sık sık gülümsemek zorunda kaldıkları durumlarla karşılaşılırlar. Ve onlar da, basitçe Pan-Am gülümsemesi yaparlar. Ağızları yukarı doğru hareket eder, özellikle birisi onları aniden kameraya alıyorsa ya da yeriyorsa gülümserler ancak bu samimi bir gülümseme değildir. Gözleri hareket etmez.

Benim buna ilişkin favori örneğim, birkaç yıl önce Beyaz Saray’da çoğunluk liderliği için yapılan büyük yarıştı. Ve bu kızgın yarış, CAN BAANIR John Boehner adlı bir cumhuriyetçi kazanmıştı. Ve bir fotoğrafını çektiler, bu çok da hoş değil. Dışarı çıktığında, Roy Blunt adlı bu adamın bir fotoğrafını çektiler. Az önce yarış kaybetmişti ve bu da yüzündeki ifadeydi [gülerek]. Ve gerçekten de hiç de mutlu değil [gülerek], gerçek bir gülümseme olan şu ifadenin tam zıttı.

Yani, iki tür gülümseme var: Gerçek bir mutluluk gülümsemesi, Duchenne gülümsemesi olarak da bilinen gülümseme ve bir de Pan-Am gülümsemesi, selamlaşma gülümsemesi. Ve siz de, her iki gülümsemeyi de günün ve hayatınızın çeşitli anlarında kullanmaktasınız. Görülen o ki, her iki gülümsemenin de gerçekten psikolojik geçerlilikleri var. Bir şekilde, duygudurumunuzdaki, duygularınızdaki ve düşüncelerinizdeki derin farklılıkları yansıtır görünmektedirler. Örneğin, on aylık bebekler farklı şekillerde gülümsemektedir. Anneleri yaklaştığında gerçek bir mutluluk gülümsemesi yapmaktadırlar. Ardından bir yabancı ya da başkası yaklaştığında selamlama gülümsemesi yapma eğilimindedirler.

John Gottman ise evli çiftlerle çalışmıştır. Ve çok fazla çalışma yapmıştır, burada yaptığı ise, evli çiftlerin film kayıtlarını incelemiştir. Ve bu film kayıtlarına bakarak evliliklerinin sürüp sürmeyeceğini öngörmeye çalışmaktadır. Çeşitli ipuçları vardır, bunlardan bir tanesini vereceğim. Bir yan başlık olarak: Gottman açısından bir evliliğin ölüm çanları – bu onun büyük bulgusudur. Çok fazla kavga etmelerinden falan değil. Birbirlerine çok fazla bağırmaları da değil. Birbirlerinden nefret etmelerinden de değil. Bir evliliğin ölüm çanları öğrenmededir. Ve şu videoları göstermektedir: Eve girerim “Tatlım, eve geldim” ve eşimin yüzünde bir öğrenme

ifadesi var, bu çok kötü bir işaret [gülerek]. Ancak, diğer bir ipucu, laboratuvara gelip birbirlerini gördüklerinde birbirlerine gülümseme türleridir. Eğer bu gerçek bir gülümseme ise, ilişki için bir Pan-Am'dan ya da selamlama gülümsemesinden çok daha iyiye işaretir.

Son olarak, 30 yıl sonrasında üniversite yıllıklarındaki insanların fotoğraflarına bakarak yapılan çalışmalar vardır. Ve görülen o ki, birisinin şu anda ne kadar mutlu olduğuyla 30 yıl önce üniversite yıllığındaki fotoğraflarındaki ifadenin ne tür bir gülümseme olduğu arasında oldukça güvenilir bir korelasyon vardır.

Üçüncü bir gülümseme türüne ilişkin kanıtlar da vardır. Bu utanma ya da yatıştırma gülümsemesi olarak bilinmektedir. Bu oldukça özelleşmiş bir gülümseme türüdür. Bu utanmanın ya da stresin gülümsemesidir. Bunu insanların sizden hoşlanmasını istediğinizde, kabul edilmek istediğinizde; insanların sizin hakkınızda olumlu hissetmelerini istediğinizde yaparsınız. Ancak, sıklıkla bir tür risk de barındıran yüksek stresli bir durumun içindedir. Ve burada yaptığınız bir çeşit kaçınmadır. Göz teması kurmazsınız. Geri çekilir ve şunu yaparsınız [başını yana yatırarak gösteriyor].

Ve bu diğer primatlarda da görülmektedir. İşte güzel bir fotoğraf [gülerek]. İşte, rhesus dişi maymunu kendi yavrusunu ısıyor ve yavru bir çığlık attıktan sonra uysal ve çekingen gülümsemesini gösteriyor. Bu insan yavrusunda da görülüyor. İşte size, güzel bir çekingen bebek gülümsemesi. Size aşamalarını anlatacağım. Bebeğe birisi yaklaşıyor [gülerek], şu şekilde [gözler odaklanmış, kaşlar kalkıyor ve gülümseme başlıyor], gülümsüyor [gülümseme genişliyor ve baş yukarı sola kalkıyor], ve ardından kaçınma [gülümseme genişliyor ve baş daha da çevriliyor]. Evet. Bebekler çok tatlı [gülerek]. Bu noktada gülümsemeye ilişkin bir soru var mı? Gülümseyen sorularınız nelerdir? [gülüşmeler] Evet.

Öğrenci: İnsan olmayan primatların gülümsemeleri [duyulmuyor]?

Profesör Paul Bloom: Bu iyi bir soru. Bilmiyorum. İnsan olmayan primatlarda çekingen gülümsemeye dair kanıtlar – soru “İnsan olmayan primatlar da insanlarla aynı gülümsemeleri yaparlar mı?” şeklindeydi, tıpkı Pan-Am gülümsemesi, selamlama gülümsemesi ile gerçek bir mutluluk gülümsemesi arasındaki ayrım gibi. Bilmiyorum. Ancak, gelecek derse sizin için bunu inceleyeceğim. Bu iyi bir soru. Evet.

Öğrenci: Nasıl oluyor da, bazı insanların gülümsemeleri diğerlerininkinden daha iyi oluyor?

Profesör Paul Bloom: Nasıl oluyor da, bazı insanların gülümsemeleri diğerlerininkinden daha iyi oluyor? İlginç olmayan psikolojik yanıt bazı insanların diğerlerinden daha iyi göründükleri, ancak [gülerek], daha derin bir yanıt bazı insanların gülümsemeye ilişkin daha becerikli olmaları. Bazı insanlar, gerçek mutluluğu ifade etmek için ipuçlarını daha iyi kullanabiliyorlar.

Gülümseme hakkında birazdan üzerinde duracağımız, bence sizin sorunuzla da ilişkili olan, duyguların bulaşması ve hatta ahlak hakkında bazı konularda konuşurken tekrar değineceğimiz bir şey daha var. Gülümseme son derece bulaşıcıdır. Şimdi sizden yapmanızı isteyeceğim, eğer birisinin yanında oturuyorsanız, yanınıza dönmeniz size yakın oturan birisini bulmanız ve ona bakmanız. Hiçbir şey yapmayın. Sadece ona bakın. Kim size bakıyorsa, siz de ona bakın [gülerek]. Bunu – [gülerek] lütfen herhangi birisini seçin. Peki. Lütfen gülümseyeceğiniz herhangi birisini seçin. Böylece, hayır, bana değil, birbirinize [gülerek], ve bu kişi – eğer siz karar veremiyorsanız – evet siz ikiniz lütfen – eğer kendiniz karar veremiyorsanız, sağ taraftaki kişi gülümseyen olacak. Evet, şimdi birbirinize ifadesiz bir yüzle bakınız [gülerek]. Şimdi, gülerek görevini alan kişi [gülerek], üç dediğimde, lütfen gülümsesin. Bir, iki, üç [gülerek]. Peki [gülerek].

Tüm zamanların en kötü sınıf uygulaması [gülerek], ancak daha sınırlandırılmış bir ortamda bunu yaptığınızı düşünürseniz, sizin yüzünüze bakarak size gülümseyen birisine bakmak ve gülümsememek son derece zordur. Bu, gerçekte diğer tüm duygular için de geçerlidir. Bu fenomen, “duygusal bulaşma” olarak bilinmektedir, ve birisi size örneğin, çok büyük bir öfkeyle baktığında sizin yüzünüzde de ondakine benzer değişimler olmadan oturmanın son derece zor olduğu durumu ifade etmektedir. Ve bunun neden olduğu ve nasıl çalıştığı daha ileride konuşacağımız bir konu. Ve son bir soru daha. Evet.

Öğrenci: [Duyulmuyor].

Profesör Paul Bloom: Bilemiyorum, - soru “Dudaklarınız açık bir şekilde gülümsemekle, kapalı bir şekilde gülümsemek arasında bir fark var mı?”ydı. Muhtemelen vardır. Bu temel gülümseme farklılıklarından birisi değil, ancak bence bir fark vardır. Ve tahminimce, bu tür bir ayrım, gülümsediğinizde dişlerinizi ne kadar göstereceğiniz, bölgesel ve ülkelere göre farklılıklar gösterebilecek bir şeydir. Örneğin, İngiltere’deki insanların Amerika’dakilerden farklı gülümsediğini gösteren araştırma bulguları vardır. Ve bunların kültürlerarası farklılıklar arasında bulunacak türden karşıtlıklar olduğunu düşünüyorum. Her kültürde Pan-Am gülümsemesi, mutluluk gülümsemesi ve çekingen gülümseme olacaktır, ancak bunlar arasındaki farklılıklar nasıl yetiştirildiğiniz ve çevrenizdeki insanların bir sonucu olacaktır.

Bu ve bir sonraki derste bazı duygulara değinmek istiyorum ve ilk olarak üzerinde durmak istediğim duygu ise korku duygusu. Ve korkuya, birkaç nedenden dolayı değinmek istiyorum. Birincisi, çok temel ve evrensel bir duygu olması. Tüm insanlarda var. Pek çok insan olmayan türde de bu duygu var. Ve bu aynı zamanda bizi, davranışçılık üzerine olan dersimize, klasik koşullama ve insanları nelerin korkuttuğu üzerine konuştuğumuz derse götürüyor. Sosyal olmayan bir duygu. Burada kastettiğim, bir insandan korkmak tabii ki de mümkün, ancak minnettarlık gibi doğası gereği sosyal değil. Bir tepeden ya da yükseklikten düşmekten de korkabilirsiniz. Ve yine, oldukça ayırt edici bir yüz ifadesi vardır.

Bu Jack Ruby tarafından suikasta uğrayan Lee Harvey Oswald'ın ünlü bir fotoğrafı. Ve bu da, dedektifin yüzü – korku ve kızgınlığın bir karışımı – yüz dünyanın herhangi bir yerindeki herhangi bir insanın tanıyabileceği evrensel bir ifadeyle geriye doğru çekilmiş.

Sonuçta, sorulacak temel soru “Nelerden korkarız?”dır. Ve bu sorunun, yanıt biraz ilginçtir. Örümceklerden, yılanlardan, yükseklikten, fırtınadan, büyük hayvanlardan, karanlıktan, kandan, yabancılardan, küçük düşmekten, derin sudan ve evden yalnız ayrılmaktan korkarız. Korktuğumuz başka şeyler de vardır, ancak bunlar oldukça büyük şeyler. Bunları sormayacağım bile. Bu odada, bu saydıklarımın herhangi birisinden korkmayan birisi var mı? Benim olduğumdan daha sağlam birisiniz. Bunlar evrensel korku kaynaklarıdır. Neden? Bunların ortak olan noktası nedir? Neden bu şeylerden korkasınız? Ve bunun yanıtı – ayrıca neden, silahlardan, arabalardan ve elektrik prizlerinden korkan çok az insan var?

Bunun yanıtı, çok da şaşırtıcı değil. Bunlar – o tarafta bir şeyler tıkırdıyor [sahne arkasını kastederek]. Bunlar atasal çevremizde bizim için korkutucu olan şeylerdi. Daha önemlisi, bunlar insan evrimi boyunca bizim için tehlikeli olmuş olan şeyler. Dolayısıyla, bunlar bizim için korkutucu [yılanlar, örümcekler, yükseklikler içeren bir slayda işaret ederek] ve bunlar ise çok da korkutucu değil [silahlar, arabalar, elektrik prizleri içeren bir slayda işaret ederek], tıpkı insan olmayan primatlarda olduğu gibi. Şempanzeler belirli şeylerden korkarlar ve sıklıkla belirli şeylere ilişkin fobiler geliştirirler, ancak fobi geliştirdikleri şeyler, korktukları şeyler yılanlar ve örümcekler gibi şeylerdir.

Chicago kentinde, şehrin içinde yapılan güzel bir çalışma vardı. Ve şehrin içinde büyüyen çocuklara “Nelerden korktukları” soruluyordu. “Silahla vurulmaktan korkuyorum. Silahlardan korkuyorum. Birisi tarafından öldürülmekten ya da birisinin bana zarar vermesinden korkuyorum. Bir araba tarafından ezilmekten korkuyorum.” diyeceklerini zannedebilirsiniz. Chicago kent merkezindeki çocukların en büyük iki korkusu [slayda işaret ederek] yılanlar ve örümcekler; bu çocuklardan herhangi birisi büyük ihtimalle hayatı boyunca hayvanat bahçesi dışında yılan görmemiş bile olsa. Bunlar doğal korkular.

Virginia Üniversitesi'nde psikolog CUDI DI LOOUC' UN Judy DeLoache'ın, normal bir anne baba tarafından büyütüldükleri varsayılarak daha önce hiç yılan ve örümcek görmemiş bebeklerin örümcek ve yılan korkusu üzerine çalışmaları bulunmaktadır. Bebeklere bunlara gösterememenin çeşitli etik nedenleri vardır – bebeklerde yılan ve örümcek fobisi oluşturamazsınız, ancak bekleneceği üzere dolaylı yöntemler kullandığı, psikologların etkin uyarıcı adını verdikleri uyarıcılarla yaptığı bu çalışmada DeLoache, bunların doğal olarak korku ve endişe yarattıklarını buldu. Ve korku hakkında söyleyeceklerim bu kadar.

Bu dersin geri kalanında ve önümüzdeki derste sosyal duygulara değineceğim. Sosyal duygular iki kategoriye bölünebilir. [bir öğrenci hapşırır] Çok yaşa, çok yaşa. Akrabalarınıza, genetik olarak ilişkili olduğunuz insanlara yönelik duygularınız ve

genetik ilişkili olmadığınız ancak etkileşimde bulunduğunuz insanlara dair duygularınız. Ve özellikle, yardımsever ve diğergâm davranışları ortaya çıkaran duygulara değinmek istiyorum.

Diğerkamlık, biyologların yardımseverlik ve cömertlik için kullandığı kavramdır ve evrimsel biyologlar hayvanların neden yardımsever olarak evrildiklerini açıklamak üzere çok çalışma yapmaktadır. Evrime ilişkin, çok eski ve çok yanlış bir yaklaşım, evrimin hayvanları salt yaşamkalım makineleri olarak şekillendirdiği yönündedir. Eğer böyleyse, bir hayvanın diğer bir hayvana göstereceği herhangi bir yardımseverlik bir gizem olarak kalmaktadır. Eğer evrim bizi sadece hayatta kalmak üzere biçimlendirdiyse, hayvanların diğer hayvanlarla olumlu ilişkiler kurması bir bulmaca haline gelmektedir. Ancak tabii ki, bu doğru değildir.

Bunun doğru olmadığını gösteren oldukça basit bir örnek. İki gen düşünelim, her ikisi de kendine özgü genlere sahip iki tür hayvan. A geni, bir hayvanı yavrularına bakmaya yönlendiriyor. B geni bir hayvanı sadece kendisine bakmaya yönlendiriyor. Bir sonraki nesilde ne olacağını hayal edin. Basitçe, A geni kazanacaktır. Çok basit bir durum. “Yavrularına bak” diyen bir beyinle evrilen bir hayvan, “Yavrularını ye” diyen bir beyinle evrilmiş bir hayvana göre doğal seçim açısından çok daha iyi bir durumda olacaktır. Yavrularını yiyen bir hayvan için, genleri biyolojik bir çıkmaz sokaktadır. Dolayısıyla, önemli olan hayatta kalmak değildir. Önemli olan üremedir. Dolayısıyla, hayvanların yavrularına bakacaklarına ilişkin tahminimizin altındaki basit gerçek, çocukların genlerin kopyalandığı araçlar olmasıdır.

Ancak bunun da ötesi var. Ve bu son yarım yüzyılda evrimsel biyolojinin yaşadığı büyük devrimlerden birisidir. Şimdilik hayvanları bırakalım ve başka bir şeyi ele alalım. Nezleyle yol açan bir virüsü düşünelim. Ön sıralarda insanlar hapşırıp duruyor. Şimdi öksürüyorsunuz. Teşekkürler. Neden soğuk aldığınızda hapşırırsınız? Çok da kötü olmayan – [daha fazla öksürük, gülerek]. Anlaşıldı. İşte çok da kötü olmayan bir yanıt. Hapşırırsınız, çünkü vücudunuzun içinde çok fazla mikrop vardır ve vücudunuz bu mikropları dışarı çıkarmak istemektedir, böylece hapşırırsınız. Tamamen yanlış değil, çok da kötü değil.

Doğru yanıt ise, biraz daha ilginç. Buna insanın perspektifinden bakmayalım. Eğer soğuk algınlığınız varsa, kendi bencil perspektifinizden ondan kurtulmaya çalışırsınız. Buna nezle virüsünün perspektifinden bakın. Nezle virüsü de sizin evrildiğiniz kadar evrim geçirdi. Ve o da, yaşamkalım ve üremeye bağlı olarak evrildi. Nezle virüsü de, üremesine yol açacak farklı stratejilerle evrildi. Ve üremesinin bir yolu da, diğer hayvanları ve onların vücutlarını kullanmasıdır. Bu bakış açısına göre, soğuk aldığınızda hapşırmanın nedeni, nezle virüsünün sizin vücudunuzu kendisini kopyalamak üzere bir araç olarak kullanıyor olmasıdır. Bu bakış açısında, bir insan bir mikrobun başka mikroplar yapmasının bir aracıdır. Ve bunun gibi tonlarca örnek bulunabilir.

Farelerin vücutlarında yaşayan ve zehirli olduğu bilinen bir parazit vardır. Ancak, fareler kediler tarafından yendiğinde onlara da bulaşmaktadır. Ardından kedinin

dışkısında bulunmakta ve tekrar farelere geçmektedir. Eğer bir fareyseniz ve bu tür bir zehriniz varsa, tek bir şey dışında oldukça sağlıklısınızdır. Bu zehir, beyninizi tekrar düzenlemekte ve sizi kedilerden daha az korkar hale getirmektedir. Şimdi bu, şakacı bir tanrının garip bir esprisi değil. Tersine, bu zehirli virüs açısından mükemmel bir adaptif stratejidir.

Aslında, gerçekten güçlü bir virüs, nezle virüsünden daha da iyi bir şekilde solunum sistemini doğrudan geçip giderdi. Bu virüsün yapacağı şey, beyni ele geçirmek ve insanların etrafta koşmasına ve diğerleriyle seks yaparak dudaklarından öpmelerine yol açmak olurdu. Ve gerçekten de bunun olduğuna ilişkin bazı kanıtlar var. Örneğin, cinsel yolla bulaşan hastalıklardan birisi olan frenginin etkilerinden birisi de, libidonun artması ve insanları cinsellikle daha ilgili hale getirmesidir, çünkü bu virüslerin kendilerini kopyalama stratejilerinin bir parçasıdır. Örneğin, bir hayvanın beynini ele geçiren ve ardından etrafta koşup diğer hayvanları ısırarak virüsün geçmesine yol açacak şekilde dönüştüren bir virüs düşünün. Ve tabii, bu virüsün adı kuduz olurdu. Buradan hareketle, evrimsel biyolog Richard Dawkins genel olarak hayvanların genlerin üremek üzere kullandığı araçlar olduğunu ileri sürdü. Bu bakış açısından, hayvanlar sadece genlerin diğer hayvanlar yaratma yoludur.

Peki, psikologlar olarak bu analiz bize ne fayda sağlamaktadır? Bu bizim diğergâmlığı açıklamamıza yardımcı olabilir. Hangi genler hayatta kalacak? Hayatta kalacak olan genler kendi kopyalarını en fazla yapmış olan genler olacaktır. Hayvanlar genlerin ürettiği araçlardır. Bir hayvan yalnızca bir genin diğerini yapmasının aracıdır. Dolayısıyla, bencil genler diğergâm hayvanlara yol açacaktır, çünkü evrimin gen düzeyinde işlediği ölçüde, sizin kendi vücudunuzla bir başkasının vücudu arasında kesin ve katı bir ayrım yoktur.

Şimdi de, biyolog Haldane'den bir örnek. Haldane'a "Kardeşiniz için hayatınızı verir miydiniz?" diye sorulmuş. Ve Haldane, "Hayır, ancak üç kardeşim, ya da beş yeğenim, ya da dokuz birinci dereceden kuzenim için seve seve verirdim." şeklinde yanıtlamış. Tabii ki de, şaka yapıyor. Eğer normal biriyseniz gerçekten de bu hesaplamayı yapmazsınız. Ancak, vurguladığı nokta buradaki mantık, akrabalarımıza yönelik hislerimizin nihai nedeni. Genlerimiz bizi, beynimizi çocuklarımızı sevecek şekilde, akrabalarımızı sevecek şekilde biçimlendirmiştir, çünkü bu yolla genlerimiz kendilerini kopyalamayı başarmaktadır. Ve gerçekten de, genetik ilişkiliğinize bakarak Haldane'ın hesaplamalarını anlayabilirsiniz.

Evrimsel bakış açısından, genetik ilişkililik diğer insanlarla ne kadar ilgileneceğinizi etkiler. Genlerinizin bakış açısından, üç kardeşiniz için hayatınızı vermeniz müthiş bir anlaşmadır çünkü genler % 50 daha fazla kopyalanmaktadır. İşte hesaplamalar bu şekildedir. Bu iki geni düşündüğünüzde, hayvanın ölmeye karar vermesine yol açan gen ile, kardeşlerinin ölmesine karar veren gen arasında karar vereceğinizi düşündüğünüzde, kendi bulunduğu bedeni feda eden genin gelecekte daha fazla kopyası olacaktır. Ve burada, çok ilginç bir ironi var. Bencil gen kuramı sıklıkla çok soğukkanlı bir evrimsel analiz olarak görülmektedir, ancak bu yaklaşım,

genlerin bakış açısından sizinle diğer bir insan arasında kesin ve katı bir ayırım olmadığını vurgulayarak gerçek, samimi diğergâmlığı açıklamak üzere bilimsel bir temel sağlamaktadır.

Bu yaklaşımdan, en azından insan olmayan hayvanlar için bazı ilginç soruları yanıtlamaya başlayabiliriz. Yeni bir erkek aslan bir aslan sürüsünün başına geçtiğinde, ilk yaptığı diğer tüm yavruları ve hamile dişileri öldürmektir. Bu son derece zalimce görülebilir ancak genlerin bakış açısından son derece anlamlıdır. Diğer yavrular onun için genetik rekabet anlamına gelmektedir. Onun genlerine sahip değildirler. Dahası, sadece onlar aradan çekildikten sonra dişilerle çiftleşip üreyebilir. Dişiler spontan düşük yapmaktadır, çünkü bu güvenilir bir adaptif hiledir. Bu yavrular doğduklarında zaten hayatta kalamayacaktır, dolayısıyla dişinin en iyi stratejisi onlardan kurtulup yenilerini yapmaktır.

Sonuçta psikolojik bir bakış açısından, hayvanlar akrabalarına, özellikle çocuklarına yardımsever olacak şekilde evrilmiştir, özellikle memelilerde ve kuşlarda. Kuşlar ve memeliler balık ve sürüngenlerin aksine niceliğe değil, niteliğe yatırım yaparlar. Kuşlar ve memelilerde, çok fazla çocuğumuz yoktur, dolayısıyla var olanları korumaya büyük bir psikolojik enerji harcarız. Dahası, çocuklarımız uzun bir zaman boyunca korunmasızdır ve bizim kaynaklarımıza ihtiyaç duyarlar. Ve bu durum, pek çok psikolojik mekanizmanın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Birisi, ebeveynlerin ya da genel olarak yetişkinlerin çocuklara nasıl tepki verdikleridir. Bir diğeri, çocukların ebeveynlerine nasıl tepki verdiği. Ve bu fenomenler hakkında kısaca konuşacağım.

[bir bebeğin ağlama sesi çalınıyor] Küçük hayvanlar rahatsızlık çağrılarını yaparlar. Cıvıldaşlar, miyavlarlar, melerler ya da ağlarlar. Evrimsel bir bakış açısından, herhangi bir küçük organizma için yardım çağrısının yönetimi oldukça hassas bir davranıştır. Bir yandan, yardım edilmesini sağlamak, insanların size yardım etmesini, sizi beslemesini, sizi kucaklamasını, yanlarına almalarını sağlayacak kadar rahatsız edici olmalıdır. Diğer yandan, çok fazla rahatsız edici de olamaz, çevrenizdekiler sizi öldürebilir [gülerek], yani oldukça karmaşıktır. Ancak, sizin bakış açınızdan, siz bunlara tepki vermeye yönelik biçimlendirilmişsinizdir. Bu ses, en azından, son derece rahatsız edicidir. Ancak, ses düzeyi ya da perdesi yüzünden rahatsız edici değildir. Rahatsız edicidir çünkü sizin beyniniz bebek ağlaması tarafından deliye döndürülecek şekilde programlıdır.

İşin olumlu yanından, bebekler tatlıdır. Bunu [resim] “tatlı bebek” yazarak Google görsellerden aldım, [gülerek] pornoyu bir kenara bırakıp [gülerek] buna geçerek. Hayır, hayır, Playboy, her neyse onunla işimiz bitmişti [gülerek]. Ancak lütfen, “Doğanın bebeklerin bu kadar tatlı olmasını sağlayacak şekilde çalışması ne kadar müthiş değil mi? Öbür türlü onları öldürmek zorunda kalırdık.” [gülerek] demeyin. Bu doğru hikaye değil. Bebekler, insan bebekleri metafizik olarak tatlı değildir. Marslılar gelselerdi, “Oh, tatlı bebek.” demezlerdi. Tersine, bebekler tatlıdır çünkü beyinlerimiz bu şekilde biçimlenmiştir. Bebekler tatlıdır çünkü beynimizin işleyişine denk gelen belirli ipuçları vardır.

Ve aslında, bu tüm memeliler için geçerlidir. Bebeklerin, büyük, dışarı çıkık bir alınları, yukarı doğru küçük bir burunları, tombul yanakları ve büyük gözleri vardır. Bunlar sevimlilik için gerekli şeylerdir. Stephen Jay Gould'un, Walt Disney karakteri Mickey Mouse'un evrimine bakarak bunu tartıştığı harika bir makalesi vardır. Mickey Mouse küçük, çirkin bir kemirgen olarak yola çıkmıştır [gülerek]. Zamanla, sanatçı ona bebeklere benzer özellikler ekledikçe daha ve daha sevimli hale gelmiştir.

Yetişkinlerle yapılan çalışmalar bebek yüzü yanlılığı denilen bir şeyi ortaya çıkarmıştır. Bu Birleşik Devletlere özgü bir şey değil. Aynı çalışmalar Asya'da da yapıldı. Bebek yüzlü bir yetişkin düşünün, Leonardo DiCaprio, özellikle naif, muhtaç, nazik ve sıcak. Ve sahte mahkemelerde, bebek yüzlü insanların, bebek yüzlü olmayan Ben Affleck gibi insanlardan çok daha fazla masum bulunabildiği görülmüş [gülerek]. Şimdi, önümüzdeki haftalarda tüm bir ders boyunca incelenecek olan soru ise "Hangisi daha seksi, bebek yüzlü erkek mi, testosteron erkeği mi?" İşte [Ben Affleck'e işaret ederek] [gülerek]. Ve şimdi, gerçekten de bir oylama yapmak istiyorum, çünkü daha sonra buna tekrar döneceğim. Lütfen, sadece erkeklerin oylamasını istiyorum. Kim – ve mutsuz görünüyor olmasını göz ardı edin. Kim Ben Affleck'e oy verirdi [gülerek]. Peki. Kim Leonardo'ya oy verirdi [gülerek]. Peki. Evet, kadın oyları biraz daha karmaşık olurdu. Bunu cinsellik konusundaki derse geldiğimizde tartışacağız. Sizin tercihiniz, adet döngüsünde hangi aşamada bulunduğunuza bağlı olacaktır.

Şimdiye kadar, bebeklerin tepkileri – bizim bebeklere tepkilerimiz üzerine konuştuk. Peki, bebeklerin bize verdikleri tepkiler nasıl? Davranışçı B.F. Skinner tarafından ortaya konan ve "Dolap Kuramı" olarak da bilinen çok eski bir görüş, bebeklerin ebeveynlerine olan bağlanmalarının ebeveynlerin yiyecek, tipik olarak anne sütü ya da herhangi bir yiyecek sağlamalarından ötürü olduğunu ileri sürmektedir. Ve edimsel koşullama sonucunda, bebek yetişkine bağlanmaktadır. Bowlby tarafından önerilen alternatif bir kuram ise, bebeklerin annelerine rahatlık ve sosyal etkileşim amacının yanı sıra yabancı korkusuyla da bağlandıklarını öne sürmektedir.

Bu hipotezi test etmek üzere psikolog Harlow, insan olmayan primatların "tel anneler" ve "havlu anneler" arasındaki tercihlerini incelediği bir dizi zekice tasarlanmış deney gerçekleştirdi. Ve anlaşılabilmesi amacıyla bunların örneklerini de göreceksiniz. Tel anneler, yiyecek vermek üzere tasarlanmış annelerdi. Üzerlerinde küçük bir meme ucu bulunmakta ve buradan yiyecek vermektedir. Ve bu bebeğin yiyecek kaynağıdır. Havlu anneler ise yiyecek vermemekte ancak sıcaklık ve rahatlık vermektedir.

Bir zamanlar psikoloji bölümünde sıcak, sevecen ancak pek de akademik destek sunmayan bir profesör vardı. Bu profesör havlu anne olarak biliniyordu. Bir diğeri ise, son derece üretkendi ancak hiç de sevecen değildi. O ise, tel anne olarak biliniyordu. Her neyse, şimdi size filmleri izleteceğim. [film izleniyor].

Bu üçüncü filmin, bu araştırmanın neden bugün yapılmadığına bir örnek olduğu konusunda sizi uyarmalıyım. Ancak, önemli bir bilimsel noktaya değiniyor. Evet, şimdi [film izleniyor].

Bence, [sevimli yavru hayvanların resimlerini gösteriyor] birkaç tane daha Google görseli. [gülerek]. Önümüzdeki derse, Harlow deneylerini toparlayıp biraz daha ayrıntılı ele alarak başlamak istiyorum. Ardından akrabamız olmayanlara yönelik diğergâmlığa geçeceğiz. Önümüzdeki hafta görüşmek üzere.

Psikolojiye Giriş

Ders 12

Evrim, Duygular ve Mantık: Duygular Kısım 2

Profesör Paul Bloom: Bugün duygular konusuna kaldığımız yerden devam edeceğiz. Duygular iki bölümlük bir ders ve belirli konular üzerinde devam ediyoruz.

Bugün, geçen haftaki derste gülümseme ile insan olmayan primatlar üzerine sorulan bir soruya yanıt vererek başlamak istiyorum. Çok iyi bir soruydu. Konu, insanların farklı mesajlar iletmek üzere farklı türlerde gülümsemeleri olduğunu bilmemiz üzerineydi. Soru, “Peki, şempanze ya da goril gibi insan olmayan primatlarda da bu türden gülümsemeler var mı?” idi. Ve ben de, dünyanın gülümseme uzmanı ile iletişime geçtim, ancak e-maillerime yanıt vermedi. Ben de dünyanın ikinci gülümseme uzmanı ile temasa geçtim ve yanıtı hayır yönündeydi, insan olmayan primatların gülümsemelerinin neredeyse tamamı çekingen gülümsemeye karşılık gelmektedir. Bunlar, “bana zarar verme” gülümsemeleridir. İnsanda gördüğümüz “çekingen gülümsemenin” eşdeğerleridir. İnsan olmayan primatlar selamlaşmak için gülümsemediklerinden, “selamlama gülümsemesi” ya da Pan-Am gülümsemesinin, ya da gerçek mutluluğun ifadesi olarak gülümsemenin karşılığı yoktur. Duchenne gülümsemesinin bir karşılığı bulunmamaktadır. Benim bildiklerim bunlar. Eğer dünyanın gülümseme uzmanı mailime yanıt verir ve farklı bir şey söylerse sizi de bilgilendiririm.

Bir diğer konu. Dersimizin başlangıç konusuna dönerek bir üzerinden geçecek olursak, duyguların farklı işlevleri üzerine konuştuk. Gülümseme ve yüz ifadeleri üzerine konuştuk. Ardından sosyal olmayan bir duyguya, korkuya değindik. Ardından da sosyal duygulara değindik. Akrabalarımıza yönelik sosyal duygularımıza ve bunların evrilmesine yol açacak belirli evrimsel nedenler üzerinde durduk. Geçen dersin sonuna doğru, hayvanlar ve yavruları arasındaki ilişki, özellikle çocuklarıyla çok yakın bir ilişki kuran insanlar ve diğer memeliler ve kuşlar üzerinde durmuştuk.

Bizler niceliğe değil, niteliğe yatırım yapıyoruz. Hayatım boyunca çok az çocuk sahibi olabilirim. O zaman benim evrimsel taktiğim, bu az çocuğa çok fazla özen göstermek ve hayatta kaldıklarından emin olmak olacaktır. Eğer 100 çocuk sahibi olacak olsam, bunlardan birkaçının kaybı benim için kabul edilebilirdir, ancak eğer sadece beş, ya da 1-2 tane çocuğum olarsa, benim için çok değerli olacaktır. Dolayısıyla, bizim gibi türlerin evrimsel hikâyesi ebeveyn ve çocuk arasında oldukça uzun süren bir bağlılık ve derin bağları içermektedir. Ve geçen hafta da, ebeveynlerin çocuklarına nasıl yaklaştıkları üzerine konuşmuştum.

Ve bu derse de, ebeveynlerin yavrularına verdikleri tepkilerle ilgili bir belgeselden bir örnekle başlamak istiyorum, ancak bu örnek bizim türümüze ait değil. Nedeni de şu. Bir benzetmeyle bunun nedenini açıklayacağım. Din psikolojisi çalışan bir arkadaşım var. İnsanların neden dini inançlara sahip olduğunu çalışıyor. Ve bana, ne zaman uzmanlık alanı dışından birisiyle konuşsa, onlara “Evet, gerçekten de insanların neden İncil’e inandığını, Şabat günü mumlar yaktığını, ya da kiliseye gittiğini inceliyorum” demediğini, çünkü bunların insanların sahip olduğu inançlar olduğunu ve onlar üzerine çalıştığınızı söylediğinizde kafalarının karışacağını “neden böyle bir şey çalışmak isteyesin ki?” diyeceklerini ya da alınacaklarını söylemişti. Eğer bir topluluğa dinin psikolojisi hakkında bir şeyler anlatacaksanız, en iyisi yabancılara ait olanlarla başlamaktır. Dolayısıyla, başlarına yağ süren insanları anlatarak başlarsınız.

Dan Sperber, yazın erkeklerin başlarına yağ sürdükleri bir kültürden söz etmektedir. Ve yağ tabii ki de erimektedir ve bu da o kültürde yaptıkları şeylerden birisidir – ve siz de ruhlara ya da ağaçların konuştuğuna inanan bu kültürden söz edersiniz. Bu kültürü çalıştığınızı söylersiniz ve onlar da “Ah, ne kadar ilginç. Neden buna inanıyorlar acaba?” derler. Ve siz de bu yolu, sizin de kültürünüzde de olan daha yaygın şeylerden bahsetmek üzere kullanırsınız. Yabancı olanı kesinmiş gibi kabul etmediğimiz gerçeğini, kesinmiş gibi kabul ettiklerimizin bilimsel olarak çalışılmasını açıklamak için kullanırsınız.

Ve bu tabii ki de, genel olarak doğrudur. Bu William James’ten yaptığımız alıntıda sözünü ettiği bize çok doğal gelen şeyler gibi, oldukça garip bazı şeylerin diğer türlere çok doğal gelmesiyle de ilişkilidir. Ve bunun aynı zamanda, çocuklarımıza olan sevgimiz gibi şeylerden söz ettiğimizde de geçerli olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla, çocuklarımıza olan sevgimize bilimsel olarak bakmanın bir yolu, çocuklarımıza hissettiğimiz sevginin kutsal olduğunu, özel olduğunu kabul etmek değildir, onun yerine diğer türlerde buna bakmaktır. Bunun en güzel örneklerinden birisi, çocuklarına bakma ve eşleşme davranışları “Penguenlerin Yürüyüşü” adlı filmde çok güzel bir şekilde gösterilen imparator penguenleridir. Ve bu, son derece ayrıntılı ve nazik üreme ve yavrularına bakma sistemlerinden dolayı oldukça ilginçtir.

Bunun örneklerini gösterebilmek üzere, size bu filmde bazı klipler izleteceğim. Başlangıçta, bu noktaya gelmek üzere, sudan çıkarak üreme bölgelerine gelmek için çok uzun bir yol yürüyorlar. Üreme bölgeleri rüzgârdan korunan, tüm sürüyü bir arada tutabilecekleri oldukça katı bir buz kütesinin üzerindedir. Üreme burada gerçekleşmekte ve yumurtalar burada üretilmektedir. Film de tam bu noktada başlamaktadır [film oynatılıyor].

“Penguenlerin Yürüyüşü”, sadece “Fahrenheit 9/11” tarafından geride bırakılan tüm zamanların en popüler ikinci belgeselidir. İnsanlar, belgesele çok farklı şekillerde tepki verdiler ve bu hayvan davranışından insan davranışına yapılabilecek genellemeler düşünüldüğünde oldukça bilgilendiricidir. Bazı muhafazakâr yorumcular bunu sevgi, güven ve tekeşlilik gibi ailevi değerlerin kutsanması olarak gördüler.

Güzel ve doğru olan her şeyden nefret eden [gülüşmeler] bazı liberaller ise, “Evet, bir üreme mevsimi boyunca tek eşliler. Bu bir yıl böyle. Ardından gidip yeni bir eş buluyorlar. Bunu bir araya getirdiğinizde, oldukça şıllıkça.” şeklinde yanıt vermişlerdi [gülüşmeler].

Bence daha önemlisi, insanlar bu hayvanların gösterdiği zengin, düzenli ve sistematik davranışlardan etkilenmişlerdi. Basitçe, bu davranışları televizyondan, filmlerden, kültürden, okuldan öğrenmemişlerdi. Bu türden karmaşık bir davranış onlara çok doğal geliyordu. Ve yaratılışçılık ya da akıllı tasarım yanlılarının bir kısmının, Tanrı'nın varlıkları farklı hayvanların yaşamkalımını sağlayacak şekilde nasıl da derin ve karmaşık olarak yarattığının bir göstergesi olarak almaları anlaşılırdır. Darwinyen bir bakış açısından, Darwinyen bunun bir tesadüf sonucu olmayacağı konusunda yaratılışçıyla hemfikir olacaktır, çünkü bu oldukça karmaşıktır, ancak ona şöyle görünmektedir – bu biyolojik adaptasyonun mükemmel bir örneğidir, özellikle çocukların ebeveynlerinin genlerini paylaşması dolayısıyla ebeveynlerin çocuklarının yaşamkalımını sağlayacak şekilde evrilmiş olmalarıyla ilişkili olan ebeveyn bakımı adaptasyonunun örneğidir.

Ve bunun bir de diğer yönü, çocukların ebeveynlerine nasıl tepki verdikleri, küçük çocukların çevrelerindeki yetişkinleri nasıl taklit edip yanıt vermek üzere yapılandırıldıklarına ilişkin yönü vardır. Buna ilişkin bazı kuramların üzerinde hızlıca durmuştuk. Ve geçen derste konuştuklarımızı hızlıca özetleyeceğim. Bebekler en yakınlarında olana bir bağlanma geliştirecektir. Genellikle annelerini tercih edeceklerdir, çünkü tipik olarak en yakınlarında olan kişi anneleri olmaktadır. Annelerinin yüzünü, kokusunu, sesini tercih edeceklerdir. Önceleri bebeklerin doğduğu anda sihirli bir basımlama anı olduğuna dair bir düşünce vardı, bebek doğduğunda annesini görmeli ve “bam” bir bağ kurulmuştur. Eğer bebek bunu yapamazsa, ileride bağlanmayla ilişkili çok kötü şeyler olacaktır. Bu aptalca. Özel bir an, özel bir beş dakika ya da özel bir saat olduğunu düşünmek için bir neden yok. Tüm zaman boyunca, bebekler kendilerine en yakın olan hayvana bir bağlanma gerçekleştirecektir. Bu hayvanı, örtük bir düzeyde, bilinçaltı bir düzeyde, akrabaları olarak tanıyacaklardır.

Peki, bu nasıl çalışmaktadır? Bebeğin beyni nasıl oluyor da, bu hayvana bir bağlanma geliştiriyor? Skinner'dan hatırlayacağınız üzere, edimsel koşullama buna iyi bir yanıt oluşturabilir. Ve bu “dolap teorisi” olarak bilinmektedir, bebekler annelerini severler çünkü anneleri yiyecek sağlar. Etkinin yasaıdır bu. Bu edimsel koşullamadır. Annelerinden yiyecek almak üzere ona yöneleceklerdir. Ve bir bağlanma geliştireceklerdir, çünkü anneleri yiyecek sağlamaktadır. Bu teoriye, Bowlby tarafından geliştirilen ve iki şeyin işlemekte olduğunu ileri süren daha doğuştancı, kalıtımsalcı bir teoriyle karşı çıkmıştır. Rahatlama, sosyal etkileşim ve yabancı korkusu sonucunda anneye doğru bir yönelim olmaktadır.

Şimdi, gerçek hayatta, bu iki çekim aracı arasında bir ayırım yapmak zor çünkü size rahatlama ve sosyal etkileşim sağlayan kadın ile sütü sağlayan kadın aynı

kişidir. Ancak laboratuvarında bu ikisini ayırt edebilirsiniz. Ve geçen hafta filmlerini gördüğünüz Henry Harlow'un da yaptığı tam da budur. Harlow, primatları iki farklı türde anneye maruz bıraktı. Birisi telden bir annedir. Bir Skinnerci anne. Bu yemek sağlayan annedir. Diğeri ise, rahat olacak, sıcaklık ve kucaklama sağlayacak şekilde düzenlenmiş olan havlu annedir. Ve soru, “yavrular hangi anneye yönelecektir?”. Ve filmlerden de hatırlayacağınız üzere, yanıt oldukça kesindir. Bebekler yemek yemek üzere tel anneye yönelmektedir – karakterlerden birisinin dediği gibi “Yaşamak için yemelisiniz”. Ancak havlu anneyi sevdiler. Sıcak ve kucaklayan anneye bağlanma geliştirdiler. Tehdit edildiklerinde bir sığınak olarak kullandıkları da bu annedir. Etrafı keşfetmek üzere sığınma merkezi olarak kullandıkları da bu annedir.

Peki. Ve aslında – ah, bu sadece – bir resim var. Ve bu aslında beni – bir şey dışında, akrabalarımıza yönelik duygularımıza dair soruların sonuna getiriyor. Sorabileceğiniz bir soru, “Ya, hiçbir temas yoksa?” olabilir. Bunun etkilerini düşünebilirsiniz – pek çok kişi çocukların yetişkinlerle erken yaşlardaki ilişkilerinin ileride nasıl birisi olacağına etkilerini merak eder. Bu günlük bakım gibi sosyal tartışmalarda oldukça önemli olmaktadır. Dolayısıyla, pek çok psikolog “Bir çocuğun ebeveynlerinden biri, daha çok annesi tarafından yetiştirilmesi mi daha iyi, yoksa günlük bakım kreşlerine gitmesi fark eder mi? Çocuk altı aylıkken bu kreşlere gitse ne olur? İki yaşındayken kreşe gitse ne olur? Bu çocuğu nasıl etkiler?” gibi sorularla ilgilenmektedir. Kısa yanıt, kimse gerçekten bilmemektedir. Arada incelikli farklılıklar olup olmadığına dair pek çok tartışma ve karşıt fikir bulunmaktadır. Ancak, bunun çok da fark etmediğini biliyoruz. Okula başlayana kadar, anneniz, ya da anne ve babanız ya da sadece babanız tarafından yetiştirilmeniz – benim ebeveynlerim üç aylıkken beni bir günlük bakım merkezine verdi – sizin için çok büyük bir fark yaratmayacaktır, belki küçük birtakım değişiklikler olacaktır ancak bunun da hangi yönde olacağı açık değildir. Ancak, çok büyük bir fark yaratmayacaktır.

Peki ya hiçbir temas yoksa? İnsanların hiç havlu annelerinin olmadığı, bağlanacakları kimsenin olmadığı durumlarda ne olacaktır? Gerçek dünyada, böyle bir konuda bir deneyi tabii ki yapamazsınız. Ve gerçek dünyada, bu sadece çok trajik durumlarda olmaktadır. Ancak bunun üzerine de çalışılmıştır. Yine Harlow, çelik kafeslerde sadece bir tel anneyle yalnız olacak şekilde maymunlar yetiştirmiştir. Diğeri bir deyişle, ihtiyaçları olan tüm beslenmeyi almışlardır ancak hiç annelik almamışlardır. Ve görülen o ki, bir çeşit psikozlu maymunlar ortaya çıkmıştır. Çok çekingendirler. Oyun oynamazlar. Kendilerini ısırırlar. Cinsel olarak yetersizdirler. Sosyal olarak yetersizdirler. Annelik açısından yetersizdirler. Bir vakada, yalnızlık içinde yetiştirilen bu maymunlardan birisi yapay olarak döllenmiştir. Yavrusu olduğunda kafasını yere vurmuş ve öldürene kadar ısırmıştır. Yani, bu göstermektedir ki - bu bir primatın gelişimi için bir tür erken bağlanma, erken ilişki kritik olduğunun çok ciddi bir göstere midir.

Son derece açık ki, insanlarla bu türden deneyler yapılamaz, ancak doğal bazı deneyler var, çok az sosyal temas içeren kötü yetimhanelerde büyüyen insanlar ve bu çocuklar – eğer – diğeri bir deyişle, bu çocuklar beslenmektedirler, ancak hiç

kimse onları kucaklamamaktadır. Bu çocukların, bu durum yeterince uzun sürdüğünde, sosyal ve duygusal gelişimlerinde oldukça şiddetli problemler ortaya çıkmaktadır. Duygusal bir açıdan, çoğunlukla doyumsuzlardır. Gerçekten destek ve kucaklamaya ihtiyaç duymaktadırlar, aksi takdirde ilgisiz hale gelmektedirler. Şimdi, bu noktada iyi bir haber var, eğer bu çocuklara ya da maymunlara yeterince erken müdahale ederseniz, bu kötü gelişimin etkilerini tersine çevirebilirsiniz. Maymun terapistlerinin yaptığı bir başka çalışma vardır. Yaptıkları şu, bir maymunu alıyorlar, çelik bir kafeste yetiştiriyorlar, ardından kafesten çıkarıyorlar, maymun bir tür psikopata dönüşmüştür, ardından yanına daha küçük, etrafta ahmaklıklar yapan, zıplayıp hoplayan bir maymun gönderirler. Kendilerini etrafta sürekli takip eden, üstlerine tırmanan bu küçük maymunla vakit geçirmek aşamalı bir iyileşmeye yol açmaktadır. Yalnız maymunun daha iyiye gitmesini sağlamaktadır.

İnsanlar için de çok benzer bir etki olabilir. Bu konuda bir başka hikâye – bir deneyden değil ama bir anekdottan alınan durum şöyledir, çocuklar bir buçuk yaşında hiçbir sosyal temaslarının olmadığı çok kötü bir yetimhaneden alınarak zihinsel engelli kadınların yanına verilmişler ve bu kadınlar da onlara çokça temas ve kucaklama sağlamış ve bildiğimiz kadarıyla da normale dönmelerine yardımcı olmuşlardır. Ve akrabalarımıza karşı, çocuklarımıza karşı ve ebeveynlerimize karşı hissettiğimiz duygular hakkında söylemek istediklerim bu kadar. Herhangi bir soru ya da fikir var mı? Evet.

Öğrenci: Yetimhanelerdeki çocuklar birbirlerine rahatlama sağlar mı?

Profesör Paul Bloom: Bu iyi bir soru. Yetimhanelerdeki çocuklar birbirlerine rahatlama sağlar mı? Bilmiyorum. Oradaki durum muhtemelen böyle olmayabilir – problem yetimhanelerde bu kötü koşullardaki çocukların bebek olmaları ve çok küçük yaşta olmalarından dolayı birbirlerini rahatlatabilecek durumda olmamalarıdır. Bu gerçekten ilginç bir soru. Ya bu, çocukların hiçbir havlu anne desteği olmadan yetiştirildikleri ancak birbirleriyle oyunlar oynayıp birbirlerine destek olabildikleri bir yer olsaydı ne olurdu acaba? Bunun yanıtını bilmiyorum.

Ders Asistanı: Evet.

Profesör Paul Bloom: Evet? Buna ilişkin kanıt var mı?

Ders Asistanı: Evet, var. [duyulmuyor].

Profesör Paul Bloom: Evet [gülüşmeler]. Yanıt, buna ilişkin kanıt olduğu [gülüşmeler], herkesin bildiği gibi [gülüşmeler] çocuklar arasında bu türden bir destek maymunlara ve çocuklara yardımcı olabilir. Başka bir soru var mıydı? Evet.

Öğrenci: Peki bu bize, orta düzey hakkında ne söylüyor, ebeveynin sadece biraz destek olduğu ve çok da fazla [duyulmuyor].

Profesör Paul Bloom: Doğru. Yani bu – soru şuydu, “Bu bize orta düzey hakkında ne söylüyor?” Evet, bunlar sıra dışı örnekler, peki biz orta düzey durumlar

hakkında ne biliyoruz? Düşünelim ki, bi kafeste yetiştirilmediniz, Romanya’da bir yetimhanede büyümediniz, ancak ebeveynleriniz de sizi o kadar da sık kucaklamıyor. Sizi pek de fazla sevmiyorlar. Bunun bir insan üzerinde etkileri olduğuna dair iyi bir kanıt yok. Önümüzdeki haftalarda bunun üzerinde çok daha ayrıntılı olarak duracağız, ancak problem şu ki, çok da sıcakkanlı olmayan ebeveynlerin çocuklarının da sıcakkanlı olmadıklarını biliyoruz, ancak bunun genetik bir ilişkiden mi yoksa çevresel bir etkiden mi olduğu ayrımı o kadar da net değil. Bildiğimiz şey, orta düzeydeki etkilerin çok dramatik sonuçları olmadığı. Dolayısıyla, uç örneklerden uzaklaştığınızda etkiler daha zor görünür hale geliyor ve ortaya çıkarmak için çok dikkatli bir deneysel inceleme gerektiriyor. Burada bana göre, söylememizde sakınca olmayan şeyin, çok uç durumlar dışında ne tür etkilerin olduğunu bilmediğimizdir. Ancak, eğer bazı etkiler varsa bunlar da çok büyük ve dramatik etkiler değil.

Peki. Hayvanların akrabalarına yönelik iyi duyguları, duygusal çekimleri evrimsel bir bakış açısından çok da büyük bir bulmaca değil. Evrim, yavrularınızda ne kadar geninizin çoğaldığı ve kopyalandığı gerçeğine dayanan kuvvetlere dayalı olarak işlemektedir. Dolayısıyla, hayvanların yavrularına bakacak şekilde yapılandırılmış olmaları da oldukça anlamlıdır. Ve hayatta kalmak üzere yapılandırılmış olan yavruların da ebeveynlerine bir bağlanma geliştirmeleri aynı şekilde anlamlıdır. Ancak, asıl kafa karıştırıcı olan ise, insanlar dahil olmak üzere hayvanların akrabaları olmayanlarla kurdukları oldukça hassas ilişkilerdir. Özellikle, hayvanlar akrabaları olmayanlara karşı duyarlıdır. Akrabalık ilişkiniz olmayan insanlara karşı duyarlısınızdır. Bunun pek çok örneği vardır. Hayvanlar birbirlerine bakarlar. Siz arkadaşınızın sırtındaki bit ve böcekleri ayıklarsınız, o da sizinkileri ayıklar. Uyarı çığlıkları atarlar.

Uyarı çığlıkları – Tüm hayvanlar uyarı çığlıkları yaparlar. Siz de – bilmiyorum. Siz küçük bir hayvansınız, büyük bir hayvan yaklaştığında “Hey” diye bağırsınız. Bir tür çığlık atarsınız ve herkes kaçar. Ve bu sizin için büyük bir risk anlamına gelmektedir, ancak yine de çoğunlukla sizinle akrabalık ilişkisi olmayanları korumak için bunu yaparsınız. Hayvanlar sıklıkla çocuk bakımında yardımlaşır. Ve çok soğukkanlı, genin hayatta kalması şeklinde doğal seçilimci bir bakış açısından, bir günlüğüne bana çocuğunuzu emanet etseniz, ben de onu sağlayacağı protein için yer ve şöyle derim “bunlar benim genlerim değil ve aslında benim çocuklarıma daha fazla yardım sağlar”. Yine de, olan biten pek de böyle değildir.

Hayvanlar yiyecek paylaşırlar. Aslında, oldukça çirkin bir hayvan olan vampir yarasaya yiyecek paylaşır. Vampir yarasalar, mağaralarda yaşar ve buradan dışarı uçarlar. Sıklıkla da, içlerinden bir tanesi büyük bir vurgun yapar. Bu yarasaya bir at bulur, atı ısırır, büyük miktarda kan emer ve geri uçar. Ve döndüğünde yaptığı, bu kanı kendisine saklamaz. Aksine, tüm mağara boyunca dolaşır ve diğer tüm yarasaların ağzına kan kusar ve böylece bundan herkes faydalanır. Hoş değil mi? [gülüşmeler]. Şimdi, içinizden şunu demek geliyor “Evet, gerçekten çok güzel. Herkes faydalanıyor.”, ancak bu evrimsel bir bakış açısından bir sorun ortaya çıkarmaktadır.

Hatırlayacağınız üzere, hayvanlar birlikte çalıştıklarında yalnız çalıştıkları duruma göre daha fazla fayda elde etmektedirler. Kazançları kayıplarını telafi etmektedir. Bu durum, “karşılıklı diğergâmlık” olarak bilinmektedir ve şu anlama gelmektedir, benim size karşı iyi olan davranışlarım, özgeci davranışlarım karşılıklılık fikri üzerine temellenmektedir, “Ben de sizden fayda elde edeceğim.” Ve örneğin vampir yarasaları düşündüğünüzde, bunun neden mantıklı olduğunu anlayabilirsiniz. Dolayısıyla, bir vampir yarasa durumunda, büyük vurgun yaptığınız bir durumda bunu diğerleriyle paylaşmanız, sizin için gerekli olanı kullanıp geri kalanı boşa atmanızdan daha iyidir. Ancak, burada bir problem ortaya çıkmaktadır. Bunun kafa karıştırıcı olmasının nedeni budur. Problem sahtekârların varlığıdır. Bunlar ekonomi ve sosyolojide beleşçi olarak da bilinmektedir. Ve sahtekâr ya da beleşçinin yaptığı faydadan yararlanıp bedelini ödememesidir. İki gen düşünün. Birisinin diğerlerinden kan kabul eden ve onlarla paylaşan bir vampir yarasa oluşturduğunu düşünün. Diğer genin ise, diğerlerinden kan kabul ettiğini ancak diğerleriyle paylaşmadığını düşünün. Uzun vadede, “B” geni “A” geninden daha fazla üreyecektir, çünkü tüm diğer yarasalar hastalandığında “B” geni sağlıklı olacaktır. Ve onun yavruları da daha iyi durumda olacaktır.

Daha da keskin bir örnek, uyarı çığlıklarıdır. Örneğin, tarla sincapları bir yırtıcı görüldüğünde uyarı sinyali verirler. Bir uyarı sinyali vermek son derece adaptiftir. Pardon. Bir uyarı sinyaline yanıt vermek son derece adaptiftir. Bir uyarı çığlığı duyarsınız ve “Eyvah” diyerek kaçarsınız. Bir uyarı sinyali vermek ise o kadar adaptif değildir. O zaman iyi bir çözüm uyarı sinyallerini dinlemek ama uyarı sinyali vermektir. Şöyle bir sistem düşünün – insanlar bara gittiğinde, size alınan içkileri kabul etmek son derece adaptiftir. Ancak, kişinin kendi cüzdanı açısından diğerlerine içki almak o kadar adaptif değildir. İşte bir çözüm. Alınan içkileri kabul et ama diğerlerine içki alma. Ancak herkes bu çözüme başvurduğunda, içki ısmarlama fikri çökerdi. İşte bulmaca burada. Dolayısıyla, aldatmak – aldatan her zaman kısa vadede kazanan olacağından – aldatmamaya göre daha iyi bir strateji ise, işbirliği nasıl evrilmiştir? Evrimsel olarak istikrarlı bir strateji haline nasıl gelmiştir?

Bunun yanıtı, “yalancının saptanmasıdır”. Karşılıklı diğergâmlık ,yalnızca hayvanlar sahtekârları cezalandıracak şekilde yapılandırıldıysa evrilebilir. Sahtekârları tanımalı, sahtekârları hatırlamalı ve sahtekarları cezalandırmaya dair motive olmalısınız. Ve her hayvanın bu kadar karmaşık bir aracı olmasa da, vampir yarasalarının olduğunu biliyoruz. Akıllıca yapılmış bir çalışmada – evrimsel kuram da “evet, bu vampir yarasaların ne yaptığını görüyorum” demektir – ve evrim yarasalar bunun takibini yapmasalar evrilmeyecek bir durumu öngörmektedir. Eğer yarasalar bunun kaydını tutmuyor olsalardı, sahtekârlar kısa sürede çoğunluğu ele geçireceğinden ötürü bu sistem sürmezdi. Sahtekârları takip ediyor olmaları gerekir.

Yapılan deney şu şekildedir – bir vampir yarasa büyük bir kan emmekte ve geriye dönmektedir, ancak bilim adamları onu diğerlerine kan vermektен alıkoymaktadır. Ardından ne olmaktadır? Ardından olan, diğer vampir yarasalar büyük oranda kan emip geri geldiklerinde bencil yarasayı aç bırakmaktadır, tıpkı bara gittiğimizde benim

dışında herkesin bir tur ısmarladığı durumda olduğu gibi. Ve bu tekrar tekrar olmaktadır. En nihayet, siz yine bir tur ısmarlayacak ancak bana vermeyeceksiniz. Ve tıpkı, insanların bedelini ödemediği faydalananları takip ettikleri gibi diğer hayvanlar da bunu yapmaktadır. Ve sahtekârlığa bu duyarlılığın, karşılıklılığa olan odaklanmanın, sosyal davranış ve sosyal duyguların evriminde büyük bir rol oynadığı ileri sürülmektedir.

Bunun klasik bir örneği, Tutuklular İkilemi'dir. Pek çoğunuzun bir ya da iki derste Tutuklular İkilemini görmüş olduğunuzu düşünüyorum. Sosyal bilimlerde önemli yapılardan birisidir. Bilişsel bilimlerde, psikolojide, ekonomide size – dersin yardımcı asistanları size hemen şimdi kullanmayacağınız bir şey dağıtıyorlar. Ancak, bazılarınız Tutuklular İkilemiyle ilk defa karşılaşacaksınız dolayısıyla anlatmama izin verin.

Fikir şöyle. Siz ve bir arkadaşınız bir suç işliyorsunuz. Örneğin, banka soyuyorsunuz. Bu örnek için siz ikinci tutuklusunuz. Yakalanıyorsunuz. Polis sizi bir odaya alıyor ve şöyle diyor, “Olan biten her şeyi bilmek istiyoruz. Özellikle, sizin arkadaşınızı ele vermenizi istiyoruz.” Şimdi, seçenekler şu şekilde ve hiçbir şey sizden gizlenmiyor. Polis Tutuklular İkileminin bir çıktısını alıp sizin önünüze masaya koyabilir. Ve şöyle diyebilir “Bak.” Siz ikinci tutuklusunuz. “İşbirliği yapabilirsin. İki seçeneğin var. Arkadaşınla işbirliği yapabilir ve sessiz kalabilirsin, ya da istismar edebilir ve arkadaşını ihbar edebilirsin.” Ancak polis bunun yanında, “Bak. Eğer – Sana şunu söyleyeyim. Eğer arkadaşınla işbirliği yaparsan ve o seni ihbar ederse, sen ömür boyu hapse gidersin ve o serbest kalır. Eğer sen onu ihbar edersen ve o işbirliği yapar, sessiz kalırsa, o ömür boyu hapse gider sense serbest kalırsın.” der. Peki, ne yaparsınız? Şimdi iyi tarafından, sizin yapabileceğiniz “Hayır. Ben sessiz kalacağım. Ben işbirliği yapacağım” demektir. Eğer arkadaşınızın da işbirliği yapacağına eminseniz, iyi durumdasınız, her ikinizde hapiste çok kısa bir süre geçireceksiniz, ancak arkadaşınız istismar edebilir. Arkadaşınız sizi ihbar edebilir.

Tutuklular İkileminin yapısındaki önem şudur. Sizin ne yaptığınız – arkadaşınız ne yaparsa yapsın, ihbar etmek sizin için daha iyidir. Düşünün ki, siz ikinci tutuklusunuz. Arkadaşınızın sizinle işbirliği yapacağını düşünüyorsunuz. Bilgiyi dışarı sızdırmayacak. Peki, o zaman sizin en iyi seçeneğiniz onu ihbar etmektir. Peki, eğer onun sizi ihbar edeceğini düşünüyorsanız? Yine, en iyi seçeneğiniz onu ihbar etmektir, ancak birlikte davranırsanız ve işbirliği yaparsanız, her ikiniz de sessiz kalsanız oldukça az bir ceza alacaktınız. Ve şunu anlayabilirsiniz, bunun Tutuklular İkilemi olarak adlandırılmasının kaynağını görebilirsiniz, ancak bu her konu için geçerli. Mantık şudur. En iyi durum, diğeri işbirliği yaparken sizin istismar etmenizdir. En kötü durum ise, siz işbirliği yaparken diğeri istismar etmesidir.

Polis olayına dönelim. Sizin için en iyi durum, siz tüm bilgiyi verirsiniz, konuşursunuz ve diğer arkadaşınız sessiz kalır, bir anlaşma yapar ve eve gidersiniz. En kötü durum ise, siz sessiz kalırsınız, o anlaşma yapar ve siz ömür boyu hapse gidersiniz, ancak toplamda en iyisi her ikinizin de işbirliği yapması ve toplamda en

kötüsü her ikinizin de istismar etmesidir. Ve bunu trajik hale getiren ise şudur. Rakibiniz ne yaparsa yapsın, istismar etmek sizin için iyidir, ancak her iki tarafta istismar ettiğinde her ikisi de çok kötü duruma gelmektedir. Başka bazı örnekler de vereceğim. Hayır [bir slaydı kastederek]. Bu sadece, Tutuklular İkilemini anlatan bir karikatürü gösteriyor. Bu kadar yaygın bir şey.

Fikir şu. Karımdan ayrılıyorum. Uzun bir süredir evliyiz. Daha fazla birlikte sürdüremeyeceğimize karar veriyoruz ve ayrılıyoruz. Ayrı evlerde yaşıyoruz ve boşanma hakkında konuşmaya başlıyoruz. Bana öyle geliyor ki – kendime “Bir boşanma avukatı tutmalı mıyım?” diye soruyorum. Şimdi, biliyorum ki boşanma avukatları gerçekten pahalı. Ve bir boşanma avukatı tutmak oldukça zor. Ancak, eğer bir boşanma avukatı tutarsam – ya da ikimiz birden boşanma avukatı tutmazsak, ikimiz de iyi durumda oluruz. Bir arabulucu buluruz. Parayı ortadan ikiye böleriz. Bu iyi olabilir, ancak bir yandan aklım çeliniyor. Eğer ben bir boşanma avukatı tutarsam ve o tutmazsa, benim avukatım onun sahip olduğu her şeyi alır. Ben her şeyi alırım, o her şeyi kaybeder. Belki de nazik olmalıyım. Ama durun. Ya o bir avukat tutarsa ve ben tutmazsam? O zaman ben her şeyi kaybederim ve o her şeyi alır. O zaman ikimiz de bir boşanma avukatı tutmalıyız, ancak o zaman ikimiz de kötü durumda oluruz.

Bizim Ülke A ve Ülke B olmak üzere iki ülke olduğumuzu düşünün. Nükleer silahsızlanmayı gerçekleştirmeli miyim? Oldukça iyi olur. Eğer iki ülke de silahsızlanırsa oldukça iyi olur. İşimize bakar ,vergileri arttırırız, bir ülkenin yaptığı işleri yaparız. Peki, ben silahlansam ve diğer taraf silahlanmasa çok iyi olmaz mı? Onları işgal eder, neleri varsa alırım. Oldukça cezbedici. Ve tabii, eğer ben silahlanmazsam ve diğer taraf silahlanırsa, onlar beni işgal eder ve sahip olduğum her şeyi alırlar. Dolayısıyla, ikimiz de silahlanırsanız ve ikimiz de çok kötü durumda oluruz. Bir kere böyle düşünmeye başladığınızda, Tutuklular İkilemi çerçevesinde ele alınamayacak neredeyse hiçbir şey yoktur.

Uyuşturucu satışı iyi bir örnektir. Düşünün ki, sizden marihuana almak istiyorum, ya da sokaktaki adıyla ot [gülüşmeler]. Benim 1000 dolarım var ve sizden büyük miktarda ot almak istiyorum. Siz de, “Müthiş. Müthiş. Cuma günü öğlen ikide spor salonunun arkasında buluşalım ve alışverişi yaparız. Sen 1000 doları getir, ben de otu getiririm” diyorsunuz. “Çok iyi. Peki. Güzel.” Ve ben de, “Bu çok iyi, bin dolar, ben otu alıyorum, sen de bin doları. Çok iyi, olması gereken bu.” diye düşünürüm. Ancak, aklıma bir şey gelir. “Eğer işler yolunda gitmezse kimsenin polise gideceği yok. O zaman ben de, parayı getirmek yerine neden bir silah götürmeyeyim? Sen otu getirirsin, ben de suratına silahı dayarım, otu alırım ve eve giderim.”

Belki de bunu yapmam, ancak şimdi senin de aynı şeyi düşünmüş olabileceğini düşünüyorum. Sen bir silahla gelebilirsin, suratıma silahı dayarsın, bin dolarımı alır ve evine gidersin. Hiç otum olmaz. Ne içeceğim o zaman [gülüşmeler]. Bu yine de, her ikimizin birden silah getirdiği duruma göre, senin silahın olması ve benim

olmaması daha iyidir. Ama hala, ikimizin de sadece işbirliği yapıp alışverişi yapmamız durumuna göre çok daha kötü durumdayız. İşte bu, Tutuklular İkileminin yapısıdır.

Tutuklular İkilemini sadece gerçekten bunu yaparak anlayabilirsiniz. Dolayısıyla, Tutuklular ikileminin sayısal bir eşdeğeri var burada. Herkesin önünde bir kart olmalı, bir dosya kağıdı. Eğer yoksa, herhangi bir parça kağıt da işinizi görecektir. Lütfen kağıdın bir yüzüne işbirliği, diğer yüzüne ise istismar yazın ve lütfen kendinize bu oyunu oynayabileceğiniz bir eş bulun. Bu tek seferlik bir oyun. İçinizden birisi oyuncu bir. Sağ tarafta bulunan oyuncular, oyuncu bir olacaklar. Diğerisi ise oyuncu iki olacak. Herkesin bir eşi var mı? Eğer üç kişiyseniz, iki kişilik kümeler halinde oynayabilirsiniz, önce iki, sonra iki şeklinde. Aslında en iyisi, oynayacağınız kişiyle daha önce hiç karşılaşmamış ya da konuşmamış olmanız en iyisi. Oyun şu şekilde, ben tamam dediğimde, karşınızdakine tercihinizi göstereceksiniz.

Daha açık hale getirmek gerekirse, siz oyuncu 1'seniz ve işbirliği yaparsanız, oyuncu 2'de işbirliği yaparsa, her ikiniz de 3 dolar alırsınız. Eğer siz oyuncu 1'seniz ve siz işbirliği yaptığınızda diğer taraf istismar ederse, oyuncu 2, beş dolar alır ve siz hiçbir şey alamazsınız. Üç dediğimde kartınızı birlikte oynadığınız kişiye, karşı tarafa gösterin. Bir, iki, üç [gülüşmeler]. Peki. Bu odadaki kaç kişi işbirliği yaptı? Kaç kişi işbirliği yaptı? Kaç kişi istismar etti? [gülüşmeler] Peki. Kaç kişi şu anda beş dolar daha zengin? Peki. Kaç kişi hiçbir şey kazanamadı? [gülüşmeler] Peki. Demek ki öğreniyorsunuz. Yanınızdaki kişinin gerçekten adı birisi olduğunu öğreniyorsunuz [gülüşmeler]. Şimdi, yanınızdaki kişiyi tekrar bulun ve oyunu tekrar oynayın. Ve şimdi, oyunu beş sefer oynayacaksınız. Beş sefer oynayın ve bunların kaydını tutun. Sadece kartları birbirinize gösterin, kaydını tutun ve art arda gösterin. Şimdi [gülüşmeler]. Burada 25 dolar kazanan var mı şu anda? Evet, yirmi beş? Yani, siz –

1. Öğrenci: O dört kere işbirliği yaptı ve ben istismar ettim –

Profesör Paul Bloom: O yirmi, yirmi bir eder [gülüşmeler]. Peki. Bu iyi. Çok iyi. Yani, bu gerçekten dürüstlüğün bir ölçüsü [gülüşmeler]. Yirmi ya da daha fazla kazanan var mı? Onbeş ya da daha fazla? 14 ve daha az? Beş ya da daha az kazanan? Sen iyi bir insansın. Bu iyi. Çok iyi. Oyunu onunla mı oynadın?

2. Öğrenci: Evet.

Profesör Paul Bloom: Kötü çocuk [gülüşmeler]. Bu aslında iyi ve kötü ile ilgili değil. Eskiden çok güzel bir oyun vardı. Yaklaşık 20 sene önce, müthiş bilgisayar bilimcisi Axelrod tarafından geliştirilen basit ama müthiş bir oyun, müthiş bir rekabet oyunuydu bu. Ve Axelrod, insanların Tutuklular ikilemi oynamak üzere bilgisayar programlarını getirdikleri bir yarışma düzenledi. 63 yarışmacı vardı. Ve bazı bilgisayar programları son derece basitti, hep şunu yap, her zaman işbirliği yap, her zaman istismar et, şeklinde çalışıyorlardı. Ve daha üstün, asal sayı çözümleri, prototip yanıtlar, diğerinin davranışlarını çözmek üzere düzenlenmiş programlar gibi bazı programlar vardı.

Ancak, kazanan program Anatol Rappaport tarafından geliştirilmişti. Ve aslında, müthiş bir bilim adamı olan Anatol Rappaport, oldukça ileri bir yaşta bir ay önce vefat etti. Burada ilginç olan, kazanan kendi programıydı ancak onun programı aynı zamanda en basit olanlardan birisiydi. Belki de en basitiydi. Diş diş adını taşıyordu ve çok basit bir şekilde çalışıyordu. Dört satır Basic kodu yeterliydi. İlk kez bir programla karşılaştığında işbirliği yap. İlk kez birisiyle karşılaştığında nazik ol. Ondan sonra, her bir denemede diğer programın bir önceki denemede yaptığını tekrarla. Bu diğer 62 programı yendi.

Ve işte nedeni. Çok güzel bazı özellikleri vardı. Arkadaşça başlıyordu. Hatırlayacağınız gibi, en iyi uzun vadeli çözüm, herkesin nazik olmasıydı. İyi olarak başlıyor, ancak bir saftirik de değil. Eğer onu kazıklarsanız, bir sonraki oyunda o da sizi istismar edecektir. Ancak, yine de affedicidir. Onunla iyi geçinmek mi istiyorsunuz? Nazik olun. Eğer nazik olursanız, o da bir sonraki turda size nazik olacaktır. Ve oldukça açık, hiç karmaşık bir yanı yok ve bu yanı önemli. Sadece bir saftirik olmaması ya da bağışlayıcı olması değil konu. Daha önemlisi, siz onun bir saftirik olmadığını anlayabilirsiniz. Ve yine onun bağışlayıcı olduğunu da anlayabilirsiniz. Ve bu güçlü algoritma, aldatılma ve hile riskinin olduğu durumlarda bile, işbirliği yapmayı öğreniyor ve öğrenilmesine yardımcı oluyordu.

Bazı psikologlar, duygularımızın Tutuklular ikilemindeki farklı dizilimlere karşılık geldiğini ileri sürmüşlerdir. Bizimle işbirliği yapan insanlardan hoşlanırsınız. Bu bizi, diş diş algoritmasının önerdiğine benzer şekilde, gelecekte onlardan hoşlanmaya itmektedir, “Eğer bana şimdi iyi davranırsan, ben de gelecekte sana iyi davranırım.” Kazıklanmaktan hoşlanmayız. Bizi aldatanlara karşı öfke ve güvensizlik hissederiz. Bu da bizi, gelecekte onları aldatmaya ya da onlardan kaçınmaya yöneltmektedir. Ve biz de, bizimle işbirliği yapan birisini aldattığımızda kötü hissederiz. Bu, bizi de gelecekte iyi davranmaya yöneltir. Tutuklular ikileminin hücrelerini yol açtıkları duygulara göre de bölebilirsiniz.

Dün akşam, yedi yaşındaki ve on yaşındaki çocuklarımla bir deney yaptım. Onlara Tutuklular ikilemini anlattım. Boşanma avukatı örneğini vermedim ancak – [gülüşmeler] onun yerine onlara büyük ve güzel çikolata parçaları verdim. Güzel çikolata parçaları, matrisi ayarladık ve oyunu oynattık. Şimdi, yaptıkları çok da ilginç değildi, ancak ilginç olan birbirlerine aşırı öfkelenmeleriydi. Küçük olanı, büyük olan tarafından “Tamam, şimdi birlikte işbirliği yapalım” demek gibi hileler de içerecek şekilde sürekli aldatıldı. “Peki, tamam.” Ve küçük olan işbirliği yapar – “İstismar!” [gülüşmeler]. Ve yanıt tabii ki de öfkeydi, ancak diğer büyük olan da suçluluk hissetmiyordu, onun yerine öfkeliydi. Bu tür şeyleri gerçek hayatta sürekli görürüz.

Tutuklular ikilemini biliyorsunuz ancak aşına olmayabileceğiniz bir başka oyun daha var. Adı ultimatoyu. Kaçınız ultimatoyu ile daha önce karşılaştı? Peki, bazılarınız. Çok basit. Bir eş seçiyorsunuz. Çok basit bir oyun. Ekonomistler bunu çalıştırdıklarında, aslında gerçek para ile çalışıyorlar. Ancak, benim bunu oynamanızı sağlayacak param yok. Biriniz “A”, diğerini “B” olacak. Bana göre sağ

tarafında olanlar “A” oyuncusu olacak. Diğeri “B” olacak. Çok basit bir kuralı var. “A” oyuncusunun “B”ye dönüp bir teklifte bulunmasını istiyorum. “A”nın 10 doları var. “B”ye 1 dolardan 10 dolara kadar istediğiniz kadarını verebilirsiniz. “B” sadece bir şey yapabilir. “B” teklifi kabul edebilir ve eğer “B” kabul ederse, teklif edilen parayı evine götürür, “A” ise kalan miktarı alır – ya da “B” reddedebilir. Eğer “B” reddederse, hiçbir şey alamaz. İki taraf da hiçbir şey alamaz.

Herkes için açık mı? Şimdi “A” “Sana şu kadar dolar vereceğim” diyecek, “B” ister “peki” diyebilir ve “B” önerilen parayı alır, “A” ise geride kalanı alır, ya da “B” “Reddediyorum” diyebilir ve her iki tarafta hiçbir şey alamaz. Dolayısıyla, bu oyun iki aşamada gerçekleşmektedir. İlk aşamada, “A”nın “B”ye bir teklifte bulunmasını istiyorum. “B” henüz bir şey yapmamaktadır. Teklifinizi yapın. Teklifiniz sadece tek kelime olmalıdır. Teklifinizi açıklamayın. Sadece teklifi yapın. Peki. İkinci aşama. Müzakere etmeyin [gülüşmeler]. İnsanların el sıkıştıklarını görüyorum ve bu çok karmaşık. 1’den 10’a kadar bir sayı olmalı, bir pozitif tamsayı. Ve üçe kadar saydığınızda “B”nin tek bir kelime söylemesini istiyorum ve istediğiniz kadar yüksek sesle söyleyebilirsiniz. Kabul ya da ret. Bir, iki, üç [gülüşmeler].

Oh. Kaç kişi kabul etti? Hiç reddeden var mı? Güzel. Peki. Kaç kişi 10 dolar teklif etti? [gülüşmeler] Kaç kişi beş dolardan fazla teklif etti? Peki. Kaç kişi bir dolar teklif etti? Peki. Bir dolar önerdiğinde sen kabul ettin mi? Başka bir dolar teklif eden var mı? Bir dolar teklif ettiğinde eşin kabul etti mi? Peki. Kaç kişi dört ya da beş dolar teklif etti? Peki. Bu aslında ilginç bir oyun çünkü bir doları kabul eden kişi aslında rasyonel davranıyordu. Bir dolar sıfır dolardan daha iyidir. İnsan mantığının psikolojisine göre, mantıklı bir açıdan, bir doların sıfır dolardan daha iyi olduğunu düşünmeniz gerekir. Rasyonel birisi bir doları kabul etmelidir. Ve zeki olduğumuza göre, biz de bir dolar teklif etmeliyiz, ancak çok azınız bir dolar teklif etti. Neden? Çünkü insanların salt rasyonel olmadıklarını biliyorsunuz. İnsanlar, tek seferlik bir oyunda bile, adil olmayan dağıtımları kabul etmezler. Sadece intikam alma amacıyla bunu reddedeceklerdir. Sonuçta, daha fazla önermeniz gerekmektedir. Bu durum, insanların kendilerine bir dolar teklif edildiği durumda aşırı öfkelenmelerini gösteren nöroanatomi kanıtlarını sağlayan nöroekonomi açısından da incelenmiştir [gülüşmeler]. Kimse kendisine bir dolar teklif edilmesinden hoşlanmamaktadır.

Şimdi, burada ilginç şekilde gündelik hayatımızla da ilişkili daha genel bir ahlak var. Rasyonel bir insan kolayca istismar edilebilir. Rasyonel bir insanın kışkırtmalara, saldırılara yanıtları çoğunlukla uygunsuz olarak değerlendirilecektir. Benim rasyonel olduğumu bilerseniz ve bir durumda bir arada olsak, bana “Hey. Al sana bir dolar. Hey, Bay Rasyonel bir dolar, sıfır dolardan daha iyidir.” derdiniz ve ben de “Peki, tamam.” derdim, çünkü ben rasyonelim. Benzer şekilde, rasyonel bir insanın bunun için yaygara koparmayacağını anlatabildiğiniz sürece, bütün gün benimle uğraşabilirsiniz, her şekilde taciz edebilirsiniz, sahip olduğum şeyleri alabilirsiniz.

İrrasyonel olmanın, öfkelenebilmenin bir avantajı vardır. Çünkü eğer irrasyonelseniz ve öfkeli olarak biliniyorsanız, insanlar irrasyonelliğiniz dolayısıyla

size daha iyi davranmak zorunda kalacaktır. Kimden alacağım? Son derece mantıklı olan kişiden mi yoksa buluttan nem kaparak öfkelenenden mi? Tabii ki de, mantıklı olanla uğraşırım, çünkü mantıksız olan mantıksız şeyler yapabilir. Bu her ne kadar paradoksal olarak görünse de, irrasyonel olmak ya da en azından ortalama bir irrasyonelliğe sahip olmak, avantaj sağlamaktadır.

Şimdi, tahrik etmekle ilişkili olmasa da, bu konu da insanların neden âşık olduklarına ilişkin teori içerisinde ele alınmıştır. Düşünün ki, hayatınızı kiminle geçireceğinize karar vereceksiniz, bu büyük bir güven meselesidir. Birlikte çocuklar büyüteceğiz. Benim çekip gitmemem sizin için son derece önemli. Ve ben son derece rasyonel bir insanım ve size “Seninle eş olmalıyız, çünkü ben seni bugüne kadar tanıştığım uygun kişiler arasındaki en çekici kişi olarak görüyorum. Ben son derece rasyonelim ve durum bu şekilde olduğu sürece birlikte olmalıyız.” diyorum. Evet, bu oldukça mantıklı ve rasyonel ancak yine de sizin için ayakları yerden kesilen birisiyle birlikte olmak istemez misiniz? Ayaklarınızın yerden kesilmesi irrasyoneldir, ancak aynı zamanda belirli bir açıdan, kendinizi sevdirendir, çünkü irrasyonellik uzun vadede bu kişiye daha çok güvenebileceğinize işaret eder, tıpkı öfkeli olan birisinin irrasyonelliğinin onunla uğraşmamanız gerektiği anlamına geldiği gibi.

Çalışmalar, aşktan çok şiddetle ilişkili olarak yapılmıştır. İrrasyonellik, irrasyonel şiddetin faydaları cinayet ve diğer suçların çalışılmasında incelenmiştir. DEELIY Daly ve Wilson cinayetin sebeplerini açıklamaktadır. Pek çok cinayet mantıklı bir tahrikten kaynaklanmamaktadır. Pek çok cinayet rasyonel şekilde yapılmamaktadır. Pek çok cinayet aşağılama, küfür, küçük tacizlerden kaynaklanmaktadır, ancak bu deli bir irrasyonellik değildir. Bu adaptif bir irrasyoneliktir. Daly ve Wilson, “kronik olarak çatışan ve savaşan toplumlarda, temel gerekliliklerden birisi – insana dair bir özellik, şiddet kapasitesidir. Diğer yanağını çevirmek azizce bir davranış değil, sadece aptalca ya da rezilce bir zayıflıktır.” diye vurgulamaktadırlar. Eğer itilip kakıldığımda ya da alay edildiğimde rasyonel bir insan olduğumu gösterirsem, itip kakabileceğiniz ya da alay edebileceğiniz birisi olarak bilirim.

Ve gerçekten de görülen o ki, modern dünyada bile – bu geçen seneki bir New York Times’tan. Ve vurguladığı nokta, şiddetin insanların birbirine saygısızlığından ya da ters bir şekilde bakmasından kaynaklandığıdır. Ve “Bu irrasyonel değil mi?” diye düşünebilirsiniz. Ancak, insanların bir arada yaşadığı ve birbirleriyle tekrar tekrar karşılaşmak durumunda kaldıkları ve polis tarafından çok fazla desteğin olmadığı koşullarda irrasyonel değildir. Özellikle ilginç olan bir nokta ise, şiddete ilişkin itibarın öneminin kültürden kültüre farklılık göstermesidir. Ben bu ders boyunca ve hatta yaptığımız diğer dersler boyunca insanda ve diğer hayvanlarda görülen evrensellere, doğuştan gelen şeylere dair konuştum. Bu dersi, kültürel farklılıklar üzerinde durarak bitirmek istiyorum. Ve bu psikolojik olarak oldukça ilginç duygulara ilişkin bir kültürel farklılıktır. Ve sosyologların “onur kültürü” olarak adlandırdıkları farklılığın etrafında biçimlenmektedir.

Bir onur kültürünün bazı özellikleri vardır. Hukuka güvenemezsiniz. Ve oldukça kolay olarak alınabilen bazı kaynakları vardır. Ve sosyologlar bu koşullar karşılandığında, şiddetli misillemeye dair bir itibar geliştirmenin öneminden söz etmektedir. Bu önemli hale gelmektedir. Onur kültürünün örnekleri arasında İskoç dağlıları, Masai savaşçıları, Bedevi tüccarlar ve Batılı kovboylar verilebilir – tüm bu örneklerde sığır gibi zarar görebilecek ve kolayca alınabilecek kaynaklar bulunmakta ve arayıp insanların yardıma gelmesini sağlayabileceğiniz bir 911 hattı yoktur. Onur kültürü en çok Amerika'nın güneyinde modern psikologlar tarafından çalışılmaktadır.

Bu bölgeye sığır çobanları yerleşmiştir ve geleneksel olarak daha az merkezi bir yasal kontrol bulunmaktadır. Sosyologlar da, Amerikan'ın güneyinin kuzeyine göre daha fazla onur kültürüne sahip olduğunu vurgulamaktadır. Peki, nasıl biliyorsunuz? Ne işe yarar bu? Bu derste psikoloji hakkındaki iddialarla ilgileniyoruz. Ve sonuçta, Richard Nisbett ve Dov Cohen onur kültürünü ve farklılıklarını çalıştılar. Ve oldukça ilginç farklılıklar buldular. Amerika'nın güneyinde kuzeyine göre silah yasaları daha fazla gevşek gibi görünmektedir. İşkence ve idam cezası daha fazla onaylanmaktadır. Orduya ilişkin tutumlar daha pozitifdir. Anket çalışmalarında, insanlar onur kültürlerine karşı daha affedicidir ve anlayışlıdır. Birisi kadınıma saldırırsa ben de onun yüzüne yumruğu yapıştırım. Bu Amerika'nın güneyinde kuzeyine göre daha az kötü olarak değerlendirilmektedir. Sadece belirli durumlara özgü olarak, daha yüksek bir şiddet düzeyi vardır. Amerika'nın güneyinin sokakları kuzeyinin sokaklarına göre bir kural olarak daha şiddetli değil. Fark ise, evime birisi girerdi diye o kişiyi vurmam gibi onura ilişkin suçlarda daha yüksek bir suç oranının olması şeklindedir. Ya da birisini benimle alay ettiği için öldürmem gibi.

Bunlar çeşitli anket çalışmalarıydı. Nisbett ve Cohen bugüne kadar duyduğum en ilginç psikoloji çalışmalarından birisini yaptılar. Ve bu çalışmayı – özür dilerim, bunlar Nisbett ve Wilson. Bu çalışmayı, Michigan Üniversitesi öğrencileriyle yaptılar. Tıpkı sizin de burada oluşturduğunuz gibi, bir katılımcı havuzu oluşturdular ve demografik bilgilerini listelediler. Ve sonrasında, İspanyol ya da Yahudi olmayan beyaz erkekleri deneye aldılar. Örneklemelerini bu oluşturuyordu. Onur kültürü fenomeni erkeklere özgü bir fenomendir ve temiz bir çalışma yapabilmek amacıyla homojen bir örneklem aldılar. Yani, İspanyol ya da Yahudi alınmadı. Ve onları provoke ettiler. Ve provokasyon çok zekiceydi.

Tıpkı sizin burada Kirtland, SSS ya da Dunham'a [Yale'deki psikoloji binaları] getirildiğiniz gibi, insanları psikoloji binasına getirdiler ve bir masanın oraya getirerek "Evet. Deney için koridorun sonuna gidin." dediler. Önlerinde bir koridor vardı ve koridoru yürümeleri gerekiyordu. Ve koridorun diğer ucunda, onlara doğru erkek bir lisansüstü öğrencisi yürümeye başlıyordu. Elinde bazı dosyalar tutuyordu. Bu kişi, katılımcıya doğru yürüyor, ona çarpıyor ve ardından ona "Geri zekâlı" [gülüşmeler] diyerek yürümeye devam ediyordu. Şimdi, bu lisansüstü öğrencisi, yüzlerce erkeğe çarpıp, onlara geri zekâlı demekten ve yürüyüp gitmekten sorun çıkmadan kurtuldu – kavga olmadı, kimse vurulmadı. Ardından bu kişileri odaya aldılar ve teste soktular. Görülen o ki, stres yanıtlarında farklılıklar bulunmaktaydı.

Ortalamada, Amerika'nın güneyinden erkekler, kuzeyinden olan erkeklere göre daha yüksek hormon tepkisi ve stres tepkisi – testosteronda ve kortizolda yükselme – göstermişlerdir. Daha sonraki davranışlarda, kızdırılmış olduklarını gösterecek şekilde farklılıklar görüldü. Örneğin, boşluk doldurma sorularında farklılıklar görüldü. Örnekleri tam olarak hatırlamıyorum ancak, şuna benzer örnekler vardı “John dükkana girdi ve bir “boşluk” satın aldı” ve kuzeyliler örneğin “elma” diyorlardı. Ancak güneyliler, o gıcık lisansüstü öğrencisini öldürmek için “AK47” [gülüşmeler] diyorlardı [gülüşmeler]. Tekrar hatırlatayım, Amerika'nın güneyindeki insanların tümü Amerika'nın kuzeyindeki insanlardan daha şiddete eğilimli değiller – ancak onura ilişkin tahriklere daha duyarlılar.

Şimdi, bu dersi birkaç yıl önce verdiğimde, güneyli bir öğrenci bana geldi ve Yale'deki güneyli azınlığın seçilmesini biraz kırıncı bulduğunu Yale'de insanların güney Amerikalılar hakkında söylediklerinin başka hiçbir azınlık grubu için asla söylenmediğini belirtti. Şimdi, bununla ilişkili iki noktaya değinmek istiyorum. Birincisi, tabii ki bunlar ortalama farklardır. Tüm güneyliler ve kuzeyliler bu açılardan farklılaşmazlar. Diğeri ise, bu etkinin gerçek olduğunu düşünüyorum ancak bunun yanında onur kültürlerinin diğer kültürlerden farklarının tamamını yansıtmakta çok da yeterli olmadığıdır. Nisbett, örneğin, kendisinin bir güneyli olduğunu söylemekte ve kuzeye gittiğinde insanların ne kadar kaba olduklarını görünce şaşırıldığını eklemektedir. Bu durum, Amerika'nın kuzeyinin bir onur kültürü olmamasından ve insanların bir tepki ya da misillemeden korkmamalarından ötürü daha az uygun davranmalarından ileri gelmektedir. Dahası, onur kültürünün onur, sadakat, cesaret ve kendine yeterlilik gibi bazı değerleri tamamen kötü olmak durumunda değildir.

Her durumda, bu evrimsel geçmişe sahip olan şeylerin kültür tarafından dönüştürülüp şekillendirilebileceğine ilginç bir örnektir. Geçtiğimiz derslerde öfke, çocuklarımıza olan sevgimiz, korku, minnettarlık gibi duygularımızın sistemdeki sapmalar ya da gürültüler olmadığını vurgulamıştım. Tersine, bunlar doğal ve sosyal çevreyle baş edebilmek üzere şekillenmiş son derece karmaşık motivasyonel sistemlerdir. Ve biz bunu ancak evrimsel yaklaşımın analizleri sonucunda bilebiliyoruz. Şimdi, D'Arcy Thompson'a dönecek olursak “her şey şu anda olduğu biçimdedir, çünkü bu şekilde oluşmuştur.” Ve bu haftaki, okuma yanıtlarınız şunlardır [bir slayda işaret ederek]. Ve size Çarşamba günkü sınavda iyi şanslar diliyorum. Görüşmek üzere.

Psikolojiye Giriş

Ders 13

Neden İnsanlar Farklıdır? Farklılıklar

Profesör Paul Bloom: Bu ders kapsamında şimdiye kadar insanın evrenselleri, herkesin paylaştığı şeyler üzerine konuştuk. Dil üzerine, akıl yürütme üzerine, algı ve duygular üzerine, gelişimin evrenselleri üzerine ve insanların paylaştığı diğer şeyler üzerine konuştuk. Ancak açıkçası, pek çoğumuzun asıl ilgisini çeken, neden birbirimizden farklı olduğumuz, bu farklılıkların doğasının ne olduğu ve bunlara ilişkin açıklamalardır. Ve biz de bugün bunları ele alacağız.

İlk olarak, insanların ne yönlerden farklı olduklarını, sizi yanınızda oturan kişiden psikolojik olarak farklı yapan şeylere ilişkin farklı teorileri ve daha sonra insanların neden farklı olduklarına ilişkin teorileri ele alacağız. Bu ders pek çok kişinin ilgisini çekecek bir derstir. Dualizm yüzünden değil. Evrim yüzünden değil. İnsanların psikolojik farklılıklarına ilişkin bilimsel bulguların pek çoğumuz için şaşırtıcı ve inanılmaz olmasından dolayı. Ve ben de sizleri bunları ciddiye almanız için ikna etmeye çalışacağım.

Peki. İnsanlar nasıl farklılaşırlar? Pek çok açıdan farklılaşmaktadırlar. Cinsel kimliğiniz – kadın ya da erkek neredeyse hepimizin varlığının en temelinde bu vardır. Size nasıl seslendiğimiz, hangi zamirleri kullandığımız, sizin kadın ya da erkek olmanızdan ve bununla ilişkili olarak cinsel kimliğinizden, kimden hoşlandığınızı tarafından belirlenmektedir. Neden bazılarımızın kendimizi erkek, bazılarımızın kadın olarak düşündüğü, neden bazılarımızın ideal olarak erkeklerle seks yapmak istediği ve diğerlerinin kadınlarla, bazılarımızın her iki cinsiyetle de yapmak istediği ve az da olsa diğer bazılarının tanımlanması daha güç arzuları olduğu sorusu oldukça iyi bir sorudur ve biz de tüm bu cinsel arzunun harcanacağı - bahar tatilinde bunu yapmanızı önermediğimden değil ama [gülüşmeler]- ve böylece bunların bilimsel tartışmasına odaklanabileceğiniz bahar tatilinden sonra bu sorular üzerine konuşacağız.

Ne kadar mutlusunuz? Bu da oldukça iyi bir sorudur ve bu soruya da bir ders ayrılacak. Bu dönemin son dersi mutluluk konusuna, insanları nelerin mutlu ettiği, nelerin mutsuz ettiği ve nelerin insanları mutluluk konusunda farklılaştırdığı sorularına ayrılacak. Eğer sizden ne kadar mutlu olduğunuzu 1 ile 10 arasında değerlendirmenizi istesem verilecek rakamlar oldukça farklılaşırdı. Ve neden böyle olduğuna ilişkin farklı teoriler var. Bu hayatta başarılı ya da başarısız olmanız – bu oldukça ilginç bir konudur çünkü az çok objektif yöntemlerle çalışılabilir. İnsanlara sormamıza gerek yok. İlişkilerinize bakabiliriz, nasıl başladıklarına, nasıl sonlandıklarına, iş doyumunuza bakabiliriz. Suç kayıtlarınıza bakabiliriz. Aranızdan bazılarınız ceza alacaktır. Birçoğunuz almayacaktır. Bazılarınız hayatı boyunca küçük bazı sorunlara karışacaktır. Bazılarınız belki de çoktan bir polis karakolunun içini

gördü, hatta teşhis sırasına girdi. Bazılarınız bunun yanına bile yaklaşamaz. Bunları belirleyen nedir?

İnsanlar arasındaki tüm farklılıkların iki temel kaynağı vardır. Ben de bu iki ilginç temel faktör üzerine konuşmak istiyorum. Bunlardan birisi kişilik. Diğeri ise zekâ. Bunlar benim bugün üzerinde konuşacağım farklılıklar, ilk önce bunları nasıl tanımladığımız, nasıl açıkladığımız üzerinde, ardından bu farklılıkların en başta neden var olduğu üzerinde duracağım.

Kişiliği tanımlamanın yollarından birisi insanların çevrelerindeki dünyayla baş etme yollarını ve daha önemlisi diğeri insanlarla baş etme yollarını kavramlaştırmaktır. Tanıdığınız herhangi bir kişiliği düşünün ve bu kişinin kişiliği hakkında konuşun. Bu kişi hakkında fevri, sorumsuz, bazen tembel, iyi yürekli diye konuşabilirsiniz. Bu kişinin kişiliğini tıpkı geçen hafta ders veren meslektaşım gibi insanların kişilikleriyle karşılaştırabilirsiniz. Müthiş birisi. Sorumluluk sahibi, güvenilir ve nazik [gülüşmeler] ve Homer'dan çok farklı. Bu farklılık kişiliğe dair bir farklılık.

Şimdi, kişilik hakkında konuştuğumuzda aynı zamanda başka bir şey hakkında da konuşuyoruz. Çeşitli durumlarda ve zamanlarda sabit kalan bir özellik hakkında konuşuyoruz. Şimdi, yanınızdaki kişi aniden kafanıza vursa, bu duruma sinirlenirsiniz ancak bu tepkinizi kişiliğinizle açıklamayız çünkü bir durumun sonucunda ortaya çıkmıştır. Hepimiz böyle bir durumda aynı şekilde hissederdik. Eğer etrafta sürekli kızgın bir şekilde geziyorsanız, bu kişiliktir. Bu kalıcı bir özelliktir. Bu etrafta kendinizle birlikte taşıdığınız bir şeydir ve biz kişilikten bunu kastederiz.

Peki, kişilikteki farklılıkları bilimsel olarak nasıl tanımlarız? Bu derin bir sorudur. Bunu yapabilmek üzere çok fazla çaba olmuştur. Herhangi iyi bir değerlendirme iki koşulu karşılamak zorundadır. Bunlar psikoloji araştırmalarını incelerken her zaman ele alacağımız kavramlar, ancak bu tür bir ölçümde özellikle önemliler. Bunlardan birisi “güvenirlilik”. Güvenirlilik ölçme hatası olmadığı anlamına gelmektedir. Ve güvenirlilik kabaca şöyle anlatılabilir, bir kişiyi farklı zamanlarda aynı teste aldığınızda aynı sonuçları elde ediyorsanız o test güvenirliliğe sahiptir. Banyomdaki tartı her tartıldığında az çok ayın rakamları veriyorsa güvenilirdir. Eğer gün içerisinde 10 kilo farklılık gösteriyorsa güvenilir değildir. Benzer olarak, size şimdi bir kişilik testi verdiğimde sizin kaygılı ve savunmacı bir kişi olduğunuzu söylüyor ve ertesi gün testi uyguladığımızda sakın ve açık fikirli olduğunuzu söylüyorsa o zaman bu test güvenilir değildir. Demek ki, zaman içinde güvенеbileceğiniz şeyler güvenirliliğe sahiptir.

“Geçerlik” ise farklı bir şeydir. Geçerlik testinizin ölçmesi gereken şeyi ölçtüğü anlamına gelmektedir. Yani, geçerlik, iyi bir test olduğu anlamına gelmektedir. Ne kadar güvenilir olduğunu düşünmeyin. Sizin ilgilendiğiniz şeyi mi inceliyor? Örneğin, sizin zekânızı doğum tarihinizden saptadığımı düşünün. Doğduğunuz günü buluyorum ve sizin ne kadar zeki olduğunuzu öngördüğüne ilişkin bir teorim var. Bu benim zekâ testim, sizin doğum tarihiniz. Belki de Ocak ayında doğanlar en sersemeler ve Aralık ayında doğanlar en zekiler. Sizce bu – ben Noel gecesi doğmuşum [gülüşmeler] – sizce bu güvenilir bir test mi? Evet, bu son derece güvenilir

bir test. Sizi bugün test edebilirim, yarın test edebilirim, bir sene sonra test edebilirim, öldüğünüz gün test edebilirim ve her seferinde aynı IQ puanını elde ederim. Peki bu geçerli bir test mi? Bu bir şaka. Kesinlikle geçerli bir test değil. Bunun zekâyla hiçbir ilgisi yok. Ancak fark ettiğiniz üzere bu ikisi farklı şeyler. Bir şey güvenilir olabilir ancak geçerli değildir, ya da bir şey geçerli olabilir ancak güvenilir değildir.

Oldukça fazla kişilik testi vardır. Bu testleri internette dâhil her yerde bulabilirsiniz. Ben de bu yakınlarda bir tanesini yaptım. “Hangi süper kahramansınız?” [gülüşmeler] testini yaptım. Bu testte hangi süper kahraman olduğunuzu belirleyen bir dizi soru var. Eğer isterseniz siz de yapabilirsiniz bu testi. Bu arada, aynı internet sayfası size çekici olup olmadığını söyleyen bir test de sunuyor. Bunu daha sonra ele alacağız. Ve bu testi yaptığımda [gülüşmeler], bana “Batman” [gülüşmeler] olduğumu ve “karanlık birisiniz, küçük aletleri seviyorsunuz ve masumların sizin çektiğiniz acıları çekmeyeceğine ant içtiniz” gibi şeyler söyledi. Şimdi, dürüst [gülüşmeler] – dürüst olmak gerekirse bu test ne geçerli ne de güvenilir. Testi ilk yaptığımda da “Muhteşem Hulk” olarak çıkmıştım. Sonrasında yanıtlarımı biraz değiştirdim ve bu sefer de “Wonder Woman” çıktım [gülüşmeler]. Ve son olarak, yaşadığım hayal kırıklığından dolayı, yanıtlarımı oldukça dikkatle düzenledim ve bu sefer “Batman” oldum. Ancak bunu yapabildiğim gerçeği testin hem geçerliliğini hem de güvenilirliğini şüpheye düşürüyor.

Şimdi bir örnek – gerçek hayattan bir örnek. Bu, Rorschach testinin, Rorschach mürekkep lekesi testinin siyah beyaz bir örneği. Kaç kişi Rorschach testini duydu? Peki. Burada, herhangi bir şekilde Rorschach testi almış olan birisi var mı? Buradaki bazı kişiler bu testi almış. Bu test ilk başta sadece psikiyatrik vakalarda kullanılıyordu ancak sonradan son derece yaygın hale geldi. Klinik psikologların yaklaşık % 80’i bu testi kullandığını söylüyor ve Amerikan Psikologlar Birliği akreditasyonuna sahip lisansüstü programların çoğu da bu testi öğretmektedir. Katolik papaz okulları bu okullara katılmak isteyenler için bu testi kullanmaktadır.

Test Herman Rorschach isimli birisi tarafından geliştirilmişti. Hayatının tamamını mürekkep lekesi testine adanmıştı. Delikanlılığında lakabı – şaka yapmıyorum – “Mürekkep lekesi”ydi [gülüşmeler]. Ve bu testin ana fikri, bu mürekkep lekelerine bakan ve ne gördüklerini söyleyen kişilerin kişilikleri ve kim oldukları hakkında çok fazla fikir edinebildiğinizdir. Denemek isteyen var mı? Hadi bakalım. Evet. Ne görüyorsunuz?

Öğrenci: Sıkıca el tutuşan iki insan görüyorum.

Profesör Paul Bloom: Sıkıca el tutuşan iki insan. Çok güzel. Daha farklı bir şey gören birisi var mı? Evet, arkadaki. Evet. Evet.

Öğrenci: Dans eden ayılar.

Profesör Paul Bloom: Dans eden ayılar. Peki. Güzel [gülüşmeler] güzel. Peki. Sizin isminizi not etmek [gülüşmeler] ve sağlık birimine bildirmek zorundayım – hayır. Dans eden ayılar, çok iyi. Başka? Bir kişi daha. Evet.

Öğrenci: Kayak maskesi takan bir adam.

Profesör Paul Bloom: Kayak maskesi takan bir adam. Evet, görünen o ki, Rorschach testinin doğru ve yanlış yanıtları var. Teste göre ve bunu gerçek bir Rorschach testinden, “lekeyi iki insan figürü olarak görmek, genellikle kadınlar ya da palyaçolar olarak görmek önemli”. İyi iş çıkardınız. “Eğer bunu göremediyseniz, insanlarla ilişkili problemlerinizin olduğu şeklinde yorumlanır” [gülüşmeler]. Eğer bir “mağara girişi”, “kelebek” ya da “vajina” dersanız bunlar da kabul edilebilir [gülüşmeler].

Rorschach testi son derece işe yaramazdır. Üzerine çalışmalar ve araştırmalar yapılmıştır ve zar atmak kadar işe yaramazdır. Çay yaprakları kadar işe yaramazdır. Yine de, insanlar bu testi severler ve her yerde kullanılır. Örneğin, çocuk vekaleti davalarında kullanılmıştır. Eğer eşinizle ayrılmışsanız ve çocukların kimde kalacağı konusunda tartışma yaşıyorsanız, kendinizi bir psikiyatristin ofisinde bu kartlara bakarken bulabilirsiniz. Tam da bundan dolayı, internette de bulunabiliyorlar. Servisler var. Bu mürekkep lekelerini, doğru yanıtları da içerecek şekilde internete koyacak kadar düşünceli insanlar var. Ancak psikolojik bir ölçüm olarak değersizler.

Daha iyisini yapabilir miyiz? Büyük ihtimalle yapabiliriz. Gordon Allport bütün sözlüğü tarayıp kişiliğe ilişkin olduğunu düşündüğü kişilik özelliklerini sıraladığı ve bunlardan on sekiz bin tane bulduğu bir çalışma yaptı. Ancak, ilginç olan bunların kaçınılmaz olarak bağımsız karakteristikler olmamalarıydı. Örneğin, “arkadaşça, davetkâr, sıcakkanlı” gibi özellikler aynı şeye işaret ediyor gibi görünüyordu. Cattell ve pek çok diğeri “İnsanların kişilikleri bir diğerinden kaç açıdan farklı olabilir?” sorusunu sorarak bu listeyi daraltmaya çalıştı. Farklılığın kaç göstergesine ihtiyacınız var? Bunu daraltacak ve sizin nasıl bir kişiliğiniz olduğunu söyleyecek kaç sayıya ihtiyacım var?

Bir yaklaşım, sadece iki olduğunu söyleyen Eysenck tarafından getirildi. İçedönük-dışadönük ölçeğinde bir yerde ve nevroitik-dengeli ölçeğinde bir yerde olabilirsiniz. Ve temelde, her birinin iki ucu olan iki özellik olduğuna göre, dört temel insan tipi bulunmaktadır. Daha sonraları, kabaca saldırgan ya da empatik olmanız anlamına gelen psikotik-psikotik olmayan olarak tanımladığı iki özellik daha ekledi. Ve böylece, her birisinin iki ucu olan üç özelliğin olduğu ve sekiz insan tipinin ortaya çıktığı bir hale geldi. Daha sonrasında da, Cattell bunu on altı faktöre düşürdü. Bu on altı kişilik faktörü, insanların birbirinden farklı olabileceği on altı yönü gösteriyordu. Ve size, oda arkadaşınızı bu on altı boyut üzerinde tanımlamanızı istesem yapabilirsiniz.

Son zamanlarda, bu alanda iki ya da üçün çok az olduğu ancak on altının da çok fazla olabileceği sonucuna varıldı. Ve “Beş Faktör” olarak bilinen şey üzerinde bir görüş birliğine varıldı. Beş faktör kişilik faktörleri şunlar ve buradaki iddia birbirimiz

hakkında konuşurken kullandığımız sıfatlarda, binlerce farklı sıfat kullanabiliriz ancak aslında temelde bu beş boyuttan birisi hakkında konuşuyor olduğumuzdur. Bir diğer anlamı, bir psikolojik test birisinin kişiliği hakkında bir ölçüm yaptığında, eğer iyi bir testse bu beş boyuttan birisini ölçüyordur. Ve bir diğer anlamı, insanların birbirleriyle etkileşime geçtiklerinde ilgilendikleri şeyin bu beş boyuttan birisi olduğudur. Bunlardan birisi “nevrotik-dengeli” boyuttur. Biraz delice ve kaygılı mı yoksa sakin mi? “İçedönük-dışadönük”. “Deneyime açık mı yoksa kapalı mı?” Saygılı, arkadaşça olması ya da uzlaşmaz, kaba, bencil olma anlamında “Uzlaşmacı”. Ve dikkatli ya da dikkatsiz olma, güvenilir ya da güvenilmez olma anlamında “Özenli-özensiz”. Bunlar üzerinde düşünmenin iyi bir yolu “ocean” kelimesini düşündürmektedir. İlk harf deneyime açıklık, özenlilik, dışadönüklük, uzlaşmacılık ve nevrotiklik. Ve öne sürülen, bunların insanların birbirinden farklılaştığı dört – beş temel yön olduğudur.

Peki, neden buna inanmalıyız? Bu teoriyi neden ciddiye almalıyız? Buna ilişkin bazı kanıtlar mevcuttur. Zaman içinde dengeli ve belli bir güvenilirliğe sahip görünmektedir. İnsanları yıllar içinde test ettiğinizde – sizin kişiliğinizi bu beş karakter özelliği açısından bugün test etsem ve beş yıl sonra test etsem, çok fazla değişmeyecektir. Ve otuz yaşını geçtiğinizde özellikle kalıcı hale gelmektedir. Eğer ebeveynlerinizi düşünürseniz, anne ve babanıza bu testi bu beş özellik açısından nerede olduklarını görmek üzere verin ve on yıl sonra anne ve babanız hala aynı yerde olacaktır. Ve farklı gözlemciler arasında bir görüş birliğine sahip olduğu görünmektedir. Örneğin, beş karakter özelliğini soracak olsam – eğer oda arkadaşınıza sizin hakkınızda ne düşündüğünü soracak olsam, sonra profesörünüze sizin hakkınızda ne düşündüğünü sorsam, ardından annenize sizin hakkınızda ne düşündüğünü sorsam, ne kadar tutarlı olurlardı? Büyük oranda örtüşme eğilimindedirler. Etrafta dolaşırsınız, ancak ardınızda kişiliğiniz çevrenizdeki insanların zihninde bir iz bırakır. Ve bu iz, bu beş özellik ile kavramsallaştırılmaktadır.

Son olarak, gerçek dünyadaki davranışları öngörüyor gibi görünmektedir. Eğer gerçek hayatla hiçbir ilişkisi olmasaydı, o zaman bu testin geçerli olduğunu söylemek istemezsiniz, ciddi bir test olarak düşünmezsiniz, ancak ilişkisi vardır. Örneğin, özenlilik, özenli boyutunda nasıl bir puan aldığınız, eşinize ne kadar sadık olduğunuzla ilişkili görünmektedir. Ya da açıklık – psikolojik kişilik testinde ne kadar açık görüldüğünüz işinizi değiştirebilme olasılığınızla ilişkili görünmektedir. Dışadönükler insanların gözlerine direk olarak bakabilmekte ve daha fazla cinsel partnerleri olmakta çünkü onlar dışadönük. Yani, bunlar gerçek ölçümler. “Batman, Hulk, Wonder Woman” gerçek hayatta hiçbir şeye karşılık gelmemektedir, ancak bu beş boyut açısından nerede olduğunuz bir şeylere karşılık gelmektedir.

Bu arada, bu uyuşmanın bir örneği olarak birileri televizyondaki “The Simpsons” dizisinin bazı karakterleri üzerinde bir çalışma yaptılar çünkü herkesin bildiği karakterler bulmak istiyorlardı. Ve bu karakterleri beş boyut üzerinden 13 kişiye değerlendirttiler. Açıklık, nevrotiklik, özenlilik ve dışadönüklük üzerinde önemli ölçüde uyuşma buldular. Ve bu üzerini kapattığım ise [slyaytta] “uzlaşmacılık”. Şimdi, bugüne kadar bu diziyi hiç izlememiş olanlarınız için bu biraz anlaşılmaz gelecektir, ancak

izlemiş olanlarınız hangi karakterin özellikle uzlaşmacı olduğunu tahmin edebiliyor mu? Tahmin edin. Evet.

Öğrenci: Flanders.

Profesör Paul Bloom: Flanders. Evet, doğru. En uzlaşmacı karakterler Flanders ve Marge. Kim uzlaşmacı değil peki?

Öğrenci: Krusty.

Profesör Paul Bloom: Krusty aslında – Krusty biraz karmaşık bir konu [gülüşmeler] ancak Mr. Burns – aynı zamanda – Nerede bu adam? Bu değil – Nelson, Nelson nerede? Her neyse, işte Nelson. Mr. Burns ve Nelson için bu değerler çok düşükken, Ned Flanders ve Marge Simpson'ın oldukça uzlaşmacı olduklarına dair 6.27 ve 5.46 olmak üzere yüksek bir görüş birliği var. Nelson ortada bir sorun olduğunda “Ha-ha” diye gülen küçük çocuk. Ve bu düşük uzlaşmacılığın psikolojik bir göstergesi [gülüşmeler].

Peki. Kişilik ve onu nasıl ölçtüğümüz üzerine söylemek istediklerim şu anda bu kadar, ancak kişilik farklılıkları üzerine konuşurken buna tekrar döneceğiz. Şimdi, ikinci büyük farklılık üzerinde durmak istiyorum. İkinci büyük farklılık zekâdır. Zekâyı nasıl tanımlarsınız? Kolay bir tanımlama yoktur. Tıpkı kişilik gibi, burada konuştuğumuz bu şey de ortaya konması zor bir şeydir. Bir ankette, 1000 uzmandan zekâyı tanımlamasını istemişler. Ve bazı yanıtlar çok tekrarlanmış. Neredeyse herkes, zekânın akıl yürütme, problem çözme ve bilgi edinebilme kapasitesi ile ilişkili olduğunu belirtmiş. Zeki olmanın temeli budur. Başka bazıları ise, bellek, zihinsel hız, dil, matematik, yine zihinsel hız, bilgi ve yaratıcılığı zekânın ayırıcı özellikleri olarak belirtmişler. Ve yine, tanımlaması oldukça zor olsa da ne olduğuna dair içgüdüsel bir bilginiz var.

Şimdi, Homer'ın – bu da diziden bir karakter – zekâsının kısıtlı olduğunu biliyorsunuz. Meslektaşım çok zeki bir insan, müthiş bir insan – [gülüşmeler] ancak yine de çok, çok zeki olan bu kişi kadar zeki değil [Einstein'ın bir fotoğrafını göstererek]. Ve bu adam da, Ralph Wiggum, özellikle aptal olan birisi [gülüşmeler]. Yani bir dağılım var. Ve bunu nasıl tanımlayabileceğimiz de önemli bir şey ve araştırmalar da bunu yapıyor, ancak içgüdüsel olarak bazı zeki insanlar olduğunu, bazı çok zeki insanlar olduğunu, aptal insanlar olduğunu ve çok aptal insanlar olduğunu biliyoruz. Bilimsel bir bakış açısından yapmak istediğimiz ise, bunu daha güçlü ve ilginç bir şekilde tanımlayabilmektir. Ve kitabınız da, zekâyı tanımlama ve ölçmeye ilişkin çeşitli girişimlerin güzel bir derlemesini sunuyor, ancak benim burada üzerinde durmak istediğim birkaç fikir var.

Bunlardan birisi, iki tür zekâ olduğu üzerine Spearman'ın geliştirmiş olduğu fikir. “G” ve “S” zekâları. “S” sizin özel testlerdeki yetenekleriniz. Eğer size verilen bir IQ testinde on test, on alt test varsa, her bir alt test için farklı bir puanınız olacaktır. Bir matematik testi, okuma testi ve uzamsal test olabilir ve her birisi için bir puan

alırsınız. “G” ise genel bir zekâ anlamına gelmektedir. Ve bu genel zekâ, tüm testlerde ortak olarak kullandığınız zekânızdır. Burada şekilde gösteriliyor. Altı tane test var. Her birisi için bir “S” var ve üstlerinde bir “G” var.

“G” oldukça önemli bir kavram. “G” kavramı psikologlar tarafından günlük konuşmalarında bile sıklıkla kullanılmaktadır. Örneğin insanlar “Onun hakkında ne düşünüyorsun?” “Bence yüksek bir “G”si var.” demektedir. Ve burada kastettiğiniz, zeki birisi olduğudur. Neden “G”ye ihtiyacınız var? Eğer her bir testteki ayrı ayrı performanslarınızın birbiriyle hiç ilişkisi olmasaydı, o zaman “G”ye ihtiyacınız olmazdı. Eğer testler, özgün olarak birbirinden farklı olsalardı, genel bir zekâ olmazdı. Ancak çeşitli defalarda bulunan şudur ki, insanların çok sayıda zekâ testindeki performanslarını açıklamak için iki şeye başvurulmaktadır. Bunlardan birincisi, o teste özgü olarak ne kadar iyi olduğunuzdur ve bunun yanında bir de bu testlerdeki başarınızın genel bir korelasyonu vardır.

Bunu sporla ilgili bir örnekle ifade edebilirim. Benim bir spor salonum olduğunu ve burada çeşit çeşit sportif testler olduğunu düşünün. Bir koşu testimiz, bir basket atışı testimiz, yüzme testimiz, eskrim testimiz gibi on testimiz var. Her biriniz bu on testi yapacak ve her bir test için bir puan alacaksınız. Burada alacağınız puanların birbirinden bağımsız olmadığını görürüz. Bir spor testinde iyi olan birisi bir diğerinde de iyi olma eğilimindedir. Koşu ve yüzmede çok iyi olan birisinin tırmanmada da iyi olma olasılığı yüksektir. Aynı şey IQ için de geçerlidir, özel şeylerde ne kadar iyi olduklarının ötesinde genel olarak da ne kadar iyi olduklarına ilişkin bir faktör var gibi görünmektedir. Bu faktör de “G” olarak bilinmektedir.

Modern zekâ testlerine ilişkin oldukça geniş bir tarihçe mevcut ve asıl ilginç olan bugünkü testlerdir. Modern testlerle, yetişkinler ve çocuklar için Wechsler testleriyle ilgili bilmeniz gereken nasıl puanlandıklarıdır. Puanlanma biçimlerine göre 100 ortalamadır. Bu oldukça otomatik. 100 ortalama olandır. Tıpkı benim vize sınavını yapmış ve puanlamış olmam, ortalamayı bulmam, ortalama alan herkese 100 vermem ve puanınızın 100 olduğunu söylemem gibi. Ortalama budur. Normal dağılım eğrisine göre çalışmaktadır ve bunun sonucunda da çoğunluk, % 68, IQ testlerinden 85 ile 115 arasında bir puan almaktadır. Büyük çoğunluk olarak % 95 ise, 70 ile 130 arasında puan almaktadır. Eğer, 145 IQ puanının üzerindeyseniz – ki bu odadaki bazıların olduğunu düşünüyorum – popülasyonun % 0.13'lük kısmı içindedir. IQ testleri bu şekilde çalışmaktadır.

Şimdi, bunlar IQ testleri ile ilgili. Bu testlerin geçerlik ve güvenilirliğini de sorgulayabiliriz. Bunlar ne anlama gelmektedir? Bu konu üzerine çok fazla tartışma vardır. Bu [slyat] benim şimdi söylediğimi tekrarlamaktadır. Tartışmaların büyük kısmı Hernstein ve Murray tarafından yazılan “Çan Eğrisi” isimli kitaptan kaynaklanmıştır. Yazarlar, “Çan Eğrisi” adlı kitapta, IQ'nun insanların günlük hayatlarıyla son derece ilişkili olduğu ve toplumdaki statülerinin – ne kadar zengin ve başarılı oldukları – standart IQ testleriyle ölçülen IQ'larının bir sonucu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu kitap pek çok iddiada bulunmuştur ve muhtemelen sizin zamanınızdan daha önceydi

bunlar, ancak büyük tartışmalara yol açmıştır. Ve bu tartışmaların sonucunda bazı ilginç makaleler ortaya çıktı.

Hernstein ve Murray'in kitabına gelen yanıtlardan birisi Amerikan Psikologlar Birliği'nden, zekâ alanında çalışan elli kadar önde gelen araştırmacının zekâ hakkında ne düşündükleri – "IQ bir şeyi etkiler mi? IQ'nun zekâ ile ilişkisi nedir? İnsanlar neden ve nasıl zekâ açısından farklılaşır? İnsan grupları neden zekâ açısından farklılaşır?" ve bunun gibi konular üzerine birlikte yazdığı bir rapordur. Aynı zamanda, IQ araştırmacısı bir başka grup, ilkinden biraz daha farklı bir grup, bir araya gelerek bir rapor yazdı. Eğer ilginizi çekiyorsa bu raporlara ilişkin linkler powerpoint sunumda var.

Peki, ne sonuca ulaşıldı? Varılan sonuçlar biraz farklıydı ancak uzmanların arasında IQ testlerinin önemine ilişkin büyük bir görüş birliği vardı. Ve iddia edilen, IQ'nun pek çok önemli eğitimsel, mesleki, ekonomik ve sosyal sonuçla oldukça fazla, muhtemelen herhangi bir başka ölçülebilir insan özelliğinden daha fazla ilişkili olduğuydu. Okul başarısı ya da askeri eğitim başarısı gibi bazı durumlarda, aradaki ilişki çok güçlüdür. Sosyal yetenek gibi bazı durumlarda ise ilişki daha orta düzeydedir. Kanunlara uyma gibi başka bazı alanlarda ise daha küçüktür ve IQ testinin her neyi ölçüyorsa oldukça pratik ve sosyal öneme sahip olduğu sonucuna varmışlardır.

Yani, IQ önemlidir. Özellikle, IQ sosyal başarı, prestijli pozisyonlar, işyeri performansı ve işle ilgili diğer değişkenler açısından önemlidir. Eğer IQ puanınızı biliyorsam, sizin hakkınızda önemli olan bir şey biliyorum demektir. Tıpkı sizin Beş Faktör kişilik testinden aldığınız puanı biliyor olsam gerçek hayattaki siz hakkında bana ilginç bilgiler verecek şeyler biliyor olmam gibi, ilgisiz değildir.

Diğer yandan, bu tür bir bağlantının neden var olduğu üzerine pek çok tartışma vardır. Belirli bir düzeyde, insanlar IQ'nun etkililiğinin kendini doğrulayan bir kehanet olmasından kaygılanmıştır. Nedeni şudur. Eğer toplum IQ testlerine önem verirse, o zaman bu testler önemli hale gelir. Yale gibi iyi bir okula girmeyi başarmanızın IQ'nuzla çok ilişkili olduğu doğrudur. Ancak bunun böyle olmasının nedeni büyük oranda, Yale'e girebilmek için size bir IQ testi, SAT'ı uygulamalarıdır. Aynı şey lisansüstü okul için de geçerlidir. Başka bir IQ testi olan GRE sınavı gerekmektedir. Dolayısıyla, bir açıdan, bu kendini gerçekleştiren kehanettir. Toplum, eğitim başarısı için ne kadar uzun olduğunuza çok fazla önem vermeyi tercih edebilir. 1.80'in altındaki kimse Yale'e giremez diyebilirler. Ardından bir psikoloji profesörü çıkıp, "Tabii ki de, boy uzunluğu eğitim başarısıyla tamamen ilişkilidir" diyebilir, çünkü insanlar böyle olmasını istemiştir.

Belirli bir düzeyde, terfi ve eğitimsel başarı ve askeri rütbe gibi şeylerle ilişkili olan IQ testlerine yüksek önem veren toplum, bu şekilde önemli hale gelen IQ'ya dikkat edecektir. Ancak diğer yandan, IQ'nun rolünün sadece sosyal bir inşadan ibaret olmadığı açıktır. IQ puanınızın zihinsel hız ve bellek kapasitesi gibi alanlar da dahil olmak üzere zekânızla ilginç bir biçimde ilişkili olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır.

Yani, IQ testindeki puanınız belirli bir düzeyde ne kadar düşünebildiğiniz ve bellek yetenekleriniz ile ilişkilidir.

Şimdi dersin ikinci kısmına geçmek ve nedenleri hakkında konuşmak istiyorum. Şimdiye kadar birisi zekâ diğeri kişilik olmak üzere iki farklılıktan söz ettik. Şimdi insanların neden farklılaştıkları üzerine konuşmak istiyorum ancak buna geçmeden önce sorusu olan var mı? Evet.

Öğrenci: Kişilik hakkında – bu sabah bir teste girdim – Testte size 100 soru soruyorlar ve [duyulmuyor].

Profesör Paul Bloom: Bu iyi bir soru. Soru, bu genç arkadaş bir teste, bir kişilik testine girmiş. Hogwarts'a bir gönderme olan Slytherin'a kabul edilmiş. Ben buna aşınayım [gülüşmeler] ve – ancak soru iyi bir soru. Siz zeki bir adamsınız, yüksek “G”ve Slytherin'da olmak istediniz. Testi başaramadığınızı nasıl bilebiliriz? Bu tür kişilik testlerini her zaman alacaksınız – bir işe başvuruyorsunuz ve testlerden birisinde “Patronumdan çalmayı severim” maddesi var. Pek sanmıyorum. Hayır. Elinizdeki bir IQ testi. Soru bu tür bir problemden nasıl kaçınırsınız? Test geliştiricileri bazı zekice yöntemlerle bu testleri bu şekilde yapmıştır. Örneğin, sıklıkla yalan söyleyen birisini yakalamak üzere tuzak sorular bulunmaktadır. Bu soruların bazıları çok gerçekdışı fenomenleri ifade etmektedir ve “Hayatım boyunca beni utandıran hiçbir şey yapmadım” gibi bir maddeyle karşılaşabilirsiniz. Şimdi, bazılarınız “Evet, bu benim için geçerli” diyebilir, ancak çoğunlukla yalan söylemekteledir. Yani, gerçekdışı sorular yalancıları yakalamaya yöneliktir.

Aynı zamanda, yüz madde arasında aynı soru farklı şekillerde sorulmakta ve durumunuzu ortaya çıkarabilmek için korelasyonlarına bakılabilmektedir. Dolayısıyla, yine kanıt sonucun kendisindedir. Bir testin geçerlik ve güvenilirliği, bu testteki gelecek performanslarınızı ve gerçek hayattaki performansınızı ne kadar iyi öngörebildiği tarafından belirlenmektedir. Ve insanlar tarafından kolayca kandırılabilen bir test, bir kişilik testi olarak uzun süre kullanılmayacaktır. Şimdi, sizin aldığınız testin oldukça iyi bir test olduğunu biliyoruz çünkü pek çok insan için işler görünmektedir. Evet.

Öğrenci: [duyulmuyor].

Profesör Paul Bloom: Bu iyi bir soru. Soru “Duygusal IQ” hakkında ve bu da benim dersin ilerisinde biraz değineceğim bir konu, ancak farklı zekâ türlerinden bahsedilmektedir. Ve duygusal zekâ, sosyal zekânın farklı alanlarda başarı için bir aday olması tartışılırdır. Yordayıcı gücüne ilişkin kanıtlar normal IQ testlerindeki kadar güçlü değildir, dolayısıyla haklı olabilirsiniz. Çok daha iyi bir yordayıcı olduğu ortaya çıkabilir, ancak henüz bunu bilmiyoruz. Peter Salovey bu alanda oldukça ilginç araştırmalar yaptı ve bu çizgide çalışmaya devam ediyor. İkincisi, duygusal zekâ aslında bildiğimiz anlamda zekâ ile ilişkilidir. Oldukça ilişkili görünmekteledir. Yani, tamamen ayrı bir şey değildir ve buna dersin ilerisinde biraz daha değineceğim, iyi bir noktaya değindiniz. Evet.

Öğrenci: [duyulmuyor].

Profesör Paul Bloom: Güzel soru. İyi bir testin ne olduğuna nasıl karar verirsiniz? Ve yine, bunun nasıl yapılacağına ayrıntılarını ele almak tam bir sanattır ancak genel olarak geçerlik ve güvenilirlikle ilişkilidir. Eğer sizi bugün teste alıyor ve yarın tekrar teste aldığımda aynı puanı elde ediyorsam bu iyi bir testtir. Eğer notlarınızı yordayabiliyorsa, ya da eğer bir kişilik testiye, kaç kız arkadaşınız olduğunu ya da insanların sizin hakkınızda ne düşündüğünü yordayabiliyorsa çok iyi bir testtir. Dolayısıyla, testin zaman içinde tekrarlanabilirliğini ve aynı zamanda gerçek hayattaki fenomenlerle ilişkisini düşünmek durumundasınız. Ve bu önemlidir. Batman, Wonder Woman, Hulk testlerinin kötü testler olduklarını nereden biliyoruz? Bunun bir yanıtı, bu testte aldığım puanın size benim hakkımda hiçbir şey söylemeyeceğidir. Notlarımla ilişkili olmayacaktır. Ne kadar sevdiğimle ilişkili olmayacaktır. SAT'ın işe yarar olduğunu nasıl biliyoruz? Notlar gibi birtakım başka şeylere karşılık gelmektedir. Evet, arkadaş.

Öğrenci: [duyulmuyor].

Profesör Paul Bloom: Kesinlikle. Soru şuydu – Kişilik hakkında konuştuğumda, onu zaman içerisinde değişmez olan bazı kavramlar açısından tanımlıyorum. Oldukça iyi bir soru olan sizin sorunuz ise, “Zaman içerisinde değişmez olduğunu nasıl biliyoruz?” Değişmez mi? şeklindeydi. Ve yanıt “Evet”. Pek çok kişilik zaman içerisinde değişmektedir. On yaşındaki bir çocuğa verdiğiniz kişilik testi elli yaşına geldiğinde de o kişiyle çok güçlü olmasa da ilişkili olacaktır. Diğer yandan, kişilik diye bir şeyin var olduğuna ve zaman içerisinde değişmez olduğuna ilişkin psikoloji görüşünü de biliyoruz. Şu anda dışadönük biriyeniz, yirmi yıl sonra da büyük ihtimalle dışadönük birisi olacağınız gerçeğiyle desteklenmektedir. Kesin olarak değil, yani haklısınız. Değişebilirsiniz. İçedönük birisine dönüşebilirsiniz, daha dışadönük olabilirsiniz, ancak şu an nerede olduğunuz gelecekte nerede olacağınızla oldukça ilişkilidir. Ve bu da, bunun kalıcı bir özellik olduğunu söylememizi meşrulaştırmaktadır. Aynı şey IQ için de geçerli. IQ'nuz değişebilir. Artabilir, ya da azalabilir, ancak o kadar da fazla azalıp artmayacaktır ve bu da zekânın az ya da çok değişmez olduğunu söylememizi anlamlı hale getirmektedir.

Peki. Neden farklıyız? İki şeyden ötürü farklısınız. Genleriniz ve çevreniz, doğanız ve yetiştirilmeniz, kalıtımınız ve deneyiminiz. Ve bu bir şey belirtmemektedir. Bu sadece soruyu tanımlamaktadır. Ancak, insanlar arasındaki farklılıkları açıklamakta genlerin ve çevrenin rollerine ilişkin soru ilginç bir sorudur ve farklı şekillerde incelenebilir.

Ancak bunlar hakkında konuşmadan önce yaygın bir yanlış anlamayı açıklığa kavuşturmalıyım. Genlerin etkisi hakkında ve kalıtım hakkında konuşacağım ancak şunun net olmasını istiyorum. Ben insan karakterinin açıklanması için değil, insanlar arasındaki farklılıkları açıklamak için genlerin rolü ve çevrenin rolü hakkında konuşuyorum. Dolayısıyla buradaki ayırım, bizim bir insanın karakterinin genlere bağlı

olan miktarıyla değil genetik farklılıklar sonucunda görülen varyasyonun miktarıyla ilgileniyor olmamızdır.

Örneğin, bunları birbirinden ayırabilirsiniz. Örneğin, insanların boylarının uzunluğunda genlerin rolünü, kalıtımın rolünü soruyor olduğumuzda, soru sizin ne kadar uzun olacağınızı belirlemede genlerin rolünü sormamaktadır. Bunun anlamlı bir soru olup olmadığı bile açık değildir. Soru sizinle benim aramızda, şu kişiyle diğerinin arasında bir boy uzunluğu farkı olduğudur. Bu farklılığı nasıl açıklarız? Ve kalıtımın neden genlerin katkısıyla aynı şey anlamına gelmediğini de anlatabilirim. Uzunluk büyük ölçüde kalıtsaldır ve bu popülasyondaki insanlar arasındaki farklılığın ve ne kadar uzun olduklarının tamamen olmasa da büyük ölçüde genlerine bağlı olduğu anlamına gelmektedir.

Peki, insanların sahip oldukları bacak sayısı? İnsanların sıfır, bir ya da iki bacağına sahip olması pek de katılımsal değildir çünkü neredeyse herkesin iki bacağı vardır ve iki baktan daha azına sahip olan insanlar genellikle bu bir ya da iki bacaklarını bir kazada kaybetmişlerdir. Bu genlerine bağlı değildir. Dolayısıyla, bacaklarınızın olup olmaması tabii ki de tamamen genetik bir konudur ancak bacak sayısındaki farklılıklar çoğunlukla genetik değildir. Dolayısıyla, kalıtım farklılıkları hakkında bir iddiadır, herhangi bir özelliğin kökeni hakkında bir iddia değildir.

Şimdi, bunlar kalıtım, yani genetik hakkındaydı – şimdi çevre hakkında konuşabiliriz. Ve çevreyi iki tür çevre olarak ayırabiliriz. Birisi paylaşılan çevredir. Ve paylaşılan çevre, farklılıkların ne kadarının aynı evde yetişen insanların paylaştıkları fenomenlerden kaynaklandığına işaret etmektedir. Örneğin bir kısmınızın nevroitik olduğunu düşünün. Ve bizim de bunun bir kısmının çevrenizden kaynaklandığını söylemek istediğimizi düşünün. Nevrotik olduğunuzu çünkü kötü ebeveynlere sahip olduğunuzu düşünün. Bu sizin paylaşılan çevrenizin bir parçasıdır çünkü sizinle aynı evde yetiştirilen kardeşleriniz de aynı kötü ebeveynlere sahipti.

Bunun karşıtı ise, geride kalan her şeyi içeren paylaşılmayan çevredir. Siz beş yaşınızdayken birisinin size bir kartopu atıldığını ve onun başınıza çarpıp sektiğinden dolayı sizin nevroitik olduğunuzu düşündüğümü varsayalım. Bu paylaşılmayan çevredir. Yirmi bir yaşınızdayken piyangoyu kazandığınızı ve tüm bu paranın sizi harap ettiğini düşünün. Bu da paylaşılmayan çevredir.

Sonuçta, elinizde kalıtım, paylaşılan çevre ve paylaşılmayan çevre var ve bu bire eşittir. Tamamı budur. Paylaşılmayan çevre kalıtımsal olmayan ve paylaşılan çevreye ait olmayan her şeyi kapsayan bir çöp kategorisi gibidir. Nevrotik olduğunuzu çünkü Pluto gezegeninden uzaylıların beyninizle oynadığını düşünün. Haklı olduğunuzu varsayalım. Bu paylaşılmayan çevre olur çünkü bu uzaylılar illa ki kardeşinizin beyniyle de oynuyor diye bir şey yoktur. Bunlar dışında kalan her şey paylaşılmayan çevredir.

Tüm bu farklılıklar için, uzunluk gibi fiziksel farklılıklar ve aynı zamanda kişilik ve zekâ gibi psikolojik farklılıklar için neyin genetik neyin çevresel olduğunu ayırabilmek

sorusu ilginç hale gelmektedir. Bunu gerçek hayatta yapmak son derece zordur çünkü gerçek hayatta genleri ve çevreyi ayırt edebilmek zordur. Yani, sizin ve benim farklı kişiliklerim vardır. Neden? Farklı ebeveynler tarafından yetiştirildik ve farklı genlerimiz var. Erkek kardeşim ve ben pek çok şeyi ortak olarak paylaşabiliriz, ancak aynı ebeveynlere sahibiz ve aynı genlere, % 50 aynı genlere sahibiz. Peki bizi benzer yapanın ne olduğunu nasıl söyleyebiliriz?

Bunları birbirinden ayırt edebilmek için zeki olmanız gerekiyor. Davranışsal genetiğin araçlarını kullanmanız gerekiyor. Ve bu araçları kullanabilmek için de genler ve çevre hakkındaki belirli düzenlemelerden faydalanmanız gerekiyor. Birincisi şu. Bazı insanlar birbirinin kopyasıdır. Tek yumurta ikizleri birbirinin genetik kopyasıdır. Aynı genleri % 100 olarak paylaşırlar. Bu oldukça ilginçtir. Çift yumurta ikizleri ise birbirinin kopyası değildir. % 50 paylaşırlar. Tıpkı normal kardeşler gibilerdir. Ve evlat edinilmiş kardeşlerin hiçbir genetik ilişkisi yoktur. Bu tesadüfinin ötesinde % 0'dır. Bu üç grup, aynı evde aynı ebeveynler tarafından yetiştirilen iki kişinin tanımı gereği % 100 aynı paylaşılan çevreye sahip olduğunu düşündüğümüzde oldukça ilginç hale gelmektedir.

Dolayısıyla, şimdi bu soruları yanıtlamaya başlayabiliriz. Tek yumurta ikizlerinin çift yumurta ikizlerinden çok daha benzer olduğunu bulduğunuzu varsayın. O zaman, bu sizin ilgilendiğiniz özellikler açısından genlerin önemli bir rolü olduğuna işaret etmektedir. Bu meseleyi tamamen kesinleştirmemektedir çünkü başka faktörler de bulunmaktadır. Örneğin, tek yumurta ikizleri çift yumurta ikizlerinden daha benzer görünmektedir ve belki de bu şekilde benzer görünmelerinden dolayı benzer bir çevreleri de olmaktadır.

Tek yumurta ikizleri çift yumurta ikizleri kadar mı benzerler? Eğer böyleyse, genlerdeki fazladan örtüşme bir şey ifade etmemektedir. Ve dolayısıyla, kalıtımın az bir rolü olduğuna işaret etmektedir. Evlat edinilmiş çocuklar erkek ve kız kardeşlerine büyük oranda benzemekte midir? Eğer öyleyse, paylaşılan çevrenin büyük bir rolü vardır. Bloom çocuklarının, yedi tane olmak üzere hepsinin 104 IQ'su olduğunu, üçünü evlat edindiğimizi ve bir süre sonra bu üç çocuğun IQ'larının 104 olduğunu düşünün. Bunu farklı ailelerle defalarca tekrarladığımızı düşünün. Bu Bloom ailesinin benim tarafımdan yetiştirilmesinin 104 IQ ile sonuçlandığı ile ilgili bir şeye işaret eder. Diğer yandan, evlat edinilen çocukların IQ'ları biyolojik Bloom çocukları ile hiç ilişkili olmasaydı, benim tarafımdan yetiştirilmenin sizin IQ'nuz üzerinde hiç etkisi olmadığına işaret ederdi. Bir şekilde ayrı bunlar.

Bir diğer – ikinci – son bir karşılaştırma ise, psikologların oldukça sevdiği ayrı yetiştirilmiş tek yumurta ikizleridir. Bu çok değerlidir, çünkü elinizde birbirinin kopyası olan ancak farklı aileler tarafından yetiştirilmiş iki insan vardır. Ve benzer oldukları yönler, genlerinin benzerliğine işaret etmektedir. Ve davranışsal genetikteki en şaşırtıcı bulgulardan birisi – buradaki başlık [slayttaki bir karikatür] şöyle “Doğumdan sonra ayrıldılar, Mallifert ikizleri tesadüfen buluştu” [karikatürdeki ikizler] aynı patent bürosunda ellerinde aynı cihazla karşılaştılar. Davranışsal genetiğin en şaşırtıcı

bulgularından birisi ayrı yetiştirilmiş tek yumurta ikizlerinin ne kadar benzer olduğudur. İdam cezasına, dine ve modern müziğe karşı aynı tutumlara sahip görünmekte. Suçta, kumarda ve boşanmada benzer davranışlara sahip görünmekte. Sıklıkla oldukça garip benzerliklerinin olduğu bulunmaktadır. Doğumdan hemen sonra ayrılıp, otuz yaşında bir araya geliyorlar ve her ikisinin de asansörde hapşırma taklidi yapmaktan dolayı sürekli başlarının derde girdiği ortaya çıkıyor. Davranışsal genetikçiler tarafından çalışılan ve her an kıkırdamaya hazır oldukları için “Kıkırdayan ikizler” olarak da bilinen bir ikizler vardı ve bu durum çevresel olamazdı çünkü birlikte yetişmemişlerdi.

Daha objektif olarak, ayrı yetişmiş tek yumurta ikizlerinin beyin taramaları pek çok durumda birbirine o kadar benzemektedir ki hangisinin hangisine ait olduğunu söylemek oldukça zordur. Bir beyin taramasına bakarak kendi beynimle sizinkini, yine beyin taramasına bakarak kendi beynimle erkek kardeşiminkini ayırt edebilirim. Ancak, eğer tek yumurta ikizlerinininkine bakıyor olsaydım, hiçbir ortak çevreleri olmasa bile hangi beynin hangisinininki söylemem zor olurdu.

Buradan davranışsal genetiğin iki şaşırtıcı bulgusuna geçebiliriz. İlki şudur. Neredeyse her şey için yüksek oranda kalıtım etkisi vardır. Zekânız, kişiliğiniz, ne kadar mutlu olduğunuz, ne kadar dindar olduğunuz, siyasi yöneliminiz, cinsel tercihiniz için yüksek bir kalıtım etkisi vardır. Genlerin neredeyse her şey üzerinde yüksek bir etkisi vardır.

Bu aslında, size birazdan bahsedeceğim tartışmalı konu değil. Ancak daha tartışmalı olan konuya geçmeden önce sıklıkla tartışılan ve kitabınızda oldukça iyi bir şekilde ele alınan bir başka konuya daha değinmek istiyorum. Bu grup içerisindeki bireysel farklılıkların genetik bir nedeni olduğunu ileri sürmektedir. Bu grup farklılıklarının genetik nedenlerin bir sonucu olduğunu mu ifade etmektedir? Amerika’daki çeşitli ırklardan gruplar arasında, beyazlar, Asyalılar, Afro-Amerikalılar, Yahudiler arasında açık birtakım IQ farklılıkları olduğunu biliyoruz. Başka bazı farkların yanında açık ve güvenilir IQ farkları da vardır.

Şimdi, belirli bir düzeyde, bu gruplar kısmen sosyal olarak inşa edilmiştir. Bunun anlamı, hangi grubun içinde yer aldığınızın tamamen genetik özellikleriniz tarafından belirlenmediğidir. Çoğunlukla sosyal kararlarla belirlenmektedir. Yani, örneğin, bir Yahudi olarak görülüp görülmediğiniz sadece genetik faktörlere bağlı olarak değil, aynı zamanda reformist ya da Ortodoks olmanızla – yani Yahudi bir adamla Yahudi olmayan bir kadının çocuğunu Yahudi kabul edip etmemenizle de ilişkilidir. Benzer olarak, Afro-Amerikan ve beyaz ve Asyalı sıklıkla örtüşen genetik kategorilerdir ve tam olarak tutarlı bir genetik anlam taşımamaktadırlar.

Ancak yine de, insan grupları arasında, örneğin hastalıklara karşı savunmasızlık gibi konularda birtakım genetik farklılıklar vardır. Örneğin, Aşkenazi Yahudileri Tay-Sachs hastalığına karşı savunmasızdır. Ve bu türden bir savunmasızlığa sahip olabileceğiniz gerçeği bu gruplara bir gerçeklik de kazandırmaktadır. Dolayısıyla, şimdi sormanız gereken, bireylerdeki kalıtsallığın ne ölçüde gruplar arasında da

kalıtsal açıklamalara yol açtığıdır? Ve yanıt, “hiç de değil”dir. İnsan grupları arasındaki farklılıkların genetik hiçbir açıklaması yoktur demek istemiyorum. Demek istediğim sadece, grup içi genetik farklılıkların gruplar arasında da genetik farklılıklar anlamına gelmediğidir.

Genetikçi Richard Lewontin’in bu konuda, iki – nedir bunlar – bir çeşit buğday evet, iki tür tohumun olduğu ve iki arazide her birisinden bir setin olduğu bir örneği var. İşte buradalar [slaytı göstererek]. Hayır. Her neyse, birisini oldukça fazla gübreliyorsunuz. Diğerini ise çok az gübreliyorsunuz. Şimdi, her bir arazideki tohumun ne kadar büyüdüğü büyük oranda tohumun genetiği tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla, tohumların büyümesinde yüksek bir kalıtsallık görebilirsiniz. Ancak gruplar arasındaki farklılıkların neredeyse hiç genetik nedeni yoktur. Hangi grubu daha fazla gübrelediğinizden etkilenmektedir.

Aynı mantığı bir başka yoldan daha izleyelim. Şimdi, orta sıradan [sınıfın ortasındaki koridoru kastederek] bu taraftakiler [sağdaki kişileri işaret ederek] sizden nefret ettiğimi, sizin hepinizden nefret ettiğimi ve [soldaki kişileri kastederek] diğer taraftakiler sizi sevdiğimi ve iki vize sınavı yaptığımı düşünün. Belki fark etmediniz ama iki vize sınavı yapılacak. Sizin vize sınavı inanılmaz zordu [sağdaki kişileri kastederek]. Pek çoğunuz bitirebilmek için dersin sonuna kadar uğraştınız. Diğer vize sınavı [soldaki kişileri işaret ederek] “Hangisi daha büyüktür? Köpek mi fil mi?” [gülüşmeler] şeklindeydi, çünkü sizi seviyorum ve hepinizin başarılı olmasını istiyorum.

Yani, iki farklı grubunuz var, bu taraftakiler ve o taraftakiler. Her bir grubun kendi içinde bazı kişiler diğerlerinden daha başarılı olacaktır. Bunun açıklaması muhtemelen genelerinizle ilişkili olacaktır. Çevrenizle, ne kadar çalıştığınızla ve bunun gibi tüm nedenlerle ilişkili olacaktır. Her bir grubun kendi içinde, zor olan testi alan bazılarınız zor testi alan bazılarınızdan daha başarılı olacaktır ve kolay testi alan bazılarınız yine kolay testi alan bazılarınızdan daha başarılı olacaktır. Peki, gruplar arasındaki farkı nasıl açıklarız? Bunun genlerle hiçbir ilişkisi yoktur. Gruplar arasındaki fark; bu taraftakilerin diğer taraftakilerden daha kötü yapmasının açıklaması ,benim verdiğim sınavlardır. Vurgulamak istediğim, sınıfın bu yarısındaki grup içi farklılıklarla, bu grup ve diğer grup arasındaki gruplar arası farklılıklar arasında mantıksal bir farklılık olduğudur.

Şimdi, bu ikisinin aynı şey olmadığını göstermektedir, peki o zaman bu konuya ilişkin gerçek nedir? Farklı insan grupları arasındaki insan farklılıklarına ilişkin neler biliyoruz? Kitabınızda bu konu iyi bir şekilde ele alınıyor, ancak ben yine de grup farklılıklarının genetik değil de çevresel koşullara bağlı olduğuna ilişkin kitabınızdan iki örnek vereceğim. Birincisi IQ’da görülen farklılıklar genetik temelli gruplardan ziyade sosyal temelli gruplara daha çok uymaktadır. DNA temellilerden ziyade insanların size nasıl davrandığı ve sizin hakkınızda ne düşündükleri ile ilgili gruplarla daha çok uyuyor görünmektedir. Ve bunun doğru olduğu ölçüde, bu farklılıklara ilişkin genetik temelli açıklamalar anlamlı görünmemektedir.

İkinci faktör ise, IQ'nun herhangi bir genetik farklılığın olmadığı durumlarda da büyük oranda değişebildiğini biliyoruz. Bunun en etkileyici örneği Flynn etkisidir. Flynn etkisi en çığgın buluşlardan birisidir. Flynn etkisi, insanların giderek daha zekileştiklerine dair bulgudur. Ortalamada ebeveynlerinizden çok daha zekisinizdir – ve IQ testleri bunu gizlemektedir. Saklamalarının nedeni de şudur. Bunu saklarlar çünkü, ortalama olarak hep 100'ü alırlar. Yani eve geliyor ve babanıza “Baba, az önce bir IQ testi aldım. 120 aldım.” diyorsunuz. Ve babanız da “İyi iş, evlat. Senin yaşındayken ben 122 almıştım.” diyor, ancak her ikinizin de bilmediği şey, testin giderek daha da zorlaştığı. İnsanlar daha iyi yaptıkça, testi de zorlaştırmaları gerekti. Ve bu Flynn etkisi ile gösterilmiştir.

[grafiği göstererek] Bu çizgilerden birisi Amerikan diğeri Hollandalı. Hangisinin hangisi olduğunu bilmiyorum ancak meselenin özü, 1980 yılında 1950 yılının testine girecek olsanız, 1980 yılındaki ortalama bir insan 1950 yılının testinden 120 alırdı. Bunun anlamı, şu anda ortalama olan bir insanı alsanız ve onu yirmi yıl, otuz yıl geriye götürseniz ortalamadan çok daha başarılı olurdu. İnsanların neden daha zekileştiğini kimse bilmiyor ve buna dair çeşitli teoriler var. Aslında, bunun için okuma yanıtlarınızı görmeyi bekleyin. Ancak bunun gösterdiği, IQ herhangi bir genetik karşılığı olmadan birkaç on yıl içerisinde önemli ölçüde değişebilir. Ve bu da, insan grupları, var olan gruplar arasında görülen farklılıkların, Flynn etkisine yol açan çevresel etkenlerle aynı nedenlerden ötürü olma olasılığını da gündeme getirmektedir.

Peki. Neredeyse her şeyde yüksek bir kalıtsallık olduğu asıl şaşırtıcı iddia değil. Şaşırtıcı iddia şu. Genetik olmayan neredeyse her şey paylaşılmayan çevreden kaynaklanmaktadır. Davranışsal genetik analizleri, paylaşılan çevrenin çok az hatta hiçbir şeyi açıklamadığını göstermektedir. Dolayısıyla, kişilik ya da zekâ düşünüldüğünde, evlat edinilmiş bir çocuk kardeşlerine herhangi bir yabancıya olduğundan daha benzer değildir. Bir diğer deyişle, aynı ailede yetiştirilen genetik olarak ilişkisiz yetişkinlerin IQ korelasyonları neredeyse sıfırdır. Bloom ailesinin tümünün 104 IQ'su olduğunu ve bir evlat edindiğimizi düşünün. Onu bebekken evlat ediniyoruz. 20 yaşına kadar yetiştiriyoruz. IQ'su ne olur? Yanıt? Hiçbir fikrimiz yok çünkü, onunla ilişkili olmayan Bloom ailesinin IQ'sunun onun üzerinde neredeyse hiç etkisi yoktur.

Şimdi, eğer bunun sonuçlarını düşünürseniz, konu oldukça tartışmalı hale gelmektedir ve bence Newsweek manşetlerine “Ebeveynlerin etkisi var mı?” sorusunu taşıdığı anda asıl konuyu yakalamıştır. Ve bu soru – ve konu ebeveynlerin paylaşılan çevre olmasıdır. Kişilik ve zekânızı paylaşılan çevrenizin etkilemediğini söylemek, ebeveynlerinizin sizi nasıl yetiştirdiğinin genleriniz – zekânızı ve kişiliğinizi etkilemediğini ileri sürmektir. Bu ebeveynlerinizin sizin zekânız ve kişiliğiniz üzerinde büyük bir etkisi olmadığını söylemek değildir. Ebeveynlerinizin aslında sizin zekânız ve kişiliğiniz üzerinde çok büyük, 0.5 civarında bir etkisi vardır. Bu etki dölleme anında gerçekleşmiştir. Onun ardından, sizin şekillenmenizde, kim olduğunuzda çok küçük etkileri olmaktadır.

Newsweek'in kapağına taşıdığı bu vaka Judith Harris tarafından yazılan ve son derece uzun bir başlığı olan "Yetiştirme Varsayımı – Neden Çocuklar Oldukları Kişiyeye Dönüşür, Ebeveynler Düşündüğünüzden Daha Az ve Akranlar Daha Fazla Etki Ediyor" kitabında yer almıştır. Judith Harris'in ilginç bir hikayesi var. Harvard Lisansüstü çalışmalarından atılmıştı ve kendisinin çok başarılı olacağını beklenmediği söylenmişti. Kendisinin çok başarılı olacağını beklenmediğini belirten mektup bölüm başkanı George Miller tarafından yazılmıştı. 1997 yılında, üstün başarılarından ötürü George Miller ödülünü kazandı. Ve kitabını yazdığına, başlangıç olarak, hayal kırıklığını belirtmek üzere, şair Philip Larkin tarafından yazılan ve muhtemelen pek çoğunuzun duymuş olduğu ünlü bir şiiri kullandı. Şiir şu şekildedir.

Seni mahvedenler, annen ve babandır.

Bunu istememiş olsalar da, yaparlar.

Seni kendi hatalarıyla doldururlar.

Ve sana özel birşeyler daha eklerler.

Şiirin son mısraları, son kısmı şöyle bitmektedir: "İnsan bir diğerine acı verir. Sahil sığınağı gibidir. Olabildiğince erken çıkın ve kendi çocuğunuz olmasın." Bu güzel [gülüşmeler]. Harris buna karşıt bir şeyler yazdı: "Çocuğunuzun böyle bir yaygara koparmasını duymak bir yılanın dişlerinden daha keskin değil mi? Bu adil değil. Bu doğru değil. Evet, mahvedilmiş durumda, ancak bizim tarafımızdan değil." [gülüşmeler].

Akademik tartışmaların asla sonlanmadığının bir örneği olarak, Judith Harris'in "Yetiştirme Varsayımı" kitabına çok öfkelenen bir İngiliz psikoanalist Oliver James, yanıt olarak "Sizi Mahvediyorlar" isimli bir kitap yazdı [gülüşmeler]. Şimdi, büyükannenize nasıl diyeceksiniz "Ben bir kitap yazdım." "Adı ne?" "Söyleyemem" [gülüşmeler].

Her neyse, bakın. Eğer dikkatinizi veriyorsanız bunun size yanlış gelmesi gerek. Paylaşılan çevrenin bir şekilde bir etkisinin olması gerek diye düşünüyor olmalısınız. Hiç kuşkusuz, ebeveynlerin bir etkisi vardır. En nihayetinde, iyi çocukların iyi ebeveynleri vardır. Bunun doğru olduğuna ilişkin neredeyse hiç şüphe bulunmamaktadır. Ebeveyn ve çocuk arasında neredeyse her şeye dair yüksek korelasyon vardır. Eğer ebeveynleriniz çok okuyorsa ve evinizde bir sürü kitap varsa, siz de çok okursunuz. Eğer ebeveynleriniz dindarsa, siz de dindar olursunuz. Eğer Bonnie ve Clyde tarafından yetiştirildiyse, küçük bir haydut olursunuz [gülüşmeler]. Eğer ebeveynleriniz fakirse, siz de muhtemelen fakir olacaksınız. Eğer ebeveynleriniz dâhiyse, siz de muhtemelen dahi olacaksınız. Hiç şüphe yok. Bu çok güçlü bir korelasyon. Ancak burada sorun, bu korelasyonun farklı şekillerde açıklanabilecek olması. Herkes bunun, ebeveynlerin çocuklarını etkileyecek bir şeyler yapması olduğunu düşünüyor. Ebeveynleriniz kitapseverdir, çocuklarına kitap okurla,

dolayısıyla çocukları da kitapsever olur, diğer yandan, doğru olduğunu bildiğimiz bir başka olasılık ise, neredeyse her zaman ebeveynlerin çocuklarıyla genlerini paylaştıklarıdır.

Bir diğer olasılık, ebeveynlerin çocuklarını – özür dilerim – çocukların ebeveynlerini etkiledikleri yönündedir ve bu farklı olasılıklara örnek verebilmek için bir çalışmayı anlatacağım. Ve gerçekten de bunun çok etkileyici bir çalışma olduğunu düşünüyorum. Bu geçen sene sunulan ve aileyle yenen akşam yemeklerinin ergenlerin sigara, alkol ve uyuşturucudan uzak durmalarında etkili olduğunun gösterildiği bir çalışma. Çalışmada, ergenlere ve ebeveynlerine telefon edilip bir telefon anketi uygulanıyor ve şunlar soruluyordu “Hey, ergen. Çok uyuşturucu kullanıyor musun?” “Evet” “Ailenle akşam yemeği yiyor musun?” “Hayır”. Ardından bu soruları başka çocuklara da soruyorlar ve sonuç olarak bu başlığa da işaret edecek şekilde, iyi çocukların aileleriyle akşam yemeği yediklerini buluyorlar.

Bu çalışmayı seviyorum çünkü kariyerim boyunca en azından bin çalışma okumuşumdur ve bu bilim tarihinde yapılmış olan en kötü çalışma [gülüşmeler]. Ve bu çalışma da neyin yanlış olduğunu tartışmak üzere bir hafta ayırabiliriz. Biz yine de - ancak fikir şu. Haklı olma olasılıkları var. Ve gerçekten de – benim buna karşı herhangi bir kanıtım yok – çocuklarınızla birlikte akşam yemeği yemek onların iyi, uyuşturucu kullanmayan, önüne gelenle yatmayan, içki içmeyen çocuklar olmalarını sağlayabilir. Ve tabii ki de, bunu tersinden düşünmek de aynı derecede mantıklı. Eğer küçük Johnny, bir yerlerde ot içiyor, fahişelerle yatıyor ve buna benzer şeyler yapıyorsa, muhtemelen aile yemeği için eve gelmeyecektir. Tersinden düşünüyoruz. Eğer iyi bir çocuksa, ailesiyle yemek yeme olasılığı daha yüksektir. Dolayısıyla, etkinin yönü – aile yemeklerinin iyi çocuklar olmasını sağlaması değil, iyi çocukların yapacak daha iyi bir şeyleri yoksa aileleriyle yemek yemek üzere anne ve babalarıyla bir arada olmalarıdır [gülüşmeler].

Bir diğer olasılık, iyi aileler ve kötü ailelerin olmasıdır. İyi bir ailenin uyuşturucu kullanmayan çocukları ve aile yemekleri olması muhtemeldir. Kötü bir ailenin ise muhtemelen matiz çocukları olacak ve aile yemekleri olmayacaktır [gülüşmeler]. Yani bunun da bir etkisi olabilir. Ebeveynlerin akşam yemeğiyle bir ilgisi yoktur.

Daha da garip tarafı şöyle. Yaşın etkisini çıkarmamışlar, şunu düşünün. Örneklemelerinde 12 yaşından 17 yaşına kadar çocuklar vardı ve size 12 yaşındakiler hakkında bir şey söyleyeyim. 12 yaşındakiler pek uyuşturucu kullanmaz ve aileleriyle yemek yerler. 17 yaşındakiler ise çoğunlukla matizdirler ve aileleriyle yemezler [gülüşmeler]. Bu çalışma hakkında konuşmaya yeni başladık ama şöyle bir şey duyduğunuzda – şimdi, inanma olasılığınız daha yüksek olan bir şeyi ele alalım. Belki de, çocuklarına kitap okuyan ebeveynlere sahip olmanın, çocuklar için iyi olduğunu düşünüyorsunuz. Evet, belki de doğru ama az önceki çalışmaya dair eleştirilerin çoğu bunun için de geçerli. Kitapsever bir çocuk, ebeveynlerinden kitap okumalarını isteme olasılığı da yüksektir. İyi bir aile – genel olarak iyi olan ebeveynlerin çocuklarına pek çok türden iyi şeyler yapmaları ve iyi çocuklara sahip olmaları da muhtemeldir.

Başka bir örnek alalım, şiddetin kısır döngüsü. Bu doğru. Çocuklarını döven ebeveynlerin şiddete eğilimli çocukları olma olasılığı istatistiksel olarak yüksektir. Ancak, belki de nedensellik tersi yöndedir. Eğer sürekli sorun çıkarıcı bir çocuğunuz varsa ona vurma olasılığınız daha yüksektir. Belki de, şiddet eğilimi belirli ölçüde kalıtımsaldır ve bu büyük ihtimalle doğru görünmektedir. Dolayısıyla, çocuk döven ebeveyn tarafından yetiştirilmesinde de, o ebeveynin şiddete yol açan özellikleri herneyse, çocuğa da aktarılmış olacaktır.

Şimdi, bu büyük ihtimalle size doğru gelmeyecektir, ancak bunu buraya aldım çünkü geçen sene bu konuşmayı yaptığımda insanlar bana şöyle demişlerdi. “Bakın, ben annemin ve babamın benim hayatımda önemli rolleri olduğunu biliyorum. Bu yüzden bu kadar mutlu ve başarılıyım.” demiş, başka diğeri ise “Bu yüzden bu kadar mutsuz ve mahvolmuş durumdayım.” demişlerdi, ancak her iki durumda da anne ve babanıza şükretmekte ya da onları suçlamaktalardı. Bildiğinizi sanabilirsiniz. Ünlü olduğunuzda ve ödüllerinizi almak üzere kürsüye çıktığınızda anne ve babanıza teşekkür edersiniz. Terapistinize gittiğinizde ve neden bu kadar kötü durumda olduğunuzu anlattığınızda babanıza suçlayabilirsiniz. “Beni hiçbir zaman bir beysbol maçına götürmedi.” Evet, olabilir [gülüşmeler] ama bilemezsiniz. Evlatlık mı alınmıştınız? Eğer evlat edinilmediyseniz, ebeveynlerinizin sizi nasıl mahvettikleri hakkında konuşmaya bile başlayamayabilirsiniz, çünkü eğer ebeveynlerinize çok benziyorsanız, onların genlerini paylaşıyor olduğunuz için de çok benziyor olabilirsiniz. Tabii ki de, ebeveynlerinize benziyorsunuz. Dahası, hangisinin neden hangisinin sonuç olduğuna nasıl karar vereceksiniz. “Annem beni çok fazla döverdi, bu yüzden ben de bu kadar berbat birisi oldum.” Belki de sizi dövüyordu, çünkü berbat birisiydiniz [gülüşmeler]. Kişiselleştirmek istemem ama bu şeyleri birbirinden ayırmak oldukça zordur.

Bu konuda son bir nokta. Harris’in kitabına bir başka yanıt şudur. “Bakın. Eğer bu doğruysa, bunun duyulması pek de iyi değildir çünkü eğer ebeveynler çocukların kişiliklerini şekillendirmiyorsa, çocuklarına neden iyi davranırlar ki?” Ve bunu merak ediyor olabilirsiniz. Eğer çocuklarınızın kişilikleri üzerinde herhangi bir etkiniz yoksa, neden onlara iyi davranırsınız diye düşünebilirsiniz, ancak buna yanıtlar da vardır. Onlara iyi davranmak isteyebilirsiniz, çünkü onları seversiniz. Onlara iyi davranmak isteyebilirsiniz, çünkü onların mutlu olmalarını istersiniz. Onlara iyi davranmak isteyebilirsiniz çünkü onlarla iyi ilişkilerinizin olmasını istersiniz. Aslında dahası da var ancak bunları atlayacağım ve son derece kolay, basit, yanıtlaması ve değerlendirmesi kolay olan okuma yanıtınıza geçeceğim. Flynn etkisini açıklayın. Birazcık zor gibi ama sadece açıklayın. Peki. Müthiş bir bahar tatili geçirmenizi dilerim ve döndüğünüzde görüşürüz.

Psikolojiye Giriş

Ders 14

Bizi GÜdüleyen Nedir? Seks

Profesör Paul Bloom: Seks gerçekten ilginç bir şey. İnsanlara “En sevdiğiniz aktivite nedir?” diye sorduğunuzda ve özellikle üniversite öğrencilerine, hatta özellikle bahar tatilinden yeni dönmüş olanlarına – gençlik filmleri izliyorum – sıklıkla “seks” diye ya da seksle eşanlamlı bir kelimeyle yanıt vereceklerdir. Ancak sekse ne kadar zaman ayırdığımızla ilgili bir sorun vardır. Ve bununla ilgili veri de bulunmaktadır. İnsanlar seksin en sevdikleri aktivite olduğunu söylemektedir ve biz de ortalama bir Amerikalının sekse ne kadar zaman ayırdığını biliyoruz. Ve burada ele alacağım veri James Gleick’in harika kitabında özetlenmektedir:

Amerikalılar anketörlere en sevdikleri tek aktivitenin seks olduğunu belirtmektedir. Hoşlanmak açısından seksi spordan, balık tutmaktan, bara gitmekten, sarılmaktan ve öpmekten, aileleriyle konuşmaktan, yemekten, televizyon izlemekten, yolculuğa çıkmaktan, yolculuk planlamaktan, bahçeye bakmaktan, banyo yapmaktan, alışverişten, giyinmekten, ev işi yapmaktan, bulaşık çamaşır yıkamaktan, dışçıye gitmekten ve arabalarını tamir ettirmekten daha önde sıralamaktadırlar. Diğer yandan, aynı araştırmalar sekse günde ayrılan ortalama sürenin dört dakika üç saniye olduğunu göstermektedir. [Gleick’e göre] Flörte, dans etmeye, bakışmaya, bulvarı gezmeye, spor salonunda güçlenmeye, bakım salonunda güzelleşmeye, tanışma sırasında beklemeye, duş almaya, seks hakkında düşünmeye, seks hakkında okumaya, pornografik şeyler karalamaya, erotik dergilere bakmaya, film kiralamaya, seks hayal etmeye, moda dergilerine bakmaya, seksten sonra temizlenmeye, seksin sonuçlarıyla baş etmeye, kuleler inşa etmeye ya da bastırmaya, aktarmaya ve yüceltmeye ayrılan süre dahil edilmese bile bu dört dakika çok değildir.

Bu paragrafı seviyorum çünkü iki noktayı, iki önemli noktayı anlatıyor. Birincisi, sekse aslında o kadar da fazla vakit ayırmıyoruz. Aslında, bu dört dakika üç saniye ilginç bir rakamdır çünkü Amerikalıların vergi dairesi için vergiyle ilişkili formlar doldurma sürelerine ilişkin çalışmalar yaptığınızda bu süre de dört dakika ve birkaç saniyedir. Paragrafın vurguladığı bir diğer nokta ise, bu işe ayırdığımız toplam süreden bağımsız olarak son derece önemlidir. Hayattaki pek çok şey buradan kaynaklanmaktadır – evlilik, aile, çocuklar, saldırganlığın büyük kısmı, rekabetin büyük kısmı, sanat, müzik ve yaratıcı şeylerin büyük kısmı buradan kaynaklanmaktadır. Her şey büyük oranda buradan kaynaklanmaktadır. Eğer seks yapmayan bir canlı olsaydık, her şey çok daha farklı olurdu.

Ve ilginç olan, seks yapmayan canlıların olmasıdır. Kopyalama yöntemiyle üreyen canlılar vardır. Ve aslında, insanlar hakkındaki temel bir gerçek – kabaca kadınlar ve erkekler olarak ayrıldığımız gerçeği – evrimsel bir muammadır. Görece

büyük olan hayvanlarda neden iki cinsiyet bulunduğu net değildir. Biyolojik Darwinyen bir bakış açısından, iki cinsiyete sahip olmak gariptir çünkü her ürettiğinizde genlerinizin yarısını boşa atmaktasınız. Çocuklarım yalnızca, her birisi DNA'nın yarısını taşımaktalar. Eğer kopyalanmış olsaydım, tamamını taşıyor olacaktı. Ve dolayısıyla, seksin nasıl evrimleşmiş olduğu bir muammadır.

Bu evrimsel biyoloji üzerine bir ders değil, dolayısıyla bugün üzerinde duracağımız muamma da bu olmayacak. Birkaç soruyu ele alacağız. İlk olarak, öncelikle teorik bir açıdan, ardından görgül çalışmalar açısından kadınların ve erkeklerin nasıl farklı oldukları üzerine konuşacağız. Ardından, cinsel çekicilik üzerine, insanların neyi cinsel açıdan çekici buldukları üzerine bazı araştırmaları ele alacağız, ardından cinsel tercihin kökenleri üzerinde çok kısaca duracağız: neden bazı insanlar heteroseksüel, bazı insanlar homoseksüel, bazıları biseksüel ve diğer bazılarının da sınıflandırılması daha zor.

Sunduğum bütün başlıklar arasında, duygusal bir bakış açısından seks en riskli olan konulardan birisi. Bunlar zor konular çünkü seks, tanımı gereği hayatımızın mahrem bir alanı ve oldukça da önemli. Dahası, seks ahlaki doğurgularla yüklüdür. Ve ben de, en azından başlangıç kısmında, konuya Darwinyen evrimsel bir bakış açısıyla yaklaştığımdan dolayı birtakım ahlaki sonuçlar ve doğurgular üzerinde durarak başlamak zorundayım.

Örneğin, pek çok biyolog – bence tüm biyologlar – cinsel davranış, cinsel faaliyet ve cinsel arzunun genlerimizi yaymak üzere var olan bir biyolojik adaptasyon olduğunu savunacaktır. Bu bakış açısından, üretken olmayan seks ise – eşcinsel seks, doğum kontrolüyle yapılan seks, menopoz sonrası kadınlarda seks dahil olmak üzere – bu tür bir üreme amacına hizmet etmemektedir ve bir bakıma doğal değildir. Dolayısıyla birisi, “Bu durum bunun yanlış olduğunu mu göstermektedir?” diye sorabilir. Aynı zamanda, örneğin ne kadar rastgele cinsel ilişki arzuladığınız, sosyal zekada, saldırganlıkta ve empatide kadın ve erkek arasındaki farklar gibi cinsiyet farklılıklarının da üzerinde duracağız. Ve bu farklılıklara ilişkin ne düşündüğünüzden bağımsız olarak, doğru ya da yanlış olduğunu düşünmenizin bir etkisi olmadan, “Ne düzeyde değişkenlerdir?” sorusunu soracaksınız. Yani, eğer Darwinyen doğal seçim sonucunda ortaya çıkmışlarsa, onlardan kurtulma olasılığımız nedir? Ve ben bu iki konu üzerinde durmak istiyorum, en başından başlayarak ahlak ve kaçınılmazlık konuları üzerinde. Ve şunlarla başlamak istiyorum – her birisi için seçkin evrimsel akademisyenlerden alıntılarım var. İlki, Steven Pinker'ın “How The Mind Works” kitabından. Şöyle yazıyor,

Doğa neleri kabul edeceğimiz ya da hayatımızı nasıl yaşayacağımızı bize dayatmaz. En üretken yıllarımda, neredeyse kendi isteğimle çocuk sahibi değilim, biyolojik kaynaklarımı okuma ve yazmaya, araştırma yapmaya, arkadaşlarıma ve öğrencilere yardım etmeye ve etrafımda daireler çizmeye ayırıyorum – neredeyse kutsal bir gereklilik olan genlerimi yaymayı göz ardı ederek. Darwinyen standartlar açısından, ben korkunç bir hata, acınası bir kaybedenim, ancak ben bu şekilde

olmaktan mutluyum ve genlerim bundan hoşlanmıyorlarsa gidip kendilerini göle atabilirler.

Pinker'ın vurguladığı nokta bence mantıklı bir nokta. Yaptığımız bazı şeylerin doğal seçilimin kurallarına hizmet etmek üzere var oldukları bir gerçektir, ancak bu onları doğru yapmakta mıdır? Eğer bir şeyin, yalnızca daha fazla genin üretilmesine, daha fazla üremeye yol açtığı zaman doğru olduğunu düşünürseniz, o zaman doğum kontrolü hakkında çok fazla düşünemezsiniz. Üretken olmayan herhangi bir seks türü hakkında çok fazla düşünmeyeceksinizdir. Diğer yandan, eğer bir şey doğal değilse onun doğru olmadığını düşünüyorsanız, bir uçakla uçmak üzerine, buzdolabına yemek koymak ya da şiddetli bir enfeksiyondan kurtulmak üzerine çok fazla düşüneceksiniz. Daha genel olarak, vücudumuz ve beynimiz üreme başarısına yönelik olarak evrildi, ancak biz bu beyinlerimizi kendi kaderimizi seçmek üzere kullanabiliriz. Biyolojinin gerçekleri herhangi bir ahlaki doğurguya zorunlu olarak yol açmamaktadır. Ahlak üzerine söyleyeceklerimin tümü bunlar. Ancak neyin evrildiği ve neyin evrilmediği üzerine farklı iddiaları ele aldığımız sırada bunu aklınızda tutmanızı istiyorum.

Kaçınılmazlık konusunda ne söylenebilir? Burada Richard Dawkins'e dönmek istiyorum. Richard Dawkins şöyle yazmaktadır;

Eğer bir çocuğun kötü bir matematik eğitimi olduysa, oluşan hasarın bir sonraki sene çok daha iyi bir eğitimle giderilebileceği kabul edilir. Ancak, hasarın genetik kökenleri olabileceğine ilişkin herhangi bir iddia umutsuzluğa yaklaşan bir şekilde karşılanacaktır. Eğer bu genlerle ilişkiyse, bu belirlenmiştir ve buna dair yapabileceğimiz bir şey yoktur. Bu neredeyse astrolojik ölçüde tehlikeli bir saçmalaktır. Genetik etkenler ve çevresel etkenler ilkesel olarak birbirinden farklı değildir. Bazılarının düzeltilmesi daha zordur, diğerlerinin daha kolaydır. Genler bu kötü, ezici üne sahip olmak üzere ne yapmıştır? Genler neden etkileri bakımından televizyona, bakıcılara ve kitaplara göre daha sabit ve kaçınılmaz olarak düşünülmektedir?

Bakıcıları severim. Ve buradaki nokta, bir şeye neden olan şeyin mantıksal olarak onu tersine çevirecek olan şeyden farklı olduğudur. Ve genetik kökenleri olan ancak kolayca değiştirilebilen ve kültürel kökenleri olan ancak değiştirilmesi çok zor olan örnekler düşünebilirsiniz. İşte bir örnek. Benim görme duyum oldukça kötüdür. Görme duyumun bu kadar kötü olmasının nedeni, ataerkillik, televizyon, kültür ya da insan değildir. Aksine, görüşümün bu kadar kötü olmasının nedeni anne ve babamın bana verdikleri kötü genlere bağlıdır. Eğer bir şey belirleniyorsa, bu genetik olarak belirlenmektedir. Ancak aynı zamanda düzeltilmesi de oldukça kolaydır. Gözlerinizin önüne cam parçaları koydukları ve sizin daha iyi görmenize yardımcı olan makineler mevcuttur. Kontakt lens olarak bilinen daha gelişmiş makineler ise, bu parçaları gözünüze yapıştırmakta ve ara sıra enfeksiyonlarla daha sık karşılaşmaktasınız. Bu durum biyolojik kaynaklıdır ve oldukça kolay düzeltilmektedir.

Diğer yandan, toplumun obezite tedavilerini düşünelim. Görünen o ki biz – ve buna cinsel çekicilik konusunu ele alırken biraz daha değineceğiz – insanların ne kadar ince ya da şişman oldukları hakkında düşündükleriniz özellikle yapısal olarak belirlenmemiştir. Bu kültürden kültüre oldukça değişmektedir. Ancak, bir kültürün içinde değiştirilmesi neredeyse imkânsızdır. Yani, vurgulamak istediğim, genetiğin kaçınılmaz anlamına gelmediği ve kültürel olarak kolayca düzeltilbilir anlamına gelmediğidir.

Peki. Genel arka plan bu. Temel cinsel eğitim ile başlayalım. Kadınlar ve erkekler arasındaki fark nedir? Sakın, penis ve vajinayı düşünmeyin. Bunların hiçbirisine sahip olmayan birçok hayvan var. Ve fark aslında oldukça derin. Tanım olarak, biyologlar bunun hakkında konuştuğunda, erkek olan hayvanlar küçük bir cinsiyet hücresi olan sperm hücresini taşımaktadır ve bu hücrede sadece genler vardır. Dişi hayvanlar ise, büyük bir cinsiyet hücresi taşımaktadır ve bu hücrede genler yanında yiyecek, koruyucu bir örtü ve diğer başka şeyler bulunmaktadır. Tipik olarak, küçük olan seks hücresi büyük olandan oldukça küçüktür. Bu size bugün göstereceğim tek erotik resim. Bunlar yumurtanın etrafında dönen bir kısım spermler. Oldukça romantik.

Ancak bu bir muammayı getirmektedir. Az önce kadınları ve erkekleri sadece boyut farklılığı açısından tanımladım. Erkekler cinsiyet hücrelerinin küçük olanları ve kadınlar büyük olanları. Peki, neden pek çok hayvanda erkekler fiziksel olarak daha büyük olanlar ve daha saldırgan olanlar. Bu bilim adamlarını oldukça uzun bir zaman boyunca meşgul eden bir soru olmuştur. Ve bugün bu konuda oldukça net bir yanıtımız var. Ve yanıt şu şekilde. Bu, Robert Trivers'in ebeveynsel yatırım olarak adlandırdığı fikir üzerine temellenmektedir. Ve ebeveynsel yatırımın ne olduğu burada, yeni doğanın yaşamkalım şansını arttıran ancak aynı zamanda ebeveynin bir diğer yeni doğana yatırım yapma şansını azaltan herhangi bir yatırım olarak tanımlanmaktadır.

Örneğin, gözünü kırparak yeni bir yavru yaratan ve yeni doğanın koşup gidebildiği bir hayvan düşünün. Bu son derece düşük bir yatırım olacaktır. Ve bir diğer, on sene boyunca çalışan ve bu on sene içerisinde bir diğer yavru yaratamayan bir hayvan düşünün. Bu çok büyük bir yatırım olacaktır. Trivers, bir türde, kadınların tipik olarak erkeklerden daha fazla ebeveynsel yatırım yaptıklarını vurgulamaktadır. Kadınlar bu büyük cinsiyet hücrelerine sahip olduklarından, bunları içlerinde üretmekteledir. Onları taşımaktadırlar. Eğer bunlar yumurtaysa, üzerine oturmaları da gerekebilir. Dolayısıyla, her bir potansiyel çocuk büyük bir maliyettir.

Küçük cinsiyet hücresine sahip olan erkekler içinse, aynı şey geçerli değildir. Erkekler için bu birkaç dakikalık bir cinsel birleşme olabilir ve ötesi yoktur. Eğer bu odada olan her biriniz kendinize soracak olursanız, insanlar için “genlerinizin yarısına sahip olan bir çocuk yaratmak için minimum çaba nedir?” diye sorabilirsiniz. Ve erkek yatırımının ortalamada kadının yatırımından daha az olduğu açıktır. Erkekler belirli durumlarda yavrularına oldukça fazla yatırım yapmayı tercih edebilirler, ancak kadınların bir tercih şansı yoktur. Teknolojik gelişmeleri saymazsak, kadınlar

herhangi bir yavrusuna -bunlar da dâhil olsa da- sadece çok fazla çalışma ve çabanın dışında oldukça fazla yatırım yapmaktadır. Bir bebeğe hamile olduğunuzda bir diğerine hamile kalamamanız anlamında bir yatırımdır bu.

Bu durumun çeşitli dallara ayrılan etkileri bulunmaktadır. Farklı psikolojilere yol açmaktadır. Erkekler – bir erkek diğer bazılarının eş bulamamalarına yol açacak ve kimin en fazla kadını dölleyeceği yönünde bir rekabeti yükseltecek şekilde birden fazla kadını dölleyebilmektedir. Kadınlar ise, her zaman eş bulabilmektedir. Yani salt rakamlar işe yaramamaktadır. Ancak, yavrularının yaşamkalım şansı yüksek olacak şekilde doğru erkekle eşleşebilmek üzere bir rekabet bulunmaktadır. Rekabet ilk başta ele aldığımız bulmacaya ışık tutmaktadır. Erkeklerin neden tipik olarak daha iri olduklarını ve özel silahlarla evrildiklerini açıklamaktadır. Bu özel silahlar üreme erişimi elde edebilmek üzere diğer erkeklerle savaşabilmek için evrilmiştir. Başka bir şeyi daha açıklamaktadır. Kadınlar, biyolojik olarak seçicidir. Dolayısıyla erkekler üreme erişimi elde edebilmek üzere sadece diğer erkekler değil kadınlara kur yapabilecek şekilde de rekabet etmek zorundadır. Dolayısıyla, sıklıkla erkekler sadece güzel olmak için, çekici olmak ve eşleri cezbetmek için var olan şöyle görüntülerle evrilmiştir [bir tavus kuşu tüyü göstererek].

Bu kesin evrimsel mantık gerçekten de yüzlerce eş tercihi araştırmasını biraraya getiren şu karikatürde gösterilmektedir. Mantık şöyle ilerlemektedir: cinsiyet hücrelerindeki boyut farkı ebeveynsel yatırımdaki farklılıklara yol açmakta, bunlar da evrilmiş psikolojik ve fizyolojik mekanizmalarda farklılıklara yol açmaktadır. Peki, bu güzel bir hikaye. Bunun için ne tür kanıtlar var? Görünen o ki bu, diğer türlü şaşırtıcı gelecek olan bazı şeyleri açıklayabilmektedir. Örneğin, ebeveynsel yatırımın yön değiştirdiği, erkeklerin dişilerden daha fazla ebeveynsel yatırım yaptıkları durumlar bulunmaktadır. Ve teori, bu tür durumlarda bir asimetri olması gerektiğini öngörmektedir.

Yani, örneğin yilaniğnesi durumunda, erkek yumurtaları bir keseye almakta ve kan dolaşımına tıkmaktadır. Dişiler kaçmaktadır. Erkeklerden daha az yatırım yapmaktadırlar. Bu örnekte, tahmin edeceğimiz ve doğru olduğu üzere, dişiler daha büyük olmalı, diğer dişilerle erkeklerin erkeklerle yaptığından daha fazla savaşmalı ve erkeklerin ilgisini çekebilmek üzere dişiler rekabete girmelidir. “March of the Penguins” filmi hatırlayın. Bu filmde, yavrularımıza yönelik evrilmiş olan duygularımızı tartıştığımız bir bağlama ilişkin bir kısım izlemiştik. Ancak hikâyeyi hatırlayın ve hem erkeğin hem de dişinin yumurtayı korumak üzere çok uzun mesafeleri katetmek zorunda olduklarını hatırlayın. Ve birisi başarısız olursa, yumurta ölür ve her ikisi de bir şey elde edemez. Dolayısıyla, erkek penguenlerin dişilerden çok daha büyük olup olmadıklarını hatırlamanıza gerek yoktur. Olmamaları gerektiğinin farkına varmalısınız, tıpkı gerçekten de olmadıkları gibi. Her ikisi de benzer boyutlardalar çünkü ebeveynsel yatırımları aynı.

Farklılaşan ebeveynsel yatırıma dayanarak boyut farklılıklarını ve saldırganlık farklılıklarını tahmin edebilmelisiniz. Örneğin, deniz fillerinde erkekler dört kat daha

büyüktür. Erkekler dişilerden dört kat daha büyüktür. Ve bu büyük oranda, deniz fillerinin dişi haremleri için rekabet ediyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Kazanan her şeyi alır durumudur. Şebekler benzer boyutlardadır. Ve bu büyük oranda, şebeklerin oldukça tek eşli olmalarındandır, yavrularını birlikte yetiştirirler.

Bu bir şeyi göstermektedir, erkeklerin ebeveyn yatırımının düşük olmasının her zaman geçerli olmadığını göstermektedir. Şebekler de dahil olmak üzere, yavruya bakmanın erkeğe üreme anlamında avantajlar sağladığı bazı türler vardır. Örneğin, yavrunun her iki ebeveyn de uzun yıllar boyunca kendisine bakmadığı durumda öldüğü ve yavruya harcanan çabanın oldukça özel olduğu bir durum düşünün. Diğer bir aileye odaklansanız ya da çekip gitseniz yavru ölebilir. Bu durumda, eşit bir yatırımınız olur. Yavruya yatırım yapmak erkek ve kadın için eşit derecede önemlidir ve pahalaları da aynıdır. Böyle bir tür, bu kadar eşit bir sisteme sahip bir tür bulmak oldukça zor, ancak primatlar buna oldukça yakındır. Ve bu durum da, “Peki ya insanlar?” sorusunu gündeme getirmektedir. Biz nasılız? Erkekler ve kadınlar arasındaki farklar hakkında ne biliyoruz?

İnsanlar görelî olarak çok eşli bir tür. Pek çok kültür çok eşli. Amerikan kültürü, seri tek eşlilik denilen şeye sahip. Yani, bazı kuş türleri gibi değiliz. Hayat boyu sürmek üzere eşleşmiyoruz. Belirli süreler için seri olacak şekilde eşleşmeler yapıyoruz. Hayat boyu sürebilir, ancak sürmeyebilir de ve sıklıkla sürmez. Erkekler kadınlardan daha iridir. İnsan erkeği – boyut tahminleri oldukça değişkendir; ancak, ortalama insan erkeği ortalama insan kadınından yüzde on beş daha iridir. Bu durum – evrimsel tarihimiz içerisinde kadınlara erişim için belirli düzeyde erkekler arasında rekabet olduğuna ve bu da ebeveynsel yatırımın pek de eşit olmadığına işaret etmektedir. Erkekler vücut boyutlarına göre şempanzelerden daha küçük ama gorillerden ve şebeklerden daha büyük testislere sahiptir. Ve bu durum da, sperm üretme kapasitesi açısından orta düzeyde bir rekabet olduğuna işaret etmektedir. Bu, birden fazla eşi olan dişilerin gebe kalmasıyla ilişkili olan biraz daha farklı türden bir rekabetle ilgilidir. Bu durum, evrimsel süreç boyunca kadınların çok fazla rastgele ilişkide bulunmasalar da, evrimsel bir bakış açısından erkeklerin diğer erkeklerden daha fazla sperm üretme kapasitesiyle evrilmelerine yol açacak düzeyde de, tamamen tek eşli olmadıklarına işaret etmektedir.

Saldırganlık. Erkekler daha acımasızdır. Yani burada özetlemeye çalışıyorum. Daha acımasız olmak teknik bir terim değil. Evet, kadınlar da acımasız olabilir, ancak erkekler en azından fiziksel olarak daha şiddetlidir. Anne rahminde daha şiddetlidir, çocukken daha şiddetlidir ve yetişkin olarak da daha şiddetlidir. Tekrarlıyorum, bu şiddetli ya da şiddetli olmayan kadınlar bulamazsınız anlamına gelmemektedir. Sadece ortalamada böyle bir farklılık bulunmaktadır. Erkekler rahimde daha fazla tekme atmaktadır. Çocukken, dövüş oyunları oynamaya ve savaşa ilişkili sporlar yapmaya daha eğilimlidir. Ve yetişkin olarak da, nereye giderseniz gidin bir hapisane bulursunuz. Ve nereye giderseniz gidin, hapisanenin daha çok erkeklerle dolu olduğunu görürsünüz. Bir diğerini öldürmeye ya da zarar vermeye çok daha yatkınlardır. Testosteron gibi erkek cinsiyet hormonları, birisini acımasız birisine

dönüştürmek istemediğiniz sürece enjekte etmeyeceğiniz şeylerdir. Hem insanlarda hem diğer primatlarda saldırganlığı arttırmaktadırlar.

Peki ya cinsel seçicilik? İnsan erkeği ve kadını rastgele cinsel ilişkiyi ne kadar arzuladıkları anlamında farklılaşmakta mıdır? Ve bu evrimsel bir bakış açısından konumuzla ilgilidir, çünkü ebeveynsel yatırım teorisi erkeklerin rastgele cinsel ilişkiye daha açık olacaklarını öngörmektedir. Çünkü erkekler için birisini döllemek tesadüfen bir yavruyla sonuçlanabilir ve bu oldukça iyi bir durumdur çünkü çok daha seçici olan kadınlara getirdiği yükü içermemektedir. Çünkü oldukça dikkatli seçmek zorundadırlar. Bu sistemlerin doğum kontrolü, vasktomisi gibi şeylerden önce evrildiğini unutmayın. Peki, kültürlerarası ve psikolojik olarak ne bilmekteyiz?

Fahişelik, neredeyse evrensel bir erkek ilgi alanıdır. Tabii ki, erkek fahişeler de bulunmaktadır, ancak çeşitli fantezilerin ve komedilerin aksine, erkek müşterilere hizmet vermektelerdir. Pornografi insana dair bir evrenselidir. Tüm toplumlarda, erkekler uyarılma amacıyla çıplak kadın tasvirleri yapmışlardır. Sıklıkla bunları ağaçlara kazımış ya da heykeller yapmışlardır. Geçen yıllarda bulunan en garip bulgulardan birisi bunun maymun pornosuna kadar genişlediğidir. Duke'ta bazı bilim adamları maymunların meyve suyundan vazgeçerek meyve suyuyla ödeme yapabilecekleri veya dişilerin kalçalarına ya da bir tür ünlü, sosyal olarak başat maymunun resmine bakabilecekleri, Penthouse ve People's Magazine arası bir şey gibi bir ortam kurmuşlardır. İnsan olmayan primatlarda dahi, bunlara bir ilgi bulunmaktadır.

Peki, cinsel çeşitliliğe ilişkin tercihler nasıldır? Buna farklı açılardan yaklaşabilirsiniz. Biyologların "Coolidge etkisi" adını verdikleri etki bulunmaktadır. Burada görebilirsiniz [slaytta]. Ve Coolidge etkisi Başkan Calvin Coolidge'dan gelmektedir. Aynı ayrı gezdikleri bir çiftlik gezisindeki Calvin Coolidge ve karısı hakkında bir hikâyedir. Karısına etrafı gezdiren kişi çok sayıda tavuğun olduğuna işaret etmiş ve kadın da çok sayıda tavuk olmasına rağmen sadece bir horoz olduğunu fark etmiştir. Ve kendisine etrafı gezdiren kişiye, "Bir tane horoz yeterli mi?" diye sormuş. Adam, "Evet, horoz çok fazla çalışıyor. Horoz bir günde düzinelerce kez ilişkiye giriyor." demiş. Ve kadın da, "Bunu başkana söylemeyi unutmayın." demiş. Hikâye ilerliyor, başkan etrafı geziyor ve hikâye başkana aktarılıyor. Başkan adama, "Hah. Bir günde düzinelerce seks. Her seferinde aynı tavukla mı?" diye sormuş. Adam, "Hayır, her seferinde farklı tavukla." diye yanıtlamış. Başkan da, "Bunu da Mrs. Coolidge'a söyleyin." demiş.

Şimdi, bu türden bir hikâyeye iki tepki var ve her ikisi de negatif. Birincisi, "Eh, herkes erkeklerin yabancı kadınlarla rastgele cinsel ilişki yaşamayı tercih ettiğini bilir." İkinci tepki ise, "Bu cinsiyetçi bir saçmalık". Bir erkek olabilir ve "Bu ben değilim" diye düşünebilirsiniz. Erkekleri tanıyor olabilir ve "Benim tanıdığım erkekler böyle değil" diyebilirsiniz. Peki, nasıl anlayabilirsiniz? Örneğin, fahişelere gidiyor olmak gibi dolaylı birtakım ölçümler var. Ancak, oldukça dolaysız ölçümler de vardır. Oldukça dolaysız olan bir ölçüm yolu, insanlara anonim anketlerle sormaktır. Ve gerçekten de, size

birtakım anonim anketler yapacağım. İnsanlara sormayacağım. Siz sadece kendinize sorun. Örneğin, herkesin şu soruyu düşünmesini istiyorum. Önümüzdeki ay kaç tane cinsel partnerinizin olmasını istersiniz? Nedir tarih, Nisan ayına yaklaşıyoruz. Nisan ayında kaç tane cinsel partner istiyorsunuz? Önümüzdeki iki senede? Pek çoğunuz mezun olmuş olur. Yale'den ayrıldığınızda, ne kadar, yani "Benim X sayıda cinsel partnerim oldu ve bu da benim istediğim sayıydı." Ya da hayatınız boyunca? İnsanlardan bu soruları yanıtlamalarını istiyoruz.

Geçen sene bu dersi veren Profesör Chun, insanlardan bu soruların yanıtlarını almıştı. Bizde onun sahip olduğu yüksek teknoloji yok, o yüzden sadece aklımızda yanıtlayacağız. Ancak, yanıtlar şu şekilde oluşmaktadır. Kadınlar önümüzdeki ay içerisinde için 1'den az demektedir. Bu birden az istedikleri anlamına gelmemektedir, bu pek çoğunun sıfır dediği, bazısının bir ya da benzer yanıtlar verdiği anlamına gelmektedir. Bir, dört ya da beş. Erkekler, iki, sekiz, on sekiz. Bu türden başka sorular da sorabilirsiniz. Örneğin, "Tanımakta olduğunuz çekici, oldukça çekici birisiyle seks yapar mısınız" dediğinizde, kadınlar bir yıldır tanımakta olduğunuz denince evet demekte, altı ay ise, emin değilim, bir hafta ise hayır demektedir. Erkekler [slaytta evet, evet, evet yazıyor] [gülüşmeler] ve erkekler de beş dakikaya kadar inen bir çoğunluk bulabilirsiniz.

Bütün bunlar, soru-cevap, kâğıt kalemle ilişkili olanlardır. Bazı cesur bilim adamları deneyler de yapmışlardır. Ve bir deneyde – bilmiyorum, bugünlerde muhtemelen yapılmayacak olan türden işler bunlar. Bu çalışma on yıl önce yapılmış ve son derece çekici bir kadın ve son derece çekici bir erkekle kampüs etrafında insanlara yaklaşıyorlar. Bunlar kampüsten değil, aslında deney için getirilen aktörler. Ve bunlar insanlara, yabancılara gidip, "Seni bir süredir kampüs etrafında fark ediyorum. Seni çok çekici buluyorum. Bu akşam benimle çıkar mısın? Bu akşam benim daireme gelir misin? Bu akşam benimle yatar mısın?" Hiç kimsenin yapacağını düşünmeyeceğiniz bu deney yapıldı ve çok çekici bir erkeğin yaklaştığı kadınların yarısından fazlası "Evet çıkarım [Bu akşam dışarı çıkarım]" yanıtını verdi. Çok azı [Bu akşam benim daireme gelir misin?] bu soruya olumlu yanıt verdi ve hiçbirisi [Bu akşam benimle yatar mısın?] bu soruya olumlu yanıt vermedi. Erkekler için ise veriler şu şekilde yükselerek gitmektedir [% 50, % 69 ve % 75 şeklinde gitmektedir]. Bu çalışmada, erkeklerin hayır diyen % 25'lik kısmı ise bol bol özür dilemişler ve "Ah, biliyorsun, nişanım şehirde ve" demişlerdir.

Peki ya davranışlar? Bu konuda eğer cinsiyet farklılıklarıyla ilgileniyorsanız, kadın erkek farklılıklarını sadece, insanların ortalama olarak ne kadar seks yaptıklarına bakarak çıkaramazsınız çünkü eğer kadınların ve erkeklerin farklı öncelikleri varsa, heteroseksüel ilişki farklı ilgileri olan iki grup insan arasındaki uzlaşmalardır. Daha açık bir gösterge ise, kadın kadına ya da erkek erkeğe olan eşcinsel ilişkilerdir, çünkü böylece cinsel arzunun saf bir göstergesini elde edersiniz. Şimdi, bu konudaki veriler oldukça dağınık durumda. Yine, bu çalışmalar da alan anketleri ancak pek çok çalışma gibi beklenen yönde bir farklılık bulma eğilimindedir ve burada da kadınların, lezbiyenlerin gay erkeklere göre çok daha tek eşli olma eğiliminde olduklarıdır.

AIDS'ten önce yapılan çalışmalarda – bu uzun yıllar önceydi - gay erkeklerin son derece rastgele cinsel ilişkide bulunma eğiliminde oldukları ve sıklıkla yüzün ya da binin üzerinde partnerlerinin olduğu bulunmuştur. Bu türden bir rastgeleliği kadınlarda bulamazsınız. Ve bunun hakkında düşünmenin bir yolu da, bu gay erkeklerin ortalama bir heteroseksüel erkeğin, kendisinin istediği kadar çok istekli olan kadınlar bulması durumunda yapacağını yapıyor olduğudur. Bu durumun işaret ettiği, insanlarda cinsel seçicilik anlamında bir tür farklılık olduğudur.

Peki, cinsel çekicilik? Ya da eş tercihi? Neyi çekici buluyoruz? Seçicilik çalışmalarının aksine, bu konuda oldukça güzel kültürlerarası verilerimiz var. Örneğin bir çalışmada, 37 ülkeden 10,000 kişiye “Kiminle birlikte olmak istiyorsunuz?” sorusunun sorulduğu bir çalışma vardır. Ya da başka bazı, “Kiminle evlenmek istiyorsunuz?”, “Kimi eş olarak istersiniz?”, “Kimi cinsel partner olarak istersiniz?” gibi soruların sorulduğu çalışmalar vardır. Ve bulgulardan birisi oldukça güven vericidir, herkes nezaket ve zekâ aramaktadır, ya da en azından bunları istediğini söylemektedir. Bunlara oldukça yüksek değer verilmektedir.

Ancak aynı zamanda, cinsiyet farklılıkları da bulunmaktadır. Kadınlar daha çok güç ve statüye odaklanmakta ve daha da fazla çocuklara yatırım yapma ilgisine odaklanmaktadır. Ve bunu evrimsel bir bakış açısından değerlendirirseniz, anlamlı hale gelmektedir. Üreme açısından, erkeğin ne kadar yaşlı olduğu çok da etki etmemektedir. On beş yaşında, yirmi beşinde, otuz beşinde ya da kırk beşinde olması arasında toplumdaki statüsü, fiziksel gücü, ne kadar yaşamı kaldığı açısından fark bulunmakta, ancak spermi açısından çok da fark yaratmamaktadır. Daha sonrasında bir azalma olmakta ve bir fark yaratmaya başlamaktadır, ancak çok da büyük bir etkisi yoktur. Etkisi olan şeylerse, iyi bir baba olmaya ilişkin ilgisi, saldırılardan ve öldürülmekten, diğer insanlardan gelecek saldırılardan sizi koruma isteği ve çocuğa bakma isteğidir. Kadınların beyinleri bu özelliklere sahip erkekleri bulmak üzere yapılanmıştır.

Benzer olarak, erkekler biraz daha farklı şeylere odaklanmaktadır. Bütün bunların hepsiyle ilgilenmekte ancak aynı zamanda çocuk sahibi olabilme yeteneğiyle ilgilenmektedirler. Dolayısıyla, evrimsel bir bakış açısından bir erkeğin bir kadına bakışında yirmi yaşındaki ile elli yaşındaki arasında büyük bir fark bulunmaktadır çünkü birisi çocuk sahibi olabilir ama diğeri olamaz. Dolayısıyla, bu bir farklılıktır.

Ancak şimdi üzerinde durmak istediğim bir başka benzerliktir. Herkes güzellikten hoşlanır. Ve bu dersin bir kısmını fiziksel güzellikten bahsetmeye ayırmak istiyorum. Fiziksel güzellik, güzel insanların söylediği üzere, bir lanettir. Yani bu kadın - büyük bir model, bir süper model ya da hatta süper-süper model – onu sarsıcı derecede güzel bulmanın yapaylığını vurgulamaktadır. Ünlü bir aktör, insanların onun başarılarını göz ardı edip sadece fiziksel güzelliğine odaklanmalarının ne kadar sinir bozucu olduğundan şikayet etmektedir. Bu çok sinir bozucu. Peki, güzellik nedir? Birisinin çok çekici olduğunu, onu çok çekici bulduğumuzu söylediğimizde bu ne

anlama gelmektedir? Sizin dönüp bakmanıza ve “Evet, bu gayet mantıklı” demenize yol açan nedir? Aslında, yanıtı az çok biliyoruz. Bazı evrenselleri biliyoruz.

Güzellik iki şeyi sinyalliyor görünmektedir. Güzellik gençliği – yani okul öncesi gençliği söylemiyorum, cinsel olarak olgun ancak genci kastediyorum – sinyalliyor görünmektedir. Yani güzel bulduğumuz ipuçları, iri gözler, dolgun dudaklar, düzgün ve sıkı bir ten. Güzellik başka bir şeyi daha sinyalliyor. Güzellik sağlık için bir gösterge. Yani güzel bulduğumuz şeyler, bozuklukların olmaması, berrak gözler, lekesiz bir cilt, sağlam dişler – bu önemli – ve ortalama bir yüz. Ve bu son kısım biraz garip görünebilir. Ortalama bir yüzün nesi bu kadar iyi olabilir? Buna farklı yanıtlar bulunmaktadır ancak, bunlardan bir tanesi, ortalama bir yüzün ortalamada çekici olarak değerlendirilmesi gerektiği çünkü her tür bozukluğun ortalamadan sapmalar olduğu şeklindedir. Ve eğer, tüm yüzlerin bir ortalamasını alırsanız, hiç kötü bir şeyin olmadığı bir yüz elde edersiniz. Herhangi bir bozukluk yok, herhangi bir sapma yok. İnsanlar yaşlandıkça yüzleri daha az simetrik olur. Ortalamalılık durumu olabilecek tüm kötü şeyleri eliyor gibi görünmektedir.

İyi bir teori. Doğru olduğunu nasıl biliyoruz? Benim bu ders için erişimimin olduğu bir fotoğraf listesi var. Yani, her birinizin yüzlerine bakabilirim ve bu sınıfta en güzel yüze kimin sahip olduğuna dair bir iddiaya girebilirim. Bahis hepimizin yüzünün olduğudur. Ah, birisinin ismini söylemiş olsaydım komik olmaz mıydı? Ve biliyorsunuz, A) Bunu yapacak enerjim yok ve B) bunu yapmam muhtemelen yaklaşık dört yüz mahremiyet kanununu ihlal ederdi. Ancak eğer tüm bu yüzleri alsam ve üst üste biçimlendirsem, çok güzel bir yüz elde ederdim. Bunu nasıl biliyoruz? Birileri bunu yapmış. Şu fotoğraflara bu taraftan buraya bakın. Ve eğer pek çok diğer insan gibiyse, sağa doğru gittikçe daha iyi ve daha iyi yüzler göreceksiniz. Neredeyse göze çarpıyor ancak bebeklerin fark edemeyecekleri kadar göze çarpıyor da değiller. Bunları, bu ortalama beyaz erkek ve kadın yüzlerini yapan aynı araştırmacılar, bu yüzleri bebeklere göstermişler ve bebeklerin ortalamaya dair tercihimizin kültürün bir ürünü olmadığını ancak belirli ölçüde yapısal olduğunu gösterecek şekilde, ortalama yüzlere bakmayı tercih ettiklerini bulmuşlardır.

Bu iki insan gerçekte yoklar. Bilgisayarda üretilmişler. Her ikisi de, beyaz veri tabanlarından oldukça ortalanmış bir erkek yüzü ve oldukça ortalanmış bir kadın yüzü. Kötü görünmüyorlar değil mi? Bunlar güzel yüzler. Hile yapmıyorlar. Saçları örneğin tamamen aynı, dolayısıyla saçla dair ipuçlarını kullanamazsınız. Ancak oldukça çekiciler. Ancak çekiciliğin hikâyesi burada sona ermiyor. Ortalamadan daha iyi bir yüzü nasıl elde edersiniz? Bu ortalama yüzlere ne yaparsanız daha da güzel görünmelerini sağlayabilirsiniz? Peki, benim bir oyum var. Hangisi daha güzel? Kim sağdaki diyor? Kim soldaki diyor? Soldaki ortalama bir yüz ve bu sınıfta bir dağılım olabilir. İnsanların neyi tercih ettiklerinde kesinlikle farklılıklar var. Bu ortalama bir yüzün belirli özelliklerinin cinsel bir obje ipuçları vermesi üzere ortalamadan daha kadınsı hale getirildiği kadınsılaştırılmış bir versiyonu.

Bu biraz daha karmaşık. Kim A yüzünün daha çekici olduğunu düşünüyor? [A yüzünün oldukça keskinleştirilmiş bir çene kemiği ve kare bir çenesi var]. Kim B yüzünün daha çekici olduğunu düşünüyor? Peki. Pek çok insan B yüzünden hoşlanıyor. Tek istisna ve bu şu anda sanırım üç ayrı laboratuvarda tekrarlandı. A yüzü yumurtlayan kadınlar tarafından tercih edildi ve bu bunun neden karmaşık olduğunun ve bizi bu dersin kapsamı dışına çıkaracak olmasının hikâyesidir. Ancak, ana fikir, bu yüz [B yüzü] gerçekten yakışıklı, genç, sağlıklı, güçlü görünüyor ve iyi bir aile bakıcısı, bu ise [A yüzü] son derece çekici ve pek de aile bakıcısı olmayabilir, ancak eminim ki mükemmel genleri vardır. Yani, ana fikir, bununla seks yapabilmeli [A yüzü], ardından da bunun [B yüzü] çocukları yetiştirmesini sağlamalısınız.

Şu ana kadar çeşitli şeyler hakkında, cinsellik, cinsel çekicilik hakkında çoğunlukla biyolojik bir perspektiften evrensellere bakarak konuştuk. Ve gerçekten de, kadın ve erkeğin ortak olarak paylaştıkları özellikler ve kadın ve erkeği ayıran şeylerde bazı evrenseller bulunmaktadır. Özellikle saldırganlık, eş tercihi gibi konulardaki cinsiyet farklılıkları evrensel gibi görünmektedir. Bunlar neredeyse baktığınız her kültürde belirli düzeylerde gözlenebilmekte ve dolayısıyla biyolojik adaptasyon olarak görülmeye adaylardır. Ancak, insanların farkında oldukları ancak kökenlerinin bu kadar net bilinemediği başka bazı cinsiyet farklılıkları da bulunmaktadır. Ve zeki, mantıklı insanların buna karşı çıkabileceklerini düşünüyorum, ancak ben bunların ne düzeyde biyolojiyi yansıttıkları konusunda oldukça şüpheciyim. Tartışmaları yansıtabilmek üzere bunlara da değineceğim ancak akılda tutulması gereken biyolojinin, doğal seçilimin bu sınıftaki erkeklerin bu sınıftaki kadınlardan farklı olmasının tek nedeni olduğudur. Ancak, tabii, başka bazı sosyal faktörler de vardır.

Bebekler farklı şekillerde yetiştirilmektedir. Bir bebeği mavi giysilerle giydirdiğiniz ve erkek olarak tanıttığınız ve bir başka bebeği pembe giysilerle giydirdiğiniz ve kız olarak tanımladığınız ve insanların da erkek olduğunu düşündüklerinde kız olduğunu düşündüklerine göre farklı davrandıkları çeşitli çalışmalar vardır. Size de farklı davranılıyor. Bu çok fark yaratmaktadır – ve örneğin bir email attığınızda, ya da işe başvurduğunuzda, ya da bilimsel bir dergiye makale gönderdiğinizde ismin John Smith olması ya da Joan Smith olmasının çok etkili olduğunu gösteren çalışmalar vardır. Bu etkilidir çünkü insanların kadınlar ve erkeklerden farklı beklentileri ve farklı tepkileri vardır. Bir kısmınız, eğer kadın ismi olarak düşünülebilecek bir isme sahip bir erkekseniz – bir arkadaşımın ismi Lynn ve pek çok kişi onun bir kadın olduğunu sanıyor – ya da bir erkek ismi olarak düşünülebilecek bir kadınsanız ya da Batılı kulaklara ne olduğu anlaşılmayacak kadar yabancı bir isme sahipseniz bunu ilk elden yaşamış olabilirsiniz. İnsanların sıklıkla size “oh” dediğini, orada bazı insanlar el kaldırıyor [sınıftaki öğrencileri kastederek] – sıklıkla insanların biraz şaşırdığını ve bazılarının size “Oh, senin erkek olduğunu bilmiyordum. Bundan sonra sana farklı davranacağım.” dediğini duyabilirsiniz. Ve dolayısıyla, bu sosyal faktörler bazı kadın erkek farklılıklarının açıklanmasında rol oynayabilir.

Aynı zamanda, cinsiyetin kendi ayrımları vardır. Gelişimsel olarak oldukça ilginç bir şey olmaktadır. Kültüre bağlı olarak, bazen 4 yaşına bazen 11 yaşına kadar, erkekler diğer erkeklerle, kızlar diğer kızlarla bir araya gelmektedir. Bu kendini ayırma süreci farklılıkları abartarak güçlendiriyor olabilir. Örneğin, Eleanor Maccoby'nin önerdiği gibi, erkekler kızlardan biraz daha fazla saldırgandır. Ancak aynı zamanda, erkekler saldırganlıklarının abartılacağı ve güçleneceği diğer erkek gruplarına girmekte, kızlarsa şiddet içermeyen davranışlarının daha da abartılı ve güçlü hale geleceği kız gruplarına girmektedirler.

Peki, nedenlerini bilmediğimizi söylediğimiz sürece ne türden farklılıklardan bahsediyoruz? Farklılıklardan birisi empatidir. Simon Baron-Cohen, erkeklerin doğaları gereği daha az empatik olduklarını ve kadınların da doğaları gereği daha empatik olduklarını ve bunun temel bir cinsiyet farklılığı olduğunu ileri sürdüğü, "The Essential Difference" adında mükemmel bir kitap yazmıştır. Peki, ne biliyoruz? Bunun kaynağı nedir? Birisi, erkeklerin daha şiddete eğilimli olmasıdır. Simon Baron-Cohen şiddeti nihai bir davranış, öldürmeyi empati eksikliğinin nihai noktası olarak tanımlamaktadır. Sisteminizde ne kadar testosteron olduğuyla ne kadar sosyal olduğunuz arasında bir ilişki vardır – daha fazla testosteron daha az sosyallik. Erkekler kızlardan daha az empatik olma eğilimindedir ve bu kesin olmasa da, erkeklerin sosyal bilişsel zihin teorisi görevlerinde daha az başarılı olduklarına dair bulgular vardır. Bu konuda elimde olan bu, ancak oldukça tartışmalı.

Ve en büyük etki, pek de tartışılmasa da, empatiyle ilgili problemlerin, sosyal bilişle ilişkili problemlerin erkeklerde kadınlardan daha sık görüldüğüdür. Yani, otizm gibi, Asperger sendromu gibi, davranış bozukluğu ya da psikopatolojiler daha çok erkeklerde görülmektedir. Ve Simon Baron-Cohen temel olarak – kendisinin "Erkek olmak bir tür orta düzey otizmden muzdarip olmaktır." dediği bir sloganı vardır. Yani erkekler, kadınlara göre sosyal olarak daha ümitsizdir. Bir başka önemsiz ayrıntı – bu çok ünlü bir gelişim psikoloğu olan Simon Baron-Cohen, ancak yine de kuzeni Sasha Baron Cohen kadar ünlü değil. Bir diğer tartışma ise matematik ve bilim kapasitelerinde cinsiyet farklılıklarına ilişkindir.

Birkaç yıl önce, Harvard'ın Larry Summers adında bir başkanı vardı. Bu noktada yuhalamak için pek çok neden var. Ve Larry Summers çeşitli nedenlerden ötürü artık Harvard'ın başkanı değil, ancak bu nedenlerden birisi cinsiyet farklılıklarına ilişkin spekülasyonlarını da içeren şu alıntıdır, "...bilim ve mühendislik durumlarında içsel bir yeteneğe ilişkin konular vardır ve özellikle de bu yeteneğin değişkenliğine ilişkin..." Kadınların akademideki bilimlerde daha az temsil edilmesinin bu içsel yetenek farklılıklarından olduğunu ve kadınların ortalamada bu türden akıl yürütmeler için daha az biyolojik olarak donanımlı olduklarını ileri sürdü. Değişkenlik noktası, ortalamada bir fark olduğunu ileri sürmüyordu. Aslında, ortalamada kadınların ve erkeklerin yeteneklerinin eşit olduğunu kabul ediyordu. İddia ise, erkeklerin daha fazla varyasyon gösteriyor olduğuydu. Bunun anlamı, ortada bu konularda oldukça kötü olan ve aptal olan daha fazla erkeğin olduğu ve aynı zamanda daha fazla erkek dahi olduğudur. Ve bunun bir rolünün olduğunu öne sürdü.

Bu, hayal edebileceğiniz üzere, son derece tartışmalı bir iddia oldu, bunu baştan sona ele almak yerine – çünkü bu iddianın artı ve eksilerini hakkıyla tartışabilmem bir dersi alırdı – size bu derste daha önce alıntı yaptığımız Steven Pinker ve bebeklerde biliş üzerine çalışmalarda önemli birisi olan Liz Spelke arasındaki bir tartışmayı aktaracağım. Ve bu derste onun da çalışmalarından oldukça fazla bahsettik. Ve The Edge’de gördüğüm en zeki iki insan olarak muhteşem bir tartışma yaptılar ve bu adresten de videosu izlenebilir. Eğer cinsiyet farklılıkları ve cinsiyet farklılıklarının mekanizmalarını merak ediyorsanız, gitmeniz gereken adres bu.

Ve son başlık olarak % 98’iniz, gerçi rakamların belirlenmesi oldukça zor. Belki % 98 değildir, belki % 97’dir ya da % 99’dur. Ama, kadınların % 98’inin erkekleri çekici bulunduğunu kabul edelim. Erkeklerin ise % 96’sının kadınları çekici bulunduğunu düşünelim. Sayılar değişebilir ve doğru olarak tahmin edilmesi oldukça güç. Tahmin edebileceğiniz üzere bu tür bir araştırmanın yapılmasında her türden problem bulunmaktadır. Ancak popülasyonda belirli bir kısım sadece homoseksüeldir – yani popülasyondaki erkeklerin bir kısmı sadece diğer erkekleri çekici bulmaktadır ve popülasyondaki kadınların bir kısmı sadece kadınları çekici bulmaktadır. Bu noktada, cinsel yönelimden söz ettiğimizde, cinsel davranıştan konuşmuyor olduğumuzu fark etmek önemli. Birisinin aynı cinsiyetten başka birisiyle seks yapmasının çeşitli nedenleri olabilir. Bilirsiniz, sadece sıkılmış olabilirler. Ya da sadece deniyor olabilirsiniz. Soru ise, “Ne yapmak istiyorsunuz?” Tüm koşullar eşit olmak üzere, nasıl birisiyle – cinsel ya da romantik olarak, herhangi birisiyle olabilseydiniz, kiminle olmak isterdiniz? Ve insanların çoğu heteroseksüeldir. Kültürlerarası olarak biseksüel insanların oranı dikkate değer ölçüde değişmektedir. Ama asıl soru, yalnızca homoseksüelliktir. Peki, neden?

Kimse bilmiyor. Bazı yanıtların, nedenlerin muhtemelen doğru olmadığını biliyoruz. Durumun, belki bazı istisnalar olmakla birlikte, insanların cinsel yönelimlerini tercih etmeleri olmadığını biliyoruz. Bunu bu sınıfta yapmayacağım, ancak eğer kimi cinsel olarak çekici bulacaklarını seçen kaç kişi olduğunu sorsaydım, çok az insan el kaldırırdı. Bu konu bir ölçüde, gay olan insanların sıklıkla aşırı bir ayrımcılığa maruz kalmaları ve gay olmaya dair bir isteklerinin olmamasından ortaya çıkmaktadır. Bunun kendileri açısından ahlaki olarak yanlış olduğunu bile düşünebilirler. Bu cinsel yönelimlerini tercih ediyoların mantıksız hale getirmektedir.

Peki ergenlik sonrası deneyimler? Literatürde sıklıkla ortaya atılan bir görüş gay olan insanların bir şekilde birileri tarafından baştan çıkarıldığı, ya da bu süreçte başlarına bir şeyler gelmiş olduğudur. Bu pek de doğru görünmemektedir. İleriki yıllardaki cinsel yönelime dair oldukça erken yıllarda ortaya çıkan birtakım işaretler bulunmaktadır. Yine, çalışmalara kuşkuyla yaklaşılabilir ancak, gay olan insanların ve heteroseksüel olan insanların cinsel ve romantik fantezilerinin ergenliğe varmadan çok önce farklılaştığına inanmak için nedenler bulunmaktadır.

Şimdi benim, “Evet, gay ya da heteroseksüel olmak yapısalıdır. Bu hikayelerin hiçbirisi doğru görünmüyor. Yapısal gibi görünüyor.” dememi bekliyor olabilirsiniz. Ve

bunun yanıtı, biraz öyledir. Yani, eğer standart davranışsal genetik testlerini yapacak olsanız ve artık nasıl yapılacaklarını biliyorsunuz, tek yumurta ve çift yumurta ikizleri arasındaki farklara bakardınız, evlat edinme karşılaştırmalarını yapardınız. Ve yanıt evettir, homoseksüelliğe genetik bir yatkınlık bulunmaktadır. Ancak tamamen genetik olamaz. Tamamen genetik olamayacak olmasının bir nedeni, eğer ben gaysem ve tek yumurta ikizim varsa, o zaman onun da gay olma şansı yüzde ellidir. Bunlar ortalama popülasyonda görülene oranla çok yüksek oranlardır. Ancak, eğer tamamen genetikse o zaman bu rakam ne olmalıdır? Yüzde yüz, o benim kopyam. Tam benim olduğum gibi olmalıdır. Ancak öyle değildir. Dolayısıyla, bir tür deneyimin, muhtemelen doğum öncesi deneyimin bunu açıklayacağını biliyoruz.

Bunun çok büyük bir bilmece olduğunu söylemiştim, neden bu kadar büyük bir bilmece? Yalnız homoseksüellik evrimsel bir muamma. Tekrarlıyorum, bunun sakın bir ahlaki yük taşıdığını düşünmeyin. Bunun anlamı, biyolojik bir adaptasyon olarak görünmediğidir. Bulmaca neden bazı erkeklerin diğer erkeklerle seks yaptığı değildir. Bu büyük bir bilmece değildir. Belki de sadece eğlence ya da eş olma gibi şeyler için yapıyorlardır. Bilmece bu değildir.

Bilmece neden kadınlarla seks yapmak istemeyen bazı erkeklerin olduğudur. Benzer olarak da, neden erkeklerle seks yapmak istemeyen bazı kadınların olduğudur. Evrimsel adaptif bir bakış açısından bu türden davranışlara yol açan genlerin yok olmuş olacağını çünkü bu tür davranışlara sahip varlıkların, modern teknolojiyi saymazsak, yavruları olmayacaktır. Bunu bu kadar büyük bir bilmece haline getiren şey budur. Dolayısıyla, bu haftaki okuma yanıtınız “bu bulmacayı çözün.” Dersin daha önceki kısımlarında okuma yanıtınızın çok kolay olacağını çünkü sadece derse atıfta bulunmanızın gerekeceğini söylemiştim biliyorum ,ancak bunun çok sıkıcı olduğu ortaya çıktı. O yüzden sadece bu derin bilmeceyi çözün. Sonraki parantezlerin içindeki şey oldukça önemli. Sizin bakış açınız, her neyse, bu derste ve okumalarınızda kanıtlarla ilişkili olmalı. Yaklaşık beş dakikamız daha var. Sorusu ya da fikri olan? Evet?

Öğrenci: Deri ceketinizi sevdim.

Profesör Paul Bloom: Çok teşekkür ederim. Deri ceketimden hoşlanmış. Buna benzer başka soru ya da fikir? Hayır. Evet?

Öğrenci: Benim sorum tam olarak böyle değil, ancak hayvanlarda bunlar var mı, hayvanlara dair veri var mı?

Profesör Paul Bloom: Cinsel tercihlere dair? Bu oldukça iyi bir soru çünkü kökenlerine dair yanıt – bana iki dakika daha verin – insanlarda cinsel tercihin kökenlerine dair yanıtlar kesinlikle türler arası karşılaştırmalı verilerle elde edilecek. Bildiğimiz, homoseksüel davranışta bulunan pek çok hayvanın olduğudur, kendi cinsiyetlerinden olanlarla seks yapıyorlar. Bilmediğim yalnız homoseksüel davranış olup olmadığı. Dolayısıyla, örneğin karşı cinsle seks yapmak istemeyenlerin insan

olmayan primatlardaki oranlarını bilmiyorum. Peki, önümüzdeki Çarşamba görüşmek üzere.

Psikolojiye Giriş

Ders 15

İnsanların Dünyasında Birey Olmak: Ahlak

Profesör Paul Bloom: Öncelikle bu derste hangi noktada olduğumuzu, bugüne kadar neler yaptığımızı ve bundan sonra neler yapacağımızı hatırlatmak isterim. İlk olarak beyinden, düşüncenin fiziksel temellerinden bahsettik. Ardından psikolojinin temel kuramlarına Freud ve Skinner ile giriş yaptık. Gelişim, dil, görme, bellek konuları ile birlikte biraz da bilişsel konulara değindik. Kısa bir ara verdik ve dekan bize aşktan söz etti. Son olarak duygu, akılcılık ve evrim konularının üzerinde durduk. Aklın evrimine istinaden öğrendiklerimiz bundan sonraki konuları destekler nitelikte oldu. Yüz tanıma çalışmasını önemli bir vaka analizi olarak kullanarak bilişsel sinirbilimler konusunda bilgi edindik: insani farklılıklar, davranışsal genetik, doğa ve çevre, cinsellik ve beslenme. Benim dersim cinsellik üzerineydi. Dr. Brownell geldi ve bize beslenmeden söz etti. Bugünkü konumuz ise ahlak. Önümüzdeki hafta için konularımız, sosyal düşünce ve sosyal davranış, gizemler: temel olarak bu dersin içeriğinde belirli bir yere oturmayan ve psikologların kafalarını karıştıran konular. Bu konular, uyku, gülme, din, zihinsel hastalıklar, delilik, zihinlerinizde ters gidebilecekler ve son olarak mutluluk üzerine. Ardından dersi tamamlamış olacaksınız. Psikoloji alanında birçok şeyi biliyor olacaksınız ve psikoloji alanında lisansa, iyi bir okulda lisansüstü eğitime hazır olacaksınız.

Burada kaç kişi psikoloji veya bilişsel bilimler lisansı yapıyor ya da psikoloji lisansı yapmak istiyor, ellerinizi görebilir miyim? Tamam. Güzel. Yakınından bile geçmiyor [gülüşmeler]. O yüzden soruyu tekrar soracağım. Bir kere mutluluk ve gizemler ile uğraştıktan sonra, gerçekten istemeyeceksiniz-Orada ne var? Kimya mı? Antropoloji mi? [gülüşmeler] Tıp mı? Beni güldürmeyin [gülüşmeler].

Peki. Ahlakın üç farklı yüzü ile ilgileneceğiz. Ahlaki duygular, ahlaki yargılar ve ardından ahlaki davranışlar. Bu aşamada odak noktamız neden iyi insanlar kötü şeyler yaparlar olacak ki bu da bizi pazartesi günü sinemada gösterilen Milgram çalışmasını tartışmaya götürecektir. Şimdi, başlangıç noktamız ahlaki duygular ve biz bu konuyu farklı bir bağlamda görmüş bulunuyoruz. Soru şu, "Ahlaki duygular nasıl gelişir?" – Ayıplama olarak görebileceğimiz duygular, utanma gibi duygular – utanma, ayıplama, gurur, doğruya yöneltme konusundaki öfke, fakat aynı zamanda şefkat, başkalarına karşı ilgili olma, başkalarının iyiliğini isteme, başkalarına adaletsizlik yapılması durumunda onlar adına üzülme. Bütün bu duyguların var olmasını evrimsel bir bakış açısında değerlendirdiğinizde size bir bilinmeyen gibi gelebilir. Eğer evrim en güçlü olanın yaşamını sürdürmesi ise, doğa yasaları da göz önünde bulundurulduğunda, hayvanlar nasıl ahlaki duygular geliştirebilir? Aslında bu sorunun cevabını biliyoruz. Bu sorunun iki tane cevabı var.

Birinci cevap akraba seçimi. Sonuç olarak evrim genler ile ilgileniyor ve bu yüzden doğası gereği diğergâm hayvanların artması normal karşılanabilir. Zira, diğergâm olmaları, kendileri ile aynı genleri taşıyan hayvanları korumaya yönelik hareket etmelerini sağlıyor. Bu konuyu detaylı olarak konuştuğumuz için, üzerinde çok fazla zaman harcamayacağım. Ancak önceki derslerden biliyoruz ki insanlar diğerlerine karşı cömerttirler. Ve akrabalara karşı cömert olmamızın evrimsel bir açıklaması var. Bu matematiksel olarak düşünülebilir. Diğer canlılara olan ilginiz ve ahlaki duygularınız, onlarla ortak olan genlerinizin miktarı ile doğru orantılıdır. En diğergâm davranış başka bir canlı için kendi hayatından vazgeçmektir. Evrimsel bağlamda bu davranış bile oldukça soğukkanlı bir yaklaşımla açıklanabilir. Başka hayvanlara karşı diğergâm davranarak hayatlarını tehlikeye atan hayvanlar bile, bu genlerle, bazı şartlar altında, umursamaz olan diğer varlıklara oranla bu genlerini daha fazla koruma altına alırlar. Ve bu, kibarlık yönünde önemli bir güçtür.

Kibarlığa sebep olan ikinci bir güç ise dayanışmadır. Hayvanlar akraba olmasalar da, birbirlerine karşı nazik olabilirler. Hayvanlar bazen uyarı çığlıkları atar, birbirlerini tımarlar, yemeklerini paylaşırlar. Bütün bu davranışların arkasında hayvanların, zihinlerimizin başkalarıyla işbirliği içerisinde olacağımız durumlara girmek, tutuklunun ikilemini çözmemiz, kandırmaca ve aldatmanın üstesinden gelmek üzere evrilmesi yatar. Bu durum bazı duyguların ortaya çıkmasına neden olur ki bunlar suçluluk ve öfke gibi ahlaki duygulardır ve diğergâm davranışı evrimsel yaklaşım ile açıklar.

Genel olarak tekrarımız bu kadar. Şimdi, şu soruyu sorabilirsiniz “Tamam. Ahlaki duyguların ne sebeple ortaya çıkmış olabileceğini anlıyorum, fakat psikologlar olarak kişilerde ahlaki duyguların ortaya çıkması konusunda ne biliyoruz?” Ben de şimdi bu konudan bahsedeceğim ve haftaya hoşlanma, hoşlanmama, ırksal önyargılar ve diğer konuları konuşurken tekrar döneceğim. Fakat şu anda psikolojik bir bakış açısından ahlaki duygularla ilgili iki ilginç vaka analizini sizinle paylaşmak istiyorum.

Öncelikle empatiden söz edeceğim. Empatinin farklı tanımları var fakat en basit haliyle senin yaşadığın acının benim için de önemli olması hissidir. Eğer senin canın yandıysa, bu, bir şekilde benim için de acı verici olur. Eğer üzgünsen, bu benim de ruh halimi etkiler. Ben bencil bir varlık değilim. Ben, senin çektiğin acıyı hissedecek şekilde yapılandırıldım ve donatıldım. Bu eski bir gözlem. Çoğu zaman hatalı olarak bencillik ve makul düşüncenin taraftarı olarak algılanan Adam Smith, bunun getirdiği çekim konusunda oldukça açık olmuş. Kendisi şöyle diyor:

Başka bir insana doğru gelen bir darbe ve bu darbenin o kişinin bacağına ya da koluna çarpacağını gördüğümüzde, doğal olarak kasılıp kendi bacak ve kolumuzu geri çekeriz ve bu darbe o kişiyi bulduğunda bunu bir ölçüde hissederiz ve darbenin hedefi olan kişi ile birlikte acı duyarız. Bir sinemada birinin kasıklarına vurulduğunu görürseniz, siz de gerilirsiniz. Birisi kendi parmağına çekiçle vurduğunda siz de korkuyla çekilirsiniz.

İşte size beklenen bir acı içinde olan bir kişi [gülüşmeler] Şimdi – aslında bu çok İngiliz bir yüz [gülüşmeler]. Bu tip bir empatiyi anlayabiliriz ki bir kısmı şaşırtıcı olabilir.

Başkalarının acı çekmesi bebekler için bile oldukça iticidir. Bunu biliyoruz çünkü bebekler başka bebekleri ağlarken duyduklarında üzürlürler. Bebekler için diğer bebeklerin ağlaması iticidir.

Şimdi bazılarınız duruma biraz şüpheci yaklaşıp şu yorumu yapabilir: “Bu, başka bir şekilde de açıklanabilir. Bebekler o kadar saftırlar ki diğer bebeklerin ağlamasını kendi ağlamaları zannedebilirler ve ağladıkları da acı çektikleri anlamına geldiğinden bu onların daha fazla ağlamasına yol açabilir.” Ama akıllı psikologlar bu duruma bir açıklama getirmişler. Bebeklere, ağlayan başka bebeklerin kasede kaydedilmiş ağlama seslerini dinletmişler. Bir de aynı bebeklere kendi ağlama seslerini dinletmişler. Bu bebeklerin diğer bebeklerin acılarına kendi acılarından daha çok ağlamaları, seslerin “ötekilik” niteliğine bir tepki olarak değerlendirilebilir.

Şempanzeler için acının, diğerlerinin çektiği acının itici olduğunu biliyoruz. Bunu da, bugünkü koşullarda yürütülseydi oldukça ahlak dışı olarak değerlendirilebilecek bir dizi çalışmadan biliyoruz. Bu çalışmalarda, bir şempanzeyi, içinde kaldıraç olan bir odaya koyuyorlar. Şempanze kaldırıca her vurduğunda bir miktar yiyecek alıyor. Akıllı bir hayvan, dolayısıyla bunu yapmak onun için çok kolay. Fakat odanın başka bir odaya çıkan bir penceresi var. Diğer odada ise başka bir şempanze var. Bu ikinci şempanze diğerinin akrabası değil ve birbirlerini daha önce hiç görmemişler. Şimdi, ilk şempanze kaldırıca vurduğunda, ikinci şempanze acı verici bir elektrik şoku alıyor ve bu durum birinci şempanzeyi korkunç bir ikileme sokuyor. Kendini beslemek için başka bir hayvana eziyet çektirmek durumunda kalıyor. Şempanzeler kendilerini ölüme sürükleyecek açlığa sokmazlar. Sizler arasında da böyle bir şey yaşanması oldukça düşük bir ihtimal. Fakat şempanze uzun süre aç kalarak diğer şempanzenin acı çekmesini önlüyor. Bu, türler arası geçerli. Başka bir deneyde diğer odaya tavşan koymuşlar ve şempanze tavşanı acıyla ağlatmak ve sıçratmak için tekrar tekrar kaldırıca vurmuş [gülüşmeler].

Şimdi, Aristo'nun belirttiği ve uzun süredir bildiğimiz bir şey var; empati duygusu mantıksal olarak ahlakla bağlantılı değil. Sizi acıyla kıvrandırken görebiliyorum. Bu benim de acı çekmemeneden olabilir ama bu, size karşı nazik olacağım anlamına gelmiyor. Sizden kaçabilirim. Başımı çevirebilir ve beni bu sefilliğe sürüklediğiniz için sizi suçlayabilirim. Fakat duygusal empatinin ahlaki kaygılara ve aksiyonlara sebep olduğu oluyor. Bir deney yapsak ve birisine karşı empatik olmanıza neden olsak, onların ne hissettiğini hissetmenizi sağlasak muhtemelen onlara karşı daha nazik olacaksınız. Ve insanların empati ölçüleri birbirlerinden farklıdır. Başparmağıma çekiçle vurursam insanların bundan acı duyma ölçüleri farklı olacaktır. Yüksek ölçüde empati sahibiyse, düşük ölçüde empati sahibi bir insandan daha nazik olacaksınız. Bu da bize empati ve hoşlanma arasında bir bağlantı olduğunu gösteriyor.

Şimdi, empati de diğer birçok duygu gibi insanlar arasında farklılıklar gösteriyor. Bazılarımızda çok vardır. Bazılarımızda pek yoktur. “Psikopat” olarak bilinen bir popülasyon var ki- bu konuya zihinsel rahatsızlıklardan bahsedeceğimiz noktada geri

döneceğiz – onlarda bahsettiğimiz türde içgüdüsel bir empati duygusu hasarlıdır ve başkalarının acısı onları pek rahatsız etmez. Burada bazı örnek alıntılar var. Damon'ın kitabında, psikopatoloji üzerine harika bir kitap, körleri gasp eden 13 yaşında uzman bir gaspçıdan söz ediyor. Kurbanlarına neden olduğu acı sorulduğunda “Bana ne bundan? Ben o değilim” cevabı vermiş ki bu bir anlamda doğru ama insani olduğu söylenemez. İşin özü zaten başka birinin sizin onu önemsemenize sebep olmasıdır.

Seri katil Gary Gilmore, başkalarının acısının onu tatmin ettiğini ve onu mutsuz etmediğini söylemiş. “Her zaman cinayet işleme kapasitem vardı. Başkalarının ne hissettiğini hissetmekten tamamen yoksun olabilirim, duygusuz olabilirim. Çok büyük bir – ve işte size çok kötü bir kelime – hata yaptığımı biliyorum. Hala gidip aynı şeyleri yapabilirim.” Ve Ted Bundy kendisiyle görüşüldüğünde, insanların cinayetleri hakkında telaş yapmasına şaşırdığını söylemiş “Yani o kadar fazla insan var ki.” **demis(EKLENDI)** Bu alıntılara katılan varsa aranızda bu iyiye bir işaret olmasa gerek [gülüşmeler]. Bunlar oldukça duygudan uzak ve soğuk cümleler ki ahlaki düşüncenin içgüdüsel empati dediğimiz bu noktası, bir çoğumuzda bulunuyor ama hepimizde de bulunmuyor.

Ahlaki duyguların ikinci vaka analizi de “grup içi” ve “grup dışı” şeklinde. Şefkatimiz, ilgimiz, hoşlandığımız kişiler, yakın hissettiğimiz kişiler gelişigüzel oluşmuyor. Çocuklarımı arkadaşlarımdan çok daha fazla önemsiyorum, arkadaşlarımı da yabancılardan çok daha fazla önemsiyorum. Hepimiz öyleyiz. Aynı şekilde kendi grubumuzu da diğerlerinden çok daha fazla önemsiyoruz. Birçok grubun üyesisiniz. Erkeksiniz. Kadınsınız. Yale öğrencilerisiniz. Gençsiniz. Beyazsınız, siyahsınız, Uzak Doğulusunuz. Bu grupların birer üyesisiniz ve sosyal davranış ve sosyal bilişten bahsettiğimizde birçok kez konuşacağımız üzere, bu üyelik sizin için çok anlam taşıyor. Ayrıcalıklı olarak ilginç olan siz doğmadan önce oluşmuş gruplar bile, sinek üzerinde oluşmuş gruplar bile ahlaki duygularınız ve tutumlarınız üzerinde oldukça fazla etkiye sahip. Bunun en iyi örneği ders kitabında tartışılıyor. Bu örneğin adı Robber Mağarası çalışması. Robber Mağarası çalışması ahlakın günlük hayatımızda yeri konusunda güzel bir örnek teşkil ediyor.

Çalışma, kamp programındaki 11-12 yaşlarında erkek çocuklarını kapsıyor. Kolay uyum sağlayan, oldukça zengin çocuklar bunlar. Aynı ırka mensup... Kolay uyum sağlayan, oldukça zengin olarak nitelendirilebilecek bu çocuklar gruplar halinde ayrı kabinlere yerleştiriliyorlar. Her kabine bir lider atanıyor ve kendilerine bir isim veriyorlar. Çok yaratıcı olmayan bu gruplar kendilerine “Kartallar”, “Fare Avcıları” gibi isimler takmışlar. İlginç olan nokta, ayrı oldukları için kendilerine göre ayrı kültürler geliştirmişler. Ve bu gruplara, rekabet ortamı yaratıldığında, Kartallar Fare Avcılarına karşı olduğunda, grup içi enerjinin arttığı gözlemlenmiş. Kartallar herkesten çok Kartalları önemsemiş.

Yani ortada bir grup içi dayanışma oluşmuş. Ayrıca negatif kalıplaşmış yargılar oluşmuş. Bu gruplar farklı kültürler geliştirmişler. Tesadüfi bir grup ayrımı yapılmış-

Yale Üniversitesi'nde de öyledir farklı tip insanlar bulunur. Bu karışım tesadüfi olmasına rağmen, ayırım tesadüfi olmasına rağmen kültürler oluşmuş. Kartallar kendilerini, titiz, küfretmeyen, birbirlerine saygı gösteren bir grup olarak tanımlamış. Fare Avcılarını da pasaklı, kaba ve kirli olarak tanımlamışlar. Fare Avcıları ise Kartalları aşırı derecede cici olarak tanımlamışlar. Ne kadar zalimce.

Nihayet, [gülüşmeler] hepsi düşmanlığa, baskına ve şiddete evrilmiş. Kartallar, Fare Avcılarının bayrağını yakmış, zaman zaman küfürler kullanılmış ve Sherif, bütün bu kurguyu yaratan psikolog, "Mükemmel" demiş [gülüşmeler] ve "Şimdi savaştan iki farklı kültür yarattık. Bu oldukça keyifliydi [gülüşmeler] Bu iki grubu tekrar arkadaş etmek için ne yapmalıyız? Bunu da çözersek tüm sorunları çözebiliriz" demiş. Bu yüzden işe koyulmuşlar. Kartallardan ve Fare Avcılarından birer sözcü belirleyip aralarında barış görüşmelerini yapmalarını, birbirlerine karşı güven kazanmalarını ve küfürlü sözleri bırakmalarını gerektikleri gibi konuları konuşmuşlar. Fakat bu başarısız olmuş. Barış konuşmacıları kendi grupları tarafından dışlanmışlar ve hain damgası yemişler. Başarısız olmuş. Grupların rekabeti yerine kişisel rekabet yaratan olimpiyatlar tarzında oyunlar geliştirilmiş. Fakat bu da başarısız olmuş. Olimpiyatlarda olduğu gibi kişisel başarılarını, grubun başarısı olarak yansıtip tekrar Kartallar ve Fare Avcılarına dönüşmüş rekabet.

Yemekleri paylaşmışlar – bu yemek savaşlarına ve küfürlere yol açmış. Film paylaşmışlar, daha fazla kavga ve daha fazla küfür olmuş. Fişeklerle eğlenmişler [gülüşmeler] neredeyse deneyi sonuna yaklaştıran kötü sonuçlar doğurmuş [gülüşmeler]. Kardeşçe bir sevgi aşılması ve vaaz vermesi için bir din adamı getirmişler [gülüşmeler] Vaazlar tamamen başarısız olmuş. İlginç olan Kartallar oldukça etkilenmişler. Bunlar iyi çocuklarmış. Din adamına oldukça saygı duymuşlar fakat çıkardıkları sonuç "Komşumu sevmeyi öğrenmeliyim" olmuş. Eğer Fare Avcılarındansam komşum olan Fare Avcıları üyesini bir birey olarak sevmeliyim. Bu sevgi. Pis Kartallar gibi değil [gülüşmeler] Kullanılan yöntemlerin hepsi başarısız olmuş.

İşe yarayan şu olmuş: Sherif çocuklara – tüm çocuklara – kampa giden su yolunun kesildiğini söylemiş ve hepsinin kampı koruması gerekmiş. Bu durum süper bir hedef yaratmış, herkesin paylaştığı bir hedef ve belki daha da önemlisi ortak bir düşman. İşte biz insanların bir araya gelmesi için çözüm burada – isterseniz not edin [gülüşmeler] – savaştan tüm ülkelere ve dinlere uzaylı saldırısı altında olduğumuz uyarısı vermek [gülüşmeler] Sherif'in mantığı çerçevesinde bu hepimizi biraraya getirecek.

Farklı bir nokta da bu deneyde gruplaşmanın çok güçlü bir şekilde vurgulanmış olması. Ayrı yaşamışlar, birbirleriyle etkileşim halinde kalmışlar, kendi isimlerini kendileri koymuşlar. Psikolog Tajfel 2. Dünya Savaşı sonrasında grupları oluşturan şeyin ne olduğu ile ilgilenmeye başladı. Başka bir deyişle sizi ait olduğunuz gruptan başka bir gruba sokmak için ne yapmalıyım? Sınıfın bu kısmında bulunan kısmı şu kısımdan ve bu kısımdan farklı bir gruba sokmak için ne yapmalıyım? Ve örneğin sizi

bu gruptan ayırsam ve 100 dolar versem bu parayı ayrıldığınız gruba mı yoksa yeni katıldığınız gruba mı verirdiniz? Bu durumda diğer grubun sizin için daha önemli olması için ne yapmam gerekirdi? Görünüşe göre fazla bir şey yapmam gerekmiyor.

Tajfel, bir deneyde katılımcılara modern sanat fotoğrafları göstermiş ve verdikleri cevaplara bağlı olarak onları Klee hayranları veya Kandinsky hayranları olarak tanımlamış. Bunların hepsi kurgu tabii. Aslında tamamen tesadüfi olarak atanmışlar bu gruplara, fakat Klee hayranları kendilerini diğer Klee hayranlarına daha yakın bulmuşlar. Klee hayranlarının Kandinsky hayranlarından daha zeki olduklarını düşünmüşler ve Klee hayranları kendilerine daha çok kaynak tahsis etmiş. Bu yüzden bunlara minimal gruplar deniyor. Bir gruba dâhil olmak için çok da fazla bir şey yapmak gerekmiyor.

Sonraki deneylerde yazı tura atmayı denemişler. Deney şöyle gidiyor. Bu sınıftaki herkese birer madeni para çıkarmalarını söylüyorum. Hepiniz yazı tura atıyorsunuz. Tura çıkarana bir grup, yazı çıkarana diğer herkes başka bir grup oluyor. Sonra tura grubuna “kendinizi bir yana bırakırsanız sizce ortalamada hangi grup daha zeki?” sorusunu soruyorum. Siz de “Yani bence tura grubu gerçekten çok zeki” şeklinde cevap veriyorsunuz. Size diyorum ki “Al sana biraz para. Bunu dağıtmak zorundasın.” Gruplar minimal olduğunda bu incelikli bir etki tabii ama büyük ihtimalle parayı kendi grubunuzdaki dağıtma ihtimaliniz diğer grup üyelerine dağıtma ihtimalinizden daha büyüktür ki bu da bize ahlaki duyguların sadece bireylerle değil grup psikolojisiyle de yakından ilişkili olduğunu gösteriyor. Bu noktada ahlaki duygular hakkında herhangi sorusu olan?

Öğrenci: Grupları nasıl oluşturduğunuzun ahlakla nasıl bir bağlantısı var?

Profesör Paul Bloom: Bu ahlak. Ahlakla bir bağlantısı var ama asıl – Yani soru şu “Grup üyeliği ile ahlak konusunun nasıl bir bağlantısı var?” Cevabı da şu, bahsettiğimiz ahlaki duygular empati ve önemsemek gibi duygular. Benim size karşı ahlaki duygular beslemem, sizin benim için önemli olduğunuz anlamına gelir. Eğer zarar görseydiniz bu bana yanlış gelirdi. Ve grup deneyinin iletmek istediği de bu ahlaki duygular ait olduğumuz gruplarla bağlantılı. Eğer ben bir Amerikalıysam ve siz başka bir ülkedensiniz size karşı sorumluklarım bir Amerikalıya olduğundan daha az olacaktır. Eğer Klee hayranıysam ve siz Kandinsky hayranıysanız, bir şeyi benim hak ettiğim kadar hak ettiğinizi düşünmeyeceğim.

Ahlaki yargı oldukça heyecan verici bir alan ve bu konu hakkında yakın zamanda yapılmış birçok araştırma var. Ahlaki yargılardan kastım empatik duygular değil, önemsemek ve sevgi veya onaylanmak ve onaylanmamak değil, yani önemsemek ve sevgi ve empati duyguları değil, ama bir şeyin iyi olması ve kötü olması gibi şeyler ya da adil olması ya da olmaması. Sonuç olarak ahlaki yargılar için üç tane ahlaki yargı var. Farz edin ki çilekli dondurmaya sevmiyorum. Bu bir değerlendirme. Bu bir yargı ama ahlaki bir yargı değil. Neden değil? Çünkü bence bir sorumluluk duygusu taşıyor. Birisinin yemek yemesinin ya da çilekli dondurma yemesinin bir sorumluluk olduğunu düşünmüyorum. Ayrıca bir yaptırım ögesi de taşıyor ki bu da

herhangi birinin çilekli dondurma yediği için cezalandırılması gerekmediği anlamına geliyor. Diğer taraftan çocuk katillerinden hoşlanmadığımı söylersem, bence bu ahlaki bir yargıdır. Yani sonuç olarak “Bebek katillerinden hoşlanmıyorum. Yani [duyulmuyor] siz bebekleri öldürmeyi seviyorsunuz. Bence aslında bebekleri öldürmemekle sorumluyuz.” Eğer benimle aynı fikirde değilseniz, hatalısınız ve bu bebekleri öldürmekten vazgeçmelisiniz. [gülüşmeler] Eğer bebekleri öldürmekten vazgeçmezseniz, onları öldürdüğünüz için cezalandırılmalısınız. Ve bu da benim bebekleri öldürmemek konusundaki yargımı ahlaki yargı yapan şey.

Şimdi bazıları bu duruma yanlış bakıp “Baksana ne garip bir konu bu ahlak. Ahlaka inanmıyorum. Nietzsche’ye inanıyorum. Etiğe inanmıyorum” diyebilir. Fakat bunu söyleseydiniz size inanmazdım, çünkü bu çerçevede bahsettiğimiz ahlak sadece sizin politik sorunlar ya da kürtaj ya da ölüm cezası gibi büyük ahlaki sorular karşısındaki pozisyonunuzla ilgilenmiyor. Daha ziyade bir nevi ahlaki yargının sürekli olduğunu ve çoğunlukla bilinçsizce olması ile ilgileniyor. Yani hayatınızı yaşarken ne yemeniz gerektiği gibi soruları cevaplamanız gerekiyor. Ahlaki vejetaryen var mı burada? İnsanları teşvik etmek için ben elimi kaldırıyorum [gülüşmeler]. Peki. Derneklere yardım yapan var mı? Derneklere yardım yapmayan var mı? Güzel [gülüşmeler]. Fark ediyorum ki ahlaki vejetaryenler gibi değil bu durum. Kimlerle sosyalleşiyorsunuz? New Haven ve Yale etrafında evsiz insanlar var. Onlara ne veriyorsunuz? Onlara bakmaktan kaçınıyor musunuz? Hayatınızla ne yapmak istiyorsunuz? Kiminle seks yapıyorsunuz? Hangi koşullarda ve hangi durumlarda? Bunlar ahlaki sorular.

En sevdiğim ahlaki ikilem sokakta yürürken, tanıdık birini gördüğümde onunla sohbet etmemek için gözlerimi mi kaçırıyorum, durup “Selam, Nasılsın?” mı diyorum, yoksa sadece kafamı sallayarak selam verip bundan daha fazlasının olmayacağını bilerek mi hareket ediyorum? [gülüşmeler] Ve oradan ayrıldıktan sonra “Ah, o adama bakıp göz teması kurmalıydım, ahmağın tekiyim. Orada evsiz bir adam var [evsiz adamla etkili bir göz teması kuruyormuş gibi davranıyor]” mı diyorum? [gülüşmeler] Fakat bunlar günlük olarak karşılaştığımız ahlaki sorular ve ahlaki muhakemeyi nasıl yaptığımız konusundaki çalışmalarda bir kesinlik var.

Peki, ahlaki muhakeme konusunda ne biliyoruz? Birtakım evrensel kurallar olduğunu biliyoruz. Ahlaki yargının dünya üzerindeki her yerde geçerli olan tarafları var. Ve şu anda çok kuvvetli olmamakla birlikte bazı bulgular var ki, aynı içgörü küçük çocuklarda ve şempanzelerde, kapuçin maymunlarında, makaklarda da var. Ve bu içgörüler dolandırıcılara karşı öfke duymak, paylaşanlara minnet duymak gibi şeyler. Bunları tutuklunun ikilemi olarak da görmek mümkün ki bunlar bazı şeylerin doğru bazı şeylerin yanlış olduğunu gösterir. Bunlar temel şeylerdir.

Fakat ahlaki muhakeme kültürlerarası psikoloji ile ilgilenenler için de çok çarpıcı bir konu çünkü kültürler arasında açık farklar var. [Atropolog\(EKLENDI\)](#) Richard Sweder bize insanlar arasındaki farklılıkları bir liste halinde sunuyor.

İnsanlar her türlü şeye karşı dehşete düşmeyi, öfkelenmeyi, kızgınlığı, gururu, tiksintmeyi, suçluluk hissetmeyi, utanmayı doğal karşılıyor. Ve ardından uzun bir liste geliyor “mastürbasyon, homoseksüellik, cinsellikten kaçınma, çok eşlilik, kürtaj, sünnet, fiziksel ceza, idam cezası, İslam, Hristiyanlık, Musevilik, kapitalizm, demokrasi, bayrak yakma, mini etekler, uzun saç, dazlak olmak falan... çocukların ve ebeveynlerin aynı yatakta yatması, çocukların ve ebeveynlerin aynı yatakta yatmaması, kadınların çalışmasına izin verilmesi kadınların çalışmasına izin verilmemesi”.

Eğer bir liste yaparsam ve insanların bunları işaretlemesini istersem hepinizin tahmin edebileceği gibi bazı farklılıklar olacaktır. Bazılarınız et yemenin normal olduğunu düşünüyor bazılarınız normal olmadığını düşünüyor. Boşanma konusunda farklı görüşleriniz olabilir. Çoğunuz kadınların çalışmasına izin verilmesi gerektiğini düşünüyor. Çoğunuz homoseksüelliği ayıplamaktan yana olacaksınız ya da olmayacaksınız. Çok eşlilik konusunda kayıtsız kalabilirsiniz. Cinsellikten kaçınmadan kimse hoşlanmayacak vesaire [gülüşmeler]. Ama farklı kültürlerden insanlara aynı listeyi verseydik muhtemelen farklı bir tablo ortaya çıkardı. İnsanların çeşitlilik gösterdikleri konular bunlar. Ama insanların bebek öldürme konusundaki duygularında çok da fazla çeşitlilik göstereceğine inanmıyorum. İnsanların ben bugün senin için bir şey yaptım ve sen benim için bir şey yapmadın gibi durumlar için duygularının çok farklılaştığına inanmıyorum. Bence bunlar içgüdüsel, bağlantılı ve tutuklunun ikilemi sorununu çözmek üzere evrimleşmiş şeyler. Fakat önemli konular ve kültürden kültüre büyük farklılıklar gösteriyorlar ve iyi bir psikoloji kuramı bu farklılıkların nasıl ortaya çıktığını açıklamalı.

Shweder’in oldukça ilginç bir kuramı var. Shweder’a göre üç çeşit düşünce var, ahlaki düşüncenin üç çeşit altyapısı ve üç farklı etiği var. Etiklerin özerkliği var. Bizim kültürümüzdeki filozofların ahlak, adalet öğeleri, eşitlik öğeleri, bağımsızlık öğeleri olarak değerlendirdikleri şeyler bunlar. Fakat birçok kültür, topluluğa ait etik kurallar üzerine odaklanarak iş bölümünü, statüyü, hiyerarşiyi ve dayanışmayı yaratıyor. Diğer kültürler daha çok tanrısallık etiklerine odaklanarak masumiyet, kutsallık, kirlenme ve ruh ile bağlantılı öğelere odaklanıyor.

Örneğin erkeklerin ve kadınların haklarından ve neleri yapmaya izinli oldukları konusunda konuşurken etik özerkliğine bağlı olan toplumumuzdaki birçok insan, tüm davranış alanlarında eşit haklara sahip olmamız gerektiğini savunacaktır. Duyguları olan özgür varlıklar olarak istediklerini yapma hakları olmalı, tabii karşısında zorlayıcı bir argüman – ki bu diğer insanların hakkına tecavüz anlamına gelir – olmadığı takdirde. Diğer taraftan toplumun etiği içindeyseniz, erkeklerin ve kadınların farklı hakları ve sorumlulukları olduğunu savunabilirsiniz. Belirli şeyleri yapmak için doğmuş olabilirler dolayısıyla bu işleri yapmaktan sorumlu olabilirler. Tanrısal bir etik taşıyorsanız belirli davranışlara ve hareketlere karşı dinsel emirlere başvurabilirsiniz ve bunlar kadınların ve erkeklerin hareketlerini farklı şekillerde kısıtlayabilir. Örneğin yemeği kirleteceğinden kadınların adet döneminde yemek hazırlamasını uygun bulmayabilirsiniz. Kimin kiminle seks yapacağı konusundaki katı kurallara

inanabilirsiniz ki bunların insan hakları ve özgürlüğü ile uzaktan yakından alakası yoktur. Alakalı olduğu tek şey kirlilik ve ruh ile ilgili sorunlardan dolayı işlerin olması gerektiği gibi olması durumudur.

Şimdi, Batı kültürleri, daha önce de söylediğim gibi etik özerkliğine oldukça bağlıdırlar ve dolayısıyla bizim kültürümüzdeki tartışmalar genellikle etik özerklik çerçevesinde gerçekleşir. Bu sınıfta kürtaajla ilgili olarak bir münazara yapsak bazıları der ki “Bakın, cenin hisseden bir varlık ve yaşamaya hakkı olduğu kadar kendi annesi tarafından öldürülmemeye de hakkı var.” Diğerleriniz ise şöyle düşünebilir “Hayır. Bir kadın kendi vücudu üzerinde gerekli hâkimiyet ve özgürlüğe sahiptir – dolayısıyla istediği gibi kontrol etme hakkına sahiptir.” Eğer nefret konuşması konusunda tartışıyorsak, istediğini söyleme özgürlüğü ile aşağılanmadan ve tacizden yoksun kaliteli bir eğitim hakkı arasında dengeden bahsedebiliriz. İşleri çerçeveleme yöntemimiz bu. Fakat bu alandaki daha ilginç keşiflerden biri de, insanlar etik özerkliğe bağlı olduklarını düşünseler de, kendi kültürümüzdeki insanlar bile, yüksek derecede eğitim almış olanlar bile, sizin gibi insanlar bile, o kadar da basit olmayan ahlaki yargılar taşıyorlar.

İşte bu da Virginia Üniversitesi'nden Jonathan Haidt'in bir çalışması. Bu çalışmada Haidt'e göre insanlara sorduğunuzda kültürümüze ve etik özerkliğe inandıklarını söylüyorlar. Eğer kimseye zarar veren bir durum yoksa sorun değil. Yani size seksle ilgili tutumunuzu sorarsam, çoğunuz ama hepiniz değil – farklı kültürlerden geliyorsunuz, farklı tutumlarınız var – ama çoğunuz karşılıklı istekli olan yetişkinler arasında kimse zarar görmediği sürece seksin sorun olmadığını düşünür, kimse zarar görmediği sürece insanların haklarına saygı duyar. Örneğin homoseksüel evlilikler ya da homoseksüel cinsel ilişki sizin için sorun olmaz çünkü kimse zarar görmüyor ve bunlar karşılıklı olarak razı olmuş yetişkin insanlar. Haidt'e göre bu argümanda bazı sorunlar var ve bu sorunları bazı hikâyelerle örneklendiriyor. Şimdi bunlardan birini sizinle paylaşıyorum:

Julie ve Mark kardeşler. Üniversite bahar döneminin sonunda yaz tatili için Fransa'ya gidiyorlar. Bir gece plajın yakınında bir kulübede uyuyorlar. Sevişmelerinin ilginç ve eğlenceli olabileceğine karar veriyorlar. En azından yeni bir deneyim olabileceğini düşünüyorlar. Julie zaten doğum kontrol hapı kullanıyor Mark da her ihtimale karşı kondom kullanıyor. İkisi de bu deneyimden keyif alıyor fakat bir daha yapmama kararı alıyorlar. O geceyi özel bir sır olarak saklayacak olmaları onları birbirlerine daha da yaklaştırıyor. Bunun hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce sevişmeleri normal mi?

Kim evet diyor? Güzel. Bazı insanların evet diyeceğini ellerini kaldırıp etraflarına şaşkınlıkla bakıp kimsenin onlara katılmadığını görmelerini bekliyordum [gülüşmeler]. Kim hayır diyor? Peki. Kim emin değil? Emin değilsiniz? İşte bu en garibi [gülüşmeler]. Haidt'e göre bu dağılım... Bakın... Eve gidip anne babanıza sorarsanız 'Iyy.Sen Yale'de ne öğreniyorsun?' diye sorabilirler [gülüşmeler]. Bu durum, bazıların normal karşılayabileceği oldukça alışılmadık bir kültür.

Haidt'in bulgularına göre birçok insan normal olmadığını söylüyor ve iyi bir psikolog olarak "peki burada ne sorun var?" diye soruyor. Burada kardeşlik ilişkisi var. Ve cevaplar ilginç. İnsanlar kendilerini etik özerkliğe adanmış olarak gördüklerinden direkt olarak iğrenç bir durum olduğunu söyleyemiyorlar. Dolayısıyla, Haidt'in deyimiyile "ahlaki şaşkırtma" davranışı gösteriyorlar bu da bir açıklama bulmak için mücadele etmeleri gerektiği anlamını taşıyor. Korkunç olduğunu söylüyorlar çünkü çocukları olacak ve çocuklarının ucubeleşmesini istemiyorlar [gülüşmeler] ve sonra deneyi yapan kişi şöyle yorumlar yapıyor: "Yok ya, ikisi de doğum kontrol hapı kullanıyor" "Belki yaşı küçüktür" "Hayır küçük değil" ve en sonunda "Sadece yanlış işte".

Benzer şekilde başka bir senaryo da – [gülüşmeler]. Bu seferki o kadar da kötü bir senaryo değil [gülüşmeler]. Bir ailenin köpeğine dışarda oynarken araba çarpıyor [gülüşmeler]. Aile köpeği alıyor ve "Ah Fido öldü, Fido öldü, ama akşam yemekte ne var?" diyorlar. Sonra köpeği pişirip yiyorlar. Kim buna normal diyor? Güzel [gülüşmeler]. Kim normal değil diyor? Peki. Sonra tuvaletlerinin pis olduğunu fark ediyorlar. "Ama bir dakika, bir Amerikan bayrağı var" [gülüşmeler]. Sonra bayrağı temizlemek için tuvaleti kullanıyorlar. Bunun normal olduğunu kim düşünüyor? [gülüşmeler] Normal olduğunu düşünen var mı? Dikkatinizi çekerim aldığım cevaplar eşit sayıda. Tümünde, "Ah burada bir terslik var" diyenlerin çoğunluğu elit üniversitelerde olup da üniversite öğrencisi olmayanlar.

Son olarak bir de bu var. Bu seferki tahmin ettiğiniz kadar kötü [gülüşmeler]. Adamın birisi yalnızlık çekiyor ve markete gidip donmuş bir tavuk alıyor, eve getiriyor ve onunla ilişkiye giriyor [gülüşmeler]. Sonra onu pişirip yiyor [gülüşmeler] Bakın. Bu Psych Review'da bilimsel bir çalışma. [gülüşmeler] Peki. Bunun normal olduğunu kim düşünüyor? [gülüşmeler] Güzel. İnsanlar arasında bir tutarlılık olduğunu görüyorum. Bunun normal olduğuna inanan insanlar, gerçekten samimi olarak normal olduğuna inanıyorlarsa etik özerkliğe bağlı olduklarını söylemek için her türlü hakka sahipler. Normal olmadığını düşünenler, kendinize "neden" sorusunu sormalı ve nedenlerinizi gözden geçirmelisiniz. İnsanlar oldukça zeki varlıklar dolayısıyla nedenleri kolayca sıralayabilirler. "Ah, hastalık" diyebilirler fakat bu samimi bir cevap değil. Dikkate aldıklarınızı çıkartırsanız tepkiniz kalır. Bunlar farkında olmadığımız bazı faktörlerin ahlaki yargımızı nasıl yönettiklerini gösteren ilginç vaka analizleri. Ahlaki yatkinliklerimiz bizi şaşkırtabilir.

Milgram'ın çalışmasının arkasında yatan – ki bu ahlak konusu çerçevesinde tartışacağımız son konu – Milgram çalışmasının ardında yatan motivasyon, Yahudi soykırımını idi ve neden böyle bir şeyin olabileceğini keşfetmek istiyordu. Bu arada – filminden de biliyorsunuz Milgram bir Yale profesörüydü. Tenür alamadığı için Yale'den ayrıldı, Harvard'a geçti, orada tenür alamadı. O zamanlar ismi "deli doktor" a çıkmıştı. En son City University of New York'a gitti. 33 yaşında tam anlamıyla bir profesör oldu ve 50li yaşlarının başlarında yaşamını yitirdi. Olağan dışı buluşları oldu fakat çok iyi bir hayatı olmadı. Önümüzdeki hafta konuşacağımız başka bir konu da..."ayrılığın 6 derecesi" ni duyan var mı? Milgram'ın güçlü bir hayal gücü varmış.

Peki. Şimdi bunların tümü bir tekrar. İşte ortada bir adam var. Filmi gördüğünde [Milgram'ın "İtaat" adındaki uyum çalışmaları konusundaki film] kaç kişi güldü? Neden güldüğümüz ilginç bir soru ve bunun hakkında daha sonra konuşacağız. Verilen şoklar "hafif şok"tan XXX'e kadar. Bu gördüğünüzün bir tekrarı aslında. Öğrenen kişi sürekli daha fazla şoklandığı için isyan ediyor fakat deneyi yapan kişi itaat istemeye devam ediyor. Filmi görmeyenleriniz için, kurguda bir kişi katılımcı. Bir hafıza oyununda olduklarını ve birisine bir şey öğrettiklerini düşünüyorlar ama aslında şoklanan kişi bir deneyi yapan ekibin müttefiki ve gittikçe artan şoklara karşı belirli şekillerde tepki vermek üzere eğitilmiş bir kişi. Ve sonuç şu ki çoğu insan başka bir insandan aldıkları yönerge doğrultusunda tanımadıkları bir insana ölümcül şoklar verebilir.

Şimdi bu konuda bazı kötü açıklamalar var. Bir açıklamaya göre bunlar gerçekten garip insanlar. "Bunlar bir grup anormal psikopat". Fakat bunun doğru olmadığını biliyoruz. Bir sürü katılımcı ile tekrarlanmış bir deney bu. Milgram'ın orijinal çalışmasındaki insanların farklı olduğunu düşünmenin bir anlamı yok. Kimsenin şok vermekten zevk almadığını filmde hatırlarsınız. Oldukça rahatsızlardı, çelişki içindelerdi ve büyük ölçüde stres hissediyorlardı. Bunu yapmaktan hoşlanmıyorlardı.

Bu çalışmayı takip eden bir takım çalışmalar yapıldı. Bu orijinal deney. Eğer Yale'in elinden kontrolü alırsanız, otoritenin bir kısmı gidiyor. Benzer şekilde ölümcül şok vermeler de azalıyor. Öğretmen öğrenenle birlikleyken seviye düşüyor. Adamın elini tutacak durumdaysanız onu öldürme ihtimaliniz daha düşük. Eğer deneyi yapan kişi size yönergeyi telefonda söylerse söylediklerini yapma ihtimaliniz daha düşük. Eğer laboratuvarında beyaz önlük giymiş bir adam değil de herhangi birisi "Şok vermeye devam et, sorun yok" derse bunu yapma ihtimaliniz daha düşük ve eğer bir isyan varsa ve başka birisi çıkıp "Yapmayacağım" derse sizin de yapmama ihtimaliniz oldukça yüksek. Ve eğer vereceğiniz şok düzeyini kendinizin belirleme şansı olsa çok az insanı son seviyede şoka maruz bırakırdınız. İşte bunlar birisini öldürmeme seviyesinde tutabilecek önemli bazı faktörler. Ve sonuç olarak bu faktörlere bakarak birisinin böyle bir şeyi yapması için ya da yapmaması için mükemmel ortamı belirleyebiliriz.

Milgram deneyiyle ilgili birkaç ciddi eleştiri daha. Milgram'ın deneyi, insanların katılımcı olarak kullanılacağı deneylerle ilgili protokolü belirleyen insan-katılımcı komiteleri kurulmuş olmasının nedenidir. Bu insanlar üzerinde yapılan, oldukça korkutucu ve stresli bir deneyim yaşatan bir çalışmadır ve bu derste birçok çalışma konusunda söylediğim gibi, bu çalışma da bugün olsa yapılamazdı. İnsanlar bu deneye katıldıkları için mutlu olduklarını söylemişler ve sadece %2 pişman olduğunu belirtmiş ama yine de ciddi bir hasara neden olmuş olabilirdi ve belki de olmuştur. İnsanlar laboratuvarı kendilerini daha çok tanımış olarak terk ettiler, yani bir insanı öldürmeleri söylendiği zaman öldürebileceklerini bilerek... Ve bir psikolog olarak söylemeliyim ki bunu insanlara yapma hakkımız yok. Bence insanlar bunları kendileri de öğrenebilirler. Size ,insanları öldürdüğünüze inanmanızı sağlayıp ardından bunun

sadece bir oyun olduğunu söylemeye hiç hakkımız yok – birisini öldürmenize yol açtık. Ve bu gerçekten ciddi bir etik eleştirisi.

Tarihçiler ve sosyologlar Milgram'ın sorguladığı ve ilgilendiği soruları gündeme getirmişler yani itaatin soykırım davranışlarına ne kadar iyi bir örnek teşkil ettiğini gündeme getirmişler – ki bu tartışmaya açık bir konu. Birçok örnekten birisini alırsak, Goldhagen'e göre Nazi Almanyası'nda Yahudi soykırımını gerçekleştiren insanlar yalnızca emirlere uyan itaatkârlar olmaktan daha çok hevesli olan gönüllülerdi. Yine de Milgram'ın deneyi birçok açıdan ve birçok nedenden dolayı oldukça ilginç çünkü bir insanın korkunç bir şey yapması için mükemmel ortamı kurgulama konusunda iyi bir örnek ve mükemmel ortamı yaratmak farklı malzemeler içeriyor. Otorite örneğin, bu durumda Yale'in otoritesi ve bilimin otoritesi. “Bu, devam etmesi gereken bir deney”. Kendinden emin bir deneyci ögesi – Deneycinin kendisi kaygılı, isteksiz, kafası karışmış görünseydi sonuçlar farklı olabilirdi fakat sorumluluğu alacağını söylemeyi hiç bırakmamış. Öğrenen ve deneyci arasında mesafe vardı. Hatırlarsanız adama dokunduğunuzda daha az etki altında kalıyordunuz fakat mesafe onu öldürmenizi kolaylaştırıyor. Son olarak, yeni bir durum var ve nasıl davranılması gerektiği konusunda bir model yok. Milgram deneyini biliyor olmanın en iyi taraflarından birisi, gerçek hayatta bu başınıza gelirse, deney olarak değil gerçek hayatta, size yeni bir şey gibi gelmeyecek. Bunun ne tür bir şey olduğunu biliyor olacaksınız ve durumu bunun ışığında değerlendireceksiniz.

Bu dersi Milgram ve diğer çalışmaları toparlayarak bitirmek istiyorum. Öncelikle bizi kötüye iten iki büyük gücü konuşmaya başlayarak ardından bizi iyiye iten iki büyük gücü konuşarak bitireceğim. Kötüye iten birinci güç, kimlik belirsizliğidir. Bunun anlamı şu, insanların bir gruba dâhilken kötü olmasının sebebi sorumluluğun dağılmasıdır. Ben sokakta tek başıma beysbol sopasıyla camları kırarak koşturup duruyorsam, biliyorum ki bu benim. Ama eğer 20 kişiyle birlikteysem, artık bu durumda ben değilim. Grubun bir parçasıyım ve o kadar da kötü hissetmiyorum. Sorumluluk dağılıyor. O zaman grupların güçlerinden biri de sorumluluğu yok etmesi.

Sorumluluğu diğer yollarla da yok edebilirsiniz. Sorumluluğu yok etmenin bir başka yolu da emir almaktır. Ben değilim. Ben sadece bana ne yapmam gerektiğini söyleyen başka birinin aracıyım. Ve sorumluluğu yok etmenin bir başka yolu da anonim olmak. İşte size bir soru. Birçok şiddet hareketinde ve savaşta, insanlar yüzlerini boyuyorlar ya da maske takıyorlar. Neden? Yani, anonim olma durumu var. Kötü şeyler yaparken maskemi takarsam kimse bunun ben olduğumu bilmeyecek ama burada bir de psikolojik olarak azat edilme etkisi var. Anonimsem, bu ben değilim ve aynı ahlaki sorumluluğu hissetmeden berbat şeyler yapabilirim.

Bu analiz neden insanların yardıma muhtaç olanlara her zaman yardım etmediğini açıklıyor. Eğer bir grup varsa, yardım etme sorumluluğu azalıyor ve bu farklı şekillerde ele alınmış fakat temel olan fikir şu ki hep başkasının yardım edeceğini düşünerek yardım etmiyoruz. Burada bir dağılım var. Bu slayt bunu destekleyen bazı ünlü çalışmaları özetliyor. Ders kitabında detaylı olarak ele alınan

klasik örnek, Kitty Genovese durumu. Etrafı apartmanlarla çevrili olan ortak bir alanda, düzinelerce insan, düzinelerce normal, iyi insan izlerken bir cinayet oldu. Bu insanlar cinayeti izledi ve hiçbir şey yapmadılar. Duyduğum kadarıyla bu konuda verilebilecek güzel bir tavsiye, eğer bir şehir sokağında kötü bir duruma düşerseniz, mesela kalp krizi geçirirseniz ya da bacağınız kırılırsa ya da soyulursanız, “İmdat!” diye bağırmak genellikle başarılı olmayacak – bu araştırmalara dayanan bir çıkarım. Çünkü etrafımda 10 kişi varsa ve birisi “İmdat” diye bağıırıyorsa ben yardım etmeleri için dönüp diğer 9 kişiye bakarım. Onlar da bir şey yapmıyor ve dönüp bana bakıyor. Ben de bir şey yapmıyorum. Yürümeye devam ediyoruz. Burada yapılması gereken birini işaret ederek “Hey sen yeşil kazaklı, polisi çağır!” demek. Bunun psikolojik kanıtı da eğer yeşil bir kazak giyiyorsam ve birisi bana polisi aramamı söylüyorsa ararım. Başkası zarar görürken orada öylece oturamam. Diğer taraftan, birisi “Polisi arayın!” diye bağıırıyorsa ve ben de yapacak işlerim var diyorsam, sorumluluğun dağılması hem kötü şeyler yapmak istediğimizde hem de başı dertte olan diğer insanlara yardım etmek istediğimizde olanların ikisini de açıklıyor.

Başkalarına iftira atmak. Başkalarının önemsenmemesi için birçok yol var. Bu da işin diğer tarafı. Korkunç şeyler yapmanın bir yolu kendinizi kaybetmek ki bu şekilde bir birey olmazsınız, diğer bir yolu da karşınızdakinin bir birey olmaması. Bunu nasıl yaparsınız? Psikolojik ya da fiziksel bir mesafe kurarak yaparsınız. Benden uzak bir mesafedeyseniz sizi öldürme ihtimalim yakın mesafede olduğunuz durumda öldürme ihtimalime göre daha güçlü. Sizin bir kişi/birey olmadığınızı düşünebilir ve sizi bu şekilde tanımlayabilirim ve bunu dil kullanarak yapabilirim. İnsan yerine “kargo” terimini, cinayet yerine “yok etme” terimini kullanabilirsiniz. Espri, insanlara iftira atmak ve insanları indirgemek için oldukça güçlü bir yöntem. Bir insana gülmeye başladığınızda karşınızdaki kişinin bir insandan daha az olduğunu düşünürsünüz ve birazdan gülmeye konusunu konuşurken bu konuya daha detaylı olarak değineceğim.

İsimlerini alabilirsiniz. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirimindeki en ilginç şeylerden birisi – gerçekten ilginç bir hak. Burada şöyle diyor “Herkesin bir isim hakkı var.” Ne kadar ilginç bir hak diye düşünebilirsiniz fakat çok akıllıca bir noktası var. Birisinin ismini alırsanız o kişi daha az önemli olur. İnsanların isimleri var. İnsanların, onları diğerlerinden ayıran, onları insan yapan bireysel isimleri var. Ve birisinin ismini bildiğinizde onlara kötü bir şeyler yapma ihtimaliniz daha az olur. Ve bir başka seçenek de – kendi araştırmalarıma dayanarak değerlendirecek olursam – ismi olmayanları iğrenç olarak görebilirsiniz.

Paul Rozin, iğrenmeyi “beden ve ruh duygusu” olarak tanımlamış. Ve iğrenme hakkında bildiğimiz belirli birtakım şeyler var. İnsanlar için evrensel bir duygu. Belirli bir yüz ifadesine sahip temel bir duygu. Paul Ekman’ın temel duygular üzerindeki çalışmasını hatırlayın, duyguların dışavurumunun evrenselliğini hatırlıyor musunuz? İğrenme bunlardan bir tanesi ve bu listede yer alan belirli evrensel şeylerle ortaya çıkıyor. Nereye giderseniz gidin, dışkı, idrar, kan, kusma, çürümüş çiğ et ve çoğunlukla etlerin büyük bir kısmı iğrenç olarak nitelendirilecektir. Şimdi iğrenme konusunda söyleyeceklerimiz bu kadar olsaydı, ahlakı çok da etkilemiyor olurdu fakat

biliyoruz ki insanlar da birbirlerine iğrenç görünebilirler. Charles Darwin, insan davranışının parlak bir gözlemcisi olarak, bunu örneklemek için güzel bir hikâye anlatıyor: Bir yerli, soğuk bir yerde tutularak korunmuş bir ete parmağıyla dokunduktan sonra etin yumuşaklığına karşı açıkça bir tiksinti gösterirken, ben elleri pis olmamasına karşın bir yabancı adamın çıplak elleriyle benim yemeğime dokunmuş olmasından tiksindim.

İnsanlar iğrenç olabilir ve iğrenç olduklarında daha az önemsenirler. Bir filozof ve alim olan Martha Nussbaum bunu çok güzel bir biçimde özetler: “Tarih boyunca – sümüklülük, kötü koku, çürümüşlük, kokuşmuşluk gibi – belirgin tiksinti uyandırıcı özellikler Yahudiler, kadınlar, eşcinseller, dokunulmazlar ve alt sınıftan insanlarla ilişkilendirilmiştir – bu insanlar bedeninin kiriyle lekelenmiş gibi düşünölmüştür.” “Hiçbir—” bunu okumayacağım ama bu bir tipik Nazi propagandası örneğidir. Soykırımla ilgili arkada kalan yazılı kayıtlar, iğrenmenin nasıl da insanları insanlıktan çıkararak onları öldürmeyi kolaylaştırma yöntemi olarak kullanıldığını göstermektedir. Bunu geçiyorum.

Olumlu bir noktaya geçerek bitirmek istiyorum. Bu olumlu nokta iyiliğe iten güçlerdir. Kötülüğe iten güçler kendinizi birey olarak kaybetmeniz, kalabalıkta kaybolmanız, sizi aracı olarak kullanan bir otoritenin varlığında kendinizi kaybetmeniz, anonimleşerek kendinizi kaybetmeniz ve ilaveten diğerlerine sanki onlar insan değillermiş de sayılabmış, nesnelermiş ya da iğrenç şeylermiş gibi davranmanızdır ancak iyiliğe iten bazı güçler de vardır. Bunlar “temas kurma” ve “karşılıklı bağımlılık”tır. Bu, diğer insanlara bağlı olduğunuz sürece onlara daha çok kendi bencil nedenlerinizden ötürü iyi davrandığınızı söyleyen bencil gen kuramının genişletilmiş hali gibi düşünülebilir. Robert Wright, “Japonların bombalanmasını istememe nedenlerimden biri onların benim minivanımı üretmiş olmalarıdır” diyerek bunu çok açık sözlülükle dile getirmiştir. Buradaki temel fikir onun Japonlara ekonomik bir bağımlılığı olduğudur. Farklı gruptandırlar, normal koşullar altında Wright onları öldürmek isteyebilir ancak aradaki karşılıklı bağımlılık normal bir iletişimi doğurmaktadır.

Thomas Friedman, McDonald’s’ın olduğu iki ülkenin asla savaşa girmeyeceğini çünkü McDonald’sın küresel bir karşılıklı bağımlılığa zorladığını iddia eder. Bu iddia, NATO Saraybosna’yı bombaladığı zaman yanlışlanmıştır ancak Friedman’ın düşüncesi, karşılıklı bağımlılık sizi diğer insanlarla uzlaşmaya iter fikri, iyi niyetli bir düşüncedir.

Daha genel olarak, “Temas Kuramı” dediğimiz bir kuram vardır. Yani karşılıklı bağımlılık bir şeydir ama daha da ilginç olan diğer insanlarla kurulan basit bir temastır. Özellikle aynı statüye sahipseniz, ortak bir amacınız varsa ve sosyal desteğiniz varsa bunlar sizi diğer insanlardan daha fazla hoşlanmaya itiyor. Bugün, böyle yapılmadığı takdirde birbirlerine karşı kin güdecek insanların – Amerika’daki beyazlar ve siyahlar örneğin – bir araya getirildiklerinde birbirlerinden daha fazla hoşlanacağını gösteren düzinelerce belki yüzlerce çalışma var. Bu insanları bir araya getirme koşulları üzerine birçok sosyal psikoloji çalışması var. Daha önce üzerine konuştuğumuz Robber Mağarası deneyi bunun güzel bir örneğidir. Çocukları bir araya getirmek mümkün değildi ancak ne zaman iki grubun da ilgilendiği ortak bir

amaçları oldu, bu amaç, grupların karşılıklı bağımlılık geliştirmelerine ve sonrasında da bu temas ahlaki duygulara yol açıyor.

Ordu, buna çok güzel bir örnektir. Birleşik Devletler'deki ordu böyle olmadığı takdirde bir araya gelmeyecek ve birbirleriyle temas kurmayacak olan insanların bir araya getirildiği yerdir. Ordudaki insanların, örneğin ırkçı insanların farklı ırktan insanlarla çalıştıkları takdirde onları, önce sevdiklerinden daha çok sevdiklerini gösteren çalışmalar vardır. Bunun olması için gereken tüm malzemelere sahipsiniz. Ortak bir amaç için çalışıyorlar, ordu bu insanların bir araya gelmesini destekliyor, adil ve eşit düzeylerde bir araya getiriliyorlar.

Yale gibi üniversitelerin gruplar arası olumlu teması ne kadar desteklediği üzerine tabi ki tartışmalar var. Ve siz bu konuda kendinizi bir alıştırma olarak düşünebilirsiniz. Eğer bu saydıklarımız temas için gerekli koşullarsa, bu koşulların üniversite ortamında, örneğin beyazlar ve siyahlar ya da Amerika'nın güneyinden ve kuzeyinden gelen insanlar için ne kadar sağlanıyor? Ve kampüste, Yale topluluğu içinde ne derece ayırım yapıldığı üzerine tartışmalar döndüğünü biliyorum. Ve siz kendinize bu ayırımın ne derece olduğunu ve bunun Temas Kuramını ne kadar yansıttığını, bunun Temas Kuramı'na göre hangi rolü oynadığını sorabilirsiniz.

Son olarak, bu söyleyeceğim son şey, başka bir insanın bakış açısından bakabilirsiniz, o insanları daha fazla önemsersiniz. Bu, ahlaki açıdan iyiliğe iten güçlerden sonuncusudur. JFK eşit hakları savunurken soyut bir felsefi argüman üretmek yerine onu dinleyen beyazları başkalarının bakış açısından bakmaya davet etmiştir.

Eğer bir Amerikalı, ten rengi koyu olduğu için halka açık bir restoranda yemek yiyemiyorsa (vesaire vesaire vesaire) aramızda kimler ten renginin değişmesinden hoşnut olurdu? Aramızda kim gecikme ve sabır öğütlerinden memnun olurdu?

Nussbaum, Yunan dramalarından bahsediyor ve aslında bu dramaların, insanları, olmayı bile hayal edemedikleri, göz göze bile gelmeyi hayal edemeyecekleri karakterlerin bakış açısından dünyayı görmelerine davet ettiğini söylüyor ve bu durumun insanlarda empatik bir açılıma yol açtığını ekliyor. Bence ahlaki iyiliğin en büyük etki alanı hikâye anlatımı çünkü burada insanlar dünyayı başkasının bakış açısından görmeye davet ediliyorlar.

Son olarak, direkt yollar da var. İnsanlara soru sorabilirsiniz ki bu, çocuklarımızın merhamet anlayışını geliştirmek istediğimizde kullandığımız bir yöntemdir. "Onların bakış açısından görmeye çalış. Aynı şey senin başına gelseydi ne hissederdin?" diye soruyoruz. Bir de dolaylı yollar var. Örneğin metaforun gücünü kullanabilirsiniz. Yakın olduğunuz, size tanıdık gelen bazı şeyler vardır ve bu tanıdık şeylerin altına yeni şeyler ekleyebilirsiniz. Yakın olduğunuz şeyler size tanıdık gelebilir ve öğrendiğiniz yeni şeyleri zihninizde size tanıdık gelen şeylerle aynı yere yerleştirebilirsiniz. Yani eğer cenin için ahlaki bir kaygı taşımanızı istersem, cenini doğmamış bir çocuk olarak tanımlamakta hiç de zorlanmam. Bir hayvanı önemsemenizi isteseydim, onu insan gibi tanımlamakta zorlanmam. Hepiniz hakkında düşünmek isteseydim-ve sizinle daha fazla bağ kurmak isteseydim, sizi alakasız yabancılar olarak tanımlamazdım.

Daha ziyade kardeşlerim olurdunuz. Ve tabii ki, bizi bir araya getiren herhangi bir siyasi hareket de aynı şekilde aile metaforunu kullanıyor.

Steven Spielberg bizi eğlendirmeye çalışırken robotların ve bilgisayarların da duygusal ahlaki varlıklar olduğu ögesini kullanarak bize şöyle bir şey göstermedi [yüzü olmayan bir mekanik robot]. Bize böyle bir şey gösterdi [sevimli bir çocuk aktör].

Peki. Önümüzdeki haftanın okuma ödevi kolay. Son zamanlarda zor ödeveler verdiğimin farkındayım. Bu basit. Gerçekten kısa bir şekilde yazabilirsiniz ve çok kısa yazarsanız geçer bir not alabileceksiniz. Birazcık uzun da yazabilirsiniz. Milgram deneyinin hiç yapılmadığını ve ilk defa yapılacak olduğunu düşünün. Ne yapardınız? Sizce diğerleri ne yapardı? Peki, önümüzdeki hafta görüşmek üzere.

Psikolojiye Giriş

Ders 16

İnsanların Dünyasında Birey Olmak: Benlik ve Diğerleri 1. Kısım

Profesör Paul Bloom: Bu dersle, kendimiz hakkında nasıl düşündüğümüzün, diğerleri hakkında nasıl düşündüğümüzün, insan grupları hakkında nasıl düşündüğümüzün sosyal psikolojisi hakkında iki dizilik bir ders dizisine başlayacağız. İnsan zihninin kapasitesi hakkında oldukça fazla konuştuk ve bunların bir kısmı fiziksel dünyaya uyum sağlamak ve onunla başa çıkmakla ilişkilidir. Yemek seçmemiz, dünyayı dolaşmamız, nesnelere tanımamız, fiziksel etkileşimleri anlamamız gerekiyor. Ancak, muhtemelen evrimleşmiş zihinlerimizin en ilginç yanı diğer insanları anlama ve onlarla başa çıkma kapasitemizdir.

Diğer insanların nasıl çalıştığıyla son derece ilgilidir. 2005'te oldukça önemli bir haber olan hikâye şudur. Ve ekranı göremeyenleriniz için söyleyeyim, bu haber Jennifer Aniston ile Brad Pitt'in ayrılmasıydı. Bunu ilk duyduğumda nerede olduğumu hatırlıyorum [gülüşmeler]. Ve oldukça ilginç bir manzara. Geri dönüp hatırlayın. Psikologlar olarak biz doğal olanı sorgulamalıyız. Sağduyusal olan şeyleri alıp onları incelemeliyiz. Ve olan şeylerden birisi de, bu türden şeyleri çok sevmemiz. Ünlülerin hayatlarından büyüleniyoruz. Diğer insanların sosyal hayatlarından çok etkileniyoruz. Ve neden böyle olduğunu sormak ilginç bir soru. Ve bu önümüzdeki birkaç ders boyunca ele alacağım sorulardan bir tanesi; ancak sosyal psikoloji kuramına geçmeden önce bireysel farklılıklar üzerinde durmak istiyorum.

Zekâ ve kişilikte insanlar arasındaki bireysel farklılıklar konusuna birkaç hafta önce bir ders ayırmıştık. Sosyal doğamızdaki bireysel bir farklılık üzerine biraz daha konuşmak ve ardından sizlerin bir doğru üzerinde nerede durduğunuzu ölçecek bir test doldurmanızı istiyorum. Test önünüzde bulduğunuz kâğıt parçası. Önünde bu kâğıttan olmayanlar elini kaldırsın, ders asistanları size bunlardan bir tane getirecektir. Bununla ne yapacağınızı henüz bilmiyorsanız, o yüzden endişelenmeyin. Test, bir bilim yazarı olan Malcolm Gladwell tarafından geliştirilmiştir ve müthiş kitabı The Tipping Point'te yer almaktadır. Ve testi tanıtırken Gladwell, tabii ki de itaat deneyleriyle ünlü olan ancak birçok başka ilginç şey de yapmış olan Stanley Milgram tarafından yapılan bir deneyi de anlatmaktadır.

Ve yaptığı çalışmalardan birisinde, Omaha, Nebraska'da rastgele seçilmiş 160 kişiye bir paket vermiş ve bu insanlardan bir şekilde bu paketi – ve bunun internetten, emailin icadından çok yıllar önce olduğunu hatırlayın – Boston'da çalışan ancak Sharon, Massachusetts'de yaşayan bir borsacıya iletmelerini istedi. Pek çok insanın bunu yapabildiğini gördü. Tabii ki de hiç kimse bu adamı tanımıyordu, ancak bu

adamı tanıyabilecek insanları tanıyan insanları tanıyorlardı. Yani, pek çoğu başarılı oldu. Pek çok insan bu paketi bu kişiye ulaştırabildi ve en fazla altıncı dereceden bir yabancı olma durumu vardı ki bu da her birimizin bir diğerinden en fazla altıncı dereceden yabancı olduğumuz değişimin kaynağıdır. Bu genel olarak doğru değil. Bu Birleşik Devletlerde yapılan oldukça basit bir deney ancak fikir çok güzel, herkes bir diğerine insanlar zinciriyle bağlıdır.

Ancak Milgram'ın bulduğu asıl ilginç olan şey ise, vakaların yarısında bu paketin iki kişi üzerinden ulaşmasıydı. Yani, eğer insanlar arasındaki ilişkileri işaretlerseniz – Bu odadaki herkesi alabiliriz ve tanıdığınız herkesi ve sizi tanıyan herkesi bulabiliriz ve bir çizgi çekebiliriz, ancak bunu yapmış olsak bir birbirine geçmiş eşit çizgiler bulamazdık. Tersine, insanların kümeler oluşturduklarını bulurduk. Bazı insanlar Gladwell'in deyişiyle bağlayıcılarıdır. Tıpkı hava trafiği gibi. Havayolları her birisinin yerel yerlere uçtuğu bir şekildeydi ancak şimdi bir merkez sistemi var, örneğin uçakların geçiş yaptığı Chicago O'Hare ya da Newark gibi. Bazı insanlar merkezlerdir. Bazı insanlar birçok insanı tanıyan türdendir. Bu odadaki bazı insanlar merkezlerdir ve bunu bulmak imkânsız değil.

Önünüzdeki kâğıtlarda herhangi bir Manhattan telefon listesinden rastgele alınmış 250 isim var. Dünyanın farklı yerlerinden, farklı ulusal kökenlerden ve çeşitli etnik kökenlerden isimleri kapsıyor. Yapmak istediğim şu. Ve size bunun için yaklaşık beş dakika vereceğim. Bu isimleri tarayın ve tanıdıklarınızı daire içine alın. Burada birinizi tanıyan olmanızın kuralı, onların da sizi tanıyan olmasıdır. Yani eğer bir ünlüyse – işte burada Johnson ismi var. Şimdi, ben Magic Johnson'ı tanıyorum ancak o beni tanımıyor, dolayısıyla bunu daire içine alamam. Diğer yandan, bölüm başkanımız Marcia Johnson. Ve beni tanıyor, yani onu daire içine alabilirim. Tarayın ve daire içine alın. Sizi tanıyan ve sizin de onları tanıdığınız herkesi daire içine alın. Bunlar bağlantılı olduğunuz insanlar. Eğer bir soyadında birden fazla kişi tanıyorsanız, onu iki kere daire içine alın. Eğer sizde bu kâğıttan yoksa ve katılmak istiyorsanız lütfen elinizi kaldırın ve asistanlardan birisi size bunlardan getirsin. Siz bunu yaparken ben bunun hakkında biraz daha konuşacağım.

İnsanlar arasındaki bağlar konusu çeşitli nedenlerden entelektüel olarak ilginç bir konudur ve insanların nasıl etkileştikleri üzerine bazı genellemeler yapmamızı sağlar. Altı derecelik ayrılık oyunu, Kevin Bacon etrafında çok ünlü bir film unsuruna döndü, bence ayrılıkla uyumlu olduğu için. Ve altı derecelik Kevin Bacon oyunu, herhangi bir aktörü alıp Kevin Bacon'a ulaşmak için kaç adım atılması gerektiği şeklinde oynanmaktadır. Ve bazı bilgisayar bilimcileri bunun programını geliştirdi. Uluslararası film veri tabanlarında çeyrek milyon aktör ve aktrisi tarayıp kendi Bacon sayılarına ulaşılar. Ve Bacon sayısı onların Kevin Bacon'a ulaşmak için gerek duydukları adımların sayısıdır. Örneğin, Ed Asner JFK filminde Kevin Bacon'la birlikteydi. Dolayısıyla, Ed Asner'ın Kevin Bacon sayısı 1. Elvis Presley, Change of Habit filminde Ed Asner ile birlikteydi ve bu onun Kevin Bacon'a en yakın ilişkisi. Dolayısıyla, Elvis Presley'nin Kevin Bacon sayısı 2.

Görülen o ki, film veri tabanındaki çeyrek milyon insanı alıp her birisinin Kevin Bacon sayısını hesaplasanız, ortalama Bacon sayısı 2.8'dir. Bu ortalama insanınızın Kevin Bacon'dan kaç adım uzakta olduğunun sayısıdır. Ardından, her bir aktör ve aktris için en fazla bağlı olanı hesaplayabilirsiniz. Dolayısıyla, en fazla bağlı olan, çeyrek milyonun ortalamada en fazla bağlı olduğu kişidir. Ve hangi aktör ve aktrisin en fazla bağlı olduğu oldukça şaşırtıcıdır. Tahmin etmek isteyen var mı? Size yanlış yanıtı vererek başlayabilirim ve bunu web sayfasında da bulabilirsiniz. John Wayne değil. John Wayne 60 yıldan uzun bir süredir pek çok filmde, 180 filmde oynadı, ancak o kadar fazla bağlantılı değil çünkü çoğunlukla westernlerde oynadı ve aynı kişilerle birlikteydi. Meryl Streep de değil, çünkü Meryl Streep'te sadece iyi filmlerde oynama talihliliği var [gülüşmeler]. Dolayısıyla, Adam Sandler ya da John Claude Van Damme gibi kişilerle bağlantısı yok [gülüşmeler]. Tahmin edin. Tahmin eden var mı?

Öğrenci: Christopher Walken

Öğrenci: Nicholas Cage

Profesör Paul Bloom: Christopher Walken iyi bir tahmin. Buna bakabiliriz. Burada çok az ismi biliyorum. Christopher Walken bir finalist değil. Nicolas Cage ilginç bir örnek. Nicholas Cage hiç iyi filmlerde oynadı mı? Tartışma yaratmak – düşündüğümde daha büyük bir tartışma yaratacağım.

Öğrenci: Figüranların bir adım üstünde olan bir kişi. En iyi ihtimalle bir B listesi aktörü.

Profesör Paul Bloom: Affedersin? En bağlantılı kişi mi? En bağlantılı kişi ve tahminimce bu senin haklı olduğunu gösteriyor, Rod Steiger. Tarihteki en bağlantılı aktör o, ancak diğerlerinden çok daha fazla filmde oynadığı için değil. Michael Caine muhtemelen bu gezegendeki herkesten daha fazla filmde oynamıştır, ancak o [Rod Steiger] her türlü filmde rol almıştır. On The Waterfront'ta, In the Heat of Night'ta ve Carpool gibi çok kötü filmlerde oynadı. Dramalarda, suç filmlerinde, korku filmlerinde, westernlerde, gerilimlerde, bilim kurgularda ve müzikallerde oynadı. Şimdi, bazı kişiler Rod Steiger gibidir. Bazı kişiler gündelik hayatlarında çok fazla etkileşime girmektedir ve bence birileriyle etkileşime girerken insanları diğerlerinden ayırt edebildiğimizi biliyoruz.

Kaç kişi şimdi doldurmayı tamamladı? Peki. Bizim bölümde, benim tanıdığım insanlar arasında bu dünyada en fazla bağlantılı olan birisini tanıyorum. Eğer Rumsfeld'le konuşmak isteseydim, bu kişiye gider ve "Beni Rumsfeld'le tanıştırmı mısınız?" derdim. Birisinin halledilmesini istesem, bu kişiye giderdim [gülüşmeler]. Ve diğer yandan, bölümde başka birisini tanıyorum ve bildiğim kadarıyla tanıdığı tek kişi benim [gülüşmeler].

Peki, onun altında puan alan kaç kişi var? On ile yirmi arasında alan kaç kişi? Yirmi ile otuz? Otuz ve kırk? Kırk ve elli? Elli ve altmış? Kaç kişi altmışın üzerinde

puan aldı? Altmışın üzerinde alan var mı? Gladwell bunu pek çok yerde yaptı. Kolej gruplarında ortalama 21. 100'e kadar puan alanlar da var. Yaş ilerledikçe tabii ki de daha yüksek puanlar alınmakta, ülkede daha uzun bulunmakla ise bu puan artmıyor. Gazeteciler doğal olarak yüksek puanlar almakta, akademisyenler ise daha düşük, ancak Gladwell'in vurguladığı, bazı insanların bu açıdan şanslı oldukları. Bazı insanlar diğerlerinden daha sosyaldir ve bu pek çok ilginç şeyle bağlantılıdır.

Bağlantılılık konusunda sosyal faktörler bulunmaktadır ve sosyologların neden Yale'e gitmek iyidir sorusuna verdikleri yanıtlardan birisidir. Yanıtlardan birisi, tabii ki de, müthiş entelektüel faydalarıdır. Bunu bir kenara koyalım. Biraz alaycı yaklaşalım. Bir diğer yanıt, güçlü arkadaşlar edinmenizdir. Bu daha yakın, ancak sosyologların buldukları asıl ilginç yanıt güçlü arkadaşlıklar edinmeniz değil, güçlü tanıdıklar edinmenizdir. Yale sayesinde pek çok güçlü insanlar tanırırsınız ve bunların arkadaşınız olmasına gerek yoktur, onlar tanıdıklarınızdır. Ve sosyologlar, hayatınızın iş bulmak gibi pek çok yönü için tanıdıkların önemli olduğunu, bağlantıların önemli olduğunu vurgulamaktadır ve Yale gibi bir yere giderek edindiğiniz bağlantılar hayatınızın geri kalanı için bu yerin sunduğu herhangi bir entelektüel kabiliyetten daha fazla faydalıdır.

İşte önümüzdeki iki ders boyunca yapacağımız şey bu. İlk önce benlik hakkında konuşacağız. Ardından benlik ve diğerleri hakkında, temel olarak kendimiz hakkında nasıl düşündüğümüz ve diğerleri hakkında nasıl düşündüğümüz üzerine konuşacağız. Ardından, diğer insanlar hakkında nasıl düşündüğümüz üzerine ayrıntılı olarak konuşacağız ve bunun ardından Harvard'lı insanlar, gay insanlar ve siyahi insanlar gibi gruplar hakkında nasıl düşündüğümüz üzerine konuşacağız. Benim için tüm zamanların en favori bulgusundan söz ederek başlayacağım ve bu bulgu benlik hakkında. Bu bulgu spot ışığı etkisi hakkındadır.

Şimdi, benim sabahlarım çoğunlukla bir koşuşmaca içinde geçer çünkü iki çocuğum var. Sabahları kalkarım ve bazı sabahlar alarmı kurmam ve geç kalkarım, yataktan çıkarım, çocukları uyandırırım, hizmetlileri selamlarım, hazırlanırım [gülüşmeler] ve kahvaltı hazırlarım. Ardından evden fırlayarak çıkarım ve saat 3 civarı, bir seferinde bir evsiz olmak üzere, birisi kulağımda koca bir tıraş köpüğü olduğuna işaret eder – çünkü sabah tıraş olurken aynaya bakmamışımıdır bile. Ya da bir seferinde bir partiye katılmışım ve gömleğimi yanlış giydiğimi, cidden yanlış giydiğimi fark etmişim, sadece bir düğme değil. Her neyse [gülüşmeler] ve bu olduğunda kendimi son derece toy hissederim. Ve temel olarak kendimi aşağılanmış hissederim, bu dünyanın sonu gibiymiş ve herkes fark etmiş gibi. Asıl soru, böyle bir şey olduğunda kaç kişi fark eder? Ve spot ışığı etkisi – ya da, benim en favori deneyim hakkında konuşmadan önce, spot ışığı etkisini çok iyi anlatan bir The Simpsons bölümü var. Ve psikolojik testler üzerine de güzel bir anlatımı var ve o yüzden size sırayla hızlıca göstereceğim [video gösterilir].

Bir sosyal psikolog olan Tom Gilovich, işe giderken pembe bir gömlek giydiğimizde, kulağımızda tıraş köpüğü olduğunda sistematik olarak bunu fark eden

insan sayısını abartıyor muyuz anlamında spot ışığı etkisini merak ediyordu. Bir dizi deney yaptı. Ve deneylerinden birisinde, katılımcılarının – standart Psikolojiye Giriş dersi öğrencileri – arasına girdi ve “Yarın bir tişört giymenizi ve bu tişörtün üzerinde bir resim olmasını istiyorum” dedi ve böylece üzerlerinde olabilecek en utandırıcı resimlerin olduğu tişörtler giymelerini sağladı. Görünen o ki, insanlara giydiğiniz tişörtte olabilecek en kötü resim ne olur diye soracak olsanız en sık verilen yanıt Barry Manilow’a bağlanmış Hitler’dir [gülüşmeler]. Ve tişörtünüzde olabilecek en iyi resimler ise Martin Luther King Jr. ve Jerry Seinfeld’dir.

Ve ardından, onlardan günlerini düşünmelerini istedi ve onlara “Kaç kişi tişörtünüzü fark etti?” diye sordu. Ardından, psikologlar etrafta dolaşp insanlara “Kaçınız şu kişinin tişörtünü fark ettiniz?” diye sordular. Ve insanların neredeyse yarı yarıya yanıldıkları ortaya çıktı. Örneğin, onlar 100 kişinin fark ettiğini düşündüğünde, elli kişi fark etmişti. Ve Gilovich ve arkadaşları arka arkaya yapılan çalışmalar sonucunda, insanlar sizi fark etmediği halde sizin insanların sürekli sizi fark ettiklerini sanmanızı ifade eden spot ışığı etkisini buldular. İnsanlar kendilerini fark etmekle meşguller. Ve aslında bu işe yarar bir bilgi.

Gilovich bununla ilgilendi çünkü pişmanlığın psikolojisiyle ilgileniyordu. Ve görünen o ki, ölmekte olan insanlara ya da çok yaşlı insanlara basitçe “Bu hayatta neyden pişmansınız?” diye sorduğunuzda, çoğunlukla denemedikleri şeylerden pişmanlardır. Ancak, neden denemediklerini onlara sorduğunuzda yanıtlar sıklıkla “Aptalca görünürdüm.” şeklinde olmaktadır. Ve ilginç bir bilgi, insanlar sizin diğerlerine dikkat ettiklerini düşündüğünüz kadar dikkat etmemektedirler. Siz bunun iyi ya da kötü olduğunu düşünebilirsiniz, ancak spot ışığı sizin üzerinizde olduğunu sandığınız kadar sık üzerinizde değildir.

Gilovich’in bulduğu bir ikinci etki ise saydamlık etkisidir. Ve saydamlık etkisi oldukça ilginçtir. Saydamlık etkisi, bizim olduğumuzdan daha saydam olduğumuzu sanmamızdır. Burada kötü bir yalancı olduğunu düşünen birisine ihtiyacım var. Sadece üç cümle söylemenizi isteyeceğim. Bunları hatta önceden size söyleyeceğim. Size üç soru soracağım: “Londra’da bulundun mu? Senden küçük kardeşin var mı?” ve “Suşi sever misin?” Şuradaki yanıtlardan birisiyle cevap vermeni isteyeceğim. Ve bu sorulardan birisine yalan yanıt vermeni isteyeceğim. Buradaki görev geri kalan herkesin hangi soruda yalan söylediğini bulmaya çalışması olacak. Yapmak isteyen var mı? Evet. Ve hatta hangisi hakkında yalan söylemen gerektiğini bile yazacağım. Ve o soru için yalan söylemeni istiyorum. Tamam? Hiç Londra’da bulundun mu?

Öğrenci: Hayır, hiç Londra’da bulunmadım.

Profesör Paul Bloom: Senden küçük kardeşin var mı?

Öğrenci: Evet, küçük bir kardeşim var.

Profesör Paul Bloom: Suşi sever misin?

Öğrenci: Hayır, suşi sevmem.

Profesör Paul Bloom: Peki. Bir oylama yapalım. Bunlardan birisinde yalan söylüyordu. Kim birinci soru diyor? Kim ikinci soru diyor? Kim üç diyor? İki ve üç arasında oldukça eşitlik var. Hangisi hakkında yalan söylediğini söyleyebilirsin.

Öğrenci: Üç.

Profesör Paul Bloom: Bu etkinin iki yönü var. Bunlardan birisi insanlar yalan söylemekte oldukça iyiler. Ayağa kalktığına herkesin hangi soruda yalan söylediğini bulabildiği insanlar oldukça nadirdir, ancak saydamlık etkisi bizim bu şekilde hissetmememizdir. Sıklıkla içimizin görüldüğünü düşünürüz ve dolayısıyla insanlar diğerlerinin kendi sırlarını fark edebilme oranını abartmaktadır. Ve aslında, bu sıklıkla, öğretmenin ya da hikâye anlatmanın bu kadar zor olmasının nedenidir çünkü diğerlerinin bildiklerini sürekli abartmaktayızdır. Kendimizi de olduğumuzdan daha saydam olarak düşünürüz.

İkinci bir sosyal psikolojik fenomen ise kendinizin müthiş olduğunu düşünmenizdir. Eğer insanlara “Psikolojiye Giriş dersi bu yarıyı nasıl?” diye soracak olsam ve kendiniz için sınıfın geri kalanına göreli bir değerlendirme yapmanızı istesem ve herkes doğru değerlendirme yapsa ya da sistematik bir yanlılık olmasa, toplam rakam % 50 civarında olmalıdır. Kabaca yarıya yakınınız ortalamadan daha iyi durumda ve yarıya yakınınız ortalamadan daha kötü durumda. Ancak görünen o ki, insanlar sistematik ve dramatik bir şekilde kendilerini ortalamadan daha iyi görmektedir. İnsanlara sorduğunuzda kendilerini ortalamadan daha iyi bir öğrenci, bir âşik, bir öğretmen ve özellikle bir sürücü olarak görecektir [gülüşmeler]. Araba kullanan herkes kendisinin müthiş bir sürücü olduğunu düşünmektedir.

Bu, Garrison Keillor’un bir hikâyesinde tüm çocukların ortalamanın üzerinde olduğu bir yere dayanarak Wobegon Gölü etkisi olarak adlandırılmaktadır. Ve Wobegon Gölü etkisi psikolojide, herkesin kendisini ortalamadan daha iyi görmesiyle, bir sistematik yanlılıkla ilişkilidir. Psikologların bilmediği ise, Wobegon Gölü etkisinin neden var olduğudur ve bazı öneriler vardır. Birisi aldığımız geribildirim doğasıdır. Yani, hayatınızın pek çok yönüne ilişkin sadece iyi olduğunuzda, iyi bir şeyler yaptığınızda geribildirim alırsınız. Normal, üretken, sağlıklı ve mutlu bir çevrede, insanlar size ne kadar kötü olduğunuzu söyleyip durmazlar, ancak iyi olduğunuz şeylerde iltifat ederler ve bu da belirli alanlarda insanlarda şişirilmiş bir benlik değerine yol açabilir.

İkinci bir olasılık iyi olmanın farklı kriterleri olmasıdır. Örneğin, bir sürücü için, insanlardan ne kadar iyi bir sürücü olduklarını değerlendirmelerini istesem, genellikle düşündükleri – “Ben ortalamadan iyiyim” derler, ancak aslında yaptıkları sürücülüğün bir yönüne odaklanmalarıdır. Dolayısıyla, bazıları “Hey, ben çok iyi bir paralel park ediciyim, demek ki çok iyi bir sürücüyüm” diyebilir. Diğerleri, “Çok dikkatliyim, yani çok iyi sürücüyüm” diyebilir. Diğerleri “Başkalarının yapamayacaklarını yaparım, çok iyi sürücüyüm” diyebilir [gülüşmeler] – ancak bunun da ötesinde burada ve başka alanlarda ifade edilen, insanların kendileri hakkında iyi hissetme motivasyonlarına dair psikolojik bir etki bulunmaktadır. Önemli olduğunuzu düşünürsünüz ve bu

nedenle spot ışığı etkisi vardır. Düşüncelerinizin görülebildiğini düşünürsünüz, bu nedenle saydamlık etkisi vardır. Ancak bunun ötesinde, normal ve sağlıklı bir zihinle kendinizin müthiş olduğunu düşünürsünüz.

Bunlar çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Benliğe hizmet eden yanlılıklar olarak adlandırılan şeylerde de ortaya çıkmaktadır. Vize sınavında, yarınız ortalamadan iyi not aldı, yarınız ise ortalamadan daha kötü not aldı, ancak tek tek her birinize yanıtların neden simetrik olmadığını sorabilirim. Vize sınavında iyi not almış olanlar bunu kapasite ve yetenek kavramlarıyla açıklardı. “Ben akıllı, çalışkan ve zeki olduğum için” derlerdi. Kötü not alanlar ise, “Sınav adil değildi. Ben meşguldüm. Yapacak daha önemli işlerim vardı” derlerdi. Profesörler de böyle – Bir makaleleri kabul edildiğinde, bunun nedeni makalenin çok zekice olmasıdır. Ancak bir makaleleri reddedildiğinde bunda (EKLENDİ) kendilerini kıskanan editör ve hakemlerin bir komplosu söz konusudur. Bu asimetri her zaman vardır. Bu asimetri sporcularda, yöneticilerde ve kaza raporlarında görülmektedir. Ve tekrar, bu bir tür pozitif pekiştirme tekniğidir. Müthiş olduğunuzu düşünürsünüz ve siz müthiş olduğunuz için başınıza gelen iyi şeyler sizin müthişliğinizden kaynaklanmakta, ancak kötü şeyler ise talihsizlik ve kazayla açıklanmaktadır.

Benliğin üzerinde konuştuğum son bir yönü ise, yaptığınız şeyin anlamlı olduğu fikridir. Ve bu sosyal psikolojinin en ilginç alt alanlarından birisidir. Bu fikir sosyal psikolog Leon Festinger tarafından geliştirilmiştir ve bilişsel çelişki teorisi olarak adlandırılmaktadır. Ve Festinger’in ilgilendiği fikir, insanların zihinlerinde bir tutarsızlık yaşadıklarında ne olduğu üzerinedir. Ve bu durumun çelişki adını verdiği rahatsız edici bir duygusal durum oluşturduğunu ileri sürmektedir. Ve bizim de çelişkiyi azaltmak üzere davrandığımızı ileri sürmüştür. Zihnimizde bir karşıtlık olduğunda mutsuz oluruz ve çelişkiyi gidermek üzere adımlar atarız.

Bu aslında oldukça genel görünmektedir, ancak buna ve gündelik hayatta nasıl işlediğine çarpıcı örnekler vardır. Bu son derece basit örnek doğrulama yanlılığıdır. Bazılarınız politik olarak sağcıdır. Bazılarınız ise politik olarak solcudur. Size hangi dergileri okuduğunuzu sorsam, sağcı olan insanların sağcı dergileri okuduklarını ve solcu olan insanların solcu dergileri okudukları görülmektedir çünkü insanlar kural olarak inandıkları şeylere karşı çıkan bilgiler almaktan hoşlanmamaktadır. İnanışlı şeyi onaylayan ve bunları destekleyen bilgiler almak istemektedirler. Eğer Bush’u destekliyorsanız, Bush hakkında iyi haberlere bakarsınız, eğer Bush’u desteklemiyorsanız onun hakkında kötü haberler ararsınız.

Ve bu kendini pek çok ilginç yolla göstermektedir. Size çok basit bir deneyden bahsedeceğim. Bu deney Yale’den Louisa Egan tarafından yapılmıştır ve bir noktaya işaret etmektedir – ardından bunun gerçek hayattaki doğurgularına da değineceğim. Çok basit. Üç tane M&M’iniz var. Önce karşınızdakinin herhangi bir M&M’i diğerinden daha fazla sevmediğinden emin olmak üzere ön test yaparsınız. Ve üç M&M’iniz var. Kimin umurunda? Ve ardından ondan ikisinden birisini tercih etmesini istersiniz. Ve düşünün ki, kırmızı olanı seçtiler. Bir tanesini seçmek zorundasınız. Ve kırmızı olanı

iyorlar. Şimdi, kırmızı olanı alıp onlardan kalan iki tanesinden birisini tercih etmesini istiyorsunuz. Görünen o ki, çok büyük ölçüde ve siz de kendinizi bu durumda düşünebilirsiniz, şunu seçerler, geri çevirmediklerini tercih ederler. Ve iddia edilen, kararınızı meşrulaştırmak için bunu tercih ettiğinizde, tercih etmediğinizi kötülemektesinizdir. Ve dolayısıyla bu tercih etmediğiniz artık kusurludur ve bir üçüncüyle karşılaştırıldığında bu üçüncüyü tercih edersiniz. Özellikle ilginç olan bu etkiyi üniversite öğrencileriyle oldukça kolay elde edersiniz ancak bunu 4 yaşındaki bebekle ya da maymunla da elde edebilmenizdir. Yani bu kötülemenin oldukça genel olduğu düşünülebilir.

Peki, bu laboratuvarında elde edilen bir etki ancak bilişsel çelişkinin daha ilginç örnekleri de var. Bir tanesi çok ünlü olan ve hakkında bir karikatür bulunan yetersiz gerekçe etkisidir. Adam, “Neden seni danışmanım olarak işe almalıyım?” diye sorar, köpek “Ben çalışanların moralini yükseltmek için bilişsel çelişkinin özel işlemini kullanmaktayım” der. “Nasıl çalışır?” “Eh, insanlar saçma bir durumda olduklarında zihinleri uygun bir illüzyon yaratarak durumu akla uygun hale getirir.” Pek de doğru değil. İnsanların içsel bir çatışmaları olduğunda, rahatsız edici bir şey olduğunda – yani doğrudur. Birisine şöyle dersiniz, “Patronundan en az iki kat daha zeki olmana rağmen bu sefil işte çalışman sence de garip değil mi? Çalışma saatleri uzun, maaş vasat, kimse katkına saygı duymaz, yine de özgür iradenle burada çalışmayı seçiyorsun. Bu saçma. Hayır. Bekle. Bir nedeni olmalı. Burada çalışmalıyım çünkü bu işi seviyorum, burayı seviyorum [gülüşmeler].”

Bu gerçekten işlemektedir. İşte Festinger’in klasik deneyi. İki grup katılımcıya son derece sıkıcı bir görev verdi, bunların yarısına çalışmanın yapıldığı günlerde iyi bir para eden 20 dolar verdi, diğer bir gruba ise hakaret edencesine küçük bir para olan bir dolar verdi ve ardından “Görev hakkında ne düşünüyorsunuz?” diye sordu. Sonuçlar, bir dolar ödenen grubun görevi yirmi dolar ödenen gruba göre çok daha eğlenceli bulunduğunu göstermektedir. Şimdi, bunu bir an düşünün. Ters yönde olacağını düşünmüş olabilirsiniz, “Ooo, evet, yirmi dolar, yirmi dolar aldığıma göre hoşuma gitmiş olmalı”, ancak gerçekte, yirmi dolar alan insanlara “Görev hakkında ne düşünüyorsunuz?” diye sorduğunuzda akıl yürütmeleri “Çok sıkıcıydı. Yirmi dolar için yaptım” şeklindedir. Bir dolar ödenenler ise Dilbert karikatürlerindeki karakter gibidir. Bir dolar ödendiğinde yaptıklarını meşrulaştırmak için “Evet, bir eşek olmak istemiyorum. Bu sıkıcı işi bir dolar için yapan birisi olmak istemiyorum. O kadar da kötü değildi, aslında biraz ilginçti de, pek çok şey öğrendim.” demektelerdir.

Bunun gerçek hayatta pek çok doğurgusu vardır. Festinger, dünyanın sonunun geldiğine inanmış ve bir dağa çıkıp orada dünyanın sona ermesini bekleyen bir grup insan üzerinde mükemmel bir çalışma yaptı ve bunu When Prophecy Fails adlı kitabında yazdı. Dünyanın ne zaman sona ereceğine dair kesin bir tarih ve saatleri vardı. Onlarla takıldı ve zaman geldiğinde dünya sona ermedi. İnsanlar bunun ardından şunu dediler ve Festinger asıl olarak bununla ilgileniyordu – ailelerinden ayrılmışlardı, evlerini satmışlardı, sahip oldukları eşyaları satmışlardı, tüm paralarını kaybetmişlerdi ve teorilerinin yanlış olduğu ortaya çıkmıştı, ancak Festinger’in

gördüğü “Tanrım, ne kadar geri zekâlıyım” dedikleri değildi. Tersine, “Bu harika. Bu kesinlikle bizim dağa çıkmamızın dünyanın sonunu ertelediğinin ve doğru şeyleri yapıyor olduğumuzun göstergesidir. Daha akıllı olamazdım.” diyorlardı. Ve genel olarak, insanlar bir şeye çok fazla enerji, para ya da çaba harcadıklarında, bunun yanlış olduğunun gösterilmesine olağandışı derecede direnç göstermektedirler.

Şimdi, insanlar bilişsel çelişkiyi örneğin aşırı zorlama gibi çeşitli şekillerde manipüle etmektedir. Aşırı zorlama bilişsel çelişkinin işteki bir biçimidir. Kardeşlik dernekleri, tıp okulları ve çeşitli organizasyonlar insanları aşırı zorlarlar. Yaptıkları, insanlar gruba katıldığında onları aşılamak, acı çekmelerini sağlamak, işkence ve hoş olmayan şeyler yaşamalarını sağlamaktır. Neden? Çünkü birisinin gruptan hoşlanmasını sağlamada oldukça başarılıdır. Eğer bir derneğe katılırsam – aynı zamanda yasadışıdır – ancak yine de bir derneğe katılacaksam ve onlar da bana “Hoş geldin Dr. Bloom. Buyurun. Bir şeker alın.” deseler ve çok iyi vakit geçirsek. Ben de “evet, iyi bir fikir gibi görünüyor” diye düşünürüm. Ancak bir derneğe katılısam ve üzerime inek dışkısı dökseler, yağmurda bir ay boyunca külotlu çorap giyerek ayakta dikilmemi sağlayıp bu arada üzerime taş atsalar [gülüşmeler] bunların sonunda ben de “Tanrım, bu derneğe katılmak için bütün bu şeyleri yaşadım. Mutlaka çok iyi bir şey olmalı.” diye düşünürüm. Ve gerçekten de, bilişsel çelişki yoluyla aşırı zorlamak bunun gerçekten çok, çok değerli olduğu çıkarımına yol açmaktadır ve bunun için vardır.

Eğer politik biriyse, bir parti için çalışıyorsanız, gönüllüleriniz olacaktır ve bu insanlara para ödemeniz gerekli değildir. Bunun nedenlerinden birisi açıktır, insanlara para ödememek daha ucuzdur, ancak diğer neden daha ilginçtir. Eğer insanlara para ödemezseniz, sizin amacınıza daha bağlı olacaklardır. Tekrar, bu bilişsel çelişkidir. Eğer sizin için çalışmam için bana ayda on bin dolar öderseniz, sizin için çalışırım ve “Bunu ayda on bin dolar için yapıyorum, oldukça mantıklı.” diye düşünürüm, ancak eğer bunun karşılığında bir şey almıyorsam, o zaman “Bunu neden yapıyorum?” diye düşünürüm. Ve sonuçta, sizin hakkınızda çok iyi düşündüğüme karar veririm.

Ücretsiz terapinin işe yaramadığı görülmektedir. Bu bence [gülüşmeler] Terapistler parayı sevmeleri de dâhil olmak üzere pek çok nedenden ötürü para istemektedir. Ancak para istemelerinin bir nedeni de, terapiye para ödemediğinizde onun işe yaramaz olduğunu düşünmenizdir. Bir şeylerden vazgeçmeniz gerekmektedir. Böylece, bilişsel çelişki ne için bir şeyden vazgeçiyorsanız bunun bir değeri olduğunu düşünmenize ve ardından bundan hoşlanmaya başlamanıza yol açmaktadır.

Son olarak, bilişsel çelişki çocuklarda görülmektedir. Eğitimde ya da gelişim psikolojisinde en çok tekrarlanan ve güçlü bulgulardan birisi oldukça basittir. İki grup çocuk alırsınız ve onlardan resim çizmeleri gibi bir şey istersiniz. Çocukların yarısını ödüllendirirsiniz. Onlara bir çıkartma ya da oyuncak verirsiniz. Diğer yarısını ödüllendirmezsiniz. Şimdi, davranışsal psikolojide edimsel koşullama bakış açısından, ödüllendirdiğiniz çocukların bunu daha fazla yapması gerekir. Edimsel

koşullama böyle çalışmaktadır. Ancak gerçekte, ödüllendirdiğiniz çocuklar daha sonrasında bu aktivitenin daha az değerli olduğunu düşünmekte ve ödül olmadığında bu aktiviteyi yapmaya daha az yatkın olmaktadır. Ve fikir yine, ödül almayan çocuklar kendilerine “Bunu yapmak için bir sürü zaman harcadım, kendi içinde bir değeri olmalı” derken, ödül alan çocukların “Ben bunu çıkartma için yaptım. Ben bunu oyuncak için yaptım. Bu aslında benim umurumda değil” demektedir. Dolayısıyla, ödüllendirilen çocuklar için bir tehlike bulunmaktadır ve bu onlara yaptıkları bir aktivite için çok fazla ödül vermeniz ve dolayısıyla aktivitenin kendisinin kötülenir hale gelmesidir.

Şimdi, burada ne olup bittiği hakkında dikkatli olmalıyız. Bu sadece basit tutarsızlık değildir. Şimdi, yetersiz gerekçe etkisine geri dönelim. Bir dolar grubu bir görevi yirmi dolar grubundan daha eğlenceli olarak değerlendirdi. Ve bu doğru, her iki grup da görev hakkında yalan söylemek için bir gerekçeye ihtiyaç duyuyordu. Her iki grup da görevin ne kadar ilginç olduğunu söylemek için bir gerekçeye ihtiyaç duyuyordu ve her iki grubun da bir gerekçesi vardı. Her ikisi de bunu sonuçta para için yapıyordu. Bilişsel çelişki biraz daha gizli bir etkidir. Sadece bir uyumsuzluk olması değildir. Tersine, biz inançlarımızı olduğumuzdan daha ahlaklı ve rasyonel görünmek için uyarlarız. Aşırı zorlamayı ele alalım. Bütün bu şeyleri bana yapmalarına izin vermemin oldukça iyi bir nedeni vardır. Ben insanların bana böyle şeyler yapmasına izin veren türden bir insanım. Problem bu yanıtın benim kabul edebileceğim bir yanıt olmaması. Dolayısıyla, bilişsel çelişki, kendimi daha iyi hissedeceğim türden bir yanıt üretmem için beni motive eder; “Bu içinde müthiş insanların olduğu gerçekten müthiş bir grup olmalı” gibi bir yanıt. Diğer bir deyişle, bizim müthiş olduğumuza inanmak gibi bir yanlılığımız vardır.

Sonuç olarak, sosyal psikolojide sizin hakkınızda ortaya çıkan üç temel bulgu vardır. Birisi, onlar fark etmese de sizin herkesin sizi fark ettiğine inanmanızdır. Hikâyenizin kahramanı sizsinizdir. İkincisi, siz müthişsiniz, olabilecek tüm açılardan siz, her biriniz ortalamadan daha iyisiniz. Ve son olarak, sizin yaptıklarınız anlamlıdır. Eğer bir anlam ifade etmiyorsa siz – ya da daha iyisi, eğer yaptıklarınız sizi aptal gösteriyorsa, manipüle ediliyor ya da ucuz gösteriyorsa, bunu kafanızda anlamlı hale gelecek şekilde çarpıtırınız.

Şimdi kendimiz ve diğerleri hakkında nasıl düşündüğümüze, diğerleri hakkında düşünmemize kıyasla kendimiz hakkında nasıl düşündüğümüze geçmek istiyorum. Ve bu bizi yüklem kavramına götürüyor. Yükleme birisinin davranışlarının nedeni hakkındaki iddialardır ve Heider – şimdi insanların davranışlarının çeşitli nedenleri vardır. Bana hakaret ettiğinizi ya da bana çok nazik olduğunuzu düşünün. Sizin nazik bir insan olduğunuzu ya da kaba bir insan olduğunuzu düşünebilirim. “Bu sizin için çok iyi bir gün” ya da “Çok fazla stres altındasınız ya da bir şey istiyorsunuz” diyebilirim. İnsanlar için çok çeşitli yüklemeler yapabiliriz ancak Heider’in anlayışına göre insanların davranışlarını onların kişilik özelliklerine, uzun zamandır kim olduklarına yükleme eğilimindeyizdir. Ve bu kişi yanlılığı olarak bilinir. Ve genel olarak, insanlar kişiye çok fazla ağırlık vermekte ancak duruma bu kadar ağırlık

vermeme eğilimindedir. Bu zaman zaman temel yüklem hatası olarak da bilinir. Psikolojideki temel fikirlerden birisi olan temel yüklem hatası, bir insanın kişiliğine ya da doğasına ya da arzularına gereğinden fazla yüklem yapmamız, ancak duruma ya da bağlama bu kadar yapmamamızdır.

Bunun pek çok örneği bulunmaktadır. Örneklerin pek çoğu zekâyla ilgilidir ve örneğin, insanların profesörlerin zekâlarını abartarak algıladıklarına dair çalışmalar bulunmaktadır. Neden? Çünkü ben buraya çıkıyorum ve bildiğim bir ya da iki şey hakkında konuşuyorum ve dolayısıyla benim çok şey bildiğimi çıkarsamak oldukça kolay, ancak aslında bu dönem bittiği anda size bildiğim her şeyi anlatmış olacağım [gülüşmeler]. Ve aslında siz de buraya gelip bildikleriniz hakkında konuşuyor olsanız, siz de çok akıllı görünüyorsunuz.

Bunu anlatan en iyi çalışma iki insan alıp yazı tura attığınız bir yarışma şovu çalışmasıdır. İçlerinden birisi yarışma yöneticisi olur ve soruları, istediği herhangi türde soruları yönetici sorar. Ve diğer kişi soruları yanıtlamak zorundadır. Ve eğer ciddi bir şekilde oynarlarsa, yarışma yöneticisi diğer kişiyi mahvedecektir. “Köpeğimin adı neydi?” [gülüşmeler] “Hmm, bilmiyorum” “Doğduğum şehrin baş harfi nedir?” “Hmm, bilmiyorum”. Ve bunu izleyen üçüncü bir kişinin “Kimin umurunda? Bunu sadece bir yazı tura attıkları için yapıyorlar” demesini beklersiniz. Ancak gerçekte, bunu izleyen kişiden zekâlarını değerlendirmesini istediğinizde yarışmada soruları soran kişiye diğerinden daha yüksek zekâ puanı vermektelerdir. En nihayetinde, “O birçok yanıtı biliyor görünüyordu. Diğerleri pek de doğru yanıtlar veremedi”.

Durumun etkisini hesaplamakta pek başarılı değiliz. Eğer bir iş konuşması yapmanız gerekiyorsa – özellikle lisansüstü öğrencilere sesleniyorum – olur da bir iş konuşması yapmanız gerekirse ve slayt makinesi bozulursa, battınız demektir. Kimse “Hmm, bu çok da iyi bir konuşma değil çünkü slayt makinesi bozuldu” demeyecektir. Tersine “Bu konuşma bu kişi yüzünden çok da iyi bir konuşma değil” diyeceklerdir. Birisi bir konuşma yapabilir ve biz de bütün bu süre boyunca ona ukalalık yapabiliriz ve diğer insanlar “Konuşmacı konuşma boyunca biraz üzgün görünüyordu [gülüşmeler]. Sanki biraz gergin bir tip gibiydi” diyebilirler [gülüşmeler].

Bu çok daha uç durumlara çekilebilir ve eğer bir durumları varsa en uç durum aktörlerinkidir – Bunun kim olduğunu, hangi aktör olduğunu bilen var mı? [gülüşmeler] Aranızda 1950’de hayatta olan var mı? [gülüşmeler] Bu Robert Young. Onun oynadığı kısımları bilen var mı? Doktor Marcus Welby adlı ünlü bir dizide Marcus Welby isimli bir doktoru oynadı ve Marcus Welby müthiş bir doktordu. Sevecen ve nazikti, ev ziyaretleri yapardı, hayatlar kurtarırdı, insanlara yardım ederdi ve görülen o ki, Robert Young bunun ardından kendisinden tıbbi konularda öneri isteyen insanlar tarafından binlerce mektupla bir mektup yağmuruna tutulmuştu. [gülüşmeler] Ve o da, bir anda, bu temel yüklem hatasını – insanların aktörü rolüyle karıştırmasını – televizyona çıkıp “Ben bir doktor değilim ama televizyonda birisini oynuyorum” dediği ünlü sözünü kafeinsiz kahve Sanka’nın faydalarını destekleyerek istismar etti ve

insanlar da bunu duyunca “Evet, o zaman tıbbi konularda mutlaka bir uzmanlığı olmalı” diyerek karşıldılar [gülüşmeler].

Görülen o ki, aktörler ve rollerini birbirine karıştırmak oldukça yaygın bir şey. Örneğin, pek çok insan Sylvester Stallone’un Vietnam Savaşı’ndaki gerçek bir kahraman olduğunu düşünmekte ya da tüm Rambo filmlerini düşününce bir tür kahraman olduğunu düşünmektedir, ancak gerçekte Vietnam savaşı sırasında o bir İsviçre okulunda on iki ve on beş yaş arasındaki kızlara eğitim veriyordu. Ancak öyle görünmemektedir çünkü rolleri insanları nasıl gördüğümüzü etkilemektedir. Bu film yirmi yıl önce ortaya çıktığında gay bir erkeği oynayacak bir karaktere ihtiyaç duyuyorlardı. Benim bütün film bilgilerimi edindiğim IMDb’ye göre, tüm büyük starlara, Harrison Ford, Michael Douglas ve Richard Gere, bu rolü önerirler, ancak hiçbiri bu rolü kabul etmez çünkü hiçbiri gay bir erkeği oynamak istemez çünkü insanlar onların gay olduğunu düşünebilir diye düşünürler. En sonunda, bu rolü oynaması için bir tür B listesi oyuncusu olan Harry Hamlin’i bulurlar.

Temel yükleme hatasının aktörü rolüyle karıştırmak anlamında en uç örneği ise, Leonard Nimoy’du çünkü Uzay Yolu’nda duyguya sahip olmayan bir Vulcan olan Spock’ı oynamıştı ve kendisini sokakta gören insanlar tarafından defalarca gerçek bir Vulcan olarak görülüyordu [gülüşmeler]. Bu konudan bir Vulcan olmadığı tüm yönlerini anlattığı Ben Spock Değilim adlı bir kitap yazacak kadar sıkılmıştı [gülüşmeler]. Kariyeri, yıllar sonra vazgeçip Ben Spock’ım adlı bir kitap yazarak sonunda temel yükleme hatasını kabullenmesine kadar, Vulcan doğasından farklı çeşitli roller oynama girişimleriyle durma noktasına gelmişti [gülüşmeler].

Bu dersi on yıl önce vermiş olsaydım, temel yükleme hatasının bir insan evrenseli olduğunu, birlikte doğduğumuz, insan doğasının temel bir yönü olduğunu söyledim. Ancak, bu yanlışlıkları çeşitli ülkelerden, bu çalışmada ise Birleşik Devletler ve Hindistan’ı karşılaştıran birtakım oldukça ilginç kültürlerarası araştırmadan, bunun tamamen doğru olmadığını biliyoruz. Ve görülen o ki neden her ne olursa olsun farklı açıklamaları konuşmak bir başka ders gerektirir, insanlar diyelim ki sekiz yaşlarında temel yükleme hatasını yapmıyorken, insanların kendi kaderlerini belirledikleri yönünde bir ideolojinin olduğu Batı kültürlerinde bu hata gözlenmektedir ve insanlar kişinin rolünü abartarak algılamaktadır.

Bazı doğu kültürlerinde daha çok bir inanç kültürü vardır ve duruma daha fazla yükleme yapılmaktadır. Ve bu pek çok şekilde gösterilmiştir. Örneğin, gazetelerdeki cinayet haberlerine baktığınızda, Birleşik Devletler gibi kültürlerde haber, cinayet sanığının kişilik özelliklerine odaklanma eğilimindedir. Hindistan gibi ülkelerde, haberler daha çok kişinin cinayet işlemesine yol açmış olabilecek duruma odaklanma eğilimindedir. Dolayısıyla bu, bir şeyi kendi kültürümüzde görmemizin ve bunun belki de yaygın bir şey de olmasının, bunun mutlaka evrensel olduğu anlamına gelmeyeceğinin iyi bir hatırlatıcısıdır.

Şimdiye kadar konuştuklarımızı özetleyim ve bunlar üzerinde bu ders biraz daha duracağız, şu ana kadar sosyal psikolojideki iki ahlaki olgu üzerinde durduk. Birisi

benliğin yüceltilmesi, diğeri ise diğerinin aşırı basitleştirilmesi olarak adlandırabileceğiniz şeylerdir. Şimdi bizler davranışlarımızın, durumun ve kişisel doğalarımızın karmaşık bir bileşimi olduğunu biliyoruz. İşler kötüye gittiğinde, durumu suçlarız. İşler iyiye gittiğinde, benliğe hizmet edici yanlılıklar sayesinde kendimize itibar ederiz. Ancak bunu diğere insanlar için yapmayız. Diğere insanlara karşı çok daha az affediciyizdir. Aptalca bir şey yaparsınız, o zaman aptal bir insansınızdır. Ben aptalca bir şey yaparım, o gün kötü bir gündür. Dolayısıyla, kendimiz hakkında nasıl düşündüğümüz ve diğere hakkında nasıl düşündüğümüz arasında böyle bir fark vardır.

Şimdi diğere insanlar hakkında ne düşündüğümüz hakkında biraz konuşalım ve konuya diğere insanlardan neden hoşlandığımızla başlayalım. Ve burada, daha önce Peter Salovey'in muhteşem dersinde ele alınan bir konuya biraz değineceğim. Şimdi, diğerelerinden hoşlanmamızın bazı yönleri çok açıktır ve bunlar hakkında Dekan Salovey'in dersinde ve cinsel çekicilikten bahsederken konuştuk. Dürüst olan, nazik olan, akıllı olan, eğlenceli olan insanlardan hoşlanırsınız ancak tekrar tekrar yapılan çalışmalar ,burada iş üstünde olan başka temel süreçler de bulmaktadır ve bunlardan üç tanesini de burada listeleyeceğim.

Birincisi yakınlık. Fiziksel olarak yakın olduğumuz insanlardan, fiziksel ve mekânsal olarak yakın olduğumuz, birlikte sık zaman geçirdiğimiz insanlardan hoşlanma eğilimindeyizdir. Bir çalışmada, Manhattan'da bir konut projesini incelemişler ve insanlara en yakın arkadaşlarının nerede oturduğunu sormuşlardır ve insanların % 90'ı "En yakın arkadaşım benimle aynı apartmandadır demiş ve % 50'si aynı katta olduğunu söylemiştir. Yale'deki en iyi arkadaşınızın kim olduğunu sorun. Kaçınız için sizinle aynı fakülteden birisidir? Peki. Kaçınız için farklı fakülteden birisidir? Peki, eşit diyelim ancak diğere yandan sizin fakülteniz olmayan birden fazla fakülte vardır. Kaç tanenizin en yakın arkadaşı sizinle aynı katta? Evet. Peki, bu sınıftan birisiyle evlenecek olsanız, bu yanınızda oturan kişi mi? [gülüşmeler]

Şimdi bu bir bakıma oldukça sıradan bir bulgudur. Tabii ki de, daha sık karşılaştığınız insanlarla daha ilgili olacaksınız. Başka türlü nasıl olabilir ki? Ancak gerçekte bundan daha fazladır. Bir şeyi ne kadar sık görürseniz o kadar hoşlanırsınız ve bu etki zaman zaman "maruz kalma etkisi" olarak da bilinir. Maruz kalma etkisi basitçe bir şeyi görmenin rahat ve güvenilir hale gelmesinden dolayı onu hoşlanılabilir hale getirmesidir. James Cutting'in yaptığı bir çalışmada, Cutting bir Psikolojiye Giriş dersi verdiği sırada her ders başlangıcında ekranda resimler gösteriyordu. Ekranda resimler gösteren bir ekran koruyucu kullanıyordu ve bu resimler hakkında da bir şey söylemedi. İnsanlar oturup notlarını hazırlarken onlara bakıyorlardı. Ve dönemin sonunda, insanlardan bazı resimleri ne kadar hoşlandıkları açısından değerlendirmelerini istedi ve her ne kadar insanlar bu resimlerden herhangi birisini gördüklerini hatırlamıyor olsalar da, daha önce görmüş oldukları resimlerden daha çok hoşlanma eğilimindediler. Onlar bir şekilde daha tanıdıktı ya da daha hoşlanılabilirdi.

Eğer size kendinizin bir resmini ya da aynadaki görüntünüzü sunacak olsam hangisinden daha çok hoşlanırdınız, buna yanıt çok güçlüdür. Aynadaki görüntünüzden daha çok hoşlanırdınız çünkü aynadaki görüntünüz her gün karşılaştığınız görüntünüzdür. Eğer en yakın arkadaşınıza sizin bir resminizi ve aynadaki görüntünüzün resmini sunacak olsam, en yakın arkadaşınız resminizden daha çok hoşlandığını söyleyecektir çünkü her gün karşılaştığının karşılığı budur. Aşinalık kendi başına bir hoşlanma arzusudur, hoşlanmak için bir etkidir.

Benzerlik – bizler bize benzer olan insanlardan hoşlanırsınız. Arkadaşlar birbirlerine oldukça benzer olurlar. Karı ve kocalar da öyle. Şimdi, bir ölçüde, benzerliği yakınlıktan ayırmak güçtür. Yani, Yale'deki arkadaşlarınızla benzer olduğunuz gerçeği, Yale'deki arkadaşlarınıza yakın olmanızdan kaynaklanıyor olabilir ve Yale'deki insanlar birbirlerine oldukça benzerlerdir. Ancak, benzerliğin yakınlıktan öte çekicilik ve hoşlanma üzerinde etkili olduğuna ilişkin pek çok kanıt vardır. Benzerlik bir evliliğin başarılı olup olmayacağını öngörmekte ve insanların tam olarak bilemediği bir fenomen aracılığıyla eşler bir ilişki süresince giderek daha çok benzer hale gelmektedir.

Son olarak, insanlar güzel görünen insanlardan hoşlanmaktadır. İnsanlar çekici insanlardan hoşlanmaktadır. Fiziksel olarak çekici insanlar daha akıllı, daha sosyal, daha yetkin, daha nazik olarak görülmektedir. Şimdi, bazı alaycı olanlarınız ya da çok iyi görünümlü olanlarınız “evet, benim gibi iyi görünümlü insanlar gerçekten daha akıllı, daha yetkin, daha sosyal ve ahlaki olarak daha iyidir” diye düşünebilir. Bu delice bir yanıt değildir. Örneğin, iyi görünmenin avantajları hayatınızı çok daha kolay hale getirebilir. Öğretmenler size daha fazla tepki verir, insanlar size daha iyi davranır, hayatta kendi yolunuzu çizmek üzere daha fazla şans edirsiniz, daha fazla para kazanırsınız, birtakım şeylere erişiminiz daha fazladır ve bütün bunlar hayatınızı iyileştirmeye yol açabilir. Bu İncil’de “Matthew etkisi” olarak bilinir. Matthew etkisi, İsa’nın dediği gibi “Herkesin sahip olmasına izin verilmelidir ve o da bundan yeterince sahip olmalıdır” durumunda kullanılan bir gelişim psikolojisi kavramıdır. Bu, eğer iyi görünümlüyseniz aynı zamanda akıllı da olacağınız; ancak olmayandan elinde olan da alınmalıdır, anlamına gelmektedir. Bu zengin daha da zengin olur, fakir elindekini de yitirir deyişinin uzun versiyonudur. Ve öğretmenlerin çekici çocukları daha akıllı ve başarılı olarak değerlendirdiklerine dair çeşitli çalışmalar vardır. Yetişkinler çirkin bir çocuk yaramazlık yaptığında onun çirkin bir ruha sahip olduğunu düşünmektedir [gülüşmeler] ancak güzel bir çocuk ise “ah, şu küçük yaramaz, mutlaka birisi aklına girmiştir”.

Ben Arizona Üniversitesi’ndeyseniz, tüm hatırladığım mahallemizde Adonis adında küçük bir çocuğa yakın bir yerde yaşadığımızı [gülüşmeler]. Tatlı çocuk, ama lütfen [gülüşmeler]. Ve sahte mahkemelerde jüri çirkin insanlara daha fazla ceza vermektedir [gülüşmeler]. Bu Matthew etkisidir, elinde az bir şey olanlar ellerindekini de kaybetmekte ve hatta hapse atılmaktadır.

Size Şimdi anlatacağım son zamanlarda yapılmış bir çalışma var, ancak bir deney denir mi emin değilim. Çalışmada, bir alışveriş merkezinin otoparkında insanlar gözleniyor ve ebeveynlerin çocukları çirkinse güzel olduğu duruma göre çok daha hoyrat olduğu görölüyor. Ve bunu, herhangi bir nedenle, çirkin çocuğun aile için daha az önemli olduğu gerçeğine bağlıyorlar. Bir seferinde televizyonda bir poker oyunu izliyordum ve kaybeden kişi aynen Şöyle dedi “beni çirkin bir üvey evlat gibi ezdiler” [gölüşmeler] ve çirkin üvey evladın kaderi ise, çok da iyi bir kader değildir ancak bu da iyi bir çalışma değil. Birincisi, bunu nasıl politik olarak doğru bir Şekilde söyleyeceğimi bilmiyorum, ancak çirkin çocukların ebeveynlerinin kendileri de çirkin olma eğilimindedir [gölüşmeler] ve belki de aslında buldukları Şey irkin insanların güzel insanlardan daha Şiddet eğilimli olduğudur [gölüşmeler]. Bu dersi durdurmak için mükemmel bir zaman [gölüşmeler] ve ben de dersi bitireceğim ve sosyal psikolojiye arŐamba günü devam edeceğiz.

Psikolojiye Giriş

Ders 17

İnsanların Dünyasında Birey Olmak Benlik ve Diğerleri

2. Kısım: Uyku, Rüya ve Gülmek

Profesör Paul Bloom: Yalnızca gözden geçirmek adına, işte geçen sefer kaldığımız yer. Geçen dersi sosyal psikolojiye ayırmıştık, bu dersin de yaklaşık yarısını sosyal psikolojiye ayıracağız. Kendimizi nasıl gördüğümüze ilişkin bazı temel yanlışlıklarla başlamıştık. Sonrasında yanlışlıklardan ve diğer insanları nasıl gördüğümüzden – temel yükleme hatasından bahsettik. Şimdi de biraz diğer insanları görmenin bazı açılarından söz edeceğiz. Yakın olma, benzerlik ve çekicilik dâhil olmak üzere diğer insanlardan neden hoşlandığımızdan kısaca bahsetmiştik ve basitçe iyi şeylerin bileşmeye eğilimi olarak açıklayabileceğimiz Matthew etkisinde kalmıştık. Zenginseniz daha iyi bir eğitim alırsınız, zekiyseniz insanlar sizi daha çok sever, etkileyiciyseniz... Bu böyle devam eder. Bu noktada kimse ödevini vermesin, dersin sonunda toplayacağım. Söylemek istediğim - [gülüşmeler] Tamam, sizin dışınızda kimse. Şimdi verin onu bana [gülüşmeler]. Ders asistanlarından bu alana kimsenin yaklaşmasına izin vermemelerini rica edeceğim.

Derse izlenim edinme [gülüşmeler] üzerine, diğerleri hakkında nasıl izlenim edindiğimiz üzerine konuşarak başlamak istiyorum ve sizlere izlenim oluşturmayla ilgili ilginç birkaç şey söyleyeceğim. Bunlardan ilki, ilk izlenimin çok önemli olduğudur. Birçok farklı nedenden ötürü ilk izlenim önemlidir. İlk izlenimler, insanların genelde bir kere bir şeye inandıklarında sonradan o konuda edinecekleri bilgilerin önceden bu konuya ilişkin inançlarını destekleyecek şekilde kodlanması olan doğrulama yanlışlığına sahip olmaları yüzünden önemli olabilir. Klasik çalışma Kelley tarafından yapılmıştır. Bir konuk konuşmacı gelir ve öğrencilerden bazılarını konuşmacıyı sıcakkanlı biri olarak anlatan bir hayat öyküsü verilmişken diğerleri – geç kaldıysanız ödevlerinizi getirmeyin. Yalnız – dersin sonunda, evet [gülüşmeler]. Diğer öğrenciler – teşekkürler Erik – konuşmacıyı nispeten soğuk biri olarak tanıtan bir hayat öyküsü almışlardır ve sonunda görülmüştür ki [gülüşmeler] sonradan öğrencilere konuşmacı hakkındaki ilk izlenimleri sorulduğunda insanların ilk varsayımları onları yanlışlaştırmıştır. Eğer beni size neşeli, hayat dolu ve yaratıcı biri olarak anlatmışlarsa sonrasında beni burada böyle sekerken ya da tüm bu yaptıklarımı yaparken görüp önceden bana dair edindiğiniz o bilgiyi “Bak, ne kadar hayat dolu ne kadar yaratıcı bir adam” diyerek onaylayabilirsiniz. Eğer beni çok içen biri olarak anlatmışlarsa o zaman alkolik olduğumu düşünebilirsiniz. Eğer ki güvensiz ve gergin biri olarak anlatıydıysam bütün bu davranışlarımı sinir seğirmeleri olarak yorumlayabilirsiniz. Edindiğiniz ilk izlenim sonraki her şeyi nasıl yorumlayacağınıza dair bir çerçeve oluşturur. Bu, Peter Sellers’in başrolünü oynadığı Merhaba Dünya (Being There) adlı muhteşem filmin de konusudur. Filmin ana karakteri, Chauncey Gardner, kazara, bir

şekilde dahi olmasıyla ünlenir ancak gerçekte bir miktar zeka geriliği vardır. Ancak etrafta dolaşırken insanlar gelip ona politika hakkındaki görüşlerini sorar ve o da “Ee, bahçede olmayı seviyorum” gibi şeyler söyler. Dahi olduğu yönündeki ünü yüzünden insanlar da “Vay. Bu söylediği çok derin anlamlı bir şey, ne demek istediğini çok merak ediyorum” derler. Ya da insanlar onunla konuşurken o yalnızca onlara gözünü dikip bakar ve gerçekte hiçbir şey bilmiyor olmasına karşın insanlar onun o dik ve boş bakışlarından etkilenir. Yani, ilk izlenimler sonra gelecek izlenimleri biçimlendirebilir yalnızca insanlarla uğraşırken değil,

Bir süre önce Washington’da insanları öldüren keskin bir nişancı, aslında bir çift keskin nişancı vardı ve herkes olayla ilgili olarak beyaz bir kamyonetin işin içinde olduğunu biliyordu. Aslında hiç beyaz bir kamyonetin olmadığı ancak ilk bakışta birisinin beyaz kamyonet gördüğü ve bu bütün gazetelerde yazıldığı ortaya çıktı. Sonrasında diğer bütün olaylarda insanlar beyaz kamyoneti görmeye başladılar. Yani, insanlar beyaz kamyoneti aramaya, beyaz kamyonete dikkatlerini vermeye başladılar. İlk izlenimler diğer her şeyi nasıl yorumlayacağımıza dair bir sahne oluşturduğundan insanlarla uğraşırken büyük ölçüde önemlidir.

İlk bulguya dayanan ikinci bulgu ise izlenimleri çok hızlı, çok çabuk bir biçimde oluşturduğumuzdur ve bu da literatürde “ince dilim” olarak geçer. Buradaki fikir, nasıl bir insan olduğuna ilişkin izlenimi oluşturmak için bir insanı bütün yönleriyle tanımanız gerekmediğidir. Bunun üzerine yapılan ilk çalışmalar öğretmenler, üniversitedeki profesörler üzerine yapılmış çalışmalardır. Üniversitedeki profesörler için öğretim değerlendirme formları var ve siz bunları öğrencilerin onlar hakkındaki düşüncelerinin kabataslak bir tahmini olarak kullanabilirsiniz. Sonrasında yapacağınız – bu iki insanın, Rosenthal ve Ambady’nin, iki sosyal psikoloğun ilgilendiği soru ne kadar popüler, sevilen bir öğretmen olduğunu anlamak için bir profesöre ne kadar bakmanız gerektiğidir. Bu görüntüleri bütün ders boyunca gösterdiler. Bizim onları bütün ders süresince görmemize gerek var mı? İki ders boyunca görmemiz gerekir mi? Yarım saat boyunca mı görmelisiniz? Birisini görüp onun ne kadar iyi bir öğretim görevlisi olduğunu tahmin etmek için o kişinin etrafında ne kadar bulunmanız gerekir? Yanıt beş saniye. Beş saniyelik görüntülerden sonra insanlar o kişinin nasıl bir değerlendirme alacağını tahmin etmede hayli iyiler.

“Büyük Beşli” yi hatırlayın, insanları “Büyük Beşli” temelinde nasıl değerlendiriyoruz. Bir oda arkadaşınız var ve siz oda arkadaşınızı “Büyük Beşli” temelinde değerlendirebilirsiniz. Kişiliğin beş boyutu üzerinde birini değerlendirmek için ne kadar zamana ihtiyacınız var? Yanıt, yine, o kadar da çok zaman değil. İnsanlarla çok kısa bir süre karşı karşıya kaldıktan sonra onları “Büyük Beşli” üzerinde tanımlamada hayli isabetliyiz. Şaşırtıcı bulgulardan biri cinsel yönelimi ya da “gaydar” ile ilgilidir. Bu bilimsel bir terim değil [gülüşmeler] ancak aynı psikologlar ne kadar hızlı – birisinin cinsel yönelimini anlamanın ne kadar süreceğiyle de ilgilenmişlerdir. Onların yaptığı şey – zeki psikologlardı böylece insanların asıl konunun cinsel yönelim olduğunu anlamayacakları bir çalışma tasarladılar. Örneğin, uzunca bir form doldururken cinsel yönelimlerine ilişkin bir soruya da yanıt veren sizin

gibi insanlar olabilirler. Formu doldurduktan sonra birisi tarafından mülakata alınıyorsunuz ve görüşmeniz kamerayla kaydediliyor sonrasında bu kayıt diğer insanlara gösteriliyor, kayıtların kime izletildiğini bilmiyorsunuz. Ve görülüyor ki ince dilimler temelinde insanlar cinsel yönelimi belirlemede hayli başarılılar. Herkes bu konuda çok iyi, eşcinsel kimseler heteroseksüel kimselerden daha başarılı ve tekrar ediyorum bunun için çok zamana ihtiyacınız yok. Yalnızca yaklaşık bir saniyeye ihtiyacınız var. Birisini bir saniye için görüp bir tahminde bulunabilirsiniz. Her zaman haklı olmaktan çok uzaksınız. Aslında şans eseri biliyor olmaktan birazcık daha iyisiniz ancak cinsel yönelimi belirlemede şans eseri biliyor olma durumundan daha iyisiniz. İnce dilimler ve ilk izlenimin gücü, bu iki bulgu birlikte düşünüldüğünde kısa süre birisiyle karşı karşıya kalmanın, o kişi hakkında ileride nasıl düşüneceğinizi büyük ölçüde şekillendirdiği anlamına gelir.

Şimdi, buna diğer bir yönden bakabiliriz. Diğer insanlara ilişkin algılardan söz ediyoruz, insanları nasıl algıladığımızdan, ancak sosyal psikologlar belli bir yönde algılanmış olmanın sonucu olarak diğer insanlara ne olduğu sorusuyla da ilgilenir. Yani bu konudaki bir soru “Bir insanı akıllı ya da aptal, eşcinsel ya da heteroseksüel, gergin ya da sağduyulu olarak algılamam bende neye yol açar?” sorusudur. İkinci soru ise, “Bu şekilde yargılanmanın etkileri nelerdir?” sorusudur. Ve psikologlar bunun için kendi kendini gerçekleştiren kehanetlerden bahseden bir terim yaratmışlardır ve buradaki iddia “Pygmalion etkisi” olarak bilinendir. Pygmalion etkisi ise, belirli bir özelliğe sahip olduğunuza inanmanın bu özelliğe sahipmişsiniz gibi davranmanıza yol açabileceğidir.

Bu isim George Bernard Shaw’ın Benim Tatlı Meleğim (My Fair Lady) adıyla filme dönüştürülmüş Pygmalion adlı oyunundan gelir ve oyundan alıntı şudur: “Bir hanımefendi ile çiçekçi kız arasındaki fark onların nasıl davrandıkları değil, onlara nasıl davranıldığıdır. Profesör Higgins için hep çiçekçi kız olacağım çünkü o bana hep öyleymişim gibi davrandı ve hep öyle davranacak”. Ancak bence aynı konu çok daha iyi bir film olan Nikita (La Femme Nikita) da çok daha iyi örneklenmiştir. Bu filmde serinkanlı bir katil, saygı ve sevgi görmesiyle birlikte daha sıcakkanlı ve erişilebilir bir insan haline gelir. Sonrasında birçok insanı öldürür [gülüşmeler] ancak film hala konuyu açıklamaktadır.

Ve bu noktanın birçok görgül geçerliliği vardır. Klasik çalışma Rosenthal ve Jackson tarafından bir kısmı gerçekten zeki ve diğerleri de daha az zeki olan, IQ’larında bir yükseliş ya da artış göstermesi beklenmeyen öğrencilere sahip öğretmenlerle yapılmıştır. Çocuklar rastgele seçilmiştir ancak IQ’larında bir yükseliş göstermesi beklenen çocuklar gerçekten de bu yükselişi göstermiştir ve bu sihir değildir. Basitçe, eğer bana sizin dahi olduğunuz ve dehanızın bu ders boyunca doruklarda olacağı söylenmişse ve bu sınıf diğerleri gibi küçük bir sınıf olduğundan sizin üstünüzde daha fazla dururum, dikkatimin çoğunu size veririm. Eğer bana sizin hakkınızda pek fazla bir şey söylenmemişse ona göre daha fazla zarar görürsünüz ve Pygmalion etkisi beklentilerimizin nasıl gerçekten önemli olduğunu gösterir.

Bu da bizi sona – beklenti meselesine getiriyor ve insanları nasıl yargıladığımız bireyler için anlatılabilecek bir hikâye olduğu gibi gruplar üzerine de anlatılabilecek bir hikâyedir. Ve sosyal psikoloji üzerine olan kısmı gruplar üzerine konuşarak bitirmek istiyorum. Sosyal psikolojinin büyük bir kısmı insan grupları hakkında nasıl düşündüğümüz sorusuyla ilgilenir ve biz bu konuyu ahlak ile ilgili derste güdüsel ve duygusal görüş açısından “benim grubum” a karşı “onların grubu” şeklinde düşünmenin zor olmadığını gösteren, Tajfel’in küçük grup çalışmasında da görülen ve Rober mağarası çalışmasında gösterilen “biz” e karşı “onlar” şeklinde düşünmeye iten insan dinamikleri üzerine konuşurken tartıştık. Ve bu şekilde düşünmenin bizim duygusal yaşamımız ve kaynakları nasıl paylaşmayı seçtiğimiz üzerinde gerçek sonuçları vardır. Burada insanlar üzerinde nasıl düşündüğümüze dair farklı bir açıdan söz etmek istiyorum. Birazcık stereotipler hakkında konuşmak istiyorum.

Sterotip sözü İngilizcede genellikle kötü anlama gelmektedir. Sterotipe sahip olmanız sizde bir bozukluk olduğu anlamına gelir. Sterotiplere sahip olmanın iyi bir şey olmadığını söyleyebilirsiniz. Psikologlar bu terimi daha geniş bir anlamda kullanma eğilimindedirler. Bu terimi sınıflara dair sahip olduğumuz bilgi ve bir sınıfta bir özelliğin esin görülme sıklığı yani tipiklik hakkındaki sezgilerimizi ifade etmek için kullanma eğilimindeyiz. Ve görünen o ki, sınıflar hakkında bilgi toplamak yaşam kalımımız için şart. Her zaman yeni bir şeyler görüyoruz ve bu yeni şeyleri öğrenip onlar hakkında tahminde bulunma yetimiz olmasaydı hayatta kalamazdık. Buradaki bu nesneyi gördüğünüzde onu sandalye olarak sınıflandırıyor sunuz ve muhtemelen üzerine oturabileceğinizi fark ediyorsunuz. Bu elma muhtemelen yenebilir, bu köpek büyük olasılıkla havlar, kuyruğu vardır ve beni yiyebilir ve İngilizce konuşamaz. Bütün bunlar sandalye, elma ve köpek hakkındaki stereotiplerdir. Mantıken doğru oldukları anlamına gelmez. Bu et yemeyen bir köpek olabilir, bu zehirli bir elma olabilir ve bu patlayan bir sandalye [gülüşmeler] olabilir ancak bu yargılar genellikle doğrudur. Ve birdenbire genelleme yapma yetinizden sıyrılırsanız ne yapacağınızı bilmez hale gelirsiniz. Ne yiyeceğinizi, nasıl iletişim kuracağınızı bilemez olursunuz. Bilgiyi kaydetme ve genellemeler yapma kesinlikle hayati derecede önemlidir.

Bununla birlikte, ilginç olan insan türlerini de sınıflandırmamızdır. Kafamızda erkekler, kadınlar, çocuklar, ergenler ya da yetişkinler, beyazlar, siyahlar, Asyalılar ve benzeri için stereotiplerimiz var. Şimdi, bu birkaç sebepten dolayı aslında kötü bir şey değildir. İlk olarak, bu stereotiplerden bazıları olumludur. Belirli gruplar hakkında olumlu stereotipleriniz olabilir. Bazı grupların olağandışı bir biçimde yaratıcı ya da zeki olduğuna inanabilirsiniz. Yale öğrencilerinden oluşuyor olsa bile ya da Fransa’dan gelen insanlardan oluşuyor olsa veya şu ya da bu üniversiteden gelen insanlardan oluşuyor olsa bile kendi grubunuz hakkında da olumlu stereotiplere sahip olabilirsiniz. Daha da önemlisi insan gruplarına ilişkin stereotipleri sandalye, elma, köpek gibi sınıflara ilişkin stereotipleri topladığımız şekilde toplarız. Ve bunlar genellikle doğrudur.

İnsanlara bir İspanyol’un mu yoksa bir Musevi’nin mi, daha uzun olan bir kimsenin mi, Japonya’dan birisinin mi ,yoksa İsveç’ten birisinin mi avukat olmaya daha yakın olduğunun sorulduğu çalışmalarda insanlar bu tip soruları yanıtlayabilir.

Yanıtlarını yönlendiren stereotipler vardır ve yanıtlar gelişigüzel ya da rastgele verilmiş yanıtlar değildir. Yanıtları genellikle doğru ve dünya hakkında mantıklı ve geçerli genellemeler yapmalarını sağlayan stereotipler içerir.

Bunlar stereotiplerle ilgili iyi haberlerdi ancak bir de kötü haberler var. Sorunlardan biri stereotiplerin her zaman doğru olmamasıdır ve onları doğru olmaktan uzaklaştıran birkaç etken vardır. Bu etkenlerden biri ilk izlenimler konusunu konuşmadan önce değindiğimiz doğrulama yanlılığıdır. Eğer eşcinsel erkeklerin kadınsı tavırları olduğuna inanıyorsanız, bu inancınız bundan sonraki eşcinsel erkek tanımınızı şekillendirir. Eğer kadınsı tavırları olan eşcinsel bir erkek görürseniz büyük ihtimalle “Aha, kuram için bir kanıt daha” dersiniz. Kadınsı tavırları olmayan bir erkek gördüğünüzde, onu görmezlikten gelebilir ya da onun aslında o kadar da eşcinsel olmadığını söyleyebilirsiniz. Siyah erkeklerin sabıkalı olduğuna inanıyorsanız sabıkalı bir siyah erkek gördüğünüzde bunu düşüncenize destek olarak not edersiniz ancak beyaz erkeklerin suçlu ve bazı siyah erkeklerin de suçsuz olduğuna ilişkin kanıtlara daha az dikkat edersiniz. Buna nesnel bir tutumla veri tarayan bir bilim adamı gibi bakamazsınız. Onun yerine, belli bir yönde yanlılık gösterirsiniz. Sizin kuramınızı destekleyen durumlara ayrıca ağırlık verip onu çürüten durumları hafifletme eğilimindedesinizdir.

Dahası, elimizdeki veriler her zaman güvenilir değildir. Yani – ah, bu tam bunun işteki örneğidir. Klasik müzik dünyasında kadınların erkeklerden daha yetersiz olduğu yolunda bir stereotip vardır, kadınlar erkeklerden daha az çalarlar, erkeklerle aynı güce sahip değillerdir, teknikleri daha zayıftır, erkeklerden daha huysuzdurlar... Ve böyle devam eder. Yargıç olan birine sorsanız “Bak, ben taraflı değilim yalnızca durum bu” der. O zaman bunu test etmenin yolu seçmelerin bir ekranın arkasından yapıldığı, böylelikle ekranın arkasındaki kişinin kadın mı erkek mi ya da siyah mı beyaz mı, Asyalı mı değil mi olduğunu söylemenin mümkün olmadığı körleme seçme yoludur. Böyle yapıldığı zaman görülmüştür ki, çok daha fazla sayıda kadın işe alınmıştır; ki, bu da stereotip A'nın doğru olmayıp B olduğunu ve bunun insanların işe alınmasında gerçekten haksız ve olumsuz bir etkisi olduğunu gösterir

İkinci bir sorun ise – bu konuya geçmeden hemen önce bahsediyordum – elimizdeki verilerden bazılarının yanıltıcı olması ve dünyaya ilişkin bilginin çoğunu kitle iletişim araçlarından alıyor olmamızdır. Kitle iletişim araçları televizyon ve filmleri kapsar ayrıca tiyatro oyunlarını, kitapları ve öyküleri de kapsayabilir. Ve bu kitle iletişim araçları gerçekçi olmayan ya da taraflı bir dünya algısı resmettiği ölçüde biz de topladığımız veriyle uyumlu olacak stereotipler oluşturabiliriz ancak topladığımız veri hâlihazırda iyi bir örnek değildir. Böylece insanlar televizyonda, örneğin İtalyan asıllı Amerikalılar gördüklerinde onların Sopranos adında bir mafya ailesinin üyeleri oldukları gerçeğine karşı çıkarlar. Tarih boyunca Yahudiler, Venedik Taciri (Merchant of Venice) oyunundaki pek de iyi biri olmayan Shylock karakteriyle yapılan Yahudi betimlemesine bozulmuşlardır. Ve buna cevaben daha olumlu görüşler beslemek isteyen insanlar genellikle diğer gruplardaki olağandışı örnekleri göstermeye çalışmışlardır. Aranızda Yıldız Savaşları dizisini izleyen var mı? Kim bu? Yıldız

Savaşları dizisinin başrol oyuncusu. Çok genç olduğunuz için tanıımıyorsunuz. Yıldız – bu yüzden sizden nefret ediyorum [gülüşmeler] Yıldız Savaşları dizisinde başrol oyuncusu buydu. En son sürümde bir kadına dönüştürülen ve “Starbuck” olarak bilinen bu ana karakter, betimlemelerin nasıl ilginç biçimde kayma gösterdiğinin bir çeşit örneğidir.

Ayrıca stereotipler üzerinde bir de ahlaki sorunlar vardır. Sandalyeleri, elmaları, köpekleri stereotipler üzerinden yargılamakta bir sorun yoktur. Köpek yavrularını yargılarken bile bu bir sorun değildir. Size daha sakın yaradılışlı bir köpek istediğim için pit bull yerine tazı almaya karar verdiğimi söylesem kimse bana köpek ırkçısı diye bağırmasın [gülüşmeler] ve dürüst olmak gerekirse bu karar basmakalıp bir yargıyı içermektedir. Tazıların pit bulllara göre daha uysal ve nazik olduğu varsayılır. Bunun doğru bir stereotip olduğunu düşünüyorum ancak yine de bu bir stereotiptir. Ancak söz konusu köpek yavruları olduğunda stereotiplerle ilgili herhangi bir sorunumuz yok. İnsanları bu şekilde yargıladığımızda ise, ciddi sorunlarla karşılaşırız. Örneğin, stereotipler geçerli ve doğru olsa bile, onları günlük hayatımızda kullanmanın ahlaka aykırı olduğunu düşünmek ahlaki bir ilkedir. Bunun için kullanılacak terim “profil çıkartma (profiling) olabilir.

Şimdi işler biraz karışıyor çünkü stereotiplerin rol almasına izin verdiğimiz bazı durumlar var. Gidip sürücü ehliyeti aldığınızda benim ödediğimden daha fazla sigorta primi ödemeniz gerekmektedir. Bunun mükemmel şekilde adil olduğunu düşünüyorum çünkü sizin gibi genç insanlar alkol ve esrar yüzünden [gülüşmeler] daha çok trafik kazasına karışıyorlar; şimdi bazılarınız “Bu basmakalıp bir yargı” diyebilir. Ve evet bu bir stereotiptir ancak istatistiksel olarak güçlü olan bir tanedir ve kimse buna karşı çıkmak için sıraya girmez. Üzerinden genellemeler yapmak için uygun bir stereotiptir. Diğer taraftan, sigorta şirketleri Asyalı insanların Avrupalılara göre daha fazla kazaya karıştığına karar verirse ne olur? Asyalı kimselerin daha yüksek. Neredeyse tamamen hayır. Yani buradaki konu ne çeşit genellemeler yapmanın makul ne çeşit genellemelerinin makul olmadığına bağlı olarak karmaşıklaşmaktadır.

İkinci bir sorun daha var. Stereotiplerin her türden etkileri var. Bunlardan bazıları belirgin etkiler. Örneğin insanlar siz araba kullanırken yalnızca siyah olduğunuz için sizi kenara çekerse bu, ırksal ilişkilere bağlı olarak toplumda nasıl karşılandığınız üzerinde çok büyük etki edecektir. Ancak bazı etkiler çok daha gizli ve çok daha ilginçtir ve beklemediğiniz şekilde olabilir. Bunlar psikolog Claude Steele ve Standford’daki çalışma arkadaşları tarafından “stereotip tehdidi” olarak adlandırılan konu üzerine yapılan bazı çalışmalardır. Matematik sınavı olacağınızı hayal edin ve bu da sınav kâğıdının ön yüzü. Claude Steele ilginç bir keşif yapmıştır. İşte bu, siyah insanların matematik sınavlarında neden kötü performans gösterdiklerinin nedenidir. Çok basit. Eğer üyesi olduğunuz grup ya da ırk herhangi bir alan ile olumsuz stereotiplerle ilişkilendirilmişse bu olumsuz ilişkilendirmenin hatırlatılması stereotip tehdidi olarak işler ve bundan dolayı her çeşit alanda göstereceğiniz performansa zarar verir. “Grubunuz bu konuda iyi değil” gibi bir stereotip varsa ve ben size bu

grubun bir üyesi olduğunuzu o konuyla ilgili çalışmaya başlamanızdan hemen önce anımsatırsam performansınız bu anımsatmadan kötü etkilenir. Şimdi kadınların matematik sınavlarında neden kötü performans gösterdiğini de biliyorsunuz ve bu kesin olarak kanıtlanmış etkilere sahip.

Yani, stereotipler karmaşık ve ahlaki açıdan rahatsız edici şeylerdir. İnsanlar stereotipler üzerinde çalışırken genellikle üç stereotip düzeyi arasında kesin ayrımlar yaparlar ve bu da burada çok güzel özetlenmiş. Bir kere “genel” stereotipler var. Size sorsam, örneğin, başkanlık için aday olanlardan biri siyah diğeri ise kadın. Yalnızca kadın ya da siyah oldukları için bu kimselerin adaylıktan men edilmeleri gerektiğini düşünenlerinizin el kaldırmasını istesem çok azınız el kaldırır. Bunlar stereotiplerin genel sunumudur. Bu soruyu size sözel olarak değil de kâğıt üstünde sorsaydım bile yanıtların anonim olmayacağından korkacağınız için gerçekten ne düşündüğünüzü yazmazdınız. Bir de “özel” stereotipler vardır. Özel stereotipler gerçekte düşünüp de insanlara söylemediklerinizdir. Birleşik Devletler’deki nüfusun bir kısmı başkan adayı siyah olduğu için seçimlerde oy kullanmayacak ancak bunun böyle olması gerektiğini düşünseler bile bunu size söylemezler. Bu sağduyudur. Daha da ilginç olan insanların bilinçli olarak farkında olmadıkları bilinçaltı ilişkilendirmeler, insanların ırk, cinsiyet ve diğer sosyal gruplar hakkında ne düşündüklerini etkiler.

İnsanların herkesin içinde söylediklerine ilişkin bazı veriler. Bu seçimlerde oy kullanacağını, siyahi bir aday için oy kullanabileceğini söyleyen insanların oranı. İlginç olan, benim doğduğum zamanlarda bu yanıtı veren insanların sayısı bunun yarısıydı. Şimdi gördüğümüz gibi yüzde yüze yakın. Şimdi bir diğeri. Bu da siyahi insanlar hakkındaki genel stereotipler, her özelliği değerlendiren beyazların oranı. Son derece küçük. Bu sayılar o kadar düşük ki insanların yanıtlarken hata yaptıkları, şaka yaptıkları ya da şok edici derecede yüksek oranlarla kıyaslandıklarında kafaları karışmış insanlar olabilecekleri [gülüşmeler] düşünülerek iptal edilebilecek kadar düşük. Görünen o ki toplumun görüşünde büyük bir değişim olmuş peki ya saklı düşüncelerde durum nasıl? Bu daha da karmaşıklaşıyor.

İşte basit bir çalışma. Burada, Yale’de yapabileceğiniz türden basit bir çalışma. Yapacağınız şey, örneğin, bir bilgisayar ekranının karşısına oturmak. Sonrasında tamamlamanız için size “düş-“ gibi eksik sözcükler verirler ve siz de tamamlarsınız. Bilmediğiniz şey ise o sırada yalnızca bilinçaltınızla algılayabileceğiniz kadar hızlı bir biçimde siyah ve beyaz insan yüzlerinin ekranda belirip kaybolduğudur. Ve bunun hala bir etkisi var. Siyah insanların yüzlerini gördüğünüzde sözcüğü “düşmanca” gibi sözcüklerle tamamlama eğilimindeyken beyaz insanların yüzlerini gördüğünüzde “düşgücü” gibi sözcüklere tamamlama eğilimindediniz.

Şimdi sizi örtük tutumlar üzerine bir deneye katılmaya davet ediyorum. Bu deney eskiden Yale’de olan fakat şimdi Boston’da daha aşağı düzeyde bir üniversitede [gülüşmeler] olan Mahzarin Banaji tarafından tasarlandı ve örtük tutumlar testi olarak adlandırılıyor ve insanlarla yapılan gelmiş geçmiş en büyük psikoloji deneyidir. Bilmiyorum. Bir milyon insan bu deneye katıldı ve implicit.harvard.edu adresine girip

bu deneyi kendinize yapabilirsiniz. Fakat şimdi bunu grup olarak yapacağız. Bunu laboratuvar ortamında ya da kendi bilgisayarınızda yapıyor olsaydınız tuşlara basarak yapacaktınız. Şimdi konuşarak yapacağız ve bu çok kolay. Burada bir şeyler göreceksiniz ve bu göreceğiniz ya sözcükler ya da resimler olacak. Eğer gördüğünüz kötü, olumsuz bir sözcük ya da siyahi bir insansa “Sağ” diye bağırmanızı istiyorum. Eğer gördüğünüz beyaz bir insan ya da iyi bir sözcükse “Sol” diye bağırmanızı istiyorum. Hazırlanın. Bunu mümkün olduğunca hızlı ve hatasız yapmaya çalışın [dinleyiciler yanıtlar] [gülüşmeler]. Hata yapan çok sesli bir kalabalık yüzünden bunu tekrar deneyeceğiz [gülüşmeler]. Hazır mısınız? [dinleyiciler yanıtlar]

Güzel. Bu “tutarlı”, hem siyah hem beyaz Amerikalılar’ın, beyaz Amerikalılar’ın siyahlardan daha iyi olduklarına ilişkin bir yanlılıkları olduğunu söyleyen kuramla tutarlı. Bunu nasıl biliyoruz? Kıyaslıyoruz. Bu “tutarlı”. Şimdi, bu yapacağımız farklı. Gördüğünüz beyaz bir insan ya da olumsuz bir sözcükse “Sağ” deyin. Siyah bir insan ya da olumlu bir sözcük görürseniz “Sol” deyin [dinleyiciler yanıtlar]. Tamam. Diyebilirim ki insanlar iyi iş çıkarttılar ancak bu deney binlerce, on binlerce kez tekrarlandı ve siz de bunu kendi kendinize bilgisayarınızdan yapabilirsiniz. Bu da bunu yapmanın bir yolu ancak her seferinde değiştirmeniz için farklı bir versiyonunu verirler. Ve görülen o ki insanlar en yavaş performansı ; ilişkilendirmelerin belli bir yönde işleyip diğer yönlerde işlemediğini gösteren, diğer versiyonlara göre bu versiyonda sergiliyorlar. Bu çalışma cinsiyet, kadın ve İngilizce, kadın ve erkek, kadın ve matematik, yaş, obez kimselere karşı zayıf kişilere olan tutumlar, ve eşcinsel ve heteroseksüel kimselere karşı tutumlara bakmak için genişletildi. Ve siz internetten bu çalışmaları kendiniz yapabilirsiniz ve bu çalışmalar bizimle birlikte olan örtük tutum türlerine dair bir fikir verir.

Pekâlâ, akla uygun bir soru “Kimin umrunda?” olduğudur. Yani, yaparsanız – çalışma sonuçlarına bakarsanız beyaz Amerikalıları olumlu, siyahi Amerikalıları olumsuz algılama gibi yanlılığa benzer bir ilişkilendirme olduğunu görürsünüz ancak bu farklılık yarım saniyedir. Kim umursar bunu? Bu sorunun iki yanıtı vardır. Bunlardan biri, yaşamınızda yarım saniyenin çok önemli olduğu durumlar olduğudur. Polis memurlarının tepki süreleriyle kimi vuracağınıza dair bölü saniyelik kararlar üzerinde yapılan çalışmalar gösteriyor ki, stereotipiniz ellerinde ne olduğu çok belirgin olmayan nesne tutan kişilerden muhtemelen hangisini vuracağınıza üzerinde büyük rol oynuyor. Ayrıca, daha genel olarak, bu örtük tutumlar mahkeme kararlarında da rol oynuyor olabilir. Zor bir karar vermek zorunda olduğunuz durumlarda ırkçı olmadığınızı biliyorsunuz. Açık hiçbir ırkçı tutumunuz yok, gerçekten yok, ancak buradaki tartışma bu tip stereotiplerin davranışınızı kapalı her şekilde etkileyebileceğidir.

İşte bir örnek. Birisinin başının belada olduğu bir deney yaptılar. Ya siyah ya da beyaz bir insanın çığlığını duyuyorsunuz. Bir koşulda etraftaki tek kişi sizsiniz. Diğer koşulda ise etrafınızda başka insanlar da var. Seyirci etkisinden de bildiğimiz üzere hangisi bizim yardımcı olmaya daha çok eğilimli olduğumuz koşuldur, tek başına olduğumuz durum mu etraftakilerin de olduğu durum mu? [dinleyiciler yanıtlar].

“Yalnız olduğumuz”, kesinlikle. Ve aslında yardım edecek tek bir insan olduğunda hemen hemen herkes başı dertte olan kişinin rengine bakmaksızın yardım ediyor ancak diğer insanlarla birlikte olduğunda büyük bir fark var. Ve tekrar ediyorum bunlar Ku Klux Klan (KKK) örgütü üyeleriyle yapılan çalışmalar değil. Sizin gibi normal üniversite öğrencileriyle yapıldı ve siz bu grupta olsaydınız “Ah, yardım etmek istemiyorum çünkü yardım isteyen kişi bir siyah” demezdiniz. Diyeceğiniz şey “Ee, yardım etmeye degeceğini düşünmedim. Etrafta başka insanlar da vardı. Başka biri yardım edebilirdi” olur ancak buna bakarak biliyoruz ki aradaki bu fark gerçek bir fark yaratıyor.

Son bir çalışma – ki burada yeni işe başlayan çalışma arkadaşım, mükemmel işler yapmış olan Jack Dovidio tarafından yapılmıştır – insanları işe alırken tavsiye mektupları temelinde nasıl yargıladıklarına bakmıştır. Bu biraz karmaşık bir şey. Yeşil çubuk siyahi Amerikalıları gösteriyor. Mavi çubuk ise beyaz Amerikalılar. Ve bazı durumlarda bu insanların güçlü referansları var. 1989 yılında güçlü referansı olan herkesi işe almaya hazırsınızdır ve bu [slaytta gösterilen siyah Amerikalılar ve beyaz Amerikalılar’ın işe alınma seviyesini gösteren grafik] hiç de bir fark değildir. Ancak referanslar idare edecek düzeyde olduğunda, bir yargıya varmak zorunda olduklarında, katılımcılar belirgin bir biçimde beyaz Amerikalıları siyah Amerikalılar’a tercih ediyorlar. 1989 uzun zaman önceydi ancak aynı sonuçlar 1999’da da görüldü. Aynı sonuçlar bir buçuk yıl önce de görüldü. Ve tekrar ediyorum, bu sonuçlar insanların korkunç derecede açık bir şekilde ırkçı olduklarını göstermez. Bu, insanların gerçek dünyadaki davranışlarında farklılık yaratan bu stereotiplere sahip olduklarını gösterir.

Bütün bunları toparlamanın bir yolu Trish Devine’nin otomatiklik kuramidir ki, o da şöyle bir şeydir. Buradaki fikir herkesin stereotiplere sahip olduğudur. Bunlar bireylerle temasa geçildiğinde otomatik olarak etkinleşir. Sterotip etkisi altında davranmamak için onları kapatmamız, onlara baskın çıkmamız gerekir ve bu mümkündür ancak emek ister hem bireysel düzeyde hem de grup düzeyinde emek ister. Bunun üzerine sorusu ya da söylemek istediği bir şey olan? Evet.

Öğrenci: [Duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Bu iyi bir soru. Bu sonuçlar şaşırtıcı ve rahatsız edici ve ben burada hem bireysel düzeyde hem de grup düzeyinde yapılacak işler olduğunu söyledim ve bu genç adam bu konu hakkında daha açık olmam için bana meydan okudu. İşte bir vaka. İş başvuruları alıyoruz ve bazen bu iş başvuruları değerlendirmelerinde fakülte üyeleri bir odada masa etrafında oturur ve isimler havada uçuşur ve bu isimleri sonraki tartışmalar için kullanırız. “Hey merak ediyorum – Bu kişiye ne dersin? O harika iş yapar.” Psikoloji bölümünde yaptığımız şey, olumlu bir davranışta bulunmayı düşündüğümüzden değil de ,o iş için nitelikli kişilerin bu çeşit bir işlem yapmadığınız sürece en son akla geldiğine dair bazı kanıtlar olduğundan, aleyhteki gruplardan isim seçmektir.

İşte başka bir örnek. Cinsel stereotiplerden söz etmeden önce bahsettiğim kadın ya da erkek adına sahip olmanın yarattığı fark yüzünden bugün birçok dergi kör inceleme yapmakta. Yani bunlar grup düzeyinde “Daha çok çabalayarak önyargılarınızdan kurtulursunuz” demiyorlar onun yerine “Önyargıların devreye giremeyeceği bir sistem kuralım” diyorlar, kör seçimler mesela bunun güzel bir örneğidir. Sizin sorunuz bireysel düzeyde yanıtlanması daha zor bir soru ve ben ne yapabileceğimizden kesin olarak emin değilim ancak sanırım yapmamız gereken bu şeylerin bilincinde olmak ve “Yani açık bir biçimde ırkçı değilim herkese adil bir karışım vereceğim” demenin yeterli olmadığını bilmek ancak birtakım yanlılıklarımızın olabileceğini fark edip bunların üstesinden gelmek için çok çalışmamız gerek. Ama bunu seçkisiz bir biçimde aşırı doğrulaştırarak değil de – örneğin nitelikler konusuyla ilgileniyorsanız ırk A ya da cinsiyet A bilgisine sahip olmadan bu nitelikleri gözlemleyebileceğimiz bir sistem yaratarak. Evet, arkadaki.

Öğrenci: [Duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Evet. Bu soru iyi bir soru. Bunların ne kadarı stereotiplerden dolayıdır ve ne kadarı kendi grubumun yanlılığından kaynaklanmaktadır? Gerçek şu ki, – daha önce açıkladığım deneyler bir dereceye kadar belirsiz. Beyaz Amerikalılar’ın beyazları siyalardan daha çok desteklemesi stereotipler yüzünden olabilir ancak grup içi kayırmadan da kaynaklanıyor olabilir. Bence yanıt ikisinin de rol oynadığıdır fakat etkilerden bazıları yukarıda söz ettiğimiz stereotiplerden kaynaklanmakta ve grup içi kayırmanın ötesine geçmektedir. Bunu biliyor olmamızın nedenlerinden biri Örtük Tutum Testi (ÖTT) gibi çalışmalarda siyahi Amerikalılar’ın beyaz Amerikalılar’ınkine yakın bir etki göstermeleridir. Yani, siyah Amerikalılar’ın da siyah Amerikalılar’a karşı beyaz Amerikalılar’ın lehine bir yanlılık göstermeleri bunun -grup içi kayırma her ne kadar önemli bir rol oynasa da- ona indirgenemeyeceğini gösterir.

Tamamdır. Konuyu değiştirip dersin geri kalanını birtakım gizemli konulara ayıracağım. İşte özet. İlki küçük bir örnek. Bunu açıklamada biraz aşama kat ettiğimizi düşünüyorum. İkincisi ise, tam bir muamma. İlki uyku. Uyku bir motivasyondur. Yeme içme gibi bir motivasyon. Bir işkence türüdür. İşkencenin ne olduğu tanımına girmeyeceğim ancak bir kimseyi uykudan mahrum bırakmak o kişinin muazzam acılar ve ızdırap çekmesine neden olabilir. Gerçekten çok yorgun olduğunuzda uyumak istemeniz gerçekten aç olduğunuz zaman yemek istemeniz gibidir. Buradaki kaç kişi dönemin başından şu ana kadar kaçınız ortalama olarak gecede sekiz saatten fazla uyudunuz? Bu iyi. İyi.

Bir çeşit uyku maçoğu tarzı var. Uyku maçosu “Bir gecede yalnızca 42 dakika uyurum” der fakat şimdilerde “11 saat uyurum” demekte [gülüşmeler]. Kim ortalama yedi saatten daha fazla uyuyor? Ortalama altı saatten fazla? Burada kim dönemin başından beri gecede altı saatten daha az bir süre uyuyor? Tamam. Gecede beş saatin altına düşen? Tamam. Bir kimsenin ne kadar uykuya ihtiyaç duyduğu üzerine büyük bireysel farklılıklar var ve uykunun kendisi yaşamımızın çoğunu harcadığımız

bir şey ancak çalışması hayli zor ve insanlara uyurken neler olduğunu sormak mümkün olmadığından – çünkü o anda uyuyorlar – daha zekice yöntemlere ihtiyaç duyarsınız. Bu tip zekice yöntemlerden biri EEG'dir. Birisini uyku laboratuvarına getirirsiniz, kafatası üzerine elektrotlar yerleştirirsiniz ve beyinde ne çeşit elektriksel aktiviteler olduğunu görürsünüz. Şu anda birçoğunuz yoğun kavrama ve mükemmel entellektüel odaklanma belirtisi olan düzensiz beta dalgaları göstermekte [gülüşmeler]. Bazılarınız uyanık ancak katılımdan uzak ve onların beyinleri bu geniş düzenli alfa dalgalarını yaymakta. Bazılarınız uyuyor gibi görünmekte, derin delta dalgaları [gülüşmeler].

Uyuduğunuz zaman birbirini izleyen şu basamaklardan geçersiniz. Uykuya dalarken bir geçiş dönemiyle başlarsınız. Bunu basamak I olarak adlandırıyoruz. Sonrasında başarılı bir biçimde derine daldıkça, II'den IV'e kadar, yavaş, düzensiz, yüksek genlikli delta dalgaları ve basamak IV'e ulaştığınızda tekrar basamak III ve basamak II'den yukarı çıkmaya başlarsınız. Sonrasında Hızlı Göz Hareketi (Rapid Eye Movement) yani REM uykusu ortaya çıkar. REM uykusu düzenlidir çünkü beyniniz uyanık gibi görünür, ancak –bunun hakkında daha detaylı bir biçimde sonra konuşacağım – adı da buradan gelir, gevşediğinizde hızlı göz hareketleri ve rüyalar ortaya çıkar ve iyi bir gece uykusunda dört ya da beş kez bu döngüyü yaşarsınız ve şöyle görünür. Başlarsınız, sonra aşağı, aşağı, aşağı dalarsınız derken tekrar yukarı ve bu ilk REM döngünüzdür, sonra tekrar, tekrar, tekrar, tekrar, tekrar ve uyanırsınız.

Buradan alınacak genel ileti şudur: İki tür uyku vardır. Yavaş-dalga uykusu ya da “derin uyku”. Gözleriniz birbirinden bağımsız ve yavaşça kayar ve uyanmanız çok güçtür. Bir de REM uykusu var. Beyin aktiviteniz uyanık olduğunuz zamanki gibidir, EEG kayıtlarınız uyanık olduğunuz zamankine benzer, gözleriniz dışında vücudunuz felç olmuştur, erkekler erekte olur ve rüya görürsünüz. Uyku üzerine araştırma yapan biri bu ikisinin birbiriyle ilişkili olduğunu, rüyaların havada uçtuğunu ve erkeklerin ereksiyonunun da onları yakalayan antenler olduğu gibi bir şaka yapmıştı [gülüşmeler]. Bunu yazmayın [gülüşmeler].

Neden uyuyoruz ve neden uyu... – neden her zaman uyanık değiliz? Bunun birkaç yanıtı var. Buna verilecek muhtemelen en iyi yanıt bedenimizin bütün gün boyunca bitkin düştüğü ve uykunun da onu biçime sokmak için gerekli olduğudur. Yani, uyurken gelişme hormonları bedeniniz boyunca yayılır, beyniniz ve diğer organlarınız eski haline gelir, daha az gıdaya ihtiyaç duyarsınız, bağışıklık sisteminiz sıkı çalışmaktadır ve aslında bir yanı – insanlar her zaman uyumayı bıraktığınızda ne olduğunu merak etmektedir ve bunun yanıtı laboratuvar ortamında verilememektedir ancak bu durum bazı vakalarda kaydedilmiştir. Uyumayı bırakırsanız ölürsünüz. Uykusuzluktan hemen ölmezsiniz. Hastalandıktan sonra ölürsünüz, bu da uykunun sizi sağlıklı tutmak için gerekli olduğunu göstermektedir.

Ve üzerine düşünmeyi sevdiğim bir benzerlik de arabanızı tamir için getirdiğinizde, aracınızı tamir ederken yaptığınız ilk şey motoru kapatmak olur. Aracınızı üzerinde çalışabilmeniz için sabit ve dinlenme haline getirirsiniz. Bununla

ilgili bir görüş de uykunun enerjinizi korumak ve sizi geceleri sorundan uzak tutmak için ortaya çıkmış olabileceğidir. Ve bu görüşler tabii ki tutarsız değil. Bu bizim neden uyuduğumuzu ve muhtemelen neden geceleri uyuduğumuzu açıklar.

Uyku bozuklukları vardır. Bunların üstünden geçmeyeceğim. Burada yalnızca birkaçını sıralayacağım. Uyurken başınıza gelebilecek bazı kötü şeyler vardır. Kısmen moda olan ve yeni keşfedilen uyku bozukluklarında kullanılan Ambien gibi uyku haplarının yan etkileridir. Ortaya çıkan tuhaf yan etkilerden biri, Ambien alan bazı insanların uyurken aşağı kata gidip buzdolabını açıp çok miktarda yemek yemesidir [gülüşmeler]. Ambien'in hayli ciddi olan ve yeni keşfedilmiş bir diğer yan etkisi de bazı insanların uyurken araba kullanmaya dair önüne geçilemez bir istek duymalarıdır; ki bu iyi değildir [gülüşmeler].

Uyku konusuna geldiğimizde asıl ilgimizi çeken rüyalarlardır. Hamlet'i hatırlayın. Hepiniz Hamlet'i okudunuz "olmak ya da olmamak". Tüm bildiğim bu ancak [gülüşmeler] temel olarak Hamlet şeye karar veriyordu – şey – ben bunu yazmıştım. Kendisini öldürmeye ya da öldürmemeye karar veriyordu ve bu yüzden iki liste yapmıştı. Kendisini öldürme nedenleri listesinde "acımasız talihin kayış ve okları", "sorun deryası" ve "insanoğlunun mirasçısı olduğu binlerce doğal şoktaki kalp kırıklığı". Kendisini öldürmemek için tek bir argümanı vardı: Kâbuslar. "Uyumak, belki rüya görmek. Ha! İş burada. Çünkü o ölüm uykusunda, şu fani bedenden sıyrılıp çıktığımızda, göreceğimiz rüyalar bizi duraksatır ister istemez". Kâbuslar konusunda kaygılıydı.

Rüyalar her zaman insanları ve filozofları büyülemiştir. Eğer bir felsefe dersi alırsanız, rüyalar üzerinde merak edeceğiniz birçok soru olacaktır. Bunlardan biri "Şu anda rüya mı görüyoruz?"dur. Rene Descartes gerçek dünyanın var olup olmadığını merak etmiştir. Belki şu an yalnızca bir rüyadır. Ayrıca "Matrix"i hatırlayın. Rüyada ölümsüz olabilir misiniz? Hepimiz rüyalarda kötü olabilecek şeyler yaparız. Bunlar günah mıdır? Augustine gibi müthiş filozof ve teologlar "rüyada günah işleyebilir misiniz" sorusunun yanıtını merak etmişlerdir. Bu soruları yanıtlayacağım. Şu anda uyuklamıyorsanız rüya görüyor olamazsınız ve rüyada günaha giremezsiniz. Ancak rüyanızda ne göreceğinizi belirlediğiniz planlı rüyalar (lucid dream) bir istisnadır ve bu rüyalar aracılığıyla kötü alışkanlıklarınızı sürdürmek niyetiniz varsa, işte o zaman bir ahlaki problemden söz edebiliriz.

Rüyalar hakkında ne biliyoruz? Öncelikle gerçek rüyalar ve uyku düşünceleri arasında bir ayrım vardır. Gerçek rüyalar, büyükannenizin onaylamayan bakışları altında denizaltında bir tavukla güreşiyorsunuz. Bunlar gerçek rüyalar. "Uyku düşüncesi" ise tipik olarak uyumadan önce "Çöpü dışarı çıkarttım mı? Çöp nerede? Çöpü çıkarttım mı?" gibi düşüncelerinizdir. Ve bunlar bu tür derin düşüncelerdir ve bunu uyurken de yapabilirsiniz. Yavaş-dalga uykusu sırasında uyanırsanız "Çöpü dışarı – Evet, rüyamda çöpü düşünüyordum" diye düşünebilirsiniz ama REM uykusunda uyanırsanız "Maymun büyükannemi yiyordu" gibi şeyler söyleyebilirsiniz [gülüşmeler]. Ayrım budur.

İnsanlar ne hakkında rüya görürler? Rüyalar hakkında birtakım gerçekleri biliyoruz. Herkes rüya görür. Herkes rüyasını hatırlamaz. Rüyanızı hatırlamak istiyorsanız – bu arada bir rüya günlüğü tutun, bu çok işe yarar ancak herkes gecede üç ya da dört kez rüya görür. Bu ne kadar uyuduğunuza bağlıdır ancak rüyalar ince anılar bırakır. Çok çabuk kaybolurlar. Bu yüzden rüya güncesi tutmak ya da uyanır uyanmaz rüyalarınızı yazmak çok yararlıdır.

İnsanlar ne üzerine rüyalar görürler? Temel olarak bunu bulmanın yolu insanlara sormaktır ve insanlar – psikologlar ve sosyologlar rüya raporları toplarlar. Dreambank.net adresine girerseniz Hill adındaki adamın 50,000 rüya raporu topladığını görürsünüz. Bazı genellemeler yapabilirsiniz. Çoğu rüya kötüdür. Kötü, çok kötü kâbuslar değildir ancak çoğu rüya 1'den 10'a kadar bir ölçekte 5.5 derecesi ile olumsuz tarafa doğru ortaldadır. Aksilikleri anlatırlar. Kabile toplumlarında yaşayan insanlar endüstri toplumlarında yaşayan insanlardan daha çok fiziksel saldırıyla ilgili rüyalar görürler. Erkek kadınlardan daha fazla saldırıyla ilgili rüya görür. Amerikalılar'ın rüyaları Avrupalıları'nkinden daha fazla saldırıyla ilgilidir. Evet [gülüşmeler].

İnsanlar ne üzerine rüyalar görmek ister? Bu bulgular sizi tamamen şaşırtmayacak. Kadınlar aşk ve macera üzerine rüyalar görmek ister. Erkekler seks ve yabancılar üzerine [gülüşmeler]. Görülmüştür ki, ergenlikteki hormonal patlamayı geçirdikten sonraki rüyalarınızın yaklaşık %10u açık cinsel içeriğe sahiptir.

En sık görülen rüyalar nedir? Tahminler. Düşmek. Bu iyi bir tahmin. Düşme en sık görülen rüyalar listesinde, ancak birinci değil. Başkası? Uçmak? Yakın. Toplum içinde konuşma? İyi bir fobik rüya ancak en sık görülen değil. Toplum içinde çıplak kalmak, hayır bu da değil [gülüşmeler]. Mükemmel. Takip edilmek. Evrimsel psikologlar ve bilişsel sinirbilimciler bu konuda biraz şaşkın. İlkel bir çeşit rüya gibi görünmekte ancak takip edilmek üzerine rüya görmek hayli büyük. Burada hiç kimse takip edildiğine dair bir rüya gördüğünü hatırlıyor mu? Evet. Takip edilmek büyük bir tane. Toplum içinde çıplak kalmak? [gülüşmeler]. Maymunun büyükannenizi yemesi? [gülüşmeler]. Hayır.

Peki, rüyalar ne işe yarar? Rüyaların doyurma ve diğer şeylerle yer değiştirdiği yolunda Freud'un kuramları var. Bunlar için fazla destek yok. Popüler olan bir kuram ise, rüyaların bellek yapılandırmanın yan etkisi olduğudur; yani bedeniniz, boyundan aşağıya siz uyurken kendisini yenilemekte ancak aynı zamanda siz uyurken anılarınız da beyninizin farklı bölgelerine yerleştirilmek için tekrar ve tekrar oynatılmakta. Neredeyse – bu konudaki en iyi benzetme bilgisayarınızı yedeklemenizdir. Beyniniz kendisini yedekler. Kendisini yedeklerken, bilince çıkan bazı rastgele olaylar vardır ve tutarlı bir hikâyede bir araya getirilir. Bu bakış açısından rüyaların adaptif bir işlevi yoktur onun yerine daha çok epifenomendir. Başka bir sistemin yan ürünleridir.

Son konumuz gülmedir ve bu gerçek bir muammadır. Bununla ilgilenmişim – yani kendi çocuğumu gülerken izleyip onu güldüren şeyin ne olduğunu ararken bir

gelişim psikoloğu olarak bu konuyla ilgilendim. Bu benim oğlum, Zachary, hayli genç [klip gösterilir] ama [gülüşmeler] bu en genç gülen insan kaydı değil. Bunu internette buldum [bir bebeğin gülen görüntüsü oynar]. Bu büyük bir bulmaca. Evrimsel bakış açısından, insanların seks, yeme, içme ve uyku arayışları dili anlama ve gördüğümüz dünyayı anlamlandırma ve gruplar oluşturma yetilerimiz büyük gizemler değil, ancak garip koşullar altında bu tuhaf gürültüyü çıkarıyor oluşumuz büyük bir bulmaca ve genellikle psikologlar bu bulmacayı açıklayamamakta.

Bir sinirbilim kitabında okuduğum ilk tahmin “beklentilerimiz ve gerçekte olanlar arasındaki tutarsızlık korkutucu bir sonuç vermediği sürece aradaki tutarsızlığa güleriz” [gülüşmeler]. Yani, bu iyi bir deneme. Herhangi bir şey hakkında herhangi bir şekilde yanlış olabilecek kadar yanlış [gülüşmeler]. Öncelikle neden güldüğümüzü açıklamamakta. Yani neden korkutucu sonucu olmayan bir tutarsızlık insanların her biri saniyenin beşte biri gibi bir parçayla ayrılmış saniyenin on beşte biri süresince kesik parçalar içeren belirgin gürültüyü çıkartsın? Tutarsızlıkla başa çıkarken neden bu yüksek gürültüyü çıkarttığımızı açıklamaz. Tutarsızlık gülmeye neden oluyor değildir. Buraya geldiğinizde burada bir kâse dolusu meyve olsaydı bu tutarsız olurdu ancak insanlar yüksek sesle gülüp birbirlerine meyveyi göstermezlerdi [gülüşmeler]. Ayrıca çoğu gülme tutarsızlık yüzünden değildir ve çoğu zaman güldüğümüzde herhangi bir anlamda ortada bir tutarsızlık yoktur. Gülme bir çeşit bulmaca gibidir. Neden güldüğümüzü bilmiyoruz. Bizi neyin güldürdüğünü bilmiyoruz.

Geçen beş, on yıl boyunca bu konuda bazı araştırmalar yapıldı. Çoğu araştırma bunu Gülmek (Laughter) adlı muhteşem kitabında özetleyen Robert Provine tarafından yapıldı. Ve Provine tarihte kimsenin yapmadığı bir şeyi yapmaya karar verdi. Alışveriş merkezleri de dâhil olmak üzere öğrencilerini farklı yerlere gönderdi ve kendisi de gitti ve buralarda insanlar güldüklerinde onları güldüren şeyi not ettiler. Ve bu da bir gülme kurami geliştirmenin ilk betimleyici adımıdır. Ve Provine'nin bulunduğu büyük bulgu gülme konusunu şaka ya da mizah konusundan ayırabileceğinizdir. Çoğu insan – çoğu insanı güldüren şey bir şaka ya da mizah ögesi değildir.

Provine binden fazla gülme başlatan durumu inceledi ve işte gülmeyi, bazen gürültülü bir gülmeyi başlatan tipik yorumlardan birkaçı: “Sonra görüşürüz millet”, “Bak, Andre” [gülüşmeler] “Emin misin?”, “Biliyorum”, “Nasılsın?”, “Normal bir hayat sürmeye çalışıyorum”, “Bu biraz komik” [gülüşmeler]. Neredeyse hiç eğlenceli olmayan bir bağlam içinde. “Sorun sende değil”, “Bununla başa çıkabiliriz”. Bu yorumların yalnızca yüzde 10’u daha sonradan mizahi olarak yeniden kaydedildi. Bu yüzde 10’luk kısmın içerisinde “Zavallı çocuk babasına benziyor” [gülüşmeler] “Ciddi bir antrenmandan gelmiş gibi kokuyorsun,” [gülüşmeler], yurt yemekhanesindeki yemekleri işaret ederek “Bunu burnundan mı çıkardın?” [gülüşmeler].

Provine şakalar ve gülme konularını birbirinden ayırdığımızı öne sürdükten sonra, gülme üzerine ne bildiğimizi sorar. Bazı temel olgular vardır, burada evrimsel biyologlardan söz ettiğimizi göz önünde bulundurun. Tüm insanlar bu evrensel

özelliği taşımakta. Gülmeyen hiçbir topluluk yok. Gülmenin ne kadar erken zamanlarda ortaya çıktığını kliplerde izledik. Peki, gülme ne için var? Ne işe yarar? Kazara ortaya çıkmış bir şey ise, ortaya çıkmasına neden olan kaza ne? Ne gibi özellikleri var? Ve bazı özellikleri bilmemiz çok önemli. Bu özellikler gülmenin sosyal ve iletişimsel olduğudur. Bunu nereden biliyoruz? Çünkü yüksek sesli bir şey. Gülme, açlık gibi değil. Açlık sessiz de olabilir. Açlık diğer insanlara iletilmesi çok da gerekli olmayan bir şeydir ancak bir şey yüksek sesli olmayı içerdiği zaman – yüksek sesin evrilme nedeni diğer insanlarla iletişim kuruyor olmamızdır.

Gülme, iradedışı gürültü çıkarmak olarak görülebilir ve bulaşıcıdır. Gülmeye dair ilginç başka bir özellik. Televizyon ve filmlerde yapılmış en büyük buluş gülme sesinin kullanımımızdır. Kullanılan gülme sesi izlediğimiz şeyi çok daha komik hale getirir çünkü insanlar grup içindeyken daha çok güler. Komik bir şeyden hemen sonraki davul vuruşu, bir çeşit gülme sesinin taklidini yapmaya yönelik teknoloji-öncesi bir girişimdir. Çocuklar genellikle gülmenin bulaşıcılığından etkilenirler ancak genelde daha önce gördüğümüz çocuklar gibi, başkalarını da görürseniz bu sizi kolayca güldürebilecek türde bir şeydir.

Diğer primatlar da bunu bir dereceye kadar yapar ve bunu yapmaları ilginçtir. Maymunlar bir yere saldırırken güler. Öldürmek ve yemek için bir araya geldiklerinde bir çeşit gülme sesi çıkarırlar ve birbirlerini gıdıklarında gülerler.

Ve sonrasında gör... – gıdıklama nedir? Gıdıklamanın iyi bir tanımı yalancı bir saldırıyla bedeninin çeşitli bölümlerine dokunma olabilir. Birisine bir çeşit saldırıda bulunuyorsunuz ve onlar gülüyor ama birisi size saldırıp sizi soyduğunda siz buna “Aa, bu çok komik” diyerek gülmezsiniz [gülüşmeler]. Bunun sahte bir saldırı olduğunu anlamak zorundasınız, bir saldırıyı taklit ediyorsunuz. Bu konudaki bir kuram da sahte saldırı belirtisi ve toplu saldırı üzerinedir. Basitçe – bu bana bir çeşit çete saldırısıymış gibi geliyor. Buradaki sahte saldırı duygusu insanların güldüklerinde genellikle dalga geçip sataşıyor olmalarıdır. Hakaretler yağdırıyorlar ya da birbirlerini gıdıklıyor ya da belki de birbirleriyle dalga geçiyorlardır, bütün bunlarda bir saldırı var. Çoğu gülme bir derece saldırıdan esinlenir ancak bu saldırı hafifletilmiştir ve gerçek değildir. Ve gülme bu saldırının gerçek olmadığını belirtir. Ve toplu saldırı – birçok çete saldırısı, infaz, linç ve tecavüz gülme sesiyle birlikte gelir. Grup içinde korkunç derecede saldırgan bir şey yaparken tehlike altında olduğunuzu düşünmezsiniz ve gülme grubun diğer üyelerine bir grup olarak dayanışma içinde olduğunuzu ve bunu birlikte yaptığınızı sinyaller.

Bunu anlatmanın bir başka yolu – ve bunlardan hiçbiri kesin sonuçları olan kati kuramlar değil. Bu bir çeşit farklı fikirlerin harmanı gibi – en eski yolu gülmeyi ortak bir düşmana karşı bir araya gelme olarak gören Plato tarafından öne sürülmüştür. Gülme ortak bir düşmana karşı grubun bağlılık sesidir. Komedyenler gülmenin saldırgan doğasını gözden kaçırmazlar. Dave Barry “Gelmiş geçmiş en önemli mizah gerçeği bir durum hakkında bir perspektife sahip olmanız gerektiğidir. Perspektif eski iki Yunanca sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşmuştur, ‘pers’ başkasının başına gelen

kötü şey anlamındadır ve 'aktif/ pektif' Donald Trump gibi kusursuz kişi anlamına gelmektedir" [gülüşmeler] diye yazar. Buradaki fikir, sizin değil de sevdiğiniz bir başkasının başına kötü bir şeyler gelmesidir. Mel Brooks komedi ve trajedi arasındaki ayrımı daha net terimlerle yapar: "Trajedi benim parmağımı kesmemdir. Komedi ise, sizin açık bir kanalizasyon çukuruna düşüp ölmenizdir". [gülüşmeler]

Özetleyecek olursak, mizah için hedef olacak bir kişi gerekmektedir. Bu bir düşman olabilir. Bu bir arkadaş olabilir. Kendiniz de olabilirsiniz. Verilecek zarar korku, keder, acıma gibi olumsuz duygular yaratacak kadar ciddi olmamalıdır. Tanımadığım birisi muz kabuğuna basıp kaydığına ve poposu üstüne düştüğünde gülebirim, şefkate boğulmam. Eğer düşüp kafasını yararsa ve her tarafta kan olursa ve bu kendisinden nefret ettiğim birisi değilse gülmeye daha az eğilimli olurum [gülüşmeler]. Peki, neden mizah utandırma, cinsellik, müstehcenlik, muz kabuğu, yüzdeki pasta, pantolonunuzun düşmesi gibi gerçekte zarar vermeyecek hasarlar içerir? Empati, ilgilenme, sempati burada gelmiyor, ancak onların yerine birisine karşı zincirlerinden kurtulmuş bir saldırı ve bir miktar şaşırma devreye giriyor.

Bebek için komik olan budur, sesler geldiğinden ve onu daha komik yaptığından, tahmin edemezsiniz ama gülmeyi başlatan budur. Zachary'nin gülmelerini başlatan şey Ayı Winnie ve Fırtınalı Bir Gün filminde Tavşanın yüksek raf yığına tırmanması ve bütün bu rafların kırılarak onun üstüne düşmesidir. Ancak o ölmemiştir. Biraz afallamıştır [gülüşmeler]

Gülmeyle ilgilenen herkesi düşündüren son soru neden kendimizi gıdıklayamadığımıza ilişkindir. Gülme üzerine iki farklı durumdan söz ettim ve her durumda böyle büyük insan grupları önünde konuştuğumda biri konuşma sonrasında gelip "Ama ben yapabiliyorum" [gülüşmeler] der. Ve [gülüşmeler] bunda ciddi görünüyorlar ama kaç kişi kendisini gıdıklayabilir ki? Bir? [gülüşmeler]. Bazı insanların bunu nasıl yapabildiği gerçekten etkileyici bir soru. Neden kendimizi gıdıklayamadığımızın genel nedeni bunda herhangi bir şaşırma, saldırı olmayışı ve kendimizi uyarıyor olmamızın yarattığı bir hafifletme olduğudur.

Rüyalar ya da gülme hakkında sınanabilecek ilginç bir fikir düşünün. İstediginiz kadar detaya girebilirsiniz. İsterseniz tek bir cümle uzunluğunda da olabilir daha uzun da olabilir. Ders asistanı arkadaşlarımdan, onlara ilginç gelen bir ya da ikisini bana göndermelerini isteyeceğim. Ve kazanan küçük bir ödül alacak, bir kitap ya da yemek türünden. Tamam. Çarşamba görüşmek üzere.

Psikolojiye Giriş

Ders 19

İşler Kötüye Gittiğinde: Zihinsel Bozukluklar 2. Kısım

Profesör Paul Bloom: Dersimizin son konusu olan anormal psikolojisi ya da psikopatoloji olarak da bilinen klinik psikoloji, birçoğumuz için aslında psikolojinin ne hakkında olduğu anlamına gelir. Klinik psikoloji zihinsel hastalıklar hakkındadır. Klinik psikologlar hakkındadır. Bu konunun üzerine konuşmaya, geçen hafta Dr. Nolen Hoeksema'nın misafir hoca olarak verdiği dersle başladık; bu gün de bu konuya devam etmek istiyorum. Bilimsel açıdan büyük bir öneme sahip olmasının yanı sıra birçoğumuz için de büyük kişisel öneme sahip bir konu bu. Açıkça söylemek gerekirse, bu odadaki birçok insan, hayatlarının bir döneminde zihinsel bir hastalık geçirmiştir. Bir kısmınız şu anda bir çeşit terapi ya da tedavi, veya tıbbi müdahale görmektesiniz. Bir kısmınız karşılaştığınız psikolojik problemlerle mücadele etmek için Prozac, Zoloft, Ambien, Wellbutrin ya da benzer ilaçlar kullanıyorsunuz. Diğerleriniz ise ayrıca psikiyatristlerle, psikologlarla, sosyal hizmet görevlileri ya da başka insanlarla konuşmakta.

Şu ana kadar zihinsel bir rahatsızlık geçirmemiş olanlarınızın birçoğu da Yale'de okumaya devam ederken geçirecekler. [gülüşmeler] Birçok insanın hayatında zorlu bir süreçtir zihinsel hastalıklar ve birçoğumuzun hayatında ortaya çıkan bir süreçtir. Tahminlere göre, Birleşik Devletler'deki üniversite öğrencilerinin yarısında; ki bu sayı üniversite öğrencilerinde ve yüksek eğitim almış insanlarda çok yüksek, içinizden yarısı hayatınızın bir döneminde tedavi görmenizi gerektirecek ciddiyette zihinsel bir rahatsızlık geçireceksiniz. Direkt olarak herhangi bir zihinsel rahatsızlık yaşamayanlarınız için bile, sevdiğiniz birinin, ailenizin, arkadaşlarınızın birtakım hastalıklar yaşaması, mesela Alzheimer, şizofreni, depresyon ya da bir çeşit kaygı bozukluğu diyelim, kaçınılmazdır. Bu nedenle, klinik psikolojiye şahsi önem vermek, nelerin yanlış gidebileceğini ve bunların nasıl en iyi şekilde tedavi edilebileceğini anlamaya şahsi önem vermek küçümsenmemelidir.

Şimdi, zihinsel bozukluklardan bahsederken kapsam çok geniştir. New Haven sokaklarında gördüğünüz, yürüyüp el-kol hareketleri yapan, kendi kendilerine konuşan ve kimi zaman çılgın atan prototipik şizofrenler buna dâhildir. Alkol bağımlılığı, kokain bağımlılığı ya da diğer bağımlılıklar buna dâhildir. Down sendromu ya da otizmi olan kişiler de buna dâhildir, hafızasını kaybetmekte olan bir yaşlı da, derin bir depresyona girmekte olan bir ergen de, evinden dışarı çıkamayacak derecede şiddetli bir sosyal fobi yaşayan kişi de. Dahası bazı zor durumlar vardır ki, öyledir ya da böyledir demek zor olur—mesela şu adamın ben konuşurken fotoğrafımı çekmesi gibi ve bu beni korkutuyor [gülüşmeler] bir çeşit sosyal fobi gibi. Bazı zor durumlar vardır ki, zihinsel rahatsızlık olduğunu genel olarak kötü davranışlara bakarak [Profesör Bloom fotoğrafçıya el sallayınca gülüşmeler yaşanır] söylemek çok zordur. Mesela vicdanı olmayan bir katili ya da John Gotti gibi bir

gangsteri düşünün. Bu adam zihinsel olarak hasta mıydı? Bu, derin bir soru ve dersin sonlarına doğru bu soruyla biraz uğraşacağız.

Peki ya sıra dışı ya da budalaca davranan kişiler? Bu gerçekte Seinfeld dizisindeki Kramer karakterinin resmi olmalıydı, ama geçtiğimiz birkaç ayda sıra dışı garipliklerini göz önünde bulundurduğumuzda, her türlü belaya bulaşan adam rolünü oynayan aktörün resmi de olabilir. Peki ya biraz kaçık adamlara ne dersiniz? Hangi noktada kaçıklık zihinsel hastalık alanına girer? Ya aşırı fedakârlık gibi sıra dışı hayat tarzları? Batman hayatının çoğunu başkalarına yardım etmeye adanmıştır. Geceleri bir saat uyur ki, o bir saat kâbuslarla doludur ve gerisinde suçlarla savaşır. Peki ya, The New Yorker'da birkaç ay önce haber olduğu gibi, bir sürü parası ve sevgi dolu bir ailesi varken bir yabancıya yardım etmek için böbreklerinden birini bağışlayan kişi? Adam "İki tane böbreğim var. Az bir ağrı olacak, küçük bir operasyon. Bir başkasının hayatını kurtarabilirim." diyor. Karısı ise "Sen zihinsel olarak hastasın. Bu yaptığın delilik!" diyor. Sınırı nerede çizeceğiz? Dolayısıyla, sınırlar ve zihinsel hastalıklar hakkında nasıl düşüneceğimiz üzerine büyük felsefi ve ahlaki sorular var karşımızda.

Şimdi, zihinsel hastalıklar hakkında nasıl düşünmeliyiz? Bazı cevaplar var ki onları hızla ekarte edebiliriz. Eskiden zihinsel hastalıkların şeytanın bedeni ele geçirmesinden kaynaklandığı düşünülürdü. Eğer Gospel İncili'ni okuduysanız, Hazreti İsa etrafında çok dolaşmış, çılgın insanlarla tanışmış ve vücutlarından şeytanı çıkartmıştır. Delilik hakkında genel olarak düşünülen budur. Ama artık bunun doğru olmadığına inanıyoruz. Peki ya—evet, doğru değil. Peki ya sosyal sapkınlar? Psikiyatrist TOMIS ZAAS'IN Thomas Szasz'ın da içinde yer aldığı birtakım insanlar, birini zihinsel hasta şeklinde nitelendirdiğimiz zaman, bunun tıbbi bir karar olmadığını öne sürüyorlar. Bu aslında daha çok toplumun kurallarından sapmış kişileri dışlamak ve onları ahlaki temsilden savuşturmak için tasarlanmış sosyal bir karardır. Bu, onlarla aynı fikirde olmadığımızdan değil. Onları kötü olarak gördüğümüzden de değil. Daha çok onları hasta olarak gördüğümüzden ve onlara suçlulara gösterdiğimizden bile daha az saygı göstermeye razı oluşumuzdan. Şimdi bu çok anlamsız bir bakış açısı değil aslında. Dünyadaki birçok ülkede, muhalifler, devlete karşı gelenler genellikle akıl hastası olarak görülmüş ve akıl hastanelerine kapatılmışlardır. Birleşik Devletler'de kölelikten kaçmaya çalışan siyahiler akıl hastası olarak nitelendirilirdi. Akıl hastası olmasalar neden kaçmak istesinler ki? 1973 yılına kadar, eşcinsel olmak, gey olmak resmi kayıtlarda zihinsel hastalıklar içinde sınıflandırılırdı. Ki birçok insan, bizim şu an farkında olduğumuz gibi, bunun bir çeşit tarafsız tıbbi analizden ziyade gey insanlara yönelik önyargıları yansıttığının farkında değillerdi. Ve bunlar politik, toplumsal ve ahlaki önyargılardır; nesnel tıbbi yargılar değillerdir. Şu an bile, Birleşik Devletler'in başkanı olmuş kişileri aklımdan geçiriyorum ki Bush ve özellikle de Clinton buna dâhildir; rakiplerini korkunç, kötü, berbat, "politikalarından nefret ediyorum" olarak değil de zihinsel hasta olarak nitelendiriyorlar. Her bir başkan bir noktada çıkıp birtakım parlak, zeki insanların psikopat olduğunu söylüyordu ve bunu da Time gazetesine koydurtuyordu. Şimdi, tüm bunların ne kadar doğru, kesin olduğunu bir kenara bırakalım; buradaki nokta şu

ki, insanları dışlamak ve karşı çıktığımız insanları ayıklamak için çok sık tıbbi etiketler kullanıyoruz, özellikle de “psikopat”, “şizofren”, “sanrılı” gibi etiketler.

Ama aynı zamanda bu çok da doğru değil. Akıl hastalığı diye bir şey yoktur diyen insanlar biraz fazla ileri gidiyorlar. Bazı insanlar zihinsel olarak ciddi “hastalık” şeklinde hastadır, aynı kanser olan birini fiziksel olarak hasta şeklinde tanımlayacağımız gibi hastadırlar. Bu hastalık onların işlevselliğine zarar verir. Doğru şekilde çalışmazlar. Daha yaratıcı ya da üretken ya da neşeli olma eğilimleri yoktur. Tam tersine, hani geçen hafta Dr. Nolen- Hoeksema'nın anlattığı mani örneği gibi birkaç istisnayı bir kenara bırakırsak, zihinsel hasta olmak, olası her konuda sizin için kötü olacaktır. Dahası, kişiler tedavi edildiğinde daha iyi hale geliyorlar, daha yetkin, mutlu, hayata katılımı daha yüksek insanlar haline geliyorlar; kaldı ki tekrardan zihinsel hastalık yaşamak istemedikleri göz önünde bulundurulduğunda, bunların ciddi hastalık olduğu görülebilir. Bu nedenle psikolojik bozukluklara yönelik modern tedaviler, bu bozuklukları tıbbi bozukluk olarak kabul ederler. Şizofreni de kanser gibi bir hastalıktır ve bu şekilde düşünülmesi gerekir.

Anormal psikolojisi alanda muazzam bir yer kaplar. Diğer konuları işlerken de birçok zihinsel hastalık hakkında konuştuk sizinle. Örneğin, hafıza ve işleyişi konusunu işlerken amnezi üzerine de konuştuk. Sosyal akıl yürütme üzerine konuşurken otizmi de gördük. Bunlardan daha bir sürü var; ama tekrar üzerlerinden geçmeyeceğim. Bunlar Tanı ve Standart El Kitabı'ndaki insanları ilgilendiren önemli kategorilerden birkaçı. Tüm bu konulardan sorumlu değilsiniz- olmamalısınız. Buradaki örnekte ise önemli bozukluklarda görülen cinsiyet farklılıklarını görüyoruz, birçoğunuz için daha ilgi çekici olabilir. Ve örüntülerin ne kadar temiz olduğunu görebilirsiniz. Kadınlar kaygı ve duygudurum bozuklukları yaşamaya daha yatkın. Erkekler ise madde kötüye kullanım bozukluklarından, özellikle de alkolizmden çekiyor gibi görünüyor. Şizofreni benzer oranlarda görülürken, sosyopatlık ya da psikopatlık olarak da bilinen antisosyal kişilik bozukluğu ise erkeklerde daha baskın görülüyor. Bu konuya daha sonra yine döneceğiz.

Bugün üzerinden geçmek istediğim önemli konular şu şekilde: Duygudurum bozuklukları üzerine çok fazla konuşmayacağım, çünkü geçen hafta bu konuda süper bir ders aldık; bunun yerine şizofreniye, kaygı bozuklukları olarak bilinen bozukluklara, çözülmeli bozukluklar olarak bilinen bozukluklara ve kişilik bozuklukları olarak bilinen bozukluklara hızlı bir şekilde değineceğiz. Bunlar temel psikolojik sorunlardır. Psikologlar ya da psikiyatristler çalışırken, bu sorunlardan birine sahip olan kişilere öncelikli olarak odaklanırlar. Bu sorunlardan bazıları nadir görülür; ama bazıları da, mesela kaygı bozuklukları ve duygudurum bozuklukları oldukça sık görülür.

Dünya nüfusunun %1'inde şizofreni görülmektedir ki bu bir akıl hastanesinde olmanın en sık rastlanan sebebidir. Bunun sebebi ise çok şiddetli, berbat bir hastalık olmasıdır. Şizofrenlere 20. yüzyılın cüzzamlıları gibi davranılırdı, bu insanlar yüz yıllardır şizofrenler için toplumda yer olmadığını düşünürlerdi. Onlardan kaçınılırdı.

Onları reddederlerdi. Onlara nasıl davranacağımız ya da onlara nasıl yardımcı olacağımıza dair bir fikrimiz yoktu. Şizofreninin kökleri “ayrık” ve “zihin” terimlerinden gelir, ama anlatılmak istenen gerçeklikten ayrılmış olmaktır. Bu etimolojik noktayı vurgulamak istedim; çünkü bazen insanlar şizofreni ile başkalarını, mesela bölünmüş kişilik bozukluğunu karıştırabiliyorlar ve bir şekilde şizofreninin çoklu kişilik sahibi olmakla ilgili olduğunu düşünüyorlar. Bu yanlış. Çoklu kişilik bozukluğu tamamen başka bir bozukluktur. Bir çeşit çözülmeli bozukluktur. Şizofrenlerde bölünmüş kişilik—çoklu kişilik durumları görülmez. Problemleri gerçeklikle ilgilidir. Farklı cinsiyetlerde benzer oranlarda görülür; fakat erkeklerde daha erken yaşta tetiklenir; şu içinde bulunduğunuz yaşlarda gerçekleşir; yani anlayacağınız üzere ilk ortaya çıkışı kolej ya da üniversiteye gittiğiniz dönemlerde gerçekleşir.

Şizofrenide beş temel semptom görülür. Bunlardan dört tanesi pozitif semptomdur; anlamı sahip olduğunuz sıra dışı şeylerdir. Bir de negatif semptom vardır, sahip olmadığınız şey anlamına gelir, şizofreniklerde eksik olan şey. Pekâlâ, kısaca bahsedelim bunlardan. Halüsinasyonlar gerçekte var olmayan ama duysal olarak deneyimlenen durumlardır. En tipik halüsinasyonlar işitseldir. Şizofrenler sesler duyarlar. Duydukları sesler genellikle onlara bir şey yapmalarını söylerler; ama gerçekte öyle bir ses yoktur. Bazen işitsel olur; ama görsel halüsinasyonlar veya tat ya da koku halüsinasyonları da görülebilir; ama en tipik halüsinasyon türü işitseldir. Kimi zaman o seslerin kişinin kendisinden geldiği görülür; bu durumda mırıldanarak, sayı sayarak ya da ağzınızı açık tutarak halüsinasyonları durdurabilirler. Bazı şizofrenler işitsel halüsinasyonları ketlemek için bu tip yöntemler kullanır.

Sanrılar vardır. Halüsinasyon ve sanrı arasındaki fark, halüsinasyon aslında gerçekleşmemiş, yanlış bir duysal deneyimdir. Sanrı ise doğru olmayan inanıştır. Sahip olmamanız gereken bir inançtır. Şimdi, tekrar, hangi durumlarda sanrıdır, hangi durumlarda kesindir, bu oldukça tartışmalı bir sorudur. Richard Dawkins’in son kitabı Tanrı Yanılgısı’nda birçok insanın sahip olduğu doğaüstü bir varlığın evreni yarattığı ve onları gözettiği inancı şeklindeki karmaşık sanrıyı anlatır. Bazı insanlar buna sanrı denmesini saldırgan bulmaktadır; insanların bakış açıları farklıdır.

Şizofrenlerin sahip olduğu sanrılar ise oldukça garip ve hatalıdır. Genellikle kendilerinin ünlü olduğuna inanma eğilimleri vardır. Birçok şizofrenin dini eğilimleri vardır ve kendilerini Hazreti İsa sanırlar. 1959’da, Michigan Hastanesi’nde tanışıp konuşabileceğiniz üç tane Hazreti İsa vardı. “Referans fikirleri” sanrının bir çeşididir. Referans fikirleri, çevrenizde olan biten her şeyin sizin etrafınızda dönmesi anlamına gelir. İnsanların hakkınızda fısıldaştıklarını duyarsınız, sizin hakkınızda konuştuklarını düşünüyorsunuz. Gazete aldığınızda, içinde direkt olarak size yazılmış, kodlanmış mesajlar olduğuna inanırsınız. Size kastı olan ya da sizi kendi çıkarları için kullanan, her şeyi yapabilecek kapasiteye sahip güçler olduğuna inanabilirsiniz: uzaylılar, FBI, CIA ya da devlet gibi. Sizin için bir çeşit şeytani planları olduğuna inanabilirsiniz.

Düzensiz konuşma söz konusudur. Bazı şizofrenler boş boş konuşurlar. Konuşurlar; ama bir anlam ifade etmez. Eğer sokakta bir şizofreni dinlerseniz, bazen

söyledikleri hiçbir şey ifade etmez, yalnızca mantıksız fikirler öne sürmezler, sadece karmakarışıktır, darmadağınaktır. Bazen düzensiz hareketler de görülür, garip devinimsel hareketler. Bunların en uç noktası “katatoni” olarak tanımlanan devinimsel hareketlerdir; kişi hareket etmez, bir pozisyonda donakalır.

Bunlar pozitif semptomlardı. Şizofrenideki büyük negatif semptomlardan biri normal düşüncenin ya da duygulanımların -duygulanım duygular anlamına gelir- olmamasıdır. Yani bazı şizofrenler konuşmayabilirler. Duygusal tepkileri çok az olabilir. Hiçbir şeyi umursamayabilirler.

Buradaki asıl psikolojik aksaklık—pardon. Şizofreninin farklı alt türleri vardır. Aslında beş temel alt tür var; ama ben bunlardan üç tanesine odaklanacağım, en ilginç olan üç tanesine. Bunlardan ilk, paranoid şizofreni. Paranoid şizofrenler başkalarının onları gözlediğine ya da onlara komplo düzenlediğine inanırlar. Genellikle de oldukça görkemli sanrıları vardır. Diğer insanların onları kıskandıklarını düşünürler. Doğaüstü güçleri olduğuna inanabilirler. Tanrı ya da Mesih olduklarına inanabilirler. Katatonik şizofrenler çevrelerine karşı tepkisizdirler ve genellikle insanların onlara söylediklerini tekrarlarlar, kendi konuşmalarını üretmezler. Ve son olarak, düzensiz şizofrenler, belki de birçoğunuzun deli olduğunu düşündükleridir. Anlamsız gelirler. Sanrıları ve halüsinasyonları vardır. Boş boş konuşurlar. Onlar—onların davranışları—onlar tehlikeli olabilirler. Tehlikeli gibi algılanabilirler. Kendilerine faydaları yoktur. Hayatlarında herhangi bir şey yapabilecek becerileri yoktur.

Bu problemlerin kaynağında ne olduğunu açıkça belirlemek oldukça zor; bununla birlikte en özet haliyle problem şu: düşünceler ile duyguları bir araya getirememek, bunları sıralayamayıp koordine edememek, deneyimlerinizin üzerine mantıksal bir yapı ve makul, gerçekçi zamansal sıralamalar yükleyememek. Bunlar yanlış giden temel şeyler, ama bunların sonucunda olan şey başkalarıyla olan iletişiminizin kopması, sosyal iletişiminizi kaybetmeniz. Sosyal iletişiminizi kaybetmeniz demek ise yeterince gerçeklik kontrolü yapamamanız anlamına gelir. Eğer garip davranmaya başlarsam ve kimse bunu umursamazsa, sadece daha da garipleşirdim; ama eğer beni umursayan insanların yer aldığı iyi bir sosyal grubun içinde olsaydım, durum kontrol altına alınabilirdi. Anlayacağınız, şizofreni bu tip bilişsel problemlerin olduğu berbat bir döngü. Sonrasında, başkalarıyla olan iletişiminizi kaybederseniz, bilişsel problemler büyüdükçe büyür.

Birçok insan şizofreninin genetiğini araştırmıştır. Güçlü bir genetik unsurun olduğu yeterince açıktır. Bir kişinin ne kadar şizofren olma riski taşıdığını, aile bireylerindeki şizofreni ve hastalığa bakarak söyleyebilirsiniz. Özellikle de, eğer şizofren olan bir tek yumurta ikiziniz varsa, sizin de şizofren olma ihtimaliniz %50'dir. Bununla birlikte -ki bu konuyla ilgili cinsel yönelim konusunu işlediğimizde de konuşmuştuk- tek yumurta ikizlerinin %50 ihtimalle şizofren olması aynı zamanda çevresel bileşenlerin de var olduğu anlamına gelir. Tamamen genetik olsaydı, bu oran %100 olurdu. Bu nedenle olaya, şizofreniye karşı korunmasız olmanızın sebebi

genlerinizdir, ama şizofren olup olmayacağınız çevrenizde yaşananlara bağlıdır gözüyle bakabilirsiniz. Belirli tetikleyicilere duyarlısınızdır.

Bazı tetikleyiciler erken gelir. Şizofreninin doğum sırasında yaşanan travmalarla bile ilişkili olduğuna dair bazı bulgular var. Başka bulgularsa, şizofreninin viral enfeksiyona bağlı olduğunu gösteriyor. Örneğin, şizofrenlerin çoğu kış aylarında doğar; bu hemen göze çarpmayan, ince bir farklılık, ama kış aylarında doğmuş olan şizofrenlerin daha fazla olmasında güvenilir bir etkisi var gibi görünüyor. Kış aylarında daha fazla insan hasta olur. Salgın hastalıkların ya da bir çeşit vebanın yaşandığı zamanlarda doğan şizofrenlerin sıklığındaki artışın sebebi bu gibi görünüyor.

Son dönemlerde yapılan bir araştırma, şizofreni ile toksoplazmoz -kedi dışkısı ile bulaşan bir hastalık- olasılığını ilişkilendirmiştir. Çalışmada şizofrenlerin ailelerine tek bir soru sorulmuştur: “Çocuğunuz doğduğu sırada bir kediniz var mıydı?” Eğer cevap evetse, şizofren ailelerden gelmiş olması olasılığı şizofren olmayan ailelere kıyasla daha fazla.

Bir diğer tür tetikleyici stresli aile ortamıdır. Şizofrenler şizofren olmayanlara kıyasla daha stresli aile ortamında sahip gibi görünmektedir. Şimdi, bu noktada dikkatli olmalıyız. Bireysel farklılıklar üzerine yapılan araştırmalarla ilgili konuşmuş olduğumuz yöntem bilimsel uyarılara geri dönmeliyiz. Dünyanın en kötü çalışması hakkında konuşmuştuk, hatırlayın, özelliklerinden biri de neden ve sonucu ayırmayı başaramamasıydı. Zorlu bir aile ortamına sahip olmak şizofren olma olasılığınızı artırıyor olabilir. Ama öte yandan, şizofren çocuklarla ya da şizofren olacak çocuklarla uğraşmak zor olduğu için böylesi aile ortamlarının oluşmasına sebep olmuş olabilir. Dolayısıyla, söz konusu etkinin zorlu aile ortamlarından şizofreniye doğru mu yoksa şizofreniden zorlu aile ortamlarına doğru mu olduğu kesin değildir.

Şizofreniyle ilgili oldukça popüler bir kuram vardı; aşırı dopaminden kaynaklandığı düşünülürdü. Dopamin, hatırlayacağınız gibi, bir sinir iletici. Ciddiye alınmasının da bazı sebepleri var. Dopamin seviyesini düşüren ilaçlar, semptomları azaltmakta fayda sağlamaktadır. Bunu ciddiye almanın da bazı sebepleri var tabii. Eğer size dopamin seviyenizi yükseltecek bir ilaç versem, geçici bir şizofrene dönersiniz. Buna amfetamin psikozu adı verilir ve size şizofreni benzeri semptomlar, halüsinasyonlar, sanrılar ve benzeri durumlar yaşatabilir. Bu kuramın doğru olduğuna dair bulgular var; ama artık biliyoruz ki en az iki sebepten dolayı hikâyenin tamamı bu değil. Birincisi, negatif semptomları açıklayamıyor. Halüsinasyonları ve sanrılar ve benzerlerini açıklayabiliyor; ama duygulanım kaybını, sessizliği, durağanlığı açıklayamıyor. Ayrıca, serebral ventriküller genişleme, ön lob etkinliğinde azalma gibi çeşitli yapısal beyin değişiklikleri, şizofreniye sebep olan problemlerin dopamin kuramının önerdiğinden daha karmaşık olduğunu gösteriyor.

Bir muammadan söz ederek bitireceğim. Ve bu muamma, Gray'in ders kitabında iyi bir şekilde tartışılıyor. Şizofreninin semptomları, şizofrenlerin yaygınlığı nereye giderseniz gidin benzerlik gösterir; fakat az sanayileşmiş ülkelerde şizofrenlerin iyileşme oranı sanayileşmiş ülkelere göre daha fazladır. Ve kimse bunun gerçekte

neden böyle olduğunu bilmiyor. Üç farklı olasılık listeledim ben. Bunlardan biri, az sanayileşmiş ülkelerde, aileler daha hoşgörülü ve daha az eleştirel olması. Antipsikotik ilaçların kullanımı daha az. Antipsikotik ilaçlar semptomların giderilmesinde yardımcı olabiliyor; ama aynı zamanda iyileşmeyi de engelleyebiliyor. Ve son olarak, eğer şizofreniyi geçici bir bozukluk olarak düşünüyorsanız, bir anlamda, bir şekilde, bu, gerçekten geçici olması olasılığını artırıyor.

Değinmek istediğim diğer bir hastalık, %1 görülen şizofreniden çok daha fazla rastlanan, “kaygı bozuklukları” olarak bilinen klasik bozukluklar. Kaygı bozukluklarında birincil rahatsızlık kaygıdır; çok fazla kaygınız olur. Kalıcıdır; kaygı olsun, kaygıyı azaltmak için yapılan uyumsuz davranışlar olsun. Şimdi, herkes kaygı duyar. Eğer kaygı duymuyorsanız, garip bir tip olursunuz ve büyük ihtimalle çok da iyi işlev göremezsiniz; fakat çok fazla kaygı duyduğunuzda da kaygı bozukluğunuz olur, kontrol dışıdır, mantıksızdır ve hayatınızı darmadağın eder. Birçok kaygı bozukluğu vardır. En basit olanı genelleştirilmiş kaygı bozukluğudur; yaklaşık olarak her 20 kişiden biri hayatının bir döneminde yaşar ve sürekli endişelenirler bir şeyler için. Kaygı dolu olursunuz. Sürekli endişelenirsiniz ve kimi zaman bu felç edici hale gelir. Baş ağrısı, karın ağrısı, kaslarda gerginlik ve asabiyet gibi fiziksel semptomlara sebep olabilir.

Genelleştirilmiş kaygı bozukluğunda genetik unsurların etkili olduğuna dair bulgular vardır, bunlar bir şekilde majör depresyonla da alakalıdır. Çocukluk travmalarından kaynaklanıyor olması olasılığı da vardır. Dolayısıyla bu modeli savunan insanlara göre çocukken başınıza gerçekten kötü bir olay gelir. Bu sizi aşırı tetikte yapar. Dünyaya güvenmezsiniz, her an köşede sizi bekleyen bir kötülük vardır. Ve zaten aşırı tetikte olduğunuz için zorlu bir olaydan sonra genelleştirilmiş kaygı bozukluğu geliştirmeye daha meyilli olursunuz.

İkinci bir tür kaygı bozukluğu, daha önceden de sınıfta tartışmış olduğumuz fobilerdir; fobiler yoğun, yersiz korkulardır. Nesnelere, olaylara ya da sosyal ortamlara yönelik olabilir. Burada farklı fobilere, farklı şeylere ve bunlardan korkan insanların oranlarına dair güzel bir şema var. Bu şemadaki önemli nokta ayrıntılarda değil; daha çok size bazı şeylerden herkes ya da çok fazla sayıda insan tarafından korkulduğu, bazılarındansa çok fazla insanın korkmadığı duygusunu vermek. Önceki derslerimizden bildiğimiz gibi, yılanlar çok fobik nesnelere. Nüfusun yaklaşık %40'ı yılanlardan korktuğunu söylemektedir. Aranızdan kaç taneniz yılanlardan korkuyor? Pekâlâ. Sonra, çok korkunç bir şey daha var, fareler. Kaç taneniz fareden korkuyor? Fareler yeryüzündeki en berbat şeylerdir. [gülüşmeler] Sonra kediler; eğer kedilerden korkuyorsanız bu gerçekten sıra dışı. Kedilerden korkan pek fazla insan yoktur.

Fobiler için hepimizin aşına olduğu, hepimizin neden çok iyi bir kuram olmadığına da aşına olduğu, klasik koşullanma modeli kullanılır. Yılanlardan korkan birçok insan gerçekte yılanlarla ilgili kötü bir tecrübeye sahip değildir. Dahası, araba kazası gibi tecrübeler yaşamış ya da elektrik çarpmış ya da vurulmuş, vurulurken silahı görmüş birçok insan fobi geliştirmez. Bu durum, daha makul bir kuramın -yatkinlik kuramının-

önem kazanmasına yol açmıştır; buna göre biz belirli fobik nesnelere, yani evrimsel tarihimizde bizim için tehlikeli olan nesnelere karşı daha duyarlı şekilde evrimleşiriz. Bu nedenle onlara karşı fobik tepkiler geliştirmeye daha meyilli oluruz.

Sonuncu kaygı bozukluğu, obsesif-kompulsif bozukluktur. Obsesyonlar, bilinçliliğinize müdahale eden mantıksız rahatsız edici düşüncelerdir. Nüfusun %2-3'ünde görülür ve obsesyonları hafifletmek için uygulanan tekrarlayıcı davranışlara, yani kompulsyonlara yol açar. Örneğin, kirli olma fikrine saplantılı olabilirsiniz, elleriniz pistir, siz iğrençsinizdir. Bu düşünce yıkanma kompulsyonuna yol açabilir. Tanrı'nın size kızgın olduğuna inanabilirsiniz; bu da kompulsif ibadete sebep olabilir. Temizlik ve inanç obsesif-kompulsif bozukluğun en sık rastlanan konularındandır. Mantık çerçevesinde, bu davranışların makul olmadığını bilirsiniz sık sık, fakat yapmamak elinizde değildir. Bazen kapıyı kilitlemeyi unuttuğum konusunda endişelenip geri döner ve kontrol ederim, kontrol ederim. Ama bunun biraz OKB belirtisi gibi olduğunu hissediyorum; çünkü biliyorum, kilitledim- ama gerçekten kilitledim mi? Sonra, anladınız işte, şimdi kapımı kilitledim mi diye endişeleniyorum.

Kontrol etme ve yıkanma. Kontrol etme, size anlattığım durumdaki, en sık görülen kompulsyon ve nöropsikolojik bir olgu gibi görünmekte. En azından, caudate çekirdekte yükselen sinirsel aktivite ile ilişkili. İlginç olan, obsesif-kompulsif bozukluğun bir çeşit Freudyen, psikoanalitik bir bozukluk olduğunu düşünüyor olabilirsiniz; ama aslında ilaçlarla, serotonin seviyesini etkileyen ilaçlarla tedavi edilir. Serotonin obsesif-kompulsif bozuklukta genellikle işe yarayan bir sinir ileticisidir. Yani, eğer bir bozukluğunuz olursa, bir OKB problemi, basit bir şekilde ilaçlarla iyileştirilmiş bir halde bulabilirsiniz kendinizi.

Şizofreni ve kaygı bozuklukları hakkında konuştuk. Bu noktaya kadar herhangi bir sorusu ya da düşüncesi olan var mı? Evet.

Öğrenci: OKB ile Tourette sendromu arasındaki fark nedir ya da bu ikisi [duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Bu iyi bir soru. Soru OKB ile TURET Tourette arasında bir ilişki olup olmadığıydı. Tourette ile ilgili çok fazla bir bilgim yok, ama özgül bir nörofizyolojik sendrom olduğunu, obsesif düşünceler içermediğini söyleyebilirim. İstençdışı tiklere ve sarsıntılara ve kimi zaman da müstehcen veya tabu kelimeler bağırıma yol açar. Bunlar oldukça özgül görülüyor, hâlbuki OKB daha kapsamlıdır, hem davranışları hem de o davranışların hizmet ettiği düşünceleri içerir. Bu, düşünüleebilecek farklılıklardan bir tanesi. Evet?

Öğrenci: Kişiler çoklu bozukluklara sahip olabilir mi, mesela hem bipolar hem şizofren olmak?

Profesör Paul Bloom: Evet. Soru, kişiler çoklu bozukluklara sahip olabilir mi? Kesinlikle ve dahası bazı bozukluklar “eş zamanlı”dır. Bu, bozuklukların birlikte devam ettiğini söylemenin süslü hali. Mesela, diyelim ki şiddetli bir depresyonunuz

var- ki kendisi bir duygudurum bozukluğu, aynı zamanda bir kaygı bozukluğunuz da olabilir. Yani evet, bir tanesine sahip olmadığınız size diğerlerine karşı da bağıklık sağlamıyor. Evet?

Öğrenci: Batıl inanç [duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Soru, batıl inançlarla ilgiliydi. Bence –çok ilginç bir soru, daha önce hiç düşünmemiştim. Bence bu batıl inançların şiddetine bağlıdır. Yani eğer “bir çatlağa bas, annenin sırtını kır” gibi bilimsel olarak asla kanıtlanmamış bir batıl inancınız varsa, [gülüşmeler] ama farz edin ki – ve sonra siz şu türdensinizdir, “Oh, ben söyleyim, --ben tam da söyleyim” ya da ayna kırmak kötü şans getirir ve işte bu, başardınız; yani artık sizin için bir anlamı yoktur, zararsızdır. Öte yandan, eğer batıl inancınız garip ritüeller geliştirmenize sebep oluyorsa; dikkatli yürümeniz gerekir ki bir başka- ya da herhangi bir çatlağa basmayasınız, yoksa geri dönmeniz ve tüm o yolu yeniden yürümeye başlamanız gerekir. Bu seviyeye geldiğinde OKB'ye dönüşmüş olması muhtemeldir. Genellikle, saplantılı-zorlanımlı bozukluklarda dini ya da sihirli belirtiler kendini gösterir, belirli şeyleri yapmak zorunda olduğunuzda yoksa korkunç şeylerin başınıza geleceğine inanırsınız; bu şekilde baktığınızda bunları aşırı olarak görebilir ve batıl inançlardan kaynaklandığını düşünebilirsiniz; ama basit batıl inançlar bu şekilde olmak eğiliminde değildir. Evet, arkadaki?

Öğrenci: [Duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Soru, “şizofrenisi olan insanlar tehlikeli midir?”. İstatistiksel olarak orantılıysak, öyle değil gibi görünüyor. Zarar vermekten ziyade kurban gibiler. Oldukça yardıma muhtaçlar. Bir şizofrenin birine zarar verdiği durumlar olabilir. Bir paranoid şizofren, mesela, sanrıları yüzünden birine zarar verebilir; böyle durumlar var elbette; ama büyük bir kısmı, tekrar ediyorum, zalimden ziyade kurbanlar. Onlar daha çok –onlar çok korunmasızlar; çünkü başka insanlarla mücadele edecek, başa çıkacak kapasiteleri yok. Genellikle, kendilerini savunacak kapasiteleri yok. Bir soru daha. Evet?

Öğrenci: İlaçların etkisi ne derece kalıcı?

Profesör Paul Bloom: Soru, “ilaçların etkisi ne derece kalıcı?” idi. Şizofreni için mi soruyorsun?

Öğrenci: İlaçları kullanmaya [duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Evet. Genel olarak, bence böyle. İstisna düşünemiyorum. İlaçların etkisi geçici. Ama bu, eğer OKB ya da depresyon yaşıyorsan hayatının sonuna kadar ilaç kullanmak zorunda olduğun anlamına gelmiyor. Fakat şöyle olabilir, mesela ılımlı bir depresyon yaşadın ve Prozac ya da Wellbutrin gibi bir ilaç kullandın, bu zamanı hayatını geri toplamakla geçirdin, biraz neşelendin ve ilacı bıraktığında her şey yolundaydı. Fakat Profesör Nolen- Hoeksema'nın da vurguladığı gibi, eğer başa çıkma becerisi geliştirilmezse depresyonun nüksetmesi olasıdır ve tekrar aynı problem yaşanır. Bu nedenle, ilaç kullanımının fiziksel etkileri geçicidir,

özellikle de şizofrenisi olan biri için; ama genellikle insanlara problemlerini aşmada, özellikle de kaygı ve depresyonda, yardımcı olurlar.

Pekâlâ. Çözülmeli bozukluklar. Size bir video göstereceğim, sonra geri döneceğiz ve video ile ilgili konuşacağız. [video gösterilir]

İlgisiz gibi görünen bir soru sormama izin verin. Kaç taneniz adamın numara yaptığını düşünüyor? Kaç taneniz [gülüşmeler] söylendiği gibi kafasının içinde bir sürü kişinin yaşadığı konusunda emin? Pekâlâ. Kaç taneniz emin değil? Kaç tanenizin iki zihni var? Mücadele eden bir yanınız – [gülüşmeler] – neyse, konumuza dönelim.

Çözülmeli bozukluklar çözümler içeren bozukluklardır. İnsanların bununla kastettikleri kelimenin tam anlamıyla hafızanın çözülmesi; öyle ki, bir şekilde kimliğinizin ya da geçmişinizin bir parçasından habersiz halde gelmiş, kopmuş olursunuz, kimliğinizin ya da geçmişinizin o parçalarını bazı özel durumlar dışında hatırlayamazsınız. Aslında çözümler bir nebze kadar normaldir. Dr. Nolen-Hoeksema'nın muhteşem anormal psikolojisi ders kitabında yer alan çözümler tecrübeleri listesi var elimde, birçok normal insan yaşıyor bunları: “Bir şeyi yaptığından ya da sadece yaptığını düşündüğünden emin olamamak”. Hanginiz yaşadınız? Oldukça sık. “Gerçek gibi görünen fanteziler yaşamak.” [gülüşmeler] “Vücudunu kendininmiş gibi hissetmemek.” Tıbbi ilaçlarla yapılan deneylerin de çözümler tecrübelerine yol açtığına ayrıca değineceğim. [gülüşmeler] “Araba sürerken geçmiş olduğu yolların bir kısmını hatırlamamak. Yalnızken kendi kendine konuşmak.” Pekala. “Kişinin aynadaki yansımaları tanımaması.” Tamam. Bu aslında o kadar yaygın değil [gülüşmeler], ama normal sınırlar arasında; fakat daha şiddetli durumlar da olabiliyor ve bunlar üç çeşitli: çözülmeli amnezi, çözülmeli fuj ve çözülmeli kimlik bozukluğu.

Çözülmeli amnezi, korkunç bir olaya tanık olması sonucunda, o tecrübeye ait anıyı bir türlü hatırlamayan bir kadının örneğinde görülüyor. Genellikle “psikojen amnezi” olarak bilinir. Bu durumdaki tek sorun hafıza kaybıdır. Kimi zaman belirli bazı anıların kaybedildiği görülür; kimi zamansa kayıp daha geneldir. Aynı filmlerde gördüğümüz gibi, başınıza korkunç bir olay gelmiştir ve hafızanızı kaybetmişsinizdir; yeniden kazanacaksınız gerçi ama o zamana kadar kimliğinizi geçici olarak kaybetmişsinizdir. Buradaki fikir, başınıza gelen o korkunç olayın sizi geçmiş kimliğinizden ve anılarınızdan ayırmasıdır. Cinayet işlemekle suçlanan insanların yarısından çoğu çözülmeli amnezi yaşadıklarını iddia ederler. Buradaki sorun bu olayların çok çok çok fazlasında, alkol ve sigara kullanımının olması, çünkü bunlar bir çeşit alkolik bilinç kaybına sebep olur. Ayrıca, yalan söylüyor da olabilirler. Eğer cinayetle suçlanıyorsanız, “Hiçbir şey hatırlamıyorum” demek kendinizi o olaydan uzak tutmak için söyleyebileceğiniz mantıklı bir şey.

Çözülmeli fuj biraz garip ve ilginç. Adamın karısı başka bir adam için onu terk ediyor. Altı ay sonra kendini Miami kumsallarında bir bara giderken ve kendini Martin olarak tanıtırken buluyor. Adam geçmiş anılarını tamamen yok etmiş, yeni bir kimlik

geliştirmiş! Bu durum aynı zamanda “psikojenik fuj” olarak da bilinir. Genel amnezi görülür; ama aynı zamanda kimlik yenilemesi de vardır. Evi terk edersiniz, yeni bir kimlik geliştirirsiniz ve buna fuj hali denir. Bu benim favori zihinsel bozukluğumdur. Eğer ciddi bir zihinsel bozukluk geliştirmem gerekseydi, bunu isterdim çünkü böylece seyahat ederdim. Zamanla yok olduğunda eski kimliğiniz geri gelir ve yeni kimliğiniz unutulur.

Sonra bir de çözümleni kimlik bozukluğu var -ki kendi normal kişiliği ile sadece altı yaşında olan Donna kişiliği arasında gidip gelen kadının hikâyesinde gördüğümüz budur. Orijinalinde “çoklu kişilik bozukluğu” olarak bilinir ve buradaki fikir şudur: Bir kafanın içinde iki ya da daha fazla farklı insana sahipsinizdir. Nadir görülen ve tartışmalı bir bozukluktur; fakat oldukça ünlü vakaları vardır, birçok filmde ve kitapta işlenmiştir; Ed Norton’un ilk büyük filmi, muhteşem film “Primal Fear” de bunlardan biridir -şiddetle tavsiye ederim. Dahası mahkemelerde savunma olarak da denendi. Hillside Strangler’ın iki kişi olduğu savunuldu; fakat yine de mahkûm edildi- her ikisi birden. Çözülme örüntüsü tipik olarak erken yaşlarda başlıyor. Kadınlarda daha çok görülüyor. Ve çoğunlukla işkence ya da cinsel tacizin hatırlanmasını içeriyor. Ayrıca, sorunuza geri dönecek olursak, aynı anda birden fazla zihinsel bozukluğunuz olabiliyor mu; çözümleni bozuklukları olan insanlar genellikle travma sonrası stres bozukluğu yani TSSB de yaşıyor.

Bunun sebebi ne? Şöyle ki, genellikle sebebin –şiddetli tacizler, genellikle de cinsel ya da fiziksel taciz olduğu düşünülüyor. Sorun şu ki, tacize uğrayan insanların çoğu çözümleni kimlik bozukluğu geliştirmiyor. Bununla ilgili fikirlerden biri, tacize ek olarak, çözülmeye karşı bir çeşit genetik ya da biyolojik yatkınlığın birlikte sebep olduğu yönünde ve gerçekte de çözümleni kimlik bozukluğu olan kişiler buna oldukça müsaitmiş görünüyor. Diğer insanlara kıyasla daha hızlı hipnotize oluyorlar. Dolayısıyla bir çeşit - kendilerinin yaptığı – öz-hipnoz ile başlıyor olabilir. Kötü bir olayla başa çıkmak için kendini hipnotik bir transa sokuyorsun ve sonra yeni ve ayrı ve farklı kişilikler geliştirmeye başlıyorsun.

Şimdi, sizinle konuşacağım, hakkında konuşmuş olduğum bazı şeyler oldukça tartışmalı. Daha önceden konuşmuş olduğumuz baskılanmış anıların varlığı bu tartışma konularından biri. Bu da baskılanmış anılarla alakalı oldukça tartışmalı bir konu. Son dönemlerle yapılmış bir ankette psikiyatristlerin çeyreğinden daha azının çözümleni **cozulmeli** kimlik bozukluğuna inandığı görülmüş. Neden kuşkulanasınız? Şöyle ki, bazı ilginç istatistikler var. 1930 ve 1960 yılları arasında Birleşik Devletler’de sadece iki vaka görülmüş. 1980lerde ise 20.000 vaka. Birleşik Devletler dışında bir yere gidip de çözümleni **cozulmeli** kişilik bozukluğu olan birini bulamazsınız. Bu bir Amerikan olgusu gibi görünüyor. Dahası, terapistlere göre de değişkenlik gösteriyor. Bazı terapistler, hatta hastaneler, tıbbi birimler vs. çözümleni **cozulmeli** kişilik bozukluğu görmeden on yıllarca çalışıyorlar. Başka terapistlerinse, neredeyse tüm hastaları çok kişilikliler. Bu durum temel alındığında endişelerden biri şu oluyor: çözümleni kimlik bozukluğu bir bakıma gerçek, öyle ki Richard gerçekten de bir kişilikten diğerine geçiş yaptığına inanıyor; fakat terapiye bu

problemlerle ilgili gitmiyor. Tersine, terapist ona bunu veriyor. İddia şu ki, terapistin telkinleri sonucu böyle oluyor. Terapistler genellikle yardımcı olmaya çalışan iyi insanlar; ama aynı zamanda baskılama ve çoklu kişilikler ve farklı benlikler içeren bir kurama sıkı sıkıya bağlı olabiliyorlar ve bu nedenle üstü kapalı ya da alenen hastalarını bu ayırık kişilikleri geliştirmek konusunda cesaretlendirebiliyorlar.

Bu konuyla ilgili olarak, çözümleni kimlik bozukluklarının hangi noktaya kadar normal psikopatolojinin- pardon, normal psikolojinin uç versiyonu olduğu kesin değil. Bu nedenle, filozof Dan Dennett'tan psikolog Judith Harris'e kadar, insanlar farklı durumlarda, farklı benliklerimizin olduğunu vurguluyorlar. Bilinçli olarak farklı benliklerimize göre hareket edebiliriz; dahası kişiliklerimizi arkadaşlarımızla ya da ailemizle ya da yabancılarla olmamıza bağlı olarak değiştirebiliriz de. İddiaları şu ki, her ne kadar dramatik görünse de çözümleni kimlik bozuklukları, insanların terapistlerini ve doktorlarını mutlu etmek için oynadıkları geliştirilmiş bir oyun. Çözümleni kimlik bozukluğu hakkında sorusu olan? Evet.

Öğrenci: [duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Evet. Çözümleni amnezi –soru da çözümleni amnezi ile daha önceden tartıştığımız geriye dönük ve ileriye dönük amneziler arasında bir ilişki olup olmadığıydı. Bu diğer amneziler beyin hasarı sonucu gerçekleşiyorlar. Kalıcı olmadıkları durumlarda bile uzun süreli ve şiddetli olurlar. Çözümleni amnezi ise özgül bir olay sonucu ortaya çıkar ve genellikle kısa ömürlüdür. Hepsi beyinde gerçekleşen olaylar tabii ki, daha basit anlamda çözümleni amnezi diğer amnezi türlerine göre, mesela daha önceden konuştuğumuz Korsakoff sendromuna, H.M. isimli hastaya vb. göre daha psikolojik bir olay. Evet, arkadaki.

Öğrenci: [duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Evet. 1960larda olan –Oldukça ünlü bir vaka var. Sanırım Sybil vakasıydı. Kimse biliyor mu? Öğretim üyeleri kafalarını sallıyorlar; ama bayağı ünlü bir vaka vardı, benim Sybil olarak hatırladığım, hatta filmi yapılmıştı ve insanları o kadar etkilemişti ki gerçek olduğuna inanmaya başlamışlardı.

Bir tür -dördüncü ve son tür- bozukluk aslında Gray'in ders kitabında anlatılmıyor; ama kişilikle ilgili ve büyük ihtimalle birçok insanda, aramızdan birçok insanda da görüldüğünden oldukça ilginç. Kişilik, hatırlayacağınız gibi, sizin dünyayla mücadele etme yolunuz, özellikle de başka insanlarla başa çıkma yolunuz. Kişilik bozuklukları kavramı şudur: bazı kişilikler öyle kötüdür ki, mesela narsistik kişilik bozukluğu gibi, zihinsel bozukluklara doğru sapmanıza neden olurlar. Herkes kendiyle ilgili konuşmaktan hoşlanır ve bir ölçüye kadar muhteşem olduklarını düşünürler; bazılarıysa bunu birazcık fazla yaparlar; ama eğer konuştukları gerçekten aşırıysa, onlar- narsistik kişilik bozukluğu ile etiketlenebilirsiniz. Kaçınmacı kişilik bozukluğunuz olabilir, bağımlı, histriyonik, sınırda... Sınırda gerçekten berbattır. İnsanlar sizi sınırda kişilik bozukluğu ile tanımladıklarında, aslında sizin birlikte olması ne kadar korkunç, sizin ne kadar korkunç olduğunuzu söyledikleri anlamına gelir. [gülüşmeler] Paranoid

kişilik bozukluğunda paranoid şizofrenik değilsinizdir; şizofreninin hiçbir belirtisi yoktur, halüsinasyonlar yoktur, bu tip şeyler yoktur. Sadece normalden biraz daha fazla, başka insanların size karşı olduğunu ya da sizinle ilgili entrikalar düzenlediklerini düşünürsünüz.

Aklıma gelen en ilginç kişilik bozukluğu, şiddet ve suç ile ilgili ve özellikle “antisosyal kişilik bozukluğu” içeriyor. Şimdi, katillerin çoğu tıbbi anlamda zihinsel hasta değillerdir. Klinikçilerin sınıflandırmasına göre zihinsel hasta değillerdir. Bir nebze kadar, öldüren insanlar da normal insanlar gibi normal istekler, öfke, kıskançlık ve nefret tarafından yönlendirilirler, sadece aşırı yaşarlar bunları. Psikoloji bakış açısıyla bakıldığında, birden fazla kişiyi öldürmüş olanlar bile ciddi anlamda farklı değillerdir. Her toplumda –dürüst olmak gerekirse bu konuyla ilgili verdiğim ders oldukça uzun zaman önceydi ama son olayları göz önünde bulundurduğumuzda söyleyeceklerim adına mükemmel örnekler olacaklar. Her toplumda birilerinin derin bir şekilde aşağılanması, özellikle de erkek olduğunda, erkeğin tekrar ve tekrar aşağılanması durumu vardır. Erkek statüsünü kaybeder, kaybeder ve kaybeder ve kaybettiklerinin hepsini geri kazanmaya çalışır, bunu da herkesten intikam aldığı korkunç bir şiddet olayı ile yapar ve sonra bu şey olarak bilinir –sonuç olarak, ölme ihtimaline rağmen, büyük ihtimalle de ölecektir, daha önce hiç sahip olmadığı seviyede sosyal statü sahibi olmaya çalışır. Bu durum için Amerika’da kullanılan terim “cınnet geçirmek”; fakat bu eski bir fikir. Papua Yeni Gine’deki Taş Devri kabilelerinin bunun için kullandıkları bir terim var. “Gözü dönmek” diyorlar ve bu, her toplumda görülüyor.

Şimdi, normal katiller var, birden fazla kişiyi öldürenler var ve bir de ilginç vakalar var, Dahmer ya da Sam’in Oğlu, Ted Bundy, John Wayne Gacy, hatta hayali Hanibal Lecter gibi seri katiller. Bu tip seri katillerin çoğunda bir çeşit zihinsel bozukluk görülür; fakat zihinsel bozukluklar her yerde görülür. Jerome Brudos diye bir adam vardı, bu adamın ciddi derecede kadın ayaklarına ilişkin fetişi vardı, bu nedenle genç kadınları öldürüyor ve ayaklarını kesiyordu ve sonra kestiği ayakları evinde tutuyordu. Sam’in oğlu açık bir şekilde paranoid şizofrendi. Havlayan bir köpek ona öyle söylediği için işlemişti o cinayetleri. Jeffrey Dahmer yamyam bir katildi; insanları öldürüyordu böylece onları yiyebiliyordu ve sonra -klinik çalışan bir meslektaşım-meslektaşlarıma Dahmer’in sorununun ne olduğunu sorduğumda hemen cevapladı: “Şiddetli şekilde yeme bozukluğu var!” [gülüşmeler] Pekâlâ, bu bir şakaydı. Bayağı bayağı kötü bir tadı vardı. [gülüşmeler] Birçok [gülüşmeler] katil kendilerinde çözülmeli bozukluk olduğunu iddia eder: “Adamı öldüren ben değildim, o benim ikinci kişiliğim Fred’di.” Ne kadarında doğruyu söylüyorlar, eğer söylüyorlarsa ya da bu sorumluluktan kaçmak için bir yol mu, kesin olarak bilinmiyor.

Zihinsel bir hastalık var –Kişilik bozukluklarının şiddetin yörüngesinde dolaşan uç noktası, özgül bir versiyonu, “antisosyal kişilik bozukluğu” olarak bilinir. Eskiden ahlaki delilik de denilirdi. Şimdi daha çok psikopati deniliyor. Bazıları psikopat ile sosyopati birbirinden ayırır. Başka bir takım sebeplerden dolayı ise bazıları ayırmaz; aynı sebeplerden dolayı ben de bu ikisini bir kategorinin içinde birleştireceğim. Sonra

da “psikopat” terimini kullanacağım. Genellikle erkektirler. Bencil, duyarsız, itici ve fevri olarak tanımlanırlar, önüne gelenle yatıp kalkarlar. Sevgi, sadakat, duygusal yakınlık ve merhamet gibi normal duygulardan yoksundurlar, çok çabuk sıkıldıkları ve uyarım aradıkları için başlarını her türlü belaya sokarlar. Şimdi bunları duyduktan sonra, bu tip insanların hayal etmesi, hakkında düşünülmesi, hatta karşı karşıya gelinmesi istenmeyecek, itici insanlar olmak zorunda olmadığını anlamanız gerekiyor. Bir psikopat hakkında düşünürken, mesela Hannibal Lecter gibi bir adam olduğunu düşünmek hatasından kaçınmanız gerekir. En ünlü psikopat tabii ki James Bond’dur, Sean Connery tarafından canlandırılmış mükemmel bir psikopat. Roger Moore ve Timothy Dalton karakterleri psikopat değildir. Bunun üzerine size bütün bir ders verebilirim.

Bu bir hastalık mıdır? Tekrar, zor konulardan biri. Psikopatlar tedaviye gitmezler. James Bond asla bir terapistle gidip de, “Hafifmeşreplikle ve macera dolu hayatımla ilgili sorunlarım var. [gülüşmeler] Neden rahat durmak, uslanmak, çocuk sahibi olmak ve bir kadına ait olmak gibi ihtiyaçlar duymuyorum?” demezdi. Bununla ilgili bir problemleri yoktur. Başka insanlar genellikle bunu problem edebilirler; ama bunun zihinsel bir bozukluk için yeterli olup olmadığı açık değildir. Ayrıca, birçok psikopat oldukça başarılıdır. İşte olay burada karmaşıklaşıyor; çünkü psikologlar psikopatlar üzerine çalışıyorlar; ama bu üzerinde çalışılan psikopatlar tanımları gereği hep başarısız psikopatlar. Bu nedenle bazıları gerçek psikopatların, başarılı olanların, dünyayı yönettiklerini, çalıştıkları her alanda üstün olduklarını; yeterince başarılı oldukları için de psikopat gibi görünmediklerini tartışıyorlar. Vicdanları, merhametleri, sevgi ve sadakatleri yoktur. Soğukkanlı ve hırslıdırlar; ama ortalarda bunu çok belli ederek dolaşmazlar ki onları hapse atmayalım. Sonuç olarak bunlar, ilginç, incelikli ve karmaşık vakalardır.

Son kısım –bu konuya başlayacağım, bir beş dakika bu konuya gireceğim ve sonra haftaya, terapi konusunu işleyeceğimiz son dersimizde devam edeceğiz. Uğraşmamız gereken en ilginç şey “Neden terapiler işe yarar?” sorusudur. Ve bu konuda söylenebilecek birçok şey var. Terapilerin geçmişi korkunç ve başarısızdır. Tekrar ediyorum, deli olmak iblislerle aynı takımda olmak gibi görülüyordu, dolayısıyla da zihinsel hastalıkları olan insanlar ölene kadar işkence görüyor, yakılıyor, açık denizde bırakılıyordu ve bunun gibi şeyler. 18. yüzyılda soyu bozuk olarak düşünülüyor ve toplumdan dışlanıyorlardı. 19. yüzyılda, Pinel’in merhametli görüşlerinin akıl hastaneleri üzerindeki kısa süreli bir etkisi olmuştu ve sonra her türden – ki o zamandan sonra, tıbbi müdahaleler hemen hemen başarısızdı ve bu kısa video, önceki birtakım tıbbi müdahaleleri özetleyecektir. [video gösterilir]

Sık sık şunu merak ederim: Şimdiden yüzyıl sonra şu anda kullanıyor olduğumuz terapilere nasıl bakacaklar ve bizimde şu an geçmişteki terapiler hakkında düşündüğümüz gibi bu yöntemleri kaba saba ve aptalca mı görecekler? Bir sonraki dersime şu an elimizde olan terapiler arasından hangilerinin işe yaradığı sorusunun kısa bir tartışması ile başlayıp dersi bitireceğim. Ve bu da kısa bir ders olacak. Dersi, mutluluk tartışması ile bitireceğim. Bunun yanı sıra, isteyene bir iki şey daha

söylemek isterim- ki bu da şu: okuma tepkileriniz tamamlandı ve ders ile ilgili isimsiz değerlendirmeler yapma şansınız doğdu, ancak benim kişisel olarak ilgilendiğim şey, bu derste insanların üzerinde durduğumuz en ilginç şey hakkında bana e-posta yollayıp yollayamayacaklarıdır – ki bu da seçime bağlı bir şey. Gerçekten bunun ne olduğunu öğrenip ileriki derslerde bu konunun üzerine birşeyler ekleyerek ilerlemek isterim. Sonuç, yine, bu seçimliktir. Yalnızca “Psiko Giriş (Intro Psych)” başlığıyla eğer ilgilenirseniz bana yollayın bunu ve sonra sizinle Çarşamba günü görüşelim.

Psikolojiye Giriş

Ders 20

İyi Bir Yaşam: Mutluluk

Profesör Paul Bloom: Bu konu diğerlerinden biraz daha kısa sürecektir. İlk yapmak istediğim, geçen derste tamamlamadığımız klinik psikoloji tartışmasını tamamlamak ve ardından mutluluk hakkında yapılan oldukça ilginç bazı araştırmalardan bahsetmek. Geçen derste zihinsel hastalıkları iyileştirme yöntemlerinin tarihini konuştuk – dersimizi bu konunun tarihini tartışarak bitirdik – ve oldukça korkunç, başarısız ve gelişigüzel olduklarını gördük. Bu konuda artık çok daha gelişmiş durumdayız. Dr. Nolen-Hoeksema depresyon terapisine odaklanarak bize farklı terapilerden bahsetti. Ders kitabınız, şizofreni, kaygı bozukluğu gibi farklı ruhsal bozukluklara uygun farklı terapilerden söz ediyor. Herkes “Terapi işe yarıyor mu?” sorusunun yanıtını merak ediyor ve bu cevaplama oldukça zor bir soru olarak karşımıza çıkıyor. Sorun şu ki, terapiye giden insanlara “Terapiden sonra daha iyi hissediyor musun?” sorusunu sorduğunuzda size daha iyi hissettiklerini söyleyeceklerdir, fakat sorun şu ki bu durum “ortalamaya kayma eğilimi” dediğimiz istatistiksel bir yan etki olabilir.

Sonuç olarak durum şöyle görünüyor. Bu çizgi sizin “kendimi harika hissediyorum”dan “fena değilim”e kadar kendinizi nasıl hissettiğinizi gösteriyor ve iniş çıkışlar çiziyor – ki gerçek hayatta da siz bunları yaşıyorsunuz – bazı günler ortalama, bazı günler ortalamanın üzerinde iyi, bazı günler ise ortalamanın altında kötü geçebilir. Bu dönemdeki ruh halinizi bu şekilde ortaya çıkarabilirsiniz. Her sabah uyandığınızda veya her akşam yatmadan önce bir işaretleme yaparsınız. Kendinizi bir grafik üzerinde takip edebilirsiniz. Hareketli bir tablo ortaya çıkacaktır. İstatistiksel olarak, eğer bir şey ortalamanın üzerindeyse veya ortalamanın altındaysa, sadece istatistiksel bir kaçınılmazlık olduğu için, ortalamaya yönelecektir. İnsanlar terapiye neden gider? Yani... Kendilerini berbat hissettikleri için giderler. Kendilerini alışılmamış dışında kötü hissettiklerinde terapiye giderler. Terapinin bir etkisi olmasa bile, eğer insanların ruh halinin iniş çıkışlar göstermeye meyilli olduğu doğruysa, muhtemelen kendinizi çok kötü hissettikten sonra kendinizi ancak daha iyi hissedebilirsiniz. Sonuç olarak da bu durum ortaya çıkabilir, yani terapinin herhangi bir etkisi olmasa da ruh hali normal bir seviyeye çıkabilir.

Bu durumda terapiden sonra kendinizi iyi hissetmeniz size hiçbir şey kanıtlamıyor. Hayatınızın en kötü gününde on dakika boyunca çıplak bir şekilde üniversitenin çatı katında atlayıp zıplayabilirsiniz. Bir sonraki gününüzün daha iyi geçeceğini size garanti ederim. Bu çıplak olarak atlayıp zıplamanın size iyi geldiği anlamına gelmiyor. Ama hayatınızın en kötü gününden sonraki günün aynı derecede kötü olmayacağı anlamına geliyor. Daha kötüye gidebilir ama genellikle ortalamaya daha fazla yaklaşır. Bu durumda yapmanız gereken, aynı ruhsal durumda olup terapi alanlar ile aynı ruhsal durumda olup terapi almayanları – kontrol grubu –

karşılaştırmak. İşte bu örnek de bunun için. Yani, depresyonda olan insanlar için. Bu istatistiksel olarak eşit. İlk adım hepsinin terapiye gidiyor olması fakat bu örnekte kısıtlı sayıda terapist olduğundan bazıları bekleme listesindeyken bazılarının bir terapisti var. Bu planlı olmayan bir durum. Aynı zamanda tesadüfi ki bu da bu deneyi çok iyi kılan bir faktör. Ve bu örnekte, bilişsel talim alanların daha iyi olduğunu görebilirsiniz. Terapi almayanlarınkinden daha düşük depresyon puanları olduğunu görebilirsiniz.

Aslında, terapiye dair birtakım genellemeler yapabiliriz. Terapi çoğunlukla işe yarar. Terapi gören insanlar terapide olmayanlara göre daha fazla ilerleme gösteriyorlar ve bunun tek nedeni terapiye gitmeyi seçmeleri değil, daha ziyade kendilerini çaresiz hissettikleri durumlarda yardım isteyen insanlar olmaları. Yardım almayı seçenler yardım almayanlardan daha iyi durumdadır. Terapi çoğu insan için etkili oluyor. Hala tedavi edemediğimiz birçok şey var ama en azından insanları buldukları noktadan daha iyi bir noktaya getirebiliyoruz.

Farklı sorunlara karşılık farklı terapi yöntemleri iyi sonuçlar verebiliyor ve yine depresyon güzel bir örnek. Eğer depresyondaysanız, yani kendinizi çok üzgün hissediyorsanız ve depresyon ile bağlantılı diğer semptomları gösteriyorsanız, sizin için en uygun tedavi bilişsel davranışsal terapi ve SSRI gibi antidepresan ilaç kullanımının kombinasyonu olacaktır. Eğer mani ve depresyonunuz (bipolar) varsa bilişsel davranışsal terapinin size hiçbir faydası olmaz ve ilaç kullanımı en iyi seçim olabilir. Diğer ruhsal rahatsızlıklar için de aynı şey geçerlidir. Her türlü ruhsal rahatsızlığa uygun bir tedavi yöntemi vardır. Eğer kaygı bozukluğundan yakınıyorsanız, bilişsel davranışsal terapi faydalı olabilir. Eğer şizofrenseniz bu yöntem muhtemelen pek faydalı olmayacaktır. Farklı rahatsızlıklar farklı terapi yöntemleriyle en iyi sonucu verirler. Son olarak, bazı terapistler diğerlerinden daha iyidirler. Yani bazı bilinmeyen nedenlerden dolayı, iyi terapistler, onlardan daha iyi terapistler ve kötü terapistler vardır. Ayrıca bireysel terapistin etkili olmasında kişisel farklılıklar çok büyük rol oynar.

Peki, terapi yöntemlerindeki farklılıkları ve terapist farklılıklarını bir kenara koyarsak, genel olarak terapinin faydası olduğunu söylemek mantıklı olur mu? Cevap "evet". Ve bunun büyük bir kısmı klinik psikologların "özgül olmayan etkenler" şeklinde adlandırdıkları etkenlere bağlı. Bu terim tüm terapilerin paylaştıkları ortak özelliklerini tanımlar ve ben bunlardan iki tanesini sizinle paylaşmak istiyorum.

Birincisi "destek". Ne çeşit bir terapi aldığınızdan bağımsız olarak, davranışsal terapist ya da psikanalist ya da bilişsel terapist ya da ilaç tedavisi öneren bir psikiyatrist, ya da size çeşitli egzersizler veren ya da günlük tutturana biri olsun, bir anlamda kabullenme, empati, yüreklendirme ve rehberlik alıyorsunuz. Bir insan eli değişiyor size. En azından günün belirli bir zamanında sizinle ilgilenen, sizin daha iyi olmanızı isteyen birisi oluyor ve bu gerçekten çok büyük bir fark yaratır.

Tabi bir de bir umudunuz oluyor. En basit şekliyle, terapinin ardında bir heves yatar. Bunun bana kendimi iyi hissettirmesini, beni iyileştirmesini istiyorum ve bu

umut çok güçlü olabilir. Ancak bu plasebo etkisinin bir parçası olarak görülebilir, yani terapistten aldığınız faydanın, terapistin sizin üzerinizde olan etkisinden ziyade işlerin daha iyiye gideceğine olan inancınız ve size yardımcı olacak bir şeylerin yapılmasından kaynaklanıyor olması. Bu inanç kendini gerçekleştiren kehanet olabilir. “Plasebo etkisi” çoğu zaman hafife alınır, “Aman canım, sadece plasebo”, oysa plasebo belirli bakış açıları gereksiz gibi görünse de oldukça güçlü ve etkili olabilir. Örneğin psikolojik kuramların bakış açısından, siz sandalyede oturup onu seyrederken terapist etrafta dans ediyor bile olsa – şimdi aklımda dans etmek var – , dans izlemenin size iyi geleceğini düşünüyorsanız, bunun iyi gelme ihtimali var. Peki. Terapi hakkında tüm söyleyeceklerim bunlar. Terapi üzerine sorusu olan var mı? Evet.

Öğrenci: [Duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Mantıklı. Soru şu ki ortalamaya kayma eğilimi varsayımı bir nevi keyfi görünüyor bu tamamen ortalamanın ne olduğuna bağlı. Her zaman bir etkene yönelik bir ortalama bulabilirsiniz “Bakın. Bu ortalama” diyebilirsiniz fakat bu durumda, önceden nasıl bilebilirsiniz? Güzel bir nokta. Ortalamaya kaymadan bahsediyorsanız, bazı varsayımlar beraberinde gelir. Bir tanesi de şu: hayatınız boyunca ve olayların inişli çıkışlı gidişatında gerçekten bir ortalama vardır ve bu ruh hali gibi birçok şey için geçerlidir. Birçoğumuz için, ortalama bir ruh hali vardır ve iyi günlerimiz ve kötü günlerimiz vardır. Kötü bir gün geçirdikten sonra ondan sonrasının sürekli daha kötüye gitmesi her zaman mümkündür fakat en iyi tahmin ortalamaya tekrar yaklaşacağınızdır. Bunu klinik açıdan değerlendirmenize gerek yok. Kendiniz bile ortaya çıkartabilirsiniz. Ruh halinizi kaydedin ve en depresif olduğunuz günleri not edin, er ya da geç daha iyi olacaksınız. Aynı şekilde hayatınızın en mutlu gününden sonraki gün muhtemelen daha az mutlu olacaksınız ve bunda gerçek dışı bir durum yok. Bunun tek nedeni her birimizin içine işlenmiş bir ortalama olmasıdır. Eğer insan davranışı gelişigüzel olsaydı, rastgele bir yürüyüş gibi olurdu fakat öyle değil. Geri döndüğümüz bazı eşikler ve açılar var ve bu da ortalamayı psikolojik bir iddia haline getiriyor. Evet.

Öğrenci: [Duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Bu güzel bir soru. Evet. O çalışmada “Buraya yardım almaya geldiğinizi görüyorum. Ancak size bunu veremeyiz. Tebrikler. Bir kontrol grubusunuz” [gülüşmeler] denilmesinin kaygı yaratması mükemmel bir hipotez. Diğer çalışmalarda kontrol grubu, kontrol grubu olduğunu bilmez. Yani haklısınız. Gerçekten iyi bir nokta. Seçildiğinizi bilmemek kötü bir etki yaratabilir ve sorunun cevabı da diğer çalışmaların aynı metodu kullanmıyor olması.

Peki. Mutluluk konusunu bitirmek istiyorum, zaten psikoloji kapsamında konuşmak için biraz garip bir konu. Psikoloji çoğunlukla insanların ızdıraplarına ve klinik psikolojiye odaklanır. Bu dönemin çoğunda konuştuğumuz konular görme, dil ve sosyal davranış, fakat insanlar müdahaleyi düşündüklerinde akıllarına problemler geliyor ve ardından onları nasıl iyileştireceğimizi düşünüyoruz. İnsanlar

şizofren, depresif veya kaygılı, hayatlarını yaşayamıyorlar ve psikologlar işleri nasıl daha iyi yapacaklarını bulmaya çalışıyorlar. Ve aslında, geçen haftaki dersin başında verdiğim bilgiler – ki tüm ruhsal bozuklukları anlatmıştım – DSM-IV, The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders adındaki harika kitapta yer alıyor. Eğer gerçekten almak isterseniz – eğer gerçekten [gülüşmeler] insanlara tanı koymak ve kendi zihinsel istikrarınıza inanmak isterseniz, bu kitabın üzerinden geçmeniz bir zevk olacaktır. Zihinsel bozukluklara ait her türlü şeyi bu kitapta bulabilirsiniz, Asperger sendromundan fetişizme, paranoid şizofreniye kadar tüm bozuklukları bulabilirsiniz- fakat birçok psikolog odak noktamızın kötü durumda olan, bozulmuş, üzgün insanları normal hale getirmek olmasından rahatsız. Ve psikolojinin insanın içgörüsünü geliştirmeye bir katkısı olup olmadığını, psikolojik anlamda bir başarı olan insanların nasıl değerlendirileceğini, psikolojik olarak sağlıklı olan insanların nasıl değerlendirileceği ve onların nasıl iyileştirileceğini sorgulamaya başladılar. Bu hareketin adı 'pozitif psikoloji' olarak biliniyor. Ve artık 'Pozitif Psikolojinin El Kitabı' adında kendi el kitabı bile var. Bu kitap psikolojik anlamda güçlü yönleri, faziletleri, metotları listeliyor ve psikolojinin olabileceğimizin en iyi olmamız hakkında belirttiği yöntemlere yer veriyor.

Pozitif psikolojide yer alan bazı çalışmalar, bence gerçekten işe yaramaz şeyler. Çok büyük bir kısmı bağış toplamak ve Time dergisinde yer almak için çabalayan insanların yeni çağ banalliklerinin bir nevi kombinasyonu. Bir taraftan, bir kısmı gerçekten kötü. Tüm kişisel gelişim satışı için bu konunun ne kadar çekici olduğunu tahmin edebilirsiniz. Diğer taraftan, bu işin büyük bir kısmı da oldukça özenli, oldukça ilginç ve oldukça umut vaat edici. Ben de sizinle bu hareketin mutluluğu ilgilendiren kısmına dair ilginç bulduğum araştırmaları paylaşmak istiyorum.

Şimdi bu konuyla ilgili çok fazla iyi kitap var ve bu derste pek yapmadığım bir şeyi yaparak sizlere bu kitaplardan bazılarını tavsiye edeceğim. Pozitif psikolojinin öncüsü olan Marty Seligman Authentic Happiness adında mükemmel bir kitap yazdı. Jonathan Haidt de birçok çalışma yapmış dâhiyane bir bursiyer – aynı zamanda tikslenme ve ahlak konusunda da çalışmaları var. Daha önce konuştuğumuz “ölü tavukla seks çalışması”nı o yaptı. Bu benim en sevdiğim kitap, Nettle'in Happiness'ı, çünkü akıllıca, harika bir şekilde yazılmış ve çok kısa. Ayrıca Dan Gilbert'in yazdığı Stumbling on Happiness, çok çok komik ve akıllıca bir kitap ve artık The New York Times çok satanlar listesinde. Anlayacağınız, mutluluk konusunda yazılan kitaplarda bir kıtlık yok.

Mutluluk konusundaki birçok araştırmanın başlangıç noktası “Ne kadar mutlusunuz” sorusudur. Ve biz psikologlar olarak, bize 1'den 10'a kadar, 5'in orta nokta olduğu, 10'un süper olduğu bir skalada değerlendirme yapmalarını isteriz. En sık alınan cevap, ilginçtir, hep yüksek. 8 ya da 9. Bu odada kaç kişi kendisine 7 veya 8 verir? Peki. Kaç kişi 9 ya da 10 verir? Pekâlâ. Kaç kişi 10 verir? Güzel, güzel, mutlulukta en yüksek noktaya ulaşıldı. Öyle görünüyor ki, çoğu insan oldukça mutlu olduğunu düşünüyor. Mutlulukta Lake Wobegon etkisi var. Çoğu insan oldukça mutlu

olduğunu düşünür. Aslında, çoğu insan diğerlerinden daha mutlu olduğunu düşünür ki böyle bir şeyin olmaması gerekir.

“1 den 10 a kadar değerlendirecek olursanız ne kadar mutlusunuz?” sorusu tüm dünyada soruldu. Sonuçlar gösteriyor ki kaç yaşında olduğunuza bağlı hafif farklılıklar oluyor. Ayrıca yaşadığınız ülke içinde nerede olduğunuza da bağlı olarak küçük farklılıklar var – California veya New York örneğin. Ayrıca kadınlar ve erkekler arasında da belirli noktalarda belli belirsiz birtakım farklılıklar var ki bu biraz çelişkili bir durum. Kadınlar depresyona erkeklerden daha açık olmalarına rağmen, ortalamada çok küçük bir fark da olsa, kadınlar erkeklerden daha mutlu. Ülke bazında veriler oldukça ilginç. Bir çalışmada 42 tane ülke değerlendirilmiş. En mutlu olan, hmm bir bakalım. Öncelikle hiçbir ülke mutsuz olduğunu belirtmemiş bu 42 ülke arasında. Bazı ülkelerin yaşamak için çok kötü yerler olduğunu düşünebilirsiniz ve onlar değerlendirilmeye alınmış mı bilemiyorum ama bu 42 ülke, ortalamanın üzerinde olduklarını söylemişler. Dünyadaki en mutlu insanlar mı? İsveçliler.[gülüşmeler]. Onlar çok mutlu. İnsanlara dün bu araştırmadan bahsettim ve çikolata önerdiler [gülüşmeler]. Buradaki – bu örnekteki – en mutsuz insanlar kim mi? Bulgarlar. [gülüşmeler]. Peki ya Amerikalılar? Aslında Amerikalılar oldukça mutlu, 7.71. Biz mutlu insanlarla dolu mutlu bir ülkeyiz.

Şimdi insanların, 1’den 10’a kadar bir skala üzerinde ne kadar mutlu olduklarını değerlendirmeleri istenen çalışmalardan elde edilen verilere dayanan birçok çalışmadan söz edeceğim. Ancak dürüst olup bu sayılara dikkat etmenizi gerektiren şeyler olduğunu söyleyeceğim. Ve bu nedenler birkaç psikoloji deneyinden kaynaklanmaktadır. Bir zamanlar psikoloji bölümünde fotokopi makinesi vardı ve bir deneyde, insanlar fotokopi çekmek üzere bu makinelerin başına gittiğinde onların yanına gidip “Hayatının tümünü göz önüne aldığında ne kadar mutlusun?” diye soruyorlar. Bu çalışmada iki grup var. A Grubu, bu insanlar makinenin başına gelmeden önce deneyiciler makineye bir dolar yerleştirmişlerdi, “Ee, ben ... [duyulmuyor] Aa! Bir dolar buldum! İyi” Diğer grup için ise makineye önceden bir dolar yerleştirilmemişti. Onlara “Bütün yaşamınızı düşündüğünüzde ne kadar mutluydunuz?” diye sorulduğunda [gülüşmeler] a Grubunun bu gruba göre daha yüksek bir yaşam tatmini belirttikleri görüldü.

Başka bir çalışmada insanlara bugünkü gibi güneşli günlerde hayatlarından genel olarak ne kadar mutlu oldukları sorulmuş ve insanlar güneşli günlerde yağmurlu günlere oranla daha mutlu olduklarını söylemişler. İlginç olan nokta, bu soruyu sormadan hemen önce “Hava nasıl?” diye sorduğunuzda bu cevabın değişmesi. Bu sorular telefon görüşmeleriyle sorulmuş. İnsanlara havanın nasıl olduğunu sorduğunuzda “Ah, hava bugün gerçekten güneşli” cevabını alacaksınız, ardından “ne kadar mutlu bir hayatınız olduğunu düşünüyorsunuz?” şeklinde bir soru sorduğunuzda insanlar “Hmm, peki. Cevap verirken havanın güneşli olma durumunu da değerlendirmem lazım.” diyorlar

Peki, şimdi mutluluk nedir? İnsanlar bu tip sorulara cevap verirken ne düşünüyorlar? Bu gerçekten çok zor bir soru ve bu sorunun üzerine bir seminer boyunca konuşulabilir. Fakat bu durumu evrimsel bakış açısından değerlendirmek gerekir. “Mutluluk nedir?” yerine “Mutluluk ne içindir?” diye sormak gerekir, tıpkı dil ne içindir, gülmek ne içindir, açlık ne içindir veya şehvet ne içindir diye sormak gibi. Mutluluk ne içindir? Mutluluk peşinden koşmak için evrimleştiğimiz , hedeflediğimiz bir ruh durumudur. İhtiyaçlarımızın karşılandığına dair bir işarettir. Mutluluk peşinden koştuğumuz bir havuçtur ve hayatımıza sahip çıkmamızı sağlar. Mutlu olmak isteriz. Bunun bir örneği yemek. Açlıktan kıvranıyorsanız çok mutlu olamazsınız. Doymak ve tatmin olmak istersiniz, dolayısıyla karnınızı doyuracak yemek ararsınız. Bulduğunuzda ve karnınızı doyurduğunuzda da, mutlu olursunuz.

Steven Pinker çağrışımlarla dolu güzel paragrafında mutluluğun anahtarını şöyle tanımlıyor: “Sağlıklı olduğumuzda, iyi beslendiğimizde, rahat olduğumuzda, güvende hissettiğimizde, bolluk içinde olduğumuzda, bilgi sahibi olduğumuzda, saygı duyduğumuzda, bir eşimiz olduğunda, âşık olduğumuzda daha mutlu oluruz”. Burada kaç kişi bunların tümüne sahip? Hadi ama [gülüşmeler]. Bazılarınız. İlginçtir ki 10 derecesinde mutlu olduğunu söyleyen kimse elini kaldırmadı – kaldırmıyor. Peki. [gülüşmeler]. Bu konuyu özetliyor – tüm ihtiyaçlarınız karşılanıyor, karnınız tok, insanlar sizi seviyor, düzenli olarak seks yapıyorsunuz, akıllısınız, zenginsiniz, mutlusunuz, fakat Pinker'ın da belirttiği gibi bu o kadar basit değil.

Sorun şu, siz, yaşadığımız yüzyılın Amerikalıları, tarihteki hemen hemen herkesten daha sağlıklısınız, daha iyi besleniyorsunuz vesaire ama onlardan daha mutlu değilsiniz. İşin bilmececi de burada. Mutluluk konusundaki bu çalışmalar uzun bir süredir yapılıyor. 1950'lerdeki insanlar çok fazla para kazanmıyorlardı, pek fazla yemek yemiyorlardı, bu kadar uzun yaşamıyorlardı, hastalıklar daha yaygındı ve yüzlerce açıdan daha fazla dezavantajları vardı – ama yine de sizin şu anda mutlu olduğunuz kadar mutlulardı. Siz ebeveynleriniz kadar, ebeveynleriniz kendi ebeveynleri kadar mutlular. Dahası, fakir ülkelerde insanların barınakları, bilgileri, korunmaları, güvenlikleri yok, yine de bir ülkenin zenginliği ve orada yaşayan insanların mutluluğu arasında çok fazla bir bağlantı yok.

Dahası, temel ihtiyaçları karşılanmış insanların mutluluğu arasında kişisel farklılıklar oldukça fazla. Bu odadaki herkesin karnı tok, evi var ve bu odadaki herkes güvende. Bazılarınız bolluk içinde, bazılarınız bilgili, birkaçınızın sevgilisi yok [gülüşmeler] ve buna rağmen bu grup içinde dahi, mutluluk seviyelerinizde farklılıklar var ve bu da bir muamma. Bu muammaı çözmek için de mutluluk konusunda birkaç şaşırtıcı gerçekten bahsetmek gerekir ve ben üç tanesini paylaşacağım.

Birincisi, mutluluk zannettiğiniz kadar değişken değil. Mutluluk, olanlar karşısında çok fazla etkilenecek hassasiyete sahip değil – yani mutluluğunuz sandığınız kadar etkilenmiyor etrafınızda olanlardan. Bunun bir sebebi mutluluğun güçlü bir kalıtımsal temele bağlı olması. Tıpkı kişilik ve zekânın etki alanı üzerinde olduğu gibi, ne kadar mutlu olduğunuz, tamamen olmasa da kalıtımsal olarak

belirlenmiştir. İnsanlar genetik olarak belirlenmiş bazı kısıtlamalardan bahsediyor. Yani bir nevi doğal mutluluk seviyeniz ya da aralığınız var. En uç noktaya taşırsak, bazı insanlar genetik olarak huysuz olmaya yatkınken, bazıları da oldukça mutlu olmaya yatkındırlar. Tek yumurta ikizleri mutluluk seviyeleri açısından oldukça benzeşmelerine rağmen bu seviyeler birebirlerinin aynısı değildir. Peki ya hayatınızda olup biten önemli olaylar? Bunlar mutluluğunuzu etkilemez mi? İşte bu noktada mutluluk araştırmasının en büyük bulgularından birine giriş yapıyoruz.

Bir dakika düşünün. Başınıza gelebilecek en kötü şey ne? Sonra bu durumun mutluluğunuzu ne kadar değiştireceğini kendinize bir sorun. Şimdi tekrar düşünün. Başınıza gelebilecek en iyi şey ne? Peki, bu durum mutluluğunuzu ne kadar değiştirirdi? Mutluluk üzerine yapılan araştırmanın sonuçlarına göre hisleriniz muhtemelen yanlış. Bu konuyla ilgili iki tane vaka analizini sizinle paylaşmak istiyorum.

Birçok insan için olabilecek en kötü şey bir kaza sonucu boyundan aşağısının felç olmasıdır muhtemelen. Belli ki bu duruma düşen bir insan çok mutsuz olacak. Depresyona girer, hayatının bittiğini düşünür, inanılmaz derecede üzgün hisseder ama bu durum sonsuza kadar sürmez. Boyundan aşağısının felç olmasından bir yıl sonra, insanların mutluluk düzeyi aşağı yukarı kazadan önceki noktaya geliyor ki bu da bize geçici bir etkinin olduğunu fakat etkinin kalıcı olmadığını gösteriyor. Birçok insan piyangodan milyon dolarlar kazanmanın kendilerini daha mutlu edeceğini düşünür ve de bu olur. Biletinizi açıp “100 milyon dolar kazandım! Oley! Tanrım 10,5 kat daha mutluyum” diyebilirsiniz fakat bu olay üzerinden bir yıl geçtikten sonra o zamanki kadar mutlu olmayacaksınız. Aslında piyangodan para kazanmak oldukça kötü bir durum olup beklentilerinizin tersini yaşatabilir. Çok fazla para kazanmak çoğu zaman insanların ailelerinden, işlerinden, arkadaşlarından uzaklaşmasına neden olur ve depresyona üzüntüye sürükler, sizi mutlu eden sıradan şeyler dahi sizi artık mutlu etmeyebilir.

Dan Gilbert ve başkaları tarafından yapılan bir araştırmada, tenür alacak genç asistanlara – ki üniversitede tenür iyi bir şeydir çünkü ömür boyu iş güvenliği sağlar – “Tenür alsaydınız ne kadar mutlu olurdunuz? Tenür almasaydınız ne kadar mutlu olurdunuz?” soruları soruldu. Son seçimlerden önce insanlara “Başkan Bush seçilse ne kadar mutlu olursunuz? Başkan Kerry seçilse ne kadar mutlu olursunuz?” soruları soruldu. Ve öyle görünüyor ki insanlar bu tip şeylerin etkisini biraz abartmış. En beğendiğiniz adayın seçilmesi çok büyük bir olay değil. En beğendiğiniz adayın seçilmemesi de büyük bir olay değil. Tenür almak ya da almamak büyük bir olay. Fakat altı ay sonra ve bir yıl sonra mutluluğunuz değişmiş görünmüyor.

Tüketim ürünlerini almak, örneğin bir Xbox 360, güzel bir ince ekran televizyon, paketi açtığınızda ve kurulumunu tamamladığınızda çok mutluluk verir ama bu mutluluk neredeyse hemen kaybolup gider. Birçok kişi kafasını sallıyor. Bu doğru, benim için değil ama... Bu işin altında yatan şu ki, bu tip şeylerin derin ve

kalıcı etkileri olmasını bekliyoruz fakat öyle olması gerekmiyor ve çoğu zaman da olmuyor.

Peki neden? Neden bu tip şeylerin bize getireceği mutluluğu abartıyoruz? Bu arada bunun için kullanılan terim “duygulanım tahmini”. Tekrar söylüyorum, bu Dan Gilbert'in çalışması ve varılan sonuç şu ki tahminlerimizde yanılıyoruz. Yani, bize olacakların sonucunda ne kadar mutlu veya ne kadar üzgün olacağımızı tahmin etmekte pek başarılı olamıyoruz. Peki neden? Bunun iki nedeni var. Bir nedeni, günlük olarak başımıza gelen bazı değişik olayların farkında olmuyoruz. Yani seçimler öncesinde – seçimler yarın ve seçimlerden önce ölümüne demokrat birisine “Bush kazansaydı ne hissederdin?” diye sordum ve bana “Mutsuz olurum ve önümüzdeki dört yılı mutsuz geçiririm” dedi. Fakat burada farkında olmadığımız bir şey var, Bush kazansın ya da kazanmasın, sonuç sizi mutlu etsin ya da etmesin, günlük hayatınızda başkanın kim olduğunu gün içinde aklınıza çok fazla getirmiyorsunuz. Çok büyük bir ödül kazansaydım, Nobel Ödülü, Guggenheim, McArthur Dahisi gibi ya da mesela hepsini aynı gün içinde alsaydım “Off çok büyük bir ödül” derdim [gülüşmeler] “Ne gündü ama. Gerçekten çok mutluyum.” Ama üzerinden bir ay geçiyor, ben yine aynı yerdeyim, uykusuzluk sorunu da aynı yerde ve televizyonda yine izleyecek bir şey yok ve tesisatçı yine gelmiyor ve çocuklarım bana saygı duymuyor ve “Evet ödülü kazandım” gerçeği bunların hiçbirini değiştirmiyor. Sizi çok mutlu edeceğini düşündüğünüz birçok şey günlük hayatınızı pek etkilemiyor ve değiştirmiyor.

Ayrıca mutlulukta varabileceğimiz son nokta bir mantık çerçevesinde işliyor. Ve bu korkunç bir kelime ile tanımlanıyor: alışıyoruz. Şu anda Nobel ödülü olmayan biriyim. Bu duruma alışkınım. Nobel ödülü alsaydım, Nobel ödüllü bir adam olurum. Bir süre mutlu olurum fakat ardından bu duruma da alışırdım. İkincisini alsaydım, “Yaşasın, iki tane!” derdim, fakat ardından ona da alışırdım. Olanlara alışıyorsunuz. Kötü olaylara bile alışıyorsunuz. Şimdi bu durumu abartmak istemiyorum. Fakat bazı ilginç istisnalar var. Örneğin, gürültüye alışamıyoruz. Birçok çalışmaya göre, çevrenizde gürültü varsa, etrafınızda bir inşaat çalışması yapılıyorsa, bu gürültüye alışamıyorsunuz. Bu durumda mutsuz oluyorsunuz ve mutluluk seviyeniz yükselmiyor. Sürekli gürültüye bünyeniz alışamıyor. Piyangodan para kazanmak, ödül kazanmak, dersten “A” almak gibi iyi şeylere alışıyoruz. Alışıyoruz, adapte oluyoruz fakat bunlar arasında da bazı istisnalar var. Mutluluk araştırmasından çıkan başka bir sürpriz sonuç da, göğüs büyütme ve göğüs küçültme ameliyatlarının etkileri ile ilgili. Buradan çıkan sonuç şu ki bu ameliyatlar insanları daha mutlu ediyor ve bu daha mutlu ruh halleri kalıcı oluyor. Bu duruma getirilen bir açıklama şu ki nasıl görüldüğümüz bizim için çok önemli. Başkalarının bizi nasıl gördüğü ve bizim kendimizi nasıl gördüğümüz oldukça önemli ve belirli bir şekilde görünmeye asla alışamıyoruz. Dolayısıyla, kendinize daha iyi bakarsanız, her seferinde daha mutlu olacaksınız.

Yani, bazı istisnalar var ama istisnaları bir kenara bırakırsak, adaptasyon ve alışma sorununu “hedonik koşubandı” şeklinde tanımlayabiliriz, burada mutluluk

yerine hedonik diyoruz. Sürekli koşuyorsunuz fakat ne kadar hızlı koşarsanız koşun, aynı yerde sayıyorsunuz ve alışıyorsunuz. Alışma çok sıcak bir suya girip alışmak gibidir. Eğer soğuk bir su ise ona da alışıyorsunuz. Zor koşullara da kolay koşullara da alışıyorsunuz. Bu hikâye genellikle İncil'den bir alıntı ile birlikte anlatılır. İncil'de yer alan hikâyede her şeye sahip olan bir kral anlatılır. Bahçeleri, parkları, bağları, şatoları, köleleri, haremi varmış ve haremde kadınlar olduğu gibi erkekler de varmış [gülüşmeler]. Yani evet her şeye sahipmiş, fakat “Hayattan nefret ettim. Tüm bu gösteriş ve rüzgârın peşinden koşmak... Ve güneşin hiçbir faydası yok”.

Şimdi, mutluluk biliminin ilk prensibi, mutluluğunuzun sabit olmasıdır. Bir kısmı kalıtımsal olarak, büyük bir kısmı da hayatınızda ne olursa olsun alışacağınız için, mutluluğunuz sabittir. Elini mi kaldırdın? Yok. Pardon. İkincisi mutluluk görecelidir. Para, güç ve mutluluk üzerine birçok araştırma yapılmış ve dikkat edin daha önce size fakir ya da zengin bir ülkede yaşıyor olmanızın çok büyük bir fark yaratmadığını söylemişim. Açlıktan ölmediğiniz sürece, yaşadığınız ülkenin ne kadar zengin olduğu sizin ne kadar mutlu olduğunuzu etkilemiyor. Fakat bu ne kadar para kazandığının da mutluluğunuzun etkilemeyeceği anlamına gelmiyor. Aslında bunun için bir eşik var ama ne kadar mutlu olduğunuzu maaşınız ve işiniz bir noktaya kadar etkileyebiliyor. Ve eğer sefalet derecesinde fakirseniz, nerede olduğunuzdan, kiminle olduğunuzdan bağımsız olarak mutlu olamayacaksınız demektir. Fakat bunun da ötesinde, mutluluğunuz göreceli olarak koşullarınıza bağlı. H.L. Mencken eski bir içgöründe şöyle demiş, “Zengin adam karısının kardeşinin kocasından 100 dolar fazla kazanan adamdır”. Buradan çıkan anlam şu ki, ne kadar kazandığınız önemli değil, önemli olan etrafınızdaki insanlara oranla ne kadar kazandığınız.

İnsanlara ayrıca şu sorular sorulmuş: “Çalıştığınız yerdeki herkes 65 bin dolar alırken 70 bin dolar almak ister misiniz? Peki, herkes 80 bin dolar alırken siz 75 bin dolar almak ister misiniz?” Eve ne kadar para getirdiğiniz mi daha önemli yoksa başkalarına oranla ne kadar kazandığınız mı önemli? İkisi de birer etken fakat maaş göreceli ve bu örnekte insanlar bunu tercih ediyor [göreceli seçeneği göstererek]. Eğer diğerlerinden daha fazla kazanıyorlarsa daha az kazanmayı tercih ediyorlar. İngiliz kamu hizmetlileri ve onların mutluluk düzeyleri, sağlık düzeyleri ve ilişkilerinin kalite düzeyi ve hayatlarını ne kadar sevdipleri üzerine bir çalışma yapılmış ve tüm bunların ne kadar para kazandıklarına bağlı olmadığı fakat diğerlerine oranla ne kadar para kazandıklarına bağlı olduğu ortaya çıkmış.

Biz toplumdaki statümüzün ve hiyerarşi içindeki rolümüzün bilincinde olan varlıklarız ve hiyerarşideki seviyeniz, mutluluğunuz üzerinde büyük bir etkiye sahip. Bu bir sır değil. Opera sanatçısı Maria Callas ve İngiliz Profesör Stanley Fish aynı pazarlama stratejisini kullandılar. Fish bu bölüme alındığında, en azından bir şehir efsanesine göre “Maaş konusunda rakamlardan bahsetmek istemiyorum. Aklımda belli bir rakam yok. Tek istediğim bu bölümde en yüksek mertebede çalışan insandan 100 dolar fazla almak” demiş. Bu adam mutluluğun ne olduğunu biliyor. İçeri giriyor ve “Herkesten fazla para alıyorum. Ne kadar olduğu umrumda değil. Daha fazla işte” diyor.[gülüşmeler].Ve bu mutlulukla oldukça alakalı.

Şimdi krala biraz tavsiye verelim. Öncelikle Dr.Nolen-Hoeksema dersine geri dönecek olursak, bence kralın hafif depresyonu var ve bence bir miktar SSRI almalı ve bilişsel davranışsal terapiye katılmalı. Bence şatosunu krallığın sessiz bir köşesine taşınsın. Gürültülü bir şatonun sesi stres yapar. Ayrıca haremde de vazgeçmeli. Bir kraliçe bulmalı. Sosyalleşmeli, bir kulübe üye olmalı, bir derneğe katılmalı, belki de bir hobi edinmeli. Sonuncusu biraz farklı bir konu oldu pardon. Elini kaldırdın – evet.

Öğrenci: [Duyulmuyor]

Profesör Paul Bloom: Soru şu: “Sosyal etkileşim değişikliklerine alışabilir misiniz?” Bunun bir örneği hücre cezası ya da hapisane. İnsanlar birçok şeye alışır. Bu örnekler sosyal ilişkilerde olduğu kadar toplumsal statüde de ve diğerlerine kıyasla kendinizi nasıl değerlendirdiğiniz konularında da bir değişiklik içerdiğinden iyileşmesi zor olabilir. Eğer Yale üniversitesinde popüler bir insansanız ve hapse giriyorsanız muhtemelen hapisanedeki ilk birkaç gününüzde pek mutlu olmayacaksınız. Fakat sonra düşünün ki hapisanede de popüler oldunuz, sizin gibi insanlar, kitap kulübü falan her şey sizden soruluyor. [gülüşmeler]. Hapisanede olmamayı yeğlersiniz ama neşeli bir adamsanız hapisanede de neşeli bir adam olabilirsiniz.

Son vaka analizi, geçmişte yaşanan acıları ve hazları içeren yargılara yönelik. Nobel ödülünü bir örnek olarak biraz önce vermiştim fakat çalışmasını anlatacağım psikolog, Nobel ödülünü kazanmış birisi, pardon Nobel ödülünü kazanmışlardan birisi, Daniel Kahneman. Mutlulukla ilgilenmeye başlamış. Siz onu rasyonellik çalışmasından hatırlıyorsunuz ama biz mutluluk üzerine çalışmalarından bahsedeceğiz. Şimdi bir örnek verelim. Marathon Man filmi gören var mı? Diş doktorunda bir işkence sahnesi vardır. Diş doktoruna gittiğinizi ve diş doktorunun size işkence yaptığını düşünün, dişlerinizi temizliyor da olabilir ama gerçekten acı çekiyorsunuz, yani korkunç. Terliyorsunuz, kendinizi sıkıyorsunuz, bir saat kadar sürüyor ve bittiğinde diş doktoru eğilip şöyle diyor “İşimiz bitti. İsterseniz durabiliriz. Ama eğer isterseniz – size bir kıyak yapıp – beş dakika daha vaktim var – size biraz daha hafif de olsa acı verebilirim.” Bu sorması çok garip bir şey gibi görünebilir. Ama işte bir seçenek. Ne istiyorsun? Bir saat süren acılı bir diş operasyonu mu yoksa bir saat süren acılı bir diş operasyonu ve ardından biraz daha acı mı? Kim A’yı ister? Birini seçmeniz gerekiyor. Peki, kim A diyor? Kim B diyor? Tamam.

İşte size büyük bir bulgu. “Evet”. B daha fazla acı anlamına geliyor. Doğru. “A” 1 saatlik acı anlamına geliyor. “B” de 1 saatlik acının üzerine birkaç dakika daha acı oluyor. Çok fazla düşünmeye gerek yok gibi görünüyor fakat A ve B seçenekleriniz varsa ve daha sonra hatırlamanız gerekiyorsa B’yi A’dan çok daha iyi hatırlarsınız. Kahneman’ın içgörüsü, olaylar hakkında tekrar düşündüğünüzde geçmişte yaşadığınız acı ve hazın üzerine daha fazla bir şey eklemiyorsunuz. Daha ziyade belleğiniz en uç noktalarda hissettiklerinize ve en son olana odaklanır. Ve bunu hayal edebilirsiniz. İlk durum sonrasında, yani A’dan sonra “Tanırm, çok berbattı. Off!”

diyorsunuz. B'den sonra ise "Bu çok da acı verici değildi, ortalarında çok acı vericiydi ama sonu daha hafif bir acıyla bitti". Görünüşe göre, genelde sonlar çok önemli.

Kahneman çalışmasını, insanların ellerini buz gibi bir suyun içine soktukları, hafif acı duymalarını sağlayan bir de çok fazla acı verici kolonoskopik muayene prosedürünü bir laboratuvarda yürütmüş. Ve çıkan sonuç şu ki, insanların hafızasında kalmasını istiyorsanız, ya da hafızalarında çok kötü yer almamasını istiyorsanız, en hafif acıyı son aşamada vermeniz yeterli olacaktır. Yani sonlar önemli. Herkesin %90'ında çok eğlendiği bir parti var sonra, partinin son %10'unluk diliminde birisi size tokat atıyor ve üzerinize sos döküyor falan – [gülüşmeler]. Yani %90 iyi şeyler, %10 kötü şeyler veya %90'lık dilimde insanlar sizi tokatlıyor ve üzerinize sos döküyorlar [gülüşmeler] ve ama sonra %10'luk dilimde, her şey inanılmaz güzel – eğer geri dönüp üzerinde düşünürseniz A seçeneği çok daha iyi olurdu ama sonlar önemli olduğundan ve bunun verdiği güçten ötürü B ağırlıkta olurdu.

Neyse, bu konuyu kapatmadan önce birkaç şey daha yapacağım. Öncelikle ders asistanlarına teşekkür etmek istiyorum. Sunny Bang, Erik Cheries, Jane Erickson, Izzak Jarudi, Greg Laun, ve Koleen McCrink. Bence muhteşem bir iş çıkardılar [alkış]. Resmen psikolojiyi baştan sona işledik. İşte dönem başında bu amaçla yola çıkmıştık. Bence şu anda bunları cevaplayacak **durumdasınız(EKLENDİ)** ya da en azından rüyalar, görgü tanıklığı, tiksinti, bellek, depresyon, dil, gülme ve hatta biraz iyilik ve kötülük gibi başlıkları duyduğunuzda size birtakım çağırışimler yapabilir. Burası, bir anlamda psikolojiye giriş sınıfı. Psikoloji bilimi derin bir bölüm ve biz daha yeni başlıyoruz. Eğer ilginizi çektiyse, burası inanılmaz bir bölümdür. Burada inanılmaz burslar ve inanılmaz öğretmenler var ve bahsettiğimiz her konunun detayına inen dersler var. Eğer bellek veya sosyal etkileşim veya zihinsel rahatsızlıklar ile ilgileniyorsanız, sizi bazı muhteşem derslere yönlendirebilirim. Önümüzdeki yıl için ikinci sınıf öğrencilerine danışmanlık yapamıyorum bu konuda çünkü sonbahar döneminde ayrılıyorum ama belirli bir konuda konuşmak ya da soru sormak isterseniz lütfen yanıma gelmekten çekinmeyin.

Kişilikteki farklılıkların %50 kalıtsal farklılıklara bağlı olduğunu biliyoruz fakat diğer %50nin nereye ait olduğunu söylemekte biraz zorlanıyoruz. Elimizde bir insanın maceraperestken diğerinin çekingen olmasını, ya da bir insanın huysuzken diğerinin hayatından memnun olmasını açıklayacak iyi bir kuram yok. İnsanları korkunç şeylere sürükleyen birtakım sosyal etkenler hakkında oldukça bilgimiz var fakat bazı insanların neden bu tür etkilere daha dayanıklı olduğu sorusunun cevabını bilmiyoruz. Neden bazı insanlar içinde buldukları durumlardan bağımsız olarak iyi şeyler, hatta kahramanlıklar yapıyor? Yani araştıracak daha çok şey var. Anlamamız gereken daha birçok şey olduğu için bu alan oldukça heyecan verici.

İkinci sonuç daha iyimser. O da bu soruları ve daha birçok soruyu eninde sonunda, tüm dönem boyunca değindiğimiz metotlarla, evrim, sinirbilim, gelişim konularında kuramlar yaratarak, test ederek, deneysel ve gözlemsel yöntemlerle,

cevaplayacağımız. Bu sonuç şu anlama geliyor; kendimize ait en önemli ve derin noktaları, duygularımızı ve inançlarımızı, karar verme kapasitemizi ve hatta doğru ve yanlış ayırt etmemizi bilimsel hipotezler yaratarak ve test ederek, açıklayabiliriz. İyimser olmamanın sebebi ise, zihin ile ilgili ilginç ve önemli şeyler öğrendiğimiz noktada bazı başarı hikâyeleri oluştu ve bu konuda beklenti içine girmek gelecekte iyi sonuçlar doğurabilir.

Beyin konusundaki ilk dersimi buradaki insanların endişeleri üzerine tamamladım ve dürüst olacağım, bu bakış açısı bazı insanlara göre biraz korkunç. Bazı insanlar beyini bilimsel olarak çalışmanın insanlardan “ayrıcalıklılığı” aldığına ve bizi bir şekilde hiçe saydığına inanıyor. Ben buna katılmıyorum. Eğer ders boyunca sizi ikna etmeye çalıştığım bir şey varsa o da beyni ve beynin işleyişini bilimsel bir bakış açısıyla ne kadar irdelerseniz, karmaşıklığını, eşsizliğini ve güzelliğini o kadar takdir ediyor olacağınızdır. Bu öğretmesi harika bir ders oldu. Geldiğiniz için teşekkür ederim, herkese finalde iyi şanslar dilerim. [Alkış]